

**T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

GAZETECİ US AİLESİ VE MODERNLEŞME

SELİM SARI

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. CANER ARABACI**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selim SARI
	Numarası	148105013032
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner ARABACI
	Tezin Adı	Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme başlıklı bu çalışma 04/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Caner ARABACI	
2	Prof. Dr.	Birol GÜLNAR	
3	Doç. Dr.	Mete KAZAZ	
4	Doç. Dr.	Bekir BIÇER	
5	Dr. Öğr. Üyesi	Cemile TEKİN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELİM SARI		
	Numarası	148105013032		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/TARİH		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	GAZETECİ US AİLESİ VE MODERNLEŞME			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selim SARI

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selim SARI		
	Numarası	148105013032		
	Ana Bilim / Bilim Dalı			
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner ARABACI		
Tezin Adı	Gazeteci Us Ailesi ve Modernleşme			

Araştırmanın muhtevası; Türk basın hayatında önemli bir yer teşkil eden gazeteci kardeşler; Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim Us'tur. Onların Türk modernleşmesine katkıları sahibi oldukları Vakit gazetesi vasıtasıyla olmuştur. Vakit gazetesinde tanıklık ettikleri önemli olayları neşrettikleri fikir yazıları mercek altına almaya çalışmışlardır.

Araştırma üç bölümden müteşekkildir. Araştırmanın ilk bölümünde; Gazeteci Us kardeşlerin hayatı, eserleri ve basın alanında katkıları incelenmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde Türk modernleşmesinin ilk safhası olan Osmanlı modernleşmesi genel bir çerçevede tetkik edilmiştir. Araştırmanın son bölümünde Türk modernleşmesinin ikinci safhası olan Cumhuriyet modernleşmesinde yaşanan değişimlere ve gelişmelere tanıklık etmiş olan Us ailesinin söylemleri ve fikir yazılarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim, Türk Modernleşmesi, Vakit Gazetesi.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Selim SARI		
	Student Number	148105013032		
	Study Programme Department	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Caner ARABACI		
Title of the Thesis/Dissertation	The Journalist Us Family and Modernization			

The subject of this study is Mehmet Asım, Hakkı Tarık Hasan Rasim Us, The journalist brothers, who had an important place in the history of Turkish journalism. They published the Vakit newspaper whose their contributions to Turkish modernization. They tried to observe highlights of their day with the articles they wrote in the Vakit newspaper.

The study is consists of three chapters. In the first chapter of the study were examined the life of Journalist Us Family, theirs works and their contributions in the field of the journalism. In the third chapter of the study, Ottoman modernization, which is the first stage of Turkish modernization, was analyzed in a general framework. In last chapter of the study were scrutinized their views and discourses of the Journalist Us family who witnessed the changes and developments of Republic modernization that is the second stage of Turkish modernization.

Keywords: Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim, Turkish Modernization, Vakit Newspaper.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, Abdülhamid devrinde yaşamış; Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakınında yer almış; kurdukları Vakit Matbaasıyla Türk neşriyatına yön vermiş; kaleme aldıkları makalelerle Türk kültür tarihinin taşıyıcısı olmuş gazeteci bir ailenin yakın tarihimizi tenvir etmesi önemlidir. Türk modernleşmesi sürecinde, Us Ailesini farklı kılan vasıflar; gazeteci, matbaacı, siyasetçi, edebiyatçı, öğretmen bir aile olmasıdır. Babıâli'de, Türk basın hayatında, aynı şekilde bu vasıflara sahip olan diğer bir aile Ebbüziya'lardı. Bu ailede Türk araştırmacıları tarafından araştırılmayı beklemektedir. Türkiye'de son yıllarda yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere dayanarak; gazetecilerin hayatları ve fikirleri hakkında tez çalışmalarının azlığı dikkat çekmiş ve araştırmayı bekleyen birçok fikir işçisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmada bu minvalden hareket edilerek; Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı modernleşme girişimlerine tanıklık eden gazeteci bir ailenin yazıları ve söylemleri mercek altına alınarak yakın tarihimize katkı sağlanılmaya çalışıldı.

Bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde ve muhtevasının oluşumunda büyük katkıları ve yardımlarını gördüğüm danışmanım Prof. Dr. Caner Arabacı'ya teşekkür borçluyum. Ayrıca, doktora ders döneminde fikirleriyle beni yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi Cemile Tekin'e müteşekkirim. Yüksek lisans ve doktora öğrenciliğim sırasında bilgisi ve ilgisiyle her zaman yardım elini uzatan Doç. Dr. Mete Kazaz'a şükranlarımı sunuyorum. Araştırma sırasında gösterdikleri ilgi için Prof. Dr. Birol Gülnar'a, Prof. Dr. Bekir Biçer'e ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Barış Yılmaz'a yürekten teşekkür ederim. Ayrıca, madden ve manen tüm desteğini ve sevgisini hissettiren annem ve kardeşime çok minnettarım.

Selim SARI
Konya-2019

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı	9
2. Araştırmanın Önemi	10
3. Araştırmanın Sınırlıkları.....	10
4. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Hazırlanış Yöntemi	10
BİRİNCİ BÖLÜM	14
GAZETECİ US AİLESİNİN HAYATI	14
1.1. Mehmet Asım Us	14
1.1.1. Çocukluğu ve Tahsili	14
1.1.2. Memuriyeti	19
1.1.3. Gazeteciliği	21
1.1.3.1. Tanin Gazetesi ve Mehmet Asım	21
1.1.3.2. Vakit Gazetesi ve Mehmet Asım	27
1.1.4. Milletvekilliği.....	36
1.1.5. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri	43
1.1.6. Eserleri	44
1.1.6.1. Karikatür	44
1.1.6.2. Amel-î Kitabet-i Usûl-i Tahrir	45
1.1.6.3. Mekatib-i İbtidaiyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli?	45
1.1.6.4. Anadolu Yavrusunun Kitabı.....	46
1.1.6.5. Müntehâb Çocuk Şiirleri	47
1.1.6.6. İzmir'den Bursa'ya	48
1.1.6.7. Yugoslavya Seyahat Notları	48
1.1.6.8. Londra Seyahat Notları	50
1.1.6.9. İstanbul'dan Çoruh'a	53
1.1.6.10. Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım.....	54
1.1.6.11. Hatıra Notları.....	54

1.1.6.12. Hukukî ve Siyasî Tettebbular	55
1.1.6.13. Son 150 Yılın Tarihi Tanzimat Paşaları	56
1.2. Hakkı Tarık Us	58
1.2.1. Çocukluğu ve Tahsili	58
1.2.2. Gazeteciliği	62
1.2.3. Öğretmenliği	68
1.2.4. Milletvekilliği.....	69
1.2.5. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri	77
1.2.6. Eserleri	83
1.2.6.1. Meclis-i Meb’usân (1293-1877).....	84
1.2.6.2. Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz	85
1.2.6.3. 50 Yıl.....	86
1.2.6.4. Kaniye Muhasarası.....	88
1.2.6.5. Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım	88
1.2.6.6. Dürdane Hanım	89
1.2.6.7. İstanbul Fethinin 500. Yıldönümünde Fatih.....	89
1.2.7. Kütüphanesi.....	90
1.3. Hasan Rasim Us	93
1.3.1. Gazeteciliği	93
1.3.2. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri	99
1.3.3. Eserleri	101
1.3.3.1. Hayat Mı Bu?	101
1.3.3.2. Daldan Düşen Yaprak	103
1.3.3.3. Topaz	104
İKİNCİ BÖLÜM.....	105
TARİHSEL PERSPEKTİF IŞIĞINDA OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E MODERNLEŞME İNKİŞAFI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	105
2.1. Osmanlı Modernleşmesinin İnkışafı Üzerine Kısa Bir Bakış.....	105
2.1.1. İlk Batılılaşma ve Modernleşme Temayülleri.....	111
2.1.2. Batı Etkisi Altında Tanzimat Dönemi ve Reformları	118
2.1.3. Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve I. Meşrutiyet’in İlânı	127
2.1.4. Rasyonalist Sultan II. Abdülhamit’in Modernleşme Anlayışı ve Reformları	132
2.1.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet Dönemi.....	137
2.1.6. II. Meşrutiyet Döneminin Fikriyatı ve Reformları.....	144
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	153
GAZETECİ US AİLESİNİN CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ ÜZERİNE MÜLÂHAZALARI.....	153
3.1. “Cumhuriyet’in İlânı” ve “Yeni Türkiye’de” Yaşanan Siyasi Paradigma Değişmeleri üzerine Mülâhazaları	153
3.2. “Cumhuriyet’in Bânisi Atatürk” Üzerine Mülâhazaları.....	188
3.3. Dilde Yenileşme Üzerine Mülâhazaları	200

3.4. Cumhuriyet Dönemi Din Anlayışı Üzerine Mülâhazaları	207
3.5. “Çağdaş Cumhuriyet Kadını” Üzerine Mülâhazaları	213
3.6. “Modern ve Batılı Yaşam Tarzı” Üzerine Mülâhazaları.....	220
3.7. Cumhuriyet Dönemi İktisadî İnkişâf Üzerine Mülâhazaları	230
3.8. Eğitim ve Kültür Üzerine Mülâhazaları.....	242
3.9. Ulaşım ve Bayındırlık Alanında Gelişmeler üzerine Mülâhazaları.....	251
SONUÇ	256
KAYNAKLAR	264
EKLER	290
EK-1: HAKKI TARIK US’UN TBMM’DEKİ FAALİYETLERİ.....	290
EK-2: BELGELER.....	317
EK-3: FOTOĞRAFLAR.....	349
ÖZGEÇMİŞ	386

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHF.	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP.	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.	: İçtimai
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SCF.	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
ty.	: Tarih yok
ZC	: Zabıt Cerideleri
vd.	: ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Mehmet Asım Us'un Hal Tercümesi.....	37
Tablo 2: Mehmet Asım Us'un Meclisteki Faaliyetleri Hakkında Bilgiler	39
Tablo 3: Hakkı Tarık Us'un Hal Tercümesi	70
Tablo 4: Hakkı Tarık Us'un Meclisteki Faaliyetleri Hakkında Sayısal Veriler	72
Tablo 5: Atatürk'ün Sofrasına Konuk Olan Gazetecilerin Sıralaması	188

GİRİŞ

“Değişmeyi bırakmak, yaşamayı bırakmak demektir.
(Henri Bergson)¹.”

İnsanlık tarihi boyunca toplumların tekâmülü için bilgi her zaman önemli olmuştur. Bundan dolayı toplumlar amaçlar doğrultusunda bilginin derlenmesi, basılması ve yayılması için aracı rol üstlenecek bir güce ihtiyaç duymuştur². Bu amacın yerine getirilmesi için basın meydana çıkarılmıştır³.

Tarihsel sürece bakıldığında bilginin işlendiği yerlerden birisi de gazeteler olmuştur. Günümüzde sıklıkla hayatımızda yer alan gazete kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında, Venedik Cumhuriyeti'nin para birimi olan “gazetta” kelimesinden türetildiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda haber ve ilânlar, taş ve madeni plakaların üstüne kazınarak, Venedik'te yaşayan halka gösterilirdi. Bu ilân ve haberler halka okunduğu zaman, dinleyicilerden en küçük para birimi olan “gazetta” toplanırdı. Bu şekilde “gazetta” terimi dünya literatürüne girmiştir. “Gazetta” terimi zamanla muhtelif dillere yerleşmiştir. Fakat bu terim İngilizce

¹ Henri Bergson, *Gülme*, (Çev. Devrim Çetinkasap), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

² Turgut Er, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, 1. Baskı, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 15.

³ Pierre Lazareff, *Fransa'da Basın Rezaletleri Yahut, Fransa'ya Çökerten Kuvvet*, (Çev. Şevket Rado), Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1945; Oya Tokgöz, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları No: 476, Ankara, 1991, s. 19; Servet İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1943; Ian Hargreaves, *Journalism A very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 2; Georgis Terzi, *European Journalism Education*, Intellect Bristol Publisher, Chicago, 2010, s. 27; Brian McNair, *News and Journalism In The Uk*, Routledge, 2010, s. 3; Stuart Allan, *Journalism Critical Issues*, Open University Press, New York, 2005; Birol Gülnar, Şükrü Balcı, *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum*, 1. Baskı, Literatürk Yayınları, Konya, 2011, ss. 21-26; Mete Kazaz, “Geleneksel Habercilikten İnternet Haberciliğine Geçiş Sürecinde Spor Basımı”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 4, Konya, 2007, ss. 220-229.

“Journal “olarak ifade edilmiş, Osmanlı dönemindeyse terim “Ceride” sözcüğü olarak kullanılmıştır⁴.

Bilginin önemini idrâk eden ilk toplumlar; Doğu toplumları olmuştur. Bu idrâkin tezahürü olarak Çinliler kâğıdı icat etmiştir. Bunun sonucunda ilk gazetenin burada görülmesi garipsenmeyecek bir olaydı. Yapılan araştırmalar sonucu, M.S. 2. yüzyılda Çin’de basım evlerin kurulduğu tespit edilmişti. Çin Hanedanı T’ang devrinde gazetenin öncüsü olan “haber yaprakları” devlet yönetiminde memurların bilgilendirilmesi için kullandığı görülmüştür⁵.

Gazeteciliğin ve matbaacılığın icat edilip yayılmasına vesile olan millet Türklerdi. Anna Maria Von Gabain Uygurlar üzerine yaptığı çalışmayla matbaanın Uygurlar tarafından icat edildiği ortaya çıkarılmıştır. Anna Maria Von Gabain savına göre; “Çinliler müteharrik harfleri tek tek değil, kelimeler ve gramatik ekler halinde dökmüşlerdir. Çincenin yapısı müteharrik harfleri meydana getirmediği”, için matbaanın mucidi Türkler, yâni Uygurlardır⁶.

Türklerin icat ettiği matbaa Avrupa’da XV. yüzyılda modern hale getirilerek kullanılmaya başlandı. Avrupalı toplumların matbaayla tanışması Avrupa’nın çehresini değiştirdi. Avrupalılar matbaa vasıtasıyla bilgi kullanıp yaymada; Doğu toplumlardan, yâni Çin’den daha başarılı olmuştu. Avrupa’da matbaanın inkişafı 1426 yılında daha da belirginleşti. Örneğin; Gutenberg Almanya’da bir matbaa kurarak, burada İncili neşretmişti. Ayrıca, Gutenberg’in matbaası Rönesans’ın doğuşuna vesile oldu⁷.

Avrupalılar matbaayı geliştirdikten hemen sonra matbaa Avrupa’da hızla yayılmaya başladı. Örneğin; İtalya’da 1465, Fransa’da 1470, Belçika’da 1472, Hollanda’da 1472, İngiltere’de 1474, İspanya’da 1474, Danimarka’da 1482, İsveç’te

⁴ Naim A. Güleriyüz, *Türk Yahudi Basın Tarihi*, 1. Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 21.

⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015, s. 12.

⁶ Mehmet Emin Begtimur, “İlk Matbaanın Mucidi”, *Uluslararası Uygur Araştırmalar Dergisi*, S. 12, Nevşehir, 2018, ss. 160- 165.

⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1976, ss. 20-23.

1483, Rusya’da 1563’te kullanılmaya başlandı⁸. Matbaanın gelişimiyle birlikte Avrupa’da gazetelerin neşredilmesi de hızlandı. 1605’te “*Aller Fürnemmen und Gedenkckwürdigen Historie*, Strasburg’da Almanca lisanında yayımlanan *Avisa, Relaton oder Zeitung* ve Anvers’te de yayımlanan *Niuewe Tydingen*” gazeteler kâğıt üzerinde basılan gazeteler olarak bilinmektedir. Ayrıca, Londra’da 1622 yılında *The Weekly News from Italy and Germany*; Paris’te 1631 yılında *Gazetta*, İtalya’nın Roma şehrinde 1640 yılında neşredilen *Gazetta Public* adlı gazetelerin ilk haftalık yayınlar olduğu tespit edilmiştir Almanya’da 1660 yılında *Leipziger Zeitung*, İngiltere’de 1702 yılında *Daily Courant*, Fransa’da 1717 yılında *Journal de Paris* adlı gazeteler ilk günlük gazeteler,” olarak bilinmektedir⁹.

Avrupalılar XV. yüzyılda matbaayla tanışıp Lâtin Harfleriyle kitaplar ve gazeteler neşrettiği görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde matbaa girişi; 1493 yılında İspanya’dan Türkiye’ye iltica eden Yahudiler aracılığıyla olmuştur¹⁰. Fakat ilk Türk matbaası 1727 yılında İbrahim Müteferrika vasıtasıyla kurulmuştur. Bu matbaada 1729 yılında *Van Kulu Lugatı* adlı eser basılmıştır¹¹.

Türkiye’de gazetecilik serüveninin başlangıcı III. Selim devrine denk gelir. III. Selim döneminde İstanbul’da Fransız Elçiliği görevini yerine getiren Raymond Verninhac; Fransa Elçiliği’nin matbaasında iki haftada bir; altı ve yedi sayfadan oluşan *Bulletin de Nouvelles* gazetesini 1794 neşretmişti. 1796 yılında da *Gazette Française de Constantinople* adlı gazete İstanbul’da neşredildi. Bu gazeteler Türkiye’de basılan ilk kez gazeteler olma özelliği sahipti¹².

Türkiye’de neşredilen ilk gazetelerin Fransızlar tarafından kendi lisanlarıyla neşredildiği görülmektedir. Osmanlı devrinde ilk Türkçe gazete, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Kahire’de valilik görevini ifa ederken neşredilmişti. Fransızların

⁸ Er, *Türkiye’de Basın Yayın*, s. 19.

⁹ Gülerüz, *Türk Yahudi Basını*, s. 22.

¹⁰ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, ss. 40-44; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

¹¹ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, s. 25; Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 13.

¹² M. A Ubcini, *Türkiye 1850*, (Çev. Cemal Karaağaçlı), C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty, s. 241; Gülerüz, *Türk Yahudi Basını*, s. 23; Hıfız Topuz, *II. Mahmut’ta Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 34.

Napolyon Bonapart önderliğinde Mısır'ı 1798 yılında işgal etmesinden¹³ sonra Mısır'da mevcut olan matbaanın durmasına neden olmuştu. Osman Nuri isimli Mısır vatandaşının girişimiyle 1822'de Kasrû'l Aynî okuluna Arapça bir matbaa eklenmişti. 1822'te matbaa Mısır'da Bulak Vilâyetine nakledilerek matbaa daha geliştirildi. Burada; Arapça, Türkçe ve Farsça eserler ve Avrupa'daki bilimsel kitapların çevirileri yapılarak neşredildi. Ayrıca, Arapça ve Türkçe olarak iki dilde *Vaka-yı Mısriye* adıyla bir gazete 1828'de basıldı¹⁴. Mehmet Ali Paşa *Vakay-i Mısriye'den* sonra 1830 yılında Yunanca ve Türkçe olarak iki dilde yayım yapan *Vakay-i Giridiye* adında gazeteyi de kurmuştu¹⁵.

Mısır ve Girit'te neşredilen gazetelerinin ardından İstanbul'da 1831'de ilk kez Türkçe neşredilen gazete *Takvim-i Vekâyi*'dir¹⁶. Ayrıca; *Takvim-i Vekâyi* Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi olma özelliğine de sahipti¹⁷. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü tarihçi Esat Efendi yapmıştır. Esat Efendi yazı işleri müdürlüğü sırasında gazetenin gelişimi adına önemli hizmetlerde bulundu¹⁸. *Takvîm-i Vekayi* Osmanlı döneminde iki kez yayım hayatına ara vermesine rağmen Cumhuriyet döneminde *Ceride-i Resmîye* ve *Resmî Gazete* olarak varlığını sürdürmüştür¹⁹.

Takvim-i Vekayi'nin sonra 1840 yılında *Ceride-i Havâdis* adıyla diğer bir gazete neşredildi²⁰. Gazetenin sahibi 1815 yılında İzmir'e yerleşen buradan İstanbul'a giderek Amerika Birleşik Devletleri'nin Sefaretinde kâtiplik görevini yerine getiren İngiliz vatandaşı William Churchill'di²¹. Osmanlı basımına *Ceride-i Havâdis* birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. İskenderiye'ye 1840'da ilk muhabir göndermesi, Galata'da Naum'da sergilenen piyeslerin Türkçe tercümelelerinin yapılarak gazetede neşredilmesi, hastalıkların gazetede tanıtılması,

¹³ Oral Sander, *Siyasi Tarihi (İlk çağlardan 1918'e)*, 17. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008, ss.169-171.

¹⁴ Gibert Sinoue, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 172.

¹⁵ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s. 15. Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 26.

¹⁶ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s. 15.

¹⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Takvim-i Vekayi'de Ermenilerle İlgili Haberler (1908-1915)", *Belleten*, C. LV, S. 224, Aralık 1991, s. 799.

¹⁸ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, s. 102.

¹⁹ Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", *DİA*, C.XXXIX, İstanbul, 2010, s. 490.

²⁰ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, s. 109.

²¹ Ziyad Ebbüziya, "Ceride-i Havâdis", *DİA*, C. VI, İstanbul, 1993, s. 406.

ölüm ilânların verilmesi, kâriilerin; yâni okuyucuların gazeteye yolladığı mektupların neşredilmesi, 1854 yılında Kırım Harbi'nde savaş muhabirliğinin başlaması *Ceride-i Havâdis*'in Osmanlı basınına katkılarıdır²².

Takvim-i Vekayi ve *Ceride-i Havâdis*'in İstanbul'da neşredilmesinden sonra Osmanlı döneminde gazetecilik sektörü hız kazanacaktır. 1860 ve 1866 yılları arasında basın hayatında yer alacak *Tercüman-ı Ahval* gazetesi Ağâh Efendi tarafından çıkarıldı. Bu gazeteyi farklı kılsa Müslüman bir Türk vatandaşı tarafından ilk kez çıkarılmasıdır. Bu özellikten dolayı Türk basınının başlangıcı olarak kabul edilmektedir²³. Basın tarihinde ilk tefrika *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinde neşredildi. Şinasi'nin kaleme aldığı Şair Evlenmesi isimli manzum türdeki yazılmış piyes gazetesinin ikinci sayısından sonra tefrika hâlinde yayınlanmıştır²⁴.

Şinasi, dönemin önemli gazetelerden biri olan *Tasvir-i Efkâr* gazetesini 1862 yılında çıkardı²⁵. *Tasvir-i Efkâr*'dan sonra bu dönemde en dikkat çeken gazetelerde birisi; *Muhbir* gazetesidir. 1 Ocak 1867 yılında Sarıklı İhtilâlcî²⁶ Ali Suavi idaresi altında neşredilmiştir. Gazetenin asıl sahibi Diyarbakırlı Filip Efendi'dir²⁷. Filip Efendi, okuma yazması az olmasından ötürü gazetesinin idarî sorumluluğunu üstlenmesi için Ali Suavi'ye teklifte bulundu²⁸. Filip Efendi'nin teklifini kabul eden Ali Suavi böylelikle *Muhbir* gazetesisiyle birlikte gazetecilik mesleğine girmiş oldu²⁹.

Ali Suavi yönetimi altında *Muhbir* gazetesinin neşrettiği konular arasında eğitim ve toplum sorunları ön plandaydı. Fakat dönemin iktidarını, Sultan Abdülaziz,

²² Ebbüziya, "Ceride-i Havâdis", s. 407.

²³ Hamza Çakır, "Tercümân-ı Ahvâl", *DİA*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 495.

²⁴ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s. 19.

²⁵ *Türk Basın Tarihi*, s. 22.

²⁶ Ali Suavi'yi bu tabirle ifade eden Türk mütefekkirleri Cemil Meriç ve Mithat Cemal Kuntay'dır. Ali Suavi hayranlarından İsmail Hâmi: "Ali Suavi anadan doğma ihtilâlcidir. İhtilâl için yaratılmış, ihtilâl için yaşamış, ihtilâl için ölmüştür. Kanunların dediği gibi kâvlen, kâlemen ve fiilen hep ihtilâle koşan bu alevden adamın elinde ilim ve fikir birer bomba demektir." diyerek belirlemiştir. Ali Suavi'ye dair daha tafsilatlı bilgi almak için bkz. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, 28. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 144; Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1946; Hüseyin Çelik, Ali Suavi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

²⁷ Hüseyin Çelik, "Muhbir", *DİA*, C.XXXI, İstanbul, 2006, s. 32.

²⁸ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s. 24.

²⁹ Çelik, *Ali Suavi*, s.8.

eleştirmekten de geri durmuyordu³⁰. Ali Suavi *Muhbir* gazetesinde; Belgrad Kalesi ile Girit sorununu ve hükûmetin tatbik ettiği ekonomik politikayı eleştirdiği için gazetecilikten men edildi. Ali Suavi Kastamonu'ya sürgün edilerek *Muhbir* gazetesi 3 Kasım 1867 tarihinde kapatıldı. Aynı şekilde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Namık Kemal'in milliyetçilik, vatan, hürriyet gibi mefhumları köşesine taşıyıp bunu okuyucularına aktarmasından dolayı *Tasvir-i Efkâr* gazetesi de kapatıldı³¹. Akabinde basının denetim altına alınması ve düzenlenmesi için 10 Kasım 1867 tarihinde Osmanlı'da ilk basın yasası olan Âli Kararnamesi³² çıkarılarak yürürlüğe kondu³³.

Ali Suavi ve Namık Kemal gibi Yeni Osmanlı yazarların Türkiye sınırlar içerisinde gazetecilikten men edilmesi ve gazetelerinin kapatılmasından hemen sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımlarıyla yurtdışında gazetecilik faaliyetini sürdürdüler. Ali Suavi, Türkiye sınırları dışında neşredilen ilk Türk gazetesi; *Muhbir*'i Londra'da 31 Ağustos 1867 ve 3 Kasım 1868 tarihleri arasında çıkardı. Daha Sonra Ali Suavi'nin girişimleriyle 29 Haziran 1868 tarihinde *Hürriyet* gazetesi Londra'da çıkarıldı. 1869 tarihine gelindiğinde; Ali Suavi İngiltere'den Fransa'ya giderek Paris'te *Ulûm* mecmuasını neşretti. Buradan Fransa'nın Lyon şehrine geçerek aynı mecmuayı *Muvakkaten* adıyla çıkardı³⁴.

Abdülaziz döneminde 1869 yılında neşredilen diğer önemli gazetelerden birisi; yine Yeni Osmanlılar tarafından neşredilen *İbret* gazetesiydi³⁵. Namık Kemal'e, *İbret* gazetesindeki başmakalelerini yazmasından dolayı sermuharrir/başmuharrir sıfatı verilmişti. Bu şekilde Türk basın tarihinde başmuharrirlik tabiri Namık Kemal'le birlikte girmiştir. *İbret* gazetesinin Yazı İşleri görevini Kayazâde

³⁰ Çelik, *Ali Suavi*, s 8.

³¹ Asuman Tezcan, "Âli Kararname ve Basın", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 4, Konya, 2005, s. 168.

³² Bu kararname Ali Paşa'nın adını taşıdığı için Ali Kararnamesi denilmiştir. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. İskit, *Türkiye Matbuat Politikaları*, s. 24

³³ Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s. 26.

³⁴ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, ss. 40-42.

³⁵ Nesimi Yazıcı, "İbret", *DİA*, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 368.

Reşat ve yardımcılığını Ebüzziya Tevfik yaptı³⁶. 1869 tarihinde yayımlanan diğer bir gazete Ali Efendi tarafından neşredilen *Basiret* gazetesidir³⁷.

Görüldüğü üzere Abdülaziz döneminde basını kontrol amacıyla sansür uygulanmasına rağmen, Yeni Osmanlılar girişimlerinin etkisiyle Osmanlı'da gazetecilik faaliyetlerinin hız kazandığı görülmektedir. Türkiye sınırlar içerisinde Türkçe neşredilen gazeteler ve mecmuaları olmasının yanında yabancı dillerde neşredilen neşriyatlar vardı. Ahmet Emin Yalman'ın tespitine göre; 1876 yılına kadar İstanbul'da 47 gazete neşredilmişti. Bunların 13 tanesi Türkçe, 9 tanesi Rumca, 9 tanesi Ermenice, 7 tane Fransızca, 3 tanesi Bulgarca, 2 adet İbranice, 2 tanesi İngilizce, 1 tane Almanca ve 1 tane de Arapça dilindeydi³⁸.

Osmanlı'da 1876'dan sonra Yeni Osmanlıların basın tarihinde etkinliğini ve faaliyetleri arttığı bir dönem olmuştur. Abdülhamid döneminde istibdatın yaşandığı ve sansürlerin devam ettiği bir devirdi. Abdülhamid döneminde Yeni Osmanlıların iz bıraktığı gazeteler şu şekildeydi: Ahmet Rıza tarafından 1 Aralık 1895'te, *Mechvéret supplément français* yani *Meşveret* adıyla Paris'te çıkarılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli yayın organıydı³⁹. 1896'da Tunalı Hilmi tarafından Cenevre'de çıkarılan *Ezan* gazetesi, 1897'de Mizancı Murat tarafından çıkarılan *Mizan* (Terazi), İshâk Sukûti ve Abdullah Cevdet tarafından 1 Aralık 1897'de Cenevre'de çıkarılan Osmanlı gazetesi en dikkat çeken gazetelerdi⁴⁰. Türk gazetecilik tarihinde önemli bir yere sahip olan; *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi bu dönemin ürünüydü. *Tercüman-ı Hakikat* 1878'de Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarıldı⁴¹.

II. Meşrûtiyet döneminde, Abdülhamid döneminde sürgüne gönderilmiş olanların dışarıda yaptıkları yayınları Türkiye'ye aktararak siyasal propagandalarına devam ettikleri bir süreçtir. II. Meşrutiyet'in ilânının hemen akabinde, yâni 25 Temmuz 1908'den sonra; *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman* ve *Saadet* yeniliğin ve

³⁶ Yazıcı, "İbret", s. 369.

³⁷ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, s. 136.

³⁸ Ahmet Emin Yalman, *The Development of Modern Turkey As Measured By Its Press*, Columbia University, New York, 1914, s. 4

³⁹ Azmi Özcan, "Meşveret", *DİA*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 396.

⁴⁰ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, ss. 42-43.

⁴¹ Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi*, s. 146.

meşrûtiyetin savunuculuğunu yaptı. *İkdam* gazetesi Babanzâde İsmail Hakkı, Abdullah Cevdet ve Ahmet Rasim gibi dönemin tanınmış şahsiyetlerini yazar kadrosuna katarak gazeteyi güçlendirmeye çalışıldı. Hüseyin Cahit, Hüseyin Kazım ve Tefik Fikret, *Tanin* gazetesini kurarak Türk neşriyatına kazandırdılar. İttihatçı gazetelerin karşısına Mevlanzâde Rifat'ın *Hukuk-ı Umumiye* ve *Serbesti gazetesi*, Derviş-i Vahdet'in *Volkan* gazetesi neşir hayatında yer almıştı⁴².

II. Meşrûtiyet döneminde gazete yayınlarındaki dinamizm Birinci Dünya Harbi'nde sansüre başvurulması ve kâğıt sıkıntısının baş göstermesi iktidar yanlısı olan ve iktidar karşısında duran gazetelerin kapanmasına neden oldu. *Tanin*, *İkdam*, *Sabah*, *Tasvir-i Efkâr* gibi güçlü gazeteler Birinci Cihân Harbi'nde birer sayfaya gazete neşretmeye başladılar ve hükûmetin izin verdikleri dışında farklı bir yazı yazmaları yasaktı. 1918 yılının sonlarında İstanbul'da 14 tane gazete neşriyatı yapabiliyordu. Celâl Nuri'nin *Ati* gazetesi, Ahmet Emin ve Mehmet Asım'ın *Vakit* gazetesi, Necmettin Sadak'ın *Akşam* gazetesi, Yunus Nadi'nin *Yenigün* gazetesinin kurulmalarıyla İstanbul basınına bir nebze de olsa hayat vermişti⁴³.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Millî Mücadele döneminde Türk gazeteciliği; sansür ve savaşın ağır şartları altında, yayın yapmanın güçlüklerinin sınındığı bir dönemde, Türkiye'nin düşman işgâlinde kurtuluşu için var gücüyle çalışıp, Türk bağımsızlığı için destek vermişlerdi. Bu zor dönemde İstanbul basınından *Tasvir-i Efkâr*, *İleri*, *İrade-i Millîye*, *Hâkimiyet-i Millîye*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası* gazetelerinin sahipleri Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakmayarak Millî Mücadele döneminin kazanılmasına katkı sağlamışlardı⁴⁴. Millî Mücadele destekleyici yayınlar ulusal basınla sınırlı değildi. Yerel basında da Millî Mücadele'yi destekleyen gazeteler vardı. Bunlar; Adana'da *Yeni Adana*, Kastamonu'nda *Açıksöz*, Ankara'da *Sebilürreşad*, Konya'da *Babalık*, *Öğüt*, *İbret* Trabzon'da *İstikbal*, Giresun'da *Işık*, Erzurum'da *Albayrak* gazeteleriydi⁴⁵.

⁴² Koloğlu, *Basın Tarihi*, ss. 89-90.

⁴³ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 108.

⁴⁴ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 71.

⁴⁵ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 116.

Millî Mücadelenin muvaffakiyetinden sonra, Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle Türk gazeteciliği yeni bir devir yaşayacaktır. Çünkü Cumhuriyetin banisi Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâplar ya da devrimler ışığında Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme süreci hız kazanacaktı. Modernleşme sürecinin hızlandığı dönemde; siyasal, sosyal, ekonomik, kültür ve eğitim konularında ciddî paradigma değişimleri görülmeye başlandı. Bu değişimin yaşandığı mecralardan birisi Türk basını ve özellikle yerel basın olmuştur. 1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılâbı'yla birlikte Arap alfabesi yerine Lâtin alfabesinin uygulanmasından sonra, gazeteler; okuyucu kitlesi, yeni alfabeğe uygun hurûfat başta olmak üzere makine, teçhizat ve gazetede çalışanlarının yetiştirilmesi bakımından hazırlık devresine girmesinden dolayı bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır⁴⁶.

1. Araştırmanın Amacı

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecinde 1923-1938 yılları arasında yaşanan olaylar Türk tarih açısından ehemmiyeti büyüktür. Bu süreçte; Cumhuriyetin ilânı ve sonrasında yaşanan paradigma değişmelerinin hedefi; Türkiye'yi modernleştirmektir. Cumhuriyet modernleşme serüveninde, Türk basın tarihinde; Us ailesi gazetecilikleriyle ve siyasi yönleriyle dönemin içerisinde yer almıştır. Atatürk döneminde, tek partili sistemin tatbik edilmesiyle, basın ve iktidar arasındaki irtibat zorunlu hale gelmiştir⁴⁷. Bu irtibat iktizasınca; Hakkı Tarık Us, Mehmet Asım Us, Yunus Nadi, Mahmut Soydan gibi gazete sahipleri; hem milletvekilli hem de muharrir/gazeteci olarak Meclis'te görev almıştır⁴⁸.

Tek partili basın iktidar ilişkisinin güçlü olduğu dönemde, Us kardeşler; Mehmet Asım Us, Hakkı Tarık Us, Hasan Rasim Us ve sahibi oldukları *Vakit* gazetesi, diğer adıyla *Vakit Yurdu* Mustafa Kemal Atatürk'ün bânisi olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun Kemalist düşüncesine bağlı bir aile olarak yaşamları sürdürmüşlerdir. Araştırmanın amacı, Cumhuriyet döneminde yapılan değişimlerden

⁴⁶ Caner Arabacı, Bünyamin Ayhan, Adem Demirsoy, Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, 2. Baskı, Palet Yayınları, Konya, 2009, s. 20.

⁴⁷ Arabacı, vd., *Konya Basın Tarihi*, s. 22.

⁴⁸ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 118.

yola çıkarak, gazeteci Us ailesinin bu süreçte; siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik inkılâplara, bakışları incelenecektir.

2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma,

-Tek Partili Cumhuriyet döneminde basın ve siyaset ilişkisinin anlaşılması bakımından,

-Türk basın tarihine önemli hizmetlerde bulunmuş bir ailenin tanıtılması bakımından,

-Türk basın tarihinde önemli bir ailenin Cumhuriyet döneminde Türk modernleşmesine katkılarının anlaşılması bakımından, önemlidir.

3. Araştırmanın Sınırlıkları

-Araştırma, konu ve kapsamı bakımından; gazeteci Us ailesinin hayatları, eserleri ve Cumhuriyet dönemindeki modernleşen olaylara bakışlarıyla sınırlıdır.

-Araştırma, zaman bakımından; 1923-1938 yılları arasını kapsamaktadır.

4. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Hazırlanış Yöntemi

Araştırmanın temel dinamiklerinin oluşturulmasında birincil kaynaklara öncülük verilmiştir. Araştırmanın oluşturulmasında, birinci elden kaynaklara arasında yer alan arşiv belgeleri, resmi ve süreli yayınlarda yararlanılmıştır. Araştırmadan önce; Us'lar hakkında kaleme çalışmalar ve eserler bulunmaktadır. Bu araştırmalar şu şekildedir: Zeynep Uysal; "Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi" ismiyle biyografik bir eser neşretmiştir. Zeynep Uysal'dan sonra Nuri Akbayar ve Orhan Koloğlu; "Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar" adlı eseri kalem almıştır. Ayrıca Mehmet Asım Us üzerine Şerif Çıtır Pekmezci tarafından "Mehmet Asım'ın Vakit Gazetesi'ndeki Millî Mücadele Dönemi Yazıları (1919-1921)" adıyla yapılmış bir yüksek lisans tezi vardır. Yapılan bu çalışmalar araştırmanın biyografi kısmının şekillenmesinde önemli kaynaklar olmuştur. Fakat

araştırma salt biyografik çalışma olmayıp, kapsamı ve amacı yönünden Atatürk döneminde önemli bir konumda yer almış gazeteci bir ailenin Cumhuriyet modernleşmesine katkıları, bakışları fikir yazıları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu sebeple, Us kardeşlerin 1923 yılından 1938 yılına kadar geçen sürede *Vakit* gazetesindeki yazmış oldukları makaleler kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan bilgi kaynakları; Us Ailesinin *Vakit* gazetesinde yazdıkları fikir yazılarıdır. Ayrıca; Mehmet Asım Us'un makaleler kaleme aldığı; *Aşiyân* mecmuası, *Sabah* gazetesi, *Tanin* gazetesindeki makaleleri; Hakkı Tarık Us'un *Aşiyân*, *Rûbab*, *Donanma* mecmuasındaki makaleleri; *Anadolu Hakikat*, *Tanin*, *Son Saat*, gazetelerindeki makaleleri; Hasan Rasim Us'un *Dergâh* mecmuasındaki yazıları; *Haber*, *Son Saat*, *En Son Dakika* gazetelerindeki makaleleri de incelenmiştir. Us Ailesinin verimli bir gazetecilik hayatına sahip olduklarını anlaşılmıştır. Araştırmanın en meşakkatli kısmı, gazetelerin taranma ve tespit edilmesi olmuştur. Us kardeşler arasında Mehmet Asım'ın diğer kardeşlerden niceliksel olarak daha fazla makale neşrettiği tespit edilmiştir. Ayrıca birincil kaynak olma özelliğine sahip olan Mehmet Asım Us'un kaleme aldığı hatıralardan da faydalanmıştır.

Araştırmanın biyografik ve yöntem kısmını zenginleştirmek adına; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Atatürk Kitaplığı, Ankara Millî Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'ndeki Zabıt Cerideleri/ Meclis Tutanakları, Mehmet Asım ve Hakkı Tarık Us'un Sicil Dosyası, Hâl Tercümeleri, Seçim Mazbataları, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi; fotoğraflar için İstanbul Şehir Üniversitesi'nde bulunan Taha Toros Arşivi kullanılmıştır.

Araştırmanın veri toplama safhasında resmi kurum ve kuruluşlarla da irtibatta geçilmiştir. Ankara Emekli Sandığı Genel Müdürlüğünden Mehmet Asım, Hakkı Tarık Us, Hasan Rasim Us'un talep edilen hizmet dökümü kurumla yapılan resmî yazışmalarda ve fiziki görüşmelerde olumsuz yanıt verilmesinden dolayı belge eklenememiştir.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kurum Arşivindeki 1962 yılı ve öncesine ait olan bilgi ve belgeler T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına devredildiği için talep edilen hususla ilgili kurum arşivinden bilgi ve belge eklenememiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Arşivinden çalışma ve özlük dosyası talebimiz, öğretmenlerin özlük dosyaları Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi'nde 1920 yılından itibaren muhafaza edilmeye başlandığı için Mehmet Asım Us, Hakkı Tarık Us, 1920'den önce öğretmenlik mesleğini yerine getirmelerinden dolayı sicil numaraları tespit edilemediği gibi özlük dosyaları da bulunamamıştır.

Araştırmada tarih metodolojisinin bir gereği olan “objektif bakış” açısının dışına çıkılmamaya ehemmiyet gösterilmiştir. Bu sebepten ötürü; Araştırmanın yazma safhasında; kişisel yorum ve tahmin sergilememeye, belirsiz ifadelere kullanılmamaya özen gösterilmiştir. Araştırmada “hakikati ayıklama işlemi” yerine “olması gereken” verilmeye çalışılmıştır. Bu minvalden hareketle; gazeteci Us ailesinin Cumhuriyet modernleşme üzerine kaleme aldıkları yazılar kritik edilirken, onların görüşlerine bağlı kalınmaya ihtimam gösterilmiştir.

Araştırma biçim olarak üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde; Mehmet Asım Us'un çocukluk ve tahsil hayatı, gazetecilik yaşamı, siyasal yaşamı, seviyesi ve kişisel özellikleri, kaleme aldığı neşrettiği eserlere dair bilgiler yer almıştır. Ardından Hakkı Tarık Us'un çocukluk ve tahsil hayatı, gazetecilik yaşamı, siyasal yaşamı, öğretmenliği, seviyesi ve kişisel özellikleri, kaleme aldığı neşrettiği eserler ve kütüphanesine dair bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Hasan Rasim Us'un gazetecilik yaşamı, seviyesi ve kişisel özellikleri, kaleme aldığı eserler anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye'deki modernleşme hakkında; yâni Osmanlı modernleşmesinin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında genel bir bakış çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, Atatürk'ün modernleşme girişimleri sonucunda Türkiye'de yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik, toplumsal, kültür ve eğitim

sahalarındaki paradigma değişimlerine; Us ailesinin sahibi oldukları *Vakit* gazetesindeki makaleler ışığında değerlendirilmiştir. Bu kısımda Mehmet Asım Us'un fikir yazılarının ön plâna çıktığı görülmüştür. Bu bölümde onun düşün yazıları üçüncü bölümü şekillendirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZETECİ US AİLESİNİN HAYATI

1.1. Mehmet Asım Us

“Akıl için yol bir olduğu gibi, fen için de hakikat birdir. (Asım Us)⁴⁹”

Us kardeşler arasından en büyük kardeş olan Mehmet Asım Us’un çocukluğu, tahsili, gazeteciliği, milletvekilliği; kaleme aldığı ve yayına hazırladığı eserler bu başlık altında anlatılacaktır.

1.1.1. Çocukluğu ve Tahsili

Mehmet Asım, Aydın Vilayetinin Saruhan Sancağına bağlı Manisa’nın Gördes ilçesinin Divan Mahallesi’nde 1884 yılında ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Mehmet Asım’ın babası Gördes’te saatçilik yapan Hacı Hasan Hulusi Efendi⁵⁰, annesi Sıdika Hanım’dır⁵¹. Hacı Hasan Hulusi Bey ve Sıdika

⁴⁹ Mehmet Asım Us’un 28 Nisan 1944 yılında Reşit Halit Gönç’e söylediği bir sözdür.

⁵⁰ Soner Yalçın tarafından kaleme alınmış *Efendi Beyaz Türklerin Sırrı* adlı eserde, Us kardeşlerin babası Hacı Hasan Hulûsi Efendi’nin sabetayistlikle bağı olduğuna dair iddiada bulunulmuştur. Bu iddia şu soruyla ifade edilmiştir: “XIX. Yüzyılda saatçilik yapan bir Türk-Müslüman olabilir mi?” Soner Yalçın’ın okucuya yönelttiği bu retorik sorunun karşılığı verilmemiştir. Hakan Erdem, Soner Yalçın’ın kitabını bilimsel bir titizlikle incelemiş ve Hacı Hulusi Efendi Sabetayestlikle ilgili olup olmadığına dair suale şu şekilde tarizde bulunmuştur: “Ah o Müslüman Türk kılığına bürünmüş saatçilerden neler çekti bu toplum ah!” Yapılan araştırma sırasında Hacı Hulûsi Efendi’nin sabetayist olup olmadığı ile ilgili bir resmi belge bulunamamıştır. Fakat Us kardeşlere yakın olan Hakkı Süha Gezgin’in onlardan öğrendiğine bilgilere göre; Hacı Hasan Hulusi Efendi’nin soyadları sultanlar olarak geçmektedir. Selçuklu Devleti yıkılınca Anadolu üzerinde birçok beylik ortaya çıkmıştı. Sultânlar lakâbı burada geçmiş olmalıydı. Diğer bir ihtimale göre bir tarikatta hak ve tasavvuf yolunda ermiş kişiler “sultan” olarak anılırlardı. Dedelerinin bu şekilde taasavup sultanlığına yükselmiş olma ihtimali vardır. (Hakkı Süha Gezgin, Hasan Rasim Us, *Hakkı Tarık Us (1889-1956)*, Vakıf Matbaası, 1958, s. 21; Hakan Erdem, *Tarih Lenk Kusursuz Yazarlar Kâğıttan Metinler*, 7. Baskı, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 130; Soner Yalçın, *Efendi Beyaz Türklerin Sırrı*, 61. Baskı, İstanbul, 2010, s. 311).

Hanım'ın, Mehmet Asım'dan başka; İsmail Hakkı, Hasan Rasim adında iki erkek çocuğu ve bir de Zübeyde⁵² adında kız çocuğuna sahipti⁵³.

Mehmet Asım'ın öğrencilik hayatıyla tanışması Gördes İlkokulu'na kaydolmasıyla başlamıştır. Gördes'te ilköğrenimini başarılı bir şekilde bitirdikten sonra, ortaöğrenimi için İstanbul'a gelmiş ve Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde eğitimine başlamıştır. Mehmet Asım, İstanbul'a geldiğinde on üç-on dört yaşlarındadır ve o dönemde Osmanlı Devleti'nin başında Sultan Abdülhamid bulunmaktaydı⁵⁴.

Mehmet Asım, öğrenim sırasında bir Cuma günü Köprü'den Boğaziçi vapurlarından biriyle Sarıyer'deki Hünkâr Suyu'na gitmekteydi. Mehmet Asım, Beşiktaş önlerinden geçerken yanındaki kişilerin alçak sesle, Abdülhamid idaresinden ve Yıldız Sarayı'ndan bahsettikleri duyar. "Mehmet Asım, konuşmaya dâhil olur ve eliyle sahil tarafını gösterir. Mehmet Asım bu hareketinden sonra şunları anlatır: "Yıldız Sarayı burası mı?" diye soracak oldum. Bana velilik eden zat şiddetle elimi tutup çekti: "Orası parmak ile gösterilmez!" dedi. Bu söz hiçbir vakit aklımdan çıkmadı"⁵⁵.

Mehmet Asım'ın çocukluk ve gençlik yıllarında Sultan Abdülhamid idaresine dair yaşadığı olaylar bununla sınırlı değildi. Sultan Abdülhamid dönemindeki siyasî iklime tanıklık etmiş ve bu siyasî atmosferdeki müşahedesini şu satırlarla ifade etmiştir:

⁵¹ *Mehmet Asım Us'un Tercüme-i Hali*, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 657; Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi*, İstanbul 1991, s. 9; Orhan Koloğlu, Nuri Akbayar, *Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1996, s. 17; Şerife Çıtır Bekmezci, *Mehmet Asım'ın Vakıf Gazetesindeki Milli Mücadele Dönemi Yazılar*, Selçuk Üniversitesi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004, s. 10; Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, 1. Baskı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964, s. 9.

⁵² Zübeyde Çiçekoğlu, 1884 yılında doğmuştur. Zübeyde Hanım ve Mehmet Asım Us'un aynı tarihte doğmaları ikiz kardeşi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Gördes nüfus kayıt defterlerinde bir yanlışlık yapıldığı, Zübeyde Hanım'ın Us ailesinin ferdi olarak kaydedilmediği tespit edilmiştir.

⁵³ Süha Gezgin, *Edebi Portreler*, (Haz: Beşir Ayyazoğlu), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 397.

⁵⁴ A.Us, *Gördüklerim*, s. 196.

⁵⁵ A.Us, *Gördüklerim*, s. 196.

“ Orta yüksek tahsil için İstanbul’a geldim. Çocukluğu ve ilk gençliğim ve her yerde Abdülhamid idaresinin kötülüklerinden ve zulümlerinden şikâyetler dinlemekle geçti. Abdülhamid tahta çıktığı zaman memleketi milletvekilleri ile idare etmek vaadinde bulunmuş, 93 Meclisi adı ile anılan bir Millet Meclisi toplanmış. Fakat bu Meclis’in hayatı uzun sürmemiş, Osmanlı-Rus Harbi’nin yarattığı zor durumdan faydalanarak bu Meclisi dağıtmış ve bir daha toplanamamış. Meşrutiyet taraftarı olan aydın fikirli memleket evlâtlarından her birinin bir tarafa dağıtmış. İlk tahsil müddetince ben Gördes’te Millet Meclisi’nin ne toplandığına, ne dağıldığına dair hiçbir şey duymadım ve hiçbir şey okumadım. Bundan anlıyorum ki, 93 Meclisi bir halk hareketi ile toplanmadığı için memleket umumî hayatından hiçbir tesir bırakmamıştı. Fakat 93 Meclisinin toplanması için çalışan “Genç Osmanlılardan memlekette uyandırdıkları fikir hareketi Anadolu içlerinde neşriyat yoluyla yayılmıştı. Mithat Paşa’ların, Namık Kemal’lerin, Ziya Paşa’ların isimleri saray idaresinin kötülüklerinden ve zulümlerinden şikâyet eden birer kahraman olarak sık sık duyardım. 10-25 Temmuz İkinci Meşrutiyet İnkılâbından, Genç Osmanlıların ettikleri tohumlar “Genç Türkler” adını alan “İttihat ve Terakki Cemiyeti” ile canlandı. Abdülhamid’i vaktiyle kabul ettiği Kanun-i Esasi ikinci defa ilân olundu. Meclis-i Meb’usan ve Ayan toplandı. Fakat dâhilî ve haricî harplar ve isyanlar sebebiyle Meşrutiyet rejimi bir türlü istikrar bulamadı. 31 Mart İsyanı’ndan sonra Abdülhamid tahttan indirilmiş olmasına rağmen memleketin umumî şikâyetleri devam edip gitti”⁵⁶.

Mehmet Asım, Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi’nden mezun olduktan sonra, lise eğitimine İstanbul Vefa İdâdisi’nde başlar⁵⁷. Mehmet Asım Vefa İdâdisi’nde eğitimi alırken Vefa İdâdisi’nin müdür muavini görevinde Hüseyin Cahit (Yalçın) bulunmaktadır. Bu şekilde Hüseyin Cahit ile Mehmet Asım’ın ilk tanışması Vefa İdâdisi’nde gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında Hüseyin Cahit zaman zaman derse gelmeyen öğretmenlerin derslerine dâhil olarak bilgilerini öğrencileriyle paylaşmıştır. Mehmet Asım, Hüseyin Cahit’in bu derslerde katkısını ve ona karşı intibâsını şu satırlarla nakleder:

⁵⁶ A.Us, *Gördüklerim*, s. 177.

⁵⁷ Akbayan, Koloğlu, *Bir Gazeteci Aile Us’lar*, s. 17.

“Mektep hocalığı yoktu. Fakat herhangi bir dersin hocası gelmediği saatlerde sınıfımıza girer, meselâ Türkçe ile Fransızca cümlelerin teşekkül tarzları arasındaki farkı göstermek nevinden talebelerin muhakemelerini kuvvetlendirecek şekilde hocalık ederdi. Gençliğimde edebiyat meraklısı olduğum devirlerde, O’nun Servet-i Fünûn’da neşrettiği makaleleri dikkat ile takip ettim...⁵⁸”. Bu sözden hareketle, Hüseyin Cahit’in Mehmet Asım’ın edebiyat yönünün gelişiminde etkisi olduğu görülmektedir.

Mehmet Asım İstanbul Vefa İdâdisi’ni pekiyi dereceyle bitirdikten sonra, Yüksek tahsiline; 1904 yılında Mülkiye Mektebi’nde devam eder. Mehmet Asım’ın Mülkiye’de öğrencilik yılları, fikir akımlarının ve İttihatçı zihniyetin her yere sirayet ettiği dönemdi. Mülkiye Mektebi’ndeki arkadaşlarıysa; Baha Tevfik⁵⁹, Hasan Vasfi Menteş⁶⁰ gibi önemli kişilerdi. Mehmet Asım dönemin Osmanlı politikasında önemli roller oynayan İbrahim Hakkı⁶¹, Emrullah Efendi⁶² gibi şahsiyetlerden ders almış; Tevfik Fikret gibi fikir adamlarından istifade etmişti⁶³. Mehmet Asım, öğrenimi

⁵⁸ A.Us, *Gördüklerim*, s. 71.

⁵⁹ Baha Tevfik, II Meşrutiyet devrinde materyalist fikirleriyle ön plâna çıkmış bir fikir adamı ve muharrirdir. 1907 yılında Mülkiye’den mezun olduktan sonra Vilayet maiyet memurluğu ve Meclis-i Ayân’da katib görevlerine yerine getirmiştir. Ayrıca vefatına kadar Rehber-i İttihâd-ı Osmânî Mektebi’nde felsefe öğretmenliği yapmıştır. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Abdullah Uçman, “Baha Tevfik”, *DİA*, C. IV, İstanbul, 1991, s. 453.

⁶⁰ Hasan Vasfi Menteş aslen İzmir’lidir. 1907 yılında Mülkiye’den mezun olmuştur. 1925 yılında Tahran Büyükelçiliği görevini ifa etmiştir. Bu görevinden sonra sırasıyla Varşova, Berlin, Sofya’da elçilik görevlerini yerine getirmiştir. Hasan Vasfi Menteş 14 Mayıs 1950 yılında Demokrat Parti’den İzmir milletvekilğine intihap edilmiştir. Daha tafsilatlı bilgi için Ali Çankaya Mücellitoğlu, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Mart Matbaası, İstanbul, 1968, s. 1125.

⁶¹ İbrahim Hakkı, 1863 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. 1882 yılında Mekteb-i Mülkiye’den mezun olduktan sonra, Hariciye Nezâreti Tahrîrat Kalemi’nde staj yapmıştır. Buradaki stajının ardından 1883 yılında Mâbeyn-i Hümâyun’da müterimcimliğe atandı. Bu görevine ilavetten Hukuk ve Ticaret okullarında; tarih, idare hukuku, devletler hukuk, ticaret hukukunda dersler verdi. İbrahim Hakkı Efendi’nin Fransızca lisânına hâkim olması ona 1891 yılında padişahın tercümanlığını yapmasını sağladı. Ayrıca, bu dönemde Mekteb-i Mülkiye’de de idare ve devletler hukuku dersleri vermeye başladı. Zekeriya Kurşun, İbrâhim Hakkı Paşa (1863- 1918), *DİA*, C. XXI, İstanbul, 2000, ss. 311-314. Daha fazla bilgi için bkz. İbnü’l Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. IV, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 1763-1804.

⁶² Emrullah Efendi 1859 yılında Lüleburgaz’da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini doğduğu semte Lüleburgaz’da almıştır. Daha sonra 1881 yılında Mekteb-i Mülkiye’den mezun olmuştur. Mülkiye’den mezun olduktan sonra sırasıyla Yanya, Selanik, Halep ve Aydın şehirlerinde maarif müdürlüğü görevlerini yerine getirmiştir. Bu görevlere ilavetten eğitim alanında yaptığı önemli görevlerden bazıları şu şekildeydi; 1900 yılında İstanbul’da Meclis-i Maârif üyeliği, 1906 yılında Konya Hukuk Mektebi müdürlüğü, Galatasaray Mektebi Sultanisi müdürlüğü ve 1910 yılında Maarif Nâzırı görevlerini yerine getirmiştir.” Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, “Emrullah Efendi (1858-1914)”, *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 165-166.

⁶³ A.Us, *Gördüklerim*, s. 18.

sırasında mazbut bir kişiliğe sahipti. Öğrencilik yıllarının ilk devrelerinde siyasî iklimine kendini kaptırmamıştı. Bu siyasî atmosferde kendisini kitap okumaya meyletmiş; kitap okuma tutkusu onun bilgi birikim ve ufkunun enginleşmesini sağladı. Bu okumaları, Mehmet Asım'ın ileri hayatında iyi bir kalem erbâbı olması yolunda önemli bir etken teşkil edecekti⁶⁴.

Mehmet Asım, öğrencilik yıllarının ilk dönemlerinde siyasî atmosferinden kendini uzak tutmasına karşın, ister istemez hürriyetçi ve İttihatçı kimliği ortaya çıkmaya başlayacaktı. Mülkiye'de⁶⁵ karşılaştığı bir olay “hürriyet” fikrini filizlendirmişti. Mülkiye Mektebi'ni son senelerinde Mehmet Asım, Devletler Hukuku dersinden sınava girmişti. Mülkiye Müdürü Hacı Recai Efendi⁶⁶, Abdülhamid'e yakınlığıyla bilinmektedir. Bu dönemde Mülkiye Mektebi dersleri saray idaresi tarafından tetkik edilmekte ve derslerin muhtevası saray tarafından kontrol edilmektedir. Bu sebepten dolayı; Devletler Hukuk'u sınavı, Hacı Recai Efendi'nin odasında sözlü olarak icra edilmekteydi. Mehmet Asım, bu derse kendilerinden bir sene evvel aynı dersi almış olan arkadaşlarının notlarından çalışmıştır. Mülkiye Müdürü ve Devletler Hukuk dersinin hocası, Hacı Recai Efendi'nin odasından yapılan sınavda, Mehmet Asım'a yöneltilen sorulardan birisi; “Uhud-i Atika” sorusudur. Arkadaşlarından aldığı ders notunda, “Uhud-ı Atika” tâbirini kapitülâsyon olarak öğrenmişti. Doğal olarak, Mehmet Asım sorunun cevabını kapitülâsyon olarak yanıtlamıştı. Hacı Recai Efendi, Mehmet Asım'ın cevabına “Ne söylüyorsunuz? Ben dersimde kapitülâsyon diye bir şey demedim” diyerek, sorunun cevabına karşı çıkmıştır. Bu durum, Mehmet Asım'ın, sınavdan on puan alması gerekirken, dokuz puan almasına neden olmuştur⁶⁷.

⁶⁴ A. Us, *Gördüklerim*, s. 3.

⁶⁵ Mülkiye Mektepleri 12 Şubat 1859 yılında Abdülmecid dönemi Maarif Nazırı Sami Paşa'nın girişimleri ile idareci yetiştirilmek için açılmıştı. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Necdet Serin, “Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesine 125. Yıl”, *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XLIII, S. 1, Ankara, 1988, ss. 9-17.

⁶⁶ Hacı Recai Efendi Kolağalığından mütekait Hacı Ahmet Râsih Efendi'nin oğludur. Hacı Recai 1852 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1861 yılında Mahrec-i Ahkâm'dan birincilikle mezun olmuştur. 1862 yılında mezun olduğu okulda müdür yardımcısı olarak göreve başladı. 1877 yılında Mülkiye'de Fransızca öğretmenliği yaptı. 1892 yılında Mülkiye'de müdürlük görevine başladı. Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, s. 259.

⁶⁷ A.Us, *Gördüklerim*, s. 190.

Mehmet Asım, Abdülhamid döneminden yaşanan bu hadiseyi şu cümlelerle anlatmıştır: “Mülkiye Mektebi Abdülhamit devrinde devletin idarî ve siyasî teşkilâtlarında kullanılmak için ehliyetli memur yetiştirmek için kurulmuştu. Bu mektepten çıkan memurlar kapitülâsyon kelimesinin öğretilmesi şöyle dursun, bilâkis bu kelimenin delâlet ettiği mânânın devlet ve millet hesabına ne kadar zararlı ve tehlikeli olduğunun anlatılması lâzımdı. Mülkiye Mektebi’nde okuyan gençlerin kafalarına kapitülâsyonlar belâsı devletin başında kalkmadıkça kurtuluş imkânı bulunmadığını yerleştirmek lâzımdı”⁶⁸. Mehmet Asım’ın sözleri Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki yaşanan olayların adeta bir irtisamıydı.

1.1.2. Memuriyeti

Mehmet Asım, Mülkiye Mektebi’nden 9 Temmuz 1907’de iyi dereceyle mezun olduktan sonra, Eylül 1907’de Ziraat Bankası Piyango Kalemî kâtipliğine tayin edilerek ilk devlet hizmetine girmiş oldu. Burada bir yıl çalıştıktan sonra Eylül 1908’de İzmir Vilayet Maiyet Memurluğunda stajını yapmıştır. Daha sonra memleketi olan Gördes Kazasında Kaymakamlığı Vekili olarak atanmıştır. Kaymakam Vekilliği görevinden sonra 14 Eylül 1909’da Elmalı Kazası Kaymakamlığına tayin edilmiştir⁶⁹.

Mehmet Asım, Elmalı Kaymakamlığı görevine tayin edildiğinde 25 yaşında genç bir delikanlıydı. Mehmet Asım’ın tayin olduğu yerde entrikacı eşraf gurupları bulunuyordu. Bu entrikacı eşraf gurubu, kaymakamların üzerinde otorite kurmaya çalışıyordu. Mehmet Asım’dan önceki kaymakamları tahakküm altına alan bu eşraf gurubu çeşitli yollara tevessül etmekteydiler. “Başvurdukları yöntemleri arasında; kaymakamın yattığı bir yere kadın sokarak, baskın yaptıkları, sonra ortak imzalarla İstanbul’a telgraf yağdırdıkları haberi, Mehmet Asım kulağına gelir. “Bunun üzerine bir sahra yatağı ile doğruca kaymakamlık odasına gider. Jandarmayı çağırarak; “makam odasının önünde daima bir nöbetçi bekleyecek hiçbir bahaneyle içeri kadın sokulmasına meydan bırakılmayacak”, diyerek tedbir alır. Mehmet Asım’ın aldığı bu tedbir işe yaramıştır.” Mehmet Asım bütün tecrübesizliğine rağmen kurnaz eşrafi mat

⁶⁸ A.Us, *Gördüklerim*, s. 190.

⁶⁹ Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiyet Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Mars Matbaası, Ankara, 1969, s. 1136.

etme şerefine nail olmuştur⁷⁰. Mehmet Asım'ın genç yaşta olmasına rağmen tecrübeli ve kurnaz eşraf gurubunun hilesini bozması, onun ne kadar kıvrak zekâyâ haiz olduğunun bir göstergesidir.

Mehmet Asım, Elmalı Kaymakamlığı'nda dört ay kadar görev yapmıştır. Mehmet Asım görev yaptığı sürede memuriyetin gerektirdiği kuralları aynen uygulamaya ihtimam göstermiştir. Fakat Mehmet Asım hakkında hiçbir şikâyet ya da resmi soruşturma olmamasına rağmen İstanbul'da Dâhiliye Nezareti tarafından oluşturulan Tensik Komisyonunun kararıyla kadro dışı bırakıldı. Hakkında hiçbir şikâyet olmamasına karşılık görevden alınması Mehmet Asım'ı üzmüş ve idâri memurluğu hayatından belli bir dönem uzaklaşmasına neden olmuştur⁷¹.

Elmalı Kaymakamlığı görevinden alınmasından sonra, 1910 yılında İstanbul'a gelir. Eylül 1910 tarihinde Mehmet Asım, İstanbul Darülmualimin'de Edebiyat, Hukuk Bilgisi ve Ahlak dersleri muallimi ve Galatasaray Sultanisi'ne Türkçe muallimi olarak tayin edilmiştir⁷². Mehmet Asım'ın öğretmenlik süreci bu şekilde başlamıştır. Mehmet Asım; İsviçre Davos sanatoryumunda verem tedavisi görmek için 1913 yılında öğretmenlik görevinden ayrılmıştır. 1914 yılında sağlık tedavisinin ardından, İstanbul'a dönerek, tekrar devlet tarafından Maliye Bakanlığı Özel Kalemî Müdürlüğü İkinci Mümeyyizi olarak tayin edilmiştir. Bu görevini 1918 yılına kadar sürdürmüştür⁷³.

Mehmet Asım, eğitimci ve yazar kimliğine sahipti. Bu kimliğinden ötürü öğrencilere yönelik ders kitapları da kaleme almıştı. İlköğrenim çağındaki öğrencilere; din, dil, hayat bilgisi, el işleri, tarih, coğrafya gibi branşlarda temel bilgiler sunmak amacıyla *Anadolu Yavrusunun Kitabı* adındaki beş ciltten müteşekkil olan eseri Ahmet Cevat Emre'yle neşretmiştir. Buradan kazandığı parayı *Vakit* gazetesinin kuruluşunda sermaye olarak kullanacaktır⁷⁴. Ayrıca; Mehmet Asım,

⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, Pera Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1997, s. 354.

⁷¹ A.Us, *Gördüklerim*, s. 3; Mehmet Asım, "Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım", *Vakit*, 16 Eylül 1956, s. 3.

⁷² Mücellidoğlu, *Son Asır Türk Tarihi*, C. III, s. 1136.

⁷³ M. Nuri İnuğur, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1988, s. 105.

⁷⁴ Mehmet Asım, *Anadolun Yavrusunun Kitabı*, Matbuaat-i Amire, İstanbul, 1333.

ilkokuldan liseye kadar bütün eğitim kurumlarının istifade etmesi için, *Ameli Usûl-i Tahrir* adında kitabının hazırlanmasını sağlamıştır. Bu kitapta üzerinde durduğu husus sadece şekle, yazım kalıpların bağlı metinlerin bir kıymetinin olmadığını, yazmanın doğru düşünmeyi geliştirmesi gerekliliğini vurgular. Bu bağlamda eğitim ve öğretim yapılması hedeflenmesi gerektiğini belirtir. Mehmet Asım'ın kaleme aldığı bu eser, ayrıca onun eğitimcilik anlayışını ortaya koymaktadır⁷⁵.

1.1.3. Gazeteciliği

1.1.3.1. Tanin Gazetesi ve Mehmet Asım

Mehmet Asım, üniversiteden mezun olduktan sonra *Aşiyân* mecmuasında zaman zaman şiirler kaleme almıştır⁷⁶. *Aşiyân* mecmûasında yazdığı şiirler onun için muharrirlik yolunda ilk deneyimi sayılabilir. Fakat Mehmet Asım'ın düşün dünyasına etki edecek süreç; *Tanin* gazetesinde yapacağı “Karikatür” yazılarıyla şekil alacaktır. *Tanin* gazetesi; Hüseyin Cahit⁷⁷, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım⁷⁸ tarafından 2 Ağustos 1908 tarihinde İstanbul’da kuruldu⁷⁹.

Hüseyin Cahit, *Tanin* gazetesini kurduğu zaman II. Meşrutiyet döneminde tepeden tırnağa bir İttihatçıydı. İttihatçı olmasının yanında; o dönemde Hüseyin Cahit İstanbul’dan milletvekilliği görevini yerine getirmekteydi. *Tanin* gazetesi bu dönemde İttihatçıların bir yayın organı gibi hareket etmekteydi⁸⁰. Hüseyin Cahit, *Tanin* gazetesinin muharrirlerini seçerken genç yazarlara şans veriyordu. Hüseyin Cahit, Vefa İdâdisi’nde Müdür Muavinliği görevini ifa ettiği sıralarda öğrencisi olan

⁷⁵ Carret Moy, *Ameli Kitab-i Usul-i Tahrir*, (Çev. Mehmet Asım), Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1914; Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar*, s. 23.

⁷⁶ Mehmet Asım şu şiirleri kaleme almıştır: Mehmet Asım, “Hisarlar Önünde”, *Aşiyân*, 2 Teşrinsani 1324, s.314; Mehmet Asım, “Aşiyân”, *Aşiyân*, 4 Kanunuevvel, 1324, s. 18.

⁷⁷ Hüseyin Cahit Yalçın’ın hayatıyla bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, “Hüseyin Cahit Yalçın”, *DİA*, C. XLII, İstanbul, 2003, ss. 300-301.

⁷⁸ “Kazım Kadri 1870 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini İstanbul’da almıştır. Buradaki eğitimini ardından yüksek eğitimini İngiliz Ticaret Mektebinde tamamlamıştır. 1887 yılında Aydın şehrinde muhasabe memurluğu, 1890 yılında Maliye Bakanlığı’nda yazı işleri memurluğu, 1895 yılında Dış İşleri Bakanlığı’nda yazı işleri memurluğu görevlerini yerine getirmiştir.” Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, “Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934)”, *DİA*, C. XVIII, s. 554.

⁷⁹ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, 1. Baskı, Gerçek Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 103.

⁸⁰ Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 103.

Muhittin Zeyrek'in makale yazmadaki azmini görünce onu *Tanin* gazetesi muharrirleri arasına dâhil etti. *Tanin* gazetesine katılan diğer bir isimse; Falih Rıfki'di⁸¹. Hüseyin Cahit, Falih Rıfki'nin bir yazısını görmesi üzerine Falih Rıfki da *Tanin* gazetesinde makaleler neşretmeye başladı. Aynı şekilde Fazıl Ahmet⁸² de *Tanin*'in yazarlar kadrosuna eklendi. Diğer bir genç isimse; Mehmet Asım'dı⁸³. Hüseyin Cahit, *Tanin* gazetesinde Mehmet Asım ve genç yazarların iştirâk etmesinin memnuniyeti şu satırlarla ifade etmiştir:

“Fazıl Ahmet ve Asım da *Tanin* ailesini güçlendirdiler ve yeteneklerinin çeşitliliğiyle gazetenin tinsel düzeyini yükselttiler. Fazıl Ahmet başka yerde okumaya bile cesaret edemediği nâzım halindeki yergilerini *Tanin*'de rahatça basıyor. Asım, iğnelerini batırmak için düzyazıyı yeğliyordu. Edebiyat düşlerimi avutmak için, “biraz ortalık yatışsın, bende yazarım” gibi kuru bir teselli ile kendimi aldatırken yetişen yeni kuşağın bazı verimli, gelecekle kalemlerinin kendi yanımda geliştiklerini görmek benim için bir teselli idi...”⁸⁴.

⁸¹ Falih Rıfki Atay'ın hayatı için bkz. Funda Selçuk Şirin, *Falih Rıfki Atay (1893-1950)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009. Yaşar Gürsoy, *Çankaya'nın Kaleşörü Bilinmeyenlerle Falih Rıfki Atay*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014. Falih Rıfki Atay'ın düşünce yapısını daha iyi tetkik edebilmek için kendi kaleminden çıkan şu eserlere bkz. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Profil Yayınları, İstanbul, 2004; Falih Rıfki Atay, *Batış Yılları*, Profil Yayınları, İstanbul, 2004.

⁸² “23 Temmuz 1884'te İstanbul'da doğdu. Babası çeşitli yerlerde mutasarrıflık yapmış olan Mehmed Celâl Bey, annesi Sâbire Hanım'dır. İlk tahsilini Numûne-i Terakkî Mektebi'nde, rüşdiyeyi babasının mutasarrıf olarak bulunduğu Gümüşhane'de, idâdîyi Musul'da tamamladı. Süleymaniye kasabasında Şeyh Mahvî Efendi'den Farsça dersleri aldı. İstanbul'a döndükten sonra, önce Lycée Français'ye, ardından Sanâyi-i Nefise Mektebi mimari şubesine devam etti; İstanbul'dan Paris'teki Ecole Libre des Science Politiques'in kurlarını takip etti. Maarif Nezâreti Mekâtib-i Ecnebiyye Kalemî'nde çıraklık, Darphâne kâtipliği ve İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın hususi kâtipliğinden sonra, Celâl Sahir'in çıkardığı *Seyyâre* mecmuasındaki yazılarının da tesiriyle 1908'de Dârümuallimîn'e hoca tayin edildi. Daha sonra Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde estetik ve mitoloji, İstanbul ve Galatasaray liselerinde edebiyat, felsefe, pedagoji, Fransızca ve usûl-i tercüme derslerini okuttu. 1929'da üçüncü dönem Elazığ milletvekili seçildi, yirmi yıldan fazla milletvekilliği yaptı. 5 Aralık 1967'de vefat etti.” Kâzım Yetiş, “Fazıl Ahmet”, *DİA*, C. IV., İstanbul, 1991, s. 254; Ayrıca Fazıl Ahmet Aykaç hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ali Şükrü Çoruk, *Fazıl Ahmet Aykaç Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999; Zeki İşbilen, *Fazıl Ahmet Aykaç Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1996.

⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974, s. 166-167.

⁸⁴ Yalçın, *Edebiyat Anıları*, s. 167.

Tanin gazetesinin kurulması ve Mehmet Asım'ın gazeteye dâhil olmasından sonra gazetenin kurucularından olan Tevfik Fikret üç ay sonra bulunduğu gazeteden ayrılmıştır. Tevfik Fikret yaradılış itibariyle özgür düşüncelere meyleden, alınganlığandan ötürü çabucak üzülen bir kişiliğe sahipti. Bu kişiliği resmî işlerde de problem kaynağının özünü oluşturuyordu. Bu kişiliğinden ötürü dönemin Maârif Bakanı Emrullah Efendi'yle aralarında bir anlaşmazlık cereyan eder. Bu anlamsızlıkta Hüseyin Cahit'in Emrullah Efendi'yi desteklemesi Hüseyin Cahit'le Tevfik Fikret arasında kırgınlığa dönüşür. Bu sebeplerden dolayı; Tevfik Fikret *Tanin*'den ayrılmıştı⁸⁵.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit arasından ağır sözlerin hâkim olduğu mektuplaşmalar başlar. Mehmet Asım *Tanin* gazetesinde bulunduğu sırada Hüseyin Cahit'in yazmış olduğu mektubun, bir gazete kenarına yazılmış müsveddesini eline geçirmiş ve bu müsveddenin bir suretini saklayarak, tarihî bir vesika olarak anılarında neşretmiştir⁸⁶.

⁸⁵ Yalçın, *Edebiyat Anılar*, s. 167.

⁸⁶ Mehmed Asım'ın eline geçirdiği vesika şu şekildeydi: “Ben, hem namuslu bir gazeteciyim, hem namuslu, bir adamım. Fakat acaba siz? Yalancılara çok yemin etmeleri kabilinden nünasebetli, münasebetsiz ağzınızdan eksik etmediğiniz bu namus hissinden vâyedar olsaydınız, onun pek muazzez ve muhterem olduğunu takdir eder ve başkasının namusuna tecavüz edeceğiniz vakit biraz düşünürdünüz. Ben, ne vakitten beri namussuz oldum? Mektebi Sultani vakasında, *Tanin*'i sizin ihtiraslarınıza oyuncak etmediğim dakikadan beri mi? Hükümet ne vakitten beri paçavra oldu? Mektebi Sultani meselesinde keyfinize hizmet etmediğim zamandan beri mi? Böyle bir paçavra hükümete mektep müdürü sıfatıyla muhterem Tevfik Fikret Beyefendi, acaba neden hizmet etmişti? Bugün, ikimizden biri, diğerini tel'in etmek icap ediyorsa, ben, sizi tel'in etmeliyim. Çünkü ben, kendi köşemde çalışırken geldiniz, beni buldunuz, benim başıma bu gazeteyi sardınız. “Mebusluğu ve gazeteyi sana temin eden benim” diyorsunuz. Mebusluk lütfunda ne derece inayet ve atıfediniz sebkettiğinden haberim yoktur. Fakat *Tanin*'i çıkarmak için benim size değil, sizin bana müracaat ettiğiniz meydana iken, bunu benim tarafımdan vukubulan bir müracaat üzerine gûya lütuf yapmış tarzında göstermeğe kalkışınıza nazaran, mebusluk lütfunuzun ne kadar esaslı olduğunu tahmin edebilirim. Beni buldunuz, gazeteyi başıma sardınız, beni eşek gibi çalıştırdınız, gazeteye bir tek satır yazı hile yazmadınız. Nihayet şüphe yok ki, umduğunuz kârın vücut bulmadığını, şüphe yok ki, beklediğiniz menâsihin geciktiğini görünce, çekilip gittiniz. Sonra ben, namussuz gazeteci oluyorum. Siz, beyefendi. Namus ve fazileti müessesemce olarak, âlemi ülvîyatta yaşıyorsunuz, öyle mi? Ben, *Tanin*'de ilk günden beri nasıl yalnız vicdanımın telkinatım dinleyerek çalışıyorsam, bugün de öyle çalışıyorum. Yazdıklarım sizce doğru olmayabilir. Fakat bundan dolayı benim namusumdan şüphe etmek, ona tecavüz etmek dediğim gibi, ancak namusun ne demek olduğunu billimiyenlerden sâdir olabilir. Namus, bir fazilet itiyatıdır. Keşke günlerin artı karanlık vakitlerinde hile, namusunu muhafaza edebilmiş ve bugüne hazırlanmış bir adam, şimdi onu feda etmez. Ben, eski zamanlarda mı namussuz idim? Öyle ise niçin geldin ismini isimle birleştirerek gazete çıkarmağa talip oldun? Yeni zamanda namussuz oldumsa, bu ne vakit başladı? *Tanin*'de bulunduğunuz müddetçe yazılan şeylerin hepsini görmediniz mi? Koymayalım dediğiniz bir yazı için ısrar ettim mi? Yoksa *Tanin*'den

Tevfik Fikret'in gazeteden ayrılmasında sonra, *Tanin* gazetesi yayım yaptığı ilk dönemlerde, yâni Meşrutiyet döneminin ilk safhalarında İttihat ve Terakki idarecileri tarafından desteklenmiştir. Fakat bu destek, Birinci Cihan Harbi arifesinde; *Tanin* gazetesinde yapılan neşriyatlara karşı cephe almaya dönüşmüştü. Bu cephe alış; İttihat ve Terakki Kâtip-i Umumisi Mithat Şükrü Bleda gazeteyi satın almasıyla daha da belirginleşti. Hüseyin Cahit'in gazeteyle alâkası kesildikten sonra, gazetenin sekreteri olan Muhittin Birgen⁸⁷, gazetenin sermuharrirliğini/başyazarlığı yapmaya başladı. Birinci Cihan Harbi'nin başladığı dönemde, gazeteye askerî sansür konu ve *Tanin* gazetesi Birinci Cihan Harbi'nden sonra kapatıldı⁸⁸. Görüldüğü üzere, *Tanin* gazetesi II. Meşrutiyet İnkılâbından bir hafta sonra yayım hayatına başlamış ve Birinci Dünya Harbi'nden sonra kapatılmıştır. Diğer bir ifadeyle, II. Meşrûtiyet dönemi, *Tanin* gazetesi ile başlamış ve *Tanin* gazetesinin kapanmasıyla sona ermiştir⁸⁹.

Mehmet Asım, *Tanin* gazetesinde haftanın üç günü “Dereden Tepeden” başlığı altında yazılar kaleme alıyordu. Hafta bir günde “Karikatür” başlığıyla, devrin tanınmış ve seçkin şahıslarla ilgili mizahî bir üslupla onların portrelerini

böyle bir ısrarım üzerine kavga ettiniz de mi çekildiniz? Demek, Tanin siz çekilinceye kadar namussuz değildi. Sonra mı namussuz oldu? O halde neden Mektebi Sultani hâdisesinde gelip, namussuz bir gazetenin muavenetine iltica ettiniz? Dünyada herkes namus ve vicdandan bahsedebilir. Fakat, bu hak size hiçbir vakit verilemez. Vicdanı olan Tevfik Fikret, Serveti Fünun kapanarak mahkemeye gönderildiğimiz zaman hiç olmazsa bir hatır sordururdu. Vicdandan ve insaniyet hissinden zerre kadar nasib alan Tevfik Fikret, 31 Mart'ta hiç olmazsa çocuklarıma bir haber göndererek onları arardı. Vicdanından ve namusundan haberdar olan Tevfik Fikret, Kâzım'ın bir hatırvazı eseri olarak, “ üçümüzündür” dediği matbaa arsasını, ancak bir hamal kadar hizmeti geçmediği Tanin'deki hizmetlerine mukabil benimsemeye kalkmaz, beş paralık bir toprak parçası için haysiyetini aradaki vasıtalar nezdinde rezil etmezdi. Bu namus ve vicdan teranelerini sizi bilmiyenlere yakından bilmiyenlere anlatınız. Onlar belki göğsünüzde kalb yerine bir bataklık çırpındığını bilmedikleri için aldanırlar. Fakat Cahit'e namus ve vicdanınızdan bahsederseniz, O, size güler. Beni, temini menâfi için, bütün fazaili ayakaltına almakla itham eden, hiç olmazsa adı menfaatlere bile esir olmayacak kadar temiz olmalıydı. Eğer bu menâfi dediğiniz şeyler bir takım edepsizlerin iş'a ettikleri Romanya çiftlikleri, yüzbinlerce liralara hepsini size bahşediyorum. Menâfi dediğiniz şey bu kadar çalışmaya mukabil hangi gazetede olsa alabileceğim “ayda otuz lira ise geliniz. Tanin de sizin olsun! Tek, bu hiçbirini insani his ile titrememiş murdar, cife vicdanınızın hırsı, haset ateşleri sönsün!”. A. Us, *Gördüklerim*, ss. 10-12; Ayrıca bkz. Celâl Bayar, *Bende Yazdım*, Sabah Kitapları, C. V, İstanbul, 1997, ss. 141-143.

⁸⁷ Muhittin Birgen 1887 yılında İstanbul'da doğmuştur. Unkapanı Rüşdiyesi, Vefa İdadisi'nde ve Darülfünûn edebiyat şubesinde eğitim almıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan'da bir dönem Çorum mebusluğu yapmıştır. *Tanin* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü ve başmuharrirlik görevlerini yerine getirmiştir. Ayrıca 1920 ve 1921 yılları arasında Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştır. Bkz. İskit, *Türk Matbuat Politikaları*, s. 229.

⁸⁸ A.Us, *Gördüklerim*, s. 13.

⁸⁹ A.Us, *Gördüklerim*, ss. 7-8.

yapıyordu⁹⁰. Mehmet Asım'ın "Karikatür" başlıklı köşesinde yazdığı yazılar; *Tanin* gazetesinin ikinci sayfası ya da üçüncü sayfasında neşredilmiştir. Mehmet Asım, *Tanin*'deki yazılarında; isminin baş harflerinin kısaltması olan Arapça harflerle "م" mim ve "ع" ayın imzasıyla makaleler kaleme almıştır. II. Meşrutiyet devrinin 28 seçkin şahsiyetin portresini yapmıştır⁹¹. Mehmet Asım'ın yaptığı portreler ressamların yaptığı çizimlerden farklıydı. Onun yaptığı portreler dönemin önemli şahsiyetlerin tasvirlerini yazıya dökme sanatıydı. Bu sanatta; zekâ, düşünce ve yazma istidadında maharet gerektiriyordu ve Mehmet Asım bu yeteneklere haizdi.

II. Meşrutiyet döneminde önemli simalardan birisi Mahmut Şevket Paşa'dır. Mehmet Asım, "Karikatür" köşesinde "Lala-yı Hürriyet" başlığıyla bir makale kaleme almıştır. Bu makale, Mahmut Şevket Paşa ile ilgilidir. Mehmet Asım; Mahmut Şevket Paşa'yı şu şekilde tasvir etmiştir:

"...O'nun simasına ne vakit dikkat etsem daima hal-i kıyam ve ihtilalde bulunan sakal ve bıyıkları cehennemi Volkan'ları, Mizan'ları, Sultanahmet Mahşeri, Meb'usan Sual ve Cevapları ile hayat-ı Meşrutiyetimizde bir kıyamet-i tarihiye olan 31 Martı, sonra bu kıyamet Riş ve Prut üstünde bir vaz-ı tehditkâr ile duran kaşları da orduyu, o mehîb ve kahraman Hareket Ordusu'nu gözlerim önünde temsil eder! ..."⁹².

II. Meşrutiyet döneminin önemli simalarından birisi de Maliye Nazırlığı yapmış, İttihatçılığıyla ön plâna çıkmış olan, Mehmet Cavit Bey'dir. Mehmet Cavit Bey, II. Meşrutiyet Dönemindeki siyasî yükselişi çok hızlı olmuştur. Siyasî yükselişinde hatipliği ve ekonomideki becerisi onu İttihatçılar arasında önemli bir noktaya taşımıştır⁹³. Mehmet Asım, *Tanin*'de "Meşrutiyet Delâli" başlığıyla Cavit Bey'e istinaden bir makale kaleme almıştır. Bu makalede, Mehmet Asım; Cavit Bey'in Meşrutiyet döneminde ekonomik uygulamalarını şu şekilde ifade etmiştir: "Onun nokta-i nazarına göre Meşrutiyet, memûrinine muntazaman maaş vermek

⁹⁰ A.Us, *Gördüklerim*, s. 13.

⁹¹ *Tanin* gazetesinde tefrika halinde neşredilen makaleler, 1911 tarihinde *Tanin* Matbaası tarafından kitap haline getirilmiştir.

⁹² Mehmet Asım, "Lala-yı Hürriyet", *Tanin*, 25 Kanûnevvel 1326, s. 2.

⁹³ Polat Tunçer, *İttihatçı Cavit Bey*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3.

ahalinden de muntazaman ve bakayasız vergi toplamaktır! Lakin maatteessüf toplanan vergi ile muntazaman verilen maaşlar, masarafat-ı umumiyyede birbirini tutmuyor, aralarında derin bir boşluk görülüyordu. O halde ne yapmalıydı? Muhterem maliye mütehasısı bu çareyi “ Le Roi Beaulieu’nun⁹⁴ istikraz bahsinde okumuş, bulmuştu. Şimdi bu çare-i yegânenin hiz-i fi’le isali için Fransa’ya bir seyahat icra etti. Bu seyahatinin neticesinde anladı ki “evdeki pazarı çarşıya uydurmak” kolay bir şey değildir. Nihayet pazarlığı yapmak için “zavallı bazirgan,” pazar-ı Alman’a” kadar gitmeye mecbur oldu! Onun ikinci pazarlıkta muvaffak olmasından memnun olmayanlar “simsar” olduğunu iddia ettiler...”⁹⁵.

Mehmet Asım’ın *Tanin* gazetesinde gazetecilik görevini ifa ederken, *Servet-i Fünûn* mecmûasının muharrirlerden Mehmet Fuat (Köprülü)⁹⁶ ile ehemmiyeti olmayan bir kalem kavgasına girmiştir. Bu polemğin sebebi; Mehmet Fuat’ın Tevfik Fikret’in kaleme aldığı “*Haluk’un Defteri* ve *Rubab-ı Şikeste*” eserlerini eleştirmesinden ötürüdür. Mehmet Asım, Mehmet Fuat’ın *Servet-i Fünûn*’da yayımladığı makale okumasından sonra “Tevfik Fikret-1” başlığıyla *Tanin* gazetesinde bir makale neşretmiştir. Bu makalede Mehmet Asım’a göre vatansever ve mümtaz bir kişiliğe sahip olan Tevfik Fikret’in *Haluk’un Defteri* adıyla bir şiir kitabı neşredişi ve muhtevasından dolayı Mehmet Fuat’ın eleştirmesine karşılık vermesidir⁹⁷.

Mehmet Asım *Tanin* gazetesinde çalıştığı dönemlerde uyarma, kınama gibi cezalar almamıştır⁹⁸. Dönemin önemli bir gazetesi olan *Tanin*’de çalışması ona ileride başyazar olma yolunda büyük bir deneyim sağlamıştır. Ayrıca Mehmet Asım’ın *Tanin* gazetesinde kazandığı tecrübeler *Vakit* gazetesinin kurulmasında da önemli bir etken teşkil etmiştir. *Tanin* gazetesinde yazarlık yapması, Mehmet Asım’a Hüseyin Cahit’le ölünceye kadar dostluk bağının kurulmasının da zeminini oluşturmuştu.

⁹⁴ Ekonomide liberalizim teorisini savunan Fransız bir ekonomisttir.

⁹⁵ Mehmet Asım, “Meşrutiyet Delalı”, *Tanin*, 18 Kanunevvel 1326, s. 2.

⁹⁶ Mehmet Fuad Köprülü yazar, edebiyatçı ve Türkiye’nin önemli müteffekirlerindendir. Türk modern tarih kurucuları arasında yer almıştır. Fuad Köprülü’nün hayatı için bkz. Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü (1860-1966)”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 471-486.

⁹⁷ Mehmet Asım, “Tevfik Fikret-1”, *Tanin*, 4 Temmuz 1911, s. 3.

⁹⁸ A. Us, *Gördüklerim*, s. 13.

1.1.3.2. Vakit Gazetesi ve Mehmet Asım

Mehmet Asım, 1916 yılında Sedat Simavi'nin *Hande* adıyla çıkardığı mecmûasında; Yakup Aziz, Fazıl Ahmet (Aykaç), Feridun (Kandemir) ile birlikte kısa bir süreliğine yazarlık yapmıştır⁹⁹. *Hande* mecmûasından sonra; Mehmet Asım *Sabah* gazetesinde Ağustos 1917 yılına kadar çalışmıştır¹⁰⁰.

Mehmet Asım, yine 1917 yılında; Us kardeşlerin gazetesi hâline gelecek *Vakit* gazetesini Ahmet Emin¹⁰¹ (Yalman) birlikte çıkarma işine girişecektir. Gazetenin çıkarılma düşüncesinin vuku bulunduğu yere; Sabri Efendi'nin Köşkü'nde olmuştur. Ahmet Emin Heybeliada'da bulunan Sabri Efendi'nin Köşkü'ne sık sık giderdi. Ahmet Emin ziyaretleri sırasında Mehmet Asım'ı bu köşkte görür, onunla mütemadiyen sohbetler ederdi. Bu ziyaretlerin birinde Ahmet Emin, Mehmet Asım'a bir gazete çıkarmak niyetinde olduğunu söyler. O da bu konuya ilgi gösterir. Ahmet Emin'in gazete çıkarma isteğine olumlu bakan Mehmet Asım, gazete çıkarmak için iki yüz ellışer lira sermaye ile işe girmeye karar kılarlar¹⁰². Mehmet Asım gazete için sermayeyi *Anadolu Yavrusu*'nun beş ciltlik kitabının satışından kazandığı parayla karşılamıştır¹⁰³.

⁹⁹ *Gazeteciler Cemiyet ve Kırk Yılı*, 1. Baskı, Gazeteci Cemiyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 31.

¹⁰⁰ Mehmet Asım'ın *Sabah* gazetesinde kaleme aldığı yazılar şöyledir: Mehmet Asım, "Çocuk Kitapları Meselesi", *Sabah*, 19 Şubat 1917; Mehmet Asım, "Çocuk Kitaplar ve Milli Terbiye", *Sabah*, 14 Şubat 1917.

¹⁰¹ Ahmet Emin Yalman 1888 yılında Selanik'te dünyaya gelmiştir. 1910 yılında Hukuk eğitiminin ardından Amerika'ya giderek Columbia Üniversitesi'nde felsefe ve gazetecilik branşlarında doktora payesi aldı. *Sabah*, *Vakit*, *Tan* gibi gazetelerde yazarlık ve sahipliğini üstlendi. Ahmet Emin Yalman'ın Cumhuriyet tarihinde ismini duyuran olay; 1952 yılında Malatya sırasında Hüseyin Üzmez adında bir kişinin suikastine maruz kalmasıdır. 19 Aralık 1972 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Daha tafsilatlı bilgi için, Asuman Tezcan, *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, ss. 12-18. Ayrıca; Ahmet Emin Yalman'ın kaleme aldığı şu eserler şunlardır: Ahmet Emin Yalman, *Gerçekleşen Rüya*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.; Ahmet Emin Yalman, *Yarının Türkiyesine Seyahat*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1944; Ahmet Emin Yalman, *Dünyadan Haber*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1945; Ahmet Emin Yalman, *Turkey In My Time*, University of Oklohama Press, Oklohama, 1956; Ahmet Emin Yalman, *The Development of Modern Turkey As Measured By its Press*, Ams Press Inc, New York, 1968.

¹⁰² Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, 1. Baskı, Pera Yayınları, İstanbul, 1997, s. 335; Asuman Tezcan, *Ahmet Emin Yalman*, s. 18.

¹⁰³ A.Us, *Gördüklerim*, s. 17-18.

Mehmet Asım ve Ahmet Emin gazete kurma düşüncesinden sonra gazeteye isim arayışına girişler. Eskiden Lastik Said'in¹⁰⁴ idaresi altında çıkan *Vakit* gazetesinin ismini almak üzerine karar kılırlar. Bu dönemde bu gazetenin ismi haklarını almaları kolay bir iş değildi. Bunun için, imtiyaz almak gerekiyordu. O dönemde, İttihat ve Terakki Partisi'nin güvenine mazhar olmayan kimselere imtiyâz hakkı vermezlerdi. Bu sorun, Hüseyin Cahit; Mehmet Asım'ı, Ahmet Emin'de; Ziya Gökalp tarafından desteklenerek kısa sürede çözülür¹⁰⁵. Sırada gazetenin basımı için bir matbaa bulmaya gelmiştir. Cağaloğlu'nda, bir zamanlar Kızılay'ın genel merkezinin bulunduğu binanın karşısında kapalı bir Amedi Matbaası mevcuttur. Ahmet Emin ve Mehmet Asım bu binayı gezmişler; içerisinde gazete için makine ve mürettephanenin olduğunu görünce binayı aylık elli lira bedelle kiralarlar. Ahmet Emin'in *Sabah* gazetesinden tanıdığı başmürettip Ethem Bey tarafından tertip heyeti kurulur. Yazı işlerinin başına Ali (Karacan) getirilir¹⁰⁶.

Vakit gazetesi, 22 Ekim 1917 günü ilk nüshasını neşreder. Gazetenin ilk nüshası iki sayfadan oluşmaktadır. Gazetenin ilk sayfasının ortasında Arap Alfabesiyle yazılmış *Vakit* gazetesi logosu görülmektedir. Bu amblemin hemen altında yevmi gazete yazısıyla bir alt başlık mevcuttur. Bu alt başlığın altında gazetenin o günkü tarihi olan 4 Muharrem 1336 Pazartesi, 22 Teşrinievvel 1333 (1917) tarihleri Rumi ve Miladi olarak belirtilmiştir. Gazetenin fiyatı sayfanın sol üst köşesinde “her gün iki paradır” şeklinde belirtilmiştir. Gazetenin yine sol üst köşesinde “birinci sene, abone şartı; İstanbul Vilayeti için senelik 175, altı aylık 90, üç aylık 50 kuruştur. Memalik-i Ecnebiye için senelik 275, altı aylık 145, üç aylık 75 kuruştur” bilgisi de yer alır. Gazetenin sol üst köşesinde gazetenin adresi “İstanbul Matbuat ve İdarehanesi Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı karşısındır. İstanbul 179 Telgraf İdaresi İstanbul *Vakit* olarak verilmiştir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ 12 Ocak 1848 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1875 ve 1883 yılları arasında *Vakit* gazetesi neşriyatını yapmıştır. Tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet Ali Beyhan, “Lastik Said Bey (1848-1921)”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul, 2008, ss. 549-551.

¹⁰⁵ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. 356.

¹⁰⁶ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, s. 355.

¹⁰⁷ *Vakit*, 22 Teşrinievvel 1917, s. 1.

Vakit gazetesinin yazar kadrosu şu şekildeydi: “*Vakit* gazetesinin Yazı işleri Müdürlüğü önce Ali Naci (Karacan), daha sonra Enis Tahsin (Til) üstlenmiştir. Akşam gazetesini çıkarmadan evvel Necmeddin Sadık ve Kazım Şinasi bu gazetede görevler almışlardır. *Vakit* kurulduktan sonra gazetede Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü (Esmer), Ekrem (Uşaklıgil), Reşat Nuri (Güntekin), Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Cevdet, Abdurrahman Şeref, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Halil Lütfi (Dördüncü)” gibi önemli isimler muharrirlik yapmıştır¹⁰⁸.

Vakit gazetesi ilk başarısını gazetenin ilk dönemlerinde İstanbul’da yapılan bir yolsuzluğun deşifre etmesiyle duyurmuştur. Olay şu şekilde vuku bulmuştur. “*Vakit* gazetesinin yayımlandığı dönemde İttihat ve Terakki Partisi’ne üye olan eski Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey’in vagon suiistimal şeker ticareti yaptığı toplum nazarında konuşulmaktadır. *Vakit* gazetesinin bu olay üzerine gidip aydınlatması gazetenin satışlarını/tirajlarını” artmıştır¹⁰⁹.

Millî Mücadele başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa’yla ilk mülakat yapan gazete *Vakit* gazetesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa mülakatta Mondros Mütarekesi’nin tatbiki hakkında görüşlerini, İtilaf Devletlerinin durumları, Meclis-i Mebusan’ın milletini hakiki manâda temsil edip etmediği, dönemin atmosferiyle ilgili soruları, Mustafa Kemal Paşa; *Vakit* gazetesi muharririyle paylaşmıştır¹¹⁰.

¹⁰⁸ *Vakit*, 22 Birinciteşrin 1941, s. 2.

¹⁰⁹ M. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, 1. Baskı, Gazeteci Cemiyet Yayınları No: 37, İstanbul, 1992, s. 33.

¹¹⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın mülakat içeriği şu şekildedir: “... Bu hususta millete terettüp eden vazife ne olabilir? Malum-ı aliniz millet doğrudan doğruya umur devlete karışmaz. Vekiller olan Heyet-i Mebusanın mazhar bir hükümetin neticesi icraatı intizar eder. O halde bu hususda milletin en büyük vazifesi mebuslar vasıtasıyla, her suretle şayan emniyet ve itimad bir hükümetin mesnet kuvvesini teşkil etmektedir. Bugün meclis-i Mebusanın millet tamamiyle temsil edemeği hakkında ortaklıkta kilü kal vardır. Bu babada faikir aliniz ne merkezdedir? “Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkül ve pek nazik zamanda bu gibi kilü haller katiyen tecviz edilemez. Bu kil-ü kal hayata meşrutiyet için pek muzirdir. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlı’nın suret katiyede mücabnebet etmeksizin en büyük vazife-i vataniyemizdir. Bugünkü Meb’usanın bir takım tesira altında intihab edilmiş olduğu hakkında kilü kal edenlere şu noktaları hatırlatmak lazımdır. Evvel emirde yapılan dedikodular için zemin ve zaman hiçbir suretle müsait değildir. Sonra alelitrak her memlekette bu gibi intihabat icra edilirken araya birtakım tesiratın karıştığı da inkâr edilemez. Bunlardan sarfi nazar Osmanlı milletinin temsil meşruiyeti bugünkü Meclis-i Mebusanıdır. Bu heyeti vücuda getiren azanın intihap olundukları devirden bir kısmı elyevm yeni bir intihap icrasına müsait olmayan bir vaziyet fevkalde içinde bulunmaktadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek bu meseleyi daha ziyade ta mikden dolayı tahaddüs edebilecek fenalıkları gösteririr. Herhalde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğunu

Vakit gazetesi kurulduktan sonra Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da İngiliz askerî idaresinin yönetimi altında gazete neşredilmekteydi. İstanbul'da bulunan Meclis-i Meb'usan İngilizler tarafından dağıtılmıştı. Meb'usan Meclisi'nin üyelerinin bir kısmı Bekir Ağa Bölüğünde bulunan İttihatçılarla Malta'ya sürülmüştü. Mustafa Kemal Paşa ve vatansever askerlerin yönetimi altındaki Anadolu'da direniş hareketleri devam etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelesine mukavemet gösterenler başında Damat Ferit Hükümeti tarafından ihdas edilen Anzavur tenkil kuvvetleri gelmekteydi. Diğer taraftan bu durumdan istifade etmek isteyen Yunan askerleri İzmir'de işgal ettikleri bölgeleri genişletmekteydi. Mukavemetin ve işgallerin hız kestiği dönemde gazete neşretmek zor bir işti. Çünkü gazetede yazılan her şey sansür ağına takılıyordu¹¹¹.

Bu dönemde İngilizler, Ahmet Emin Yalman'ı Malta'ya sürgün gönderdiği için *Vakit* gazetesinin sorumluluğunu tek başına Mehmet Asım üstlendi. Anadolu hareketlerinin başında olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Kürt Mustafa Divân-ı Hârbi¹¹² tarafından gıyâben idâm cezasına mahkûm edilerek gazetelere ilânda bulunmuşlardı. Bu sırada Anadolu Millî kuvvetlerinin ismi Kuvay-i Bagiye-i idi. *Vakit* gazetesi gibi Kuva-yı Bagiye'ye sempati duyan gazeteler onların ismini açıkça dile getirmeye başlamıştı¹¹³.

Mütareke döneminde Beyoğlu'nda Bosphore¹¹⁴ isminde Fransızca bir gazete neşrediliyordu. "*Bosphore* gazetesinde Kuvay-ı Bagiye ile ilgili ilgili bir resim çizilmişti. Gazetede çizilen resimde; "Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa bir çadır altında oturup önlerine koydukları haritayı incelemektedirler. Resim de çadırın köşesinde "Nasru'n-min Allah ve fethu'n karîb", Türkçe mânâsı; "Nusret ve galebe Allahtandır ve fetih yakındır" yazılı bir Arapça levha vardı. Resmin hemen

sulhu tekarrür ettirecek hükümetin hali hazırdaki Meclis-i Mebustanımıza istinad etmesi bir zaruret teşkil etmektedir..." "Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat", *Vakit*, 18 Teşrinsani 1918, s. 1. Ayrıca bkz. Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, s. 28.

¹¹¹ A.Us, *Gördüklerim*, s. 25.

¹¹² Nemrut Mustafa'nın biyografisi hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Feridun Ata, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa Bir İşbirlikçinin Portresi*, 1. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2009.

¹¹³ Us, *Gördüklerim*, s. 25.

¹¹⁴ Michel Pialliers'in idaresi altından neşredilen *Le Bosphore* gazetesi Fransız yayım organı olarak görünse de Yunan Kapitalistleri tarafından desteklenmekteydi. Tafsilatlı bilgi için bkz. François Georgeon, "Kemalist Dönemde Türkiye'de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bakış (1919-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, S. 17, Mart 1990, s. 328.

altında “Anadolu harekâtının idare edenler” ibaresi de mevcuttu”. Böyle bir yazının Fransızca bir gazetede çıkması önemli bir olaydı. *Vakit* gazetesi de bu resmi neşretmek çabasına düşmüştü. Bunun için *Bosphore* gazetesinden resmin klişesi istenir, Klişe ile bir pruva basılır. Resmin altına “Anadolu hareketin idare edenler” ibaresinin yanında bir de Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Bey isimleri de yazılır”¹¹⁵. Bu yazı ve resimden dolayı *Vakit* gazetesi muharrirleri; Yazı İşleri Müdürü Enis Tahsin (Til)¹¹⁶, gazetenin Sorumlu Müdürü Ramiz ve Mehmet Asım *Vakit* gazetesinin başmuharriri Kürt Mustafa Divan-ı Harbi’nde sorgulanır. Yalnızca çağrılan *Vakit* gazetesi çalışanları değildir. *İkdam* gazetesinin muharrirleri Tahir Lütfi¹¹⁷ ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) de¹¹⁸ bulunmaktadır. Yargılama sonucunda Tahir Lütfi, Yakup Kadri ve Mehmet Asım serbest bırakılmıştır. Enis Tahsin ve Ramiz’e beşer gün hapis cezası ve *Vakit* gazetesine 15 gün yayım yapmama cezası verilmiştir¹¹⁹.

Mehmet Asım, Ahmet Emin Yalman’ın 1920 yılında Malta’ya sürülmesinden sonra, *Vakit* gazetesinin başmakalelerini neşretmeye başlayacaktı. Millî Mücadele döneminde, Mustafa Kemal Paşa’yı ve Türk ordusunu desteklemiştir¹²⁰. Mehmet

¹¹⁵ A. Us, *Gördüklerim*, s. 27.

¹¹⁶ Enis Tahsin Til 1899’da İstanbul’da doğmuştur. *İkdam*, *Tan*, *Sabah*, *Vakit*, *Yeni Ses*, *Akşam*, *Vatan* gazetelerinde muhabir, sayfa sekreteri, köşe yazarlığı gibi görevleri yerine getirmiştir. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, 1. Baskı, Bilge Yayınları, Ankara, 2004.

¹¹⁷ Asıl adı; Tahir Lütfü Tokay’dır. Tahir Lütfü *İkdam* gazetesinin başmuharriri görevini yerine getirmiştir. Ayrıca Tahir Lütfü yazar Nazlı Eray’ın dedesidir. Nazlı Eray’ın kalemi aldığı *Sis Kelebekleri* adlı romanı da dedesi Tahir Lütfü’ye ithafen yazmıştır. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Nazlı Eray, *Sis Kelebekleri*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

¹¹⁸ Yakup Kadri Osmanoğlu 27 Mart 1899 tarihinde Kahire’de dünyaya gelmiştir. Yakup Kadri, Mardin ve Manisa Milletvekillikleri yapmıştır. Milletvekilliğiyle birlikte *Hâkimiyet-i Milliye*, *Cumhuriyet* ve *Kadro* dergisinde çalışmıştır. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Nazım H. Polat, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *DİA*, C.XXIV, İstanbul, 2001, s. 465-468. Ayrıca Türk siyasi hayatı hakkında bilgi edinmek için Yakup Kadri’nin kaleme aldığı şu eserler önemlidir: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

¹¹⁹ A.Us, *Gördüklerim*, ss. 27-28; Ayrıca T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı’nda yapılan araştırmada; *Vakit* gazetesi 23 Eylül 1941 yılında Matbuatın 50’inci maddesine dayanılarak 10 gün kapatılmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devletler Arşivi Başkanlığı, 30-18-1-2 / 96 - 82 - 6, 23.09. 1941.

¹²⁰ Mehmet Asım’ın Millî Mücadele döneminde yayımladığı makalelerden bazıları şu şekildedir: Mehmet Asım, İzmir’in İşgali, *Vakit*, 16 Mayıs, 1919; Mehmet Asım, “İşgalin Mânası”, *Vakit*, 17 Mayıs 1919, Mehmet Asım, “Milletin Matem”, *Vakit*, 19 Mayıs 1919, Mehmet Asım, “Siyasi Bir Taaruz”, *Vakit*, 12 Kanunsâni 1921; Mehmet Asım, “Türk’ün Kalbi”, *Vakit*, 23 Mayıs 1919; Mehmet Asım, “Söz Milletindir”, *Vakit*, 22 Mayıs 1919; Mehmet Asım, “Siyasi Bir Taaruz”, *Vakit*, 12 Kanunsâni 1921. Daha fazla bilgi için, Bekmezci, *Mehmet Asım’ın Vakit Gazetesindeki Millî Mücadele Yazıları*, ss. 29- 42.

Asım'ın Millî Mücadele dönemi üzerinde durduğu konulardan en dikkat çeken; Yunan mezâlimleridir. Mehmet Asım, Yunan mezâlimleriyle ilgili “Ceza Saati” başlığıyla makalede Yunanlıların acımasızlığına değinmiştir¹²¹. Mehmet Asım, Büyük Taarruz Savaşı sırasında, Türk Ordusu umumi taarruza ait muzafferiyet haberlerini tebşir edildiğini söyler. Mehmet Asım, Yunanlıların işgal altındaki Anadolu'yu terk ederken en küçük köylere varıncaya kadar kundakladığını, Yunan ordusunun emsali görülmemiş cinayetlerle işlediğini, ricat ederken düşman kuvvetlerinin nasıl bir halet-i ruhiye içinde olduğunu ifade etmiştir¹²².

Mehmet Asım, 1923 yılında Lozan Konferansı ikinci devresine katılan gazeteciler arasından yer almıştır. Lozan Konferansı sırasında Sovyet Rusya'nın Vorosfki¹²³ adlı delegesi öldürülmüştür. İsmet Paşa baş müzakereci sıfatıyla Lozan'da bulunmaktadır. İsmet Paşa'ya Ermenilerin suikast yapacağı yönünde bir duyum aldıklarını, Lozan Polis Müdürü İsmet Paşa'ya bildirmiştir. Ayrıca; Lozan Polis Müdürü, güvenliklerini sağlamak için, İsmet Paşa'nın arabasındaki Türk Bayrağını kaldırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine, İsmet Paşa; “Türk Bayrağı benim arabamdan kalkamaz. Ben burada ölürüm. Benim yerime başka bir Türk arabaya biner ve benim vazifemi yapar,” cevabını verdiği Mehmet Asım tanıklık etmiştir¹²⁴.

Mehmet Asım, Mayıs 1935 yılında gazeteci sıfatıyla Almanya'ya gitmiştir. 7 Mayıs 1935 tarihinde Almanya'da seyahat etmekte olan Türk Matbuat Heyeti¹²⁵ Adolf Hitler tarafından dâvet edilmiştir. Mehmet Asım'ın, Hitler hakkında ilk

¹²¹ Mehmet Asım, “Ceza Saati”, *Vakit*, 4 Eylül 1922, s. 1.

¹²² Mehmet Asım, “Ceza Saati”, s. 1.

¹²³ Asıl adı Vastlav Vorovsky'dir. 1871 yılında Moskova'da dünyaya gelmiştir. Sovyet Devrinde Roma Büyükelçiliği görevini yapmıştır. Lozan görüşmelerine Sovyet delegesi olarak katılmıştır. Görüşmeler sırasında Maurice Conradi adında kişi tarafından Cecille Hotel'de 10 Mayıs 1923 tarihinde öldürülmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Alfred Erich Senn, *Assassination in Switzerland: The Murder of Vastlav Vorovsky*, University of Wisconsin Press, 1981, ss.1- 219.; Arkadi Vaksberg, *Toxic Polics: The Secret History of the Kremlin's Poison Labotary from Special Cabinet to the Death of Litvinenko*, Praeger Publisher, 2011.

¹²⁴ Asım Us, *Hatıra Notları*, 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 5. Mehmet Asım Yunan mezalimleriyle ilgili yazılarını İzmir'den Bursa'ya adlı eserde kaleme almıştır. Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, Akşam Matbaası, 1922.

¹²⁵ Almanya'ya giden diğer gazeteciler şunlardır: *Milliyet* gazetecisinden Ahmet Şükrü Esmer, *Cumhuriyet* gazetesinden Abidin Daver, Matbuat Müdürü Burhan Belge'dir. A.Us, *Hatıra Notları*, s. 89.

intibâsı şu şekildedir; Hitler yabancı basının anlattığı gibi soğuk biri olmadığını, konuşurken muhataplarının kalbine yaklaşan bir hâli olduğunu, Hitler'in halkın içinden çıkan bir vatandaş olduğunu, giyinişinde, duruşunda sadelik dikkat çektiğini, konuşurken nutuk söyler gibi jestler yaptığını söylemiştir¹²⁶. Hitler'in her zaman nutuklarının barıştan yana olduğunu ve fakat askeri hareketler ile zaman zaman tezat davranışların içerisine girdiğini; ama bunun dış kamuoyunda yalnız bırakılmasıyla ilintili olduğuna dikkat çekmiştir. Alman vatandaşının insanlık hakkında eşit olmak, işsizlere iş bulmak, her devletin baş ödevi olan vatan toprağını savunmak Hitler'in başlıca politikaları arasında olduğunu belirtmiştir¹²⁷.

Mehmet Asım ve *Vakit* gazetesi, genellikle Türk basınında kalem kavgalarıyla gündeme gelen bir aile değildi. Fakat zaman zaman kalem kavgasını tuttuğu muharrirler olmuştu. Babiâli'de *Vakit* gazetesi ve Mehmet Asım'ın kalem kavgasına girdiği kişilerden birisi; *Tan* gazetesinin sahibi Sabiha Sertel, yâni Sertel ailesiydi. İkinci Cihân Harbi'nin son senelerinde Türkiye'de faşizm, komünizm gibi ideolojik fikir akımlarının revaçta olduğu bir dönemdi. Bu döneme Türk basın hayatında Sabiha Sertel'in sahibi olduğu *Tan* gazetesi; Sovyet ve komünizm yanlısı kimliğiyle neşriyatlar yapmaktaydı¹²⁸.

Sabiha Sertel ve Us Ailesi'nin arasındaki ilk polemiğin çıkış sebebi; Sabiha Sertel'in 6 Mayıs 1945'te "Nihayet Dilimi Kesemedim" başlığıyla kaleme aldığı makalesiydi¹²⁹. Sabiha Sertel makalesinde Alman faşizmine karşı dik duruşunu, cansiperâne bir tâvir takındığını ifade eder. Cansiperâne tâvırına; Alman bir kadın gazetecinin İstanbul'a gelmesini, *Tan* Matbaasında Sabiha Sertel'in ziyaret etmesi ve Alman gazeteciyle Sertel arasındaki yaşanan şu konuşmayı örnek gösterir. "Sizin yayımlarınız Almanya'da çok fena âkisler yapıyor. Göbelsin¹³⁰ size selamı var. Eğer bir gün elime geçirirsem dilini keseceğim diyor," Sertel bu lâf üzerine; "Ben de

¹²⁶ Asım Us, "Hitlerle Konuştuk", *Kurun*, 7 Mayıs 1935, s. 1.

¹²⁷ Asım Us, "Hitler Nasıl Bir Adamdır?", *Kurun*, 23 Mayıs 1935, ss. 1-2.

¹²⁸ Hülya Semiz, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Sabiha Sertel'in Döneme İlişkin Görüşleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

¹²⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, 1. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s. 257.

¹³⁰ Joseph Goebbels Almanya'da Aydınlatma ve Propagandalığı Bakanlığını yapmıştır.

efendisine selâm söylemesini, dilimi keseceği güne kadar faşizmle mücadele edeceğim,” demiştir¹³¹.

Babiâli bu olaydan sonra Sabiha Sertel ve *Tan* gazetesi aleyhinde hücumlara başlamıştı. Sabiha Sertel bu saldırıları “Ankara Caddesi¹³² Köpekleri üzerime saldırdı,” ifadesiyle tanımlaması ve bu olayın hemen akabinde Hakkı Tarık Us’un “Babiâli’nin Köpeklerinin kimler” olduğunu sorması, Us kardeşler ve Sabiha Sertel arasında yaşanacak kalem kavgasının ilk tezahürü olmuştur¹³³.

Sabiha Sertel’in Hakkı Tarık’a cevabı şu şekilde olmuştur: “Ben gazete sütunlarında, mahkeme salonlarında, bana bir köpek gibi saldıran faşistlere karşı konuştum. Fakat zatiâliniz sustunuz. O zaman Basın Birliği Başkanı olarak birliğe bağlı üyelerin haysiyetlerini korumak için bugün bu hassasiyeti gösteren Hakkı Tarık, siz o günlerde nerelerdediniz? Ben de basın üyesiydim. Benim haysiyetimi korumak için neden harekete geçmediniz? ”, demiştir. Hakkı Tarık bu sözlere yanıt vermemiştir¹³⁴.

Mehmet Asım “Evet CHP Sol ve Sosyalist Bir Partidir” başlıklı makalesinden Sabiha Sertel’e Türkiye’de ifade özgürlüğünü vurgulayarak Sertel’lerin komünist zihniyeti kesin olarak benimseyip benimsemediklerini ifşa etmek adına şu soruları yöneltmiştir: “ Mademki *Tan* gazetesi bizim ne sağımızda ne yanımızdadır. Fakat solumuzda bulunuyor. Bu takdirde kendisi komünistliği kabul ediyor mu? Ediyorsa bunun sol diktatörlüğü demek olduğunu tasdik ediyor mu? Yâni, Türkiye’de hürriyet olmadığından şikâyet eden Sayın Sabiha Sertel Zekeriya Sertel Rusya’da Sovyet Hükûmetini tenkit edecek bir *Tan* gazetesi veya partisi çıkarabileceğini bize söyleyebilir mi?¹³⁵.” Sabiha Sertel “Demokrasi Oyunu Oynamayalı” başlıklı makalesinde Mehmet Asım’a; “ Daha dün bize sol diye hücum edenlerin bugün bizi

¹³¹ Sertel, *Roman Gibi*, s. 257.

¹³² Ankara Caddesi İstanbul’da bulunmaktaydı. Dönemin önemli gazete matbaalarının bulunduğu caddedir. Türkiye’nin kültür gelişimine büyük katkısı olmuştur. Sabiha Sertel’in kastettiği burada bulunan gazete sahipleri ve yazarlardır.

¹³³ Sertel, *Roman Gibi*, s. 257.

¹³⁴ Sertel, *Roman Gibi*, s. 258.

¹³⁵ Asım Us, “ Evet C.H.P Sol ve Sosyalist Bir Partidir ”, *Vakit*, 7 Ağustos 1945, s. 1.

sağlarına alıp kendilerinin sol olduklarını iddia etmeleri, bir orta oyunu seyredenleri güldürecek kadar komiktir,”¹³⁶ satırlarıyla cevap vermiştir.

Mehmet Asım, “Maskeler Düştü” başlıklı makalesinde Sertel’lerin komünist ve Sovyet yanlısı olmalarının kesinlikle anlaşılması gerektiğini ; “Evet maskeler düştü! Biz komünist değiliz. Biz kızıl diktatörlük değil, memlekette garp demokrasisinin istiyoruz diyenler, birden bire yüzlerindeki maskeyi attı. Daha doğrusu onların yüzlerine koydukları maske kendilerinin arzularına rağmen kendiliğinden düştü,” diyerek dile getirmiştir¹³⁷. Mehmet Asım, Sertel’lerin komünistlikleri nasıl perdelediklerini ve komünist neşriyatta bulunmak için hangi yollara tevessül ettiklerini şu cümleler ışığında anlatmaya çalışmıştır:

“Sabiha Sertel çoktan beri komünist propagandası için hazırladığı “Görüşler” dergisinin bütün hazırlıklarını yapmış, fakat derginin kızıl ihtiraslarını örtmek için Cumhuriyet Halk Partisi’nden son zamanlarda ayrılmış Celâl Bayar, Fuat Köprülü’yü, Adnan Menderes’i maske olarak kullanmıştı. Bu isimler dergi yazarlarının hepsi üstüne konmuştu. Bu plân mahirane hazırlanmıştı. Tevfik Rüştü Aras zaman zaman *Tan* gazetesine makaleler veriyordu. Bu gazetenin siyaseti ne olduğunu bildiği halde bunda hiçbir mahzur görmüyordu. Buna göre, Celal Bayar’ın, Fuat Köprülü’nün, Adnan Menderes’in *Tan* renginde çıkacak “Görüşler” Dergisi’ne yazı vermelerinde hiçbir mahzur görmeyecekleri tabii idi. Bunun için imza sahiplerinin muvafakatlarını almaya bile mahal yoktu. Şayet imza sahipleri istemelerse muvafakat etmezlerse onların isimlerini “Görüşler” dergisinde yine propaganda faydası var. İmza sahipleri istemeseler de derginin kapağında kızıl çerçeve arasında bu isimleri hiçbir kimse hiçbir kuvvet silip çıkaramazdı. Bu bakımdan yalanın da bir program kıymeti şüphesizdi. İşte Sabiha Sertel bu düşünceyle hareket etti. Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılmış bir kaç milletvekilinin nüfuzlarını kendi maksadı uğrunda izinleri olmasa da kullanma kararı verdi ve kullandı. Fakat derginin kapağına vatan ve millet düşmanlığının kızıl renkli damgasını vurmuştu. Derginin propaganda maksadı daha gizli tutulmuş olsaydı vatan düşmanlığı, millet düşmanlığını daha sonra çıkarılacak sayılarına bırakılmış

¹³⁶ Sertel, *Roman Gibi*, s. 260.

¹³⁷ Asım Us, “Maskeler Düştü”, *Vakit*, 4 Aralık 1945, s. 1.

bulunsaydı. Bu maskeli taarruz plânına aldanlar olurdu... İşte Sertel'lerin bu beceriksizliği kızıkların pişmiş aşına su kattı. Derhal Ankara'dan gelen yalanlamalar bu çirkin içyüzünü aydınlattı. Böylelikle kızıkların yüzlerinden maskeleri de düşmüş oldu...»¹³⁸.

Görüldüğü üzere, Mehmet Asım; Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilânından sonra da milliyetçi bir kimliğe sahipti. Mehmet Asım, bu kalem kavgasının öncesinde ve sonrasında hep Kemalist çizgide düşüncelerini kaleme dökmüştür. Bunda en önemli etken; Mehmet Asım'ın 1927 yılıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'e yakınında daha fazla yer almış olmasıdır. Kendisi ve sahibi olduğu *Vakit* gazetesi 1917'den 1967'e kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasetini takip ve tatbik etmişlerdi. Mustafa Kemal Atatürk'te gazeteciler arasında en güvendiği kişi; Mehmet Asım olmuştur. Bu güvenden dolayı; Hatay Meselesi'nin görüşüldüğü sırada, Mustafa Kemal Atatürk'ün diktesiyle, *Kurun* gazetesinde¹³⁹ Mehmet Asım imzasıyla 23 Ocak 1937'den 27 Ocak 1937'ye kadar Hatay'daki süreci eleştirmişti¹⁴⁰. Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatında sonra İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyet'in başına geçmişti. Mehmet Asım, İsmet İnönü'ye yaptığı bir ziyaret sırasında kendisine “evvelce bizden ayrılmış olanlar içinde tekrar bizimle çalışma isteyenler bulunursa kendilerine imkân vereceğim”, demiştir. Mehmet Asım ve *Vakit* gazetesi Atatürk döneminde olduğu gibi aynen İsmet İnönü'ye desteklerini kesmemiştir¹⁴¹.

1.1.4. Milletvekilliği

Mehmet Asım'ın siyasi hayatı Cumhuriyet Halk Fırkasından milletvekilliğine intihap edilmesiyle başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşü doğrultusunda; 1927 yılında, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan III. Dönem Artvin'den milletvekili adayı olarak gösterilmiş ve yapılan seçim sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclis'inde görev almaya hak kazanmıştır. 1927 yılında yapılan seçim sonucunda,

¹³⁸ Us, “Maskeler Düştü”, s. 1.

¹³⁹ 1934 yılında Türkçenin millileştirilmesi düşüncesiyle *Vakit* gazetesinin ismi *Kurun* olarak Atatürk tarafından değiştirilmiştir.

¹⁴⁰ Nuri İnuğur, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s. 109.

¹⁴¹ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 294.

Mehmet Asım 175 rey almıştır¹⁴². Artvin'den Meclis'e girmeye hak kazanan Mehmet Asım'a 1 Eylül 1927 yılında milletvekilliği mazbatası verilmiştir. Mehmet Asım 1 Kasım 1927 tarihinde Meclis'te görevine başladı¹⁴³.

Mehmet Asım'ın seçildiğine dair, 657 sicil numaralı dosyasında şu bilgiler yer almaktadır: “Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne üçüncü devre-i intihapta olunan zevat-ı kirama mahsus muhtasar tercüme-i hal varakasıdır”¹⁴⁴ :

İntihab-ı Dairesi	Artvin	Eserleri ¹⁴⁵	
İsmi	Mehmet Asım	İlmi Rütbeler	
Babasının İsmi	Hacı Hulusi	Meslek ve Meşguliyeti	Gazeteci Vakit Gazetesinin Sahibi ve Başmuharriri
Anasının İsmi	Sıdika		
Doğduğu Yer	Gördes	Evli Olup Olmadığı	Evli
		Kaç Çocuk Sahibi Olduğu	Bir Çocuğu var
Oturduğu Yer	İstanbul	İntihaptan Evvel Memuriyeti	
Doğduğu Tarih	1300	İntihap Mazbatasının Tarihi	1 Eylül 1927
Tahsil	Yüksek Derece	Kaç Rey ile Mebus İntihap Olduğu	175
Bildiği Diller	Türkçe, Fransızca	Mazbatasının Meclis-i Heyeti Umum Üyesince Tasdik Tarihi	14 Kasım 1927
Ne de İhtisas Olduğu	Gazetecilik	Meclise İhtikak Tarihi	

Tablo 1: Mehmet Asım Us'un Hal Tercümesi

Mehmet Asım, 1927'den 1931 yılına kadar süren III. Dönem milletvekilliğinin ardından; IV. Dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan tekrar Artvin milletvekili seçilmiştir. Bu seçimde, Artvin Merkez'den 49 rey, Şavşat Kazasından 64 rey, Yusufeli Kazasından 48 rey, Borçka Kazasından 25 rey,

¹⁴² *Mehmet Asım'ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 657.

¹⁴³ *Mehmet Asım'ın III. Dönem Milletvekilliği İntihap Dosyası Mazbatası*, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 657.

¹⁴⁴ *Mehmet Asım'ın Tercümân-ı Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 3, Sicil No: 657.

¹⁴⁵ Mehmet Asım'ın kaleme aldığı çalışmalar için eserler 44. sayfaya bkz.

toplamda 186 rey almıştır. Mehmet Asım'a 24 Nisan 1931'de mazbatası verilmiştir¹⁴⁶. Mehmet Asım 4 Mayıs 1931 tarihinde Meclis'te görevine başladı. Bu dönemde Anayasa Komisyonu'nda kâtiplik görevini yerine getirmiştir¹⁴⁷.

Mehmet Asım, 1935 yılında V. Dönem 'de Çoruh'tan¹⁴⁸ milletvekili seçildi. 8 Şubat 1935 seçim tutanağını aldı. 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. V. Dönemde "Hariciye Encümeni", "Millî Müdafaa Encümeni'nde" üyelikler yaptı. Buna ilaveten "İş Kanunu, İskân Encümeni olarak geçici üyelikleri" yerine getirdi¹⁴⁹.

Mehmet Asım, 3 Nisan 1939 ile 15 Ocak 1943 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden VI. Dönem Çoruh/Artvin milletvekilliğine devam etti. Bu dönemde Mehmet Asım "TBMM Hariciye Encümeni"nde üyeliği görevini yerine getirmiştir¹⁵⁰.

Mehmet Asım, 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nde Çoruh'tan VIII. Dönem milletvekili aday gösterilmiştir. 1946 seçimlerinde Çoruh'ta 83274 seçmen mevcuttu. Bu seçmenlerde 68969 oy kullanmıştı. Bu oyların 61595'ini alarak intihap edildi. Mehmet Asım TBMM'de görevine 12 Temmuz 1946 tarihinde başlamıştır. VIII. Dönem milletvekilliği sırasında 12 Ağustos 1946 tarihinde "TBMM Dışişleri Komisyon" üyeliğine seçildi. Bu üyeliğini 7 Kasım 1949 tarihine kadar sürdürdü. Ayrıca 7 Kasım 1949 tarihinde "Milli Savunma" üyeliğini yerine getirdi¹⁵¹. Mehmet Asım'ın aktif siyasi yaşamı Cumhuriyet Halk Partisi'nden 1927'den 1950'ye kadar sürmüştür¹⁵².

¹⁴⁶ *Asım Us'un IV. Dönem Milletvekilliği İnthap Dosyası Mazbatası*, TBMM Arşivi, Devre: 4, Sicil No: 657.

¹⁴⁷ Fahri Çoker, *Türk Parlamentor Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)*, C. II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 12, s. 66.

¹⁴⁸ Artvin ve Rize illeri birleştirilerek merkezi Rize olan Çoruh vilayeti kuruldu. Tafsilatlı bilgi için bkz. Ahmet Demirel, *Tek Parti İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 170.

¹⁴⁹ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939)*, C. II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, s. 179.

¹⁵⁰ İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (1939-1943)*, C. IV, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 36, s. 4005.

¹⁵¹ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- VIII Dönem (1946-1950)*, C. III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, Ankara 2012, s. 309.

¹⁵² *Asım Us'un IV-VIII. Dönem Azalara Ailt Tercüme-i Hal Evrakı*, TBMM Arşivi, Sicil No: 657.

Dönem	Takrirler	Teklifler	Söz Alanlar
3. Dönem	Başvekil İsmet Paşa'nın Beyanına Dair Takrirden bulunmuştur.	Teklifi yoktur.	Söz almamıştır.
4. Dönem	Takriri yoktur.	Teklifi yoktur.	Türkiye Cumhuriyet ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Hükümetleri arasında akdedilmiş ticaret ve gemicilik anlaşmasının onayı için söz almıştır. Matbuat Kanunu için söz almıştır.
5. Dönem	Takriri yoktur.	Teklifi yoktur.	Söz almamıştır.
6. Dönem	Takriri yoktur.	Teklifi yoktur.	Matbuat Kanununun 30. ve 35. Maddelerinin değiştirilmesi için söz almıştır.
7. Dönem	Takriri yoktur.	Teklifi yoktur.	Bayındırlık Bakanlığı 1944 mali yılı bütçesi ile ilgili söz almıştır.
8. Dönem	Takriri yoktur.	Teklifi yoktur.	Merkez Bankası mark olarak yatırılmış bulunan Türk alacakları hakkında söz almıştır. Gelir Vergisi Kanunu hakkında söz almıştır.

Tablo 2: Mehmet Asım Us'un Meclisteki Faaliyetleri Hakkında Bilgiler

Yukarıda TBMM Arşivi'nden yapılan araştırmalar sonucunda oluşturulan tabloda görüldüğü gibi, Mehmet Asım'ın milletvekilliği döneminde Meclis'teki faaliyetleri gösterilmektedir. Mehmet Asım'ın Meclis'teki faaliyetleri şu şekildedir:

17 Haziran 1930 tarihinde Mehmet Asım, Başvekil İsmet Paşa'nın beyânatını onayıyla ilgili bir önerge sunmuştur¹⁵³. Mehmet Asım'ın sunduğu takrir şu şekildeydi:

¹⁵³ TBMM ZC, D: 4, C. 20, İ: 80, s. 273.

YÜKSEK REİSLİĞE

“Geçirdiğimi içtima senesi esnasında zuhur eden iktisadî ve malî buhranlara karşı karşı Hükûmetin aldığı tedbirler ile bunlardan bugüne kadar istihsal edilen şayanı takdir olduğu gibi Türk-Yunan itilâfı ile iki memleket arasındaki muallak meselelerin kat’i surete tasfiyesi mucibi memnuniyettir. Binaenaleyh Başvekil Paşa Hazretlerinin beyanlarının tasvibi ile ruzname-i müzakeratta geçilmesini teklif ederim.

Artvin Mebusu Mehmet Asım¹⁵⁴.”

Mehmet Asım Bey’in sunduğu tahrir oy birliğiyle kabul edilmiştir¹⁵⁵.

22 Temmuz 1931 tarihinde, Mehmet Asım Bey; Meclis’te müzakere edilen; “Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Hükümetleri arasında akdedilmiş ticaret ve gemicilik” anlaşmasının onayı ilgili kanun hakkında Meclis’te söz almıştır¹⁵⁶. Mehmet Asım Bey İktisat Encümeni mazbatasında Rusların, Türklerden alacağı mal miktarının yedi buçuk milyon olduğunu, bu yedi buçuk milyon doların yarım milyon dolarının Doğu Vilâyetlerinden alacağını tespit etmiş, Doğu Vilâyetiyle kastedilen ne olduğunu, bu ifadeyle ne denilmek istendiğinin, açıkça belirtilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu konuyla ilgili örnek olarak, kendi seçim bölgesi Artvin’den örnek vermiştir. Örneğin; Ruslar, Artvin’den mal aldığı zaman kontrole tabi olmadıklarından dolayı aldıkları malı Artvin’den ya da Doğu vilayetlerinden almadıklarını başka yerden aldıklarını söyleyeceklerini, bu durumu büyük bir anlaşmazlık yaratacağını ifade etmiştir. Bu ihtilâfin meydana geldiğinde

¹⁵⁴ TBMM ZC, D: 4, C. 20, İ: 80, s. 273.

¹⁵⁵ TBMM ZC, D: 4, C. 20, İ: 80, s. 273.

¹⁵⁶ TBMM ZC, D: 4, C. 3, İ: 34, s. 318.

halkın nereye başvuracağını ve sorunu nasıl halledeceğini, bununla ilgili İktisat Vekâleti'nin bir anlaşma yapıp yapmadığını Meclis'te dile getirmiştir¹⁵⁷.

Mehmet Asım, 25 Temmuz 1931 tarihinde, Meclis'te müzakere edilen "Matbuat Kanunu" hakkında söz almıştır. Söz almasını gerektiren durumsa şöyle vukua gelmiştir: Sırrı Bey, muvafık ve muhalif gazetelerin mesleğinden bahsetmiş, muvafık gazetelerin tarafsız makaleler kaleme alamadığını söylemiştir. Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey, Mehmet Asım'ın bu gazetelere eleştiri yazıları yazdığına değinmiştir. Mehmet Asım'da bu söze istinaden; "Hakikaten bendenize şahsen kendisinin birçok müracaatları olmuştur ve *Vakit* gazetesinde neşretmişimdir. Bir zaman Rusya ile ticaret yapıyorlardı, orada bir takım müşkülâta maruz kalmış, bunları yazdım ve bunu hatırladılar. Kendilerine teşekkür ederiz. Fakat zannederim ki, bu sözlerle muvafık dediği gazetelerin makul tenkidatı yazdıklarını ifade etmiş oluyorlar. Diğer taraftan da tenkit sahasını boş bıraktılar ve bu sahayı muhalif gazetelere terk ettiler, dediler. Bu doğru değildir. Zannederim ki sözlerindeki tenâkuz meydandadır diyerek," kendisini savunmuştur¹⁵⁸.

Mehmet Asım, 24 Nisan 1940 tarihinde Matbuat Kanunu'nun 30 ve 35. maddeleri değiştirilmesi hakkında konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Matbuat Kanunu'nun G fırkasının tadil edilmesi gerekliliğini ifade etmiştir¹⁵⁹.

Mehmet Asım, 26 Mayıs 1944 tarihinde; Bayındırlık Bakanlığı'nın "1944 Malî Yılı Bütçesi" müzakere edildiği sırada, Artvin Vilâyeti'nin sorununu dile getirmek için söz almıştır. Konuşmasında Artvin'de büyük bir heyelânın meydana geldiğini ve Nafia Vekâleti'nin bu konuyla ilgili bir rapor verdiğini, verilen raporun ilmî olduğunu; fakat raporda eksiklik olduğunu belirtir. Nafia Vekâletine verilen raporun yedi ay önce verildiğini; fakat henüz tamamlandığını, raporun tamamlanması için olay yerine mühendis gönderilmesi gerektiğini belirtir. Eğer mühendis hemen gönderilmezse incelemenin gelecek seneye kalacağını, bu raporun tamamlanması

¹⁵⁷ TBMM ZC, D: 4, C. 3, İ: 34, s. 318.

¹⁵⁸ TBMM ZC, D: 4, C. 3, İ: 35, s. 358.

¹⁵⁹ TBMM ZC, D: 6, C. 10, İ: 43, s.144.

için olay yerine acilen bir mühendis gönderilmesi gerektiği ile ilgili talepte bulunmuştur¹⁶⁰.

Mehmet Asım, 13 Aralık 1945 tarihinde, Çoruh Vilayeti'nde ilköğretim ve okul inşaatı çalışmaları ilgili rapor hazırlamıştır¹⁶¹. 13 Aralık 1948 tarihinde, Çoruh Milletvekili Asım Us'un, Merkez Bankası'na "mark" olarak yatırılmış bulunan Türk alacakları hakkındaki sorusuna Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir ve Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın sözlü cevaplaması için soru sormuştur¹⁶². 29 Nisan 1949 tarihinde Mehmet Asım Bey; Meclis'te Gelir Vergisi Kanun'u müzakere edildiği sırada söz almış ve bu kanunun gazetelerde, mecmuâlarda nasıl tatbik edilmesi gerektiğine dair tespitlerde bulunmuştur¹⁶³.

Görüldüğü gibi, Mehmet Asım, milletvekilliği döneminde aktif bir siyasi yaşama sahip olamamıştır. Milletvekilliği yaptığı yıllarda enerjisini aile gazetesi olan *Vakit* gazetesinde başmakaleler kaleme alarak harcamıştır. Milletvekilliğinin son safhasından, *Vakit* matbaasında *Ekmekçi Kadın*¹⁶⁴ adından bir roman yayımlanmıştır. Romanın üzerine *Vakit* matbaasının ismi yazılmadan neşredilmişti. Bu roman *Matbuat Kanun*'un 50. maddesine¹⁶⁵ uygun şekilde neşredilmediği için Asım Us'un milletvekilliğinin düşürülmesine dair bir önerge verilmiştir. 18 Şubat 1948 tarihinde; Çoruh Milletvekili Asım Us'un Milletvekilli dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi (3/204) Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyona sevk edilmiştir¹⁶⁶. 24 Mayıs 1948 tarihinde Çoruh Milletvekili Asım Us'un dokunulmazlığı kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlar tarafından kurulan Karma Komisyon raporunda (3/204) gündeme alınmıştır. 26 Mayıs 1948 tarihinde, Çoruh Milletvekili Asım Us'un Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık

¹⁶⁰ *TBMM ZC, D: 7, C. 10, İ: 62, s. 323.*

¹⁶¹ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 144-29-15,145, 13.12. 1945.

¹⁶² *TBMM ZC, D: 8, C. 10, İ: 42, s. 106*

¹⁶³ *TBMM ZC, D: 8, C. 18, İ: 78, s. 727-730.*

¹⁶⁴ On dokuzuncu yüzyıl ünlü Fransız yazarı Xavier de Montepin tarafından kalem alınmıştır.

¹⁶⁵ *Matbuat*'ın 50. maddesi şu şekildedir: "Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete ve dergiler muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrinde devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz". *Matbuat Kanunu*, T.C. Resmi Gazete, S. 1867, 8 Ağustos 1931, s. 732.

¹⁶⁶ *TBMM ZC, D: 8, C. 10, İ: 44, s. 224.*

tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon raporu kabul edildi. Asım Us'un milletvekilliğinin kaldırması dönem sonuna bırakıldı¹⁶⁷.

1.1.5. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri

Mehmet Asım, karakter olarak dürüst, çalışkan, titiz, prensip sahibi, kılı kırk yaran ve işine sadık biri olarak tanınmıştır. Mehmet Asım eğitimci bir kişi olmasından dolayı, Babîâli'de genç gazetecilere rehberlik ederek onlara gazetecilik mesleğinin inceliklerini öğreten yardımsever bir kişiydi. Mehmet Asım'ın gazetecilik mesleğine bakışı, “gazeteciden istenen şey, sadece duygularını samimî ifadeden ibarettir. Hadiselere candan dikkat etmek ve samimî olmak: İşte iyi bir gazeteci bu samimiyeti gösterendir,” şeklindedir. Samimî olan bir gazeteci deveyi pire yapmayacağını her zaman itidalli olacağını belirtir¹⁶⁸. Mehmet Asım gazetecilik mesleğinin bir sanat olduğunu, bunun sanatın yerine getirilmesi için mutlaka bir ihtisas mektebinde eğitim almanın şart olmadığını, her mektebin bir gazeteci aday yetiştirebileceğini, adayları gazeteci olarak yetiştirecek mektep yine gazetecilik mesleğinin bizatihi kendisi olduğunu telakki eder. Mehmet Asım, “bunun için gazetecilik hem kolay, hem de pek zor bir meslektir. Zira bu mesleğe girmiş olmak gazeteciye kâfi değildir, burada yetişmek istidat ile beraber çalışmaya bağlı,” diye düşünür¹⁶⁹.

Mehmet Asım, yazmayı ve okumayı seven bir kişidir. Özellikle şiire, edebiyata karşı ilgi ve alâkası engindir. Mehmet Asım'ın diğer ilgi gösterdiği alansa sinema sektörü olmuştur. 1958 yılında gazeteciler tarafında film sektörünün desteklendiği bir dönemdi. Böyle bir dönemde sinema sektörüne desteklerde bulunmuştur. Örneğin; Lütfü Ömer Akad, “Cıvalı İbo” adlı filmin senaryosunu incelemesi için Mehmet Asım'ın görüşüne başvurmuştu¹⁷⁰.

Mehmet Asım Bey, Fatma Kamuran Hanım'la 1924 yılında evlenmiştir. Mehmet Asım Bey, evlendiği zaman 40 yaşındaydı. Fatma Kamuran Hanım,

¹⁶⁷ TBMM ZC, D: 8, C. 11, İ: 62, s. 450.

¹⁶⁸ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 225.

¹⁶⁹ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 236.

¹⁷⁰ Lütfü Ömer Akad, *Işıklı Karanlık Arasında*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004. ss. 282-284.

Mehmet Asım Bey'le evlendiği zaman 21 yaşındaydı¹⁷¹. Mehmet Asım ve Fatma Kamuran çiftinin evliliğinden 15 Eylül 1927 yılında Hasan Ragıp adında bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Hasan Ragıp Us, Us ailesinin soyunu sürdürecektek erkek çocuktur. Hasan Ragıp, Siret Us'la 15 Ağustos 1959 yılında bir evlilik yapmıştır. Çiftin evliliği sırasında çocukları dünyaya gelmemiştir. Hasan Ragıp Us'un Siret Hanım'la evliliği 29 Aralık 1965'e kadar sürmüştür. Hasan Ragıp Us, Siret Us'tan boşandıktan sonra bir daha evlilik yapmamıştır. Mehmet Asım Us 11 Aralık 1967 yılında İstanbul'da trafik kazasında vefat ederek ebediyete intikal etmiştir¹⁷².

1.1.6. Eserleri

Mehmet Asım'ın kaleme aldığı eserler ekseriyetle *Vakit* gazetesinde tefrika halinde yayımlanan makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Mehmet Asım'ın kaleme aldığı eserlerin türleri; seyahat yazıları, karikatürler, çeviriler ve öğrencilere yönelik ders kitaplarıydı. Mehmet Asım'ın kaleme aldığı eserleri şunlardır:

1.1.6.1. Karikatür

Karikatür adlı eser, *Tanin* gazetesinde neşredilen makalelerden müteşekkildir. Bu eseri, 1911 senesinde Tanin Matbaası basılmıştır. Eser, 186 sayfadan oluşmaktadır. Eserde, II. Meşrutiyet Devrine ait önemli 28 şahsiyetin portreler ele alınmıştır. Bu şahsiyetler şunlardır: İbrahim Hakkı Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Mehmet Cavit Bey, Necmeddin Molla, Nafia Nazırı Halaçyan Efendi, Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Sadrazam Said Paşa, Halil Menteşe, Defter-i Hakani Nazırı Mahmut Esad, Hüseyin Cahit, Rıza Tevfik, Abdülnafi Paşa, Lütfi Fikri, Tokat Mebusu İsmail Paşa, Cenap Şehabettin, Ahmet Mithat Efendi, Abdullah Zühdü, Mahmut Sadık, Ahmet Cevdet, Mihran Efendi, Ebuzziya Tevfik, Mahmut Esad, Diran Kelekyan, Ubeydullah Efendi, Ali Nusret, İsmail Müştak, Fazıl Ahmet ve Abdullah Cevdet'tir.

¹⁷¹ Fatma Hanım'ın doğum tarihi 1905, ölüm tarihi 23 Aralık 1984 olarak geçmektedir. Konya Nüfus Müdürlüğünden yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerdir (20.11.2018).

¹⁷² Konya Selçuk Nüfus Müdürlüğüyle yapılan görüşmede elde edilen bilgilerdir (20.11.2018).

1.1.6.2. Amel-î Kitabet-i Usûl-i Tahrir

Mehmet Asım, Carret Moy tarafından Fransızca yazılmış eserin Türkçe çevirisini yapmıştır. *Ameli Kitabet Usul-i Tahrir* adlı eser İstanbul-Matbaa-i Orhaniye’de 1330 (1914) senesinde neşredilmiştir. Eser dört ciltten oluşmaktadır. Mehmet Asım Amel-i Kitabet adlı kitabın yazılmasını; kitabet dersleri adıyla okullarda gösterilen derslerin faydasız neticeler vermesinden dolayı yanlış telakkilere ortadan kaldırmak maksadıyla kaleme alındığını ifade etmiştir. Kitabın mukaddime kısmında yazılışı amacı; “Kitabet dersi, şakirtlere kavaid-i sarfiye ve nahviyeye muvafık ibare tertibini öğretmek, doğru imlayı yazmayı talim etmek dersi değildir. Daha ziyade doğru düşünmek, düşündürmek görmek göstermek düşünce ve görkem usulünü öğretmek muhit maddi ve hissiyle tetkik ettirmek ve sonra görülen düşünülen his edilen şeyleri yazıyla,” olarak ifade edilir¹⁷³.

1.1.6.3. Mekatib-i İbtidaiyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli?

Mehmet Asım’ın bu kitabı İstanbul-Matbaa-i Amire’de 1332 (1916) senesinde basılmıştır. Eser, 75 sayfadan oluşmaktadır. Kitap muhtevası; ilkokulların birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarındaki öğrencilere, pratik şekilde nasıl yazı yazılması hususu üzerinde durulur. Mehmet Asım, bu eseri hazırlamasının sebebini eserin mukaddime kısmında şu şekilde izah etmiştir: “Memleketimizin hayat-ı arifeneyi taalluk eden cümlesinden pek mühim bir nokta-i nazar var: Ekseriyet üzere ilim ve marifet okumak yazmak bilmekten ibaret zannediyoruz. Bu itibar ile düzgün bir mektup yazan, her hangi bir mevzuaya dair süslüce ibareli bir makale kaleme alabilen bit sahib-i kalem merhale-i arifenin son haddine vasıl olmuş addediyor işte memleketimizin diğer memleketlere nazaran arifane ve medeniyetçe bugünkü mevkide bulunmasına tesir eden esbap ve avamilden birisi yakış itikadadır. Marifet şüphesiz yalnız okuyup yazmaktan ibaret değildir. Okuyup yazmayı bilmek funun ve maarifin her çabasından kesb-i kemal edebilmek içindir.”

¹⁷³ Carret Moy, *Ameli Kitabet Usul-i Tahriri*, (Çev. Mehmet Asım)Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 191, s. 1.

1.1.6.4. Anadolu Yavrusunun Kitabı

Anadolu Yavrusunun Kitabı, Mehmet Asım'la Ahmet Cevat Emre'nin birlikte, kaleme aldığı bir ders kitabıdır. Bu eser, İstanbul, Matbaa-i Amire'de, 1333 (1917) senesinde basılmış olup, 5 cilt ve 1104 sayfadadır.

Kitap, ilkokulların beşinci sınıflarına yöneliktir. Kitabın içeriğinde; malumatı diniye, kır'at ve musahabat-ı ahlakiye, sarf-ı Osmani, imla, tahrir, tarih, coğrafya, eşya, ziraat, hesap, hendese ve el işleri ilgili dersler vardır.

Malumat-i Diniye, kısmında; namazın farzları, setri-i avret, vakit, istikbal-i kible, niyet, tekbir, kıyam, kıraat, rükû, secde anlatıldıktan sonra, namazın sünnetleri, namazın vacipleri, secde-i sehve, beş vakittin sünnetleri, kaç rekât kıldığını bilmeyen kimse için, namazın rükunlarında tertip lüzum mu?, Kaza lâzım gelen namazlar, kunut duasını unutmak, eda kazası, cenaze namazı, secde-i tilavet, oruç, cenaze namazının edası, orucun farzları ve orucu bozan şeyler, yalnız kaza olan ahval, hac, zekât kimlere verilir, hac, hacın farzları, Âdem Aleyhisselam, Nuh Aleyhisselam, İdris Aleyhisselam, Ben-i İsrail İbraniler, Hazreti Yakup, Hazret-i Yusuf, Ben-i İsrail'in Mısır'da ikametleri, Hazreti Musa, Tevrat'ın nüzülü, Hazreti İsa'nın hayatları ve temel İslami bilgiler anlatılmaktadır.

Kıraat ve Musahabat-ı Ahlakiyye kısmında; aile vazifesi, ebeveyine karşı vazife, izdivac, sicil-i nüfus, nikâh, veraset, vasiyet, yetim, hizmetçilerin efendilere karşı vazifeleri, vatanımız, emniyet-i süistimal, vergi, askerin vazifeleri, cemiyet halinde yaşamak, cezalar gibi kavramlar ve konular anlatılmaktadır. Sarf-ı Osmani kısmında, Osmanlı Türkçesine dair temel bilgiler anlatılmaktadır.

Tarih kısmında; Babil harabeleri, Mısır, Mısırlıların eseri, Fenikeliler, Asurlular ve Keldaniler, Hititler, Eski Türkler, Eski Türklerin medeniyete hizmetleri, Eski Yunanistan, Atina, Spartalıların Hayatı, Roma, Roma'da sınıf, halk ve hükûmet, Romalılarda ilim, fen ve sanat, Romalıların ahlakı, feodalite, Papalar hakkında bilgiler verilmektedir.

Coğrafya kısmında; gökler ve yıldızlar, manzume-i şemsiye, güneş, arzın yuvarlaklığı, gecelerin uzayıp kısalması, mevsimler, Türkiye, memleket-i Osmaniye’de nüfus, memleket-i Osmaniye’de dağlar, nehirler, ziraat, hayvanlar, madenler, zanaat, limanlar, nakliye ile ilgili temel coğrafya bilgileri verilmektedir.

Hesap Dersleri kısmında; sayıları nasıl sayarız? sayıların nasıl yazıldığı, çizgi-i hat ve çizdiğini ölçmek gibi gündelik hayatı kolaylaştırıcı bilgiler anlatılmaktadır.

Resim ve el işleri kısmında; kâğıt bükme şekilleri, şeritten tezyinat, ağaç işlerinden tezyinat, kil işleri, ilmik dokuma, keçe dokuma, resim dersi, resim çerçevesi, hendese resimleri, el işleriyle ilgili araç ve gereçleri tanıtılmasına dair bilgiler bulunmaktadır.

1.1.6.5. Müntehâb Çocuk Şiirleri

Mehmet Asım, *Müntehâb Çocuk Şiirleri* kitabını Celal Sahir (Erozan)¹⁷⁴ ile birlikte kaleme almıştır. Kitap, İstanbul, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından 1335 (1919) tarihinde neşredildi. Bu eserin mukaddime kısmında kitabın meydana getirilişini şu şekilde ifade edilir:

“Bu kitap İstanbul Vilayetinin tedrisat iptidaiye meclis tarafından vuku bulan teklif üzerine cemi ve tertip edildi. Küçük çocuklarımıza ezberletilecek inşat ettirilebilecek manzumlardan terkip eden bu mecmuayı vücuda getirirken başlıca şu maksat takip olundu:

1. Çocuklarımızın malumat-ı lisanlarını takviye etmek.
2. Kendilerinden iptidayı ve tabii bir zevk-i bedi-i inkişafına çalışmak.

¹⁷⁴ Celal Sahir Erozan 1889 İstanbul’un Aksaray semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Potgoriçeli İsmail Hakkı Paşa’dır. Annesi Fehime Nüzhet Hanım’dır. Vefa Lisesi’nden mezun olmuştur. Galatasaray Lisesi’nde Fransızca ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Bu görevinin ardından Cumhuriyet devrinde 1928-1935 Zonguldak Milletvekiliği yapmıştır. Ayrıca, Türk Dili Kurumu Başkan Vekiliği’nde bulundu. 16 Mayıs 1935’de Kadıköy’de vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için M. Orhan Okay, “Celâl Sâhir Erozan (1883-1935)”, *DİA*, C. VII, İstanbul, 1993, ss. 245-246.

3. Muhtelif mekteplerde ezberletilen manzumelerin bu suretle tevhidî sayesinde terbiye ve tedris hususunda vahdet temin etmektir”

Kitabın içerisinde; “din, aile, vatan, mektep, mevsimler, tabiat, askerlik, insanlar arasında, sanat, büyüklerimiz” başlıklarıyla muhtelif yazarların kaleminden seçme şiirler yer almaktadır.

1.1.6.6. İzmir’den Bursa’ya

İzmir’den Bursa’ya adlı eser, Mehmet Asım’ın; Halide Edip (Adıvar), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfkı (Atay)’la birlikte müşterek kaleme aldığı eserdir. Eser, Akşam Matbaasında 1922 senesinde basılmıştır. Kitap 155 sayfadan müteşekkildir. Kitabın konusu; Mehmet Asım ve muharrir arkadaşlarının İzmir’den Bursa’ya kadar, Manisa, Alaşehir, Salihli, Uşak, Afyonkarahisar ve Kütahya’dan geçen bir hat üzerine seyahatlarıdır. Bu hat üzerinde, Yunan cinayetlerine tanıklık etmişlerdir. Kitapta, Mehmet Asım; Yunan saldırılarından Türk evlerin işgal edildiğine, yakıldığı ve insanların katledildiğine değinmiştir. Mehmet Asım ve muharrirler, kitabın neşredilme nedenini; “ne aleyhimizdekileri, lehimize çevirmeye çalışmak ne de milletin kalbindeki gayz ve kini yeniden tutuşturmadır. Mâzlumiyetin derecesi hakkında bizzat kendimiz tenvir edebilmek,” şeklinde belirtmişlerdir¹⁷⁵.

1.1.6.7. Yugoslavya Seyahat Notları

Yugoslavya’da Seyahat Notları, adlı eser, İstanbul, Vakit Basımevi tarafından 1936’da basılmıştır. Eser, 107 sayfadan mürekkeptir. Mehmet Asım’ın bu eseri, Kurun gazetesinde neşredilen makalelerden oluşmaktadır. Mehmet Asım, kitabın ortaya çıkışını şu şekilde açıklamaktadır:

“Yugoslavya başvekili Stoyadoniv küçük kral ikinci Piyer’in yıldönümü şenlikleri münasebetiyle Türk gazetecilerden mürekkep bir heyeti dost ve müttefik memlekete çağırmişti. Yugoslavya’ya giden bu heyet arasında ben de bulundum. Arkadaşlarım Falih Rıfkı Atay, Kazım Şinasi, Ahmet Emin Yalman, Ercüment Ekrem Talu ile beraber 1936 Eylül’ünün dördüncü günü İstanbul’dan semplon

¹⁷⁵ Mehmet Asım, vd., *İzmir’den Bursaya*, Akşam Matbaası, 1922, s. 1.

ekspresi ile Belgrad'a hareket ettik. Üç gün orada kaldıktan sonra Yugoslavya başvekilinin misafiri olarak bütün Yugoslavya içerisinde bir tetkik seyahati yaptık. Gerek seyahat esnasında yazarak *Kurun*'a gönderdiğim mektupların, gerek seyahatten avdet ettikten sonra neşrettiğim notları topladım. Bu küçük cep kitabı o mektupların ve notların toplanmasından teşekkül ediyor ve Türk-Yugoslavya dostluğunun bir hatırası olarak ortaya çıkıyor"¹⁷⁶.

Mehmet Asım ve arkadaşları, 7 Eylül 1936 tarihinde Belgrat'tan başladıkları seyahatlarına sırasıyla; Zagreb, Lübliyana, Bled, Adriyatik Sahilleri, Dubrovnik, Karadağ, Budva, Saraybosna, Vranskaya Banyası ve Niş ziyaret etmişlerdi.

Mehmet Asım seyahatte gözlemlerde bulunmuştur. Bunlardan birisi, dil hususundadır. Mehmet Asım, Türkler ve Sırp'ların dilleri arasında müşterek olan kelimeler olduğunu ve bu kelimelerin birkaç bini bulduğunu, aralarında hiçbir menfaat ihtilafı olmamasına rağmen, dil konusunda ortak noktalarının olması; Türk-Yugoslavya dostluğunun ne kadar kuvvetli olduğunu belirtir. Mehmet Asım Türkçe ve Sırpça benzer kelimelere şu örnekleri verir: "Kaşık-Kaşık, Yorgan-Yorgan, Kase-Çasa, Sahan-Sahan, Tepsi-Tepsiya, Sacayak-Saçak, Çini-Çiniya, Peşkir-Peşkir, Leğen-Lecen, Döşek-Düşek, Çarşaf-Çarşaf, Yastık-Yasduk, Kilim-Çilim, Kapı-Kapıya"¹⁷⁷.

Mehmet Asım'ın diğer gözlemde bulunduğu memleket Saraybosna'dır. Mehmet Asım Saraybosna'daki izlenimlerini aktarır. Yugoslavya'nın en büyük Müslümanlık merkezi Saraybosna'dır. Şehrin civarında hatta köylerinde fesler ve peçeler göze çarpmaya başlar, Saraybosna içerisine girince feslerin ve peçelerin miktarı çoğalmakta olduğunu kadın kıyafetlerinin Türkiye'nin otuz sene evvelki Türkiye kıyafetlerini andırdığı için Saraybosna'ya varan bir Türk kendisini eski bir devrin içerisinde kaldığını belirtir. Türkiye ile benzerlikleri yalnız kıyafete mahsus olmadığını, şehrin mühim bir kısım, camileri, medreseleri, çarşı ve pazarları, evleri ve dükkânlarıyla tamamen eski İzmir'in, Bursa'nın bir parçası gibi olduğunu söyler. Bu durumu gören bir Türk'ün duyduğu ilk ihtiyaç Türkçe konuşmaktır. Fakat

¹⁷⁶ Asım Us, *Yugoslavya'da Seyahat Notları*, Vakıf Matbaası, 1936, s.1.

¹⁷⁷ Türkçe'nin Balkan dilleriyle sözcüksel ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cemile Halilović Tekin, *Boşnakça'da Türkçe'den Geçen Kelimeler Sözlüğü*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2015.

Türkiye'ye çok benzeyen bu memlekette Osmanlı devrinden kalan insanlar hariç, diğer insanların Boşnakça konuştuğunu belirtir. Bunlarla konuşmak içinse Boşnakça dilinin bilinmesi lazımdır. Dikkate değer bir noktanın Saraybosna'da Türkçe bilenlerin yok denecek kadar azken Almanca bilenlerin çokluğuna dikkat çeker. Bunun sebebi de Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan'ın ilhakından sonra Almanca dilinin yayılmasıdır¹⁷⁸.

1.1.6.8. Londra Seyahat Notları:

Eserde, Mehmet Asım'ın İngiltere'ye yaptığı seyahatleri konu alır. Eser Vakit matbaasında 1939 yılında neşredilmiştir. Eser 190 sayfadan oluşmaktadır.

Mehmet Asım, Londra'da seyahatinde çeşitli gözlemlerde bulunmuştur. Bunlarda birisi İngilizlerin itiyadı hususundadır. Mehmet Asım İngiltere'nin devamlı sis içinde yaşayan bir ülke olduğunu belirtir. Mehmet Asım bir yaz günü İngiltere'ye girdiklerinde İngilizlerin şemsiye ile Londra sokaklarında gezdiklerini görünce, Mehmet Asım şaşır. Bu durumun sebebi olarak; İngilizlerin şehirde şemsiyeyi baston yerine kullanmasından kaynaklandığını öğrenir. Bu durum sadece İngilizlere mahsus bir alışkanlık olduğu belirtir¹⁷⁹.

Mehmet Asım'ın İngiltere'de müşahede ettiği diğer husus; eğitimidir. Mehmet Asım, "Kembriç Kral Koleji Kilisesi"ne ziyarette bulunmuştur. Mehmet Asım, Kral Koleji'nin rektörü karşılamıştır. Kembriç (Cambridge) Üniversitesinin rektörü kolej hakkında kendilerine tarihi bilgiler nakletmiştir. Mehmet Asım, kolejin Kral VIII. Henry tarafından yapıldığı rektörü tarafından öğrenir. Rektör; "Müstebit VIII. Henry'nin İngiliz arasındaki en büyük şöhreti altı kadın ile izdivaç etmiş olmasıdır. Kilisenin içerisinde resimleri yapan sanatkar kralın karısının ilk harflerini kendi resmi yanına ilâve ederken birden bire bu kadının kral tarafından öldürüldüğü haberi

¹⁷⁸ A.Us, *Yugoslavya'da Seyahat Notları*, ss. 69-80.

¹⁷⁹ Asım Us, *Londra Seyahati İntibaları*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1939, s. 18.

gelmiş. Bundan sonra resimlerin yanına kralın ikinci karısının ilk harflerini” koyduğunu, Mehmet Asım’a bir tarihi hadise olarak nakletmiştir¹⁸⁰.

Mehmet Asım, rektör ile sohbeti sırasında Kembriç (Cambridge) Üniversitesi ile Oxford Üniversitesi arasında bir fark olup olmadığını rektöre sormuştur. Cambridge rektörü, Mehmet Asım’a Kembriç (Cambridge) Üniversitesinin Oxford’dan daha büyük olduğunu, Kembriç (Cambridge) Üniversitesinin 6.000 öğrenci varsa, Oxford’da 4.000 öğrencinin bulunduğu belirtmiştir. Cambridge Üniversitesinin misyonu müspet ilimlere ve fenlere, Oxford Üniversitesi daha çok edebiyat ehemmiyet verdiği söyler. Rektör, bu eğitim yapısı; iki üniversite arasındaki farkı belirlediğini ifade etmiştir¹⁸¹.

Mehmet Asım, İngiltere Kembriç (Cambridge) Üniversitesini ziyaret sırasında dikkat çektiği hususlardan birisi de İngiltere’de insanlara verilen fikir hürriyetidir. Mehmet Asım, İngiltere’de fikir hürriyetinin diğer Avrupalı ülkelere göre daha önce başladığını söyler. Mehmet Asım, XV. yüzyılda Roma’daki papanın manevi istibdata karşı isyan ederek, gösterdiğini belirtir. İncil’i İngilizceye tercüme eden İngiliz papazları aynı zamanda, ülkelerine, milletlerine fikir hürriyeti getirdiklerine dikkat çeker. İncil’in millî dile çevrilmesi bütün ülkede halkın İngilizce olarak kiliselerde dua etmelerine başladıklarını dikkat çeker. Diğer taraftan da İngiliz krallarının Roma’ya vergi vermek mecburiyetini reddettiklerini, böylece din ile devleti işlerinin ayrıldığını, bu prensip İngiltere’de millî hürriyetin temelini teşkil ettiğini dile getirmiştir¹⁸².

Mehmet Asım’ın ziyaret ettiği diğer kolej; Eton Koleji’dir. Mehmet Asım’ın bu kolejde dikkat çektiği husus; İngiltere’nin en ileri fikir adamlarını yetiştirmesidir. Mehmet Asım, Eton Kolejinin başarısını; İngiliz çocuklarının mümkün olduğu kadar

¹⁸⁰ Asım Us, *Londra Seyahati İntibaları*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1939, s. 18. Asım Us, “Londra Seyahat Notları: 13 Kembriç Kral Koleji Kilisesi”, *Vakit*, 12 Temmuz 1939, s. 3.

¹⁸¹ A.Us, *Londra Seyahati İntibaları*, s. 60; Asım Us, “Londra Seyahat Notları: 13 Kembriç Kral Koleji Kilisesi”, s. 3.

¹⁸² A.Us, *Londra Seyahati İntibaları*, s. 61.

küçük yaştan itibaren kendi kendilerine idare etmeye alıştırdığını, bu şekilde sorumluluk duygusu kazanmalarıyla başarının yakalandığını ifade eder¹⁸³.

Mehmet Asım, Burhan Belge ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın içinde bulunduğu gazetecilerle birlikte, Neville Chamberlain'in konuğu olmuştur. Bu ziyaret sırasında Chamberlain Türk gazetecileriyle dostane bir sohbette bulunmuştur. Mehmet Asım, Chamberlain Avrupa kıtası insanlarından hiç farkı olmayan bir İngiliz tipi olduğunu söyler. Yetmiş yaşını bulmasına rağmen saçlarının doğal renginin bozulmadığını, vücudu görünürde zayıf olmasına karşın sözlerinde intizam ve mantık kuvveti yerinde olduğu belirtir. Mehmet Asım, İngiliz Başbakanın yalnız İngilizce konuştuğu, başka dilde söz ifade etmediğini söyler. Mehmet Asım, Türk gazeteciler arasında Burhan Belge'nin İngilizce konuşabildiğini, onun Türk gazetecilere tercümanlık ettiği nakletmiştir.

Mehmet Asım, Başvekilin Türk ve İngiliz münasebetleri hususunda görüşlerini, Türk gazetecileriyle paylaştığını ifade eder. Mehmet Asım'ın Chamberlain "Türkiye'nin barışsever ve uluslararası hayattaki namuskârlığına, millî hukukunu müdafaadaki yılmaz azmine, Türk milletinin karakterine inan bir adam" olarak tanımlamıştır¹⁸⁴.

Mehmet Asım, İngiliz hükümeti ve Chamberlain karşı düşüncesi müspettir. Chamberlain'in, Münih Konferansı'nda gösterdikleri ihtimamın takdiri şayan olduğunu belirtir. Bunu şu şekilde izah eder:

"Hakikaten Münih Konferansı esnasında ahval ve şeriat göz önüne getirilirse İngiliz Başvekili sözlerine derhal hak verilir. Münih Konferansının kararının o zaman istinasız olarak bütün cihân efkâr-ı umumiyesi alkışlamıştı. Zira yapılan fedakârlık ile Almanya'nın ve İtalya'nın kuvveti siyasetini bırakarak beynelmilel bir hak ve adalet sistemi içerisine girecekleri tahmin ediliyordu. Halbuki Almanya'nın Çekoslovakya'yı parçalaması, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine bu ümitler boşa çıktığı görülünce herkes kuvvete karşı kuvvet ile karşı duracak bir sulh

¹⁸³ A.Us, *Londra Seyahati İntibaları*, s. 61.

¹⁸⁴ Asım Us, *Londra Seyahat Notları*, s. 180, Asım Us, "Londra Seyahat Notları :Çemberlaynle Türk Gazetecileri Başbaşa Hasbihalde", *Vakit*, 8 Ağustos 1939, s. 3.

cephesinin kurulması zaruri olduğuna kanaat getirdi. İngiltere'nin, Lehistan'ı, Romanya'yı, Yunanistan'ı garanti etmesi bundan oldu ve bu garanti gerçekten memnun etti. Yine İngiltere, Fransa, Türkiye anlaşması da bu kanaat neticesinde doğdu'¹⁸⁵.

1.1.6.9. İstanbul'dan Çoruh'a:

İstanbul'dan Çoruh'a adlı eser, İstanbul Vakit Matbaası tarafından 1948 senesinde neşredilmiştir. Eseri 160 sayfadan oluşmaktadır.

Mehmet Asım, İstanbul'dan başlayarak bütün Karadeniz sahillerinden Hopa'ya kadar seyahatten edindiği izlenimleri eserde anlatmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Devlet Denizyollarının Karadeniz postaları özellikle yaz mevsiminde memleketin dört bucağından her çeşit iş ve güç ile meşgul vatandaşları bir araya toplardı. Mehmet Asım da bu fırsattan istifade ederek yolcularla seyahat etme fırsatı yakalamış ve onlarla temaslarda bulunmuştur. Mehmet Asım, her şeyi en ayrıntı şekilde gözlemlemiştir. Çoruh'a girerek halkın arasına karışmıştır. Köylü ve şehirli vatandaşlarla konuşma fırsatı bulmuştur. Mehmet Asım geniş tabakaların içinde memleketin nabzını yoklama fırsatı yakalayarak, bu seyahatte edindiği izlenimleri *Vakit* gazetesinde tefrika halinde neşrederek, okuyucularına nakletmiştir.

Mehmet Asım İstanbul'dan Çoruh'a kadar yaptığı seyahati şu şekilde anlatır: “Benim yirmi günlük tetkik seyahatine ait müşahedelerim için de umumi hayatımıza ait bir takım eksikliklerden, zaaflardan şikâyetler görülecektir. Bu tenkitlerin bir kısmı acı olacaktır. Fakat bu yoldaki tenkitler memleketin uçuruma yuvarlandığını iddia edenlere hak vermez. İstisna teşkil eden vaziyetler bertaraf edilirse Cumhuriyet'in ilânından bugüne kadar memleketin her tarafında ve her sahada ilerlemeler inkâr edilemez. Hakikatleri tahrif etmek hiçbir vakit davayı kazandırmaz. Muhalefet partisinin itibarından kaybetmesinin bir sebebi de budur. Hatırlardadır ki geçen ilkbaharda Karadeniz sahillerinde açlıktan insanlar öldüğünü iddia edenler

¹⁸⁵ A.Us, *Londra Seyahati İntibaları*, s. 180; Asım Us, “Londra Seyahat Notları :Çemberlaynle Türk Gazetecileri Başbaşa Hasbihalde”, s. 3.

oldu. Hatta Celâl Bayar bile bir miting esnasında bu tarzda bir dil kullandı. Karadeniz sahillerinde şahsı tanınmış bir vatandaş olan Fatsalı Asım Şatıroğlu bir münasebet ile bu hadiseden bahsederek bana: Karadeniz’de açlıktan ölmüş bir tek adam gösterirlerse ben kendimi asarım, dedi. Tenkitler sadece iktidarı yıkmak için değil, iyiden iyiye gitmek için olmalıdır. İyiden iyiye gitmek için noksanları görmek, fakat olduğu gibi görmek lazımdır...¹⁸⁶”

1.1.6.10. Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım:

Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım adlı eser, Vakit Matbaası tarafından 1964 yılında basılmıştır. Eser 223 sayfadan müteşekkildir. Eserde, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar olan olaylar hakkında Mehmet Asım’ın düşünceleri yer almaktadır. Mehmet Asım, hatıralarını kaleme alırken olayları tarihi sırasına göre yazmamıştır. Mehmet Asım, hatıralarını kronolojik bir sıraya göre değil hususî tercihiğine göre sıralamıştır. Mehmet Asım’ın bu eseri Türkiye Cumhuriyet döneminin tarihine ışık tutan belge niteliğindedir. Eser, akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir bilgi kaynağı niteliğindedir.

1.1.6.11. Hatıra Notları

Hatıra Notları adlı eser, İstanbul Vakit Matbaası tarafından 1964 yılında neşredilmiştir. Eser, 223 sayfadan oluşmaktadır. Eser, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’yü kapsar. Eserde, Mehmet Asım kısa kısa notlar halinde yaşadığı dönemdeki olayları kayıt altına almıştır. Bunlar, genellikle bir paragrafı geçmeyen bilgi notlarıdır¹⁸⁷.

Mehmet Asım, Hatıra Notları’nda Babıâli’de çalışan gazetecilere dair ilginç anekdotları mevcuttur. Hatıra notları arasında Süleyman Nazif’e dair olan hatırası mizahîdir. Bir gün Süleyman Nazif’le Abdülhak Hâmid Lüsyen hakkından

¹⁸⁶ Asım Us, *İstanbul’dan Çoruh’a*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1948, ss. 6-7.

¹⁸⁷ *Hatıra Notları Vakit* matbaası ardından 2012 yılında Kitabevi yayınları tarafından tekrar basılmıştır. Kitabın hazırlanmasında emeği geçen kişi İsmail Dervişoğlu’dur.

konuşurlarken, Süleyman Nazif, “Fatma Hanım öldü. Onun için bir Mâkber yazdınız. İnşallah bu Lüsyen ölür de Mezbele yazarsınız,” demiştir¹⁸⁸.

İsmail Müştak, Süleyman Nazif ve Abdülhak Hâmid’e İstanbul Löbon’da saat 17.00’de görüşmek için bir randevu vermiş ve İsmail Müştak randevu verdiği saatte gelmiştir. Bunun üzerine Süleyman Nazif, İsmail Müştak’a; “Allah belânı versin! Senin yalancı diye şöhretin vardı. Onu’da berbat ettin!” diyerek lâtifede bulunmuştur¹⁸⁹.

Mehmet Asım’ın; Yahya Kemal’in Mithat Cemal Kuntay’ı sevmediğini ifade eder. Bir sohbet sırasında konu Mithat Cemal’den açılır. Yahya Kemal, Mithat Cemal hakkında, “ Ben bu Mithat Cemal’i gördüğüm zaman, bu adam ya noter yahut bal kabağı olur, demiştim. Ne dersininiz, ikisini de birden oldu!” demiştir.

Mithat Cemal’in kaleme aldığı Üç İstanbul romanı hakkında: “Yahu, bu Mithat Cemal’in nesrine de tahammül edilemiyor, diyen birisine Yahya Kemal; “Nasıl oluyor da üç ay onun nesirlerine tahammül edemiyorsunuz? Biz onun şiirlerine otuz senedir tahammül ediyoruz!” diyerek kinaye yapmıştır¹⁹⁰.

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet döneminin ünlü muharrirlerindedir. Falih Rıfki, Mehmet Asım gibi hemen hemen her gün başmakale yazardı. Bu durumdan muzdarip olan Falih Rıfki; “Bu gazetecilikte her gün başmakale yazmayı kim icat etmişse Allah belâsını versin!,” diyerek sitemkâr bir serzenişte bulunduğunu, Mehmet Asım ifade etmiştir¹⁹¹.

1.1.6.12. Hukukî ve Siyasî Tetebbular

Hukukî ve Siyasi Tetebbular adlı eser İkdâm Matbaasında 1339 (1923) senesinde neşredilmiştir. Eser 98 sayfadan müteşekkildir. Eser, Ahmet Selahaddin Bey’in¹⁹² tefrika halinde yayımlanmış makalelerden oluşmaktadır. Mehmet Asım, Selahaddin Bey 1921 yılında vefat ettikten sonra kalem aldığı makaleleri toplayarak

¹⁸⁸ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 221.

¹⁸⁹ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 221.

¹⁹⁰ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 221.

¹⁹¹ A.Us, *Hatıra Notları*, s. 129.

¹⁹² Ahmed Selahaddin Bey Haldun Taner’in babasıdır.

kitap haline getirilmesi ve intişar edilmesine vesile olmuştur. Mehmet Asım kitabın mukaddime kısmında Ahmet Selahaddin Bey'in kitabına katkısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir gün merhum Selahaddin Bey'e Bab-ı Ali Caddesinde tesadüf etmiş ve aramızdaki samimi dostluk rabitasından kuvvet olarak *Vakit*'e yazı yazmasını rica etmişim. Şimdi kitap suretinden kütüphane-i arifanemizi tezyin edecek olan yazılar bu suretle yazılmağa başlanmıştı. İşte bunun için Ahmet Selahaddin Bey'e bu yazılarının kitap şeklinde çıkması doğrudan doğruya değilse bile dolayısıyla kendime ait bir hadise gibi telakki ettim ve sevindim. Hamid Bey Efendi, Ahmet Selahaddin Bey'in teşkil edecek olan silsile-i neşriyatın ilk cildine merhumun hayatı hakkında dostlarının hayatı ve intibamı da derç etmek arzu ettiklerini söyledi. Bu hususta bir şey yazmamı istedi. Ben Ahmet Selahaddin Bey'in bana vefat ettiği gün hakkındaki tesir etmemi ve intibamı *Vakit*'te yine merhumun makalelerini neşir etmiş olduğunu sütunlarda yazmışım¹⁹³. Bu yazılar gündeki düşüncelerimi, ihtiva ediyordu. Onun için yeni bir şey yazmaktan o vakitteki nüshasından bahsettiğim makaleyi istinsâh etmeyi daha muvaffak buldum...”

1.1.6.13. Son 150 Yılın Tarihi Tanzimat Paşaları

Son 150 Yılın Tarihi Tanzimat Paşaları adlı kitapçık, Türkiye Basımevi tarafından 1965 yılında neşredilmiştir. Eser, 32 sayfadan oluşmaktadır. Eserde, paşalarla ilgili ilginç bilgiler mevcuttur. Bunlardan birisi şu şekildedir:

Abdülmeccid devrinde İstanbul'da yangın olduğu zaman sadrazamlar ata binerek yangın yerine giderdi. Giderken önlerinde iki tane nöbetçi, fener yardımıyla pişdârlık ederdi. İşte böyle bir yangın yine İstanbul'da çıkar ve Âli Paşa yangın yerine giderken giymesi için kethüdası uzun konçlu bir çift çizme sipariş etmiş, Âli Paşa vücut olarak minyon tipe sahip olduğu için uzun konçlu çizme üzerinde eğreti durur ve Âli Paşa bu durumu garipsen ve üzülür. Âli Paşa'nın giydiği çizme hikâyesi; Reşit Paşa ve mensupları arasında da dedikoduya mevzu olunca, Ali Paşa,

¹⁹³ Mehmet Asım, “Selahaddin Bey”, *Vakit*, 21 Ocak 1921, s. 1.

Reşit Paşa'nın tutumundan dolayı içerlenir. Mehmet Asım, eserde yaşanmış bir olay bu şekilde anlatır¹⁹⁴.

Mehmet Asım 13 tane eser kaleme almıştır. Bu eserlerinden *Gördüklerim*, *Duyduklarım*, *Duygularım*ve *Hatıra Notları* Cumhuriyetin ilk yıllarının aydınlatılması için önemli tarihi kaynaklardır. Ayrıca, bu hatıra notları Türk tarihi ve Türk siyasi modernleşme tarihi içinde önemlidir.

¹⁹⁴ A.Us, *Son 150 Yılın Tarihi Tanzimat Paşaları*, s. 7.

1.2. Hakkı Tarık Us

“Hürriyet! Yazı, fikir ve neşir
hürriyetinin meyvesidir¹⁹⁵.”
(Hakkı Tarık)

Mehmet Asım Us’un hayatı ve eserlerine dair bilgi verildikten sonra, Us kardeşlerden ortanca kardeş olan Hakkı Tarık Us’un çocukluğu, tahsili, gazeteciliği, milletvekilliği; kaleme aldığı ve yayına hazırladığı eserler bu başlık altında anlatılacaktır.

1.2.1. Çocukluğu ve Tahsili

İsmail Hakkı, 1889 yılında Manisa Vilâyetinin Gördes İlçesi’nde Divan Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. İlk tahsil hayatına Gördes’te bulunan ilkokulda başlamıştır¹⁹⁶. İsmail Hakkı, ilkokulu tahsilini alırken derslerinin yanında romanlar, hikâyeler okumayı severdi. Kitap okumak; İsmail Hakkı’nın çocukluk yıllarında dünyasını aydınlattığı için bir tutku haline gelecekti. Bu okuma tutkusu; ileride İsmail Hakkı’ya gelecekte kendi adıyla anılacak bir kütüphanenin kurulmasını sağlayacaktı. İsmail Hakkı’nın kitap okumaya karşı bu ilgisi ilerleyen dönemlerde hastalık derecesine gelecektir. Bu tutkusu aile üyelerini zaman zaman kaygılandırmıştır. Bu kaygılara rağmen İsmail Hakkı okuma tutkusundan vazgeçmemiş ve babasının verdiği harçlıklarla İzmir’den, İstanbul’dan gazete ve

¹⁹⁵ Hakkı Tarık Us, “az fakat uz”, *Vakit*, 18 Birincikanun 1941, s. 1

¹⁹⁶ *Hakkı Tarık Us’un Seçim Mazbatası*, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513; Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul 1991, s. 9; Orhan Koloğlu, Nuri Akbayar, *Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us’lar*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1996, s. 63.

mecmûalar getirtmiş; getirttiği gazete ve dergilerle dönemin güncel olaylarına da vâkıf olmaya çalışmıştır¹⁹⁷.

İsmail Hakkı'nın çocukluk döneminden onun düşünce dünyasına yön veren isimler olmuştur. Bu isimlerin başında; Gördes Posta ve Telgraf Müdürü İsmet Bey gelir. O dönemde Gördes'te Posta ve Telgraf Müdürü İsmet Bey ile tanışıp, onun kütüphanesinden yararlanmaya başlamıştır. İsmail Hakkı, İsmet Bey ile tanışmadan önce, on iki yaşına kadar, yaptığı okumaları gelişigüzelci. İsmet Bey, İsmail Hakkı'ya okumanın inceliklerini öğretmiştir. Neleri, hangi kitapları, nasıl okuyacağı ile ilgili telkinlerde bulunmuştur. İsmet Bey'in amacı; İsmail Hakkı'yı daha şuurulu bir okuyucu hâline getirmektir. Bu telkinlerden sonra İsmail Hakkı artık lüzumsuz şeyleri okuma yerine, daha çok zevk alacağı öğretici kitaplar okumaya başlamıştır¹⁹⁸. Bu okuma tutkusu ona diğer bir özelliği olan şiir yazma istidatını kazandırmıştır. Çocukluk yıllarında okumanın yanında telgrafçılığa da ilgi duymaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda İsmet Bey'in bulunduğu postaneye gitmiş orada Mors alfabesinin inceliklerini öğrenmiştir¹⁹⁹.

İsmail Hakkı'nın düşünce dünyasına yön verecek diğer bir isimse; hiciv ustası Şair Eşref olmuştur²⁰⁰. Şair Eşref, Gördes'e 1900 yılında kaymakamlık görevini icra etmek için gelmiştir. Görevini yerine getirirken; İsmail Hakkı onunla tanışma şerefine nail olmuştur²⁰¹. İsmail Hakkı'nın çocukluk ve gençlik dünyasında yazma ve okuma istidatını geliştiren kişiler bunlarla sınırlı değildi. Edebî kişiliğine etki eden seçkin şahsiyetlerin başında Abdülhak Hamit (Tarhan) ve Tevfik Fikret

¹⁹⁷ R. Us, Gezin, *Hakkı Tarık Us*, s. 22.

¹⁹⁸ Gezin, *Edebi Portreler*, s. 399.

¹⁹⁹ R.Us, Gezin, *Hakkı Tarık Us*, s. 23.

²⁰⁰ Asıl adı Mehmet Eşref'tir, 1846 yılında Manisa Vilayetinin Kırkağaç'a bağlı Gelenbe kasabasında dünyaya gelmiştir. Düzenli bir eğitim hayatı yoktur. 1878 yılında Kaymakamlık imtihanlarına girerek üçüncü sınıf kaymakamlık ehliyeti almıştır. Mehmet Eşref 1879'dan 1902'ye kadar Fatsa, Çapakçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Akçadağ, Garzan, Garbikaraağaç, Buldan, Kula, Kırkağaç ve Gördes kazalarında kaymakamlık görevini yerine getirmiştir. Mehmet Eşref'in içkiye düşkünlüğü biliniyordu. Aynı zamanda dönemi olaylarını hiciv etmede ustaydı. Bu özelliklerinde dolayı kaymakamlıktan sonra edebiyata yönelen Mehmet Eşref yazdığı yazılar nedeniyle Şair Eşref olarak anılmaya başlanmıştı. (Ömer Faruk Huyugüzel, "Hiciv Şairi Şair Eşref (1846-1912)", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, ss. 304-305. Ayrıca tafsilatlı bilgi için bkz. Şerife Baş, *Şair Eşref'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.)

²⁰¹ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, s. 63.

gelmekteydi. İsmail Hakkı, Tevfik Fikret'in²⁰² bütün çocukluğunun esin kaynağını hâline geldiğini şu cümlelerle aktarmıştır:

“Beni avutan beşik Fikret’inkinden tam yirmi sene sonra sallanmışken ben onun çocukluğunu biliyordum. Önüme açılan sandıklar, Servet-i Fünûn görmeden Mirsad’lar, Mektepleri göstermiş, bir müsabakada birincilik kazanan “cülûsiye” şairi Mehmet Tevfik Bey’le aşına etmişim. Beni bir zamanlar “hitab yat-ı memlûkâne” yazamaya teşvik eden de işte bu aşinalık oluyordu. O zamandan başlayarak Fikret’in bütün yazılarını takip ettim”²⁰³.

İsmail Hakkı’nın esinlendiği şahsiyetler, İttihatçıların düşünce yapısının mimarlarıydı. Bu İttihatçı düşünce ikliminde istifade eden İsmail Hakkı onlar gibi bir fikir işçisi ve kalem erbabı olmak istemiştir. Bundan ötürü, İstanbul ve İzmir’deki muhtelif gazetelere yazılar göndermiştir. Gördes’ten ilk tahsilinin ardından, orta tahsili için İzmir’e gitmiştir. Burada ortaokul eğitimini bitirdikten sonra 1906 yılında Gördes Belediyesi’nde Sandık Emni olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu göreve ilaveten Evkaf Sandık Komisyonu Kâtipliği görevini de icra etmiştir²⁰⁴. Bütün bu işleri, onun ruh yapısıyla örtüşmemiştir. O daha çok ruhunu dolduran ve seveceği bir iş olan muharrirlik mesleğini yapmak istemiştir. Ağabeyi Mehmet Asım Bey bu dönemde Mülkiye Mektebi’nde öğrenciydi. İsmail Hakkı, ağabeyi ile mektuplaşarak kendisini İstanbul’a çağırmasını istemiştir²⁰⁵.

İsmail Hakkı İstanbul’a gitme arzusu içerisindeyken, Gördes’te meşrutiyetçilere karşı girişilecek bir baskını ihbar etmesiyle yolu İzmir’de Köylü

²⁰² Asıl adı Mehmet Tevfik Fikret’tir. Tevfik Fikret 1867’de İstanbul Vilayetinde dünyaya gelmiştir. Eğitim Mahmudiye Valide Rüştüyesi’nde başladı. Daha sonra Galatasaray Sultanisi’nde eğitime devam etmiştir. Galatasaray Sultanisi’nde Fransızca ve Fransız Edebiyatıyla beraber, Muallim Naci, Muallim Feyzi ve Rezaizade Ekrem’den dersler almıştır. Öğrencilik yıllarında hocaların teşvikleriyle şiirler kaleme almaya başlamıştır. Tevfik Fikret, 1888’de Galatasaray Sultanisi’nden birincilikle mezun olmuştur. Tevfik Fikret eğitiminin ardından, Babıali istişare odasında memurluk yapmıştır. Aynı zamanda Ticaret Mekteb-i Ali’sinde Fransızca ve hüsni hat dersleri vermiştir. Tevfik Fikret, İsmail Safa’nın çıkardığı *Mirsad* dergisinin “Tevhid” ve “sitâyîş-i hazret-i padişahi” konularında açtığı şiir ve nesir müsabakasını kazanarak yazarlıkta dikkatleri çekmiştir. Hüseyin Cahit, Kazım Kadri’yle birlikte *Tanin* gazetesinin kurucuları arasında yer almıştır. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, 1. Baskı Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 1.

²⁰³ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar*, s. 64.

²⁰⁴ *Hakkı Tarık Us’un IV. Dönem Tercüme-i Hal Varakası*, TBMM Arşivi, Devre: 4, Sicil No: 513.

²⁰⁵ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Ailes Us’lar*, s. 64.

gazetesi sahibi Mehmet Refet’le²⁰⁶ keşişti. Mehmet Refet, Hakkı Tarık’ın yaşamında kötü bir tecrübe olacaktı. Mehmet Refet, İsmail Hakkı’nın ailesinin varlıklı olduğunu öğrenir ve Hakkı Tarık’ı kandırmak için; İsmail Hakkı’ya “İstanbul’a gidipte ne yapacaksın, işte kurulu bir gazete var. Gel sen de ortak ol” der ve ortaklık teklif eder. Bu ortaklık İsmail Hakkı’nın kafasına yatar ve bu durumu babasıyla paylaşır. Babası Hacı Hulusi Bey ilk önce bu duruma karşı çıkar; fakat İsmail Hakkı’nın üzüntüsüne dayanamayınca, yumuşar ve gönülsüzce 100 altın verir. İsmail Hakkı 100 altını alarak bu parayı Mehmet Refet’e verir. Fakat olaylar İsmail Hakkı’nın istediği gibi gitmez. Mehmet Refet tarafından parası alınarak dolandırılır. Yaşadığı bu kötü olayın etkisi altında, ailesinin yüzüne bakamaz şekilde; Gördes’e döner ve artık hayatını tamamen işine ve kitaplarına vermiştir²⁰⁷.

Ağabeyi Mehmet Asım, yaşanan bu olayları duyunca, kardeşinin durumuna üzülür. Ağabeyi Mehmet Asım İsmail Hakkı’yı İstanbul’a getirmiştir. Hukuk eğitimi almak için, İstanbul Hukuk Mektebi’nden açılan sınavı iştirâk etmiştir. Orta tahsili olmasına rağmen, katıldığı imtihanda başarılı olmuştur. Mehmet Asım o dönemde Mülkiye’yi bitirmiş ve Hüseyin Cahit Bey’in gazetesi olan *Tanin*’de “Dereden Tepeden” başlığıyla makaleler kaleme alıyordu. İsmail Hakkı ve Mehmet Asım, Kara Mustafa Paşa Medresesinin arkasındaki bir evde kalmaya başlamıştır²⁰⁸.

İsmail Hakkı Bey hukuk eğitimini aldığı dönemde, edebiyata olan ilgisi artarak devam etmiştir. Beğendiği yazarların başında Namık Kemal geliyordu. İsmail Hakkı’nın tahayyülündeki Namık Kemal; “cesur, atılgan, gözünü budaktan esirgemeyen, vatan aşkını yüreğinde hisseden” seçkin bir şahsiyetti. Onun düşüncelerinden etkilenen İsmail Hakkı, o dönemde popüler olan İttihatçılara karşı daha derinden sevgi beslemeye başlamıştır²⁰⁹.

Mehmet Asım Bey, Abdülhak Hamid’in yazarlığına ve kişiliğine hayrandı. Özellikle Abdülhak Hamit’in eseri olan Tarık adlı tiyatro türündeki eserini beğenirdi. Mehmet Asım, bu beğeniden ötürü yazılarını “Tarık” mahlası imzasıyla neşretmeyi

²⁰⁶ Mehmet Refet ve sahibi olduğu *Köylü* gazetesi İzmir İşgalinden önce ülke çıkarlarını düşünerek yayınlar yapmaktaydı. İzmir işgalinden sonra, Mehmet Refet, para karşılığı Yunanlıların safına geçti. Yaptıkları yayınlarla Yunan işgalini meşru göstermeye çalıştılar. İstiklâl Harbi’nden sonra “Yüzellilikler” listesine alındı. Zeki Arıkan, *Mütarake ve İşgal Döneminde İzmir Basını (30 Eylül 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s.148.

²⁰⁷ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar*, s. 65.

²⁰⁸ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 25.

²⁰⁹ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 26.

düşünmüştü. Fakat Ağabeyi Mehmet Asım İsmail Hakkı'nın "Tarık" mahlasını beğenmesini sezince; "Bu mahlası sen al! İsmi Hakkı Tarık Olsun!" dedi. Bu olaydan sonra İsmail Hakkı'nın ismi Hakkı Tarık olur. Ayrıca İsmail Hakkı, gazetecilik yaşamında kaleme alacağı makaleleri "Hakkı Tarık" imzasıyla neşretmiştir²¹⁰.

1.2.2. Gazeteciliği

Köylü gazetesinin sâhibi Mehmet Refet tarafından dolandırılması, Hakkı Tarık için acı da olsa onun gazetecilikte ilk deneyimidir. Bu deneyim ona güvensizlik mefhumunun ne olduğunu öğretmişti. Bu acı tecrübeyi bir anı olarak geride bırakmıştır. Üniversite öğrenimine devam ederken 1908 yılında *Âşiyân* mecmuasında, şiirdeki istidadını gösterme fırsatı bulmuştur²¹¹.

1911 yılında İsmail Hakkı Hukuk Mektebi'ni bitirmiştir. Mehmet Asım'ın yardımlarıyla *Tanin*'de yazı işleri muavini olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu görevi yerine getirirken, ayrıca gazetede muhtelif zamanlarda makaleler kaleme aldığı görülmüştür. Hakkı Tarık'ın kaleme aldığı makaleler *Tanin* gazetesinin ikinci sayfasında "Seyâhat-ı Hümâyûn" başlıklı köşesinde neşredilmiştir. Makalelerin konusu; Padişahın Balkanlara yaptığı seyâhatin izlenimleriydi²¹².

Hakkı Tarık'ın *Tanin* gazetesinde aldığı görevlerle, yazdığı makalelerle İttihatçı kimliği daha da pekişmiştir. *Tanin* gazetesindeki deneyiminin ardından, Ebbuziya Tevfik'in oğulları Mehmet ve Talha tarafından çıkarılan, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü görevini yerine getirmiştir. Fakat *Tasvir Efkâr*'da çalışmak onun için kolay bir iş olmamıştı. Çünkü Mehmet ve Talha kardeşler, karakter olarak aşırı derecede titiz ve asabî bir yapıya sahiplerdi. Bundan dolayı, bu

²¹⁰ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 26.

²¹¹ Hakkı Tarık, Ali Fuat (Ozansoy) için şiir kaleme almıştır, bkz. Hakkı Tarık, "Sayd-ı Eş'ar", *Âşiyân*, 9 Teşrinevvel 1324, s. 224.

²¹² Hakkı Tarık'ın kaleme aldığı yazılar şu şekildeydi: Hakkı Tarık, "Seyâhat-ı Hümâyûn: Barborus'un Mevceleri", *Tanin*, 10 Haziran 1911; s. 2, Hakkı Tarık, "24 Saat Gündüz", *Tanin*, 11 Haziran 1911, ss. 1-2; Hakkı Tarık, "Beş Çınar'da", *Tanin*, 12 Haziran 1911, s. 2; Hakkı Tarık, "Büyük Günün Huzurunda," *Tanin*, 20 Haziran 1911, ss. 1-2; Hakkı Tarık, "Fikri ile Hafızam Tereddüde", *Tanin*, 16 Haziran 1911, s. 2; Hakkı Tarık, "Kendi Kendime", *Tanin*, 25 Haziran 1911, s.2.; Hakkı Tarık, "Kırmızı Beyaz Memleketinde", *Tanin*, 10 Haziran 1911, s.1-2; Hakkı Tarık, "Rumeli'nin Selâmi", *Tanin*, 27 Haziran 1911, s. 2; Hakkı Tarık, "Üsküp'tan Priştine'ye", *Tanin*, 21 Haziran 1911, s. 1; Hakkı Tarık, "Yeni Dünya'ya Doğru", *Tanin*, 8 Haziran 1911, ss. 1-2.

kardeşlerin yanında yazı işleri müdürlüğü yapmak meziyet gerektiren bir işti²¹³. Mehmet ve Talha kardeşler her sabah gazetede yazılanları kontrol ederler ve kendi gazetelerindeki güncel olayların sütunlarında yer alıp almadığını diğer gazetelerin içeriklerini kontrol ederek saptarlardı. Hakkı Tarık bu anlamsız müdahâlelerini şu cümlelerle dile getirmişti:

“Bu yersiz müdahaleler, canımı sıkıyordu. Beni rahata kavuşturacak en kısa yolu seçtim. Bu niye bizde yok? diye sordular mı: Bizdekilerin hangisini çıkarıp, onu koyabilirdim? Meselâ bakın, şu haberler de onlarda yok... Karşılaştırınca, bizimkinin ağır bastığını görürsünüz, diyordum seslerini çıkaramazlardı, ama bir “maiyyete” yenilmenin azabını da bir türlü hazmedemezlerdi”²¹⁴.

Tasvir-i Efkâr gazetesindeki tecrübesinin ardından İttihatçı bir gazete olan ve Eskişehir’de neşredilen *Hakikât Anadolu Sesleri* gazetesinde ilk defa sermuharirlik/başyazarlık görevini yerine getirmiştir²¹⁵. Hakkı Tarık, *Hakikat Anadolu Sesleri* gazetesinde tahrir ve idare müdürü olarak 25 Nisan 1912’den 27 Temmuz 1912 tarihine kadar çalışmıştır. Bu gazetede ilk başmakalesini “Biz ve Düşmanımız” başlığıyla kaleme almıştır. Makalede, Hakkı Tarık; dönemin önemli sorunlarından olan Adalar konusuna temas etmiş ve “Adalar” konusunda İtalyanları şu şekilde eleştirmiştir:

²¹³ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 26.

²¹⁴ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 26.

²¹⁵ *Hakikat* gazetesi 1911-1912 yılları arasında Eskişehir’de neşredilen özel gazetelerden biridir. Hemen öncesinde Eskişehir gazetesinde kısa süreli olarak çıkan ve 57. sayıdan mürekkep *Eskişehir* gazetesinin devamı niteliğindedir. *Hakikat gazetesi* ilk sayısı 11 Şubat 1911, son sayısı ise 9 Ağustos 1912 tarihleri arasında günlük olarak neşredilen bir gazeteydi. *Hakikat*’ın imtiyaz sahipliğini İsmail Mestan üstlenmiştir. İsmail Mestan ayrıca gazetede 200. sayıya kadar başyazarlık görevini ifa etmişti. 200. Sayıdan sonra bu görevi Hakkı Tarık Bey yerine getirecektir. *Hakikat* gazetesi, Eskişehir’e özgü bir gazete olması yanında, *Anadolu Sesleri* ibaresinden anlaşılacağı üzere Batı ve Orta Anadolu’nun nabzını tutmayı da başarmıştır. Bunun için de bu bölgelerde; Adapazarı, İzmit, Bursa; Afyon, Kütahya, Uşak; Ankara, Konya vilayetlerle ve bunlara bağlı kaza ve köyler ile âlâkalı haberlere bu vilayetlerinde yaşayan muhabirlerin haberleri ve yorumlarına da yer verilmiştir. *Hakikat* gazetesi 7 Şubat 1911’de yayınlan ilk sayısında gazetenin yayım maksadını şu cümlelerle ifade edilmişti: “Hiç değilse Anadolu’nun Şimâl-i garbisi için mühim bir ictima-i merkez hâlini alan Eskişehir kasabasında, namına izafetle haftada iki defa çıkan *Eskişehir* gazetesi intişar etmekte idi. Osmanlı bürkanının ilk bacası olan bu memlekette sekiz aylık bir tecrübe nazarlarımızda ispat etti ki, mevkiin fevkalâde istidadı, ahalimizin derin ve vasi ihtiyacıyla mütenasip bir yevmi gazeteye lüzum vardır. İşte bu ihtiyacın sevkiyle *Hakikât* meydana çıktı” Ali Şükrü Çorak, *Eskişehir’de Bir Dönemin Aynası, Hakikat Gazetesi (1911-1912)*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003, s. 1.

“Eğer İtalyanlar bu tecavüz ve taarruzlarında ısrar ederlerse bir batağa düşmüş adamın çabaladıkça batmasına benzer bir felaketle girdikleri bu çirkâbe-i zillet içinde boğulmadan çıkmaz bir hâle geleceklerdi; çünkü bize bu topraklar öyle kancık hilelerin değil kılıcımızın bergüzarıdır, kılıcımızın ekmeğidir. Ve altı yedi asırdır. Onu aynı ve kuvvetle hıfz ve hiraset ediyoruz²¹⁶”

İtalyanların saldırgan politikasını eleştirdikten sonra, İtalyanlara karşı durabilecek tek gücün İttihat ve Terakki ruhu olduğunu ifade etmektedir. İttihat ve Terakki ruhuyla Osmanlıların yaşayacağını şu satırlarla dile getirir:

“Türkiye’nin yaşamak için azmi kavi ve la yezâldir. Lâ yezâl olan bu mushafı idrâk ve îkâna hiçbir düşman ayak basamaz. Binaenaleyh İtalya ve İtalya’nın müşvvik vesaikleri istediği, güçleri yettiği kadar o bütün ihanetkar ve bi-ar mermilerine bir vüsat-i cevelan vererek Osmanlı semalarında ra’adlar, berkler yapadursun, biz top tüfek seslerinden daha fazla bir intibah-ı asabi ile kükreyeceğiz, daha zince ve cevval bir vücut ile daha mücid ve ceyid bağıracağız: Düşmanlar, sizin darb ve darbeniz tarihinde vahşet ve melanetin darb-ı meselesi olarak menkus kaldıkça Osmanlılar yaşayacak, İttihat ve Terakki yaşayacak ve Türkiye’yi yaşatacaktır²¹⁷.”

Hakkı Tarık, “Türk’ü Kurtarınız!” başlıklı diğer yazısı; Arnavutluk’un Osmanlı topraklarından çıktığı bir dönemde kaleme almıştır. Bu yazıda, Türklük mefhumuna dair düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Evet, Türkleri kurtulmak istiyor, kurtulmak, ölerek değil yaşayarak kurtulmak yedi asırdır hiç dinmeyen dağda-i hükûmetin bir âheng-i huzûra inkılâbını görmek ve on inkılâbın huzûr ve ârâmişi içinde yaşamak istiyor. Türklük elbette buna çoktan bu hakkı kazanmıştır. Hâlbuki Türklük bugün görüyor ki yalnız kurtaracak kendisi yalnız Anadolu değil, babalarının çizdiği Serhatlar, Osmanlılık Serhatlarıdır. O kendi tesis ettiği Serhatları kurmak için Trablus vahalarında çarpışarak, Yemen çöllerinde uğraşacak, Necd kıtasında gezecek, İran hududuna bakacak, Megalo İdeacıların arkasında ve nihâyet lüzum görürse Arnavutluk’tan baş gösterecektir. Ve Türklük yalnız hayatını değil, hayat-ı haysiyetini de kurtaracaktır.

²¹⁶ Hakkı Tarık, “Biz ve Düşmanımız”, *Hakikat Anadolu Sesleri*, 25 Nisan 1328, s. 1

²¹⁷ Hakkı Tarık, “Biz ve Düşmanımız”, s. 1.

Evet, Türklüğü kurtarmak Osmanlı İmparatorluğunu, Osmanlıları da kurtarmaktır. Ve Türkler ancak Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak için kurtulmak isterler. Türkler Osmanlılık için verdikleri milyonlarca şehedâya milyonca şehd lavesinden çekinmezler”²¹⁸.

Hakkı Tarık, Hakikat Anadolu Sesleri gazetesinden sonra 1913 yılında *Rübâb* dergisinde²¹⁹ yazılar yazmıştır. Bu dergide dikkat çeken yazısı; Hüseyin Rahmi'nin (Gürpınar) Cadı adlı romanında ortaya çıkan kalem kavgası olmuştur²²⁰. *Hakikat Anadolu Sesleri* gazetesi ve *Rübâb* mecmuasındaki görevlerinden sonra 1917 yılında aile gazetesi olan *Vakit* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde *Donanma*²²¹ mecmûasında makaleler yazdığı da görülmektedir. *Donanma* mecmuasından sonra *Vakit* gazetesindeki muharrirlik hayatına devam edecektir²²².

Vakit gazetesinde muharirliğinden çok muhabirlik, yazı işleri müdürlüğü gibi idarî görevleri üstlenmiştir. Hakkı Tarık, Millî Mücadele döneminde; “Mim Mim Gurubu'nda” gazeteci sıfatıyla aktif bir görev icra etmiştir. Bu dönemde haber yapmak müşkül bir vaziyetteydi. Çünkü müttefik orduları, Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi gibi kişiler ve guruplar tarafından basın tazyik altındaydı. Fakat Hakkı Tarık, yasaklı haberleri sansür çemberinden çıkararak onları gazetede neşretmekte mahirdi. Örneğin “İnebolu'ya bir İngiliz generalin Kuvay-ı Milliye lideriyle görüşmeye gitmesi gazete sütunlarında yayımlanmalıydı; ancak bu gibi haberleri yazmak yasaktı. Hakkı Tarık bu haberi “İnebolu'ya yapılacak müzakerelerde Kuvayı-ı

²¹⁸ Hakkı Târik, “Türk'ü Kurtarınız!”, *Hâkikat Anadolu Sesleri*, 25 Mayıs 1328, s. 1.

²¹⁹ Devrin kültür ve edebiyat hayatını en iyi yansıtan dergilerdendir. 25 Kanunusânî 1327- 15 Mayıs 1330 (7 Şubat 1912- 28 Mayıs 1914) tarihleri arasında bazı aksamalarla haftalık ve on altı sayfa olarak 116 sayı yayımlanmıştır. Sahibi aslen Manisalı olan Yemen nâibi Âsımefendizâde Cemal Nadir'dir. Hazım H. Polat, “Rübâb II. Meşrutiyet'te Yayınlanan Edebî, İçtimaî, Felsefe Dergi”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul, 2008, s. 281.

²²⁰ Hakkı Tarık'ın kalem kavgası için bkz. *Rübâb*, 28 Teşrinsânî 1328, C. II, s. 572.

²²¹ Donanma Cemiyeti'nin bir yayın organı olarak kurulan *Donanma* mecmuası, ilk sayısını 1910 yılında çıkarmıştır. Bu mecmuada yazarlar genellikle mesleki bilgilerinin yanında, siyasi, sportif gibi çeşitli konularda yazılar neşretmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Zehra Çakmaktepe, *Donanma Mecmûası (İnceleme, Tahlilî Fihrist ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

²²² Hakkı Tarık yazdığı makaleler şu şekildedir: Hakkı Tarık, “Haşmetbâh”, *Donanma*, 25 Teşrincevvel 1333, s. 1; Hakkı Tarık, “Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey”, *Donanma* 19 Ağustos 1333, s. 1340; Hakkı Tarık, “Tûba Ağacı Nazariyyesi”, *Donanma*, 31 Ağustos 1333, s. 1322-1324, Hakkı Tarık, “Milli Vezin Makalesi”, *Donanma*, 24 Eylül 1333, ss. 1419-1421. Hakkı Tarık, “İkinci Vezin”, *Donanma*, 8 Teşrincevvel 1333, ss. 1451-1454.

Milliye’yi temsile Refet Paşa memur edilmiştir. Bu tevcihin sebebi, Müşir’in ileyhin İngilizceye aşına olmasıdır,²²³ şekilde neşrederek haberin sansüre yakalanmasını engellemiştir.

Hakkı Tarık, 1919 yılında Yunanlıların İzmir’i işgal ettiği zaman, vatanın kurtuluşu için çaba sarf eden isimsiz kahramanlardan biriydi. Kuvay-ı Milliyeciler arasında yer alıp gazetecilik kimliğiyle her yere gidebiliyordu. O dönemde Balıkesir cephesinde, Çerkez Ethem ile ilk röportajı yapan Hakkı Tarık’tı. Bu görüşmesinde Çerkez Ethem’e halka eziyet etmemesi yönünde uyarılarda bulunmuştur. İstanbul’un gizli Milli Teşkilâtında da görev almıştı. Hakkı Tarık ve Teşkilat mensupları Dişçi Şevket’in (Çiloğlu) Sirkeci’de bulunan muayenehanesinde toplanırlardı. Hakkı Tarık, Yavuz gurubunun şefi Muğlalı Mustafa’yla çalışmıştır. Haber yaymada, silâh ve mühimmat toplamada yararlı işler yapmıştır. Bu faaliyetlerinden dolayı ileride beyaz şeritli İstiklâl Madalyasıyla taltif edilmiştir²²⁴.

İzmir şehrinin işgalden kurtuluşundan sonra, Fransız yazar Claude Farrere; İstanbul’a gelmiş ve buradan Mustafa Kemal Paşa’yla görüşmek için İzmit’e geçmiştir. Fransız muharririn yaptığı seyahate Hakkı Tarık’ın içinde bulunduğu gazeteciler de eşlik etmiştir. Bu seyahatte, Hakkı Tarık; Mustafa Kemal Paşa’yla ilk kez tanışmış ve onunla röportaj yapma şerefine nail olmuştur²²⁵.

Hakkı Tarık, *Vakit* gazetesinde çalışırken 16 Mart 1925 tarihinde Selim Ragıp Emeç’le birlikte *Son Saat* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Hakkı Tarık *Son Saat* gazetesinin sahibi ve neşriyat müdür olarak 2 Aralık 1928 yılına kadar gazeteye hizmet vermiştir²²⁶. *Son Saat* gazetesinde fazla makale neşretmemiştir. Hakkı Tarık “Sessiz İnkılaplar” adıyla bir makale neşretmiştir. Yazı da Meclis’in altı ay süreyle tatil girmesine, Ceza Muhakeme Usulündeki düzenlemeleri değinir, bunu bir sessiz inkılâp olarak addeder²²⁷.

²²³ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 27.

²²⁴ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 128.

²²⁵ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 83; Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar*, s. 76.

²²⁶ Hakkı Tarık imzasıyla neşrettiği makaleler şu şekildedir. Hakkı Tarık, “Sessiz İnkılaplar”, *Son Saat*, 30 Nisan 1925, s. 1; Hakkı Tarık, “Herkes Müsavî”, *Son Saat*, 18 Mayıs 1925, s. 1.

²²⁷ Hakkı Tarık, “Sessiz İnkılâplar”, *Son Saat*, 25 Nisan 1925, s. 1.

Hakkı Tarık, Son Saat gazetesinin sorumluluğunu yerine getirirken aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkasında milletvekilliğine görevini de yerine getirmekteydi. *Son Saat* gazetesinden genç kızlarla yönelik müstehcen yayım yapıldığı gerekçesiyle 21 Mart 1927 tarihinde Hakkı Tarık Us'un milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine başvuruda bulunulmuştur. Fakat bu karar uygulanmamıştır²²⁸.

Hakkı Tarık ve Selim Ragıp Emeç'in çıkardığı *Son Saat* gazetesinin neşir hayatı 1928 yılına kadar sürmüştür. 1938 yılına kadar Büyük Millet Meclis'indeki milletvekilliğine yönelmiştir. Bu dönemde *Vakit* gazetesinin hem idaresinde çalışmış hem belirli dönemlerde makaleler neşretmiştir. Hakkı Tarık'ın *Vakit* gazetesinde makalelerini gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfalarında kaleme aldığı görülmektedir. Ayrıca; "Benim Köşem" başlığıyla birinci sayfanın sağ alt köşesinde de makaleler kaleme almıştır. Hakkı Tarık, ağabeyi Mehmet Asım kadar sıklıkla makale yazan bir başmuharrir olmamıştır. Hakkı Tarık'ın az sayıda gazete makaleleri kaleme alması gazeteci Vâlâ Nureddin tarafından eleştiri konusu da yapılmıştır²²⁹.

Hakkı Tarık, yazı yazma istidadında mahir bir kişi olmasına rağmen az sayıda makale neşretmesinin sebebini mesleğinin ilerleyen döneminde karışık duygular ihtiva eden şu satırlarla açıklamıştır:

"bugün yirmi beşinci yılın eşiğindeyim, ve bu gün beni düşündüren yazdıklarımın ziyade yazmadıklarım oluyor. ben ki bu gazetenin geçen 24 yılında yazdıklarından çok yazmadıklarımı veya yazdırmadıklarının mesuliyetini taşıyan bir adamın, genç meslektaşlarıma kırk yıllık bir tecrübemle şunu söylemek isterim ki gazeteler bir ferdin dili olmaktan çıkıp da bir milletin lisanı olmak kıymetini aldığı nisbette bize yazdıklarımızdan ziyade yazmadıklarımızın azabını duymaktan kurtulamayız; ve gazetelerdeki yazılar tek bir kişinin muhakemesi mahsulü

²²⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 030.10095134.

²²⁹ Hakkı Tarık, "Az fakat Uz", *Vakit*, 18 Birincikânun 1941, s. 1.

olabileceği kanaatiyle telâkki eden bir muhit ne kadar daralırsa bu azabın hududu o kadar geniş olacaktır, bir azab, fakat mukaddes bi azab...”²³⁰.

1.2.3. Öğretmenliği

Hakkı Tarık’ın, *Hakikat Anadolu Sesleri* gazetesindeki görevinden sonra öğretmenlik süreci başlamıştır. Mehmet Asım İsviçre’ye tedavi görmek için gittiği zaman, Hakkı Tarık ağabeyinin yerine İstanbul Sultanisi’nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Öğretmenlik süreci 1913 yılından 1923 yılına kadar, yani milletvekili seçilip Ankara’ya gidinceye kadar sürmüştür. 30 Kasım 1913’te Darümuallimin-i Aliye’de Medeni Bilgiler ve Ahlâk dersleri muallimliği vekâleti, Aralık 1913’te İstanbul Sultanisi’nde, 1914’de Mercan Sultanisi’nde, 1915’de Galatasaray Sultanisi’nde Türkçe muallimliği yaptı. 1 Şubat 1923’ten 7 Eylül 1923’e kadar İstanbul Sultanisin’de Hukuk ve İktisat dersleri muallimliği görevine getirdi²³¹.

Hakkı Tarık İstanbul Lisesinde ders vermesi yanında; ihtiyaç dâhilinde Mercan Sultanisi/Lisesi ve üç yıl da Galatasaray Lisesi’nde Türkçe dersler vermiştir²³². Öğretmenlik yaptığı dönemde işine bağlı birisi olmuştur. “Öğretmenlik mesleğinde bilinmeze tahammül edemezdi. Ortaya atılan sistemlere körü körüne bağlanmaz, araştırır, sorgular ve muhakeme ettikten sonra karar alırdı. Bu özelliğinden dolayı gerek öğrencileri gerekse arkadaşları arasında silinmeyen etki bırakmıştır. Öğretmenlik onun yaradılışından gelme bir şeydi. Hayatı öğretmek, yetiştirmekle geçti. Okulda olduğu kadar, gazetecilikte, arkadaşlıkta, patronlukta her zaman bir şeyler öğretmek sevdasında olmuştur. Öğretmenlik sürecinde dönemin önemli simalardan; Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Ali Kâğıtçı, Cemalettin Artam, Nurettin Artam, Yunus Kâzım Köni, Naşit Uluğ, Ekrem Şeref Egeli’nin öğretmenliğini,” yapmıştır²³³.

²³⁰ Hakkı Tarık yazılarını majiskül karşı olduğu için miniskül harfler kullanarak yazdı. Bu yazısına örnek teşkil etmesi için yazıdaki imla ve noktalama işaretleri tashih edilmemiştir. Hakkı Tarık Us, “Benim Köşem: 25’inci Yıla Girerken”, *Vakit*, 22 Ekim 1941, s.1.

²³¹ R.Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 101.

²³² Akbayan, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar*, s. 70.

²³³ R.Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 102.

İstanbul Lisesi'nde görev yaptığı sıralarda Hakkı Tarık'ın öğrencisi olan Hilmi Ziya Ülken'in izlenimleri ışığında onun öğretmenliği şöyledir: 1912-1917 yılları arasında, Hakkı Tarık'tan önce İstanbul Sultanisine birçok öğretmen geldiğini ve birçok öğretmenden çeşitli dersler aldıklarını; fakat Hakkı Tarık, birçok öğretmenden ayrılan vasıflarının olduğunu söylemiştir. Hakkı Tarık'ın insanî vasıfları diğer öğretmenler daha üstündü. Hakkı Tarık; “vakurlu, ölçülü, şiddete başvurmayan” bir öğretmendi. Hakkı Tarık Bey, öğrenciler arasında ayırım yapmazdı. Hilmi Ziya ve diğer öğrencilere ders notları verirken, yanlışlık yapmamak için hesap makinesi de kullanırdı²³⁴.

Hakkı Tarık'ın öğrencilerinden Yunus Kâzım (Köni)'nin izlenimleri göre; “Türkçe öğretmeni Hakkı Tarık, sınıfta kürsüde otururdu. Kelebek gözlüğünü çıkarır, okuma kitabından bir parçayı tatlı, yumuşak, ölçülü, âdeta nazlı bir sesle okur, sınıf onun okuyuşuna hayran kalırdı. Hakkı Tarık'ın öğrencilerine değil bir tokat, onları hiç azarladığı bile görülmemişti. Hakkı Tarık'ın ağzından kaba değil, hattâ edebe aykırı gelebilecek, lâubali sayılabilir sözle çıkmamıştır. Hakkı Tarık, “Her işin iyisi ortasındandır” anlayışını benimsemişti. Ceza verirken, cezanın ıslâh edici uyarıcı özelliğini, göz önünde bulundururdu. Onun gözünde öğretmenlik sınıfta başlayıp, orada bitmezdi. O, çocuklarını hele istidatlı ve gayretli olanlarını korumayı kendine borç bilirdi”. Hakkı Tarık'ın kısacası öğretmenliği, insani meziyetleriyle yoğrulmuştu. Başlı darda kalmış, iyi niyetli, çalışkan insanların elinden tutmakta hep bir adım önde olmuştu²³⁵.

1.2.4. Milletvekilliği

Hakkı Tarık, öğretmenlik ve gazetecilik kimliğinin yanında siyasî kimliğine de sahip olmuştur. I. Dönem TBMM 23 Nisan 1920'den 16 Nisan 1923'e kadar görevini yerine getirdikten sonra, II. TBMM seçimleri için Mustafa Kemal adaylar belirlemeye çalışıyordu. Bu adayların içerisine Hakkı Tarık da dâhil edildi²³⁶. Hakkı Tarık, Manisa'dan milletvekili adayı gösterileceğine beklerken, Mustafa Kemal Paşa tarafından Giresun'dan milletvekili adayı gösterilir. Arkadaşlarından Yakup Kadri

²³⁴ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 136.

²³⁵ R. Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 137.

²³⁶ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, s. 78.

(Karaosmanoğlu) Bey de aynı durumla karşılaşmıştır. Yakup Kadri, kendisi ve Hakkı Tarık'ın Manisa'dan milletvekili adayı yapılmamasının şaşkınlığını şu cümlelerle ifade etmiştir: “ Hakkı Tarık'la ben, İstanbul gazetelerinde yayımlanan Manisa aday listesinde adımızı göremeyince derin bir hayrete düşmüştük. Bundan birkaç gün sonra, Hakkı Tarık, Giresun ve ben Mardin listelerinden aday gösterildiğimizi yine o gazetelerden, öğrendiğimiz vakit, büsbütün şaşır kalmıştık...”²³⁷.

Hakkı Tarık, 13 Ağustos 1923'te yapılan seçimde; Merkez Kazasından 269 oy; Tirebolu Kazasından 83 oy ve Görele Kazasından 156 oy alarak, toplamda 458 oyla Giresun'dan beşinci sıradan milletvekiliğe intihap edilmiştir. Giresun'dan seçilen diğer millevkileri ve aldıkları oy oranları şu şekildeydi: Ali Şevket Efendi; 462 oy, Musa Kazım Bey; 461 oy; Muhiddin Hacim Bey; 459, Hacızade Tahir Bey 458 oy almıştır²³⁸. Hakkı Tarık'ın seçim mazbatasını 19 Ağustos 1923'te onaylandıktan sonra 21 Eylül 1923'te Meclis'e katılmıştır²³⁹. Hakkı Tarık Bey'in 513 numaralı sicil dosyası şu bilgileri ihtiva etmektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Devre-i intihâb olunan devlet-i kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır”²⁴⁰

Daire-i İntihabiyesi	Giresun	İntihaptan Evvel Son Memuriyeti	İstanbul Sultanisinde Hukuk ve İktisâd Muallimi
İsmi	Hakkı Tarık	Memuriyetten Evvel Son Vazifesi	Vakit Gazetesi Müdürü
Pederinin İsmi	Hacı Hasan Hulusi	Mazbatasının İntihap Tarihi	13 Ağustos 1339
Tarihi Tevellidi	1315	Kaç Rey ile Mebus Olduğu	458
Mahal Tevellidi	Saruhan (Gördes)	Mazbatasının Meclis-i Heyet Umumiyesince Tarihi Tasdiki(*)	19 Ağustos 1339
Meslek	Muharrir, Muallim	Meclise Tarihi İltihakı	5 Eylül 1339

Tablo 3: Hakkı Tarık Us'un Hal Tercümesi

²³⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, ss. 39-40.

²³⁸ *Hakkı Tarık Us'un Seçim Mazbatasını*, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513.

²³⁹ *II. Dönem Milletvekilliği İntihap Dosyasını Mazbatasını*, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513.

²⁴⁰ *Hakkı Tarık Us'un Tercüme-i Hali*, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 513.

Hakkı Tarık, TBMM'nin II. Döneminde; “Mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Posta ve Telgraf, Kanun-ı Esasi ve Maarif Komisyonları” üyeliklerini yerine getirdi. Bu görevlerine ek olarak da; “Dördüncü Şube Kâtipliği, Hariciye Komisyonu Sözcülüğü ve kâtipliği, Kanun-ı Esâsi Komisyonu Kâtipliği ve sözcülüğü” görevlerini üstlendi²⁴¹.

Hakkı Tarık; 1923 yılından 1939 yılına kadar dört dönem Giresun'dan milletvekili seçildi. III. Dönemde yapılan seçimde 516 oyla Giresun'dan milletvekili seçildi. 15 Ekim 1927'de mazbatasını alarak 1 Kasım 1927'de Meclise katıldı. 2 Kasım'da mazbatasını onaylandı. “Anayasa Komisyonu”nda çalıştı. Bu komisyonun sözcülüğünde bulundu. “Yavuz Zırhlısı hakkında Soruşturma Komisyonu'na ve Seçim Mazbatalarını İnceleme Komisyonlarına” üye seçildi²⁴².

Hakkı Tarık, IV. Dönemde, tekrar Giresun'dan milletvekili seçilmiştir. 4 Mayıs 1931'de Meclis'e katılmış, ilk toplantıda “Anayasa Komisyonuna” seçilmiştir. Dönem sonuna kadar bu Komisyonun Sözcülüğünü yapmıştır²⁴³. Hakkı Tarık Bey, V. Dönemde Giresun'dan tekrar Milletvekili seçildi. 17 Şubat 1935'te aldığı seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı, tutanağı 7 Mart 1935'te onaylandı. Bu dönemde “Maarif Encümeni” üyeliği yaptı²⁴⁴.

Hakkı Tarık Bey'in Meclis'teki faaliyetleri hakkında Konya Milletvekili Doktor Osman Şevki Uludağ'ın intibasına göre; Büyük Millet Meclis salonunun genellikle sol tarafında otururdu. Meclis'teki müzakereleri büyük bir dikkatle dinlerdi. “Meclis'te müzakere edilmekte olan konular hakkında düşüncesini paylaşmak için söz aldığı zaman kibar bir Osmanlı Türkçesi'yle konuşmaya başlardı. Hakkı Tarık Bey engin bir bilgiye hâkim olduğu için Meclis'te tüm konularda söz sahibiydi. Meclis'te görüşülecek konular için önceden kütüphanesine kapanarak notlar alır, aldığı notları ufak kâğıtlara yazarak Meclis kürsüsünde onları hazır

²⁴¹ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927)*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, No:3, Ankara, 1993, s. 357.

²⁴² Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, No: 10, Ankara, 1995, s. 281

²⁴³ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları, No: 12, Ankara, 1996, s. 243.

²⁴⁴ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları, No: 26, Ankara, 1997, s. 310.

bulundururdu. Mütalâasına cevap verilecek olursa münakaşayı kabul eder. Tekrar tekrar söz alırdı. Mühim tartışmalardan önce fikir toplamayı da ihmâl etmezdi. Ele aldığı münakaşada mağlup olabilirdi; fakat tartışmalardan galip geldiği” çoktu²⁴⁵.

Dönem	Takrirleri	Teklifleri	Söz Alanlar	Şifahi Sualler
2. Dönem	17 Takrir sunmuştur	13 kanun teklifi vermiştir	100 konuşma yapmıştır.	2 kez soru sormuştur.
3. Dönem	7 Takrir sunmuştur.	8 kanun teklifi vermiştir.	31 konuşma yapmıştır.	Suali yoktur.
4. Dönem	4 Takrir sunmuştur.	7 kanun teklifi vermiştir	48 konuşma yapmıştır.	Suali yoktur.
5. Dönem	2 Takrir sunmuştur	6 kanun teklifi vermiştir.	33 konuşma yapmıştır.	Suali yoktur.
Toplam	30 Takrir sunmuştur.	34 kanun teklifi vermiştir.	212 konuşma yapmıştır.	2 suali vardır.

Tablo 4: Hakkı Tarık Us’un Meclisteki Faaliyetleri Hakkında Sayısal Veriler

TBMM Arşivi’nden araştırmalar sonucunda oluşturulan tabloda görüldüğü üzere²⁴⁶ Hakkı Tarık Bey; Meclis’teki faaliyetlerinde aktif bir milletvekilliği olmuştur. Meclis’teki vekilliği sürecinde hemen hemen her konuda düşüncesini belirtmiştir. Hakkı Tarık Bey, 16 yıl süren milletvekillik kariyerinde 30 takrir/ önerge vermiş, 34 kanun teklifinde bulunmuş, 212 konuşma yapmıştır. Ayrıca 2 kez de şifahi suallerde bulunduğu görülmektedir.

Hakkı Tarık Bey’in milletvekilliği süresince en önemli olaylardan birisi; Havuz-Yavuz davasında “Tahkikat Encümeni” mazbata muharrirliği seçilmesi olmasıydı. Havuz- Yavuz davası; Eski Bahriye Vekili Topçu İhsan Eryavuz’un

²⁴⁵ R. Us, Gezin, *Hakkı Tarık Us*, s. 125.

²⁴⁶ Hakkı Tarık’ın TBMM’de faaliyetlerin tamamı ekler kısmında mevcuttur.

Yavuz zırhlısının tadilatı için bir Fransız firmasından rüşvet alması olayıdır²⁴⁷. Bu olayın incelenmesi için Adalet ve Anayasa komisyonundan oluşan 40 kişilik bir Karma Komisyon kuruldu. Komisyon Başkanı Muğla Milletvekili Yunus Nadi, Komisyon Sözcüsü ise Hakkı Tarık Bey olmuştu²⁴⁸.

Komisyon kurulmasının da ardından Tahkikat Komisyonu olayla ilgili tespitler yapmaya başlamıştı. Hakkı Tarık Bey İhsan Eryavuz'un karışmış olduğu usulsüzlükle ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: “Havuz zırhlısının satın alınması sırasında resmi göreve haiz olmayan Hüseyin Paşa'nın komisyoncu olarak gösterilip, onun vasıtasıyla beş bin lira tutarında paranın gönderildiğini, Avukat Ziya Bey'in kanuna muğayir bir şekilde emekliliğe sevk edildiğini, Yavuz zırhlısı tamiri sırasında sigorta meselesinde Bakanlar Kurulu Kanun'un aykırı şekilde sözleşme imzalandığını ve Yavuz zırhlısının ihale sırasında irtikâp fiilinin işlediğini” ortaya çıkarmıştır²⁴⁹.

Hakkı Tarık'ın Tahkikat Encümeni Katib'i olarak ortaya koyduğu tespitlerinin ardından, 26 Ocak 1928 tarihinde İhsan Eryavuz'un Yüce Divan'a gönderilip gönderilmemesiyle ilgili Meclis'te görüşmeler başlamıştı. Meclis'teki görüşmede Tahkikat Encümeni sıfatıyla konuşma yapmıştır²⁵⁰.

Hakkı Tarık'a göre İhsan Bey'in tahkikatındaki asıl amacın yapılan usulsüzlüğe karşı adaleti güçlü kılmaktı. İhsan Bey'in kendini temize çıkarması için elinden geleni yaptığını, hatta “Beni Divan-ı Aliye sevk ediniz, ben istiyorum,” demesinin kendini temize çıkarma yönelik sözlerden biri olduğunu söyler. Hakkı Tarık; “İhsan Bey'in bu davadan muzaffer olarak çıkması tahminden ibarettir. Bunda kazanacak kimdir? Bunda kazanacak Cumhuriyet'tir. Türkiye Cumhuriyeti'dir.

²⁴⁷ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 290.

²⁴⁸ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkiler, Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1924-1930)*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, İstanbul, s. 267.

²⁴⁹ Ahmet Mehmet Efendioğlu, Cemal Necip Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, *Tarih Okul Dergisi*, S. 19, Eylül 2014, s. 264.

²⁵⁰ *TBMMZC*, C. 2, D: 3, İ: 1, s. 35.

Temiz bir vatandaş kazanmış olmak, zannediyorum ki, birçok şeylerden kaybetmekten ihmal edilmez bir şey olur.”²⁵¹.

Hakkı Tarık’ın bu sözünden sonra Karma Komisyon tarafından inceleme neticesinde Eski Bahriye Nazırı İhsan Bey’le Bilecik Mebusu Fikret Bey’in Yüce Divan’a gönderilmesi kararı verildi. Bu olay aynı zamanda Cumhuriyet döneminde yapılan ilk yolsuzluk olayı olmuş ve İhsan Eryavuz da Yüce Divân’a gönderilen ilk Bakan olarak Cumhuriyet tarihinde yerine almıştır²⁵².

Hakkı Tarık Bey’in Meclis’te faaliyetleri arasında en dikkat çeken olay, 1931’de Matbuat Kanunu’na milletvekilleri arasında sadece onun red oyu kullanmış olmasıydı²⁵³. 25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu maddelerinin görüşülmesi sırasında kanunun 27. maddesine itirazda bulunmuştur²⁵⁴. Hakkı Tarık’ın 27. maddeye itirazının sebebi basın özgürlüğüne aykırı olmasıydı. Bu maddeyle gazetelerde ve mecmualarda muharrirlerin kaleme aldığı makalelerin içeriğinden yazı işleri müdürü, genel yayın yönetmeni ve gazetenin sahipleri de sorumlu olacaktı. Yine bu kanunla gazetede çalışan muhabirler ve muharrirlerin yalan haberler yapması halinde sorumluluğunu bu kişiler yüklenecekti²⁵⁵.

Hakkı Tarık Bey’in Mayıs 1935’te Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultay’ında çarşaf ve peçe tartışmasında konuşmaları vardır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Dördüncü Büyük Kurultay’ında çarşaf ve peçenin yasaklanmasına dair Türkiye’nin çeşitli vilayetlerinden dilekler gelmesi üzerine; Dilek Komisyonu bir rapor hazırlamış ve durum tartışmaya açmıştı²⁵⁶.

Kurultay’da ilk söz alan İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya olmuş ve bu durum ile ilgili fikrini dile getirmişti. Şükrü Kaya meselenin komisyon tarafından görüşülmesi

²⁵¹ TBMMZC, C. 3, D: 3, İ: 35, s. 76.

²⁵² *Atatürk’ün Sıradışı Kılıçali’nin Anıları*, (Der. Hulusi Turgut), 17. Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 254.

²⁵³ TBMM ZC, C. 3, D: 3, İ: 35, s. 35

²⁵⁴ TBMM ZC, C. 3, D: 4, İ: 22, s.

²⁵⁵ *Matbuat Kanunu*, T.C Resmi Gazete, S. 1867, 8 Ağustos 1931; Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. V, S. 18, Kasım 1996, s. 148.

²⁵⁶ Hakkı Uyar, *Tek Partili Dönem Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 234; Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, “Çarşaf Peçe ve Kafe Üzerine Bazı Notlar”, *Toplumsal Tarih*, S. 33, İstanbul, 1996, ss. 6-11.

için Dilek Komisyonu'nun raporunu Kurultay'da okutmuştur²⁵⁷. Peçe ve çarşaf ile ilgi tartışmada söz alanlardan birisi de Dilek Komisyon'un sözcüsü Hakkı Tarık Us'tur. Konuşmasında peçe ve çarşafın birbirinden farklı olduğunu çarşafın ekonomik bir mahiyeti olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra peçe konusunun farklı bir mahiyeti olduğunu söylemiştir. Hakkı Tarık Bey; "Sıhhi kanunlarımız evlere kafes konmasını bile muzır telakki etmiştir. Fakat kadınlarımızın yüzünü örtmesine göz yumar vaziyetimize ne demeliyiz?" şeklinde soruyu Kurultay'da sorarak peçenin kaldırılmasını isteğini sözlü olarak dile getirmiştir²⁵⁸.

Şükrü Kaya ve Hakkı Tarık Us'un konuşmaların ardından Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz'e konuşma sırası gelmiştir. Sırrı İçöz, Niğde Milletvekili Naciye Osman'a konuşma sırası verir. Naciye Osman peçenin kaldırılması gerektiğini savunur. Çünkü seçimlerde bazı yerlerde peçeyle oy kullanıldığını, oy kullandığında intihapta yanlışlık olduğunu, bir kadının üç defa rey verdiğini bunun için peçenin acilen kaldırılması gerekliliği ifade etmiştir²⁵⁹.

Niğde Milletvekili Naciye Osman'ın konuşmasından sonra verilen takrirler okunur. Hakkı Tarık Bey peçe ve çarşafın kaldırılması üzerine TBMM'de bununla ilgili yasa çıkarılması için takrir verir²⁶⁰.

Hakkı Tarık Bey ile birlikte Diyarbekir murahhası Kazım Sevüktekin, Haşım Kulalı'nın takrirleri de okunur. Takrirler okunduktan Muğla murahhası İçişleri Bakanı Şükrü Kaya²⁶¹ bu konuyla ilgili mülâhazasını açıklar: "Çarşaf ve peçe içtimai hayatımızda yeri ne idi ve bugün de ne haldedir? " Biraz geriye bakacak olursak, bu meselenin küçük ve huzurunuzda müzâkere etmeye değer bir iş olmadığını

²⁵⁷ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 146.

²⁵⁸ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 147.

²⁵⁹ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 150.

²⁶⁰ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 151.

²⁶¹ Şükrü Kaya 9 Mart 1882 tarihinde İstanköy'de dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini İstanköy'de almıştır. Buradaki eğitiminin ardından lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde Yükseköğreniminiyse Hukuk Mektebi'nde tamamlamıştır. Lozan Konferansı'nın birinci görüşmesine danışman olarak katılmıştır. Şükrü Kaya Mentеше milletvekili olarak II. Dönemde milletvekiliği yapmıştır. 2 Kasım 1927'den 11 Kasım 1938'e kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanlığı görevlerini yapmıştır. Şükrü Kaya hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Musafa Solak, *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya*, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013. Yakup Kaya, *Bir Devlet Adamı ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2012.

anlarsınız,” diyerek toplantının maksadı aştığını, memlekette önemli vazifelerin beklediğini, “Siyah bir bez parçasını” münakaşa etmenin yersiz olduğunu belirtir. Eğer bu mesele önemli olsaydı, Türk inkılâbını tesis eden, bununla ilgili bir karar alıp, çözüme kavuşturacağını; çarşaf, peçe bu memleketin millî unsuru olmadığını, bunların yurtdışından geldiğini ifade etmiştir²⁶².

Şükrü Kaya, çarşaf ve peçenin bir mesele haline getirilmeyerek, kadınların kendi zevklerine ve sosyal anlayışlarına bırakılmasına, meselenin önemsizliğine dikkat çekmiştir²⁶³. Bu konuşmalardan sonra, Meclis’te Hakkı Tarık Us ve Kazım Sevüktekin’in tavrı/önergeleri oylamaya sunulmuştur. O sırada diğer muhahaslar, muhalifler oylarını geri alsın nidâları üzerine; Hakkı Tarık Bey söz isteyerek “Sayın Bakan’a cevabında, ben yalnız peçeden bahsetmişken bana çarşaf hakkında karşılık verdiler.” der. Şükrü Kaya buna karşılık “zat-ı alinize söylemedim Kurultay’a hitap ettim,²⁶⁴” diyerek karşılık vermiştir.

Şükrü Kaya’nın bu sözleri üzerine konuşmasına devam eden Hakkı Tarık Bey; “Biliyorum şüphe yok. Zaten mevzubahis olan yalnız peçe meselesidir. Bütün üyeler biliyor ki bu nihayet ileri gidenlerin yanında arda kalanların vaziyetidir. Biz, bir inkılapçılık mevzuna temas etmişsek veyahut ben şahsen temas etmişsem, zannediyorum ki, Şükrü Kaya bunu kusurlu göremez. Hepimizde ayrı ayrı bu partinin üyesi olarak bunu istemek hakkı vardır” ifadelerinden sonra Hakkı Tarık Bey tavrını geri çekti. Hakkı Tarık Bey konuşmasından sonra, Başkan müzakerenin kâfi olup olmadığını müzakere üyelerinin oylamasına sunarak müzakerenin kâfi olduğu kararıyla bu tavrı menfi bir şekilde sonuçlandı²⁶⁵.

Hakkı Tarık’ın milletvekili süresi, Mustafa Kemal Atatürk dönemine kadar sürmüştür. İsmet İnönü’nün başkanlık yaptığı dönemde; Meclis’te iki kardeşin milletvekili olamayacağı yönünde bir kural çıkarılmıştı. Bu sebepten dolayı; Hakkı Tarık Bey’e milletvekilliği görevi verilmemiştir. Hakkı Tarık Bey, İsmet İnönü’nün bu tutumu karşısında düşüncesini arkadaşı Necmettin Sahir Sılan’a şu satırlarla

²⁶² *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, ss. 150-151.

²⁶³ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 152.

²⁶⁴ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 154.

²⁶⁵ *CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası*, s. 155.

paylaşmıştır: “Hiçbir sıfat ve vazife ebedî değildir. Ancak İsmet İnönü Devri’nin başlangıcında, memlekete vahdet kuracağını söylediği şu günlerde bizi Meclis dışı bırakmasına benim aklım ermedi. Bereket versin ki, kardeşim Asım ile diğer bazı güzide arkadaşlar kaldı. Seni de Atatürk’ün sağlığındaki emir ve tavsiyelerini hatırlamış olacak ki, Meclis’e aldı. Hepimizin bu mazhariyeti benim için de teselli vesilesi oldu.”²⁶⁶

İsmet İnönü’nün Hakkı Tarık’ı saf dışı bırakması onda derin üzüntülere sebebiyet vermiştir. İsmet İnönü’ye karşı kırgınlığını ölünceye kadar içinde muhafaza eden Hakkı Tarık Bey, arkadaşı Necmettin Sahir Silan’a kırgınlığını şu satırlarla anlatmıştır: “Siyasi hayatımda kendim için ardı ardına en büyük haksızlığı İsmet İnönü’nden gördüm. Fakat memleketimin yüksek menfaatleri düşüncesi, O’nu baş tanımadan beni ayırmadı”²⁶⁷.

Hakkı Tarık’ın İsmet İnönü’ye karşı üzüntüsü sadece bununla kalmamıştır. Milletvekilliği hayatı ardından, İsmet İnönü döneminde hiçbir yerde görev almamıştır. Milletvekilliğinden sonra tüm maddi ve manevi gücünü Vakit Yurdu için harcamıştır. Bu süreçte; Vakit Yurdu’nun baskı makine ve teçhizatını yenileme girişimlerinden dolayı borçlanmıştır. Borçlarını emekli maaşından ve gazetede kendine düşen gelirden karşılamıştır. Hakkı Tarık, 1950 seçimlerinde Manisa’da milletvekilliği adaylığını koymasına rağmen seçilememiştir. Hakkı Tarık’ın milletvekilliğinden sonra en önemli hizmeti; 1951 ve 1954 yılları arasında yaptığı Türk Dil Kurumu Başkanlığı olmuştur²⁶⁸.

1.2.5. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri

Hakkı Tarık’ın karakteri genellikle “sâkin, mütedil ve işinde ciddi bir şahsiyettir. Yaradılış itibariyle kolay kolay sinirlenmez, fakat haksızlık gördüğü yerde dayanamaz bu haksızlığın sebeplerini bulur, gereğini yapardı”. 22 Ocak 1924 tarihinde, Büyük Millet Meclisi müzâkerelerini takip eden *Vakit* gazetesinin

²⁶⁶ R.Us, Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, s. 151.

²⁶⁷ *Hakkı Tarık Us*, s. 151.

²⁶⁸ *Hakkı Tarık Us*, ss. 152-153.

muhabiri Necati Çiller²⁶⁹ ve Kozan Mebusu Ali Saip arasında Meclis'te bir olay meydana gelir. Ali Saib (Ursavaş)²⁷⁰ çabuk sinirlenen ve olaylar karşısında hislerinin esiri olan bir şahsiyettir. Vakit gazetesi muhabiri yüzünden hiddetlenir. Meclis'te karşılaştığı muhabire feci şekilde kızar ve öfkesini kontrol edemeyerek Vakit gazetesi muhabirinin yüzüne bir tokat indirir. Bu tokat olayı; Meclis'te ve Babiâli'de konuşulmaya başlanır²⁷¹.

Olayı duyan Hakkı Tarık tepkisiz kalamaz ve bunun hesabını sormak ister. Ali Saip'i Meclis'te bularak; “*Vakit* muhabirine attığımız şamar, dolayısıyla bana atılmış demektir, aynen iade ediyorum!” diyerek tokadı iade eder. İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Saib yüzünde şimşek gibi şaklayan bu tokadı sineye çekmek zorunda kalır. Hakkı Tarık Us' un o anda nasıl kükreyip arslan kesildiğini, Türk matbuatının şerefi haysiyeti bahis mevzuu olunca o halim, selim adamın her şeyi göze aldırıp medenî cesaretin en büyük örneğini vermiş olmaktan doğan nasıl bir ulvî ruh haleti içinde bulunduğu,” unutulmaz bir anı olarak tarihteki yerini almıştır²⁷².

Hakkı Tarık, dürüst, mert, namuslu ve cesur bir şahsiyetti. Ayrıca, inandığı ve doğru bildiği şeyi dile getirmekten çekinmezdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün sofrasına zaman zaman konuk olurdu. Atatürk'ün sofrasında bulunduğu zamanlarda onun karşısında da inandığı şeyleri dile getirirdi. Mustafa Kemal Atatürk, onun bu tavrını takdir etmişti. Ona itiraz eden anlamına gelen “mûteriz” lakâbını takmıştı. Mustafa Kemal Atatürk sofrasında konuklarıyla ve Hakkı Tarık'la otururken bir fikir ileri

²⁶⁹ Tansu Çiller'in babasıdır.

²⁷⁰ “Ali Saip Ursavaş 1885'te Revandiz'de dünyaya gelişmiştir. İlk ve orta öğrenimini Bağdat Rüştîyesi ve Askerî İdadisinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek 13 Kasım 1905'te Harbiye Mektebine girdi. 1 Eylül 1908'de Süvari Teğmeni rütbesiyle mezun olarak Bağdat'taki 6'ncı Ordu emrine verildi. Nisan 1912'de Şam 8. Kolordu da görevlendirildi. Ancak İtalya ile savaş çıkması üzerine gönüllü olarak Bingazi bölgesinde görev aldı. Balkan Savaşında 24. Süvari Alayında ve 10. Kolordu Karargâhında savaşa katıldı. 1913'te Jandarmaya geçerek Beyrut Jandarma Alayına atandı. Ali Saip Ursavaş TBMM Meclisi'nde 1923'ten 1939'e kadar Kozan Milletvekilliği yaptı.” Fahir Çoker, *Millî Mücadele Dönemi ve TBMM I. Dönemi*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 945.

²⁷¹ Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olay Etrafında Mütareke Yıllarında* (Haz. İsmail Dervişoğlu), 1. Baskı, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 142.

²⁷² Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olay Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, s. 143.

sürdüğü zaman bakışlarını Hakkı Tarık'a çevirir, gülümseyerek : “Bakalım bizim müteriz bana da ne diyecek!” diyerek ona latifede bulunurdu²⁷³.

Hakkı Tarık Bey, yaradılış olarak kin tutmayan, insanlarla iyi geçinen biridir. 1930 yılında Bedi Faik tarafından cerh edilmiştir. Hakkı Tarık Bey kendini yaralayan Bedi Bey'i affedecek kadar iyi niyete sahip bir kişiliğe sahipti. Cerh edilmesi olayı gazetenin yazı işlerinin bulunduğu yerde meydana gelmiştir. Vakit gazetesinin müdürü, Matbuat Cemiyeti Reisi, Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, Bedi Bey tarafından tabanca ile cerh edilmişti²⁷⁴. *Vakit* gazetesinde olay meydana gelişini şu şekilde açıklamıştır:

“Hakkı Tarık Bey'i yaralayan Bedi Bey'in Bursa'da öğretmenlik görevini yapmaktadır. Bu görevini bırakınca hâlihazırda muayyen bir işi yoktur. Hakkı Tarık'la Bedi Bey arasında bir tanışıklık mevcuttur. Belirli zamanlar Vakit gazetesine ziyaretlerde de bulunmuştur. Hakkı Tarık Bey Matbuat Cemiyetinin satın alacağı bir binaya geldi. Bedi Bey'i de otomobile alarak götürmüş ve binayı gezdirmiştir. Bedi Bey'de dün saat on üç buçuğu doğru gitmek üzere kalkmış ve matbuat cemiyetinin satın alacağı binayı gidip gördüğü için kendisine ücret olarak yirmi beş lira verilmesini istenmiştir. Bedi Bey, Hakkı Tarık Bey'e: Bu parayı vermeyi esasen kabul etmiştin, demiş. Hakkı Tarık Bey evvelce böyle bir taahhütte bulunmadığını söylemiş Bedi Bey aksini ısrar etmekte ısrar etmiştir. Hakkı Tarık Bey münakaşanın bu noktasında mütecavizane bir vaziyet alan Bedi Bey'in elini pantolonun arka cebine götürmekte olduğunu görmüş ve ne yapıyorsun? diyerek, Bedi Bey'in elini tutmak istemiştir. Buna rağmen Bedi Bey tabancasını çıkararak Hakkı Tarık Bey'e üç dört el ateş etmiştir. Hakkı Tarık Bey atik davranarak Bedi Bey'in elini tutup bükmüş, kurşunların seyrini değiştirmeye çalışmıştır. Bu suretle kurşunların birkaçı odanın muhtelif yerlerine isabet etmiş sonuncusu Hakkı Tarık Bey'in sol tarafını yaralamıştır”²⁷⁵.

²⁷³ R.Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 31.

²⁷⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 5-25-5, 18. 01. 1930.

²⁷⁵ “Hakkı Tarık Bey Cerhedildi”, *Vakit*, 14 Ocak 1930, s. 1.

Hakkı Tarık, Bedi Bey'in kendisini öldürmeye kastetmesine rağmen büyüklüğünü göstererek olaydan şikâyetçi olmaz ve Bedi Faik ceza almadan kurtuldu.

Hakkı Tarık, aile ve anne mefhumuna karşı ihtimam gösteren bir kişiliğe sahipti. Annesi Sıdika Hanım'ın vefatına üzülen Hakkı Tarık, *Vakit* gazetesindeki köşesinde, on güne yakın bir süre makale yazamamıştı. Annesinin vefatına duyduğu üzüntüyü ve ona beslediği sevginin büyüklüğünü şu satırlarla anlatmaya çalışmıştır:

“ Benim köşem, hem gazetenin, hem gazete idaresinin, bana ayırdığı köşe, iki haftadır yas içinde; bu köşenin üstünde, beni, sevginin en cana yakını, en sıcağı, en feragatlisiyle kucaklayan, dinleyen, duyan, bekleyen ve arayan kalp, on sekiz gün süren bir çırpınmadan sonra, dayanamadı, ölümün vahşi kollarına yıkıldı, morarmış dudakları arasından en son nefesini en dinlenmiş bir şefkatle Hakkısı'nın yüzüne serpererek sustu, toprağa düştü. On gündür, ne vakit burası için birkaç satır yazmaya hazırlansam, en son köşe yazısını yanda bıraktıran zilin uğursuz sesi kulağıma haykırıyor; onu bir müddet daha, bir yıl, bir gün, bir saat, bir nefes daha fazla yaşatabilmek için nasıl koştüğümü, nihayet nasıl çaresiz, perişan düştüğümü hatırlayarak boşanıyorum. Anacığım babasız kalmamın tesellisi idi, şimdi anasız ve devasız kalmanın acısıyla sızlanıyorum, başındaki ak saçları göre göre daha kucağında bir çocukmuşum gibi ihtimam göstermekte ne kadar haklı imiş: İşte köşemde yalnız kaldıkça gözlerimi yukarıya dikeyiyor, zalim hakikatin önünde çocuk gibi ağlıyor. Ana sevgisi, anaya sevgisi ve anaya sevgi... asıl sevgi... Zira küçücük bir menfaatin izini taşıyor ve insan ruhu hiçbir menfaat endişesi gütmenden de varlıklarını birbirlerine bağlamak istidandadır. O halde ne yazık bu dünya boğazlaşmasına! Bütün bu cebre, bu zora dayanan idareler gönüllerde birer ana oğul sevgisinin hâkimiyetini kurabilse ve hatta kurmayı tecrübe etseler (ana vatan) demenin kuru bir edebiyat tabiri olmadığını kolayca görüp anlayacağız ve zoru âciz bırakan kudrete el koyacağız”²⁷⁶.

Hakkı Tarık kadirşinas bir şahsiyetti. Onun en samimî arkadaşların, dan birisi Hüseyin Ragıp Baydur'du. Hakkı Tarık, Hüseyin Ragıp'ı kardeşi gibi sever ve

²⁷⁶ Hakkı Tarık Us, “Ana Sevgisi”, *Vakit*, 2 Şubat 1942, s. 1.

kolları. Hüseyin Ragıp Baydur, Londra Büyükelçiliği görevini yerine getirirken Nişantaşı'nda onun hesabına bir ev almıştı. Hüseyin Ragıp Baydur emekli olunca bu evde iki kadim dost yaşayacaklardı. Fakat Hüseyin Ragıp Baydur'un 27 Şubat 1955'te vefat etmesiyle iki kadim dostun hayali gerçekleşmeden son buldu ve Hakkı Tarık, Hüseyin Ragıp'ın ölümüne çok üzülmüştür²⁷⁷.

Hakkı Tarık'ın karakterlerinden birisi tutumlu bir kişi olmasıydı. Onun tutumlu yaşamından dolayı, Bâbîâli'de lakâbını cimriye çıkarmışlardı²⁷⁸. Bu tutumluluğuna en iyi örnek; Vakit gazetesi muhabiri Enver Olcay'la yaşadığı bir anıda saklıdır: Hakkı Tarık, bir gün Vakit Yurdu'nun yokuşunu çıkarken bir satıcının portakal sattığını görür, Hakkı Tarık, portakalı kendi almak istemez. Hakkı Tarık Vakit gazetesinde çalışanı Enver Olcay'a 10 kuruş verir; "Aşağıdaki portakalcıdan iki kilo portakal al," der. Bu söz üzerine parayı alan Enver Olcay portakal satıcısını bulur. Portakalcı satıcısının tezgâhındaki portakallar irili ufaklıdır. Bu irili ufaklı portakallar kümeler halinde dizilmiştir. Birinci kümedeki portakallar özenle seçilmiş ve büyük olduğu için kilosu beş kuruştur. Enver Olcay'ın aklına hemen şu gelir, koskoca milletvekili kaliteli portakal yemeli; bu düşünce doğrultusunda beş kuruştan iki kilo portakal alır. Hakkı Tarık Bey'e portakalları götürür ve teslim eder. Hakkı Tarık Bey, büyük portakalları görünce ve verdiği on kuruştan para getirmeyen Enver Olcay'a kızar; "Kilosu üç buçuk kuruşluk daha küçük portakallar varken, neden bu portakalları aldın? Tabii para senin cebinden çıkmadı. Yörük sırtından kim olsa kurban keser," diyerek Enver Olcay'a sitemde bulundur²⁷⁹.

Hakkı Tarık, alkol ve sigara kullanmazdı. Bu özelliğinden dolayı, Tevfik Rüştü Aras, Şeyhülislam Haydarizâde İbrahim, Dar-ül Hikmeti'l İslâmiye azası Bediüzzaman Said Nursi'yle birlikte Hilal-ı Ahzar Cemiyeti'ni²⁸⁰ 5 Mart 1920'de kurulmasını sağlamıştır²⁸¹.

²⁷⁷ R. Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 115.

²⁷⁸ Vahap Okay, *Bâbîâli Konuşuyor*, Yazko Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1989, s.130

²⁷⁹ Okay, *Bâbîâli Konuşuyor*, s.130.

²⁸⁰ Yeşilay Cemiyeti.

²⁸¹ Bekir Berk, "H.z Muhammed (S.A.S)'in Çeşmesi", *Zafer Dergisi*, S. 15, 1978, s. 4.

Hakkı Tarık'ın kişisel özelliklerinden birisi idarecilik ve örgütlenmede mâhirdi. Gazetecilerin mesleki açıdan örgütlenmesinden öncülük yapmıştır. 25 Haziran 1917'de gazete sahiplerinin oluşturduğu ve başkanlığını Mahmut Sadık'ın yaptığı Osmanlı Matbuat Cemiyeti kuruldu. Hakkı Tarık, bu cemiyete 1919 yılında dâhil oldu. 1921 yılında, muharrirler, muhabirler ve müretteplerin başını çektiği Gazeteciler Cemiyeti de kurulmuştur. Hakkı Tarık iki cemiyeti birleştirmede öncülük etmiştir²⁸². Gazeteci emekçileriyle gazete sahipleri bir araya gelerek teşekkül edilen yeni cemiyetin ismi “Matbuat Cemiyeti” oldu²⁸³. Cemiyetin başkanlığına Velid Ebüzziya, gazete Sahiplerin İdari Heyetinin Kâtibi Umumisine *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden Babanzâde Hüseyin Şükrü, Muharrirleri zümresinin Kâtibi Umumilik görevine Hakkı Tarık Bey getirildi. Cemiyetin başkanlığını 1922 ve 1923 yılları arasında Halit Ziya (Uşaklıgil) yapmıştır. 1926 yılında olağanüstü bir toplantıyla Hakkı Tarık Bey Cemiyet'in başkanlığına getirildi. Bu arada Ankara'da Türk Matbuat Cemiyeti kurulma teşebbüslerinin öğrenilmesinin ardından Cemiyet'in adına 1930 yılında İstanbul adı da eklenmiştir²⁸⁴. İstanbul Matbuat Cemiyeti 27 Haziran 1938'de Türk Basın Birliği'nin kurulmasına kadar bu isimle faaliyetlerine devam etmişti. Hakkı Tarık, Türk Basın Birliği'nin kurulmasından sonra 3 Kasım 1941 tarihinde Basın Birliği ilk kongresini düzenlenmesini sağlamıştır . Türk Basın Birliği'nin Başkanlığını 1945 yılına kadar Falih Rıfkı Atay üstlenmiştir. Türk Basın Birliği Derneği'ni kurarak vefatına kadar derneğin başkanlığını yapmıştır²⁸⁵.

Hakkı Tarık'a sevgi ve hürmet duyanların arasında Necip Fazıl Kısakürek da bulunmaktadır. Necip Fazıl'a üniversite yıllarında yardımlarda bulundu. Necip Fazıl, Paris'e gitmeden önce kısa süreliğine *Vakit* gazetesinde Ankara muhabiri olarak çalıştı. Necip Fazıl, Hakkı Tarık'ı şu cümlelerle tasvir etmiştir:

“ O hiçbir şey olmadığı halde her şey... Çaldığı bir alet olmayan orkestra şefi... Bir pirinç tanesi üzerine koca bir ibare yazar gibi, dar bulutlara olmayacak şeyleri yüklemeyi bilen orta çapta bir divanhanenin alabileceği iş kısımlarına bölebilen, başarısını boyuna maliyet hesaplarına düşünmekte arayan, cesur atılış ve

²⁸² Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 125.

²⁸³ İskit, *Türk Matbuat İdareleri*, s. 297; Uysal, *Us, Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 132.

²⁸⁴ İskit, *Türk Matbuat İdareleri*, s. 297; Uysal, *Us, Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 132.

²⁸⁵ Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 132.

maceralara asla yatmayan, her işte kılı kırk yarıcı, gayet ciddî, temkinli, her şeyden evvel lisan âlimi ve hastalık derecesinde mantık düşkünü, yalçın bir bekâr hayat sürmekte olan zat ...»²⁸⁶.

Hakkı Tarık'ın en önemli özelliklerinden birisi kitap okuma tutkusuydu. Eski tarihlerde basılmış olan Osmanlıca gazete, dergi ve kitapları toplayarak kitap-gazete koleksiyonu da yapardı. Bunun için İstanbul'un en ünlü sahafılarından Raif Yelkenci'nin dükkânına giderdi. O dönemde Raif Yelkenci'nin sahaf dükkânına gelenlerin profili; bekâr, kitap meraklısı kişilerden oluşuyordu. Hakkı Tarık'tan başka dükkânı en sık ziyaret edenler arasında; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Tarihçi Mükrimin Halil Yinanç, Ali Türkgeldi gibi tanınmış şahsiyetler vardı. Hakkı Tarık kitap sevgisi olan bu kişilerle, vefat edinceye kadar kadim dostluklar kurmuştur²⁸⁷.

Hakkı Tarık Us, 21 Ekim 1956 vefat ederek, ebedî dünyaya intikal etmiştir. 67 yıllık ömründe hiç evlilik yapmamıştır. Dönemin koşullarına göre bir evlilik yapacak maddi ve manevi güce sahipti. Onun evliliğe karşı olmasından dolayı "mütemerrid" sıfatını ona addeden gazeteci arkadaşları bulunmuştur. Hakkı Tarık Us'un yaşam boyunca evliliği ertelemesindeki sebebi meslek aşkıydı

1.2.6. Eserleri

Hakkı Tarık Us'un kaleme aldığı eserler genellikle derleme eserlerden oluşmaktadır. Bu eserler, aile matbaası olan Vakıf Matbaasında neşredilmiştir. Bu eserler arasında en dikkat çeken, *Meclis-i Mebusân* tutanaklarıdır. Osmanlı dönemine ait bu tutanaklar, Türk siyasal modernleşme süreci için önemli bir hizmettir. Ayrıca, Hakkı Tarık; Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerini de düzenleyerek neşretmiştir. Hakkı Tarık, bu çalışmasıyla Türk kültür hayatına önemli bir hizmette bulunmuştur.

²⁸⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbü'lî*, Büyükdoğu Yayınları, İstanbul, 2015, s. 41.

²⁸⁷ R.Us, Gezin, *Hakkı Tarık Us*, s. 178.

1.2.6.1. Meclis-i Meb'usân (1293-1877)

Hakkı Tarık'ın en önemli eserlerinden birisidir. Eseri meydana getirirken üç cilt olarak düşünmüştür. Eserin ilk cildi Vakıf matbaasından 1939 yılında neşredilmiş, ikinci cildiye 1954 yılında neşredilmiştir. Hakkı Tarık'ın 1956 vefat etmesinden sonra üçüncü cilt neşredilememiştir. Eserin içeriği; 1877 yılında Meclis'te kayıt altına alınan tutanaklarıdır. 1877-1878 yılındaki Meclis'teki işleyiş hakkında tenvir edici bilgiler içermektedir. Günümüzde araştırmacıların sıklıkla başvurdukları kitaplar arasındadır.

Kemal Salih Sel, Hakkı Tarık'ın Meclis-i Mebusân zabıt cerideleri ilgi nasıl bir çalışma içine girdiğini, eseri bir araya getirmeye çalışırken ki meşakkatli çabayı şu satırlarla açıklamaktadır:

“Vakıf, 1877 Meclisi'nin zabıtları Fransa'dan getirilmiş bir mütehasşis idaresinde stenografi ile tutulmuştu. Fakat resmi ve hususî bütün araştırmalara rağmen, bu zabıtların izine tesadüf edilmemiştir. Ne yanan Meclis'te, ne bir ihtimalle sevk edilmiş olmak lâzım gelen Yıldız Sarayı'nda, ne de Hazine-i Evrakta bu zabıtlar bulunamamıştır. Hükmetmek lazım geliyor ki, Abdülhamid, Birinci Meclis'te bu müzakere zabıtlarının bir gün tarihe mal olmasını dahi tahammül edemeyerek, onları imha ettirecek kadar öfkelenmişti (...) Hakkı Tarık, bu sahada senelerce süren mesaisini o devrin gazeteleri üzerine teksif etmiştir. Ayrıca, Meclis müzakereleri ile alakalı resmî evrak üzerinde çalışılmış, bir taraftan da o devirde Takvim-i Vekayi Müdürlüğü yapmış olan Ahmet Mithat'ın bu sahadaki himmetinden müstefid olmuştur. Çünkü Ahmet Mithat Efendi, Birinci Meclisteki bazı müzakerelerin zabıtlarını bizzat tutarak, kısmen Takvimi Vekayi'de kısmen de, bilahare olan “Üss-ü İnkilâp” isimli eserini neşretmiştir. Bu mesai kolay olmamıştır. O devrin gazetelerini bulmak resmî muameleli evrak üzerinde araştırmalar yapmak, yani kolaylıkla eldeki membaı tabirini kullandığımız membaı ele geçirmenin ne güç ve ne yorucu bir iş olduğunu sade eski kitap meraklıları değil, herkes tahmin edebilir”²⁸⁸.

²⁸⁸ R.Us, Gezgin, Hakkı Tarık Us, s. 178.

1.2.6.2. Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz

Hakkı Tarık tarafından hazırlanan eser 1956 yılında Vakit Matbaasında basılmıştır. Eser, 176 sayfadan oluşmaktadır. Eserin ortaya çıkışı, Ahmet Mithat Efendi'nin²⁸⁹ doğumunun 100'üncü, ölümünün 33'üncü yıldönümünü anmak için bir araya gelen yazarların kaleme aldığı makaleler müteşekkildir.

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'ye karşı sevgisi ve saygısı engindi. Ahmet Mithat Efendi, Hakkı Tarık'ın düşüncesine etkilemiştir. Ahmet Efendi'nin milliyetçiliğine ve devletçiliğine dair düşüncesi şu şekilde açıklar:

“1871 senesinde Mithat Efendi veliy nimeti Mithad Paşa'yı bir rivayette Bağdat'da bırakmış, İstanbul'a gelmiştir. İşte O zaman basın dünyasında aldığı büyük şöhreti, Saraybosna'da çıkan *Gülşen-i Saray* gazetesiyile İstanbul'da çıkan ve Ahmet Mithat'ın kalemiyle beslenen basiret arasındaki münakaşaya, (menfa-i devlet-ü millet) münakaşasına borçludur. Bu bahiste *Gülşen-i Saray* genç muhaririri (devlet halktan ayrı bir vücudu yoktur; kendine mahsus bir menfaati olamaz; çünkü ma'dum üzerine arıza terettüb etmez) nazariyesine müdafaa ediyorken Mithat Efendi “menfaat-i devlete menfaat-i millet” ayrı ayrı şeyler görüyordu. Hadiseyi naki ve muhakeme eden Ebüzziya, Mithat Efendi'nin nasıl bir içtiha ve istidlâlin bahsettiği bir kanatle hareket ettiği anlamıyor; fakat devletçiliğin bir anayasa maddesi olduğu gören bizler bu müdafaa da hiç değilse devletçiliğin ileri bir telakkisine şahit olamaz mıyız? Türklüğün aşağı görüldüğü inansızlık çağlarında o Türklüğü hem tanıdı, hem de tanıttı; Ahmet Mithat Osmanlılığı, sonradan katılmış unsurlarıyla dahi millet

²⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi İstanbul'da 17 Temmuz 1844 yılında dünya gelmiştir. Babası Bezi Hacı Süleyman isimli orta hali bir adamın oğludur. Rumeli'nin Niş ve Rusçuk taraflarında çocukluğunu geçirdiği için kendisinde bir Rumelilik hali vardı. İlköğrenimini Rumeli'de almıştır. Daha sonra eğitimine İstanbul'da devam eder. Tahisili sırasında Arapça, Farsça, Fransızca öğrenmiştir. Tahsil hayatında sonra Bağdat'ta, Musul'da, Rodos'ta bulunmuş; 1878'de Matbaa-i Amire müdürlüğü ile İstanbul'da görev almıştır. 1878'de Meclis-i Umumi Sıhhiye ikinci reisliği, Darülfünun din tarihi ve umumi tarih muallimliği gibi yüksek görevlerde de bulunmuştur. Ahmet Mithat, *Dağarcık*, *Kırkambar* mecmualarındaki yazıları ve *Tercümanı Hakikat* gazetesinde yazıları yazmıştır. Ayrıca 150 yakın eser kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: *Tarihi Edebiyat*, *Üssü İnkılâp*, *Zübdetülhakayık*, *Kainât*, *Haceievvel*, *Dünyaya İkinci Geliş*, *Mufassal Tarihi Umumi*, *Nevm ve Hâlâti Nevm*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Süleyman Musulî*, *Hüseyin Fellah*, *Paris'te Bir Türk*, *Methali Tarih ve Fünunu Coğrafya*'dır. Hakkı Tarık ve Vâlâ Nurettin, Ahmet Mithat Efendi'yi; bir “vülgazitör” olmakla beraber, “bir çalışma devi” olarak tanımlar. Hakkı Tarık Us, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz*, Vakit Matbaası, 1956, s. 6.

potasında eriyip tahlil etmez bir birlik olmuş olan Türklük ile eş bir anlamda kullanıyordu”²⁹⁰.

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi’nin başlı başına bir inkılâpçı olduğunu “Tettebbü” risalesinde yazdığı şu satırlarla izah eder: “Zaman-i hain müstakbelinde de nice inkılâblar olacaktır ki onların ilel ve esbabını yani onların müstelzim olacak vicdan-ı umumîyi dahi hep o hâl-i hazır tehyie ve istihzar edecektir ve illâ (terakkiyi) denilen nimet-i uzmâ hâsıl olamaz”²⁹¹.

Hakkı Tarık, Meşrutiyet ilanından sonra Ahmet Mithat’ın yazdığı kaht-ı rical (adam kıtlığı) makalesine dikkat çeker. Ahmet Midhat Efendi’nin makalesi şöyledir: “Acayip! Kaht-ı rical, ha! Ben kendimce buna kail olamıyorum. Vükelâlık için mutlaka devletlû, yahud atifetlu, veya saadetlû olmaz farz mıdır? Hammiyetlû olan vükelâ olmaz mı? Olmazsa hamiyetlûlar, hiçbir şeyliler atufetluya, devletlûya terfi olunabilirler. Yoksa vükelâ olmak için mutlaka yetmiş, seksen yaşında mı olmalı? Ben nefsimimde tecrübe ediyorum da görüyorum ki bugün altmış altı yaşında olan Ahmet Midhat bundan on beş yirmi sene evvelki Ahmet Midhat’ın nısfı değildir. Acz-i Piri insanın cüretli faaliyyesini tahlil ediyor; vukuf-ı tecrübe kâriyelerinden dolayı ihtiyarlara lüzum inkâr olunamaz; fakat işbaşından bulunmak temeyyüzü ihtiyarlara hasrolunamaz”²⁹².

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi’nin ileri görüşlülüğüne temas eder. Ahmet Mithat, 1912 yılında, bir konuşmasında; “gelecek muharebeler için bunu şimdiden düşünmek hiç de acele sayılamaz,” diyerek gelecekte uçakların savaşlarda ön plâna çıkacağını Ahmet Mithat Efendi tespit etmiştir²⁹³.

1.2.6.3. 50 Yıl

Hakkı Tarık, *Vakit* gazetesinde tefrika halinde “*Elli yıldan evvel yazı yazanlar*” başlığıyla yayımlanmış olduğu makaleleri hazırlayarak eser haline getirmiştir. Eser, 1943 yılında *Vakit* Matbaasında 101 sayfa olarak neşredilmiştir.

²⁹⁰ H. Us, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz*, s. 23.

²⁹¹ H. Us, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz*, s. 23.

²⁹² H. Us, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz*, s. 24.

²⁹³ H. Us, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz*, s. 24.

Türk basın tarihinde elli yıl hizmet vermiş yazarlar için bir jübile düzenlenmiştir. Yazarlar için jübileyi tertip eden kişi Hakkı Tarık'tı. Eminönü Halkevi'nde düzenlediği jübileye iştirak eden önemli isimler şöyleydi; İsmail Hakkı Bıçakçioğlu, İsmail Fenni Ertuğrul, Halit Ziya Uşaklıgil, Osman Tevfik Yalman, Mustafa Asım Yörük, Abdurrahman Vefik Sayın, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Ömer Ferid Kam, İbrahim Edhem Dirvana, Cemil Said Dikel, Ahmed Reşid Bey, Mehmet Ali Aynî, Pertev Demirhan, İsmail Hakkı Eldem, Ali Şefik Eyison, Süleyman Faik Emre, Mehmet Nüzhet Ortanca, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şükrü Kamil Tamilcioğlu, Mehmet Tevfik Bilge, Mehmet Cemil Pekyahşi, Yusuf Cemal Dilmen, Mehmed Enîsf Yalkı, Salih Saim Unar, Doktor Celâl Muhtar Özden, Veled İzbudak, Celal Muhtar Özden, Hamid Hasan Can, Abdülgani Seniy Yurdman, Hayrullah Diker, Osman Senaî Erdemgil, Halil Rüşdü Akır, Mehmet Azmi Veziri, Kirkor Kömürçiyân, İbnül Emin Kemâl İnal, İstevan Hilmi Gurdikyan, Hasan Sâmih Baban, Rıza Tevfik, Behice Ziya Kollar, Osman Faiz Gündoğdu, Apık Mübaciyan, Naci Eldeniz, Fuad Ağralı, Mehmed Ziya Karamürsel, Şevket Gavsî Özdönmez, Hüseyin Cahid Yalçın, Mehmet Emin Yurdakul, Tevfik Amir Kocamaz, Halil Mentеше, Hatem Süleyman Gündoğdu, Mustafa Nazmi Aklan, İbrahim Aşkı Tanık, Ali Kami Akyüz, Ahmed Cevdet Öğretmenoğlu, Kevork Simkeşyan.

İsmet İnönü, jübileyi tertip etmesinden dolayı Hakkı Tarık'a memnuniyetini şu satırlarla ifade etmiştir: “Yarım Asırdan beri kalem âlemimize şeref veren seçkin yazarlarımızı sevgilerle anıyoruz, kendilerine yüreğimizden gelen duygularla uzun ömürler ve yeni muvaffakiyetler dileriz”²⁹⁴.

Jübileden memnuniyetini dile getiren diğer bir isimde Şükrü Saraçoğlu'ydu. Başvekil Şükrü Saraçoğlu; “Memleket irfanına yarım asırdan fazla kalemleriyle ve bilgileriyle hizmet eden matbuat emektarlarının jübilelerinin tesit edildiği bu anda bütün Türk yazarlarına milletimiz için daima özlü ve verimli eserler yaratmaları dilekleriyle yürekten kutlar ve hepinize sevgi ve selamlarımı yollarım.” şeklinde memnuniyetini dile getirmiştir²⁹⁵.

²⁹⁴ Hakkı Tarık Us, *50 Yıl*, 1. Baskı, Vakit Matbaası, İstanbul, 1943, s. 38.

²⁹⁵ Hakkı Tarık Us, *50 Yıl*, 1. Baskı, Vakit Matbaası, İstanbul, 1943, s. 38.

Jübile muharrirleri, saat 14.00'te Eminönü'nde Halkevi'nde toplanmıştır, toplantıya Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Maliye Vekili Fuat Ağralı ve Ankara'dan gelen Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper katılmıştır. Bu toplantıda; Hakkı Tarık Us, Basın Birliği İstanbul Mıntıka Birliği Reisi sıfatına haizdi. Halkevinde toplanan yazarlar/muharrirler film ve ses makinesinin karşısına geçerek meslekleri ilgili düşüncelerini paylaşmışlardı. Mikrofon başına geçen Hüseyin Rahmi Gürpınar; “Ömrümüz yaşamayarak atlatmak istemediğimiz sıkıntılı anlarla doludur. Biz yaşıyoruz ve burada hep birlikte bulunuyoruz.” demiştir. Hüseyin Cahit şu sözleri söylemiştir: “Korkma arkadaş! İnan Yürü... Biz gençliğimizde mutlak ve müstebit idare altında yaşadık ve yazdık. Tepemizde asılı kılıç, sansür idi. Bu memleket bir daha o zalim idareyi görmeyecektir. Fakat millî hâkimiyet rejimlerinde başka bir düşman var; Meçhul kütlesi... Korkak Kalemler, demagoji bekler. Filan yahut falan zümreyi, sınıfları, tabakayı gücendirmek korkusu muharrirlerin kalemindeki hürriyete prangadır. Yüzünü görmediğim ve görmeyeceğim genç arkadaş! Yalnız vicdanının sesini dinle. Korkma İnan! Ve inandığını yaz!”²⁹⁶.

Yazarların düşüncelerini aktardıktan sonra, Hasan Ali Yücel ve Selim Sarper söylevlerini irat etmiştir. Sonra Hakkı Tarık, kürsüye gelerek 59 muharririn yaşam hikâyelerini ve özelliklerini akıcı bir üslûpla anlatmaya çalışmıştır. Türk matbuatı ve yazarlarına duyduğu saygı ve sevgiyi samimî duygularla dile getirmiştir.

1.2.6.4. Kaniye Muhasarası

Hakkı Tarık, Namık Kemal'in Kaniye Muhasarası eserini hazırlatarak 1941 yılında Vakit matbaasında neşretmiştir. Eserin muhtevasında; Tiryaki Hasan Paşa'nın Kaniye Kalesi'nde muhasaraya maruz kalması ve Tiryaki Hasan Paşa'nın kahramanlığına anlatılmaktadır.

1.2.6.5. Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım

Hakkı Tarık; Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım, adlı eseri düzenleyerek Vakit Matbaasında 1948 yılında neşretmiştir. Eserin konusu, Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım'ın 1878 yılında tanışarak, aşk yaşamalarıdır.

²⁹⁶ Us, *50 Yıl*, s. 75; *Vakit*, 7 Şubat 1943, s. 1.

Hakkı Tarık, Ahmet Midhat Efendi ile Şair Fitnat Hanım'ın birbirlerine gönderdikleri aşk mektuplarını ve şiirlerini bir araya getirerek Türk edebiyatı için önemli bir hizmette bulunmuştur.

1.2.6.6. Dürdane Hanım

Hakkı Tarık, Ahmet Mithat Efendi'nin Dürdane Hanım adlı eserini hazırlayarak 1951 yılında Vakit Matbaasında neşretmiştir. Romanın konusu; İstanbul'da yalıda oturan Dürdane Hanım'ın sevgili Mergub'tan gayrimeşru bir çocuk dünya getirmesi, buna karşılık Mergub'un evliliğe yanaşmaması sonucudan Dürdane Hanım'ın ondan intikam almaya çalışmasıdır.

1.2.6.7. İstanbul Fethinin 500. Yıldönümünde Fatih

Hakkı Tarık'ın kaleme aldığı eser, Vakit Matbaası tarafından 1953 yılından neşredilmiştir. Eser 32 sayfadan oluşmaktadır. Fatih'in doğumu, vefatı, ailesi, İstanbul'u Fethi ve hakkında yazılmış şiirler eserde yer almaktadır.

Hakkı Tarık, Fatih Sultan Mehmed'in 29 Mart 1432 Cumartesi'yi 30 Mart Pazar gecesine bağlanayan bir gece Edirne'de dünyaya geldiğini ifade eder. Fatih'in annesi Huma Hatun'dur. Türbesi Bursa'da Muradiye Camii'nin doğu tarafında müze idaresince kamulaştırılan bir bahçededir. Fatih bu türbeyi babası İkinci Murad hayattayken 1449 yılında yaptırdığını belirtir²⁹⁷.

Hakkı Tarık, yabancı araştırmacıların Fatih'in annesini, Türk olmayan bir kadın olarak gösterme çabası içerisine girmelerini eleştirir. Fatih'in annesinin Sırp prensesi olduğu iddiasının bulunduğunu; fakat Fatih'in annesi İsfendiyaroğlu kızı Hatice veya Halime Hatun olduğu yolunda kayıtların bulunduğu ifade eder²⁹⁸.

Fatih Sultan Mehmet, 300 bin kişilik bir ordu ile Doğu Seferine başlarken Üsküdar'la Gebze arasında Tekfur çayırı, Sultan çayırı denilen Hünkâr çayırında 3 Mayıs 1481 yılında ikinci vaktinde vefat etmiştir. Fatih, doğum tarihi ile ölümü arasında geçen zamanda 49 yıl 1 ay 5 gün yaşamıştır. Hakkı Tarık, Fatih vefat

²⁹⁷ Hakkı Tarık Us, *İstanbul'un Fethinin 500. Yıl Dönümünde Fatih*, Vakit Matbaası, 1953, s. 22.

²⁹⁸ H. Us, *İstanbul'un Fethinin 500. Yıl Dönümünde Fatih*, s. 23.

etmeden önce şeker hastalığına yakalandığını bununda ölümüne sebebiyet verdiğini belirtir²⁹⁹.

Hakkı Tarık, Fatih’le ilgili yazılmış şiirleri de eserinde paylaşmıştır. Necdet Rüştü Efe tarafından kaleme alınmış “Fatih” adlı şiir şu şekildedir:

“Görmemiş yaşlı felek böyle büyük bir başarı
Böle bir şanslı zafer bilmiyor ak saçlı zaman:
Okyanus dalgalanıp taşı kabından dışarı
Girdi İstanbul’a Fatih Savaş Topkapı’dan
Bu güzel şehre cihan birlik olup salsa bütün,
Bir karış çığnemededen toprağı korkup geriler;
Yüce Fatih tabutundan çıkacak çünkü o gün,
Bir yağız atta ardında muazzam Çeri’ler!”³⁰⁰.

1.2.7. Kütüphanesi

Hakkı Tarık, kitapsever bir kişiliğe sahipti³⁰¹. Hakkı Tarık’ın kitap okuma aşkı bilindiği gibi çocukluk döneminden kalma bir alışkanlıktı. Hakkı Tarık’ın kitaplara sevgisinin enginliğinin yanında, kendi imkânları dâhilinde topladığı; gazeteleri, mecmuaları ve kitapları bir araya getirerek kendi adını taşıyan bir kütüphanenin kurulması emelinde olmuş; fakat bu emelini gerçekleştiremeden vefat etmiştir.

Hakkı Tarık, kütüphane kurma işini yaşadığı sırada gerçekleştirememesi durumunda, kardeşlerinin gerçekleştirmesi için bir vasiyetnâmeyi kendilerine bildirmiştir. Hakkı Tarık’ın vasiyetinde kendi adını taşıyacak kütüphanenin Cemal Nadir Sokağı’nda kurulmasını istemiş; fakat bu işin uzun süreceğini bildiği için Vakıf Matbaasının üstünde bulunan kitaplar, gazeteler ve dergilerin daha iyi bir yere nakil edilmesini vasiyet etmiştir. Hakkı Tarık’ın vasiyetnamesinde üzerinde durduğu konu Kütüphane memurunun seçilmesiydi. Hakkı Tarık’a göre “kütüphaneler gerçekten kitapları seven insanların elinde yaşayabilirdi.” Bundan dolayı kütüphane memurunun maaşı, kalacak yeri, tüketim gıdasına kadar her şey Hakkı Tarık’ın mal

²⁹⁹ H. Us, *İstanbul’un Fethinin 500. Yıl Dönümünde Fatih*, s. 24.

³⁰⁰ H. Us, *İstanbul’un Fethinin 500. Yıl Dönümünde Fatih*, s. 29.

³⁰¹ Hakkı Tarık, kitap sevgisinden dolayı Kitap ve Kitapçılık adıyla bir mecmuayı 1938 yılında çıkarmıştır. Dergide yazarlar ve kitapların tanıtımı yer almaktadır.

varlığından karşılanacaktı³⁰². Hakkı Tarık'ın vefatından sonra kitapları 21 Ekim 1965 tarihinde Beyazıt'ta Sahaflar Çarşısı yanındaki Sübyân okuluna nakledilerek kütüphanesi bu şekilde kurulmuş oldu³⁰³.

Mehmet Asım ve Hasan Rasim Us'un 1967 yılında vefat etmesinden sonra kütüphanenin idaresi Asım Us'un oğlu Ragıp Us'a kaldı. Fakat Ragıp Us kütüphaneye gereken önemi vermemesi ve kalan mirası tüketerek vefat etmesinden sonra, kütüphanenin tüm sorumluluğu doğru dürüst okuma yazma bilmeyen Mehmet Özçelik'e geçti. Hakkı Tarık Us Kütüphanesindeki eski elyazma eserleri, Halep'ten Kırım'a, Selanik'ten Batum'a uzanan coğrafyada neşredilmiş süreli yayınları Mehmet Özçelik tarafından başarılı bir şekilde muhafaza edilmiştir³⁰⁴.

Mehmet Özçelik'in vefatının ardından Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, 2003 yılına kadar sahipsiz bırakılmasından dolayı, kütüphanenin kullanımını kısıtlı ve belirli dönemlerde hizmet verebilmekteydi. 2003 yılında Turizm Bakanlığı, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ni devralarak kütüphaneyi ihya etme çalışmalarına başladı. Bu süreç içerisinde Tokyo Üniversitesi, Hakkı Tarık Us Kütüphanesindeki eski harfli süreli yayınların dijital ortama taşınması için bir proje teklifinde bulundu. Teklife olumlu bir yanıtın ardından; Tokyo Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Masami Arai, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Mustafa İsen ve Prof. Dr. İskender Pala'nın projeye destekleriyle Osmanlı Türkçesiyle yayımlanan süreli yayınlar dijital ortama geçirilme projesi hayata geçirildi³⁰⁵.

Hakkı Tarık Kütüphanesinde süreli yayınların dışında 20.000 adet kitaptan oluşan koleksiyon üzerine Selahattin Öztürk, Abdurrahman Hacıismailoğlu ve Muhammed Hızarcı'nın yardımlarıyla kitaplar gün yüzüne çıkarılmıştır. Çalışmalar sonucunda 2262 başlıktan oluşan bir eser teşekkül edilmiştir. Yapılan çalışmada oluşturulan katalogla süreli yayınlar konusunda Hakkı Tarık Kütüphanesi Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmuştur. Günümüzde fiziksel ve dijital olarak

³⁰² Ümid Bayazoğlu, "Koca Kütüphane Tehlikede", *Cumhuriyet Kitap*, S. 34, 19 Ekim 1990, s. 14.

³⁰³ *Vakit*, 21 Ekim 1965, s.1.

³⁰⁴ Bayazoğlu, "Koca Kütüphane Tehlikede", ss. 14-15.

³⁰⁵ Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı, *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006.

araştırmacıların istifade ettikleri bir yer hâline gelmiştir. Kütüphanesinden başka Hakkı Tarık Us'un vefatından sonra İstanbul Balat'ta Tarık Us Ortaokulu açılmıştır. Buna ilaveten İstanbul Fatih İlçesi'nde bir sokağa Hakkı Tarık Us ismi verilmiřtir³⁰⁶.

Hakkı Tarık Us önemli bir kişilikti ve Türkiye'nin modernleşmesinde eserleriyle ve fikirleriyle yer almıştır. Niyazi Ahmet Banoğlu'nun şu sözü Hakkı Tarık'ın kişiliğinin özetidir: "Hakkı Tarık Us için makale yazılamaz. O kitaplara sığmayacak insanlardandı. Kusurları ile sevilen, sayılan, takdir edilen insan elbette ender yaratılmış insanlardandı"³⁰⁷.

³⁰⁶ Niyazi Ahmet Banoğlu, "Hakkı Tarık Us Mektebi", *Vakit*, 21 Ekim 1965, s.1

³⁰⁷ Banoğlu, "Hakkı Tarık Us Mektebi", s.1

1.3. Hasan Rasim Us

“ Bizim inkılâbımız kendi tarih kaderimizin ve millî ihtiyaçların mahsulüdür³⁰⁸. ”

Hakkı Tarık Us’un hayatı ve eserlerine dair bilgiler verildikten sonra, kardeşler arasında en küçük kardeş olan Hasan Rasim Us’un gazeteciliği, seciyesi ve eserleri bu başlık altında anlatılacaktır.

1.3.1. Gazeteciliği

Hasan Rasim, 1903 yılında Manisa’nın Gördes İlçesi’nin Divan Mahallesi’nde Us ailesinin en küçük ferdi olarak dünyaya gelmiştir. Hulusi Bey, oğlu Hasan Rasim’e isim verirken; meşhur mizâh muharrirlerinden Ahmet Rasim’in ismine ithafen Hasan Rasim ismini koymuştur³⁰⁹.

Hasan Rasim, İlköğrenimini Gördes Numune Mektebi’nde almıştır. Numune Mektebi’nden sonra ağabeyi Hakkı Tarık, Hasan Rasim’in İstanbul’da öğrenimine devam etmesini sağlamıştır³¹⁰. Hasan Rasim, Mehmet Asım’dan “19 yaş, Hakkı Tarık’tan 14 yaş küçük olması ve o dönemde babasını kaybetmesi nedeniyle, onları babası yerine” koymuştur³¹¹. Hasan Rasim, rol modeli olarak her zaman ağabeyi Hakkı Tarık Us’u örnek almıştır. Hasan Rasim, yürümesinde, konuşmasında, gülmesinde, hiddetlenip bağırmasında hep onun gibi davranmaya çalışmıştır. Hakkı Tarık’ın adeta bir karikatürü gibiydi³¹². İstanbul’a geldikten sonra Mehmet Asım Bey’in yanına yerleşir ve burada Nişantaşı Sultanisi’nde lise eğitimine başlamıştır.

³⁰⁸ “Günün Aynası: Allahsız Dünya”, *En Son Dakika*, 5 Ekim 1947, s. 1.

³⁰⁹ “Bizimkiler: Hasan Rasim Bey”, *Vakit*, 29 Temmuz 1929, s. 1.

³¹⁰ Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 149.

³¹¹ Akbayar, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us’lar* s. 135.

³¹² “Bizimkiler: Hasan Rasim Bey”, s. 1.

Daha sonra, Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi'nde, bugünkü Marmara Üniversitesinde, yükseköğrenim görerek eğitim hayatını tamamlamıştır³¹³.

Hasan Rasim, ilk muharrirlik deneyimine 19 yaşında *Dergâh* mecmuasında kaleme aldığı şiirlerle başlamıştır³¹⁴. Hasan Rasim'i, Ağabeyleri Mehmet Asım ve Hakkı Tarık'tan ayıran en önemli özellik; şiir ve resim alanında istidatlı olmasıydı.

Hasan Rasim; 19 yaşında, çok genç bir yaşta, *Dergâh* mecmuasında şiirler kalame alması önemlidir. Hasan Rasim, *Dergâh* mecmuasında ilk muharrirlik, şairlik deneyiminin ardından aile yayını olan *Vakit* gazetesine 1922 yılında dâhil olmuştur. Hasan Rasim, *Vakit* gazetesinde sıklıkla makaleler kaleme almamıştır. *Vakit* gazetesinde çalışmaya başladığı dönemlerde kaleme aldığı makaleler gazetenin dördüncü sayfasında neşredilirdi. 1923 yılında kaleme aldığı "Bağdat Yolunda" adlı gezi yazısı, gazete de bulunan nadir yazılardan biriydi³¹⁵.

Hasan Rasim, ağabeyi Hakkı Tarık'ın 1923 yılında Giresun'dan milletvekili seçilmesinin ardından, genç yaşta gazetenin idarî işlerini üstlenmeye başlamıştır. *Vakit* gazetesinde idarî işlerden yanında, gazete de günün önemli olaylarını ve dönemin ünlü şahsiyetlerinin portrelerini çizerek resim yapmadaki istidadını gazete okurlarına göstermiştir. Hasan Rasim, "Bizimkiler" başlığıyla kaleme alınan yazıda *Vakit* gazetesi muharrirlerinin portrelerini yapmıştır³¹⁶.

Hasan Rasim, 1925 yılında Hakkı Tarık'ın sahibi olduğu *Son Saat* gazetesinde çalışmıştır. Hasan Rasim, *Son Saat* gazetesinde kaleme aldığı makaleler edebî ağırlıklı yazılardı. Hasan Rasim *Son Saat* gazetesinin ikinci ve üçüncü

³¹³ Akbayan, Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar* s. 135.

³¹⁴ Hasan Rasim *Dergâh* mecmuasındaki şiirleri şu şekildedir: Hasan Rasim, "Halı", *Dergâh*, 15 Mart 1338, s. 15, Hasan Rasim, "Bahçeler", *Dergâh*, 5 Haziran 1338, s. 16; Hasan Rasim, "Ayna", *Dergâh*, 5 Ağustos 1338, s. 321.

³¹⁵ Hasan Rasim, "Bağdat Yolunda", *Vakit*, 22 Ekim 1923, s. 4.

³¹⁶ Bizimkiler: Hakkı Tarık", *Vakit*, 4 Temmuz 1929, s.1 ; "Bizimkiler: Refik Ahmet Bey", *Vakit*, 5 Temmuz, s.1; Bizimkiler: Hakkı Suha Bey, *Vakit*, 6 Temmuz 1929, s. 1. "Salahaddin Enis Bey", *Vakit*, 7 Temmuz, s.1; "Bizimkiler: Ahmet Şükrü Bey", *Vakit*, 11 Temmuz, s.1; "Bizimkiler: Sadri Ethem Bey", *Vakit*, 14 Temmuz 1929, s. 1.

sayfalarında, “Temaşa Görüşleri” başlıklı sütunda; “Canavar, Baskı, Ölümden Sonra 1+1=1” adıyla tiyatro türü yazılar kaleme almıştır³¹⁷.

Hasan Rasim, Cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye’nin değişim yaşadığı yıllarda, *Vakit* gazetesinin ismi değişip *Kurun* gazetesi olarak çıkmaya başladığı 1934 yılında, gazetede idarî görevi üstlenmiştir. Ayrıca Hasan Rasim gazetede zaman zaman makalelerini kaleme almıştır. Bu yıllarda Hasan Rasim’in gazetenin ikinci sayfasında “Günlerin Peşinde” başlıklı sütunda makaleler kaleme aldığı görülmektedir. Hasan Rasim yazılarında “Hasan Kumçayı” müstearını kullanmıştır. Hasan Rasim’in kaleme aldığı makaleler genellikle güncel olayların genel bir değerlendirmesi mahiyetindeydi. Örneğin; İstanbul’da belediye tarafından kedilere karşı bir kırım meydana gelmiş, bunu köşesine şu şekilde taşımıştır:

“Gazeteler yazdılar: İstanbul Belediyesi şehir içinde dolaşan kedileri toplamak için bir kedi ölüsünü 5 kuruşa satın almaya karar vermiş! Şimdi işsiz, güçsüz bazı serseriler rastgeldikleri kedileri taşlar, sopalar ile vurarak sokaklarda öldürüyorlarmış! Şehri pisletmelerinden başka umumî sıhhat için bir tehlike olan kedilerin toplanmasına, bunların vaktiyle köpekler için, yapıldığı gibi meselâ Hayırsız Adasına götürülüp bırakılmasına, hattâ hayvanlara eza vermeyecek surette öldürülmesine bir şey demiyoruz. Fakat İstanbul sokaklarında beş kuruş için bir kedi katliâmı yapılmasını da insanlık duygusu ve ahlâk düsturu ile telif eder bir tedbir bulmuyoruz. Sanıyoruz ki İstanbul’da hayvanları himaye için teşekkül etmiş bir cemiyet vardır. Acaba bu cemiyet bu kedi katliâmından haberdar mıdır?”³¹⁸.

Hasan Rasim, başka bir yazısında, Fransa’da adabı muaşeret gereği olan selam verme hadisesini şu satırlarla aktarmıştır: “Hakikat halde insanlığın hukuku namına ihtilal yapmış, insanlar arasında müsavat fikri yolunda mücadele etmiş herhangi bir milletin efradı için: “işte başım, istersem kesebilirsin!”, manasına gelen bir tavır ve hareketinin nedenini bir selam işareti olarak kabul etmek biraz garip

³¹⁷ Hasan Rasim, “Temaşa Görüşleri”, *Son Saat*, 5 Nisan 1925, s. 2; Hasan Rasim, “Temaşa Görüşleri: Ölümden Sonra”, *Son Saat*, 8 Nisan 1925, s. 2; “Temaşa Görüşleri: Baskın”, *Son Saat*, 12 Nisan 1925, s. 3; Hasan Rasim, Temaşa Görüşleri: 1+1=1”, *Son Saat*, 15 Nisan 1925; Hasan Rasim, “Temaşa Görüşleri: Canavar”, *Son Saat*, 21 Nisan 1925, s. 3.

³¹⁸ Hasan Kumçayı, “Kedi Katliâmı ve İnsanlık Duygusu”, *Kurun*, 22 Temmuz 1936, s. 2.

oluyor. Fakat şapkayı çıkararak, selam vermek usulü doğru değilse ne yapmalı! Eski usulde tamam mı etmeli yahut sağ eli göğüs üzerine mi koymalı, yoksa Almanlar yahut İtalyanlar gibi sağ eli ve kolu havaya mı kaldırmalı!”³¹⁹.

Hasan Rasim, “Dayansın Kahpe İzmir” başlıklı yazısı güldürürken düşündürülen yazı türlerindedir. Yazısı şu şekildedir:

“Vaktiyle İzmirde "Gâvur İzmir, denildiği zamanlarda Menemen’de Araboğlu isminde biri varmış. Şurada burada İzmir’in zevk ve sefahet hayatını dinledikçe kendi kendine, Hele biraz para toplayayım da şu memlekette ben de adamakıllı bir papaz uçurayım, dermiş. Araboğlu bu hayal peşinde günlerce dolaşmış. Nihayet kemerine dört beyaz mecidiye yerleştirerek yola düzölmüş:

— Dayan kahbe İzmir!, diye diye İzmir’e varmış. Fakat bir iki gün geçmeden Araboğlunun süklüm pöklüm bir vaziyette dönüp gene Menemene geldiğini görenler, o saltanatlı gidişini düşünerek sormuşlar:

— Yahu nasıl oldu da böyle çarçabuk geri geldin?, demişler. Araboğlu cevap vermiş:

— Kahpe İzmir dayandı. Fakat Araboğlu dayanamadı! Geçenlerde bir seyahat için Avrupa’ya giden bir dostumun gittiği yerde dört, beş günden fazla kalamayarak dönüp geldiğini görünce sebebini sormuştum; dostum güldü:

— Sen galiba döviz meselesini bilmiyorsun, Avrupa memleketlerinde Araboğlu dayanamıyor! diye cevap verdi³²⁰.”

Hasan Rasim, genellikle yazılarında güncel olayları ihtiva eden makaleler kaleme aldığı görölmektedir. Hasan Rasim, *Vakit* gazetesinde çalışırken, 1932 yılında sahibi ve neşriyat müdürlüğünü yapacağı *Haber-Akşam Postası* gazetesinin başında görev almaya başlamıştır. *Haber Akşam Postası* 11 Ocak 1932 yılında *Vakit* matbaasında ilk sayısını çıkarmıştır. *Haber Akşam Postası* gazetesinin neşrediliş amacı; cumhuriyetçi, milliyetperver ve lâik prensipleri doğrultusunda yayım

³¹⁹ Hasan Kumçayı, “Nasıl Selam Verilmeli”, *Kurun*, 23 İkinciteşrin 1936, s. 1.

³²⁰ Hasan Kumçayı, “Dayansın Kahpe İzmir”, *Kurun*, 10 Nisan 1937, s. 2.

yapmaktı. Bunlardan daha önemlisi, Cumhuriyet modernleşmesini, yani Atatürk'ün devrimlerini halka yaymaktı. Gazete her gün saat 16:00'da neşredilirdi. Herkesin anlayacağı bir dille yazılmış, halkın gazetesi olması hedeflenmiştir. Gazetede genellikle ulusal ve uluslararası haberlerden oluşan bilgiler ağırlıktaydı³²¹. *Haber Akşam Postası* gazetesi isminden de anlaşıldığı üzere gazete sütunlarında makalelere sıklıkla yer verilmemiştir. Gazetede makale yazarlar kişilerse, Ömer Rıza Doğrul, M. Gayyur, Vâlâ Nurettin, Ragıp Yekta, Hüseyin Cahit ve Peyami Safa gibi kişilerdi. Hasan Rasim *Haber* gazetesinde çok nadir makale kaleme almıştır. Bu yazılarından birisi mizahi üslupla yazdığı “Hakiki Yoksulu Kaybettik” başlıklı makalesidir³²².

Hasan Rasim Us, *Haber Akşam Postası* neşriyatını yerine getirirken, 25 Mayıs 1935 tarihinde Basın Genel Direktörlüğü, Türk basınının işlerini yakından incelemek için Ankara bir kongre düzenlemiştir³²³. Hasan Rasim Us, Ankara'da düzenlenen kongreye özel siyasi gündelik gazeteler adıyla katılmış ve kongrede *Haber* gazetesini temsil etmiştir. Kongre'de Hasan Rasim gazetelerin gelirlerini artırmak, tekniğini kolaylaştırmakla ilgili bir önerge vermiş, önerge Basın Genel Direktörlüğü verilmek üzere Genel Kurul'a sunulmasına karar verilmiştir³²⁴.

Hasan Rasim, *Haber* gazetesinde neşriyatlarına devam ederken, neşrettiği süreli yayınlardan birisi de Resimli Hafta mecmuasıdır. *Resimli Hafta* dergisi *Vakit* matbaası tarafından 17 Eylül 1938 yılında neşredilmeye başlanmıştı. Derginin amacı; tam manasıyla bir ev mecmuası niteliği taşıyıp tüm okurlar tarafından okunmayı sağlamaktı³²⁵. Dergi hafta bir Cumartesi günleri çıkmaktaydı. Mecmuada, Nurullah Ataç, Reşat Ekrem Koçu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kadircan Kafı gibi yazarlar yazı yazmıştır. Dergide roman tefrikaları, kadınlara yönelik örgü tarifleri, İtalyanca dersleri, çeşitli karikatürler yer almıştır. Hasan Rasim'in sahipliği ve neşriyat müdürlüğünü yaptığı mecmua Eylül 1939 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

³²¹ “Haber Niçin Çıkıyor?”, *Haber Akşam Postası*, 11 Ocak 1932.

³²² Hasan Rasim, “Hakiki Yoksulu Kaybettik”, *Haber Akşam Postası*, 22 Ocak 1932, s. 1.

³²³ *Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1975, s. 9.

³²⁴ Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, s. 155.

³²⁵ *Resimli Hafta*, 5 İkinciteşrin 1938, s. 5.

Hasan Rasim'in Haber gazetesi ve *Resimli Hafta* mecmuası neşriyatlarının ardından, 1 Eylül 1939 tarihinde sahipliğini ve neşriyat müdürlüğünü yapacağı *En Son Dakika* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin neşrediliş amacı; dünyanın her yerinde meydana gelen olayları en doğru ve en çabuk bir biçimde İstanbul'daki yaşayan halka nakletmekti³²⁶.

Hasan Rasim, *En Son Dakika* gazetesinde makalelerini "Hasan Kumçayı" müstearıyla kaleme almıştır. Bazı zaman Hasan Kumçayı'nın baş harflerini kullanarak; "H.K." imzasıyla yazılarını neşretmiştir. Hasan Rasim yazılarını gazetesinin ilk sayfasının sol sütununda "Günlerin Peşinde" ve "Günün Aynası" başlıklarıyla imzasız olarak da neşretmiştir.

Hasan Rasim önceki çalıştığı gazetelerde genellikle edebî, mizahî yazılar kaleme alırken, *En Son Dakika* gazetesinde siyasî konular ağırlık vermiştir. Siyasî makalelerinde Cumhuriyet ve Kemalizm mefhumları ön plândadır. Özellikle Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950'li yıllarda kaleme aldığı makalelerde bu mefhumların daha hâkim olduğu görülmektedir.

Hasan Rasim "Günün Aynası" sütununda "Acı Hakikat Karşısında" başlığıyla kaleme aldığı makalede bunu ortaya koymuştur. Yazısında, Türkiye Cumhuriyetinin temelini Atatürk inkılâpları üzerine kurulduğunu ve Atatürk'ün inkılâplarından taviz veren Adnan Menderes ve Demokrat Partilileri eleştirmiştir³²⁷.

Hasan Rasim "Devri Sabık Yaratmanın Manası" başlıklı makalesinde, 27 seneden beri iktidarda bulunan CHP'nin ardından iktidara geçen Demokrat Partililerin idareden köklü tasfiyeler yapıp yapmayacağı kaygısını taşır. Hasan Rasim kaygısını, II. Abdülhamid devriyle ilişkilendirir. Yazısına şu şekilde devam eder:

"Devri Sabık terkibi memleketiniz politika diline iptida Meşrutiyet inkılâbında girmiştir. Türkiye'de keyfi idarenin en müttekâmil numunesi olarak tanınan Abdülhamid'in saray saltanatı yıkılarak meşrutiyet ilân edildiği zaman halk arasında bir galeyana başlamıştı. Abdülhamid istibdadına hizmet eden hırsız ve hafiyeler

³²⁶ *En Son Dakika*, 1 Eylül 1939, s. 1; Uysal, *Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi*, s. 156.

³²⁷ "Günün Aynası: Acı Hakikat Karşısında", *En Son Dakika*, 24 Mart 1951, s. 1.

sürüsünün topyekûn tasfiyesini hedef tutan bu galeyanı tatmin etmek için 31 Mart İsyânından sonra bir tasfiye hareketine girişildi. Meclis'ten bir kanun çıkarıldı. Devlet merkezinde ve vilayetlerinde komisyonlar teşkil edildi. Devlet daireleri için yeni kadrolar çizildi ve geniş bir tasfiyesi ameliyesi yapıldı. Kısa zamanda binlerce memur açığa çıkarıldı. Bunların bir kısmı bir daha devlet hizmetine alınmamak diğer bir kısmı tayin edebilmek için kadro dışı bırakıldı³²⁸.

Hasan Rasim Meşrutiyet döneminde en büyük haksızlığın Roma Sefareti'nden Sadrazamlığa getirilen Hakkı Paşa'nın "âdil ve ihsân politikası" adıyla kadro dışı bırakılmasını örnek verir. Adnan Menderes hükûmetinin de tasfiyeler yapmaması gerektiğini savunmuştur³²⁹.

Hasan Rasim "Antidemokratın Tarifi" başlıklı yazısında çok partili rejim sisteminin tatbiki edildiği günden beri Adnan Menderes Hükûmetinin antidemokratik kelimesinin arkasına sığındığını ve kendi işlerine geldiği gibi bu kavramı kullandıklarını ifade eder. Hasan Rasim antidemokratik kavramdan ziyade Türk Anayasası'nın üstünlüğüne vurgu yapar. Büyük Millet Meclisi'nde Kore'ye asker gönderilmesinin anayasaya aykırı olmasını ve buna riayet etmeyen Adnan Menderes Hükûmetini eleştirir³³⁰.

Hasan Rasim, *Haber Akşam Postası*, *En Son Dakika* gazeteleri ve *Resimli Hafta* mecmualarının sahipliğini ve neşriyat müdürlüğünü yaparak Türk basınına katkı sağlamıştır. Gazetecilik kimliğinden ziyade öğretmenlik kimliği olduğu tespit edilmiştir. Hasan Rasim, İngiliz Erkek Okulu'nda Fransızca dersler vermiştir³³¹.

1.3.2. Seciyesi ve Kişisel Özellikleri

Hasan Rasim sessiz, sakin, güler yüzlü kişiliğe sahipti. Ağabeyleri Mehmet Asım ve Hakkı Tarık gibi yardımseverdi. Onlar gibi okumaya düşküdü. Fakat

³²⁸ "Günün Aynası: Devri Sabık Yaratmanın Manası", *En Son Dakika*, 13 Haziran 1950, s. 1.

³²⁹ "Devri Sabık Yaratmanın Manası", s. 1.

³³⁰ "Günün Aynası: Antidemokratik Tarif", *En Son Dakika*, 15 Ocak 1951, s. 1.

³³¹ TC. Cumhurbaşkanlığı Başkanlığı İletişim Arşivi Basın Kartı Beyannamesinden elden edilen bilgiye göre Hasan Rasim Us'un gazetecilik mesleği dışında İstanbul İngiliz Erkek Okulunda öğretmenlik yaptığı tespit edilmiştir. Hasan Rasim'in öğretmenliği hakkında yeterli bilgi bulunamadığı için yeterli şekilde aydınlatılamamıştır.

onlardan ayrılan en önemli özelliği resim yapmada ve roman yazmada istidatlı olmasıydı. Kısacası; “Hasan Rasim, doğuştan bir sanat kabiliyeti vardı. İyi resim yapar, manalı karikatürler çizer, çamura ifade verir, heykel yontardı”³³².

Zeynep Uysal, Hasan Rasim’i şu kelimelerle ifade eder: “Hasan Rasim sessiz, sakin kişiliği altında *Vakit* gazetesinin o dost ve sınımsız havasını içine çekmiş ve özümsemiş bir insandı”³³³. *Vakit* Yurdunda kısa süreliğine bulunmuş gazetede kısa süreliğine çalışmış; Necip Fazıl Kısakürek Hasan Rasim’in dostları arasındaydı. Necip Fazıl Kısakürek Hasan Rasim’i “Babîâli’nin sac ayak şeklinde meşhur Us ailesinin sevimli bir ayağı,” olarak tasvir etmiştir³³⁴.

Hasan Rasim, ağabeyi Hakkı Tarık Us gibi *Vakit* gazetesinde az sayıda makale neşredenler arasındaydı. Bunun sebebi Hasan Rasim ve Hakkı Tarık Us’ un *Vakit* gazetesinin idari ve yayın müdürlüğü görevleriyle uğraşıyor olmalarıydı. Hakkı Tarık 1956 yılında vefat edince *Vakit* gazetesinin tüm idari işleri onun üstüne kalmıştı. Ağabeyi Hakkı Tarık Us’a sevgi ve saygısı engindi. Hakkı Tarık Us vefat ettiği zaman çok üzülmüştü. Bu üzüntüsünü Hakkı Tarık Us’un mezar taşının üzerine şu dörtlüğü yazdırarak paylaşmıştı:

“Zair! Yavaş konuş da uydandırma uykudan:
Dünyada hizmetiyle isim yaptı... Sorma! Sus!
Sen Rahı alma kıymete tarih beyan olur:
Döşek huzurdadır, biliniz Hakkı Tarık Us³³⁵”.

Hasan Rasim, 6 Temmuz 1967 yılında Viyana’da bir seyahat sırasında vefat etmiştir. Hasan Rasim Us’un naaşı İstanbul’a getirilerek 15 Temmuz 1967 yılında Merkezefendi Mezarlığında yatan ağabeyi Hakkı Tarık Us’un yanına defnedilerek ebediyete intikal etmiştir. Hasan Rasim Us, Mina Müzeyyen Us ile 16 Temmuz 1944 yılında bir evlilik yapmıştır. Çiftin bu evliliğinden çocukları dünyaya gelmemiştir³³⁶.

³³² R.Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 22.

³³³ Uysal, *Us Kardeşler*, s. 159.

³³⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve I*, Büyükdoğu Yayınları, İstanbul, 2010, s. 100.

³³⁵ Uysal, *Us Kardeşler*, s. 159; Us, *Gezgin, Hakkı Tarık Us*, s. 195.

³³⁶ Konya Selçuklu Nüfus Müdürlüğünden elde edilen bilgilerdir (20.11. 2018).

1.3.3. Eserleri

Hasan Rasim roman yazmada yetenekliydi. Bu yeteneğinin ürünü olarak iki tane roman kaleme almıştır. Ayrıca Fransızcadan Türkçeye çevirisini yaptığı bir kitap vardır. Hasan Rasim'in eserleri ve çalışmaları şu şekildedir:

1.3.3.1. Hayat Mı Bu?

Vakit matbaası tarafından 1931 yılında neşredilmiştir. Eser 191 sayfadan oluşmaktadır. Eserde; Suat adlı bir zabitin Birinci Cihan Harbi'ne katılması ve bu savaş sonucunda memleketine dönememesi romanın akışına yön vermektedir. Genç zabıt Suat, Sabiha adıyla bir kişiyle 1912 yılında evlenmiştir. Suat'ın babası İrfan Bey zengin bir kişidir ve ailesine ait konağı vardır. Sabiha Hanım, kayınpederi İrfan Bey'in konağına gelin olmuş ve aile üyeleriyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Suat, Birinci Dünya Savaşı'nda cephelere gitmekte, zaman zaman evine dönmekteydi. Suat, her zamanki gibi görevini yerine getirmek için savaşa katılmıştır. Görevini yaptığı sırada Kafkasya Cephesinden Ruslara esir düşer ve esareti sırasından gözleri kör olur. Suat'ın esir kalması ve ailesine haber gönderememesinden dolayı tüm aile Suat'ın öldüğüne inanmıştır. Suat'ın annesi Safinaz Hanım ve İrfan Paşa, Sabiha'yı gelinleri gibi değil kızları gibi sevmektedir. İrfan Paşa Konağında Suat'ın kardeşi Selim bekâr olarak yaşamaktadır. Suat ve Sabiha'nın evliliklerinden Ferit adından bir de erkek çocukları dünyaya gelmiştir. Fakat Ferit hastalıklı bir çocuktur. İrfan Bey ve Safinaz Hanım, Sabiha'ya konaktan ve çocuğundan ayrılmaması için Suat'ın bekâr kardeşi Selim'le evlendirirler.

Bir gün, Suat iki gözü görmez şekilde çıka gelir. Sabiha Hanım'ın Selim'le evlendiğini öğrenmemesi için konakta yaşayanlar bir yalanın etrafından oyun oynamaya başlarlar. Suat'a söylenecek yalansa; karısı Sabiha'nın öldüğü, kardeşi Selim'in de Feride adından bir kişiyle evlendiği söylenecektir. Sabiha, Feride ismiyle konakta yaşayacaktır. Bu durum, oğlu Ferit'e de bildirilir. Ferit, babası Suat'ın yanında annesine yenge diye hitap edecektir. Suat konağına gelir ve tüm konaktakiler bu yalanla durumu idare etmeye başlamıştır. Suat'ın eşinin öldüğü haberini alması onu yaralamış ve içini kapkara bir hüznü bağlamıştır. Annesi Safinaz Hanım,

oğlunun yalnızlığına çare olarak evliliği düşünür. Suat'ı Nimet adında bir kadınla evlendirir. Nimet genç ve güzel bir kadındır. O, Suat'ın para ve körlüğü için evlenmiştir. Nimet evlenmeden önce Doktor Nazım adından bir kişiyle aşk yaşamıştır. Nimet evlendikten sonra Doktor Nazım'la ilişkisini kesmemiştir. Nimet; Suat'ın körlüğünden yararlanarak, konağa akrabası olarak tanıttığı Doktor Nazım'ı getirir. Burada onunla laubali ve düşkün hareketler sergilemiştir. Bu konaktaki herkesin dikkatini çeker. Özellikle Suat'ın oğlu Ferit bu duruma çok sinirlenmektedir. Ferit 16 yaşında genç bir delikanlıdır; fakat sağlığı günden güne kötüye gitmektedir. Ferit gün aşırı kan kusup, ayda bir yatağa düşmektedir. Bu arada; Suat Viyana'ya gözleri açılması için ameliyata gider. Suat başarılı bir ameliyattan sonra Viyana'dan İstanbul'a dönmüştür. Fakat Suat etrafındaki olayları anlamak için ameliyatın başarılı olmadığını gözlerinin açılmadığını söyler. Ferit, Doktor Nazım ve Nimet'i takibe koyulmuştur. İkisinin konaktan uzakta bir yerde beraber olduklarını gördüğü sırada babasına karşı yapılan davranışa tahammül edemez, babasının silâhıyla Nimet ve Doktor Nazım'ı öldürür. Bu olaydan sonra Suat'ın silahıyla işlenen cinayetten dolayı; Suat tutuklanır ve cezaevine gönderilir. Sabiha, kocası ve oğlununu kurtarmak için savcıya olayı anlatır. Kocasının izzetinefsini kurtarmak üzere kendisinin öldürdüğüyle ilgili beyanat verir. Savcıya başından geçen olaylar bir bir anlatır. Öldürenin eski karısı olmadığını belirtir. Nazire adından bir kadının Doktor Nazım'ı kıskanmasından dolayı cinayet işlediği konusunda savcı ve Sabiha anlaşır. Sabiha'nın amacı kendini deşifre etmek istememesidir. Sabiha'nın cinayet suçunu üzerine almasıyla birlikte Suat cezaevinden çıkar ve konağa döner. Suat'ın cezaevinden çıkmasından sonra oğlu Ferit'in sağlığı günden güne bozular. Ferit ölüm döşegine düşer. Birgün Ferit, babasına annesinin ölmediğini ve Doktor Nazım ve Nimet'i kendisinin öldürdüğünü anlatır. Babasından bunu savcıyla paylaşıp annesini cezaevinden çıkarmasını ister. Suat istemeyerek de olsa bunu yapar ve savcıya oğlunun cinayeti işlediğini anlatır. Sabiha cezaevinden çıkmıştır. Bu kez Ferit'in tevkif edilip cezaevine gönderilmesi gerekmektedir. Fakat Ferit'in ölmesiyle roman son bulur. Roman savaş döneminin sosyal dreamlarından birini işlemektedir.

1.3.3.2. Daldan Düşen Yaprak

Hasan Rasim Us'un kaleme aldığı bu romanı Vakit Matbaası tarafından 1944 yılında yayımlanmıştır. Eser 356 sayfadan oluşmaktadır.

Doktor Nâzım, Alman hastanesinde çalışmaktadır. Serap adından bir kadınla evlidir. Aynı zamanda, Doktor Nâzım hastanede mesai arkadaşı hemşire Marta'ya yakınlık duymaktadır. Doktor Nâzım'ın yakınlığı müphem bir şekilde devam etmiştir. Doktor Nâzım karısı Serap'ı çok sevmekte; fakat başka kadınlara olan ilgisini karısına olan sevgisinden dolayı ötelemektedir. Doktor Nâzım'la Serap'ın ayrılmasına, Nâzım'ın eskisi sevgililerinden Ahter'in ortaya çıkması ve mutat zamanlarda hastaneye ziyaret etmesi sebep olur. Ahter, Doktor Nâzım'a delicesine âşıktır. Bir gün Ahter, sağlık durumunun kötü olmasını bahane ederek, Nâzım'ı evine çağırmasıdır. Nâzım'ın muayene amacıyla Ahter'e gidişi bunun Serap tarafından öğrenilmesi, Nâzım ve Serap'ın yollarını ayırmıştır. Eser, Nâzım adında bir doktorun çarpık ilişkilerini konu alır. Romanın muhtevası bu şekildedir. Hasan Rasim; olayları ve kişiler tasvir etmede ne kadar mâhir olduğu göstermiştir. Hasan Rasim, ressam ve edebiyatçı kimliğinin izlerini romanına taşımıştır. Romanda bu tasvirler şu pasajlarla örneklendirilebilir:

“... Açılan kapı kanadının sakladığı Serap'ın dal vücudu bir adım ilerliyor. Uzun kirpiklerin gölgelendirdiği bir çift yeşil göz görünüyor. Işıltılarla dolu bir çift yeşil göz... Güneş altına bırakılmış, silme su doldurulmuş tertemiz bir su tenekesinin yakamozlarını rüyalaştıran bir çift göz...”³³⁷.

“... Kadın, hakikaten güzeldir. Omuzların dökülen yumuşak ve sarı saçları ay ışığında daha yumuşak, daha renkli görünüyor. Zahir, ay ışığında kadın güzelliğini efsaneleştiren bir sihir var: Yumuşak aydınlığını yumuşak gölgelerle şekillendirdiği bu kadın, güneş ışığının keskin çizgilerle vazıhlaştırdığı kadından çok farklı, çok daha güzel. Aslında güzel olan bir hilkatı başka renk ve başka gölgelerle

³³⁷ Hasan Rasim Us, *Daldan Düşen Yaprak*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1944, s. 346.

emsalsiz bir mahlûk hâline getiren bir fırça sanatkârının mübalâğa ile ithama kimin dili vardı? ...³³⁸

“... Serap yerinden kalkıyor. Düşen yaprağı alıyor. Tekrar yerine dönerek oturuyor. Gözleri bu yaprakta, devam ediyor. Hiçbir bağ kopmaya görsün... Eski hâlini alması ancak bir mucizenin başarabileceği iş olur. Her şey buna göre. Sonra insan istese de istemese de hayatta alıştığı yoldan ayrılmaz. İşte Nâzım! O hâlâ yolunda... Bir defa gördüğü biri bile olsa, arabasına almaktan vazgeçemiyor. İşte ben, bütün gayretime rağmen, bir kitabın sayfaları arasında kurumaya mahkûm yaprak olmaktan kurtulamıyorum...”³³⁹.

“... Gözyaşları insanı sakinleştirir. Gözyaşları insanları harap eden ıstırap dikenlerini körleştiren sihirli bir silindirdir. Her gözyaşından sonra, insan, kendisini saran karanlığın hafiflediğini duyar, daha az acı hisseder. Gözyaşları Serap’ta da aynı tesiri gösteriyor. Başını kaldırıp da, yeşillikleri arasında akıp giden dağ sularınının yeşil ışıltıları içinde toplayan yeşil gözlerini pencereye çevirdiği zaman biraz evvel karanlık gördüğü dünyayı, renkli, aydınlık buluyor. Işık, Işık, Işık! Güneş, yeşil ağaçların yeşil yapraklarında pırıldıyor. Dallar gittikçe sertleşen bir rüzgâra ...³⁴⁰”

1.3.3.3. Topaz

Fransız yazar Marcel Pagnol’un kaleme aldığı tiyatro türündeki eseri, Hasan Rasim Fransızca’dan Türkçe’ye çevirmiştir. Hasan Rasim’in çevirdiği eser Vakit Matbaası 1933 yılında neşredilmiştir. Eser 222 sayfadan oluşmaktadır. “Topaze” 1928 yılında Fransa’da oynan bir oyundur. Eserin konusu; dürüst olduğu için öğretmenlik mesleğinden kovulan Topaze adlı bir öğretmenin öyküsüdür.

³³⁸ R.Us, *Daldan Düşen Yaprak*, s. 5.

³³⁹ R.Us, *Daldan Düşen Yaprak*, s. 296.

³⁴⁰ R.Us, *Daldan Düşen Yaprak*, s. 79.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİF IŞIĞINDA OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME İNKİŞAFI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

“Türkiye Doğu’ya yol alan büyük bir gemi,
bu geminin içinde Batı’ya koşanlar var.
Ve buna Batılılaşma, diyoruz³⁴¹.”
(Orhan Karaveli)

Us kardeşlerin Cumhuriyet modernleşmesi üzerine düşünceleri anlatılmadan önce, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadar geçen sürede, modernleşme adına neler yapıldığıyla ilgili bilgi vermekte fayda var. Bu bölümde, Osmanlı modernleşmesinin gelişimi hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2.1. Osmanlı Modernleşmesinin İnkışafı Üzerine Kısa Bir Bakış

Türk modernleşmesi ile ilgili genel bir çerçeve çizmeden önce kısaca Modernleşme mefhumu mercek altına alınır; modernleşme yaşadığımız döneme yakın olmak, içinde bulunduğumuz dönemin zevk, anlayış, kural ve tekniklerini uygun duruma getirmek demektir³⁴². Diğer bir ifadeyle toplumlar arasında en çok gelişmiş olanların temsil ettikleri teknik, bilgi ve zihniyet seviyesini gösteren kümülatif bir olgudur. Modernleşme mefhûmu³⁴³ dönemden döneme değişir.

³⁴¹ Orhan Karaveli, *Sakallı Celal Bir Bilinmeyen Ünlünün Yaşam Öyküsü*, 1. Baskı Pergamon Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33.

³⁴² H. Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9.

³⁴³ Modernleşme kuramı yapılan bilimsel çalışmalarda geniş bir makyasta değerlendirilmektedir. Bu çalışmada; salt kavram, oluşum ve olgulardan ziyade çalışmanın ana çerçevesini oluşturan Türkiye’nin modernleşme, çağdaşlaşma serüvenindeki değişim, dönüşüm ve düşünceler tarihsel bir çerçevede tetkik edilmeye çalışılmıştır. Modernleşme kavramı, olgu ve oluşumları hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul, 2014; Robert Holinger, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım*, (Çev. Ahmet Cevizci), 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005; Hans Blokland, *Modernization*

Örneğin; Orta Çağda en modern toplumlar İslâm toplumları olarak gösterilirken, günümüzde, Batı kültürünü yaratan toplumlar modernleşmenin beşiği olarak gösterilir³⁴⁴. Modernleşme mefhûmu Türk tarihinin gelişim sürecinde, “cedid (yeni), ıslâhât, reform, devrim, âsrileşme, çağdaşlaşma” olarak kullanılmıştır³⁴⁵. Bu kavramların temel karakteristik özelliği kullanıldığı dönemlerde değişimi ifâde etmesiydi³⁴⁶.

İlber Ortaylı modernleşmeyi; “kaba bir deyişle, var olan değişimin değişmesi,” olarak ifade eder³⁴⁷. Bu tanımdan hareketle Osmanlı Devleti’nde yapılan ıslâhâtların amacı; Osmanlı Devleti’nin çağdaşı Batılı devletleri geçmesi için, daha doğrusu devletin tekrar eski gücüne kavuşması için devletin kurum ve kuruluşlarını değiştirip, yeniden tesis edilmesidir.

Pekâlâ, Osmanlı Devleti’ni modernleşmeye iten saikler nelerdi? Osmanlı Devleti modernleşmek için hangi uygulamalar ya da ıslahâtları yapmıştı? Osmanlı son döneminde hangi düşünce yapıları belirmeye başlamıştı? Bu gibi soruları gerek tezlerde gerek makale ve kitaplarda Türk ve yabancı mütefekkirler tarafından aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bu yapılan çalışmalardan istifâde edilerek Osmanlı dönemi Türk modernleşmesindeki ıslâhâtlar ve düşünce yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapmakta fayda var.

Osmanlı Devleti gücünün en zirvede olduğu dönem; XV. ve XVI. asırlardır. İngilizlerin önemli tarihçilerinden J. Toynbee’nin ifâdesine göre; “İngiltere (Britanya)

and its Political Consequences: Weber, Mannheim and Schumpeter, Yale University Press, New Haven, 2011; David Harrison, *The Sociology of Modernization and Development*, Routledge Publishing, New York, 1990; Marshall Bermann, *All That is solid Melt Into Air*, Penguin Books, New York, 1982; Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, 1990; Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997; Zygmunt Bauman, *Moderntiy and Ambivalence*, Polity Press, 1993; Charles Taylor, *Malaies of Modernity*, Houses of Anansi Press, Toronto, 1998; Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017; Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, (Çev. Nihat Ülner), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 209.

³⁴⁵ Aydınlanma düşüncesinden sonra medeni olmakla modern olmak eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Medeniyete ulaşmak yolu modernleşmeden geçmekteydi. Osmanlı döneminde modernleşmenin medeniyetin bir parçası olduğunu savunan kişi, tarihçi Bernard Lewis’tir. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 77.

³⁴⁶ H. Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, s. 9.

³⁴⁷ İlber Ortaylı, *İmparatorluğunun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 15.

Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti” yeryüzünde kurulmuş en büyük üç devletti³⁴⁸. Osmanlı Devleti gücünün en zirvede olduğu dönemde, kendisini diğer Avrupalı devletlerden üstün görmekte ve mâğrur bir tavır sergilemekteydi. Avrupa ve Hıristiyan dünyasına karşı bu tavır, ileriki dönemlerde Osmanlı Devleti’nin kanayan yarası olacaktır³⁴⁹.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan başlayarak güç ve toprak kaybederken Batı dünyasıysa; siyasal, sosyal, ekonomik olarak olumlu mânâda çehresini değiştirecek atılımlar atmaktaydı³⁵⁰. Batı çehresinin şekillenmesini başlatansa; Kristof Kolomb’un zihinsel ufkunun sonucunda gerçekleşen, Coğrafi Keşiflerdir³⁵¹. Kristof Kolomb’un başlattığı bu zihinsel ufuk, Amerika kıtasının keşfini sağlamıştı. Fakat Kristof Kolomb, yeni bir kıta farketmiş olduğundan habersizdi. Güney Amerika’nın kuzey kısmında gezen Florentin Amerigo Vespucci, kıtayı ilk fark eden kişi oldu. Bundan sonra; aslen Portekiz olan Magellan³⁵², İspanya hizmeti altında yaptığı deniz seferlerinde Atlantik’in Pasifik ile birleştiğini kanıtladı³⁵³. Yapılan bu keşifler, Batı merkezli “ticari kapitalizmin” temelini atmış³⁵⁴ ve keşifler sonucunda³⁵⁵, Batı sömürgecilik tarihini başlatmıştı. Keşif sırasında, İspanyol güçleri, Meksika

³⁴⁸ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, 8. Baskı, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, s. 1.

³⁴⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15.

³⁵⁰ Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl*, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1994, s. 17.

³⁵¹ Peter Watson, *Ideas A history From Fire to Freud*, Phoenix Publishing, London, 2005, s. 598.

³⁵² Ferdinan Magellan’ın hakkında bilgi almak için bkz. Jim Ollhoff, *The Great Explorer Ferdinand Magellan, Abdo & Daughter Publishing*, Minnesota, 2013; Samuel Willard Crompton, *Ferdinand Magellan And The Quest To Circle The Globe*, Chelsea House Publisher, Bromall, 2006.

³⁵³ Zubritski, Mitropolski, Kerov, *İlkel Topluluk, Köleci, Feodal Toplum*, (Çev. Sevim Belli), 1. Baskı, Sol Yayınları, İstanbul, 2011, s. 229.

³⁵⁴ Alâeddin Şenel, *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlı Tarihi*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2006, s. 1005.

³⁵⁵ “1492’de Atlantik ilk geçişini izleyen 30 yıl içinde Portekizliler Ümit Burnu’nu dönmüş; Çin’e ve Japonya’ya kadar ilerlemişlerdi. 1521’de Pasifik geçilmiş ve dünya ilk kez denizden dolaşmıştı. Gerçekte uzun mesafeli seyahatler ve keşifler yeni değildi. Araplar, Hintliler, Çinliler, Vikingler ve Polinezyalılar, 15. ve 16. yüzyıl Avrupalılarından önce, olağanüstü okyanus seyahatlerini başarmışlardı. Fakat onların bu başarıları unutuldu ve tekrarlanmadı ya da yerel bir önem taşımının ötesine geçemedi. Keşifler Çağı’nda yeni olan şey, coğrafi araştırmalar sayesinde dünya okyanuslarının tek bir denizcilik sistemine bağlanması ve bu denizlerde sağlanan egemenliğin, Avrupa’nın her meskûn kıtaya etkisinin nihai yayılımına temel oluşturmasıdır. Avrupa’nın coğrafi bilgisinin büyümesini, Avrupa ticaretinin ve karasal kontrolünün hızla genişlemesi izledi”. Tafsilatlı bilgi için bkz. David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi (1400-1600)*, (Çev. Osman Bahadır), 1. Baskı, Alan Yayınları, ss. 7-8.

Azteklerinin ve Perulu İnkaların zenginliklerini sömürmüşler, onların medeniyetlerini yok etmeye çalışmışlardı. Bundan sonra, askerî üstünlükleri elinde bulunduran İspanyollar, Katolik misyonerlerinin de yardımıyla daha da güçlenerek, Amerika kıtasının Orta ve Güney kısmının büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına aldılar. Hâkimiyet altına alınan yerlerde, Avrupalı tüccarlar; değerli altın ve gümüş gibi madenleri de talan edince, Avrupa’da sermaye birikimi yaşanmıştır³⁵⁶. Bu şekilde, Batı dünyası zenginleşmiştir. Coğrafi keşifler ve arkasından gelen gelişmeler; Rönesans, Reform hareketleriyle; Avrupa sosyal, siyasal, ekonomik olarak çehresini kayda değer bir şekilde değiştirmiştir³⁵⁷. Bu yaşanan olaylar silsilesiyle kilisenin gücü azalmaya başlamıştı. Kilisenin otoritesinin kırılmasıyla birlikte XVIII. yüzyılda Aydınlanma devrinde dinî düşünce, yerini akıl ve bilim ikame edilmişti³⁵⁸. Akıl ve bilimin sonucunda Avrupa Sanayi Devrimini gerçekleştirerek üreten bir topluluğa dönüşür ve ekonomik olarak ciddi hamleler yapmaya başlamıştır³⁵⁹.

³⁵⁶ Zubritski, Mitropolski, Kerov, *İlkel Topluluk, Köleci, Feodal Toplum*, s. 229.

³⁵⁷ “XVI. yüzyıl, XIV. yüzyılın sonlarından başlayarak İtalya’da da Hümanizma ve Rönesans hareketinin doruğuna çıktığı bir yüzyıldır. Skolastiğin eleştirisi feodal dinsel ideolojiye karşı mücadele; evrenin merkezi olarak insanın, yaradanın yerine alışına hümanizm adı verilir. Rönesans, yeni bir edebiyat, yeni bir politika düşüncesi giderek, sanata yeni ufuklar açacaktır. Aynı düşünsel ortamın bir sonucu olarak, XVI. yüzyıl, önce doğa bilimlerinde gerçekleşen bir devrimin başlamasıdır. Aynı yıl reform hareketi başlamış, Avrupa’nın büyük bir kısmı papalığın tahakkümünden kurtarılmıştır.” Server Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş (XVI ve XVII. Yüzyıllar)*, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 13.

³⁵⁸ “İbrahim Kalın Batı toplumların zihniyetinin oluşumu merhalesini şu şekilde açıklar: Batı toplumlarının modernleşme zihniyetini keşfetmeleri dinsel boyutta meydana gelmiştir. Rönesans ve Aydınlanma dönemlerin tıpkı Orta Çağda olduğu gibi çelişkiler ve müphemliklerin olduğu bir dönemdir. Batı bu dönemde İslam Coğrafyasına karşı da siyasi bir tehdit oluşturmuştur. Rönesansın ortaya çıkmasından evvel Avrupalılar Hristiyan düşüncesinin zayıflamasıyla birlikte arayış içerisine girmişler ve bu arayışın tezâhürü olarak Pagan Yunan düşüncesini keşfederek Roma geleneğini yeniden benimseye başlamışlardı. Bununla birlikte Coğrafi keşifler ve denizcilik sayesinde Afrika, Amerika ve Hindistan gibi coğrafyalara açılmış, Kopernik, Kepler gibi bilim insanlarının uğraşlarıyla bilimsel devrim yaratılmış ve Protestanlık bu yaşanan bilimsel devrimlerin sonucu haline gelmiş protestanlık Avrupa’nın dini ve siyasi hayatında önemli bir konumu ihtiva etmeye başlamıştır. Rönesans ve Aydınlanma dönemleri, Avrupa’nın fiziki ve düşünce anlamında geleneksel sınırlar ötesine çıkmış dönemdir” Daha tafsilatlı bilgi için bkz. İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.

³⁵⁹ Sanayi Devriminde dünyaya damgasını vuran devlet İngiltere olmuştur. Ulaşım, metalürji, buhar gücünde kayda değer başarı yakaladılar. Bu dönemle ilgili tafsilatlı bilgi almak için bkz. Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik, Yoksulluk Kökenleri*, (Çev. Faruk Rasim Velioğlu), 17. Baskı, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 186; Ayrıca Sanayi Devrimi’nden sonra İngiltere’de yaşanan politik ekonomik yapı hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Economic Orginis of Dictatorship and Democracy*,

Avrupa’da bunlar yaşanırken, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin ekonomisini etkileyen olaylar meydana gelmekteydi. Osmanlı coğrafyasında, nüfusun artışı, Osmanlı kaynakları üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır. Baskının şiddeti, Amerikan gümüşünün Yakın Doğu pazarlarına girmesiyle daha da artmıştı. Bu iki durum, Osmanlı Devleti’nin ekonomisinde enflasyonist artışların yaşanmasına neden olmuştu. Enflasyonist artışlar sonucu ülkede gelir ve gider dengesini de bozulmuştu³⁶⁰.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti’nin 1571 İnebahtı Deniz Savaşı’ndaki yenilgisiyle, Osmanlı Devleti’nin üstünlük duygusu azalmaya başlamıştı. Ayrıca, bu yenilgiyle, Batı’nın teknolojik üstünlüğü de fark edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı’nın Akdeniz’deki filoları, Atlantik filolarının sayıca altına düşmeye başlaması üzerine, Akdeniz kıyılarında, Atlantik filolarının ehemmiyeti artırmıştır. Buna ek olarak da, Atlantik kıyılarında yapılan ticaretin artması, Akdeniz ticaretine olumsuz etki etmiş, o da Osmanlı Devleti’nin gümrük vergilerinin azalmıştı³⁶¹. Bilindiği gibi, Osmanlı’nın temel ekonomik gücünü tarım ve sanayi oluşturmaktaydı³⁶². XVI yüzyılda yaşanan bu değişim doğrudan doğruya tarım ve sanayiî de etkilmiştir. Tarım ve sanayi de yaşanan kötü gidişi Tımar sistemi ve Lonca teşkilatının bozulmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin otoritesinin azalması, Ayan adı verilen kişilerin görülmeye başlamasına da neden olmuştur³⁶³.

Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 2-5; James L. Outman, Elisabeth M. Outman, Ed. Matthey May, *Industrial Revolution Almanac*, UXL Gale Publishing, Michigan, 2005, s. 9. Graeme Donald Snooks, 1. Baskı, *Was the Industrial Revolution Necessary?*, Routledge Press, London, 1994, s. 1-27.

³⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, 3. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 20; Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl*, s. 18.

³⁶¹ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı İktisat*, C. III, Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 21.

³⁶² Mahfi Eğilmez, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 27. Ayrıca dönemin konjoktürel arka plânını daha iyi tahlil edebilmek için bkz. Mahfi Eğilmez, *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

³⁶³ Bu dönemde tımarlar halka para ile satılmaya başlamıştı. Ayrıca, irtikâp; devlet ricâline sirayet etmekteydi. İstanbul’da sipahiler, çavuşları, müteferrikalar, rüşvetle tımar ve zeamet toplamaktaydı. Bu dönemin siyasî ve ekonomik durumunu anlayabilmek için bkz. Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Köprülüler Devri*, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 127-132.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılda ciddi şekilde topraklarını ve askerî gücünü yitirmeye başlayacaktı. Osmanlı'nın ilk ciddi toprak kaybı; 26 Ocak 1699 Karlofça Anlaşması'nda³⁶⁴ başladı. Bu anlaşmadan sonra, Pasarofça Anlaşması ve akâbinde gelen askerî yenilgiler süreci, Osmanlı Devlet adamlarını mühtelif düşüncelere sevk etmiştir. Bu düşüncelerden en belirgin olanı, devletin içerisinde mevcut olduğu medeniyetin, başka ifâdeyle; hâkim oldukları medeniyetin tekrar gözden geçirilmesiydi³⁶⁵. Bu yenilgiler, Osmanlı aydınları arasında artık devletin Batı ile boy ölçüşmeyeceği kanaatini oluşturmaya başlatmıştı. Gerilemenin önüne geçmek için de askerî alanda ıslahâtlar yapılması gerekli hâle gelmişti. Fakat yapılan askerî ıslâhâtlar da gerilemeyi durduramamıştı³⁶⁶. Islâhâtların başarılı olmamasının nedeni; geçici önlemlerdi. Osmanlı Devleti'nin bu buhranlı süreçten çıkması için kalıcı, köklü ve insicâmlı reformlara ihtiyaç vardı. Köklü ve insicâmlı reformların kaynağı Batı dünyası olacaktı. Batı dünyasının etkisi altında ıslâh çalışmalarının nedeni, Osmanlı'nın teknik ve bilgi bakımından eksik olmasıdır. Bu eksikliğin şeniyetini Ahmed Bedevi Kuran şu örnekle açıklamaktadır: “Kültür seviyemiz o kadar sönük bir şekil almıştı ki, Üçüncü Mustafa husûsi surette Ahmed Rasim Efendi'yi³⁶⁷ Prusya kralı İkinci Fredrik'e³⁶⁸ göndermiş ve bu hükümdardan müneccim istemiştir. Bu sayede düşman galebe ümidine kapılmıştır. Hâtta 1768-1774 Rus Harbi müzâkereleri sırasında sefir Osman Efendi padişahıtan aldığı emir mücibince büyü ile Rusları mağlup etmek teşebbüsüne girmiştir”³⁶⁹. Bu örnekten anlaşılacağı üzere; Avrupalı devletlerin, bu dönemde, bilgi bakımından Osmanlı Devleti'nden ileride olduğu anlaşılmaktadır. Doğu ve Batı arasındaki keskin çizgilerin belirmeye başladığı

³⁶⁴ Osmanlı Devleti'nin Karlofça Anlaşması'ndan önce toprakları 5.481.560 kilometre kare yer kaplamaktaydı. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908)*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 22.

³⁶⁵ Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya, Türkiye*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 539.

³⁶⁶ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 135.

³⁶⁷ Ahmet Rasim Efendi; 1768-1774 yılları arasında Osmanlı- Rus Harbi sürecinde sürekli cephede bulunmuştur. Ayrıca, Küçük Kaynarca Anlaşması'nı imzalayan heyetinde başkanlığını icrâ etmiştir. Bu döneme ait daha tafsilâtlı malûmat için bkz. Ahmet Rasim Efendi, *Hülasatü'l-İtibar (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, (Haz. Osman Köksal), 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

³⁶⁸ Christopher Duffy, *The fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great (1680-1789)*, Routledge, London, 1985, s. 112.

³⁶⁹ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketler ve Milli Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 6.

devirse XIX. asırdır. Batı, Doğu'ya göre artık bu dönemden sonra üstünlük kurmuştur. Batılılaşma, modernleşme temâyüllerinin başlangıcı ile ilgili ilk bilinçli, radikal hareket bu dönemde vukû bulmuştur³⁷⁰.

2.1.1. İlk Batılılaşma ve Modernleşme Temayülleri

III. Selim ve II. Mahmud'tan önceki padişahların modernleşme ve yenileşme teşebbüsleri sâthi ve mahdût bir şekildeydi³⁷¹. III Selim'le birlikte Batılılaşma ve modernleşme hareketleri şekil ve ruh açısından bilinçli bir fiile dönüştü³⁷². Başka bir ifadeyle, modernleşme mefhûmu kuvveden fiile çıkacaktı. III. Selim'den Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede modernleşme mefhûmu en sık tartışılan konu hâline gelmiştir³⁷³.

III. Selim Osmanlı Devleti'nin başına geçtiği zaman Avrupa'da Fransız Devrimi yaşanmaktaydı. III Selim cülüsünde önce gençlik yıllarında Fransız Kralı XVI Louis'le³⁷⁴ mektuplaşır, onunla fikir teâtîsinde bulunurdu. Bu mektuplaşmalar III. Selim'i yenilikçi bir kişiliğe büründürmüştü. III. Selim'in cülüsünde sonra XVI. Louis'in devlet idâresi görüşlerinden de istifâde etmeye çalışıyordu³⁷⁵. XVI. Louis'den etkilenen, Türk modernleşmesinin öncüsü³⁷⁶ III. Selim'in³⁷⁷ en köklü

³⁷⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 4. Baskı, (Çev. Boğaç Bayür Tuna), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010, ss. 64-65.

³⁷¹ Sultan III Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamit (1774-1789) dönemindeki askerî reform girişimleri bu doğrultuda atılan ilk adımdı. Yapılan askerî reform hareketleri, Batı ile ilk etkileşim kanallarının ve yeni düşünce tarzlarının temeli olarak tasavvur edilse de, reformun ana hedefi; Osmanlı Devleti'ni iç ve dış tehditler karşısında ayakta tutabilmektir. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20.

³⁷² Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nin Yenileşmeler Hareketi*, 8. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015, s. 92.

³⁷³ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 31.

³⁷⁴ 1754 yılında Versay Sarayı'nda dünyaya gelen, XVI. Louis on dokuz yaşında Fransa tahtına geçti. Mariette Antoniette'le evlilik yapmıştır. Fransız Devrimi sırasında başı giyotinle kesilerek katledilmiştir. XVI Louis'in hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. John Hardman, *Louis XVI-The Silent King*, Oxford Press, London, 2000, s. 10.

³⁷⁵ Salih Tunç, "Osmanlı Sultanı III. Selim'den Fransa Kralı XVI Louis'e Bir Name-i Hümayûn", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 1, Antalya, 2018, s. 372; Ayrıca bu konu üzerine daha tafsilatlı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Velihtken Fransa Kralı XVI ile Muhabereleleri", *Belleten*, C. II, S. 5/6, Nisan 1938, ss. 191-246.

³⁷⁶ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2016, s. 460.

³⁷⁷ 24 Aralık 1761 yılında dünyaya gelen III. Selim'in babası III. Mustafa ve Annesi Mihrişah Sultan'dır. III. Ahmed'den sonra yerine gelen, I. Mahmud ve III. Osman'ın çocukları olmamıştır. Sultan Selim'in doğumu ülke genelinde büyük bir sevinçle karşılanmış ve bir hafta sürecek

değişikliklerinden birisi “Nizâm-ı Cedid” adı verilen reformdur. Osmanlı modernleşmesinin taraftarı olan III. Selim devrinde, kaçınılmaz bir yenileşmenin gerekliliğinin belirmesindeki ana etken; çağdaşı Batılı devletlerden, daha geri kalındığına inanmasıyla başladı. Bundan sonra, III. Selim’in tüm reformlarının remzi olan “yeni düzen” anlamına gelen Nizâm-ı Cedid’i uygulanmaya başlandı. Bu reformun uygulayıcısı Sultan Selim’in tasavvurunda şu vardı: Avrupa metodlarını kullanarak devletin yeniden ihyâsını sağlamaktı. Batılı devletlerle mücadele için onların silâhlarını ve metodlarını kullanarak onlarla her alanda mücadele etmek emelindeydi. Bunun yanında sadece askerî sahada değil, Avrupa’nın fenninden, teknolojisinden, tekniğinden ve içtimâî hayatından istifâde edilmeliydi. Bu doğrultuda ıslâhât hareketleri yapıldı³⁷⁸.

Islâhât öncesinde Sultan Selim, Avrupa’yı tanımak için Ratip Efendi’yi³⁷⁹ Viyana sefâretine gönderdi. Ratip Efendi’nin Viyana’daki müşâhade ettiği bilgilerden istifâde edilmeye çalışıldı. Râtip Efendi, Sultan Selim’i şu şekilde tenvir etti: “Askerin düzenli ve itaatli olması, hazinenin daima dolu olması, devlet ricâlinde çalışanların dürüst ve sadık olan kimselerden seçilmesi, halkın refaha ulaştırılması ve bazı devletlerle işbirliği yapılması”, bunlar; Râtip Efendi’nin sefaretnamesinin konu başlıklarıydı. Bunun üzerine, İbrahim İsmail Efendi’nin başkanlığında bir heyet kurulup, 72 maddelik bir program ile ıslâhât programı hazırlandı. Baron de Tott ve Fransa’dan getirilen mütehassısların tavsiyeleri ve nezâreti altında Nizâm-ı Cedid’i III. Selim uygulamaya başladı³⁸⁰.

Nizâm-ı Cedid döneminde yapılan ıslâhât hareketleri, askerî, idarî, sosyal, diplomasi, ekonomi ve ilmî alanları kapsayan geniş çaplı modernleşme

şenlikler tertip edilerek kutlanmıştı. Daha fazla bilgi için bkz. Kemal Beydilli, “III. Selim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 2009, s. 420.

³⁷⁸ Vahdet Engin “Türk Modernleşmesi ve Cumhuriyet’in Tarihi Temellerinin Atılması”, *Modern Türkiye*, (Ed. Süleyman Beyoğlu), 1. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 5.

³⁷⁹ Ebûbekir Ratip Efendi, aslen tosyalıdır. Osmanlı Devleti’nin Bâb-ı âlî devlet ricali arasından kendi kendini yetiştirerek 1780-1800 yılları arasında görevler aldı. Ratip Efendi çalıştığı dönemlerde Fransızca bilmesinden dolayı Avrupa’yla temas sağlanmasında önemli bir rol üstlenmişti. Daha fazla bilgi için İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, “Tosyalı Ebûbekir Ratip Efendi”, *Belleten*, C. XXXIX, S. 153, Ocak 1975, ss. 49-76.

³⁸⁰ Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, 2012, s. 26; Mektup hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Huner Tuncer, “Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi’nin Viyana Mektupları (1792)”, *Belleten*, C. XLIII, S. 169, Ocak 1979, ss. 73-105.

teşebbüsleridir. III. Selim zamanında yapılan reformlar beraberinde aydınlar sınıfını da ortaya çıkarmıştı. Bu aydınlar sınıf, Batı düşüncesinin tesiri altında Tanzimat hareketine de yön verecektir³⁸¹.

Osmanlı Devleti'nin harp sahasından yenilgiler alması, yapılan yenileşme çalışmalarının hareket noktasının askerî alana kaymasına neden oldu. Bu sebepten ötürü, Sultan Selim en büyük “himmet ve hizmetini ordunun terakkî ve inkişafına” hasretti³⁸². Sultan Selim devrinde; Nizâm-ı Cedid ismiyle Avrupaî tarzda yeni bir ordunun oluşturulması ve askeriye'nin teknik sınıflarının da modern hâle getirilmesi kararı verildi. Yeni oluşturulacak askerî teşkilatı on iki bin kişi olarak plânlandı. Bu ordunun asker ihtiyacı İstanbul ve Anadolu Vilâyetlerinden karşılanacaktı. Bunun tatbik edilmesi için de yeni kanunlar vücûda getirildi. Ordu için gerekli olan malzeme sahaları için dökümhaneler ve silâhaneler modernleştirildi. Humbaracı ve Lağımcı ocakları da ıslâh edildi. Nizâm-ı Cedid askerleri için Levent ve Selimiye'de kışlalar kuruldu. Fransa gibi Batı ülkelerinden askerî alanda ihtisaslaşmış kişiler getirilerek onların görüşleri doğrultusunda yenilik hareketlerine girişildi³⁸³.

III. Mustafa tarafından kurulan 1773'te “Mühendishâne-i Bâhri Hümayûn” ıslâh edildi ve 1794'te Mühendis Berri-î Hümayûn kuruldu. Bu okullara gereken kitabın temini için “Mühendishâne Matbaası” tesis edildi. Bu kurumların tesis edilmesinde yabancı mütehasıslardan istifâde edilmeye çalışıldı. Bu mütehasıslar özellikle askerlik alanında ilerde oldukları için Fransızlardan yararlanıldı. Deniz kuvvetleri, yeni gemilerle modern haline getirilmeye çalışıldı³⁸⁴. Ordu ve donanma alanında yapılan modernleşme girişimleri maddi olarak önemli yekûnu oluşturacaktı. Yapılan yeniliklerin finansmanı için “İrâd-ı Cedit” adıyla bir hazine ihdâs edildi³⁸⁵.

³⁸¹ Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bakış”, *Tanzimat'tan Türkiye'ye Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C. I, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 13.

³⁸² Ziya Şakir, *Büyük Türk İnkılabı*, 1. Baskı, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1956, s. 14.

³⁸³ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, 450.

³⁸⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizâm-ı Cedid ve Tanzimat (1789-1856)*, C. V, 8. Baskı, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 68.

³⁸⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat*, C. V, s. 70.

III. Selim döneminde bu uygulamaların yanında, Avrupa'yı yakından tanımak için Paris, Londra ve Berlin gibi Avrupa ülkelerinde dâimî elçilikler açıldı³⁸⁶. “Avrupa kamuoyunda yapılan modernleşme girişimlerini duyurmak için de “İngiliz” lakâbı ile anılan Mahmut Raif Efendi “Tableaux des Nouveaux Reglements de l’Emprie Ottoman³⁸⁷ isimli eseri ile Mühendishane hocalarından Seyyid Mustafa Efendi de “Diatra be de l’Ingenieur Sur l’etat Actuel de l’art Militaire du genie et des Science a Constantinople” isimli eseri, yabancı lisanla yazılan ilk Türk kitaplarıydı. Bu kitaplar aynı zamanda ilk propaganda görevini de yerine getirmişti³⁸⁸.

III. Selim döneminde “Nizam-ı Cedid” adında bir ordu kurulması, Yeniçerileri³⁸⁹ tedirgin etmişti. III. Selim’in reformlarından rahatsız olan sadece Yeniçeriler değildi. Ulema ve taşradaki ayanlar da III Selim’in bu girişimlerinden rahatsızdı. Sultan Selim’e karşı muhâlif bir kesim vardı. Bunların desteğiyle 1807 yılında Kabakçı Mustafa isyânı neticesinde III. Selim tahttan indirilerek kâtedildi. Sultan Selim’in ihdâs ettiği “Nizam-ı Cedid” ordusunda böylelikle bertaraf edilmiş oldu³⁹⁰.

III. Selim’den sonra halefi, II. Mahmud da³⁹¹ Osmanlı moderleşmesinin simge bir ismiydi. Yaptığı ıslâhâtlar, yenileşme girişimleriyle, Türk tarihinde en akılda kalan padişahı olmuştur. Yaptığı modernleşme hamlelerinin sonucunda

³⁸⁶ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 206; Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizm’in Türkiye’ye Girişi*, 3. Baskı, Kadim Yayınları, Ankara, 2014, s.136.

³⁸⁷ Osmanlı Devleti’nde yeni nizamlar cetveli.

³⁸⁸ Korlaelçi, *Pozitivizm’in Türkiye’ye Gelişi*, s. 136.

³⁸⁹ Yeniçeriler ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, (Çev. Derin Türkömer), 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008; Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

³⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 1. Baskı, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 25. Bu isyânın ilgili daha tafsilatlı bilgi için bkz. Georg Oğulkyan’ın Ruznamesi *1806-1811 İsyânları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1702, İstanbul, 1972, ss. 1-11; Ziya Şakir, *Büyük Türk İnkılâbı*, C. I, 1. Baskı, Çetüt Matbaası, İstanbul, 1956.

³⁹¹ 1784 yılında doğan II. Mahmud’un babası I. Abdülhamid annesi Nakşidil Sultan’dı. Necdet Sakaoglu, *Bu Mülkün Sultanları*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 387; Kemal Beydilli, “II Mahmud (1808-1839)”, *DİA*, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 352-357.

Osmanlı Devleti'nin “Büyük Petrosu” olarak anılacaktı³⁹². 1808 yılında Osmanlı payitâhtına geçti. III. Selim gibi yenileşme taraftarıydı. Yenileşme temâyülünün içerisinde olmasındaki göstergeyse, tahta çıkar çıkmaz, Âlemdar Mustafa Paşa'yı, Anadolu ve Rumeli ayanını, vezirleri, kazaskerlerini İstanbul'a davet ederek bir toplantı tertip etmiş olmasıydı. Toplantının muhtevâsındaysa, Yeniçeriler, askerlik, vergi, hükûmetin durumu gibi önemli konular vardı³⁹³.

Sultan Mahmud, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma mefhûmunun tam anlamıyla yaygınlaşmasının önünü açan kişidir. Gündelik yaşamdan, günlük giyilen kıyafete kadar yeniliklere imza atmıştır³⁹⁴. II. Mahmud seleflerininin yaptığı hatâları yapmamak için öncelik verdiği konulardan biri; modernleşme, yenileşmeye karşı olan yeniçerileri ortadan kaldırıp, III. Selim zamanında ortaya çıkan askeri birlikleri ordunun esâs birimi hâline getirme niyetindeydi³⁹⁵. Daha genel bir ifadeyle, III. Selim'in ordusuna benzer yeni birlikler kurup farklı bir isim altında yeni bir ordu teşekkül etme amacındaydı³⁹⁶. Bundan dolayı; Osmanlı modernleşmesini sekteye uğratan Yeniçeri ocağı Haziran 1826 kaldırıldı. II. Mahmud için köklü değişime giden yol açılmış oldu. Bu olaydan sonra 1839 yılına kadar reformlar hız kazandı. II. Mahmud'un yaptığı reform hareketleri kendinden sonra gelenler için de bir yol haritası olacaktı. XIX ve XX. asırdaki Türk reformcuları da bu yol haritasını tâkip edeceklerdi³⁹⁷.

Yeniçerilerin ortadan kalkmasıyla birlikte ilk icraâtlar askerî alanda yapılmaya başlandı. Yeniçeri ordusunun askerî makâmları mercek altına alındı. Nizâm-ı Cedid ordusunun yerine “Muallem Asker-i Mansure-i Muhammediye” adında yeni bir ordu teşekkül ettirildi. Yeniçeri Ağalığına muâdil olarak “Seraskerlik” makamı oluşturuldu. Seraskerlik aslında eskiden ordu komutanlarına verilen bir rütbeyken, II. Mahmud; seraskerin yetki ve işlevi değiştirdi. Seraskerlik

³⁹² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 107; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (Çev. Osman Akınhay), Papyrus Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 41.

³⁹³ Kuran, *Osmanlı İmparatorlunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, s. 31.

³⁹⁴ Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, s. 387.

³⁹⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makalaları-4*, 23. Baskı, (Der. Mümtazer Türköne, Tuncay Önder) İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.11.

³⁹⁶ Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, s. 35.

³⁹⁷ Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, 1. Baskı, E Yayınları, İstanbul 1983, s. 50; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 112.

makâmı başkomutan ve Harbiye Nâzırı'nın yetkilerine hâiz bir makam hâline getirildi³⁹⁸. Bu makamın başına da Ağa Hüseyin Paşa atandı³⁹⁹.

Sultan Mahmud, merkezi otoriteyi güçlü hâle getirmek için sadaret makâmının devlet üzerindeki etkisini bertaraf etmek istedi. Bunun için, Osmanlı hükûmeti Batı'daki yönetim şekillerine benzetilmek istendi. Sultan Mahmud, padişahın vekili olan Sadrazamı vekillerin başkanı ve mühr-i hümayûnu elinde tutan sembolik bir memur hâline getirdi. Nezâretlerini ihdâs edilmesiyle Bâb-ı Âli'nin yapısı değişmeye başladı. Sadrazamın derûhte ettiği görevi, Nezâretlere intikâl etmesi Sadrazamın konumunu geri plâna itti. 30 Mart 1838 tarihinde sadâret makamını, Sultan Mahmud beşvekâlet makâmına dönüştürdü. İlk Başvekâlet Dâhiliye Nâzırı Mehmet Rauf Paşa'ya verildi⁴⁰⁰.

II. Mahmud devrinde eğitim alanında yapılan modernleşme girişimlerinin gâyesi devlete memur yetiştirmektir. Bunun için de sivil memurların yetiştirilmesi amacıyla “Mekteb-i Maârif-i Adliye” adında bir ilkokul ihdas edildi. Bu okulun yanında bir de “Mekteb-i Tıbbiye” ve “Mekteb-i Harbiye” isminde mektepler teşekkül edildi. Yükseköğretim seviyesindeki iki mektepte öğrenciler arasında sistematik bir hiyerarşi yoktu. Mektepte okuma yazması olanlar ile medreseden gelen öğrencilerin bulunması, öğrenciler arasında yaş farklarının olması, mektebin hiyerarşik düzenden yoksun olduğunun göstergesiydi⁴⁰¹. Bunlara ek olarak bir de “Mekteb-i Maarifi-i Edebiye” kuruldu. Bu mektepte de Arapça, Fransızca, coğrafya, tarih, siyasi bilimler ve matematik dersleri öğrencilere okutulmaya başlandı. Osmanlı Hükûmetinde görevde olan ve modern bilgilerle makâmlarını yükseltmek isteyen üst düzey yöneticiler içinse “Mekteb-i İrfaniye” kuruldu⁴⁰². Sultan Mahmud döneminde devletin inkişafını sağlamak için, Avrupa düşüncesine hâkim bireylerin mevcûdiyeti gerekiyordu. Bundan dolayı, Sultan Mahmud devrinde Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Sultan Mahmud'a kadar Avrupa'ya öğrenci gönderilememişti⁴⁰³.

³⁹⁸ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.113.

³⁹⁹ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, s. 50.

⁴⁰⁰ Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasi ve modernleşme*, ss. 46-47.

⁴⁰¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, s. 53.

⁴⁰² Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, s. 78.

⁴⁰³ Karal, *Osmanlı Tarihi Nizâm-Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, s. 162.

II. Mahmut döneminde yapılan diğer önemli reformlardan biri de idarî ve teşkilât alanında olmuştur. Valilere maaş bağlanarak onların keyfi vergi toplayıp harcamalarına son verildi. II. Mahmut döneminde idarî sistemde yapılan asıl yenilik köy ve muhtarlık makâmının kurulması oldu⁴⁰⁴. Devlet yönetiminde “Dâr-ı Şurayı Askerî”, “Meclis-i Ahkâmı Adliye” (Yargıtay), “Dâr-ı Şurayı Bab-ı Ali” adında danışman organları tekvin edildi. Merkezi devletin yeniden düzenlenmesi için Divan örgütü kaldırılarak Kabine Sistemi’ne geçildi ve Nâzırlıklar kuruldu. Memûrine Mahsus Ceza Kanûnu çıkarılarak kimseye kanunsuz cezaya verilemeyeceği hükme bağlandı. Müsadere Usulü kaldırıldı ve kişinin mülk ve miras hakkının devlet güvencesi altına alınması sağlandı⁴⁰⁵.

II. Mahmut devirinde Avrupalı yaşamı tarzı da taklit edilmeye başlandı. II. Mahmut’da bu yolda önder olacaktı. Topkapı Sarayı yerine Dolmabahçe Sarayı’nda yaşamaya başlayacaktı. Saraydaki eşyaları Avrupa stili ile donatacaktı. Eskiden kullanılan divan ve minder yerini Batı stili kanepeler, masalar ve koltuklara bırakacaktı. II. Mahmut’un modernleşme açısından diğer bir değişikliği kılık kıyafette olacaktı. Sultan Mahmut Batılı erkeklerin giyimine özenecekti. Bu dönemde sultanın tercihi Batılı giyim şekli, redingot, üniforma, pantolon, çizme ve fes modern erkeğin simgesi hâline geldi. Bu giyim tarzı 1829’da yasallaştı. Bu modernleşme girişimiyle Osmanlı toplumunda bir insanın dinini, rütbesini ve sınıfını belirleyen sârik ve cübbe rafa kaldırmış oldu. Bundan sonra sârik ve cübbe sadece dini görevlilerin âlemt-i farikâsı olacaktı. Sultan Mahmut seleflerinin aksine halkın arasına karışmaktaydı. Avrupa stili faytonlarla İstanbul sokaklarında yerini aldı. Batılı elçilerin tertip ettikleri bale, opera, konser gibi sanatsal faaliyetlere de katılıyordu. Bu aktivitelerden esinlenerek Donizetti yardımıyla yabancı konuklara konser vermek amacıyla bir askeri bando takımı bile kurdu⁴⁰⁶. Ayrıca, bu dönemde kadınların saray dışına çıkmalarına da izin verildi⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ Ortaylı, *İmparatorluğun En uzun Yılı*, s.55.

⁴⁰⁵ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, ss. 67-68; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, ss. 102-103.

⁴⁰⁶ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, ss. 79-80.

⁴⁰⁷ Hıfzı Topuz, *Abdülmeçid İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl*, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 9.

II. Mahmud döneminde yapılan reformların mantığını ve amacını Eşref Edip şu satırlarla aktarmaktadır: “... İslahat nâmına yapılan bütün icraat, dine ve milliyete karşıydı. Sultan Mahmud tamamıyla Türklüğü terk edebilseydi, tam Avrupalıların istediği gibi bir ıslahâtçı olacaktı. Lâkin dinlerine ve milliyetlerine merbût olan halkın hissiyatı buna mâni oluyordu”⁴⁰⁸, diyerek prototip Batılılaşma ışığında modernleşme girişimlerini eleştirmiştir.

II. Mahmud’un yenileşme, ıslâhât girişimleri beraberinde Batılılaşmayı da sürekli hâle getirecektir⁴⁰⁹. II. Mahmud’un döneminde; Batı normlara göre Osmanlı toplumunu dizayen etme sevdası dualizm kavramının belirmesine neden olmuştur. Başka bir ifâdeyle, Türk toplumu “alafranga” ve “alaturka” sözcükleri arasında kimliğini ve benliği belirlemeye çalışan bireylere dönüşecekti. Osmanlı toplumunda yaygın olan ve kabul gören, Alaturca yaşam şekliyken, egemen olan ve hedef hâline getirilen alafranga yaşam şekliydi. Bu yaşam şekli, Cumhuriyet döneminde de sıklıkla tartışılan bir konu hâline gelmiştir⁴¹⁰.

2.1.2. Batı Etkisi Altında Tanzimat Dönemi ve Reformları

Gerçek mânâda Batı etkisi altında Türk modernleşmesinin ne zaman ve hangi olayla başladığını, İlber Ortaylı şu şekilde açıklamaktadır: “İnsanların insana güvenceyi elde ettikleri 1839 Gülhâne Hattı Hümayûnu’nun okuduğu gün derim. Daha fermân torbaya konduğu an İslâm-Hristiyan toplumunun adetleri, Doğu-Batı kültürü ve hayat tarzının ne olduğu tartışılmaya başlanmıştır”⁴¹¹. Ortaylı’nın ifâde ettiği dönem Tanzimât devri’dir. Tanzimât döneminin ilk merhâlesi Sultan Abdülmecid devrine denk gelir. II. Mahmut ve Bezmiâlem Sultan’ın oğlu olan Abdülmecid 25 Nisan 1823’te dünyaya gelmiştir. Seleflerinden farklı olarak yetişen Sultan Abdülmecid, kafes ardında yetişmediği için serbest bir yaşama sahip olmuştur. Abdülmecid alafranga müzik, resim ve Fransızca gibi özel dersler alarak, âdeta bir Avrupa prensi gibi yetiştirilmiştir. Fransızca lisânı öğrendiği için Batı

⁴⁰⁸ Eşref Edib, “Avrupalılar Osmanlı Devleti’nin Temellerini Nasıl Çökerttiler?”, *Sebilürreşad*, C. II, S. 30, s.74.

⁴⁰⁹ Belge, *Militarist Modernleşme*, s. 578.

⁴¹⁰ Murat Belge, *Step ve Bozkır (Rusça ve Türkçe Edebiyatı, Doğu - Batı Sorunu ve Kültür)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 55.

⁴¹¹ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, s. 14.

dünyasındaki gelişmeleri yakından tâkib edebilmişti⁴¹². Sultan Abdümcid, 1 Temmuz 1839 tarihinde babası II. Mahmud'un vefatı üzerine tahta geçti⁴¹³. Genç yaşta tahta geçen Sultan Abdümcid'in kılıç kuşanma merâsimine sârık yerine fesle katılması onun modern dünya ile irtibâta olacağına işaret etti⁴¹⁴. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde modernleşme girişimleri III. Selim devrinde başlatılmış ve II. Mahmud döneminde devam edilmişti. Sultan Abdümcid de seleflerinin başlattığı yenileşme faâliyetlerini takip edecekti⁴¹⁵.

Sultan Abdümcid saltanatının ilk günlerinde Osmanlı ordularının, Nizip'te Mısır orduları tarafından yenilgiye uğratıldığı bilgisini alır. Bundan sonra, Kaptan-ı Derya Firari Ahmet Paşa'nın Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmet Âli Paşa'ya teslim etmesiyle Osmanlı ordusu donanmasız kalmıştı. Genç yaşta padişah olan Abdümcid tecrübesizdi. Bunun üzerine tecrübelerinden faydalanmak için; Hüsrev Paşa'yı "Sadrazam", Damat Halil Paşayı "Serasker", Rauf Paşayı "Ahkâm-ı Adliye" başkanlığı görevine getirir. Abdümcid'in bu paşalardan daha çok önem verdiği kişi Londra elçisi olan Mustafa Reşid Paşa idi⁴¹⁶.

⁴¹² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapılar*, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 18; Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri*, s. 117.

⁴¹³ Ahmet Rasim, *Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi*, 1. Baskı, C. VIII, Emir Yayınları İstanbul 1999, s. 2147.

⁴¹⁴ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri*, s. 117.

⁴¹⁵ Kuran, *Osman İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, s. 49.

⁴¹⁶ "Tanzimât mimari olan Mustafa Reşit Paşa hakkında kısaca bilgi verilecek olursa; 13 Mart 1800 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Reşit Paşa, ilk tahsilini medresede aldı. İlk memurluk görevine Mora Valisi olan Ali Paşa'nın yanında katiblik yaparak başladı. Ali Paşa sadrazam olunca da "mühürdarlık" görevini yerine getirmeye başladı. Osmanlı-Rus Harbi sırasında Mustafa Reşit Paşa'nın gönderdiği raporları ve başarılı çalışmaları gören II. Mahmud, onu "Amedi Kalemi" olarak görevlendirir. Bu görevini yerine getirirken İngiltere Sefiri Ponsonby ile dostluk kurar ve Reissülküttap Pertev Efendi'nin himayesine girdikten sonra İngiliz politikası taraftarı hâline gelir. Raif Karadağ, Mustafa Reşid Paşa'nın İngiliz politikası ile bu denli hemhâl olmasının nedenini şu şekilde ifade etmektedir: "Gülhâne-i Hattı Hümayûnu'nu ilân ettiren Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, İngiltere'de tâhlif edilmiş bir masondu. Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam olmuş ve ilk islahât hareketlerine girişmiştir. Bunu takiben ilk meşrutiyetçilerden ve Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip dört gün sonra Feriye Sarayı'nda katlettiren Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa memleketin tanıdığı büyük masonlardı. Ayrıca bu zevât içindekilerden Mithat Paşa ile Serasker Hüseyin Avni Paşa İngiltere'nin o zamanki Sefiri Sir Henry Elliot'un da en yakın sırdaşları ve adamlarıydı". İngilizler ile iyi ilişkileri olan Mustafa Reşit Paşa, devlet kademelerinde hızlı ilerlemekteydi. 1834 tarihinde Sultan Mahmud'un takdiriyle Paris'e Orta Elçi olarak gönderildi. Görev süresi içerisinde, Avrupa'nın inkişâfını ve tekâmülünü gözlemlemiş, Avrupa devletlerin gelişmesinin sebebinin musavat mefhûmunda gizli olduğunun hükmüne varan Mustafa Reşit Paşa Osmanlı

Mustafa Reşit Paşa, Mısır sorunu çözmek için oluşturan heyette de yer almıştı. Paris ve Londra gibi önemli Avrupa şehirlerinde elçilik görevini yerine getirmişti. 1830'da Paris'te görevini ifâ ederken Fransa'da ihtilâl meydana gelir ve Fransa mutlakî rejimden meşrûti bir rejime geçer. Çağdaşı İngiltere de aynı rejimle idare edilmekteydi. Mustafa Reşid Paşa, bu düşünce ikliminden esinlenerek "Tanzimat-ı Hayriye" gibi ıslâhât programıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunacağına inanıyordu⁴¹⁷.

II. Mahmud döneminde ordu ve toplum ile ilgili yapılan ıslâhât hareketleri devletin gerilemesini durduramadığı için hareketin yönü merkezi teşkilata kaydı. Yâni; idarî teşkilâtta yapılacak ıslâhât girişimleri toprak bütünlüğünü koruyacaktı. Bu dönemde, Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın da baskısına mâruz kalınması ve bu devletlerden yardım sağlama düşüncesi de ıslâhâtları hızlandıran etkenler arasındaydı⁴¹⁸. Bu düşüncelerin sonuncunda, 3 Kasım 1839 tarihinde "nizam verme" anlamına gelen Tanzimat Fermânı, diğer adıyla Gülhân-ı Hâtt-ı Hümayûn'u ilân edilecektir⁴¹⁹. Hâtt-ı Hümayûn bizzat padişahın çıkardığı bir fermân şeklinde halka duyuruldu. Hâtt-ı Hümayûn içeriği bakımından Avrupa'da "charte" adı verilen grupla ilişkilendirilebilir. Gülhane-i Hâtt-ı Hümayûnu'nu padişah adına yazan ve ilân eden Mustafa Reşit Paşa olmuştu⁴²⁰.

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde devlet politikasının kaderini belirleyen sarayken, III. Selim ve II. Mahmud'tan sonra 1876 yılına kadar devletin

Devleti'nin de her konuda eşitlik sağlanması hâlinde gelişeceğini düşünmüştür. Bu plânını kuvveden fiile çıkaran en somut örnek; Tanzimat Fermânı oldu. Mustafa Reşid Paşa'nın başlattığı Tanzimat dönemi Batı unsurların, daha doğrusu Hıristiyan öğelerin Osmanlı Devletinin sistemine doğrudan doğruya sokulduğu bir devri olacaktı." (Mustafa Reşid Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimât*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 41; Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, s. 50; Afyoncu, *Sorularla Osmanlı Tarihi*, s.500; Raif Karadağ, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*, 4. Baskı, Divan Yayınları, İstanbul 1991, s. 20; Eşref Edip, "Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin Temelini Nasıl Çökerttiler?", *Sebülreşad*, C. II, S. 24, s. 140).

⁴¹⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi Nizâm-Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, s. 49.

⁴¹⁸ Yılmaz Özakpınar, *Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan*, 1. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 106.

⁴¹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 15. Baskı Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 213.

⁴²⁰ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV- Âyânlar, Tanzimat, I. Meşrutiyet*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.138.

politikasını belirleyen güç saray değil, “Bâb-ı Âli” olmuştur⁴²¹. Bunun en güzide örneği; Tanzimat Fermanının baş aktörü olan Mustafa Reşat Paşa’dır. Tanzimat Fermanı ilân edildikten sonra Sultan Abdülmecid, fermanda yerine getireceği vaadlere sadık kalacağına dâir yemin etmiştir. Fermânın metni halka duyurulması için istinsâh edilerek halka dağıtıldı⁴²². Fermân metni ayrıca devletin resmi yayım organı olan *Takvim-i Vekâiyi*’de neşredildi. Fermân artık yeni bir döneme başlandığının somut örneğiydi. Bâb-ı Âli bu dönemde yanlış anlaşılmalara engellemek için ihtimâm gösterdi. Bu fermânı, bayram havasında kutlamaya niyetlendi. Bunun için de Gülhane Saray’ında bir Tanzimat anıtı yapılması bile düşünüldü; fakat sarayda uygun yer olmayınca bu niyet gerçekleştirilemedi⁴²³.

Gülhan-ı Hât-ı Hümayûn’un içeriği⁴²⁴ ile ilgili önemli maddelere bakıldığında; vaad edilen dört esas konu şudur:

“Tebaânın canının, namusunun ve malının güvence altına alınması, iltizâm yerine düzenli bir vergilendirme sistemi yapılması, zorunlu askerlik sisteminin düzenlenmesi, din ayrımı yapılmaksızın tüm halkın kanun önünde eşit olacağıydı⁴²⁵. Gülhane-i Hatt-ı Hümayûnu’nun zâhirdeki amacı; Müslim ve Gayrimüslim arasındaki eşitliği sağlamaktı. Kanun üstünlüğü sağlanarak; rüşvet, irtikâp, adam kayırma ve suç teşkil etmeden verilen cezaların önüne geçilmesi,” hedef hâline getirildi⁴²⁶.

Tanzimât’tan sonra önemli bir fermân da 1856’a ilân edilen Islâhât Fermanı’dır⁴²⁷. Tanzimât Fermanı’nın mimarı Mustafa Reşid Paşa’dır. Bu kez Islahât Hât-ı Hümayûnu’nun mimarı Âli Paşa’dır⁴²⁸. Islâhât Fermânı, Gülhâne-i Hatt-ı

⁴²¹ Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, s. 76.

⁴²² Tanzimât Fermânı metni için bkz. Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoneix Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 1-3.

⁴²³ Afyoncu, *Sorularlar Osmanlı İmparatorluğu*, s. 500.

⁴²⁴ Tanzimât Ferman’ının muhtevâsı hakkında tâfsilatlı bilgi için bkz. Yavuz Abadan, “Tanzimât Ferman’ın Tahlili”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İncılık), Phoneix Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37.

⁴²⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.84.

⁴²⁶ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 54.

⁴²⁷ Islâhât Fermânı metni için bkz. Halil İncılık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ss. 5-10.

⁴²⁸ T. Yılmaz Öztuna, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C. XII, Hayat Kitapları, İstanbul 1963, s. 18.

Hümâyûnu'nun açtığı Tanzimât Dönemi'nin bir merhâlesi olarak kabul edilir. Tanzimât Fermânı gibi hukukî bir niteliğe hâizdir⁴²⁹. Tanzimat Fermânı bir iç düzenleme olarak görülse de; Paris Andlaşması'nın maddelerinin arasında yer almasından dolayı uluslararası bir yönü de vardır. Paris Kongresi'nin başlamasından sonra, Osmanlı devlet adamları ile Avrupalı devlet adamlarından oluşan bir gurubun huzurunda Islâhât Fermânı ilân edildi⁴³⁰. Bu fermân Avrupa kamoyunun itibârını kazanmak ve Osmanlı Devleti'nin dış görünüşünün Avrupa devletlerinden farksız olduğunu kanıtlamak amacıyla yayımlanmıştır⁴³¹.

Tanzimât Fermânı'ndan sonra önemli bir belge olan Islâhât Fermânı'nda öne çıkan konular şu şekildedir: “Müslümân ve Müslümân olmayanlar kanun önünde eşit hâle gelecek, hiç kimse din değiştirilmeye zorlanmayacak, vergiler eşit olacak ve iltizâm usulü kaldırılacak, mahkemeler açık olacak ve keyfi yargılama yapılamayacak, Müslümân ve Müslümân olmayanların arasındaki dâvaları görmek üzere, karma mahkemeler ihdâs edilecek, bütün toplumlar okul açabilecek, ırk, din ve dil fârkı gözetilmeden hiçbir mezhep diğerine üstün sayılmayacak”⁴³².

Gülhâne-i Hâtt-ı Hümâyûnu'nda olduğu gibi Islâhât Fermânı'nda da dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm tebaayı Osmanlı Devlet idâresi altında toplamak hedeflenmişti. Bunun için de, İslâm ile Hristiyanlık arasında ayrıma son verilmek isteniyordu. Müslümânlar ile Hristiyanları ayıran askerlik, vergi, devlet memurluğu, eğitim gibi konuların eşit hâle getirilmesiyle Osmanlı toplumunun bütünlüğü sağlanılacaktı⁴³³.

Tanzimât; Avrupalılaştırma/Batılılaştırma başka bir ifâdeyle yabancılaştırma olarak kabul edilen⁴³⁴, devletin inkişâfı için Batılılaşmadan başka bir seçenek olmadığının üzerinde durularak, 1839-1876 yılları arasındaki; askerî, idarî, eğitim, hukuk gibi

⁴²⁹ Gül Bülbül, “Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermânı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. II, 1989, s. 158.

⁴³⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, 12. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s. 209.

⁴³¹ Öztuna, *Türkiye Tarihi*, C.XII, s. 18.

⁴³² Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 210.

⁴³³ Enver Ziya Karal, *Tanzimat, Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, s.108.

⁴³⁴ Halil İncalcık, Tanzimât Devri'nde Garblılaştırma/ Batılılaştırma hareketiyle, Türk milleti bir yaşama hamlesi bulduğunu, bu yaşama hamlesinin Cumhuriyet Türkiye'sinde daha somut hâl aldığı savunur. Halil İncalcık, “Tanzimat Nedir”, *Tanzimat*, s. 33.

alanlarda tüm yeniliklerin adıdır⁴³⁵. Tanzimât Dönemi Abdülmecid dönemiyle başlar. Abdülaziz dönemiyle⁴³⁶sona erer. Batı tarzında memleket idâresinin ithâl edilmeye başlandığı bir dönemdir⁴³⁷.

Tanzimât Devri'nde modernleşme hareketlerinin başlangıç noktası; hukuk alanından meydana gelmiştir. Hukuk alanında yapılan en önemli reform Fransa'dan tâtbik edilmeye çalışılan; 3 Mayıs 1840'daki "Ceza Kanunnâmesi" idi. Bu kanunnâmenin en dikkat çeken maddesi "kanun önünde tüm tebaanın eşit" sayılmasıydı. Bu kanunnâme gelecekte hukuk alanında köklü değişikliklerin yolunu açacak ve suistimâlleri de beraberinde getirecekti⁴³⁸.

Ceza Kanunnâmesi, dışında Fransa'dan model alınarak 1850'de tâtbik edilen diğer kanun, "Kanunnâme-i Ticâret" ve "Ticaret-i Bahriye Kanunnâmesi"dir. Bu

⁴³⁵ Necati Fahri, Taş, "Tanzimât'ın Getirdikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Dergisi*, 1989, S. 3, Kayseri, 1989, s. 533

⁴³⁶ "Şubat 1830 tarihinde doğan Sultan Abdülaziz'in babası Sultan Mahmud, annesi Pertevniyal Sultan'dır. Babasının nezâreti altında iyi bir tahsil almıştır. Ağabeyi Sultan Abdülmecid'le yakın ilişkiler kurmuş ve devletin idaresi hakkında ondan istifâde etmiştir. Sultan Abdülaziz çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Mevlevî, hattat, pehlivan, bestekâr ve Arapça, Farsça lisânlarına hâkimdir. III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde Batı'nın mukallidi olan bu padişahların aksine; Abdülâziz, 25 Haziran 1861 tarihinde tahta geçtikten sonra, Türk kültür ve değerlerine sahip çıkan ve kendi doğrularından ödün vermeyen bir sultan olacaktır. Örneğin; Saray'daki Batı müziğine duyulan hayranlığı önlemeye çalışmıştır. Batı müziğinin dinlemek yerine, Türk müziğini dinlemeyi; opera ve tiyatro seyretmek yerine de orta oyunu seyretmeyi tercih etmiştir. Abdülâziz'in saltanat dönemi 25 Haziran 1861 tarihinde Topkapı sarayında düzenlenen Cülûs töreniyle başladı. (Tülay Duran, *Padişah Portreleri(Potraits of Ottoman Empire's Sultans)*, 1. Baskı, TTT Vakfı Yayınları, İstanbul,1999, s. 277; Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, 1. Baskı, OSAV Yayınları, İstanbul, 2000, s.100). Abdülâziz'in cülûsdan sonra Osmanlı Devleti'ni içeride ve dışarıda birçok sorun beklemekteydi. Bu sorunlardan birisi Abdülmecid devrinin son senelerinde yapılan israftan dolayı mâlî buhrandı. Bu dönemde karşılaşılan diğer problemlerden birisi, Tanzimat ve Islahât Fermânlarının gayrimüslimlere verdiği hakların süistimal edilmesi meselesi idi.Dış müdahalelerle gayrimüslimler iç ayaklanma gerçekleştirecekti. Bu ayaklanmalar Karadağ ve Hersek eyaletlerinde meydana gelecekti. Abdülâziz malî sorunu çözmek için saray masraflarını kısıtı. Memurlara gereksiz yere maaş verilmesini yasakladı. Harem kurmayacağını beyân etti. Altın, gümüş gibi önemli metâların sarayda kullanılması kısıtlandı. Rüşvet ve irtikâptan dolayı suç işleyenler cezalandırıldı. Serasker kapısı'ndaki memurların sayısı azaltıldı (Cevdet Küçük, "Abdülâziz", *DİA*, C. I, İstanbul 1998, s.184). 1867 tarihinde Fransız Hükümeti tarafından Bâb-ı Âliye Osmanlı Devleti'ndeki reform politikalarına hız verilmesine dair bir nota verilir. Sultan Abdülaziz gelenekçiliğin taraftarıydı. Bundan dolayı, Batı tarafından dikte edilmeye çalışılan reformlara karşı çıktı. Fakat dönemin konjunktürüne karşı koyamayarak reformları kabul etmek zorunda kalır. Bâb-ı Âliye gönderilen nota, üç yıl boyunca yönetimde kalacak olan Âli ve Fuad Paşaların da etkisiyle kabul edildi. Bu süre içerisinde yeni kanun ve kurumlar ardı ardına ihdas edilmeye başladı (Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 169).

⁴³⁷ Eşref Edip, "Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin Temelini Nasıl Çökerttiler", s. 140.

⁴³⁸ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, ss. 152-154.

kanunların tatbikî için mahkemeler ihdâs edilmeye başlandı. Bu mahkemelerden birisi, 1861 yılında ihdas edilen “Ticaret Karma Mahkemesi”dir. Osmanlı tebaâsı ile yabancılar arasındaki sorunların çözülmesi için kurulmuştu. Mahkemede Osmanlı hükûmeti tarafından atanan üç tane hâkim görev yapmaktaydı. Ayrıca Müslüm ve gayrimüslim tebaaları temsil eden dört üye de bulunmaktaydı⁴³⁹.

Ticaret Mahkemeleri, “Ceza Mahkemeleri” ve “Sulh Mahkemeleri” Fransız ve İtalyan mahkemelerin teşekkül ettiği yasalara dayanılarak yeni yasalar yapıldı. Bu mahkemelerin işleyişi o kadar etkili olmuştu ki geleneksel adalet sistemini elinde bulunduran Fransa’dan pek fazla değişiklik yapılmadan oluşturulmaya çalışılan Ticaret Kanun tasarısı ulemanın dikkatinden kaçmamıştı. Ulema tarafından sert eleştirilerine maruz kalmıştı. Bu eleştirilerin başında, Mustafa Reşit Paşa gelmiştir⁴⁴⁰.

Eşref Edip, Mustafa Reşit Paşa’nın tenkit edilmesini şu şekilde aktarmaktadır: “Yabancı milletlerin pek karışık olan usul ve nizamını tedricî kaidesine riayet etmeksizin cebren halka kabul ettirmeye kalkışırsanız bu mülkün inkiraz sebeplerini hazırlamış ve kemale getirmiş olursunuz, dediler. Fakat paşa bunlara hiç ehemmiyet vermeyerek tasavvurlarını alabildiğine tatbik mevkiine koymakta isticâl ediyordu. Bilhâssa Müslim gayrimüslim Osmanlı tebaâsı, müsavâtı düsturunu hiç bir zaman hatrından çıkarmamasını istiyordu”⁴⁴¹.

Tımarların kaldırılması sonucundan ortaya çıkan toprak sorununu, çözümü için 1858’de “Arazi Kanûnnâmesi” çıkarılmıştır. 1861 tarihinde yine Fransız kanunları model alınarak “Ticaret Usulü Mahkemeleri Kanunu”, 1863’te “Deniz Ticaret Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanunların tatbik edilmesi için mahkemelere ihtiyaç vardı. Bunun için; “Şeriyeye Mahkemelere “ilavetten “Nizamiye Mahkemeleri” ihdâs edildi. “Mahkeme-i Temyiz”, “Şûra-i Devlet” gibi adlî organlar da bu dönemde ihdâs edildi⁴⁴². Osmanlı adlî düzeni yeni mahkemeler ile değil 1865’te başlayarak “Düstûr”un da çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca; Ahmet Cevdet Paşa’nın girişimiyle 1866-1888 arasında Şeriat yasalarının Hanefi yorumu

⁴³⁹ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 155.

⁴⁴⁰ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 156.

⁴⁴¹ Edip, “Avrupalılar Osmanlı Devleti’nin Temelini Nasıl Çökerttiler”, s. 140.

⁴⁴² Çoşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1960*, 1. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 146.

modernleştirilip yasa biçimine sokularak Osmanlı Medeni Kanun olan “Mecelle” yayımlandı⁴⁴³.

Tanzimât Devri’nde modernleşme nâmına yapılan askerî reformlar bakıldığında; Avrupa’dan alınan araç ve gereçlerle Nizamiye adı verilen ordu modernize edildi. Bu dönemde ağır silâhlar bakımından gelişme gösteren alansa donanma oldu. Zırhlı savaş gemilerine sahip bir donanma ihdâs edildi. Abdülâziz döneminde oluşturulan bu modern donanma Abdülâziz’in kişisel ilgisi sayesinde Avrupa’nın en büyük üçüncü donanması oldu. Abdülâziz denizciliğe önem verdiği için Fransa ve İngiltere donanmasına benzer donanmalar kurdurdu ve Tersaneleri ıslâh ettirdi. İngiliz Hubart Paşa’yı “Mekteb-i Bahriye’ye” atayarak deniz subayı yetiştirmekle görevlendirdi⁴⁴⁴.

Askerlikte reform edilen başka husus; 1845’ten itibaren zorunlu askerlik resmi hâle geldi. Tüm tebaayı kapsayan zorunlu askerlik, gayrimüslim erkekler için bir seçenek hâline getirildi. Gayrimüslimler “bedel-i askeri” adlı özel bir vergi ödeyerek askerlikten muaf sayıldı⁴⁴⁵. Avrupa’dan modern silahlar ithâl edilmeye başladı. Mekteb-i Harbiye yeniden tanzim edildi. 1869’da Askeri “Rüşdiyeler” teşekkül edildi. Harbiye Nezâreti inşa edildi⁴⁴⁶. Bu dönemde, Abdülâziz yaptığı modernleşme hamleleriyle orduyu modern hâle getirdi. Sultan II. Mahmud’un temelini attığı modern ordu, Abdülmecid döneminde nitelik ve nicelik bakımından en üst seviye çıktı. Abdülâziz’le birlikte ordu gelişmesini sürdürdü. Abdülâziz tahttan indirildiğinde asker sayısı 180.000 kişiden müteşekildi⁴⁴⁷.

Tanzimat Devri’nde modernleşme nâmına eğitim alanında yapılan reformlara bakıldığında; İlkokullarda öğretmen yetiştirmek için Cevdet Paşa girişimleri ile 1848’de “Dârü’l muallimin” kuruldu. 1849’te kız öğretmenler yetiştirmek içinde “Dârü’l muallimat” adlı öğretmen okulları teşekkül edildi. Tanzimat döneminin en büyük başarılarından birisi 1862’den itibaren kız öğrencilerin ortaöğretimde eğitim

⁴⁴³ Üçok, *Siyasal Tarihi*, s. 146.

⁴⁴⁴ Küçük, “Abdülâziz”, s. 181.

⁴⁴⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, ss. 93-94.

⁴⁴⁶ Küçük, “Abdülâziz”, s. 181.

⁴⁴⁷ Nizametin Nazif Tepedenlioğlu, *Sultan 2. Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacalar*, 2. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1972, s. 332.

alma imkânı yakalamalarıdır. Kadınların bir meslekte ihtisâslaşmasına imkân tanıyan kız ortaokulları da Tanzimat döneminin bir ürünüydü. İlk kez bir kadın öğretmen atama 1873'te oldu⁴⁴⁸.

1843'te Tıbbiye ilk mezunlarını öğrenciler vermişti. Bu kurumda okuyan tıp öğrencilerinin eğitim süresi dokuz yıldır. Dokuz yılın ilk dört yıl eğitim için ön hazırlık niteliğindedir. Bu süre içerisinde mektep öğrencilerine matematik, fen dersleri ve Fransız edebiyatı dersleri verilmekteydi. Tıbbiye'deki ders veren uzmanların ekseriyeti Avrupalıydı. Bu uzmanlar arasında Profesör Bernard, öğrencilerin balmumundan yapılmış kadvraların üzerinde çalışmalarının faydalı olmayacağını ifade ederek insan kadvraları kullanılması ile ilgili bir talepte bulunur ve Tıbbiye'de insan kadvralarının derslerde kullanılmasına müsaade edilir. "Charles McFarlane adında kişi⁴⁴⁹ 1847'de Tıbbiye'ye bir ziyaret gerçekleştirir. Kadavra kesen öğrencilere kadavra kesmenin "İslâm dinine mugâyır olup olmadığı," sualini yöneltir. Fransızca sorduğu soruya şu cevabı alır: "Eh! monsieur, ce n'est pas au Galata sèrai qu'il faut venir chercher la religion!⁴⁵⁰." Tıbbiye'de artık İslâm dininden uzak bir eğitim yapıldığını ve materyalizmin Türk eğitim sistemine girmeye başladığı görülür. McFarlane Tıbbiye'de gözlemlediği diğer bir husus; kitaplıklarda Fransızca eserlerin fazlalığı idi. Bu kitaplar arasında Fransız Devrimi'ni hazırlayan ünlü materyalist yazarların kitaplarının bulunduğu ve okunduğunu görünce şaşırır. Tıbbiyeli bir Türk gencinin "Baron d'Holbach'ın Systeme de la nature" adlı dinsizliği ve materyalist" unsurları içeren kitabı okunması dikkat şayan bir olaydı⁴⁵¹.

Tanzimat döneminde Mühendishâne, Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksekokullar daha modern hâle geldi. 1846'da Mühendishâne yeniden modernleştirildi. 1846, 1850, 1860'da mezun olan öğrenciler Fransa, İngiltere, Avusturya ve Almanya gibi ülkelere eğitim için gönderildi⁴⁵². "Mekteb-i Mahrec-i Aklâm" teşekkül edildi. Bu

⁴⁴⁸ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, ss. 230-231.

⁴⁴⁹ Charles Macfarlane Türkiye'ye 1847-1848 yılında bulunmuştur. Türkiye'de bulunduğu süreçte gözlemlediklerini, iştiklerini, düşündüklerini kitap hâline getirmiştir. Daha tâfsilatlı bilgi için bkz. Charles Macfarlane, *Turkey and its Destiny: The results of Journey Made in 1847 and 1848 to Examine into State of That Country*, Philadelphia, 1850.

⁴⁵⁰ Türkçesi mânâsı; "Din aramak için Galatasaray'a gelinmemelidir".

⁴⁵¹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 232.

⁴⁵² *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 232.

kurumun hedefi liseden mezun öğrencileri devlet dairelerinde kâtip olarak istihdam etmektir. 1864'te bir dil öğrenilmesi için okul kuruldu. 1858 yılında ihdas edilen İnâs Rüşdiyesi 1861 yılında eğitim vermeye başladı. Hırsıyan çocukları için Türkçe sınavı şartı getirildi. Bu sınavda başarılı olanlar 1867'de rüşdiyelerde öğrenim görmeye başladı⁴⁵³. 1869'da "Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi" ihdâs edildi. Fransız eğitim sisteminden istifâde edilerek hazırlanan bu nizamnâme, Tanzimat ve sonrasında eğitim hayatına hem teşkilat hem de felsefe yönünde yeni bir istikamet verdi⁴⁵⁴.

Fransızca kökenden gelen, terim olarak modern orta öğretimi karşılayan "lycée" (lise) mefhumunun tanıtılması 1 Eylül 1868'de Galatasaray Lisesi'nin kurulmasıyla oldu. Ayrıca Galatasaray Lisesi'nin ihdas edilmesi Türk modernleşmenin yayılmasında öncülük etmiş ve ilerleyen dönemlerde Galatasaray Lisesi; bilim, edebiyat, sanat, ticaret gibi alanlarda ünlü isimler de yetiştirmiştir⁴⁵⁵. Abdülâziz döneminde Müslümân yetim çocukları yetiştirmek amacıyla 1872 yılında Darüşafaka ismiyle bir lise daha açılmıştı. 1870 yılında ilk Askerî rüşdiyeler açıldı⁴⁵⁶. Batılılaşmaya giden yolda, akıl ve bilime dayalı modern bir eğitim vermek için bugünkü üniversitelerin isminin yerini tutan "Dârülfünûn" 13 Ocak 1868 tarihinde ihdas edildi. Dârülfünûn'da okutulan dersler medreselerden farklıydı. Hadis, Tefsir, Kur'an gibi derslerden farklı olarak fizik, kimya gibi Batı devletlerinde yaygın olan dersler verilmekteydi⁴⁵⁷.

2.1.3. Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve I. Meşrutiyet'in İlânı

Tanzimât döneminde yapılan modernleşme girişimleri Osmanlı'da Aydın insan tipolojisinin belirmesine neden olmuştur. Osmanlı'da bu aydınlar sınıfı

⁴⁵³ Küçük, "Abdülâziz", s. 181.

⁴⁵⁴ Afyoncu, *100 Soru'da Osmanlı İmparatorluğu*, s. 600.

⁴⁵⁵ İhsan Sungu, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu," *Bellekten*, C. LXVII, S. 28, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943, s. 315.

⁴⁵⁶ Sina Akşin, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi-Osmanlı Devleti (1600-1908)*, C. III, Cem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 145.

⁴⁵⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 17. Baskı, Pegem Yayınevi, Ankara, 2010, s. 168.

Tanzimât'tan sonraki döneminin modernleşmesi nâmına siyasal, sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde de itici bir kuvvet olmuştur⁴⁵⁸.

Osmanlı'da entellektüel/aydınların sınıfının ismi Yeni Osmanlılar Cemiyeti'yle duyulmuştur. Yeni Osmanlıların ortaya çıkış sürecinde devlet ricâlinde Âli Paşa bulunmaktaydı. Yeni Osmanlılar Âli Paşa'nın ağır ve ezici politikalarına son vererek, devlet idâresinde yenilikçi ve hürriyet yanlısı bir yöneticinin başa geçmesini istemekteydiler. Gerekirse, bu amaç uğrunda; Âli Paşa'yı safdışı bırakmayı bile tasavvur etmişlerdi⁴⁵⁹. Bu düşünce doğrultusunda; 1865 yılında Belgrad Ormanı'nda altı genç piknik yapmak için bir araya geldiler. Piknikçiler gurubunun lideri, Mehmet Bey'di. Mehmet Bey'in arkadaşları Nûri ve Reşad Bey'ler de bu piknikte bulunuyordu. Gurubun diğer önemli isimleriyse; Şair Nâmık Kemal Bey, *Tasvir-î Efkâr'ın* sahibi gazeteci Şinâsî, Âyetullah Bey ve *Mir'ât* gazetesinin sahibi Refik Bey'di. Bu gençlerin büyük bir çoğunluğu, Avrupa'da tahsil gördükleri için Bâb-ı Âli Tercüme Odası'nda görevler almışlardı. Tercüme Odası'nda çalışan bu gurup, Batı'nın siyasî sistemlerini gözlemleyerek, bilgi ve deneyimlerini artırmışlardı⁴⁶⁰. Pikniğe katılan altı genç, "İttifâk-ı Hammiyet" ismiyle gizli bir cemiyet kurma kararı alırlar. Bu sırada; Âyetullah Bey, gurubun toplandığı gün yanına, Fransa ve İtalya'da restorasyona karşı mücadele eden "Carbonari" ve "Lehistan Gizli Derneği"⁴⁶¹ ile âlâkalı iki kitap getirmişti. Bu kitaplar, Cemiyetin teşkilâtına yön vermişti⁴⁶².

1865 yılında cemiyetin teşekkülünden sonra; Osmanlı yöntemine karşı olan muhtelif kesimlerden insanlar cemiyete katılmaktaydı. Bunlardan, Âgah Efendi, devlet ricâlinde Ziyâ Paşa, Ebuzziyâ Tevfik, Ali Suavi gibi kişilerde katılınca cemiyetin sayısı altı kişiden 245 kişiye ulaştı. Cemiyet katılan önemli simâlardan birisi de Mustafa Fazlı Paşa'dır. Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa varlıklı bir kişi olmasından ötürü Cemiyetin finansmanını sağlamış ve Yeni Osmanlıların hâmisi

⁴⁵⁸ Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", *Belleten*, C. LXVII, S. 186, Nisan 1983, ss. 563-582.

⁴⁵⁹ Abdurrahman Şeref, *Tarihi Musâhabeler*, İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339, s. 172.

⁴⁶⁰ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (Çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan), 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 17-20.

⁴⁶¹ Yusuf Ziya İnan, *Jön Türklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine*, Bayramşık Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 17.

⁴⁶² Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 29.

olmuştu. Mustafa Fâzıl Paşa'yı bu cemiyete iten sâikse; 1866 yılında kardeşi Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın Abdülâziz'e müracaat ederek, Mısır Hidivliğine atamadaki verâset usûlünü değiştirilmesini talep etmesidir. Kardeşinin talebinden sonra; Âli ve Fuad Paşa'ların da etkileriyle Mısır'da Hidivlik, babadan oğula intikâl etmeye başlamıştır. Mustafa Fâzıl Paşa, bu olaydan sonra; Sultan Abdülâziz, Âli ve Fuad Paşa'lara hâsım olmuştu⁴⁶³.

Mustafa Fâzıl Paşa hidivlik ünvanından mahrum kalınca, Paris'e gider. Paris'ten Abdülâziz'e mektuplar gönderir⁴⁶⁴. Mektubunda; "hükûmete yönelik eleştiriler yer almaktadır. Mustafa Fâzıl Paşa'nın eleştirileri Yeni Osmanlılar cephesinde sevinçle karşılanır. Fransızca yazılan mektup Sadullah Bey tarafından Türkçe'ye tercüme edilir. İstanbul'da *Courrier d'Orient* gazetesinin sahibi Jan Pietri'nin desteğiyle Kayol'un litografyasında mektup 50 bin adet istinsâh edildi. Mektubun kopya edilen nüshâları Nâmık Kemâl, Ebuzziya Tevfik ve *Tâsvir-i Efkâr* gazetesinin çalışanları" tarafından dağıtılmaya çalışıldı⁴⁶⁵.

Mustafa Fâzıl Paşa 7 Şubat 1867'de Brüksel'de *Le Nord* gazetesinde bir mektup daha neşretmiştir. Mustafa Fâzıl Paşa mektubunda Genç Türklerin bir mensubu olduğunu, refomlar için gerekenin yapılacağını ifâde etmiştir. Yeni Osmanlılar cephesi bu mektuptan da memnun kalmıştır. Mektup, önce *Courrier d'Orient* gazetesinde, ardından *Muhbir* ve *Tâsvir-i Efkâr* gazetelerinde neşredildi⁴⁶⁶.

Fâzıl Paşa'nın parasal desteğiyle güçlenen cemiyet, artık Yeni Osmanlılar ismiyle anılmaya başlayacaktır. Yeni Osmanlı Cemiyeti propagandasını gazete neşriyatlarıyla kamoyuna duyurmuştur. Fakat gazetede ki propagandalar hükûmetin tazyikiyle kesintiye uğramış ve bazı cemiyet üyeleri yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Propaganda yapan gazeteler, kişiler ve husûle gelen olaylar şu şekildedir: Belgrad Kalesi yazısından dolayı Ali Suavi'nin Kastamonu'ya sürülmesi ve *Muhbir*

⁴⁶³ İnan, *Jön Türklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine*, s. 18-19.

⁴⁶⁴ Musafa Fazıl Paşa, *Paris'den Bir Mektup*, Dersaadet, İstanbul, 1326; Mustafa Fâzıl Paşa'nın yayımladığı mektup için bkz. Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, C. I, 1. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 27-43.

⁴⁶⁵ Yuriy Aşotoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle JönTürkler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, ss. 62-63.

⁴⁶⁶ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle JönTürkler*, ss. 66-67.

gazetesinin neşriyatına son verilmesi, *Tâsvir-i Efkar* gazetesinin kapatılması, Ziya Bey ve Namık Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılma girişimleri, 1867 Matbuat Kararnâmesi'nin çıkırılması ve gazete neşriyatının sansüre uğramasıdır⁴⁶⁷.

Namık Kemal, Ziya, Ali Suavi, Reşat Bey, Agâh Efendi ve Mehmet Bey İstanbul'dan Paris'e kaçtılar. Türk elçilik görevini bırakan Rıfat Bey ve Hüseyin Vasfi Bey'de cemiyete dâhil olanlar arasındaydı⁴⁶⁸. Paris'te bulunan Yeni Osmanlı mensupları, burada Fâzıl Paşa'yla bir araya gelerek, Londra'da *Muhbir* gazetesinin neşredilmesi konusunda anlaşılır. Yeni Osmanlılar basın yoluyla fikirlerini yaymaya çalışacaklardır. Bu amaç doğrultusunda; Londra'da *Muhbir* ve *Hürriyet*, Paris'te *İttihâd* ve *Ulûm*, Cenevre'de *İnkılâb*, Lyon'da *Muvakkaten Ulûm* gazeteleri çıkarılmıştır⁴⁶⁹. Görüldüğü gibi, Paris'te bir araya gelen kişiler; dönemin ünlü edebiyatçıları, gazetecileri, siyasetçilerinden oluşan Batı Avrupa kurum ve geleneklerin etkisinde kalmış önemli şahsiyetlerdendi. Bu seçkin kişilerin ismi Avrupa'da Jön Türkler olarak ifade edilmekteydi. Paris'te örgütlenen cemiyet üyelerin zâhirdeki hedefi, Âli Paşa gibi görünse de, cemiyetin asıl hedefi; padişahın iktidarına son vermek ve Osmanlı Devleti'nin yönetimi sisteminin meşrûtiyetle idâre edilmesini sağlamaktı⁴⁷⁰.

1869 Fuad Paşa ve 1871 yılında Âli Paşa vefatı etti. Mehmet Bey'in amcası Mahmud Nedim Paşa sadrazam olarak tâyin edilir, onun girişimleriyle umumî af çıkarıldı. Bu aftan faydalanan Yeni Osmanlıların tamamı İstanbul'a geldiler. Bundan böyle, Yeni Osmanlıların fikir ve eylemlerinde Namık Kemâl'in daha etkin rol oynamaya başladığı görülmüştür. Namık Kemâl fikirlerini İbret adıyla neşrettiği gazetede ortaya koymuştur⁴⁷¹. Namık Kemâl'in gazetede fikirleri hürriyet üzerineydi. Namık Kemâl'in makaleleri hükûmetin gözünden kaçmayacaktı. Onun asıl hedefinin Sultan Abdülâziz'i tahtan indirip yerine yeğeni Murad'ı geçirmek olduğu anlaşılınca, 5 Nisan 1873 tarihinde İbret gazetesi kapatılır. Namık Kemâl

⁴⁶⁷ Cavit Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

⁴⁶⁸ Petresyon, *Sovyet Gözüyle JönTürkler*, s. 73.

⁴⁶⁹ Tütengil, *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği*, s. 24.

⁴⁷⁰ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (Çev. Nuran Ülken), 1. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s. 20.

⁴⁷¹ Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 68.

tutuklanarak Kıbrıs'a sürgün edildi. Namık Kemal'le irtibatı olduğu öğrenilen, Ebuzziyâ Tevfik ve Ahmed Mithat Rodos'a; Nûri Bey ve Bereketzâde İsmâil Hakkı Akka'ya sürgüne gönderildi⁴⁷².

Yeni Osmanlıların başlattığı fikir hareketleri Osmanlı bürokrasisine etki etmiştir. Bu hareketten etkilenenlerden birisi de Mithât Paşa'dır⁴⁷³. Mithât Paşa'nın önderliğinde bazı devlet adamları Osmanlı Devleti'ni anayasal ve meşrûtiyete dayalı sisteme geçirmek için hareket edeceklerdi. Bunun için, askerî sahadan; Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Paşa'lar, sivil-bürokrasi sahadan Mithat Paşa ve Mütercim Rüştü Paşa'lar ve şeyhlülislâmın da yardımıyla 1876 tarihinde Abdülâziz'e yönelik bir dârbe gerçekleştirilir. Akâbinden V. Murad tahta geçirildi. Fakat, V. Murad'ın rahatsızlanması nedeniyle, Mithat Paşa'nın girişimleriyle Sultan Abdülhamid 31 Ağustos 1876 tarihinde tahtta çıkarıldı. Abdülhamid'in tahttan çıkarmasında; anayasa ve meşrûtiyeti kabul edip ilân edeceğini söylemesi etkili olmuştur⁴⁷⁴.

Mithât Paşa'nın girişimiyle 23 Aralık 1876 tarihinde Kânun-ı Esâî yürürlüğe girmiştir. Kânûn-ı Esâî'nin ilân edilmesiyle Osmanlı Devleti meşrûtiyet rejimiyle tanışmıştır. Ayrıca; Kanûn-ı Esâî'nin ilân edilmesi Yeni Osmanlıların modernleşme ve demokrasi nâmına yaptıkları en önemli icraâtlardan biridir. Kânûn Esâî'nin ilânı Osmanlı tarihinde I. Meşrûtiyet dönemi diye ifade edilir ve bu dönem 1908'e kadar devam edecek bir sürecin ilk işaretiydi⁴⁷⁵. Meb'usan ve Ayan Meclis'i adıyla oluşan bir yasama organı/parlamento ortaya çıkmış oldu. 1876'da ilân edilen

⁴⁷² Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 80.

⁴⁷³ "Mithat Paşa 1822'de İstanbul'da doğdu ve Abdülhamit tarafından sürgüne gönderildiği Hicaz'ın Taif kentindeki zindanda, Padişahın isteği üzerine, 1884 yılında, 62 yaşında, boğularak öldürüldüğü iddia edilmektedir. Çocukluğunda Kur'anı ezberleyerek hafız olan, Arapça ve Farsça öğrenen ve medrese eğitimi gören Mithat Paşa, gençliğinde kendini başka konularda da iyi yetiştirdi; Fransızca öğrendi ve dünyadaki gelişmeleri yakından izledi. Müslümanlıkla çağdaşlaşmayı ve demokratikleştirmeyi uyumlu biçimde bağdaştırmasına olanak veren çok boyutlu bir kültür birikimi edindi. Osmanlı çağının son dönemindeki siyasal ve yönetsel yenilik hareketlerine ekonomik sosyal ve kültürel boyut da eklemeye çalışması, onu, dönemin başka birçok yenilikçilerinden ayıran bir etken oldu. İlk Osmanlı yenilikçilerinden Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, amaçladığı yeniliklerin, ancak Mithat Paşa gibi çağdaş düşünceli ve açık görüşlü gençler elinde başanya ulaştırılabileceğini düşünürdü; ve öyle gençlere rastladıkça, onlara devlette önemli görevler verirdi. Mithat Paşa'dan onlardan biriydi." Bülent Ecevit, *Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 3.

⁴⁷⁴ Tevfik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 37.

⁴⁷⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 99.

anayasadaki ilk hedef; Padişahın yetkilerini sınırlamaktı. Bundan sonra Padişah, Meclis-i Mebûsan ve Vükelâ Heyetleri arasında iş bölümünü muhâfaza ederek, güçlendirmek maksadıyla bir meşrûtiyet rejimi tesis edilmesi hedeflenmekteydi⁴⁷⁶

Kanun muhtevâsına bakıldığında; Osmanlı Kânûn-ı Esasî 119 maddeden oluşan bir Anayasaydı⁴⁷⁷. Kânûn-i Esâsî’de Padişah ve kabinesi Meclis-i Mebusân karşısındaki üstünlüğü muhâfaza etmiştir. 133. maddeye göre; Padişah, Meclis’i istediği zaman feshedebilmiştir. Yâni; Meclis-i Mebusân’ın yetkileri sınırlıydı. Mebusların kanûn teklifleri Padişah hükûmeti tarafından incelenir, kânun metni kabulünden sonra Padişah onayına sunulur, onaylaması durumunda yürürlüğe girmiştir. Hükûmet ve Meclis arasındaki ihtilâflı durumda; Padişah Meclis-i Mebûsân’ı ve Vükelâ Heyetini feshetme yetkisine sahipti. Bu II. Abdülhamid’in iktidarından önce moderleşme yolunda yapılan en önemli reformlardan biri oldu⁴⁷⁸.

2.1.4. Rasyonalist Sultan II. Abdülhamit’in Modernleşme Anlayışı ve Reformları

Osmanlı modernleşmesinde önemli şahsiyetlerden birisi Sultan Abdülhamid’dir. Sultan Abdülhamid⁴⁷⁹ senelerce hasmane duygular nedeniyle

⁴⁷⁶ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 52.

⁴⁷⁷ 119 Madde için bkz. Suna Killi, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Senedi İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss. 31-44.

⁴⁷⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 217.

⁴⁷⁹ “21 Eylül 1842’de dünyaya gelen II. Abdülhâmid’in babası Abdülmecid, annesi Tirimüjgan’dır. Tirimüjgan Hanım, Abülhamid 11 yaşındayken vefat edince, Abdülhamid’in bakımını Perestu Kadınefendi derûhte etmişti. Abdülhâmid, özel hocalar nezâreti altında çeşitli dersler aldı. Özel dersleri veren hocaları arasında Gerdankıran Ömer Efendi’den Türkçe, Ali Mahvî Efendi’den Farsça, Ferid ve Şerif Efendilerden Arapça ve diğer ilimlerle ilgili dersler aldı. Tarihe meraklı olan Abdülhâmid Vak’anüvis Lütfi Efendi’den Osmanlı tarihi dersleri aldı. Edhem ve Kemal paşalarla Gardet adındaki bir Fransız’dan Fransızca dersi Guatelli ve Lombardi isimindeki iki İtalyan’dan müzik eğitimi aldı. Abdülhamid’in çocukluğu Tanzimat idraresinin Avrupaî islahatları tatbik etmeğe çalışıldığı yıllara denk gelir. Babası Abdülmecid’in kontrol altında yetişen Sultan Abdülhamid devlet içerisine Batılışma kavramının nasıl sirayet ettiğine de şahit olmuş ve bu atmosferde yetişmiştir. Bu meyânda, Abdülhâmid’in çocukluğu yalnızlıkla geçti. Yalnızlığının nedeni, Anne sevgisinden mahrum oluşu, babasının kendisine karşı soğuk davranmasıydı. O dönemde kendisine en yakın hissettiği kişi amcası Abdülâziz’di. Bu ilgiliyi karşılıksız bırakmayan Abülâziz ona devlet deneyimlerini aktarıyor ve Abdülhamid’i Mısır ve Avrupa gibi önemli yurtdışı gezilerinde beraberinde götürüyordu. Sultan Abülâziz’den sonra kısa süreliğine tahta geçen V. Murad’ın ardından 31 Ağustos 1876’da Topkapı sarayında tahta çıktı.” (Mustafa Cezar, *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, 1. Baskı, C. VI, Güven Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 3280; Cevdet Küçük, “Abdülhamid (1876-1909)”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s.

bühtan edildi. Sultan Abdülhamid, dindar ve müstebit bir devlet büyüğü olarak gelecek nesillere nakledilmeye çalışıldı. Bir olayı doğru analiz etmek için dönemin koşulları dikkate alınmalıdır. Abdülhamid tahtta çıktuktan sonra Osmanlı Devleti'ni içeride ve dışarıda ihâta eden olaylar zuhûr etmiştir⁴⁸⁰.

Sultan Abdülhamid 1876'dan 1909'a kadar saltanat sürmüştür. Abdülhamid saltanatın restorasyonunda mahir bir uygulayıcıydı. Sultan Abdülhâmid, Osmanlı Devleti'nin ihyası için ciddi bir modernleşme seferberliği tatbik edilmesinin gerekliliğini idrak etmişti. Bu cihette, şumullü bir ıslahat programı hazırlattı⁴⁸¹. Modernleşme seferberliği, sanayî, askerî, ekonomî alanlarda rasyonalitenin bir üründüydü. Rasyonel düşüncenin somut göstergesi, yapılan modernleşme atılımları fotoğraf arşivi desteklenip, tarihî bir belge olarak gelecek nesillere sunulmaktaydı⁴⁸². Sultan Abdülhamid döneminde yapılan modernleşme ameliyeleri temellendirilmek istenen, devletin bekâsı için devlet organlarının işler bir hâle getirilmesiydi⁴⁸³. Sultan Abdülhâmid devletin nizâmını sağlayarak ve devletin inkişâfı için ciddî reformlar gerçekleştirerek bugünkü modern Türkiye'nin temellerini atan mârifetli bir sultandı⁴⁸⁴.

Sultan Abdülhamid modernleşme hareketlerine girişirken şu mantıkla olaylara yaklaşmıştır: “Memleketin içinde bulunduğu şartlar iyice incelenmelidir. İslahâta karar verilirken küçük zümrenin gelişmiş seviyesini değil, halkın genel seviyesi göz önünde tutulmalıdır. Memleketimin ve cemiyetimin şartlarından ve psikolojisinden habersiz yabancı elçilerin ıslahât hakkındaki fikirlerine iltifât gösterilmemelidir. Batıdan gelen her şeye şüphe ile bakan ulemanın mukavemeti hesaba

217; Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, s. 11; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, s. 452).

⁴⁸⁰ Sultan Abdülhamid dönemindeki yaşanan buhranlı dönemle en iyi anlatan yazarlardan birisi; Nizameddin Nazif Tepedenlioğlu'dur. Daha fazla bilgi için bkz. Nizamettin Tepedenlioğlu, *Sultan Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar*, 1. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.

⁴⁸¹ Bora, *Cereyanlar*, 33.

⁴⁸² II. Abdülhamid ülkede fotoğrafçılık sanatının gelişmesini sağladı. Fotoğrafçılara ülkedeki olayları ve temel kurumları belgeleme görevini verdi. Bu dönemle ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*, 1. Baskı, Yem Yayınları, İstanbul, 2013, s. 32.

⁴⁸³ Bora, *Cereyanlar*, s. 33.

⁴⁸⁴ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s. 75.

katılmalıdır”⁴⁸⁵. II. Abdülhamid’in Islâhât konusunda prensipleri: “Çağdaş, bağımsız, Asya temeline oturtulmuş, Avrupalı devletlere karşı dengeli”⁴⁸⁶ bir politika izlemiştir⁴⁸⁷.

Abdülhamid’in salt Batılı kaynakların tutsağı hâline gelmeden, daha çok milletin öz değerlerini koruyarak çağdaş olan devletlerin seviyesinde bir hayat tesis etmek emelindeydi. Bu düşünce çerçevesinde ıslahât faaliyetlerini başlattı. Modern hamlelerin yapıldığı ana merkez Yıldız Sarayı idi. Yıldız Sarayı, Sultan Abdülhâmid devrinin remzidir. Sultan Abdülhâmid bu sarayda yaşamının büyük bir kısmını geçirmişti. Yıldız Sarayı’nın en önemli misyonu devlet idaresinin görüşüldüğü bir yer olmasıydı. Sarayda; ekonomik, askerî, malî, din, eğitim, dışişleri gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için çeşitli birimler teşekkül edilmişti. Teşekkül edilen birimlerin görevlerine; sultanın sözüne riâyet eden, güvenilir ve mâhir kişiler getirilmişti⁴⁸⁸. Bu teşkilatların biri de Yıldız İstihbâratı idi. II. Abdülhâmid devrinin en önemli teşkilatı Yıldız İstihbârat teşkilatıydı. Yıldız İstihbâratı devletin içinde ve dışındaki gelişmeleri takip edebilmek için oluşturulmuştu⁴⁸⁹.

Sultan Abdülhamid ordunun ve donanmanın modernleşmesi için önemli adımlar atmıştır. Osmanlı donanmasını Haliç kıyılarından çürümeye terk edilen donanmanın bakımını derûhte etmiş ve kullanılmayacak derecedeki gemilerin yerine

⁴⁸⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, s. 254.

⁴⁸⁶ Sultan Abdülhamid dış siyaset yönetiminde ustaydı. Abdülhamid denge siyaseti izledi. Osmanlı’yı tehdit eden İngiltere’nin karşısında Rusya ile iyi ilişkiler kurdu. Mısır’da İngitere tehlikesiyle mücadele etmek için Fransa’yı çıkardı. İngiltere’nin etkisini kırmaya çalıştı. Kuzey Afrika’da da Fransa ile İtalya’yı karşı karşıya getirerek, dönem büyük güçlerini âdete birbirine tutuşturmayı hedefledi. Küçük, “Abdülhamid”, s. 219.

⁴⁸⁷ Süleyman Koçabaş, *Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası*, 1. Baskı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 286.

⁴⁸⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, s.266.

⁴⁸⁹ Yıldız İstihbaratında Abdülhamid’in jurnalciliğini yapan Yıldız Sarayı adına çalışan kişiler vardı. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Yusuf Şetvan Bey, Muhtar Bey, Azat Bey, Andon Göceyan Efendi, Hamdi Bey, Kadri Bey, Bekir Sıtkı Efendi, Basurcu Âgah Paşa, Adanalı Bahri Paşa, Bilal Bey, Baba Tahir, Ziya Bey, Ata Bey, Cemal Bey, Hakkı Bey, Sadeddin Paşa, Tahir Paşa, Eczacı Refik Paşa. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Mahmud, *Hafiyelerin Listesi*, Dersaadet, İstanbul, 1324. Ayrıca Abdülhamid dönemi verilen jurnaller için bkz. Faiz Demir, *Abdülhamide Verilen Jurnaller*, İstabul Matbaası, İstanbul, 1955.

de daha modern gemilerin alınması için çeşitli ülkelerden gemiler sipariş verdirmiştir⁴⁹⁰.

Bu gemileri arasından; “3870 tonluk Hamidiye kruvazörü ve Ertuğrul yatını İngiltere’ye, Mecidiye kruvazörünü Amerika’ya, Drama Kruvazörünü İtalya’ya, 775 tonluk, 23 mil süratlik Berki Satvet Peyki Şevket kruvazörü Almanya’ya, Samsun tipi dört muhribi Fransa’ya, yine İtalya’ya yaptırılan Abdülmecid ve Yunus isimli 145 tonluk iki torpidobot vardır”⁴⁹¹. Donanmaya kazandırılan bu gemiler 1912 Balkan Savaşı’nda Hamidiye Kruvazörü’nün Akdeniz’de Yunan donanmalarına karşı büyük başarı elde etmiş ve bu savaşta komutan olan Rauf Orbay “Hamidiye Kahramanı” unvanıyla taltif edilmiştir⁴⁹². Askeri ıslahat için Almanya’dan uzmanlar getirtilerek Almanya’ya eğitim için Türk subayları gönderildi. Askeri rüşdiyeler ve idâdiler arttırıldı. Türk ordusu yeni silâhlarla teçhiz edildi⁴⁹³.

Abdülhâmid döneminde ekonomik ve bayındırlık alanında yapılan modernleşme girişimlerine bakıldığında, II. Abdülhâmid döneminde en büyük ekonomik sorun dış borçlardı. 20 Aralık 1881 gününde “Muharrem Kararnamesi” imzalandı. Bu kararnâmeyle ödenmemiş Osmanlı borçlarının tanzim edilmesi amacıyla “Duyun-ı Umumiye İdaresi” adı altında uluslararası bir örgüt de meydana getirildi⁴⁹⁴. Bu örgüte rağmen Abdülhamid ekonomide önemli girişimlerde bulundu. Bu dönemde en dikkat çeken durum ülkenin genelinde sanayî, ticaret ve ziraat odalarının teşekkül edilmesiydi. Ülkedeki insan gücü ve mal varlığının sağlıklı şekilde belirlenmesi için her sene bunların istatistiksel analizini yapmak üzere “Tahrir-i Nüfus” adıyla bir teşkilat ihdâs edildi. Ayrıca imâr ve bayındırlık

⁴⁹⁰ Metin Hülâgu, “Sultan Abdülhamit Dönemi Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme 1897 Osmanlı Yunan Savaş Örneği”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, 1. Baskı, C. III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2011, s. 191.

⁴⁹¹ Abidin Daver, “II. Abdülhamid Devrinde Donanma”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 29, Mayıs: 1952, s.1489

⁴⁹² Süleyman Kocabaş, *Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası*, s. 298.

⁴⁹³ Küçük, “Abdülhamid”, s. 221.

⁴⁹⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, C. 1, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul 1991. s. 17.

çalışmalarına ağırlık verildi. Anadolu ve Rumeli bölgelerinin tamamına şimdenferler döşendi. Ülkenin içerisinde karayolu olmayan noktalara şose şebekesi ihdas edildi⁴⁹⁵.

Abdülhamid'e demiryolları yaptırırken stratejik önem üzerinde durmuştur. Örneğin; Osmanlı-Rus savaşında İstanbul-Filibe demiryollarından istifade edilmiştir. Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'da çıkan vahim olaylara geç müdahale edilmesinin nedeni gelişmiş ve sistemli bir demiryolu ağının olmayışındı. Bu sebeplerden dolayı, Osmanlı-Rus savaşının akabinde Manastır-Selânik hattı ile Selânik-İstanbul hattı, birleştirildi⁴⁹⁶. Abdülhamid'in iktidarının son gününe kadar toplam demiryolu 5883 kilometreye kadar çıkartılmıştı. Ayrıca, demiryolu işletmelerinin devlete sağladığı gelirin miktarı 1887'de 80,5 milyon kuruşken, 1908'de 740,04 milyon kuruşa kadar yükselmişti Abdülhamid döneminde teknik bakımından Almanlardan destek alınarak başlatılan ünlü Hicaz Demiryolu Abdülhamid'in önemli girişimlerindendi⁴⁹⁷.

Abdülhamid döneminde tarımsal kredilerin tanzim edilmesi için 1888'de Ziraat Bankası teşekkül edildi. Ziraat Bankası kısa sürede imparatorluk tarım sermayesi için en büyük kaynak durumuna geçti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de bankacılık sektöründe önemini korudu⁴⁹⁸. "Feshane ve Hereke fabrikaları genişletilerek Yıldız Çini Fabrikası" açıldı. Hukuk alanında da önemli adımlar atıldı. "Ceza Usulü" ve "Ticaret Usulü" kanunları çıkarıldı. İlk defa mahkemelerde "Müdde-i Umumilik" kurumu oluşturuldu. Batı ülkelerindeki emniyet teşkilatı esas alınarak; mevcut polis teşkilâtı yeniden tanzim edildi. Memurlar için "Tekâüt Sandığı" ihdas edildi⁴⁹⁹.

Abdülhamid devrinde toplumsal alanda da modernleşme girişimleri görülmüştür. Özellikle toplumsal alanda kadının statüsünde gözle görülür bir değişim yaşanmıştır. Kadınların kamusal alanlarda serbestliği için Boğaziçi ve Haliç'te çalışan buharlı gemilerde, kadınlar için özel bir kompartıman açıldı. Sultan

⁴⁹⁵ Küçük, "Abdülhamid", s. 221.

⁴⁹⁶ Cezar, *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 3361.

⁴⁹⁷ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, s. 280.

⁴⁹⁸ Shaw, Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, s. 284.

⁴⁹⁹ Küçük, "Abdülhamid", s. 221.

Abdülhamid döneminde, bohem yaşam tarzının bir göstergesi olan denize girme alışkanlığı Osmanlı yüksek sosyetesinde yaygınlaşınca; kadınlarında denize girme zevkini yaşayabilmesi için özel düzenlemeler yapıldı. Dahası; kadınların sinema ve tiyatro salonlarındaki film ve oyunları izleyebilmeleri için kadın ve erkeklere mahsus özel localar açıldı. Sonuç olarak Sultan Abdülhamid döneminde kamusal alanda özellikle kent modernleşmesinde cinsiyet ayrımının azaltıldığı da bir dönem oldu⁵⁰⁰. Sultan Abdülhamid sanatı severdi, bu vesileyle her Cuma günü sarayda eğlence temaşaları yapılırdı. Sultan Abdülhamid tiyatroya karşı da ilgisi engindi. Bu sebepten ötürü; yurtdışından ünlü isimleri sarayın getirtirdi. Bunların arasından dönemin en önemli siması olan Rejane sayısız kere Abdülhamid'in konuğu olarak sarayda bulunmuş ve çeşitli oyunlar sergilemişti⁵⁰¹ Ayrıca Abdülhamid döneminde Batı dillerinden 1500 civarında kitap çevirisi de yaptırılmıştı⁵⁰².

2.1.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet Dönemi

Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin özvarlıklarını koruyarak giriştiği modernleşme girişimlerini başarılı bir şekilde tatbik etmiştir. Abdülhamid'in döneminde yaşadığı en büyük sorun İttihat ve Terakki örgütünün kendisine karşı cephe almasıdır. İttihatçıların Abdülhamid'e cephe almasının temel saiki; görüş ihtilâfidir. Bu görüş ihtilâflarının belirmesinde, I. Meşrutiyet ilânı ve akabinde yaşanan gelişmelerdir. Doğu düşüncesini temsil eden Sultan Abdülhamid'le onun karşısından Batı düşüncesini temsil eden İttihatçıların hür bir yaşama kavuşma arzularıdır. Sultan Abdülhamid dönemi Doğu ve Batı'nın kristalleştiği bir dönemdir. Abdülhamid döneminde kutuplaşmanın şu şekildeydi: "Sultan Abdülhamid İslâm birliği fikri, halifeliği siyasi otoritesini temeline oturtma ve Osmanlı Sultanın otoritesini yenide ele geçirme çabaları karşısında, Batıcılık daha açık bir söylem oluşturur. Bu dönemde Batıcılık ve Liberalizmin daha net bir şekilde yan yana gelip, İslâmcılık ve muhafazakârlığına karşı cephe alındığını" görürüz⁵⁰³.

⁵⁰⁰ François Georgeon, *Sultan Abülhâmid*, (Çev. Ali Berktaş), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 449.

⁵⁰¹ Sadiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamit Saray ve Sürgün Yılları*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 10.

⁵⁰² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 225.

⁵⁰³ Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 73.

Sultan Abdülhamid tahta geçtiğinde Bosna-Hersek ve Bulgar topraklarında dönemin büyük güçlerinin etkisiyle isyanlar vuku buluyordu. Bu isyanlar meydana gelirken, Mithat Paşa'nın girişimiyle 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi anayasasını ilân edildi. Mithat Paşa'nın görev süresi yaklaşık altı hafta kadar sürdü. Sultan Abdülhamid selefleri Abdülaziz ve V. Murad'ın tahttan indirilmesinde rolü olan Mithat Paşa'ya güvenmediği için⁵⁰⁴ onu İstanbul'dan Brindisi'ye sürgüne gönderdi⁵⁰⁵. Bu dönemde, Rusya ile Osmanlı Devleti karşılıklı seferberlik halindeydi. Sultan Abdülhamid bu tehlikeye karşı Kanun-i Esasi'yi askıya almak zorunda kaldı ve ayrıca 19 Mart 1877'de resmen açılışının üzerinden daha bir sene geçmeden ilk Osmanlı Meclisi'ni de tatil etti. Osmanlı-Rus Harbi sonucunda Rusya ile Edirne Anlaşması imzalandı. Sultan Abdülhamid bu durumları görünce 1878'de Osmanlı Meclisini süresiz olarak tatil etti⁵⁰⁶.

Ülkenin dâhilî ve haricinde bu olaylar vukû bulurken; ülke içerisinde gizli bir yapılanma da meydana gelmekteydi. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukûti, Mehmet Reşid adlı dört Askeri Tıbbiyeli⁵⁰⁷ öğrenci tarafından 1 Mayıs da İttihad-ı Osmani adıyla gizli bir cemiyet teşekkül edildi⁵⁰⁸. Bu gizli cemiyete din ve millet ayrımı gözetilmeksizin her Osmanlı vatandaşı üye olabiliyordu. Fakat üye olacakların güvenilir ve durumu iyi olması gerekiyordu⁵⁰⁹. Güvenirliliğe dikkat edildiği için İtalya'daki Carbonari Cemiyeti'ne benzer bir şekilde hücrel olarak teşkilatlanıyordu. Örgüt üyelerini şube ve sıra numaraları veriliyordu. Örneğin; İbrahim Temo'nun kodu ve şubesi 1/1 şeklindeydi⁵¹⁰.

⁵⁰⁴ Sultan Abdülhamid'le Mithat Paşa arasındaki ilk ihtilâf Hatt-ı Hümâyûn hasebiyle husûle gelmiştir. Cevri, *İnkılâb Niçin ve Nasıl Oldu*, Matbaa-i İçtihad, 1909, s. 10.

⁵⁰⁵ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (Çev. Zülal Kılıç) 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 459.

⁵⁰⁶ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, s. 459.

⁵⁰⁷ İttihatçıların kurucularından kökeni Türk olan kişi Hüseyinzade Ali Bey'dir. Örgütün diğer kurucularını kökeni Arnavut, Çerkes ve Kürt kökenliydi. Farklı kökenlerden olmalarına karşın onları bir araya getiren masonluk ruhuydu. Daha fazla bilgi için bkz. Murat Belge, *Linç Kültürün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik*, 2. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.

⁵⁰⁸ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat Terraki ve Terakki Anıları*, 2. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15.

⁵⁰⁹ Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, s.17.

⁵¹⁰ Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 175.

Cemiyetin 1895’te hazırladığı nizâmnâmede cemiyetin kuruluş amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “Hükümet-i hâzıranın adalet, müsavat, hürriyet gibi hukuk-ı beşeriyeyi ihlaleden ve bütün Osmanlıları terakkiden men ile vatani ecnebi yedd-i tasallut itizabına düşüren usul-i idaresini İslam ve Hıristiyan vatandaşlarımızı ikaz maksadıyla kadın ve erkek bilcümle Osmanlılardan mürekkep, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, teşekkül etmiştir”⁵¹¹.

Bu gizli cemiyetin yapılanmasındaki zahirî amacı; Kânun-i Esâsasiye’nin feshinden sonra Sultan Abdülhamid’in baskısından hoşnut olmayan İttihatçıların gizli bir örgütlenmeyle bu baskı ortamından kurtulmaktı. Fakat bu örgütün kurulmasındaki ana amaç sadece bir hak aramaya ya da dönemin koşullarına başkaldırma değildi. Caner Arabacı’ya göre bu cemiyetin kurulmasında baskın düşünce şuydu:

“ İttihat ve Terakki, tek yönlü, silahlı çetelerin kullanıldığı bir örgütlenme tipi değildir. Böylesine bir yapılanma var olmakla birlikte asıl, çok daha temelli bir sosyal dönüşüm/modernleştirme projesi ile ilişkilidir. Bir medeniyet değiştirme planına kadar uzanan köklü değer, kültürel değişimi organize edecek hâkim organizasyon tipindedir. Onun için sıradan bir örgüt yapısından hareket edilmemiş, asırlar ötesinden örgütlenme birikimi olan dış kuruluşlarla birlikte olunmuştur. Bu yüzden İttihat ve Terakki’nin öne çıkan siyasi yüzünün gerisinde, toplum değiştirme, kültürel dönüşüm planları göz ardı edilmektedir. Asıl güç kaynağı zaten budur. Örgüt, dönüşümü gerçekleştirebilmek için iki unsuru çok dikkatli kullanmıştır. Bunlardan birisi; kulüp ve ocakların denetiminde elinin uzandığı her yerde eğitim kurumlarını açarak kendi zihniyetinde, tabanını oluşturacak insan unsurunu yetiştirmek üzere okullar açması, açılmış olan okulları ele geçirmesidir. Eğitimin yaygın-örgün her türü ve kademesi ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci önemli araç ise, basındır. Örgüt, yurt dışı-yurt içinde, örgütlendiği, kulüp-ocak-okul açtığı her yerde merkezi yayın organlarının dışında, yerel basınına da kurup toplumu şekillendirme, zihin yönlendirme işini ihmal etmemiştir. Dergiler, gazeteler, kitap ve broşürler

⁵¹¹ Orhan Örs, “Kuruluşu Birinci Dünya Şavaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, 2013, s. 689.

yayınlanarak, kitleyi etki altında tutma, kendi doğrultusunda hareket eder hâle getirme çalışmasını sürdürmüştür.”⁵¹².

Caner Arabacı'nın yaklaşımına binaen bu cemiyetin silahları basın ve eğitimidir. Bu yolla örgüt üyeleri, Osmanlı toprakları içerisinde pozitivist bir bakış açısıyla⁵¹³ “kültür ve medeniyeti yeniden” inşa etme amacıyla olacaklardı. Cemiyetin sihirli sözcüğüyse “hürriyet”⁵¹⁴ kelimesinde saklıydı. Hürriyet kelimesini sıklıkla kullandıkları yere gazete sütunlarıydı. “hürriyet” sözcüğü, o dönemin entelektüel sınıfın sıklıkla kullandığı ve salvosu haline gelmiş bir sözcüktü. İttihat ve Terakki Cemiyeti, “hürriyet” kelimesiyle özdeşleşen Namık Kemal'in neşrettiği eserleri okuyup, onun düşüncelerini özümsemekteydiler. Bu arada Fransa'nın başkenti Paris'te yaşayan Ahmet Rıza ile örgüt üyeleri bağlantıya geçmişti. Bu bağlantılar sonucunda Ahmet Rıza örgütü fikirsel olarak bizatihi yöneten kişi konumuna geçecekti. Ahmet Rıza “İttihad-ı İslam” olarak ifade edilen örgütün isminin “İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak değiştirdi⁵¹⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyet ismini ilk kez 1894'te İstanbul'da bir Ermeni ayaklanmasıyla duyurdu. Ermenilerin Bâbîâli'ye ve Osmanlı Bankasına saldırmasının sebebinin Abdülhamid'in istibdadından kaynaklandığı ileriye sürüyorlardı. Bu arada halkı kendi yanlarına çekmek için cemiyetin önderlerinden Doktor Abdullah Cevdet tarafından bir beyanname hazırlanıp neşredildi. Hazırlanan beyannameler cami duvarlarına “Ya eyyühellezine Ameni etteku” ve “Millet gidiyor,

⁵¹² http://www.canerarabaci.com/makaleler_ittihat_ve_terakki_basini-sayfa_id-333-id-53542, (Erişim Tarihi: 11. 12. 2018).

⁵¹³ İttihad-ı Osman Cemiyeti başta biyolojik meteryalizm başta olmak üzere karmaşık düşünsel etkilerden ve vatanseverlik fikrinden etkilenen bir öğrenci örgütü konumundadır. Daha fazla bilgi için bkz. M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 1. Baskı, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1988, s. 27.

⁵¹⁴ Hürriyet kelimesi eskiden kölelerin azadlığı yerine kullanılırken, “Hürriyet” kelimesi bu dönemden sonra siyasal manada kullanılmaya başlamıştır. Hürriyet kelimesini ilk kez siyasal mânâda belirten Mustafa Fazıl Paşay'dı. Tarih 1867'de büyük olaylara şahit oldu. Mustafa Fazıl Paşa Kavalı sülalesindendi ve o aralar kardeşi İsmail Paşa Mısır Valisi'ydi. Mustafa Fazıl Paşa, Fuad Paşa ile anlaşmazlığa düşünce kardeşinden sonra veraset yoluyla valiliğe geçmek isterken bu görev kendine değil İsmail Paşa'nın oğluna verildi. Fazıl Paşa bu duruma kızarak Osmanlı Devleti'nin sorunlarını tenkit edici cümlelerle bir mektup kaleme aldı. Mektuptaki dikkat edilmesi gereken husus; Genç Türklerin mevcudiyetine temas ediyor ve devletin probleminin çözümü içinse “meşrutiyet” rejimi gerekliliği ifade ediliyordu. Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, C. I, 1. Baskı, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 40-41.

⁵¹⁵ Ahmet Rıza, *Anılar*, 1. Baskı, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 30.

himmeti ümmet kalıyor” başlıklarıyla asıldı ve halk birleşmeye davet edildi⁵¹⁶. Cemiyet’in Anadolu’da bulunan üyeleri bu şekilde halkı tertipleyerek Abdülhamid’e karşı bir darbe gerçekleştirmek istediler. Fakat bu durum Yıldız Sarayı’nın gözünden kaçmayınca başta Abdullah Cevdet olmak üzere örgüt üyeleri tutuklanarak, sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenlerin büyük bir kısmı Avrupa’ya iltihak ettiler⁵¹⁷.

İttihâd ve Terakki Cemiyeti’nin Avrupa’daki örgütlenmesinin ismi ise Jeunus Turcs (Jön Türkler) olarak ifade ediliyordu. Jön Türklerin başında Osmanlı döneminin pozitivist bir aydını⁵¹⁸ bulunuyordu. Ahmet Rıza Paris’te Osmanlı Türkçesi ve Fransızca *Meşveret* adıyla bir gazete neşrediyordu⁵¹⁹. Ahmet Rıza pozitivist oluşu, dinde aşırıya gidecek şekilde söylemlerde bulunması ve Ahmet Rıza’nın anlaşması zor biri olması, cemiyet üyelerinin büyük bir kısmının Ahmet Rıza’nın yanına iltihak etmesine mâni oluyordu⁵²⁰.

Örgütün yurtdışındaki diğer ismiyse Prens Sabahaddin’di. Prens Sabahaddin muhalif kesimleri bir araya getirmek için Fransa’da 4 Şubat 1902 tarihinde Fransız ayan azasından Mösyö Lafeyvre Contalis’in Lafeyet Sokağı’nda evinde Birinci Jön Türk Kongresi’nin yapılmasını sağladı. Bu Kongre’ye Prens Sabahaddin, kardeşi Lütfullah, Ahmet Rıza, Halil Ganim, İbrahim Temo, Doktor Nazım, İsmail Kemâl Bey gibi kişiler Mısır’dan, Kıbrıs’tan ve Bulgaristan’dan iştirak etmişlerdi. Ermeniler adınaysa Sisliyan, Rumlar adına Musiris Gidis ve Avukat Doktor Fardis katılmıştır⁵²¹.

Birinci Kongre’de Jön Türk mensupları arasında fikir ihtilâfları cereyan etmiştir. Fikir ihtilâfında iki tane görüş belirir. Birinci görüşü İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. Bu görüşe göre, propaganda salt neşriyat yoluyla yapılamaz. Bunun

⁵¹⁶ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, ss. 158-159.

⁵¹⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 137; Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, ss.159-160.

⁵¹⁸ Ahmet Rıza Paris’te Fransa’da 1889 tarihinde Fransız Devrimi’nin 100. yılı münasabıyla bir sergiye *Exposition* katıldı. Burada Fransız Aguste Comte’nin pozitivist düşünce akımından etkilenir. Bu şekilde pozitivist olur. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Rıza, *Anılar*, 1. Baskı, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2001 s. 14.

⁵¹⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 136.

⁵²⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 137.

⁵²¹ Cemal Kutay, *Prens Sabahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki*, 1. Baskı, Tarih Yayınları, 1964, İstanbul, ss. 144-145.

için silahlı kuvvetlerin de içerisinde olduğu bir ihtilâl meydan getirilmelidir. İkinci görüşü beyan edense Ermeniler olmuştu. Bu görüşe göre; yabancı devletlerin müdahalesiyle ıslahat yapılmalıydı. İsmail Kemal Bey'in düşüncesini, Ahmet Rıza da destekledi. Yâni, silah kuvvetiyle II. Abdülhamid iktidardan düşürülmeliydi. Prens Sabahaddin bu düşüncüyü desteklemeyince; Birinci Kongre'de Jön Türkler ikiye ayrılmış oldu. Prens Sabahaddin bundan sonra "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezi Cemiyeti"ni teşekkül ettirdi⁵²².

Prens Sabahaddin, Le Play tarafından kurulan, Science Sociale'in Henri de Tourville, Edmon Demolins tarafından geliştirilmiş olan bilimsel mecmûadan istifade etmekteydi. Bu ekole dayanarak, Türkiye'nin terakki etmesi için; Doğu sosyal tipinden Batı sosyal tipine evirilmedikçe tam mânâsıyla bir siyasî devrimin gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna kanaat getirmişti. Siyasi devrimin, hayata geçirilmesi için eğitime dayalı sosyal yapının değiştirilmesiyle başarıya ulaşacağını savunur ve Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için bireyci topluma geçilmesini belirtir⁵²³.

Birinci Türk Kongresi'nde gün yüzüne çıkan görüş itilaflarından dolayı Prens Sabahattin Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyet'ini kurmuştu. Bundan sonra, II. Abdülhamid'e karşı ayrılıkçı hareketler hız kazanmaya başlamıştı. Cenevre'ye matematik tahsili için giden Mithat Şükrü (Bleda) 1897 yılında Türkiye'ye dönüş yapmıştı. Selanik'te bulunan evinde Eylül 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu⁵²⁴. Cemiyet'in kurucu kadrosu ekseriyetle 3. Ordu subayları ve mason locası üyesinden müteşekkildi⁵²⁵.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Ahmet Rıza'nın yönetimini deruhte ettiği Paris'teki İttihat ve Terakki Örgütü ile iletişime geçmeye başladı. İletişim

⁵²² Kutay, *Prens Sabahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki*, s. 146.

⁵²³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 177.

⁵²⁴ Sacit Diyar, *Didâr-ı Hürriyet Kartpostlarıyla İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 92.

⁵²⁵ On kişilik kurucu arasında; Bursalı Tahir Bey, Naki Bey, Edip Servet Tör, Kazım Nami Duru, Ömer Naci, İsmail Canbolat, Mehmet Talat Bey, Mithat Şükrü, Rahmi Bey'lerde bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. I, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 21-22.

sağlayanlarsa, Dr. Nazım ve Dr. Bahattin'di⁵²⁶. Paris'le irtibat sağlandıktan sonra birleşen iki örgüt adı; İttihat ve Terakki Cemiyeti şeklinde ifade edilmeye başlandı⁵²⁷.

Enver Paşa gibi askerî cenâhtanda kişiler dâhil olmuştu. Enver Paşa'nın başını çektiği cemiyet ekseriyetle Harbiye'den mezun subaylar katılmaktaydı. Cemiyet'e asker ve sivil üyeleri hızla katılarak, gizli ve ihtilâlcî bir güce dönüşmüştür⁵²⁸. Bu örgütün amacı; şiddet ve baskıya dayanarak, rafa kalkan Meşrutiyet'i tekrar ilân ettirmektir. Meşrutiyet'in ilânına neden olacak hadiseyse; Reval'de⁵²⁹ İngiliz ve Rusların Osmanlı topraklarının taksimi konusunda anlaşmaya varmasıydı. Bu durumun nedeniyse; İttihat ve Terakki örgütü üyelerine göre II. Abdülhamid idi. Bunu bahane eden, Resneli Niyazi⁵³⁰, Enver Bey, Ohrili Sabri Bey⁵³¹ dağa çıkararak isyan etmeye başladılar. Onların eylemleri ülke içerisinde huzursuzluğa ve kargaşaya dönüşünce, Abdülhamid eylemlerini önlenemeyeceğini anlayınca, 1878'de rafa kalkan Mebusan seçimleri yapıp 23 Temmuz 1908'de tekrar yapılacağı kamuoyuna duyurulur. Bundan sonra II Meşrutiyet dönemi başlar. II. Meşrutiyet Dönemi Cumhuriyet'in ilân edilmesine kadar sürer⁵³².

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihat ve Terakki örgütünün istediği "hürriyet" ortama kavuşulmuş oldu. Bu arada Bulgaristan, 5 Ekim 1908 tarihinde tek taraflı bağımsızlığını ilân etti. 7 Ekim 1908 tarihinde Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ve kendine bağlandığını duyurdu. Ülke dışında bunlar yaşanırken, ülke içerisinde Aralık 1908 tarihinde seçimde, Prens Sabahattin'in partisi Osmanlı Ahrar Fırkası'nın karşısında İttihat ve Terakki seçimi kazandı ve Ahmet Rıza 17 Aralık 1908 tarihinde Meclis Başkanı seçildi. Bu seçimden sonra 31 Mart Vakası vukua

⁵²⁶ Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 27.

⁵²⁷ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümân İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 20.

⁵²⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, s. 22.

⁵²⁹ Reval-Talin bugünkü Estonya'nın başkentidir.

⁵³⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Resneli, Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi yahud, Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1326.

⁵³¹ Aslı adı Eyüp Sabri Akgöl'dür. İttihat ve Terakki Cemiyeti boyuncu Merkez-i Umumi üyesi olmuş ve Cumhuriyet Döneminde Çorum milletvekiliği yapmıştır. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 75.

⁵³² Zafer Kars, *1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği*, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 57; Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkleri (1889-1908)*, 1. Baskı, Selis Kitapları, İstanbul, 2009, s. 179.

geldi. 31 Mart olayıyla Abdülhamid tahtan indirildi⁵³³. İttihat ve Terakki üyeleri yaşananların sorumlusu olarak Abdülhamid'i gösterdiler ve onun yerine tahta 27 Nisan 1909'da Sultan Reşat'ı getirdiler. 33 yıllık Abdülhamid böylece sonlanmış oldu ve Cumhuriyet'e kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetiminde bir devlet karşımıza çıkacaktır⁵³⁴. Avrupa'da Jön-Türk adı ile tanınan İttihatçılar Abdülhamid'i devirerek meşrûtiyeti rejimini tesis etmeyi başardılar. Fakat İttihatçılar manevî bir ruha sahip olmadıkları için ülke içerisindeki bireyleri bir arada toplama ve birleştirmeyi başaramadılar⁵³⁵.

2.1.6. II. Meşrutiyet Döneminin Fikriyatı ve Reformları

II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinde sonra Osmanlı Devleti sadece salt bir rejim değişikliği yaşamamıştır. Devletin içerisinde toplum yaşamını etkileyen değişimler de yaşanmıştır. Bu değişimler, eğitim, siyaset, edebiyat gibi sahalarda da görülmüştür. II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı Devleti'de eşine az rastlanır bir fikir kaynaşması meydana gelmiştir. II. Meşrutiyet devrinin öncesinde ve sonrasında ortak düşünce, devleti kurtarmak ve hürriyet ortamını tesis etmeyi⁵³⁶. Bu düşüncenin uygulanması içinse farklı fikirler gerekiyordu. Bu dönemde fikir kaynaşmalarının yanında; fikir ayrılıklarının en fazla yaşandığı ve çatışma ortamının sıklıkla görüldüğü bir dönemdi⁵³⁷.

II. Meşrutiyet döneminde savunulan ve uygulamaya konulan ilk fikir akımı Osmanlıcılıktır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Osmanlılık düşüncesini “Osmanoğulları ocağı etrafında din farkı gözetmeksizin aynı haklara sahip muhtelif kavim ve milletlerin toplanmasından doğan içtimâî bir heyet” olarak ifade eder. Bu ifade anlaşılacağı üzere, Osmanlıcılık düşüncesinin amacı, din, din, ırkı gözetmeksizin, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yaşayan her ferдин eşit hâle getirilmesi anlayışıdır.

⁵³³ İkinci Meşrutiyet İlânı ve 31 Mart Hâdisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, (Haz. Faik Reşat Unat), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 48-56.

⁵³⁴ Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin İnşası İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 55-56.

⁵³⁵ Tekianalp, *Kemalizm*, (Haz. Çetin Yetkin), 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 57.

⁵³⁶ Özakpınar, *Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan*, s. 137.

⁵³⁷ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 163.

Bu fikrin ortaya çıkmasına etki eden olaysa; 1789 Fransız İhtilâli'dir⁵³⁸. Fransız İhtilâl'in sonucunda, milliyetçilik mefhumu; Osmanlı Devleti gibi nüfusu heterojen yapıda olan ülkelerde olumsuz şekilde tezahür etmiştir⁵³⁹.

Osmanlıcılık fikrinin filizlenmeye başladığı dönemse; II. Mahmud Devri'dir. Sultan II. Mahmud'un, "Ben tebaamı Müslümânı camide, Hıristiyanı kilisede, Museviyi havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur" sözü; Osmanlı Devleti içersindeki yaşayan halkın arasındaki eşitliğin sağlanmasına yönelik bir adımdı. II. Mahmud'un bu sözü aynı zamanda Osmanlıcılık mefhûmunun ana düşüncesini oluşturmuştur⁵⁴⁰.

II. Mahmud döneminde Avrupa'ya tahsil için giden gençler, yurtlarına dönünce Yeni Osmanlılar teşkilatını kurmuştur. Yeni Osmanlılar, Osmanlıcılık düşüncesinin en ateşli savunucusu olmuştur. Tanzimât Fermanı, Islahât Fermanı, Meşrûtiyet dönemlerinin yaşanmasında kayda değer etki etmişlerdir. Osmanlıcılık fikir akımı başlangıçta dönemin konjonktüründe Avrupalı devletlerin ülke içine karışmasını engellemesi hedeflenmiştir. Osmanlıcılık fikir akımını Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devletin siyaset tarzını belirleyen akım haline gelecektir⁵⁴¹.

İkinci Meşrûtiyet döneminde diğer bir fikir akımı İslâmcılıktır. İslâmcılık fikri, II. Meşrutiyyet Döneminin en rağbet gören fikir akımlarından birisidir. İslâmcılık fikri, kuvvetini İslâmi akidelerden almış ve olayları bu âkideye dayandırmıştır. İslâmcılık fikrinin rağbet görmesindeki temel sebep; Osmanlı

⁵³⁸ Bu konuyla hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.44, Isparta,2018, ss. 62-79.

⁵³⁹ Ahmet Hamdi Tanrıpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, 7. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 152.

⁵⁴⁰ Osmanlıcılık düşüncesi dört evrede incelenmektedir: Babiâli otoritesindeki merkezi siyaset, Yeni Osmanlıların muhalefetçi ve Meşrûtiyet pragmatizmi çerçevesinde Osmanlıcılık yaklaşımı, II. Abdülhamid'e karşı muhalif olan Jön Türklerin oluşturduğu Osmanlıcılık düşüncesi, II. Meşrutiyyet dönemindeki Osmanlıcılık düşüncesidir. Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)", *Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrûtiyyet'in Birikimi*, C. I, 8. Baskı, İletişimYayıncıları, İstanbul 2009,s.88; Azmi Özcan, "Osmanlıcılık Farklı Unsurları Osmanlı Kimliğinde Birleştirmeyi Amaçlayan Siyasî Düşünce", *DİA*, C. XXIII, İstanbul, 2007, s. 485.

⁵⁴¹ Özcan, "Osmanlıcılık", s. 485.

Devletini teokratik bir yapıya sahip olması ve sultanın tüm İslâm devletinin halifesi olmasıdır⁵⁴².

İslâmcılık fikrinin uygulayıcısı daha doğru bir devlet prensibi olarak gören kişi II. Abdülhamid'dir. Fikrin ortaya çıkmasının saikiyse; Batı'nın hemoganyasının günden güne artması ve emperyalizmin İslâm coğrafyasına tesiridir⁵⁴³. Bu sebepten ötürü; Sultan Abdülhâmid, Batının emperyalist politikasına karşı; hilâfeti merkezileştirerek ve evrenselleştirerek bir İslâm kurumu olarak tesis etmek emelindeydi. Abdülhamid ülkenin bekâsı için, Müslümanlar içinde etnik milliyetçiliğin önüne geçmek ve Türklerin uluslararası konumunu güçlendirmek için de halifelik sıfatının gücünden yararlanmıştı. II. Abdülhamid'in aslolan düşüncesi; ülke ve ülke dışındaki tüm Müslümanları İslâmcılık adı altında bir araya getirmektir. II. Abdülhamid'in İslâmcılık politikası, Batı tarafından Panislamizm olarak isimlendirilerek bir cihâd hareketi olarak nitelendirilmiştir⁵⁴⁴.

II. Abdülhamid'in İslâmcılık politikası adeta bir satranç oyununu andırıyordu. Bu dönemde, Osmanlı yönetimi altında yaşayan 20 milyon Müslümân varken, İngiltere emperyalizmin altında hayatını sürdüren 100 milyon Müslüman vardı. İngiltere'nin kontrolü altındaki bu sayısal üstünlük, emperyalizmin sinisi düşüncesiyle birleşerek İslâm coğrafyasında Arap milliyetçiliği tohumları ekilmekteydi⁵⁴⁵. II. Abdülhamid keskin ve kıvrak bir zekâyâ sahipti. İngiltere'nin bu hamlesine karşı o da İngiltere'nin kullandığı kozu kullanmıştır. II. Abdülhamid, İngiltere sömürgesi altında yaşayan Hindistan, Afganistan, Mısır gibi memleketlerdeki Müslümanlarla temas geçerek, onlarla gönül birliği kurmak ve İstanbul'u onların gönlünde "siyasî kıblegâh" haline getirmeye hedeflemiştir. Abdülhamid'in bu amaç uğrunda Müslümân hacıların istifade etmesi için Hicaz-

⁵⁴² Tarık Z. Tunaya, *Hürriyet İlanı ve İkinci Meşrutiyet Döneminin Siyasi Hayatına Bakışları*, 1. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul, 1998, s. 90.

⁵⁴³ Sina Akşin, *Ana Hatlarıyla Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, s. 96.

⁵⁴⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 51-53.

⁵⁴⁵ Sabuncuzâde Luis Alberi, *Sultan Abdülhamid'in Hal Tercümesi*, (Haz. Mahir Aydın), Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s. 11.

Demiryolunu inşa ettirdi. Arap aşiretlerindeki çocukları devlete bağlamak içinse “Aşiret Mektepleri” ihdas edildi⁵⁴⁶.

II. Abdülhamid’in devlet politikasına hâline getirdiği İttihâd-ı İslâm, yani İslam birliği ideolojisi Abdülhâmid’in tahtta indirilmesiyle birlikte fikir akımına dönüştü. İslâmcılık fikir akımı iki guruba ayrılmaktaydı. Bunlardan ilk gurup Musa Kâzım, Mahmut Esad gibi koyu şeriatçılar diğer gurupsa Mehmet Âkif, Said Halim, Eşref Edip gibi en az bir Batı lisânı bilen ve her şeyi sorgulamaya temâyül gösteren “ılımlı İslâmcılar” diye nitelendirebileceğimiz kişilerdir⁵⁴⁷. Bu iki gurup fikri tenkit yönünden birbirlerinden ayrılıyor gibi görülse de düşünceleri tatbik etme yönünde ortak bir paydada birleşmişlerdir⁵⁴⁸.

Bu fikir akımının hayat bulduğu alansa, *Sebilürreşad* mecmûasının sütûnlarıydı. Bu dergide, II. Meşrutiyet yıllarında; Cemaladdin Efgâni, Şeyh Muhammed Abduh’un makaleleri neşredilmişti. *Sebilürreşad*⁵⁴⁹ dergisinin diğer önemli isimleriyse; Mehmet Âkif, Eşref Edip⁵⁵⁰, Aksekili Hamdi, Mahmut Esat, İzmirli Hakkı, Abdürreşit İbrahim, Ahmet Naim, Tâhirü’l Mevlevi, Halim Sabit, Ali Ekrem gibi İslâmcı yazarlardı. Bu dergide İslâmcılığı savunan müteffekirlerin hemfikir oldukları konu; Batılılaşma ya da vulgar modernleşme sorunuydu. Batılılaşma hareketini getirdiği; ekonomi, siyasî, sanat gibi alanlarda yapılan yeniliklere karşı çıkararak, bir ahlak sorunu gibi mülâhaza etmişlerdi⁵⁵¹. Yâni, İslâm teknik bakımdan Batı’dan geridedir. Doğu’yu yenen Batı, teknik olarak Doğu’ya üstünlük kurmuştur⁵⁵². Fakat Mehmet Akif (Ersoy) *Safahat* adlı eserinde bu konuya

⁵⁴⁶ Alberi, *Sultan Abdülhamid’in Hal Tercümesi*, s. 12.

⁵⁴⁷ Peyami Safa, *Türk İnkılaplarına Bakışları*, 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 64.

⁵⁴⁸ İslâmcıları bir araya getiren tatbik ettikleri programlarıydı. Bu program hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Safa, *Türk İnkılaplarına Bakışlar*, s. 65-69.

⁵⁴⁹ “Hakka götüren yol” anlamına gelir. İlk sayısını, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra 1908 tarihinde *Sıratülmüstakim* ismiyle neşretmiştir. 182 sayı yayımlandıktan sonra 1912’de ismini değiştirerek *Sebilürreşad* adıyla yayın hayatında yer almıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Caner Arabacı, “Sebilürreşad’ın Cumhuriyet ve Yeniliklere Bakışı”, *Selçuk İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C. I, S. 1, Konya 1999, s. 13.

⁵⁵⁰ Eşref Edip 1908’de *Sebilürreşad* dergisinde başmuharrirlik yapmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Caner Arabacı, “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslâmcılık*, C. VI, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 99; Adnan Gül, *Sebilürreşad (Sırat-ı Mustakim) Dergisi’ne Göre Batılılaşma Problemi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 67.

⁵⁵¹ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, ss. 278-279.

⁵⁵² Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 282.

dikkat çekmiştir. Batı medeniyet ve Batılılaşma olgusunun doğru anlaşılması üzerinde durmuştur. İslam dini medenileşmeye ve modernleşmeye engel değildir. Mehmet Akif, Batı medeniyetlerinden insanlığın yararına olan değerlerin alınıp uygulanmasında bir beis görmez⁵⁵³.

II. Meşrutiyet döneminde diğer önemli fikir akımından birisi de Türkçülük'tür. Başlangıçta, Türkçülük; dil, edebiyat ve tarih sahalarında belirlemeye başlamıştır. Fuat ve Cevdet Paşaların *Kavaid-i Osmaniye*'si, Ahmet Vefik Paşa'nın *Tarih-i Alem*'i, Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türkî* eserleri Türklük bilinciyle kaleme alınmıştır. Edebiyat sahasında; Şinasi, Ali Suavi, Mehmet Emin, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet sade Türkçe ile eserler neşretmişlerdi⁵⁵⁴.

Edebiyat alanında görülen Türkçülük bilinci, İttihat ve Terakki döneminde ulusçuluğa dayanan bir düşünce sistemine dönüştü. Türkçülüğün tekâmülünü sağlayacak olan kişilerse XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da göçen Müslümân Türklerdi. Bu kişiler arasında en dikkate geçen Yusuf Akçura'ydı. Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı *Üç Tarz-ı Siyaset* kitabı Türkçülüğün ilk manifestosu olarak addedilir⁵⁵⁵. Yusuf Akçura, neşrettiği makalelerde; Osmanlı Devleti'nin eski gücüne kavuşması için devletin siyasetinde önemli bir tesiri olacağına inandığı; Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük nazariyeleri savunuyordu. Yusuf Akçura'dan başka Rusya coğrafyasında ismini duyuran kişiler; Hüseyin Alizade, Ahmet Ağaoğlu, Gaspıralı İsmail, Mehmet Emin Resulzade⁵⁵⁶ Türkçülüğün siyasal bir renk almasında sağlamıştır⁵⁵⁷. Bu kişilerin desteğiyle, 1908 yılında İstanbul'da Türkçülük akımı ilk örgütlemesini Türk Derneği'ni kurarak yapmıştır. Aynı isimlerin müşterek çabalarıyla 1911 yılında Türk Derneği'nin yayım organı olan *Türk Yurdu* dergisi

⁵⁵³ Emine Gözde Özgürel, "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetinin Olumsuzlayıcı Yaklaşımları", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırma Dergisi*, S.15, Ankara, 2014, ss. 143-151.

⁵⁵⁴ Akşin, *Ana Çizgilerle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s. 98.

⁵⁵⁵ Masami Arai, "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 180; Masami Arai, *Jön Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 100.

⁵⁵⁶ Türk sıfatını ilk defa bir millet olarak tasvir eden kişi Mehmet Emin'dir. Osmanlı-Rus Harbi sırasından yazdığı bir şiirler bu tasvifi yapmıştır. Tafsilatlı bilgi için bkz. Rıdvan Akın, *Osmanlı Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918*, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

⁵⁵⁷ Akşin, *Ana çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s. 99.

çıkarıldı⁵⁵⁸. Bundan sonra geniş bir katılımıla Türk Ocağı kuruldu. Türk Ocağı'na Selanik'ten Ziya Gökalp ve arkadaşları dâhil oldu. Bu şekilde, Türk Ocağı'nın faaliyetlerinde İttihat ve Terakki'nin de rol almasını sağladılar. Ziya Gökalp'in de Türk Ocağı'na katılmasıyla, Türk Ocağı'nın kuvveti ve tesiri hissedilmeyle başlamıştı⁵⁵⁹.

Türkçülük akımı içerisinde muhtelif düşüncelerde günyüzüne çıkmıştı. Bunların arasında; Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in düşüncesi ön plândaydı. Yusuf Akçura; "ırk üzerine müstenit bir Türk milliyet-i siyâsiyesi (panturquisme)" teşkil etmek istiyordu. Yusuf Akçura, ırk mefhumu üzerine görüşünü tesis etmekteydi⁵⁶⁰. Buna karşılık diğer görüşün bânîsi; Ziya Gökalp, Türkçülüğü sosyolojik bir kimlikle değerlendirmiştir. Ona göre, milletin temeli hars, yani kültürdür. Milletler arası değerlere medeniyet adını verdi⁵⁶¹. Ziya Gökalp; bu doğrultuda Türk Ocağı'nın dergisi olan *Türk Yurdu*'nda 1913 yılında makaleler kaleme aldı. Ziya Gökalp'in tefrika hâlinde kaleme aldığı bu makaleler, 1918 yılında *Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak*⁵⁶² adıyla kitap hâline getirildi. "Üç Akım" başlığıyla kaleme aldığı makalede, çağdaşlaşmanın, modernleşmenin köklerinin III. Selim'in yaptığı yeniliklerde araması gerektiğini belirtir. Meşrutiyet Döneminde yaşanan fikir akımlarıysa, toplumsal ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp; Doğu'da ve Batı'da evrilmeye başlayan milliyetçilik mefhumu yirminci yüzyılın en önemli olayı olarak belirtir. Türklükle, İslâmlığın karşıt fikirler olmadığını aksine Türklüğün milliyet ile İslâmlığında uluslararası birlikle irtibatlı olduğundan söz eder. İslamiyet'in Türk benliğine katkısını da vurgu yapmıştır. Türkçülük akımının

⁵⁵⁸ Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali, Gaspıralı İsmail İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle iribatını sağlayan liderler; *Hayat, İrşad, Füyûzat, Tercümân-ı Ahvâl-i Zaman* gibi mecmualarda öne sürdükleri fikirlerle Jön Türklüğün temel örgütlenmesinin içselleştirmesini sağlamıştır. Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLI, İstanbul, 2012, s. 552.

⁵⁵⁹ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 306.

⁵⁶⁰ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Matbaayı İçtihad, Kahire, 1907, s. 4.

⁵⁶¹ Uriel Heyd, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, (Çev. Cemil Meriç), 1. Baskı, Sebil Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 44; Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 35.

⁵⁶² Ziya Gökalp, *Türkleşme, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 1. Baskı, Yeni Mecmua, İstanbul, 1918, s.2.

ideolojik olarak içselleştirilmesini sağlayan Ziya Gökalp olmuştur. Bu fikir akımı Cumhuriyet döneminin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e de tesir edecektir⁵⁶³.

II. Meşrutiyet Devrinde önemli fikir akımlarından birisi Batıcılık olmuştur. Batıcılık akımının etkisi günümüzde de güncelliğini korumaktadır. II. Meşrutiyet döneminde bu akımın öncüleri; Abdullah Cevdet, Celâl Nuri ve Kılıçzâde Hakkı olmuştur⁵⁶⁴. Bu fikri savunularının düşüncelerinin tezahür ettiği mecrasıysa; Abudullah Cevdet'in sahibi olduğu İçtihad mecmûası olmuştur. Kılıçzâde Hakkı, "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı makalede ülkenin terakkisi ve modernleşmesi için tatbik edilmesi gerekli olan programı kaleme almıştır⁵⁶⁵.

Kılıçzâde Hakkı'nın düşünceleri şu şekildeydi; "sarık takmak, cübbe giymek sadece din görevlileri için özel olmalıydı, bütün medreseler ilga edilmeli, kadınlar istediği şekilde giyinebilmeli, fesin yerine serpuş giyilmeli, her hür erkek ve kadın istediği kişiyle hür iradesiyle evlenebilmeli, görücü âdetine son verilmeli, Mecelle ilga edilmelidir. Büyük Osmanlı lûgatı hazırlanarak dilde Turancılık hedef haline getirilmeli ve bu şekilde Osmanlıca'daki Arabî ve Farişî kelimelere muhtaç kalınmayacaktı⁵⁶⁶.

Kılıçzâde Hakkı'nın kaleme aldığı makale, Cumhuriyet dönemindeki icra edilecek modernleşme uygulamalarının fikirsel zeminini teşkil edecek mahiyetteydi. II. Meşrutiyet döneminde sosyal, siyasal, dil-edebiyat gibi alanlarda modernleşme namına yapılan yenilikler gelecek devrin kültürel değişmelerinden etkilemiştir⁵⁶⁷.

II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıların yaptıkları reformlar nicelik bakımından az olmasına rağmen, ilerleyen dönemler için ehemmiyeti büyüktür. Bu dönemde hukuk alanında yapılan en önemli reform Aile Hukuk'dur. Aile Hukuk'u

⁵⁶³ Yılmaz Özakpınar, *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 248.

⁵⁶⁴ Şükrü Hanioglu, "Batılılaşma", *DİA*, C. V, İstanbul, 1992, ss. 148-152.

⁵⁶⁵ Kılıçzâde Hakkı'nın İçtihad'ta yayımladığı makale daha önce yayımladığı İtikâdât-ı Batılâyâ İlânı Harb eserinden iktibas edilmiştir. Yazı Celal Nuri Bey'e ithâfen yazılmıştır. Daha fazla bilgi için Kılıçzâde Hakkı, *İtikâd-ı Batılâyâ İlân-ı Harb*, Semsi Matbaası, İstanbul, 1332, s. 62-82; Ayrıca Safa, *Türk İnkılâplarına Bakışlar*, s. 59-63.

⁵⁶⁶ Safa, *Türk İnkılâbına Bakışları*, s. 58-62.

⁵⁶⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik*, 1. Baskı, MEB Basımevi, İstanbul 1969, s. 274.

ile ilgili davaları şeriat mahkemeleri yerine sivil mahkemeler bakmaya başlamış ve adli davalarda tüm yetki Adliye Nâzır'ına verilmiştir⁵⁶⁸.

Bu dönemde maarif sahasında yapılan inkılâplardan birisi, 22 Mart 1919 tarihli kararname değişikliğiyle kızların orta, lise ve yüksek tahsiline iştirak etmeleriydi. Böylece kız ve erkek öğrenciler aynı dersleri almaya başladı. İnâs Darülfünûnu kaldırıldı ve karma eğitime doğru ilk kez adım atılmış oldu⁵⁶⁹. Bu dönemden önce, kadınlar ebe, hastabakıcı, öğretmenlik yapabiliyordu. Meşrutiyet dönemiyle birlikte kadınlar memuriyet hayatına atılmış, savaş esnasında askere giden erkeklerin yerlerine de görev yapmaya başlamışlardı. Memuriyet hayatına atılan kadınlar, peçe ve çarşaf yerine elbise giymeye başlamışlardır⁵⁷⁰.

Meşrûtiyet döneminde muvaffakiyet sağlanmamasına rağmen yapılan diğer bir yenileşme hamlesiyse, Arap Harflerinin değiştirilme girişimleriydi. Bu dönemde konu üzerinde şiddetli tartışmalar yaşanmıştı. Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Osmanlı harflerinin Türkçe'ye uygun hâle getirilmesi, "Enveriye"⁵⁷¹ adında yöntem geliştirildi. Fakat bu yazı sisteminin uygulamadaki güçlüğünden dolayı kullanımında vazgeçildi⁵⁷².

Osmanlı döneminde yapılan demokratikleşme, batılılaşma ve modernleşme girişimleri bir ihtiyacın belirmesinden hareketle meydana gelmiştir. Bu hareketlerin temel nedeni Osmanlı Devleti'nin mahvını önlemek için yani Avrupa'nın güçlenmesi

⁵⁶⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 116.

⁵⁶⁹ Meşrutiyet Döneminde, yükseköğretimden sorumlu kişi Ali Reşad Bey'di. Reşad Bey, Fransız Devrimine hayran ve tüm yeniliklere açık bir insandı. Tedrisât-ı Âliye müdürü Reşad Bey, kız ve erkek öğrencilerin Darülfünun bünyesinde aynı müderrislerden ders göreceklarını duyurmuştu. Daha fazla bilgi için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılâp ve Travma (1908-1928)*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s.72.

⁵⁷⁰ Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s. 276.

⁵⁷¹ Osmanlı Türkçesinde kullanılmayan sesli harfler ilave edilmiş, kelimeler yazılırken harflerin bitştirilmesine son verilmişti. Kelimelerde her harf tek tek ve aralarına sesli harfler de ilave edilerek ayrı ayrı yazılacaktı. Bu Türkçenin konuşulduğu gibi kâğıda dökülmesi anlamına geliyordu. Bu yazı yönteminde "ü" ve "o" gibi yeni harfler de türetilmişti. Bütün sesli harflerin şekli değiştirilmiş, bazı eski sesli harflerin üzerine işaretler koymak suretiyle alfabe yeni bir şekil almıştı. Doğal olarak eski sisteme alışan nesil bu alfabeği kullanmakta zorluk çekmişti. Yeni sistemde harfler ayrı ayrı yazıldığı için hurûf-ı munfasıla olarak ifade ediliyordu. Daha fazla bilgi için Murat Bardakçı, *Enver*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 137.

⁵⁷² Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s. 277.

karşısında Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini sorgulama sürecidir. Bu süreç kısmen başarılı olsa da Osmanlı Devleti'nin yok olmasını önleyememiştir.

Mehmet Asım'a göre; Osmanlı Devleti'nin mahvının sebebi; Avrupa'daki gibi tam anlamıyla demokratikleşme ve modernleşme seviyesine ulaşamamasıdır. Osmanlı'nın yeni durum ve şartlara uymadığını, kafaları yenileştirmediğini, ahlâkları değiştiremediğini; yeni güneşlerin aydınlığıyla vicdanları aydınlatamadığını daha da önemlisinin geçmişten ders almaya tevessül etmediklerini vurgular. Mehmet Asım, bir milletin yaşaması için yarının ihtiyaçlarını bugünden düşünüp kendisini ona göre hazırlaması gerektiği belirtir. Bu ihtiyacın en somut göstergesinin demokrasi olduğuna işaret eden⁵⁷³ Mehmet Asım; demokrasinin olgunlaşmadığı ülkelerde, bir milletin hayatını sadece bir kişinin çizdiğini ve o kişinin çizdiği usul ve kaide esas alınarak bir milleti idare etmenin onları ölüme mahkûm etmek gibi olduğunu tasavvur etmektedir⁵⁷⁴.

Mehmet Asım, Türkiye'ye demokrasi getiren kişilerin Genç Türkler olduğuna kanidir. Osmanlı inhitat devresine girdiği zaman Tanzimat döneminde ilk kez taklit yoluna tevessül ettiklerini, Meşrutiyet döneminde Batı medeniyetindeki demokrasi sistemi en samimi bir taklidiydi. Bu rejimin mimarları Genç Türklerdi⁵⁷⁵. Mehmet Asım, Türkiye'nin modernleşme yolunda demokrasi yakalanması Cumhuriyet ilân edilmesiyle ulaşılacağını söyler⁵⁷⁶.

⁵⁷³ Mehmet Asım, "Hayat Yolunda", *Vakit*, 13 Temmuz 1931, s. 1.

⁵⁷⁴ Mehmet Asım, "Hayat Yolunda", s. 2.

⁵⁷⁵ Asım Us, "Rejimde Taklitçilik", *Vakit*, 7 Teşrin-evvel 1944, s. 1.

⁵⁷⁶ Us, "Rejimde Taklitçilik", s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZETECİ US AİLESİNİN CUMHURİYET MODERNLEŞMESİ ÜZERİNE MÜLÂHAZALARI

“Memleket behemehâl asrî, medenî, müteceddid olacaktır, bizim için bu hayat davasıdır(Mustafa Kemal Atatürk)⁵⁷⁷.”

Osmanlı Döneminde yaşanan modernleşme girişimlerinin genel bir değerlendirmesinden sonra, Cumhuriyet ilânıyla birlikte Türkiye’de yaşanan değişimlere, Us kardeşlerin bakışları ve söylemlerinin neler olduğu bu bölümde incelenecektir.

3.1. “Cumhuriyet’in İlânı” ve “Yeni Türkiye’de” Yaşanan Siyasi Paradigma Değişimleri üzerine Mülâhazaları

Millî Mücadele döneminin silahlı safhasının muvaffakiyetinden⁵⁷⁸ sonra Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin ismi; Yeni Türkiye’nin inşasıydı. Yeni Türk Devleti’nin inşasında kullanılan harç reformlardı. Cumhuriyet döneminde yapılan reformların temel amacı; Türk milletinin Batılılaşması, çağdaşlaşmasıydı⁵⁷⁹. Siyasal alanda yapılan modernleşmelerin en önemlisi;

⁵⁷⁷ Halil İncalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 5. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 93.

⁵⁷⁸ Millî Mücadele döneminin başarılması modernleşme yolunda doğu toplumları olan Pakistan, İran, Hindistan, Tunus gibi ülkeler için Türkiye örnek teşkil etmiştir. İstiklâl Savaşı’nın kazanılması Doğu’nun siyasi, dini, toplumsal baskıyla Batılı devletlerin siyasi, iktisadi zorbalığına karşı korunmuş yeni tam ve bağımsız Türk devleti kurulma yolunda önemliydi. İzzet Öztoprak, “Atatürk Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984, s.520.

⁵⁷⁹ Türkiye’de modernleşme Batı’da uzun bir gelişme sonucunda aşağıdan kitlenin geleneksel cemiyeti değiştirmesi şeklinde olmuştur. Türkiye’de ise devletin ve entellektüel kesimin devrim hareketi olarak yukarıdan gelmiştir. Bu durum Türkiye’nin siyasi gelişiminde buhranlar yaşanmasına neden olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Halil İncalcık, *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, Belleten, C.LII, S. 204, Kasım 1988, ss. 987-992; Besim F. Dellaloğlu,

Cumhuriyet ilânı ve akabinde gelen reformlarla birlikte görülen paradigma değişimi ve bu değişim sonucunda yaşanan dönüşümlerdi. Bu dönüşüm süreci içerisinde muhtelif sorunların belirdiğini ve zaman zaman bu sorunların siyasî, dinî ve toplumsal krizleri de beraberinde getirdiği görülmüştür⁵⁸⁰.

Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde ehemmiyete haiz konulardan birisi, 1 Kasım 1922 yılında Saltanatın ilga edilmesi olmuştur. Cumhuriyet modernleşmesinin önünde engel teşkil eden Saltanatın kaldırılmasından sonra Meclis ile Halife arasında meşruiyet krizi yaşanmıştır. Daha doğrusu; Halife Abdülmecid ile Meclis arasında anayasal ilişkiler sarih değildi. Bu durumun tezahürü, 1922'den sonra Meclis nazarında; Halifelik artık bir memuriyet gibi addediliyordu. Toplumsa, Halifeliğin meşruiyetine inanıyor ve Halifeyi devletin başı gibi görüyorlardı. Fakat Halife Abdülmecid'in meşruiyet alanını zaman zaman aştığı iddia ediliyordu⁵⁸¹.

Cumhuriyet döneminin modernleşme sürecinde, siyasal sahasında güç dengesi yaşanırken; “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” daha organize bir hâl almak için Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla siyasî bir partiye dönüşecekti. Mehmet Asım, Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Hukuk Gurubu'nun seçime bir parti halinde girmeyi düşünmeleri, bunu bir beyannameyle bildirmelerinin Türkiye'nin siyasî hareketi adına önemli olduğunu belirtir⁵⁸². Müdafaa-i Hukuk Gurubu'nun ve bu guruba üye olanların bir fırka hâline gelmeleri inkılâp yolundaki Türkiye'nin siyasî hayatına hizmet konusunda ehemmiyetine dikkat çekmiştir⁵⁸³.

Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanpınar Fetişizmi, 4. Baskı, Kadim Yayınları, Ankara, 2016.

⁵⁸⁰ Emre Ateş, “Cumhuriyet Modernleşmesinin Bunalımları”, *Cumhuriyet ve Modernleşme*, (Ed. Ahmet Emre Ateş), 1. Baskı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 19.

⁵⁸¹ Erik Jan Zürcher, *Moderleşen Türkiye'nin Tarihi*, ss. 247-248.

⁵⁸² “Mustafa Kemâl Paşa riyâseti altında ictimâiden Müdâfa-i Hukuk Gurubu intihabâta bir fırka hâlinde iştirâka karar vermiştir. Bu karar bir beyanname ile ilân edilmiştir. Müdafa-i Hukuk Gurubundan ve bu guruba mensup olan kuvvetleri bir fırka hâline inkılâb etmeye karar vermiş olması memleketimizdeki siyasî ceryanların tevzine hizmet edecektir. Esasen sırf Müdafaa vatan maksadıyla teşkil eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Büyük Millet Meclisi tarafından yeni intihabat icrasına karar verilirken sonra bir dereceye gayr-i tabî vaziyete düşman bulunuyordu. Çünkü bir kere yeni intibihat neticesinde toplanacak olan Meclis akd-ı sulh edildikten sonrada vazifesinde devam edecekti. Bu takdirde intihabaya iştirâk etmek için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hem sulh meselesinde hem de sulhdan sonra takip edilecek siyaset hakkında bir program tesbit etmesi lazım geliyordu” Mehmet Asım, “Halk Fırkası,” *Vakit*, 8 Nisan 1923, s. 1.

⁵⁸³ Mehmet Asım, “Halk Fırkası”, *Vakit*, 8 Nisan 1923, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa'nın meşruiyet krizi için bulduğu formül; Cumhuriyetin ilânı ve sonrasında Halifelik kurumunun lağvedilmesi idi. 27 Ekim 1923'te TBMM'de Fethi Bey'in istifa etmesi Meclis'i zor durumda bırakır. Bu istifanın sonucunda Meclis iş yapamaz hâle gelir⁵⁸⁴. Bu durumdan çıkmanın tek yolu; "Güçler Birliği" ilkesine göre ihdas edilen "Kabine Hükûmeti" yerine "Meclis Hükûmeti" sistemine göre oluşturulacak yeni bir hükûmet kurulmasıdır. Bunun içinse; Cumhuriyetin ilân edilmesi ve cumhurbaşkanının seçilmesi gerekliliği hissedilmeye başlanmıştır⁵⁸⁵.

Fethi Bey'in istifası ve Meclis'te yaşanan bu hâdiseler Cumhuriyetin ilânını hızlandırılmasına sebebiyet vermişti. 28 Ekim 1923 tarihinde İsmet Paşa, Kemaleddin Sami ve Halit Paşa'lar ile Fethi Bey, Rize milletvekili Fuat, Afyon milletvekili Ruşen Eşref Bey'ler, Mustafa Kemâl Paşa tarafından akşam yemeğine dâvet edilir. Mustafa Kemâl Paşa yemek sırasında yarın Cumhuriyeti ilân edeceklerini ve 29 Ekim 1923 günü devletin rejiminin Cumhuriyet olacağını söyler. Yemeğe katılanlar konuyu memnuniyetle karşılar ve Mustafa Kemâl'le aynı fikirde olduklarını ifade ederler. Bundan sonra, Mustafa Kemâl ve İsmet Paşa Cumhuriyetin ilânı için kanun tasarısı hazırlamaya başlarlar⁵⁸⁶.

Kanun hazırlanmasının akabinde, 29 Ekim'de "Cumhuriyet" ilân edilir. Bundan sonra Halk Fırkası cephesinden Cumhuriyet ilânı kanun tasarısı tartışmaya açılmıştır. Cumhuriyet ilân edilip kanun tasarısının onaylanmasından sonra sıra kabinede görev yapacak kişilerin belirlenmesine gelmişti. Mehmet Asım, bu konuyla ilgili olarak; "Güçler Birliği" ilkesinin ürünü olan Meclis Hükûmeti sisteminde; Mustafa Kemâl'in, Büyük Milleti Reisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Reisi, Halk Fırkası Reis olarak üç sığata haiz bir şekilde görevini yerine getirmekte olduğunu ifade eder. Cumhuriyet rejiminin ortaya çıkmasıyla birlikte Mustafa Kemâl

⁵⁸⁴ Mehmet Asım, "Mecrânın İnkişâfı", *Vakit*, 29 Teşrinevvel 1923, s. 1.

⁵⁸⁵ Necdet Aysal, "Atatürk Döneminin İç Politikası", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti*, (Ed. Temuçin Faik Ertan), 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 164.

⁵⁸⁶ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927, s. 490; Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti-Milli Mücadele Tarihi-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323.

Paşa, Cumhurbaşkanı; İsmet Paşa Başbakan ve Fethi Bey'in de Meclis Başkanı olarak seçildiğini belirtmiştir⁵⁸⁷.

Bâbîâli'de Cumhuriyetin ilân edilmesine karşı mukavemet gösteren isimler olmuştur. Cumhuriyet ilânına mukavemet gösterenlerinin başında *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin sahibi Velid Ebuuzziya gelmekteydi. Mehmet Asım, Cumhuriyet ilânıyla ilgili Velid Ebuuzziya ile yaşadığı arkadaşça bir münakaşayı şu şekilde anlatır:

“ Bir gün akşam yemeğinde Velid Bey ile aramızda arkadaşça bir münakaşa geçmişti. Ben sofradan kalkmak üzereydim. Velid Bey benim sofradaki bazı sözlerimden Cumhuriyetçi olabileceğine hükmetmiş. Biraz hayret gösteren bir tavır ile bana: “Asım Bey, Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyeti ilân etse galiba sen hiç sesini çıkarmayacaksın.” Ben gülererek: “Bugünkü Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Cumhuriyet'ten başka bir şey mi?” diye cevap verdim.” Fakat Velid Bey ile bu noktada bir türlü anlaşmamıştık”⁵⁸⁸.

Cumhuriyet ilânına muhalefet gösterircesine neşriyatta bulunan diğer isimlerse, *Vatan* gazetesinden Ahmet Emin (Yalman) ve *Tanin* gazetesinden Hüseyin Cahit'ti. Hüseyin Cahit'in, Cumhuriyet ilânının aceleyle yapıldığı ve Cumhuriyet ilânı üzerine tartışmaların ve görüşmelerin detaylıca yapılmadığını savunmaktaydı. Velid Ebuuzziya, Büyük Millet Meclis Hükûmetinin muhafazasını savunuyordu⁵⁸⁹.

Mehmet Asım'a göre; Cumhuriyet'in ilânıyla bütün Türklerin hakikî istiklâlini eline aldığını, Türk milletinin kendinden başka hiçbir kuvvetin üzerinden hâkim olmadığını tüm dünyaya ilân ettiğini ifade eder. Cumhuriyet ilân edilmeden önce memleketin can çekişen bir hasta olduğu, bu hastalığın insanın vücudunun iç organlarına kadar sirâyet ettiğini, bu öldürücü iç hastalığın tedavisiyse Cumhuriyet olduğunu belirtir. Cumhuriyet'le birlikte hastalığa neşter vurularak, kurtarıcı bir ameliyatla hastalığın iç organlardan tamamen bertaraf edildiğini vurgular. Cumhuriyet telakkisinin sadece bir memleket idâri şeklini değişmesinden ibaret olmadığını, Cumhuriyet aynı zamanda bir milletin için yegâne refâh ve saadet yolu

⁵⁸⁷ Mehmet Asım, “Mustafa Kemal'in Makamı”, *Vakit*, 3 Kasım 1923, s.1.

⁵⁸⁸ A.Us, *Gördüklerim*, s. 80.

⁵⁸⁹ A.Us, *Gördüklerim*, s. 80.

olduğunu, Türk milleti asırlarca bu yolu aradığını, bu yolu ararken birçok engellerle karşılaştıklarını söyler. Bu engelleri; Mustafa Kemal gibi bir “kutlu kılavuzla” aşarak hakikî istiklâle kavuşulduğunu ifade etmiştir⁵⁹⁰.

Hakkı Tarık’a göre Büyük Millet Meclis’in açılmasıyla birlikte saltanat mezara konulmuştu. Son Osmanlı Padişahı Vahdettin’in kendi ülkesinden kaçarak, hasım memleketlerin kucağına kendini atarak, canını kurtardığı gün çıkan millet kararı saltanatın kelimesini de ülkeden tamamen atıldığı gün olduğu belirtir. Bunlar yaşanırken Cumhuriyet kelimesi etrafta yoktu; fakat bunların oluşmasında ana bileşenin; Cumhuriyet ruhunun bizâtihi kendisi olduğunu belirtmektedir. Türkiye’nin millî egemenliği sağlanması için Cumhuriyetin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Tek kişinin otoritesinde millî egemenlik sağlanmayacağını, millî egemenliğin sağlanması için, ülkede yaşayan halkın tamamın katılımıyla olacağını, Cumhuriyetsiz millî egemenliğin olamayacağını ifade eder. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin İlân edilmesiyle “Türk milleti uyanıklığının ve şuurunun Türk izzet-i nefsinin ve kendine itimat duygusunu tam ifadesi olmak değerini kazanmıştır. Türkiye’de Cumhuriyetin ilânı bir milletin inancını ve millet varlığı içinde kaynağın eşsiz,” göstergesi olduğu şeklinde telakki etmektedir⁵⁹¹.

Hasan Rasim’e göre, Cumhuriyetin mimarı Mustafa Kemal Atatürk’tü. Cumhuriyet temelinin Millî Mücadele dönemindeki başarıda gizli olduğunu söyleyen Hasan Rasim, eğer Atatürk önderliğinde Millî Mücadele yapılmış olmasaydı; memlekette hür bir idarenin olmayacağını, Meclis’in İstanbul’daki saray idaresine bağlanacağını ve memleketin bir Meşrutiyet idaresine dönüşeceğini ve günün birinde yine Millet Meclis’i feshedilerek ve tam istibdat devrinin geri geleceğini belirtir. “Türk milletinin harp meydanının da İstiklâli için şehit verdiği binlerce vatan evladını kanları heder olup gidecektir. Atatürk, Millî mücadeleden sonra bu vaziyeti gayet açık bir şekilde gördüğü için Lozan Muahdesiyle memleket sulha kavuştuktan

⁵⁹⁰ Asım Us, “Cumhuriyet Bayramımız Kutlu olsun”, *Vakit*, 29 Birinciteşrin 1934, s. 1.

⁵⁹¹ Hakkı Tarık Us, “Millet Hâkimiyeti-Cumhuriyet”, *Kurun*, 29 Birinciteşrin 1936, s. 1.

sonra ilk iş olarak saltanatı kaldırarak Cumhuriyeti ilânı etmiştir. Türk milleti esareten kurtulmuş olduğunu,” telâkki etmektedir⁵⁹².

Cumhuriyet ilânından sonra gündemde hükûmetin meşruiyetini kısıtlayıcı bir rolü olduğu düşünülen Hilafet makamının lâğvedilmesi vardı. Hilafet makâmının kaldırılması şu sebeplere dayandırılıyordu: Halife Abdülmecid’in kendisine verilen hakları dâhilinde hareket etmemesi, Halife’nin Meclis’e karşı ciddiyetsiz bir tavır sergilemesi ve bu tavrın bazı çevreler tarafından desteklenmesi, Refet Paşa’nın “Konya” adında atının Halife’ye hediye vermesi ve aralarındaki yazışmaların öğrenilmesi, Rauf Bey’in Halife’yi ziyaretleridir. Bu sebeplerden ötürü; Halifeliği kaldırıp yerine lâik bir devlet tesis edilmek istenmiştir⁵⁹³.

Meclis’te 2 Mart 1924 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Bey, eski hanedanların sınır dışı edilmesi, Cumhuriyet’i tehdit eden Halifeliğin ilgâ edilmesi, Şer’iye Vekâlet’inin ve Genel Kurmay Başkanlığı’nın Bakanlar Kurulu’ndan çıkarılmasına dâir kânun önerisinde bulundu. Vâsıf Bey’in Kanun önerisi müzâkere edilmek üzere gündeme alındı. 3 Mart 1924 tarihinde kanun önerisi Meclis’te görüşülerek kabul edildi. Ve böylece Hilâfet makamı resmen kaldırılmış oldu. Hilâfet makamı kaldırılmasıyla Meclis ve Halife arasında meşrûiyet krizi çözülmüş oldu. Ayrıca, modern ve lâik devlet düzenine geçiş süreci daha da hızlanmaya başladı⁵⁹⁴.

Mehmet Asım, “Hilâfet Türklerde Kalacak” başlıklı yazısında; Hilâfet sıfatı Osmanlı padişahlarına Sultan Selim zamanından intikal ettiğini, o vakitten itibaren Osmanlı padişahları Halifelik sıfatını kullandığını söyler. Mehmet Asım “Hilâfet makamını işgal eden kişiye; emanet-i mübârekeyi muhafız olan, Türk ordularına tabî olan kişi,” olarak tanımlar. Bu anlayıştan ötürü bütün Müslümanlarca Halifelik makamı kabul edilmiştir. 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırıldıktan sonra Hilâfet makamına Halife Abdülmecid getirildiğini, bu durum halk nazarında bazı kişiler tarafından memnuniyetle karşılandığını, bazı kişilerinse bunu tasvip etmediğini

⁵⁹² “Günün Aynası: Cumhuriyeti Kuran Atatürk”, *En Son Dakika*, 5 Haziran 1950, s. 1.

⁵⁹³ Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, 1. Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2006, s. 161.

⁵⁹⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 162.

söyleyen Mehmet Asım, 3 Mart 1924'te Meclis'te Halifeliği kaldırılmasına yönelik adımlar atıldığına değinmiştir⁵⁹⁵.

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl Paşa'nın Cumhuriyet modernleşmesine yönelik en büyük eserinin Hilâfetin kaldırılması olduğunu, Hilafetin ilgâ edilmesiyle lâik bir devletin tesis edilmesinin hızlandığı telâkki etmektedir. Modern ve lâik bir devletin için Hilâfetin ilgâ edilmesinin gerekliliğini şu şekilde savunarak izah etmiştir:

“ Beşeriyet âleminde İslâm dinini medeniyetin tahrip edici bir unsuru gibi telâkki eden ve bu noktada asırlarca binbir vasıta ile propaganda yapan gayr-i Müslim büyük devletler Mustafa Kemâl'in Hilâfeti ilgâ etmesinden sonra hilâfetçi oldular. Bu anlaşılmaz bir muamma görünüyor. Fakat bu zehir ve rezalet saçan tertibi anlamayacak değil Türk milleti, hatta herhangi bir islâm heyeti içtimaiyesi bile yoktur. Bizim öteden beri gördüğümüze göre bu adî politika vasıtası olarak kullanılmak istenen islâm âlemini iğfal edici, uyuşturucu, afyondan fazla tedbirler şüphesiz bütün islâm âlemince anlaşılmıştır. Ve daha da anlaşılacaktır. Bu tedbiri, bu sahte tedbiri kullanmış olanlar bir gün öldürücü reçetenin hayat reçetesi olduğunu göreceklerdir. Biz bu nokta üzerinde fazla durmayacağız. Kendilerinin büyük doktor olduklarını zannedenlerin reçetesinin yanlışlığı meydandadır. Hilâfet reçetesi, şeriat reçetesi karşısında bizim de kendimize mahsus reçetelerimiz vardır. Bunlar da insanlık reçetesi, kültür reçetesi, medeniyet reçetesi, esaretten kurtulma reçetesi ve bunun yegâne çaresi olan lâiklik reçetesidir. Şimdi beşeriyet bu iki reçetenin müsâdemesi manzarasına şahit bulunuyor. Acaba hangisi galebe çalacaktır? Bunu ısrarla, büyük imanla şimdi söyleyebiliriz ki, daima köhne, daima çürük müesseseler yıkılmıya mahkûmdur, taze fikirlerle yepyeni prensiplerle insanlığı yükselten binaların tavanı arşa dayanmaktadır. Bu hakikatleri görenler için uzun uzadıya delil ve ispata da hacet yoktur”⁵⁹⁶.

Cumhuriyetin ilânı ve Hilâfetin kaldırılmasından sonra ülke içerisinde meşruiyet krize neden olacak başka bir konuya; Terakkiperver Halk Fırkası'nın

⁵⁹⁵ Mehmet Asım, “Hilâfet Türklerde Kalacak”, *Vakit*, 3 Mart 1924, s. 1.

⁵⁹⁶ Asım Us, “Atatürk'ün Portresi”, *Kurun*, 10 Teşvinsani 1938, s. 3.

vücûda gelmesiydi. Ayrıca, bu dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ilk defa çok partili hayata geçiş denemelerinin ilkiydi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ortaya çıkış sürecine bakılacak olursa; Mustafa Kemâl Paşa ve İsmet Paşa Halk Fırkasının köktenci liderleriydi. Bunlar karşısında itidalden yana olan Hüseyin Rauf'un başını çektiği "ılımlılar grubu" vardı. "ılımlı muhalifleri", köktencilerden ayıran olayların başında; Hüseyin Rauf, Cumhuriyetin ilân edilme şekiline muhalif olması, bundan dolayı muhaliflere karşı artan baskıdır. Muhaliflerin bu baskıyı kırmak içinse siyasal bir zemine ihtiyacı vardı. Siyasal zeminde sesleri duyurmak için yeni bir parti teşekkülü gerekiyordu⁵⁹⁷.

Birinci Meclis'te sivil kişileriyle birlikte asker kökenli milletvekili paşalar vardı. Bu paşalardan; Kâzım Karabekir⁵⁹⁸ ve Ali Fuat Cebesoy'un⁵⁹⁹, Millî Mücadelenin döneminin kazanılmasındaki etkileri büyüktü. Bu paşaların ortak özelliği; Osmanlı geçmişinin sembollerine taraftar oldukları için İstanbul'da bazı elit kesim tarafından savunulmaktaydılar. 26 Ekim 1924 tarihinde İstanbul Mebusu Kâzım Karabekir Paşa Genelkurmay Başkanlığı'na telgraf çekerek istifa ettiğini bildirdi. 30 Ekim'de bu kez II. Ordu Komutanı Ali Fuat Paşa istifa edince, Mustafa Kemâl Paşa bu olayı "Paşaların Komplosu" olarak düşünmüştür⁶⁰⁰. Mustafa Kemâl Paşa, paşaların etkisini kırmak için; Meclis'te milletvekillerin aynı zamanda hem

⁵⁹⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 250.

⁵⁹⁸ Kâzım Karabekir'in TBMM Arşivi'ndeki bilgileri şu şekildedir: 1882 İstanbul doğumludur. Babası Mehmet Emin Bey'dir. Hava Harp Akademisi'nden mezun olmuştur. Fransızca, Almanca, Rusça bilmektedir. Askerlik, Eğitim, Şark Cephesi Komutanı İstiklâl Madalyası sahibidir. Birinci dönem Edirne, II, V., VI., VII. ve VIII'inci dönemlerde İstanbul Milletvekili yapmıştır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı yapmıştır." Kâzım Karabekir'in Hâl Tercümesi, *TBMM Arşivi*, Devre: 2, No:119.

⁵⁹⁹ Ali Fuat Cebesoy'un TBMM Arşivi'ndeki bilgileri şu şekildedir: "1882'de İstanbul'da doğmuştur. Babası İsmail Fazıl, annesi Hatice Zekiye Hanım'dır. Harbiye ve Erkân-ı Harbiye mezundur. Fransızca, Almanca bilmektedir. Görevleri Askerlik ve Diplomasi, Mirliva-Mevki Komutanı, 3. Süvari Tümeni Kurmayı, Roma Sefareti Ataşemiliteri, Yanya Kolordusu Erkân-ı Harp Reisi, 8. Kolordu Erkân-ı Harp Reisi, 23., 25., 14. ve 5. Fırka ve 20. Kolordu Komutanı, 2. Ordu Müfettişi Vekili, Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye Başkomutanı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucusu, I. ve II. Dönem Ankara, IV. Dönem V., VI., VII. ve VIII. Dönem Konya milletvekiliği ve IX. Dönem Eskişehirden milletvekili intihap edilmiştir. X. ve XI. Dönem İstanbul Milletvekiliği yapmıştır. I. Dönem Büyük Millet Meclisi Reis Vekili, VIII. Dönem TBMM Başkanı, II. Dönem 2. Ordu Müfettişi, VIII. ve IX. Dönem Milli Savunma Komisyonu Başkanlığı yapmıştır." *Ali Fuat Cebesoy'un Hâl Tercümesi*, *TBMM Arşivi*, Devre: 2 No: 15.

⁶⁰⁰ Mahmud Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 72-73; Yahya Sezai Tezel, *Transformation of State and Society in Turkey From the Ottoman Empire and to The Turkish Republic*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 127.

asker hem de milletvekili olmayacağı yönünde bir yasa çıkardı. Yasa yürürlüğe girer girmez muhafazakâr bir muhalefet ortaya çıktı⁶⁰¹.

Mehmet Asım'da Cumhuriyet Halk Fırkasındaki ayrılıkları “Fırkadaki İftirâk” başlıklı yazısında değerlendirmiştir. Refet Paşa'nın istifasının geri almasından sonra Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın ordu müfettişliğinden istifa edip Meclis'e katılmaları ve Refet Paşa'nın *Akşam* gazetesine verdiği beyanatlar Halk Fırkasından ayrılarak yeni bir muhalif gurubun teşkil edilmekte olduğuna dikkat çekmiştir⁶⁰².

TpCF'nin kurulma arifesinde, partinin programının memlekette ilk defa siyasî bir parti program yapıldığını ve bu programı taraftarların heyecanla alkışladığını söyleyen Mehmet Asım; Cumhuriyet Halk Fırkasının umdelerinin açıklandığı zaman da halk tarafından aynı tepki verildiğini, bu tepkiler karşısında, itidalle yaklaştıklarını söyler. Bu tutumlarından dolayı *Vakit* gazetesinin İttihat ve Terakki'nin tesiri altında olduğunu, Halk Fırkasının düşmanı gibi gösterilmek istediklerini belirtir. *Vakit* gazetesini böyle göstermek isteyenlerin bizzat kendilerinin Halk Fırkası düşmanı olduğunu, her olay karşısında itidalli yaklaşımlarını koruyacaklarını vurgulamıştır⁶⁰³.

17 Kasım 1924 tarihinde muhafazakâr/ılımlı muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Dâhiliye Vekâleti'ne müracaat ederek partinin kurulduğunu bildirdi⁶⁰⁴. Tpcf'nin kurucuları; Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa⁶⁰⁵, Doktor Adnan⁶⁰⁶, Rüştü Paşa⁶⁰⁷, Sabit Bey⁶⁰⁸, Rauf Bey⁶⁰⁹, Halis Turgut Bey⁶¹⁰,

⁶⁰¹ Feroz Ahmad, *Bir kimlik Peşinde Türkiye*, s. 118.

⁶⁰² Mehmet Asım, “Fırkadaki İftirâk”, *Vakit*, 11 Teşvinsani 1924, s. 1.

⁶⁰³ Mehmet Asım, “Fırkanın Programları”, *Vakit*, 16 Teşvinsani 1924, s. 1.

⁶⁰⁴ “Terakkî Perver Cumhuriyet Fırkası Dün Resmen Teşekkül Etti”, *Vakit*, 18 Kasım 1924, s. 1.

⁶⁰⁵ “İbrahim Refet Bele 1881 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Servet, annesinin ismi Emine'dir. 1341 yılında Harbiye Mektebinden mezun olmuştur. Jandarma Kumandanlığı yaptı. Orduda Kıta ve Erkân-ı Harbiye Kumandanlığından sonra İstiklâl Harbi'nde Ordu Kumandanlığı yapmıştır. Birinci ve İkinci Meclis'te milletvekiliği yapmıştır. Birinci Meclis'te iki defa Dâhiliye Vekiliği bir defa Millî Müdafaa Vekilliği görevini yerine getirmiştir.” *Refet Bele'nin Kısa Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 5, No: 176.

⁶⁰⁶ “Abdülhâk Adnan Adıvar, 1882 yılında Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Annesinin ismi Sabiha, babasının ismi Behai'dir Tıp ve Fen Tabibi eğimi almış doktor olarak görev yapmıştır. Almanca, Fransızca ve İngilizce lisanlarını bilmektedir. Birinci, İkinci ve Sekizinci dönemlerde İstanbul Milletvekiliği yapmıştır.” *Abdülhâk Adnan Adıvar'ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 8, No. 217.

Canbolat Bey⁶¹¹, Halet Bey⁶¹², Şükrü Bey⁶¹³, Feridun Fikri Bey⁶¹⁴, Besim Bey⁶¹⁵, Arif Bey⁶¹⁶, Münir Hüsrev⁶¹⁷, Faik Bey⁶¹⁸, Kamil Bey⁶¹⁹, İhsan Bey⁶²⁰, Zeki Bey⁶²¹, Bekir Sami Bey'den⁶²² oluşmaktaydı⁶²³.

⁶⁰⁷ “Rüşdü Paşa (Soydan) 1876 yılında Erzurum Bakırcı Mahallesi’nde doğdu. Babası adı Ömer, annesini adı Besime’dir. 1893’te Mühendishane-i Berr-i Hümayun’dan Seyyar Topçu Teğmen olarak mezun oldu. Milletvekili olmadan evvel Erzurum Kumandanlığı görevini yerine getirdi. İkinci Dönem Erzurum Milletvekili olarak TBMM görev aldı.” *Rüşdü Paşa’nın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 507.

⁶⁰⁸ Sabit Sağıroğlu 1881 yılında Erzincan Kemah’da doğdu. Babası Mustafa Vehbi Bey, annesi Şerife Hanım’dır. Sivas ve Erzurum Vali görevliliği yapmıştır. TBMM’nin İkinci Döneminde Erzincan Milletvekili görevini yapmıştır. *Sabit Sağıroğlu’nun Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 501.

⁶⁰⁹ “Hüseyin Rauf Orbay 1881 yılında İstanbul’da doğmuştur. Annesi Rüveyde Hanım, babası Mehmet Muzaffer’dir. Tahsilini Yüksek Heybeli Deniz Mektebi’nde almıştır. İngilizce ve Fransızca lisanlarını bilmektedir I. Dönem Sivas Milletvekili, II. Dönem İstanbul Milletvekili, VI. Dönem Kastamonu Milletvekili yapmıştır. *Hüseyin Rauf Orbay’ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 389.”

⁶¹⁰ “Halis Turgut 1886 yılında Sivas’ta doğmuştur. Babası İbrahim Ethem, annesi Emine Hanım’dır. 1909 yılında Mülkiye’den mezun olmuştur. Bahriye Nazırlığı yapmıştır. II. Dönem Sivas Milletvekili yapmıştır. *Halis Turgut’un Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 619.

⁶¹¹ İsmail Hakkı Canbulat, 1880 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası Binbaşı Cemal Canbulat’dır. Harp Akademisinden mezun olduktan sonra yüzbaşı rütbesiyle Selanik ve Manastır’da görevler almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyet’inin kuruluş sürecinde rolü oynamamıştır. II. Dönem İstanbul Milletvekili olmuştur. *İsmail Hakkı Canbulat’ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No 532.”

⁶¹² “Halet Sağıroğlu 1880 tarihinde Erzincan’da Kemah ilçesinde doğmuştur. Babası Tahir Paşa, annesi Nuriyet Hanım’dır. Eğitimini Rüşdiye almıştır. Asıl mesleği çiftçi’dir. II. Dönem Erzurum milletvekili yapmıştır VII. Dönem’de Malatya Milletvekili yapmıştır. *Halet Sağıroğlu’nun Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 8, No: 504.”

⁶¹³ “Ahmet Şükrü 1875’te Kastamonu’nda dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Bey’dir. İlk ve Orta öğrenimini Kastamonu’da aldı. Lise eğitiminiyse Trabzon’da aldı. Trabzon Valiliği görevini yaptı. II. Dönem Kocaeli Milletvekili oldu. İzmir Suikastıyla irtibatlı olduğu düşünülen Ahmet Şükrü Bey’in, idamına karar verildi.” *Ahmet Şükrü’nün Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 571.

⁶¹⁴ “Feridun Fikri Düşünsel 1892’de İstanbul’da doğmuştur. Babası Mehmet Münci Bey, annesi Bedriye Hanım’dır. İstanbul Hukuk Mektebi’nde mezun olmuştur. 1923’te Paris Hukuk Fakültesi’nde Türkiye’de Anayasal Hareketleri tezi başlığıyla doktora pâyesi almıştır. II. Dönem Dersim milletvekili seçilmiştir. VI., VII., VIII., XIX’uncu dönemlerde Bingöl Milletvekili yapmıştır.” *Feridun Fikri Düşünsel’in Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 484.

⁶¹⁵ “Ahmet Besim Özbek 1882’de Tarsus’ta dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Mahmut Bey, annesi Rahime Hanım’dır. İstanbul Hukuk Mektebi’den mezun olmuştur. II. Dönem Mersin’den milletvekili seçilmiştir. *Ahmet Besim’in Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 5.

⁶¹⁶ “Mehmet Arif 1882 yılında Adana’da doğmuştur. Babası Yusuf Ziya Bey’dir. Harp Akademisinde eğitim almıştır. 30’ncu Kolordu Komutanlığı yapmıştır. Komutanlığı sırasında cephede ayı beslediği için Mehmet Arif’e ayıcı lâkabı verilmiştir. II. Dönem Eskişehir Milletvekiliğine seçilmiştir. İzmir Suikastıyla irtibatı olduğu gerekçesiyle idam edilmiştir.” *Mehmet Arif’in Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 508; Mehmet Arif’le ilgili daha tafsilatlı bilgi için bkz. Nazmi Eroğlu, *Ayıcı Arif*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014; Miralay Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı (1919-1923)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

⁶¹⁷ “Münir Hüsrev Göle 1890’da Bayburt’ta dünya gelmiştir. II. Dönem Erzurum milletvekili yapmıştır. *Münir Hüsrev Göle’nin Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 505.

Parti'nin programı ve beyannâmesi aynı günde yayımlanmıştır. TpCF'nin parti programı 58 maddeden müteşekkildi. Esasları; “dâhilî, haricî, iktisadî, itibâr-ı millî, içtimaî, siyasi” fasıllara ayrılmıştır. Bu fasıllardan birkaç maddesi şu şekildedir. “Türkiye Devleti halkın hâkimiyetine müstenit bir Cumhuriyet'tir. Liberalizm, halkın hâkimiyeti, demokrasi” fırkanın ana maddeleri arasındadır”⁶²⁴.

Mehmet Asım'ın ilk düşüncesi de, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ismine bakılınca; Cumhuriyet Halk Fırkasında çok farklı olmadığı yönündedir⁶²⁵. Mehmet Asım “Yeni Fırkanın Programı” başlıklı yazısında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programına dâir diğer bir düşüncesini paylaşmıştır.

⁶¹⁸ “Ahmet Faik Günday 1884'de Rize'de doğmuştur. Babası Mehmet Hurşit Efendi, annesi Emine Hanım'dır. Mülkiye'de mezun olmuştur. II. Dönem Ordu Milletvekiliği yapmıştır.” *Ahmet Faik Günday'ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 598.

⁶¹⁹ “Mehmet Kâmil Miras, 1875 yılında Afyonkarahisar'da dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Rüştü Bey, annesi Atike Hanım'dır. Afyonkarahisar'da Rüşdiye eğitimi almıştır. II. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili seçilmiştir.” *Mehmet Kâmil Miras'ın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 440.

⁶²⁰ İhsan Hamit Tiğrel 1890 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Babası Ali Hamit Efendi, annesi Meymenet Hanım'dır. Mülkiye mezunudur. II. Dönem Ergani milletvekiliği yapmıştır. İzmir suikastine karıştığı gerekçesiyle yargılandı; ama beraat etti. *İhsan Hamit'in Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 497.

⁶²¹ Zeki Kadirbeyoğlu 1884 yılında Gümüşhane'de doğmuştur. Babası Hafız İbrahim Lütü Bey, annesi Hümeysin Hanım'dır. Galatasaray Lisesi'nde mezun olmuştur. II. Dönem Gümüşhane'den milletvekili seçilmiştir. *Zeki Kadirbeyoğlu'nun Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 518.

⁶²² Bekir Sami Kunduh Galatasaray Lisesi mezunudur. Dışişleri Bakanlığı görevi yapmıştır. İkinci Dönemde Tokat'ta milletvekili seçilmiştir.

⁶²³ Nevin Yurtsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, 1994, s. 117.

⁶²⁴ “Yeni Fırkanın Programı”, *Vakit*, 18 Teşrinsâni 1924, s. 1.

⁶²⁵ Mehmet Asım kaleme aldığı yazı aynen şu şekildedir. “Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası avanesiyle tevâzu etmek isteyen yeni fırkanın programı ihzâr edilmektedir. Mevâdî hakkında vazih malumat yoktur. Yalnız fırkanın ismine bakılacak olursa Cumhuriyet Halk Fırkası programına esâs itibâriyle çok farklı olmayacağına hüküm olunmak lâzım gelir. Bununla beraber fırkanın programı ile Cumhuriyet Fırkası'nın programı arasında esâsları mühim farklar olsa bile o derecede ehemmiyeti yoktur. Bunun sebebi ilân-ı Meşrutiyet'ten beri memlektimizi teşkil etmiş olan bütün firkâları hâyat umumiye içinde bıraktığı hatıralardır. Maalesef şimdiye kadar ne kadar fırka teşkil etmiş hepsi de programlarında halka çok şey vaad etmeye ehemmiyet vermişlerdir. Programlar tânzim edilirken bunlar ne dereceye kadar kabiliyet tatbikiyesi olduğunu düşünmek bile istememişlerdir. Fırka rüessasında gözüne hoş görünen her şey programın köşesine derc edilmek istenebilmiştir. Sonra firkalar iş başına geçmişlerdir. Hükümetin idaresini ellerine almışlardır. Hatta bazıları fırka programlarına mevcudiyetini hatırlarından çıkarmışlardır. Bazen programda vaad edilen şeylerin mevki iktidara geldikten sonra tamamen zıttı yapıldığı bile olmuştur. Bakalım Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programını tanzim ederken şimdiye kadar görülmüş olan tecrübelerden istifade etmiş olduklarını gösterecekler midir? Yâni programlarını derc edecekleri mevâdın daha evvelden kabiliyet tatbikiyesini düşünecekler mi? Yoksa gözlerini hoş görünen alıp program hâlinde alet mi edeceklerdir?” Mehmet Asım, “Yeni Fırkanın Programı”, *Vakit*, 18 Teşrinsani 1924, s. 1.

Cumhuriyet Halk Fırkasının karşısında resmen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğunu belirtmiştir. Mehmet Asım, Halk Fırkasının ve TpCF'nin beyannamelerini mukayese eder. Mehmet Asım, beyannamenin ilk maddesi ile ilgili düşüncesi parti ismiyle alakalıdır. Partinin isminin Terakkiperver Cumhuriyet Fırka yerine “Hâkimiyet-i Milliye Fırkası” denmiş olması daha doğru olacağını belirtmiştir⁶²⁶.

TpCF kurulduktan dört gün sonra, 21 Kasım 1924 tarihinde, İsmet Paşa Kabinesi istifasını vermiştir. Yerine Fethi Bey'in Başvekilliğini yaptığı yeni bir kabine meydana geldi. Bu arada İsmet Paşa'nın istifasıyla ilgili söylentiler mevcuttu. Mehmet Asım, İsmet Paşa'nın istifasının gerekçesini sağlık nedeni ve siyasi yorgunluğa dayandırıldığını belirtir⁶²⁷.

Mehmet Asım, İsmet Bey'in eski kabinesiyle ve Fethi Bey yeni kabinesi hakkında görüşlere sahiptir. Mehmet Asım, Fetih Bey ile İsmet Paşa arasında yönetim olarak fark olmayacağını söyler. Önceki Başvekil İsmet Bey'in bir prensibi olduğunu ve prensibe azamî derecede dikkat edip takip ettiğini dile getiren, Mehmet Asım, Fetih Bey'in buna riayet edeceğini belirtmiştir⁶²⁸. Mehmet Asım, daha önce Büyük Millet Meclisi'nde siyasî bir teşkilat olarak, yalnız Cumhuriyet Halk Fırkası bulunduğu söylemiştir. Bundan dolayı kabinenin değiştiği zamanlarda Meclis'ten alınan itimat kararları yalnız bu fırkanın noktasından tetkik edildiğini belirtir. TpCF kurulmasıyla Meclis'te yeni bir oluşumun meydana geleceğine dikkat çekmiştir⁶²⁹.

Fethi Bey başvekil olduktan sonra, Mehmet Asım; TpCF'yle ilgili Meclis'te yaşanan bazı hususlar hakkında düşünceleri paylaşmıştır. Mehmet Asım'ın Meclis'te Konya Milletvekili Refik Bey'in söylediği bir söz memleketimin siyasî ve askerî tarihinde unutulmayacağını söyler. Mehmet Asım, Refik Bey'in Fethi Bey'in beyannamesini tasvip eder mahiyette sözler söylerken “Bütün Meclis ve ordu hükûmetle beraberdir” sözünü söylediğine dikkat çeker. Bu söze karşılık, Fethi Bey “Ordunun Türk hükûmet ile beraber olacağını söylemek orduya vazifesinin haricinde

⁶²⁶ Mehmet Asım, “Yeni Fırkanın Programı”, *Vakit*, 19 Teşrinsâni 1924, s. 1.

⁶²⁷ Mehmet Asım, “İsmet Paşa'nın İstifası”, *Vakit*, 23 Teşrinsani 1924, s. 1.

⁶²⁸ Mehmet Asım, “Fethi Bey Kabinesi”, *Vakit*, 24 Teşrinsâni 1924, s.1.

⁶²⁹ Mehmet Asım, “Fetih Bey'e Verilen İtimâd”, *Vakit*, 29 Teşrinsani 1924, s. 1.

bir mesuliyet tahmil etmek demektir” demiştir. Mehmet Asım, Fethi Bey’in düşüncesini kendi hisleriyle dile getirdiğini; fakat Fethi Bey’in sözlerinde haklı olduğunu, Türkiye’nin siyasal süreçte normalleştiğini, eski olağanüstü durumların ortada kalktığını; ordunun siyasî sorumluluklar üstlenmemesi gerektiği konusunda görüşünü serdetmiştir⁶³⁰.

Mehmet Asım, TpCF’yle ilgili Meclis’te yaşanan başka bir olay hakkında görüşünü, “Yeni Fırka ve Merkezi Bahsi” başlıklı yazısında ortaya koymuştur. TpCF milletvekillerinden İsmail Canbulat ve Refet Paşa’nın, Meclis’te başkent Ankara’dan İstanbul’a nakledilmesi fikrinde olduklarını eleştirir⁶³¹. Mehmet Asım, başkent Ankara olduğunu Teşkilat-ı Esasiye, yani Anayasa’da mevcut olduğunu vurgular. Mehmet Asım, Hükûmet merkezinin Ankara’da kalması gerekliliğinin “iki kere iki dört eder diyecek,” kadar açık olduğuna dikkat çeker. Mehmet Asım, Hükûmet merkezinin Ankara’dan İstanbul’a taşınmasının bir insan dimağı kafatasının içinden çıkarıp alınının üstüne tesit ederek orada vazifeyi ifa etmesini istemeye benzeterek, TpCF vekillerinin düşüncelerindeki tutarsızlığı izah etmiştir⁶³².

Görüldüğü gibi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası vekillerin bu düşünceye sahip olmaları, bir görüş ayrılığın derinleşebileceğine işaret etti. Bu sırada, Fethi Bey hükümetinde, Dâhiliye Vekili Recep Bey (Peker)’in istifa etmişti. Mehmet Asım, Recep Bey’in istifa etmesinin nedenini İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Emin (Özkul) ile arasındaki ihtilâftan kaynaklandığını söyler. Emin Bey’in göreve başladığı günden beri İstanbul’da şikâyetlerin arttığını belirtir. Emin Bey’in İstanbul’daki idâre ve emniyet sağlamada yetersizliğinden dolayı Hükûmetinin memuru olan İstanbul Valisi Haydar Bey’in bu işleri üstlendiğini, bu durumun İstanbul halkı tarafından benimsenmediğini, halkın belediye reisini kendi seçme isteğinin bulunduğunu, dile getirmiştir⁶³³.

Mehmet Asım, “Ankara’da Buhran mı Var? “başlıklı yazıda, Halk Fırkası arasında yaşanan fikir ayrılıklarına dikkat çeker. Bu fikir ayrılıklarından en önemlisi

⁶³⁰ Mehmet Asım, “Fethi Bey’in Bir Sözü”, *Vakit*, 30 Teşvinsani 1924, s.1.

⁶³¹ Mehmet Asım, “Yeni Fırka ve Merkezi Bahsi”, *Vakit*, 2 Kanunevvel 1924, s. 1.

⁶³² Mehmet Asım, “Yeni Fırka ve Merkezi Bahsi”, s. 1.

⁶³³ Mehmet Asım, “Recep Bey’in İstifası”, *Vakit*, 6 Kanunsani 1925, s. 1.

belediyenin denetimiyle alâkalıdır. Mehmet Asım, belediye işlerinin hükümet tarafından denetim altına alınıp alınmaması hakkında görüşlerin belirdiğini dile getirmiştir. Hükümetin içerisinde bazı kişilerin büyük şehirlerde, belediye işlerini reis intihabı şeklinde denetim altına alınmasını savunduklarını, diğer taraftan hükümetten bazı kişilerin de; bu şekilde müdahalenin yersiz olduğu görüşüne sahip olduğunu dile getirmiştir⁶³⁴.

Fethi Bey'in Başvekilliği sırasında, TpCF'yle ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasında kavgaların ve tartışmaları yaşanmasına neden olacak Bursa seçimleri yapılmıştır. Bursa seçimlerinde TpCF adayının kazanmasıyla TpCF ve CHF arasında Meclis'te yaşanacak elim bir hadisenin ön hazırlığı olacaktı. Mehmet Asım, Bursa'daki seçimler için "Halk Fırkası Namzet Gösterecek mi?" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Yazısında, Bursa'daki seçimlerde TpCF'nin ilk başlarda aday göstermediğini söyleyen Mehmet Asım, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu seçimlerde şehremini Emin Bey'i namzet olarak gösterebileceğine dikkat çekmiştir⁶³⁵.

Bursa seçimleri, Cumhuriyet Halk Fırkasından bazı vekilleri tedirgin etmeye başlamıştı. Bu tedirginlik, Meclis'te Türk siyaset tarihinde unutulmayacak bir olaya sebebiyet verecekti. Meclis'te bütçe görüşmeleri sırasında, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası vekilleri arasında tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma, Meclis koridorlarına taşmış ve olay feci bir hadiseyle son bulmuştur. Olayın aktörleri; Halit Paşa⁶³⁶ ve Kel Ali lâkaplı Gaziantep milletvekili Ali (Çetinkaya)'tır⁶³⁷. Kel Ali (Çetinkaya), Halit Paşa'yı Meclis'te silâhla vurmuştur⁶³⁸. Ardahan Milletvekili Halit Paşa vurularak öldürülmesinden sonra, Meclis'te

⁶³⁴ Mehmet Asım, "Ankara'da Buhran mı Var?", *Vakit*, 11 Kanunsani 1925, s. 1.

⁶³⁵ Mehmet Asım, "Halk Fırkası Namzed Gösterecek mi?", *Vakit*, 22 Kanunvevvel 1925, s. 1

⁶³⁶ Halit Paşa 1883 yılında İstanbul Beşiktaş'ta doğmuştur. Babası Ahmed Bey'dir. Harp Okulundan mezun olmuştur Garp Komutanlığı yapmıştır. II'inci Dönemde Ardahan'dan Milletvekili seçilmiştir. *Halit Paşa'nın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 452.

⁶³⁷ Ali Çetinkaya 1878'de Afyonkarahisar'da doğmuştur. Babası Ahmed Bey'dir. Harp Okulundan mezun olmuştur. Manastır'da İttihat ve Terakki'nin örgütlenmesini sağlamıştır. II. Dönemde Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilmiştir. *Ali Çetinkaya'nın Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 237.

⁶³⁸ "Meclis Koridorlarında Pek Müessif Bir Hadise Yaşandı", *Vakit*, 10 Şubat 1924, s.1, Halid Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili daha tafsilatlı bilgi için; Cemal Kutay, *Halit Paşa Ali Çetinkaya Vuruşması*, 1. Baskı, Nurgök Matbaası, 1955, s. 60; Ali Fuad Cebesoy, *Siyasî Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyet'e*, C. II , (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 145.

tansiyonun arttığı bir sırada, memleket içerisinde 13 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Said'in isyan hareketine başladığı öğrenilir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Genç, Çapakçur, Hani, Palu ilçelerinin hükûmet konaklarına hücum edilmiş ve burada mevcut olan askerler esir alınmıştır⁶³⁹. İsyanın mahiyetini gören Mustafa Kemâl Paşa, önlem amacıyla; hükûmetin ileri gelenleriyle görüşerek Doğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan sıkıyönetim kararı alır. Bunlar yaşanırken Meclis'te kabine değişikliği yapılır. 3 Mart 1925 tarihinde Fetih Bey Kabinesi istifa ederek yerine İsmet Paşa Kabinesi gelir⁶⁴⁰.

İsmet Paşa Kabinesi'ni göreve gelir gelmez, Şeyh Said İsyanı'nı önlemek adına aldığı kararlardan birisi; 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'dur. Çıkarılan kanunun muhtevası şöyledir: “İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve ermmiyet ve asayişini ihlâlê bâis bilûmum teşkilât ve tahrika ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reiscumhurun tasdiğiyle, re'sen ve idareten mene mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir”⁶⁴¹.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte; Doğu Anadolu Bölgesi ve Ankara'da iki tane İstiklâl Mahkemesi ihdas edilmiştir. Mehmet Asım, “Takrir-i Sükûn Kanunu” başlıklı makalesinde Şeyh Said İsyanı ve Meclis'te çıkarılan kanuna dair mülâhazasını aktarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmelerin sonucunda İsmet Paşa'nın Şeyh Said İsyanı'ndan sonra bölgedeki kontrolün sağlanması ve isyana karşı daha hızlı hareket edilmesi için Takrir-i Sükûn Kanunu'nun teklifini sunmuş ve bu teklife; Meclis'te 22 kişinin muhalif oyuna karşı 100 oyla kabul edilmiştir⁶⁴².

Mehmet Asım, Meclis'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkmasından sonra kanuna dair düşüncesini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümet irticai isyanı tenkil, memleketin nizamı içtimasını huzur ve sükûnu ve

⁶³⁹ Cebesoy, *Siyasî Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyet'e*, C.II, , s. 148.

⁶⁴⁰ Mehmet Asım, “Yeni Kabine”, *Vakit*, 5 Mart 1925, s. 1.

⁶⁴¹ *TBMMZC*, D. 2, C. 2, İ: 69, s. 90; *Takrir-i Sükûn Kanunu*, No: 578, sayı: 87, 4 Mart 1341. Bu kanun 4 Mart 1929 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

⁶⁴² Mehmet Asım, “Takrir-i Sükûn Kanunu”, *Vakit*, 6 Mart 1925, s. 1.

emniyetini ve asayişini muhafaza için fevkalade bir salahiyet idareyi almıştır. Hükûmet bir salahiyete istinaden kanun; cürüm, teşkilât, tahrikât, teşvikât, teşebbüsât ve neşriyatı Reiscumhurun tasdiğiyle men edebilecektir. Sonra biri Ankara’da diğer isyan mıntikasından olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi teşkil olunacak. Hükümet men ettiği teşkilat, tahrikât, teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatın bu mahkemeler verebilecektir. İtiraf etmek lazımdır ki Büyük Millet Meclisi Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükûmete hatta İstiklâl Harbi esnasında verilemeyen Büyük bir iktidar tevdi etmiştir. Bilhassa kanun ibâresinde nizam içtimai huzur ve sükûn, emniyet, asayiş gibi kelimeler bu iktidarı âdetâ nâmahdut bir derecede tevsi eylemiştir...”⁶⁴³.

Takrir-i Sükûn Kanunu’nun çıkarılması; yeni Türkiye’de lâiklik karşıtı, halife ve aşırı dinciliğe taraftar olan kesimlerin tasfiye edilmesini de hızlandırmıştır⁶⁴⁴. Bu doğrultuda Türk basınına sansür uygulanmış ve yayım politikaları sebebiyle bazı gazetelerin kapatıldığı da görülmüştür⁶⁴⁵. Mehmet Asım’a göre muhalif gazetelerin kapatılmasının nedeni; Cumhuriyet rejimine yönelik saldırılarından dolayı olduğunu belirtir⁶⁴⁶.

Mehmet Asım, Genç İsyanı’yla birlikte Cumhuriyet’e ve Halk Fırkası’na yönelik progandaların başladığına dikkat çeker. Bu durumda, hükümet tedbir amacıyla Takrir-i Sükûn Kanunu’nun çıkarmasını ve gazetelerin kapatmasını doğru bulur. Ayrıca, Mehmet Asım; “Eğer gayet dikkatle, mâkul ve mütedil bir şekilde istimâl edilirse, ilaç için kullanılan zehirli maddeler gibi, müfid netice verebilir. Yok eğer fazla olarak istimâl edilirse, matbuatın mevcudiyetini imha edebilir,” sözüyle Kanunu’nun doğru şekilde uygulanması içinde uyarıda da bulunur⁶⁴⁷.

Görüldüğü gibi, Takrir-i Sükûn Kanunu’nu hükümetin basını direkt olarak kontrol etmesini sağlamıştı. Ayrıca, Eşref Edip, Ahmet Emin, Velid Ebbüziya gibi

⁶⁴³ Mehmet Asım, “Takrir-i Sükûn Kanunu”, s. 1.

⁶⁴⁴ Meltem E. Kanoğlu, *Takrir-i Sükûn Döneminde Türk Modernleşmesinin Tefrika Romanlarına Yansıması Analitik Bakış*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 15.

⁶⁴⁵ Tehvid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebiürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç, Toksöz, Sadayı Hak (İzmir), İstikbâl (Trabzon), Kahkaha (Trabzon), Press du Soir (İstanbul), Savha (Adana), Tanin, Vatan. Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s. 148.

⁶⁴⁶ Mehmet Asım, “Süi Tefehhümlerin Sebepleri”, *Vakit*, 7 Mart 1925, s. 1.

⁶⁴⁷ Mehmet Asım, “Süi Tefehhümlerin Sebepleri” s. 1.

gazeteciler Şeyh Said İsyanı'nın kışkırtıkları gerekçesiyle Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılandı. Hüseyin Cahit ve Zekeriya Sertel gibi solcu gazetecilere de 15 yıl hapis cezası verildi. Bu şekilde hükümete karşı muhalif yayın yapan gazete ve gazeteciler basından uzaklaştırılmış oldu. Bu dönemde muhalif basının olmadığı tek partili dönemde *Cumhuriyet*, *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Us* kardeşlerin sahip olduğu *Vakit* gazetesi hükümetin güdümünde yayın hayatlarına devam ettiler⁶⁴⁸.

Meclis'te Takrir-i Sükûn çıkarılması ve İstiklâl Mahkemelerinin ihdas edilmesinden sonra, Türk Ordusu; Şeyh Said ve asilere karşı muvaffakiyetler sağlamayı başardı. Şeyh Said ve asiler 15 Nisan 1925 tarihinde Muş'ta yakalanarak isyan tamamen sonlandırıldı⁶⁴⁹.

Mehmet Asım, “Tenkil Hareketleri” başlıklı yazısında, isyan noktalarına gönderilen silahlı kuvvetlerin başarısını şöyle açıklamıştır: “İsyan mntikasını ihata eden Türk ordusu tenkil hareketine başlamıştır. İsyan mntikası tabiyesine vâkıf olan bazı zevat tenkil hareketinin bu kadar çabuk başlayacağını ihtimâl vermediler. İsyan mntikasından olan nüfusun ekseriyeti aşiretlerden oluşmaktadır. Türk ordularının mntikalarda yaptığı tenkil hareketi başarılı sonuçlar vermiştir. Türk ordusu asiler ile Irak hududu arasında sahayı işgal ederek her türlü irtibat yollarını kesmişlerdi. Bununla birlikte tenkil hareketi karşısında asiler için hiçbir ihtimâl kalmamıştır...”⁶⁵⁰.

Hakkı Tarık, Şeyh Said İsyanı'nın bastırılması ve Şeyh Said'in tenkil edilmesini ve yakalanmasını “İnkılâbın Hastalığı” başlıklı makalesinde düşüncelerini değerlendirmiştir. Yazıda; Türk inkılâbına dair mütalaasını şu şekilde ifade etmektedir: “ İnkılâp diyoruz, inkılâp nedir? İnkılap ne bir kelimedir, ne bir siyasî şekil ve harekettir. İlmî yolda Türk'e mev'ud, basiretine mukadder olan bütün tekâmül merhalelerini, yâni tabiatından öğrendiğimiz aldığımız kanunları kullanarak anlamak için attığımız büyük hamlelere inkılâp adını veriyoruz”⁶⁵¹.

⁶⁴⁸ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 118.

⁶⁴⁹ Zekeriya Kurşun, “Şeyh Said (1865-1925)”, *DİA*, C. II İstanbul, 2016, ss. 566-568.

⁶⁵⁰ Mehmet Asım, “Tenkil Hareketi”, *Vakit*, 1 Nisan 1925, s. 1.

⁶⁵¹ Hakkı Tarık, “İnkılâbın Hastalığı”, *Vakit*, 29 Mayıs 1925, s. 1.

Hakkı Tarık, Türk inkılâbının tanımını yaptıktan sonra Şeyh Said İsyânı'nın yakalanması ve mahkemedeki sorgulamaları sırasında sarf ettiği sözleri hukukçu kimliğiyle mercek altına alır ve şu ifadelerle telâkki eder:

“Şeyh Said'in en samimi sözü şudur: Üzerimize bu kadar asker yollanacağını bilemezdim ki! Hükûmeti zayıf görmek Şeyh Said'in bir gafletidir! (Medreseleri açacaktım, yalancının dilini, hırsızın elini kesecektim, şeriatı dünyaya zaman-ı saadeti eda edecektim.) gibi sözler, değil yarın, hattâ bugün Türkiye'de inanacak akıllı birini adam tasavvur ederek söylemek zahmetine girmesi son gafletidir. Ve son gafleti olarak kalacaktır. Türkiye efkâr-ı müniresi şuna kâni ve bu kanaat üzerinde azim ile sebâtkâr, şeriatın hükmü; ancak Ankara'nın temsil ettiği inkılâp ile yürümeye başlamıştır. Türkler ne zaman madden ve manen gerilemişse, ileriye doğru atılma hızı göstermişlerse o zaman Şer'i şerifin hükmünü inanmışlar, uyduklarını göstermişlerdir! Türkler ne zaman yalancının dilini, hırsızın elini kesmeden ilmi teâmül geçirmişler, cezanın şeklini ve suretini tayin etmek, cezayı çekecek mahiyetin itiyâdı ve istisnasına merbut olacaktır, demişlerse o zaman kitabın hükmünü yerine getirmişlerdi (...) Şark İstiklâl Mahkemesi Şeyh Said'in değil, irticâî hayatını muhakeme ediyor. Bugün yarın irtica ile hayatını mahkûm edecektir demeyelim: Mahkûm ve idâm etmiştir de...⁶⁵²”

Şeyh Said İsyânı bastırıldıktan sonra TpFC'nin dinî araç hâline getirdiği, gericiliği alevlendirdiği gerekçesiyle, parti üyeleri İstiklâl Mahkemesi'ne götürüldü ve mahkeme kararıyla 5 Haziran 1925 tarihinde TpCF kapatıldı⁶⁵³. Bu durum; Türkiye'nin modernleşme sürecinde, çok partili yaşam için elverişli bir siyasî zeminin olmadığını göstermekteydi. TpCF'nin kurulması ve Şeyh Said İsyânı aynı zamanda bir meşruiyet krizine de işaretledi. Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemâl Paşa'ya karşı olan kimseler bu kez İzmir Suikastı girişimiyle tekrar gündeme geleceklerdi. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gerçekleştirilen bu elim hadisenin aktörleri ekseriyetle eski İttihat ve Terakki üyelerine mensup kişilerden oluşacaktı⁶⁵⁴.

⁶⁵² Hakkı Tarık, “İnkılâbın Hastalığı”, s. 1.

⁶⁵³ Cemallettin Taşkiran, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 14, Ankara, 1994, s. 260.

⁶⁵⁴ Mehmet Asım, “Eski İttihat ve Terakki”, *Vakit*, 6 Teşrinievvel 1924, s. 1.

Bu kişiler suikast yönlendiren amillere bakıldığında, Birinci Cihân Harbi'nden sonra ülkenin iktidarında bulunan İttihat ve Terakki Partisi kendisini feshetmişti. Parti üyelerinin bir kısmı yurtdışına kaçmış, bir kısmı da İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdi. Cumhuriyetin ilânından sonra Türkiye'ye dönen bu grup tekrar nüfuz ve konum sahibi olma arzusu içerisindeydi. Bunun içinde İttihat ve Terakki ruhunu tekrar diriltmek gerekiyordu. Bu hedefe ulaşmak içinse; Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e suikast yapmaktan geçiyordu⁶⁵⁵. Fakat Mustafa Kemal Paşa'ya girişilecek suikast gerçekleşmeden ifşa edilecekti. Bu suikast girişim plânına bakıldığında; Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Haziran 1926 tarihinde İzmir'e geleceği haber verilmiştir. Suikastçılar plânlarını bu tarihe göre tertip ederler. Saruhan Milletvekili Abidin⁶⁵⁶ ve Sarı Efe Edip suikast yapılacağından bir gün önce İzmir'den İstanbul'a gelmişlerdi. Suikastı gerçekleştirecek olan Ziya Hurşit, Lâz İsmail ve Gürcü Yusuf, Giritli Şevki suikasttan önce toplandılar. Bu toplantıda suikast çok hızlı bir şekilde yapılacaktı. İlk kurşunu Ziya Hurşit atacak, sonra Lâz İsmail ve Gürcü Yusuf da arkasından ateş açarak, suikastı başarılı bir şekilde yapacaklardı. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Haziran'da İzmir'e gelmemesi ve Sarı Efe ile Abidin Bey'in İstanbul'a gitmeleri, Giritli Şevki'yi telâşlandırır. Giritli Şevki; Gazi'nin ve hükûmetin suikast girişiminden haberdar olduğu hissine kapılarak, kendini muhbir konumuna sokarak işin içinden sıyrılmaya karar verir. Bu düşünceyle Vali Kâzım Paşa'ya durumu anlatır. Kâzım Paşa (Dirik), Dirik Polis Müdürü Emin Bey'le birlikte Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf'u otellerinde, Çopur Hilmi'yi de Karşıyaka'daki saklandığı evinde yakalamıştır⁶⁵⁷.

İzmir'de suikastı plânının ardından tutuklamalar yapılırken, İstanbul'da da İttihatçılara yönelik soruşturmalar başlatılmıştı. Yapılan soruşturmalar neticesinde suikastla bağlantısı olan şu isimlere ulaşılmıştı: Ziya Hurşit, Sarı Edip Efe, Ayıcı

⁶⁵⁵ Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikast ve İstiklâl Mahkemeleri*, Temel Yayınları, İstanbul, 1971, s. 10-11.

⁶⁵⁶ Abidin Bey 1890 Manisa'da doğmuştur. Babası Ali Bey'dir. İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. II. Dönem Manisa'dan milletvekili seçilmiştir. *Abidin Bey'in Tercüme-i Hâli*, TBMM Arşivi, Devre: 2, No: 606.

⁶⁵⁷ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Der: Hulûsi Turgut), 17. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 441-442.

lâkaplı Miralay Arif, Kâzım Dirik, Ali Fuat Cebesoy, Eski Maarif Nâzırı Şükrü, Saruhan Mebusu Abidin, Albay Rasim, Lâz İsmail, Gürcü Yusuf, Eski Maliye Nâzırı Cavit, Çopur Hilmi, Ankara Valisi Abdülkadir, İsmail Canbulat, Kara Kemal, Ardahan Mebusu Hilmi'dir⁶⁵⁸.

Mehmet Asım'ın İzmir Suikastıyla ilgili düşüncesini “İki Günlük Muhakeme” başlıklı makalesinde değerlendirir: “Hiç şüphe yok ki; Reisicumhurumuza karşı yapılmak istenilen malûm teşebbüs bir ve bir kaç kişinin teşvik eseri değildir. Gizli bir siyasi komitenin mahsul ihtirâsıdır. Gazi Paşa'nın muhterem şahsına ortadan kaldırmak, ilk merhalede asıl maksat; Reisicumhurluk makamıyla beraber hükûmet mevkilerini gizli siyasi komite menfaatine yapılmıştır. Aynı zamanda bugünkü inkılâp prensiplerinin memnun olmayanlara istinâd ederek tekalib-i hükümeti yapmaktır. Bu gizli ihtiras komitesi bir seneye yakın zamandan beri düşünmüş uğraşmış malum maksadını ilk merhalesi için ilk hazırlıklarını yapmıştır. Cinayet planlarının tatbikine kalkışmıştır”⁶⁵⁹.

Mehmet Asım, suikast ekibini; “İcra Heyeti” ve “Tertip Heyeti” olarak iki kısımda değerlendirir. Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Ziya Hurşit İcra Heyeti'nin görünen yüzü olduğunu, bir de bu suikastın görünmeyen yüzü olduğunu, bunun da Tertip Heyeti olduğunu belirtir. Bu Tertip Heyeti ortaya çıkarılmasının gerektiği üzerinde durur. Tertip Heyeti'ndeki kişiler eski İttihatçılar ve eski Terakkiperver Parti üyeleri olduğunu, bunların arasından aranıp bulunması gerektiğini dile getirir⁶⁶⁰.

Mehmet Asım'ın bu tespitinden sonra Kâzım Karabekir Paşa, Refet, Ali Fuat ve Cafer Tayyar Paşaların içerisinde bulunduğu Eski Terakkiperver Fırkası'nın üyeleri tutuklanarak yargılamaları başlanmıştır⁶⁶¹. İzmir Suikasti alâkasını olduğu iddia edilen kişilerin arasından Kâzım Karabekir Paşa'da vardır. Kâzım Karabekir Paşa bu olaydan dolayı yargılanması nedeniyle derin bir üzüntü duyar. Paşa'nın

⁶⁵⁸ Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri*, ss. 11-14; Cebesoy, *Siyasi Hatırları Lozan'dan Cumhuriyet'e*, C. II, s. 217.

⁶⁵⁹ Mehmet Asım, “İki Günlük Muhakeme”, *Vakit*, 28 Haziran 1926, s. 1.

⁶⁶⁰ Mehmet Asım, “İki Günlük Muhakeme”, s. 1.

⁶⁶¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 258.

yargılanması sırasında olayları müşahede etme fırsatı bulan kızı, Paşa'nın tutuklanması ve mahkemede yargılanmasını şu şekilde anlatır:

“İsmet Paşa'nın çayına çağırıyoruz diye, Etlik'teki evinden almışlar İzmir'de Elhamra Sineması'ndaki mahkemeye çıkıncaya kadar tahtakuruları içinde Emniyet Müdürlüğünde yerde yatırmışlar. Yukarıda bir pencere varmış, o pencereyi de demirle kapatmışlar. Pencereyi de çivilemişler. Yer şiltesi vermişler. Mahkeme başlıyor, salon subayla dolu. Mahkeme başkanı Kel Ali subaylara oturun diyor, oturmuyorlar. Karabekir Paşa dönmüş, eliyle işaret etmiş, oturmuşlar. Mahkeme olurken de uçaklar uçabilecekleri en alçak seviyeden uçmuşlar. (Karabekir suçsuz, Karabekir suçsuz) diye kâğıtlar atmışlar. Beraatından sonra çok tezahürat yapılmış. Beraat ettiği zaman halk galeyana gelmiştir”⁶⁶².

Bu ifadeden hareketle eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri asker kökenliydi. Millî Mücadele Dönemi'nde vatan savunmasında da önemli başarılarla imzalarını atmışlardı. Paşaların tutuklanması halk tarafından tepki çekmiştir. Bu tepkilerin artmasından dolayı; Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar, Refet Paşa'lar serbest bırakılmıştır. Fakat bu yargılamalar Paşaların siyasî kariyerlerini önemli ölçüde zedelemiştir⁶⁶³.

Mehmet Asım yargılamalardan sonraki gelişmeler hakkındaki düşüncelerini “Karardan Sonra” başlığıyla kaleme aldığı makalesinde şu şekilde ifade eder: “Bir kaç sene evvel Fransa'da idam cezasıyla mahkûm olan bir kişi birtakım masum kadınlar ile izdivaç eder. Onların parasını ellerinden aldıktan sonra evindeki fırına atıp zavallıları yakarmış, bu gitgide hastalık haline gelmiş içlerinden izdivaç ettiği kadınları yakmak gayr-i kabil bir mukavemet ihtiyaç olmuş. Bu defa Gazi Paşa'ya karşı suikastı hazırlamış olanlarda derhal tahlil edilirse verilecek en doğru hüküm bundan ibarettir. Demek ki aramızda komitacılık teşkilatı altında siyasi katilleri tertip etmek itiyadına tahammül edemeyen birtakım adamlar vardır. İşte İstiklâl

⁶⁶² Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, 17. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, ss. 154-155.

⁶⁶³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 258.

Mahkemesinin icraatı ile takip ettiği bu yozlaşmış zihniyet itiyadı memleketten bertaraf etmektir”⁶⁶⁴.

Mehmet Asım’ın ifade ettiği gibi suikastın Tertip Heyeti, eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının üyeleri beraat etmişti. Fakat suikastın sahadaki İcra Heyeti’nde bulunan Ziya Hurşit, Laz İsmail, Miralay Arif, Sarı Edip, Gürcü Yusuf, Hafız Mehmet 14 Temmuz’da idam edilmiştir⁶⁶⁵.

Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde Türk siyasal hayatına damgasını vuran önemli olaylardan birisi de Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkül edilmesidir⁶⁶⁶. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması, Türk demokrasi tarihinde çok partili hayata geçiş denemesinin ikinci safhasıydı. Serbest Fırkası’nın kurulması aynı zamanda ülke içerisinde meşruiyet krizine yola açan hadiselerden birisini de teşkil edecekti⁶⁶⁷.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın ortaya çıkış serüvenine bakıldığında; 7 Ağustos 1930 tarihinde Meclis tatile girmişti. Atatürk dinlenmek için Yalova’da bulunuyordu. Yalova’nın büyük otelinde bir balo tertip edilir. Bu baloya Mehmet Asım gazeteci hüviyetiyle katılır. Mehmet Asım’dan başka baloda İsmet İnönü ve Paris sefiri Fethi Okyar’da bulunuyordu. Atatürk’ün yaveri ve arkadaşı Salih Bozok bir ara Mehmet Asım’ın yanına gelerek manâlı bir şekilde Serbest Fırka adında yeni bir parti kurulacağını söyler. Bu duyumun doğruluğunu araştıran Mehmet Asım konuyu sahibi olduğu *Vakit* gazetesinin sütunlarına taşıyınca⁶⁶⁸, Atatürk; Mehmet Asım’ı çağirtmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

“Siz Serbest Fırka kuruluyor diye bir havadis çıkarmışsınız dedi ve benden izahat ister gibi durdu. Paşam, ben Serbest Fırka kuruluyor diye bir havadis çıkardım. Salih Bozok arkadaşımız bana böyle bir haber verdi. Aslı olup olmadığını öğrenmek

⁶⁶⁴ Mehmet Asım, “Karardan Sonra”, *Vakit*, 15 Temmuz 1926, s. 1.

⁶⁶⁵ *Vakit*, 16 Temmuz 1926, s. 1.

⁶⁶⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 108.

⁶⁶⁷ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. III, s. 100.

⁶⁶⁸ *Vakit* gazetesinin ilk sayfasında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasına dair bilgiler büyük puntolarla “Yeni Muhalif Partisi” ana başlığıyla 9 Ağustos 1930 tarihinde okuyuculara manşet haber olarak duyurulmuştur. Ana başlığın altında siyah koyu yazılarla “Fethi Bey Sefirlikten çekilip muhalefet fırkasının lideri olacak. Bu hadise Genç Türk Cumhuriyeti’nin siyasî semasında yeni ve uğurlu bir ufuk açıyor” şeklindedir. *Vakit*, 9 Ağustos 1930, s. 1.

ve tafsilat almak istedim. Birkaç arkadaştan soruşturdum. Benim bu cevabım üzerine Atatürk'ün yüzündeki ciddiyet değişti. Tatlı bir gülümseme hâli aldı: “Öyleyse ben bu işte seni “ inisiye⁶⁶⁹” edeyim. Git İsmet Paşa'yı bul, ona sor!” dedi. İnisiye tabiri Atatürk'ün aynen kullandığı bir ifadedir. Bu işte sana rehberlik edeyim demek suretiyle beni taltif etmiş oluyordu⁶⁷⁰.”

Mustafa Kemal Paşa, kendisine karşı muhalif olacak; fakat kendisine bağlı kalabilecek bir partinin kurulmasını hedeflemekteydi⁶⁷¹. Bundan dolayı, yeni bir parti kurma düşüncesini Fethi Bey'le paylaşır. Fethi Bey'le bu konu üzerinde fikir teatisinde bulunur. Fikir teatisinin sonucunda yeni partinin isminin Serbest Cumhuriyet Fırkası olması konusunda Fethi Bey'le anlaşılır⁶⁷². Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Fethi Bey 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurar⁶⁷³.

Teşekkül edilen muhalefet partisine ilk girenler; Nuri Conker, Samet Ağaoğlu ve Eğitim Bakanı Reşit Galip olmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk, İsmet Paşa Hükûmetine yönelik eleştirilerinden dolayı kız kardeşi Makbule Hanım'ın da partiye girmesini istemekteydi. Bundan dolayı o da bu partiye dâhil olan isimler arasındaydı⁶⁷⁴. Makbule Hanım'ın bu partiye girmesindeki diğer bir amilse ülke içerisinde yaşanan ekonomik buhrandı. Serbest Fırka'nın kuruluşu sırasında, Yalova'da bir akşam sofrasında, Makbule Hanım'ın Mustafa Kemâl Paşa'ya söylediği şu söz ülke içerisinde yaşanan sıkıntıların özeti gibiydi: “Bir muhalefet partisinin kurulması yerinde oldu. Bugün köylülerle görüşüm. Hepsi şikâyetçiydi. Bana evlerini gezdirdiler. Vergileri yüzünden altlarında satılmadık döşek, üstlerinde satılmadık yorgan bırakmamışlar”⁶⁷⁵. Serbest Halk Fırkası'nın katılan diğer isimlerse; Tahsin (Uzer), Mehmet Emin (Yurdakul), Nakiyettin (Yücekök), Semih

⁶⁶⁹ Bu sözden anlatılmak istenen haberin doğruluğunu araştırmasıdır. A. Us, *Gördüklerim*, s. 110.

⁶⁷⁰ A.Us, *Gördüklerim*, ss. 110-111.

⁶⁷¹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 169.

⁶⁷² Ali Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz. Cemal Kutay), Toplumsal Yayınları, İstanbul, 1980, s. 406.

⁶⁷³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 152.

⁶⁷⁴ *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Der. Hulûsi Turgut), 17. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 261.

⁶⁷⁵ *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 261.

(Hızırnoğlu), Ali Haydar (Yuluğ), Ali (Galiğ), Refik İsmail (Kakmacı), Rasim Celâlettin (Özetekin), Doktor Reşit (Galip)'tir⁶⁷⁶.

Mehmet Asım, Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensibi şu şekilde hülâsa eder; “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, lâiklik ve iktisadî sistem olarak liberalizmdir”⁶⁷⁷. *Vakit* gazetesindeyse Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programı neşredilmiştir⁶⁷⁸. Serbest Fırkası'nın kuruluşunu Türk kamuoyuna duyuran ilk gazete *Vakit* gazetesi olmuştur. *Vakit* gazetesi bilindiği gibi hükûmete yakın yayımlar yapan bir gazetedir. Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulmasından sonra Serbest Fırka'yı destekleyen yayım organları ortaya çıkmaya başlayacaktır⁶⁷⁹.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulup, parti programı beyân edildikten sonra İstanbul, İzmir, Ankara gibi vilayetlerde SCF'nin şubeleri açılmaya

⁶⁷⁶ Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam*, ss. 536-538.

⁶⁷⁷ A.Us, *Gördüklerim*, s. 126.

⁶⁷⁸ “Madde 1: Serbest Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve lâiklik esâslarına bağlıdır. Bu esaslar milletin bünyesinde ebedileşmesi gayesidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanundaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilâ istisna herkesi için mer’i tutacak ve hiçbir arızayı uğratmayacaktır. Madde-2 Vergiler millet efradının iktisadî teşebbüs kabilyetini sarsılmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında salim esaslara istinat edebilecek ve tahsilatındaki yolsuzluklar kaldıracaktır. Madde: 3- Fırka devlet varidatın semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarını yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder. Madde: 4- Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tesbit için tedbir almak ve memletemizdeki iş görmek isteyecek haricî sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir. Madde: 5- Fırka, vatandaşların refahına malî ve iktisadî her türlü teşebbüslerine engel olan hükûmet müdahalelerini kabul etmez. Memeleketin iktisadî hayatının inkişafından her türlü teşebbüs erbabına zahirdir. Cumhuriyetin menfaatlari için girişilmesi icap eden iktisadî işlerde fertlerin kuvveti gayri kafi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarları kaldıracaktır. Madde: 6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadî bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtulması firkanın en mühim maksatlarındandır. Çiftçinin fedakârlığıyla kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın memleketini zirâî kredi ihtiyacını temin edecek bir müessese hâline çıkarılması umdedir. Madde: 7- Dahilî sanatların canlanması ve kolaylıkla inkişâf etmesi firkanın vâsıl olmak istediği mühim hedeftir. Teşvik-i Sanayi Kanunu bihakkını tatbik edilecektir. Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerini temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatla hizmet edecek surette tanzim olunacaktır. Madde: 8- Halkın hükûmet dairelerindeki işleri azamî sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve suistimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir. Madde: 9- Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişleri yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal edilecektir. Madde: 10- Fırka, haricî siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bilûmum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairisinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyet-i Akvam müessesile daha sıkı surette teğriki mesaiye ehemmiyet verecektir. Madde: 11- Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukunun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.” “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı”, *Vakit*, 13 Ağustos 1930, s. 1.

⁶⁷⁹ İzmir'de kurulan bölgesel alanda yayım yapan “Serbes Cumhuriyet” gazetesi buna en güzel örnektir.

başlanmıştır. Bu sırada, Fethi Bey, yeni kurulan partiye karşı halkın reaksiyonunu gözlemleyebilmek için, başta İzmir olmak üzere Ege'nin çeşitli yerlerine bir dizi gezilerde bulunmuştur⁶⁸⁰. Fethi Bey 3 Eylül 1930 tarihinden “Konya” adındaki vapurla İstanbul'dan İzmir'e hareket eder. Fethi Bey; İzmir halkı tarafından olumsuz tepki alma korkusundan ötürü İzmir'e kaygılı bir şekilde gitmiştir⁶⁸¹.

5 Eylül 1930 tarihinde Fethi Bey'i taşıyan “Konya” vapuru İzmir Limanı'na girer. İzmir sahilinde Fethi Bey'i karşılayacak meraklı bir halk mevcuttu. Bunlardan birçoğu sandallara binerek denize yayılarak, vapurun etrafını sardılar. Fethi Bey'e “Yaşa Fethi Bey” nidâları eşliğinde sevgi gösterilerinde bulundular. O anda Fethi Bey'in içindeki kaygı sevince dönüştü. Bu sevgiye karşılık o da başındaki şapkayı çıkararak halkı selamlamaya başladı. Vapur rıhtımına yanaştığında İzmir kordonunda insan kalabalığı daha da belirginleşti. Vapur, rıhtıma yanaşınca kalabalığa karışan Fethi Bey'in etrafını saranlar “Yaşasın Gazi, yaşasın Cumhuriyet, hoş geldiniz, biz senelerden beri sizi bekliyorduk!” nidâlarını işitti. Fethi Bey'in sevinci daha da perçinleşti. Fakat kalabalıktan kişilerin sevgi nümayişleri taşkınlıklarla neticelendi⁶⁸².

Mehmet Asım, yaşanan nümayişler ve Serbest Cumhuriyet Fırkası üzerine mülâhazasını “İzmir'deki Hadise Münasebetiyle” başlıklı makalesinde yazıya dökmüştür. Bu yazıda; Serbest Fırka lideri Fethi Bey'in amacını ve prensibini izah etmek için İzmir'e gittiğini, orada birtakım nümayişlerin sonucunda bayrak taşıyan bir kafilenin bayrağının yırtıldığını; fakat bununla ilgili detaylı malûmat olmasından dolayı yorum yapmanın kifayetsiz olduğunu söyler. Yazıda Serbest Fırka'nın kurulmasıyla Türk siyasal safhasının yeni bir boyut kazandığını, CHF ile SCF arasında münakaşaların meydana geleceğini ve bunu olağan bir durum olarak telakki eder. İzmir halkının CHF'ye tarafta olabileceği gibi, aynı zamanda yeni kurulan Serbest Fırkası'nın da taraftarı olabileceğini söyler. Mehmet Asım herkesin siyasî kanaatini istediği surette kullanmakta özgür olduğu belirtir⁶⁸³.

⁶⁸⁰ Çağlar Kırçak, *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, İmge Yayınları, İstanbul, 1994, s. 283.

⁶⁸¹ “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı”, *Vakit*, 13 Ağustos 1930, s. 1.

⁶⁸² “S.C.F Lideri İzmir'e Vardı”, *Vakit*, 5 Eylül 1930, s. 1.

⁶⁸³ Mehmet Asım, “İzmir'deki Hadise Münasebetiyle”, *Vakit*, 5 Eylül 1930, s. 1.

Fethi Bey'in ziyaretinden dolayı hoşnut olanların yanında, Fethi Bey'in ziyaretine karşı olan Halk Fırkası'nın sempatanları vardı. Bu gurup Manisa, Foça gibi yerlerden gelerek daha da büyük bir halk yığımına döndü. Fethi Bey'in kaldığı İzmir Palas Otel'in önünde "Yaşasın Halk Fırkası" diye bağırarak nümayişlere başladılar. Bu sırada hapishaneden mahkûmlardan bazılarının kaçtığı ile ilgili malûmatlar gelmekteydi⁶⁸⁴.

Fethi Bey'in lehindeki diğer gurupsa İzmir şehrinde dolaşarak nümayişlerine devam etmekteydi. Bu guruptan bazıları Haydar Rüştü'nün (Öktem) sahibi olduğu *Anadolu* gazetesinin önüne gelerek gazetenin camlarını kırmaya başladı. Bu esnada Komiser Hazım Bey'le jandarma matbaayı muhafaza etmek için oraya geldiler. Güvenlik güçlerini gelmesine rağmen taşkınlıklar devam etmekteydi. Taşkınlığı önlemek amacıyla jandarma silâh kullanmak zorunda kaldı. Ve açılan ateş sonucunda 15 yaşında bir çocuk vefat etti. 7 kişi de muhtelif yerlerinden yara aldı. Jandarma halkı dağıtmaya başladı. Buradan dağılan halk, ölen çocuğu da yanında alarak İzmir Palas oteline geldi. Fethi Bey'e ölen çocuğu göstererek "Fethi, al emaneti diyerek", nidaya başladılar. Fethi Bey balkona çıkarak "Cumhuriyet'i seven taşkınlık yapmasın!" dedi. Bu esnada Halk Fırkası'nın binaları saldırıya uğramıştı⁶⁸⁵.

Fethi Bey'in İzmir'de bu hâdiseye bakışı şu şekildeydi: "Büyük Gazi'nin tesis ettiği Cumhuriyet fikri bütün vatandaşların kalbinde yer tutmuştur. Fikir daima ilerleyecektir, işi karışıklığa getirmek isteyenlerin gayretleri neticesizliğe mahkûmdur. Vatandaşların sükûndan ayrılmamalarını zabıtaya derhâl itaat etmelerini rica ederim. Bir gencin vefatı ve vatandaşların yaralanması yüreğimi sızlattı. Fikir mücadeleleri böyle hadiselere meydan vermemelidir⁶⁸⁶."

Mehmet Asım, İzmir'de yaşanan bu tatsız hadise ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş felsefesi ile ilgili düşüncesini "İzmir Hadiseleri" başlıklı yazısında şu şekilde ortaya koymuştur:

⁶⁸⁴ "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", *Vakit*, 6 Eylül 1930, s. 1

⁶⁸⁵ "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", ss. 1-2.

⁶⁸⁶ "Dün İzmir'de Çok Müessif ve Kanlı Hadiseler Oldu", s. 2.

“Birkaç hafta evvel Fethi Bey’in yeni bir fırka teşkiline teşebbüs ettiği zaman İstanbul’daki Halk Fırkası mahfilinin gösterdiği samimî hüsnü telâkki tezahüratı nerede? Şimdi İzmir’deki Fethi Bey’in fırkasının taraftar kıyafetinde ortaya çıkarak oradaki Halk Fırkası müessatına yalnız söz ile değil, taş ile yumruk ile sopa ile hücum eden devletin inzibat kuvvetlerine karşı gelen, hiçbir kanun ile telafi kabil olmayacak taşkınlık yapan, maalesef birtakım kanlı hâdiselere bile sebebiyet veren ayak takımı hareketi nerede? İzmir’de (Anadolu) gazetesinin neşriyatında hatalı noktalar olabilir. Devletin kanunlarına muhalif yazılar bulunabilir. Kezalik gene İzmir ve havalisinde bulunan Halk Fırkası şubeleri mümessillerinden şahsen şikâyet olunabilecek bazı hareketler çıkmış olabilir. Bunlar aleyhinde kanunen mesuliyet iddiaları ortaya atılabilir. Fakat bütün bu hataların tamiri, fenalıkların tashihi veya tecziyesi için müracaat edecek yol herhâlde yumruk, sopa ve silâh değildir. Fikre karşı fikir, söze karşı söz söylemek lâzım gelirdi. Nitekim Fethi Bey fırkasının teşekkülü memleketimizde böyle bir siyasî terbiyenin teessüsüne hizmet edeceği için herkesi sevindirmişti. Fakat anlaşılıyor ki bazı müfritler ile birtakım gizli maksatlar takip edenler Fethi Bey’i görmek yahut onun sözlerini işitmek için toplanan saf halk kalabalığı arasına karışmış, halkın heyecanından istifade ederek birtakım hadiseler çıkmasına sebep olmuşlardır. Hiç şüphesi birtakım masum kanların akmasına sebep olan adamlar bulunacak, kanuni cezaları verilecektir”⁶⁸⁷.

Bu hengâmenin arasında, 8 Eylül’de Fethi Bey nutkunu irat etme fırsatı yakaladı. Fethi Bey’in konuşmasından önce kaldığı İzmir Palas Otel’inin balkonunun önünde kalabalık bir gurubu toplanmıştı. Bu kişilerin ellerinde, Serbest Fırkanın işlemeli bayrakları; yakalarında Fethi Bey’in fotoğraflarıyla, Fethi Bey’e “Yaşa Gazi, Varol Fethi ” tezahüratlarında bulunuyorlardı. Otelin balkonunda duran Fethi Bey halka “Yaşasın çalışkan esnaf, yaşasın kahraman millet!” diyerek karşılık veriyordu. Fethi Bey, saat 16.00’da nutku için İzmir Alsancak spor salonuna gitti ve burada nutkunu irat etti⁶⁸⁸.

Fethi Bey nutkunda; ağır faiz oranların neticesinde hayatın pahalılaştığını dile getirdikten sonra, demiryolu siyasetinden, inhisardan, istikrazdan ve mübadiller

⁶⁸⁷ Mehmet Asım, “İzmir Hadiseleri”, *Vakit*, 7 Eylül 1930, s. 4.

⁶⁸⁸ “Nutuk Söylendi”, *Vakit*, 8 Eylül 1930, s. 1.

hakkında düşüncelerini beyan etmişti⁶⁸⁹. Fethi Bey İzmir'den ayrılarak 9 Eylül tarihinde Aydın Vilâyetinde SCF taraftarlarıyla bulaşarak onlara inhisarcılığın ortadan kaldıracağını anlatmıştı⁶⁹⁰. Fethi Bey Ege'de gezilerine devam ederken, Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa; “Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisiyim. Bu teşekküle tarihine bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz” diyerek, Halk Fırkası'nın başında olduğunu kamuoyuna beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararı alması İzmir'de yaşanan kötü olaylarla alâkalıydı⁶⁹¹.

Serbest Fırka heyeti seyahatlerini bitirip Ankara'ya döndükleri vakit, Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişti. Mustafa Kemal, Fethi Bey'e şu cesaret kırıcı ifadeyi kullanmıştır: “Ben iki Fırkaya da yardım edeceğimi söylemişim. Görüyorsunuz ki, siz benim yardımıma muhtaç değilsiniz. Desteği öteki fırka muhtaçtır,” bu sözle birlikte Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'na destek vermeye başlamıştır. Bu olaydan sonra Serbest Fırka'ya katılım azalmıştı. Bu şartlar altında belediye seçimlerine katılan Serbest Fırka sadece Samsun Belediyesi'ni kazanabilmişti. Belediye seçimlerinden sonra Meclis'te Serbest Fırkası'nın lideri Fethi Bey ile Halk Fırkası milletvekilleri arasında tartışılarsa kırıcı ve yakışsız bir hâl almaktaydı⁶⁹². Bu tartışmalarında birisi de 15 Kasım 1930 tarihinde Gümüşhane Milletvekili Fethi Bey'in belediye seçimlerinde yapılan fesat ve yolsuzluklar hakkında Dâhiliye Vekiline verilen taktir neticesinde çıkmıştı. Hakkı Tarık Bey'de Meclis'teki bu taktir ile ilgili söz almıştı⁶⁹³. Meclis'te yaşanan bu olaydan sonra 17 Kasım 1930 tarihinde Fethi Bey, Serbest Fırka'nın kendi kendine feshettiğini kamuya duyuracaktı⁶⁹⁴.

Hakkı Tarık, Meclis'te cereyan eden hadiseler ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kendi kendini feshetmesi hakkında mülâhazasını “S.C. Fırkasının Son

⁶⁸⁹ “Fethi Bey Şimdendiferden, İnhisardan, İstikrazdan ve Mübadellerden Bahsetti”, *Vakit*, 8 Eylül 1930, s. 6.

⁶⁹⁰ “S.C.F Lideri”, *Vakit*, 9 Eylül 1930, s. 1.

⁶⁹¹ “Gazi Hz. Halk Fırkası'nın Başındalar”, *Vakit*, 10 Eylül 1930, s. 1.

⁶⁹² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (1922-1938)*, C. III, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 421.

⁶⁹³ *TBMMZC*, D: 3, C. 22, İ: 4, s. 16.

⁶⁹⁴ Aydemir, *Tek Adam*, s. 422.

Sözleri”, başlıklı makalesinde kaleme almıştır. Yazıda, Serbest Cumhuriyet Fırkasının tam yüz gün siyasî arenada hayat bulduğunu belirtir. Fethi Bey ve SCF’li üyelerin siyasetlerini savunabilecek bir ortam bulduklarını; fakat Fethi Bey’in doğru siyaset yapmadığını, kendi üzerine düşen görevi yerine getirmekte yetersiz olduğunu eleştirir⁶⁹⁵.

Hakkı Tarık, “Serbest Fırka niçin yaşamadı?” başlıklı makalesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın siyasî arenadaki kısa süreli yaşamına cevap bulmaya çalışmıştır. Yazıda, Serbest Fırka’nın kapanmasına etki eden amilleri belirtilmiştir⁶⁹⁶. Hakkı Tarık, yazısını şu satırlarla ifade etmiştir:

“ S.C Fırkası niçin yaşayamadı? Bir kelimeyle: doğuşundaki kusurdan, sui teşekkülünden... Büyük reisin teşvik ve tasvibini takip eden umumî hüsnü kabule, umumî esirgenişe rağmen yüzüncü günde kendine kıyarak dünya dağdağasını terk edip gidişi bu sui teşekküldendir. Ben “bir fırka ile cumhuriyet olmaz!,”“fırkaların çokluğu Cumhuriyetin tekâmülünü gösterir” diyenlerden değilim, yaşayan insanları mutlaka ayrı düşünmeye sevk veya ayrı ayrı düşünür tasavvur etmenin nazârî bir kıymeti yoktur, muayyen bir devrede memleketin idare siyasetinde bir ittifak manzarası gösterebilir bütün bu fikir birliğinden, dil birliğinden cumhuriyet böyledir diye vazmıgeçsinler, paramparça mı olsunlar? Bununla beraber, Türkiye’nin bugünkü haline de baksak, görüşleri, düşünceleri birbirine benzemiyen o kadar vatandaş buluruz ki bunların her sınıfının kendilerine göre birer teşekkül vücuda getirmesi, nihayet, kaçınılamayan bir zaruret telâkki olunur ve yalnız memleket menfaati cephesinde çalışan samimî insanların ve selim akılların temayüllerine tercüman olan kanunlar, buna bir zaruret olduğu için müsamaha gösterirler. Tek fırka aleyhdarlarımızın hangisini isterseniz, söyletiniz, size hiçbir cumhuriyet ve lâiklik aleyhinde bir teşekküle hükümetin müsaade etmesini müdafaa etmeyeceklerdir. İnsafla söyleyiniz, siz memlekette lâik olmayan kimse bulunmadığına inanıyor musunuz? Bunlara serbest bir münakaşa, gizli açık bir propaganda hakkı tanımıyarak, bile bile bir tahakküm yapmış olmuyor ve böyle yapmayı da bir vatanperverlik vazifesi saymıyor muyuz? Bir fırkaya teşekkül sebebi olacak ve

⁶⁹⁵ Hakkı Tarık, “S. C Fırkasının Son Sözleri”, *Vakit*, 18 Teşvinsani 1930, ss. 1-4.

⁶⁹⁶ Hakkı Tarık, “S.C Fırkası Niçin Yaşamadı?”, *Vakit*, 19 Teşvinsani 1930, s. 1

olmayacak şeyler diye bugünün en geniş cumhuriyetçileri tasnifleri yapmakta isabet gösterdiklerine kanidir. O halde her şeyden evvel yeni bir fırka eski fırkalardan nerede, niçin ayrıldığını apaçık tesbit etmek mecburiyetini duymalıdır”⁶⁹⁷.

Hakkı Tarık’a göre, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasındaki en önemli amil, Halk Fırkasının siyasî programından ayrı bir parti programı koyamamalarını gösterir. Meclis’te ayrı bir parti programı irat edeceklerini söylemeleri karşın, Halk Fırkası’nın programını taklit etmekten öteye gidemediklerini ve bu durumun Serbest Fırka’nın kapanmasını sebebiyet vermiştir. Hakkı Tarık’ın Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapanmasındaki ikinci etkenin; fırkanın millete takdim tarzından görülebileceğini belirtir⁶⁹⁸.

Serbest Fırkanın kapanmasından sonra Türk modernleşme sürecinde görülen diğer bir olaya; 23 Aralık 1930 tarihinde gerçekleşen Menemen Hadisesidir⁶⁹⁹. 23 Aralık 1930 tarihinde Derviş Mehmet başlattığı Menemen’deki ayaklanma hakkında Mehmet Asım’ın ilk düşüncesini, “Menemen’deki İrtica Hareketi” başlıklı makalesinde yansıtmıştır. Mehmet Asım, Manisa taraflarında Nakşibendi şeyhliği yapan Derviş Mehmet isminde mürteci bir yobaz Mehdilik davasına kalktıştığını söyler. Kendi gibi beş mürteci yobazla Memenem’e geldiğini, orada halkı “Cumhuriyet kanunları aleyhine kıyama,” teşvik ettiklerini ifade eder. Bu kişiler halkı kıyama teşvik ederken “Şeriat isteriz!” sloganını attıklarını söyleyen, Mehmet Asım; bu durumu 31 Mart isyanına benzeter. Mehmet Asım, “mürteci yobazların” silâhli olduklarına dikkat çeker. Bu asi gurubu uyarmayan çalışan Ragıp Kubilay adında bir münnevver muallimi şehit ettiklerini ve şehitin başını bıçak vasıtasıyla keserek “İnna fetahnaleke” yazılı bir bayrağa takarak, gezdirdiklerini söyler. Bu esnada hükûmet kuvvetleriyle çatıştıklarını; bir küçük zabitle, bir kır bekçisinin daha şehit ettiklerini, isyancılarla çatışmalar sırasında da Derviş Mehmet’in öldürüldüğünü ve isyânın bastırıldığını dile getirmiştir⁷⁰⁰.

⁶⁹⁷ Hakkı Tarık, “S.C Fırkası Niçin Yaşamadı?”, s. 1.

⁶⁹⁸ “S.C Fırkası Niçin Yaşamadı?”, s. 1

⁶⁹⁹ “Şeriat İsterim”, *Vakit*, 24 Kânunel 1930, s. 1.

⁷⁰⁰ Mehmet Asım, “Menemem’deki İrtica Hareketi”, *Vakit*, 25 Kânunuevvel 1930, s. 4.

Mehmet Asım, “Vaziyet Ciddi” başlıklı makalesinde; Cumhuriyet kanunlarına dikkat çeker. Cumhuriyet kanunlarının her insana din serbestliği tanıdığını, hiçbir kimsenin dinî itikadı ile ibadetine karışmadığını, herkesin istediği şekilde Allah’a ibadet etmekte hür iradeye sahip olduğunu söyler. Mehmet Asım Menemen’de yaşanan irticaî olayı bir hastalığı benzetir ve bunu şu şekilde tasvir eder:

“Büyük hastalıklar küçük arzalar ile başlar. Bu arıza bazen ehemmiyetsiz bir baş ağrısı yahut hafif bir hararet yükselmesidir. Vücudun herhangi bir şekilde bir ıstırap hissetmesidir. Bu gibi arızalar bir kısmı intani mahiyette olmadığı için kendi kendine gelip geçer; fakat bazen de olur ki zahirde ehemmiyetsiz görülen arıza vücudun herhangi bir noktasına yerleşmiş simli bir mikrobun faaliyeti eseridir. Bu gibi ahvalde arızanın şekli ne kadar küçük, ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun daha ilk andan itibaren azami dikkat ve itinayı icap eder. Aksi takdirde ihmal edilen o küçük arızanın bir zaman sonra tehlikeli bir afet halini aldığı görülür”⁷⁰¹.

Mehmet Asım, Serbest Fırkası faaliyette bulunduğu dönemde, belediye seçimlerde dinî siyaset alet ettiklerini belirtir. Belediye seçimlerinde muhtelif alanlara yeşil bayrakların çekildiğini, dinî propaganda yaptıklarına dair şikâyetlerin geldiğini; fakat parti mücadelelerinde beliren bu şikâyetlerin uydurma sözler olarak gösterildiğini söyleyen Mehmet Asım, şimdi yaşanan olayı şüphelerden azade bir olay olduğunu ifade etmektedir. Menemen’deki olayın “bir iki meczubun cinnet eseri gibi telakki edilmeye çalışıldığını”, bunun yanlış bir saptama olduğunu; eğer bu olay karşısında ciddi tedbirler alınmazsa ileride müşkül tehlikelerle yüz yüze kalınabileceği uyarısında bulunmuştur⁷⁰².

Menemen’deki İsyân bastırıldıktan sonra, isyan edenlerinin yargılanması için Halk Fırkası tarafından idare-i örfiye/sıkıyönetim ilân edildi. Tatbik edilecek İdare-i Örfiye Manisa şehri ve Menemen kazası hudutları dâhilinde inhisar edilmişti. Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa bu bölgeye salâhiyetle memur edilmişti. Manisa ve Menemen bölgelerinde Divan-ı Harp oluşturulmuş, başına da Afyon Kolordu

⁷⁰¹ Mehmet Asım, “Menemende Vaziyet Ciddidir”, *Vakit*, 26 Kanunevvel 1930, s.1.

⁷⁰² Mehmet Asım, “Menemende Vaziyet Ciddidir”, s. 1.

Komutanı Muğlalı Mustafa Paşa atanmıştı. Hükûmet İdare-i Örfiye Kanunu hazırlamıştır⁷⁰³. Teşekkül edilen Divan-ı Harp Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar sonucundan 4 Şubat 1931 tarihinde 28 kişi idama mahkûm edilmiştir⁷⁰⁴.

Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kapatılması ve Menemen Hadisesi'nin yaşanmasının nedeniyle, Tek Partili dönemde, basın denetim altına alınmaya çalışıldı. Bunun içinse; 25 Temmuz 1931 tarihinde Matbuat Kanunu'nu çıkarıldı. Bu yasayla; hükümete; yâni CHP'ye karşı aykırı şekilde yayın yapan dergi ve gazeteler kapatılabilecekti⁷⁰⁵.

Tek partili dönemde dikkat edilmesi gereken husus; basın-siyaset ilişkisinin iç içe olmasıydı. Orhan Koloğlu, tek partili dönemdeki siyaset ilişkisini şöyle açıklar: “1930'larda Kemalizm'i, dünya egemen ideolojileri (Liberalizm, Nazizim, Faşizm, Sosyalizm) arasında bir yere oturtma çabasında yeni fikirler üreterek değil, partiden gelen yönergeleri doğrudan topluma aktararak görev yapmışlardır. Türk toplumunun kuşkusuz ihtiyacı olan çağdaşlaşmaya yönelik kökten değişimin Atatürk devrimleriyle belirlenen şeklini dokunulmazlaştırmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlılığı sağlamak için CHP yönetimi basını kendisine bağlı kılmıştır”⁷⁰⁶.

CHP yönetiminin basını kendisine bağlı kılmasından dolayı, Hakkı Tarık ve Mehmet Asım; CHP'den hem milletvekillik hem de gazetecilik görevini aynı anda yerine getirmelerini sağlamıştı. Hakkı Tarık ve Mehmet Asım gibi CHP'den gazeteci ve milletvekili olarak görev yapan kişilerden birisi de Falih Rıfki'ydı. Falih Rıfki'nın

⁷⁰³ “Manisa ve Menemende İdare-i Örfiye”, *Vakit*, 31 Kânunuevvel 1930, s. 1.

⁷⁰⁴ 28 makhûmdan Mehdinin arkadaşı Mehmet Emin, Menemenli Yasef, Manisalı Hacıpaşazade Rağıp, Manisalı Şeyh Hafız Ahmet, Alâşehirli Şeyh Ahmet Muhtar, Manisalı Tatlıcı Hüseyin, Şeyh Esad'ın oğlu Mehmet Ali Hükümet meydanında, Menemenli Ramiz, Menemenli Yahya oğlu Hüseyin, Menemenli Manifaturacı Osman, Manisalı İbrahim oğlu ismail, Lâz İbrahim Hoca İstasyon'da, Bozalanlı İbrahim oğlu koca Mustafa, Bozalanlı Hacı İsmail oğlu Hüseyin, Simbilli Mehmet, Menemenli Kerim oğlu İbrahim, Tabur imamı hoca İlyas, Manisalı Topçu Hüseyin, Manisalı Süleyman Çavuş, Bozalan'dan Hasan oğlu Hacı İsmail, Menemenli Çitaklı Molla Süleyman, Menemen'den Boşnak Abbas, Manisa'dan Süleyman, Manisa'dan Hafız Cemal, Manisa'dan kahveci Mustafa, Manisadan eskici Hüseyin, oğlu Hüseyin Ali'den ibaret yedişer kişilik iki grupta Tuzpazarında ve bedesten ve sinema önünde asılmışlardır. Mehmet Emin'in idam sehpaşı şehit Kubilây'ın başının kesildiği yerde konulmuştur. “Mahkûmlar Nasıl Asıldı”, *Vakit*, 4 Şubat 1931, s. 2.

⁷⁰⁵ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 119.

⁷⁰⁶ Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 118.

Matbuat Kanunu'na bakışı olumluydu. Falih Rıfki; “Kanununu baştan baştan okudum. Belki bir takım formalite zorluklar vardır; aksar noktaları var. Fakat şerefli bir fikir adamını, müspet Cumhuriyet mücadelesinden men edecek hiçbir kayıt yoktur,” diyerek Matbuat Kanunu'nun yerinde olduğuna kanaat getirmiş ve ayrıca partisinin kamoyu sözcülüğünü de ifa etmişti⁷⁰⁷.

Falih Rıfki, gibi Mehmet Asım'da Matbuat Kanunu'nu üzerine düşüncesini, sahibi olduğu *Vakit* gazetesi paylaşmıştı. Mehmet Asım, Matbuat Kanunu'nun çıkarılmasından sonra bazı kaygıların oluşabileceğini, fakat bunun normal bir durum olduğunu telakki etmişti. Mehmet Asım, Matbuat Kanunu'nun tatbik edilmesiyle devlet rejimine karşı lakayt tavırda hükûmetin gereğini yapacağını belirtir⁷⁰⁸. Mehmet Asım, bunu şu cümlelerle ifade etmeye çalışmıştır:

“Evelce bir adamın kanı tahlil edildiği zaman rejim ve memleket aleyhtarlığı mikrobu görülüyordu. Fakat hastalığın ârazı tamamıyla meydana çıkmazdan ve memleket dâhilinde tehlikeli neticeler vermezden evel tedbir almağa Matbuat Kanun'u müsait bulunmuyordu. Yeni kanundan sonra artık hastalığın bütün araz ve netayici ile meydana çıkması lâzım değildir. Bir adamın kanında hıyanet mikrobu keşfedildiği dakikada derhal tecrit ve ihtiyat tedbirlerini tatbik ederek vaziyetine hâkim olmak icap edecektir. Hulâsa yeni Matbuat Kanunu matbuat serbestisinin sui istimalinden mütevellit fikir ve heyecan yangınlarını söndürmek için yapılmış bir itfaiye kuvvetidir. Fakat bu kuvvet yalnız yangın söndürmekle iktifa edecek değildir. Yangın çıktıktan sonra onu söndürme ve sirayetini tâhdit etmek lüzumlu olmakla beraber çapulculuk için yangın çıkarmağa teşebbüs eden kundakçıların faaliyetlerini de daimi bir teftiş ve murakabe altında bulunduracaktır”⁷⁰⁹.

Mehmet Asım, bu düşünceleri paylaşarak; Falih Rıfki gibi hükümetin basın sözcülüğünü yerine getirmişti. Mehmet Asım, “Hiyanet mi, Tenkit mi?” başlıklı yazısında, muhalif basını eleştirdiği görülür. Mehmet Asım'ın muhalif gazetecileri eleştirmesinin nedeni; doğrudan doğruya rejim aleyhtarı görünmeyip, kendilerini

⁷⁰⁷ Falih Rıfki, “Politika: Yeni Kanun”, *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Temmuz 1931, s. 1.

⁷⁰⁸ Mehmet Asım, “Yeni Matbuat Kanunu”, *Vakit*, 28 Temmuz 1931, s. 1.

⁷⁰⁹ Mehmet Asım, “Yeni Matbuat Kanunu”, s. 1.

Cumhuriyetçi ve iktidar yanlısı olarak göstermeleridir. Bununla birlikte, Cumhuriyetin esasını oluşturan ilkelerine dolaylı yollardan saldırmalarıdır⁷¹⁰.

Mehmet Asım, düşüncesi daha somutlaştırmak için; İzmir’de yayın yapan *Halkın Sesi* gazetesinin neşrettiği bir makalenin başlığından örnek verir. Başlık, “Millet Meclisi kararını vere dursun, millet kararını vermiştir,” şeklindedir. Mehmet Asım, bu ifadenin Millet Meclisi’nin hiçe saymak olduğunu belirtir. Mehmet Asım, Meclis’teki vekillerin milleti temsil etmekten uzak olduğu için millet kararını vermiştir, manâsına geldiği şekilde yorumlamıştır. İzmir’de yayın yapan *Hizmet* gazetesinde benzer şeylere tevessül ettiğini söyler⁷¹¹.

Mehmet Asım, *Hizmet* gazetesinin seçim sistemini eleştirmeye çalıştığı ifade eder. Seçim sisteminin ilmi delillerle münakaşa mahiyetinde makaleler kaleme alınabileceğini, bunun normal olduğunu dile getirir. Fakat Mehmet Asım’a göre gazetelerin amacı; “Onlar bugünkü mevkii mer’iyetteki Teşkilâtı Esasiye kanunu mucibince intihap edilmiş olan ve Türk milletinin hâkimiyet kuvvetini nefsinde toplayan mevcut bir Millet Meclisi’ni kasederek adeta istihfaf, ” etmeye çalışmaları olarak gösterir⁷¹².

Mehmet Asım, *Yarın ve Hizmet* yayın yapan gazeteleri doğrudan Meclis’i hedef alamadıklarını, onun yerine CHF’yi tenkit ettiklerini söyler. Mehmet Asım’a göre bu şekilde doğrudan doğruya bir eleştiri yapmaları, onları kanunî müeyyideyle karşı karşıya getireceğini söyler. Fakat Meclis’i tenkit etmek yerine CHF’yi tenkit etmeleri durumunda kanuni ceza almayacakları düşüncesinde olduklarını belirtir. Mehmet Asım sözü şu şekilde devam eder:

“Halbuki; Büyük Millet Meclisi’nin yüzde 95 azası C. H. fırkasına mensup olduğuna nazaran bu fırkayı çürütmek, aynı zamanda Millet Meclisi azasını da çürütmek demektir. Hatta C. H. fırkasının manevi şahsiyetini lekelemek onların nazarında Millet Meclisini lekelemekten daha müessirdir. İşte bunun içindir ki bu

⁷¹⁰ Mehmet Asım, “Hiyanet mi Tenkit mi?, *Vakit*, 14 Temmuz 1931, s. 1.

⁷¹¹ Mehmet Asım, “Hiyanet mi Tenkit mi?, s. 1.

⁷¹² Mehmet Asım, “Hiyanet mi Tenkit mi?, s. 2.

gazeteler de diğerlerinin açıktan açığa yürüdüğü hedefe dolaşık yoldan ve daha korkusuzca yürümektedir”⁷¹³.

Bu olayla ilgili Mehmet Asım’ın asıl düşüncesi, Cumhuriyete ve iktidar karşı olan muhalif gazetecilerin kabuk değiştirerek, ihanet girişiminde bulunmalarıdır. Bu olay, aynı zamanda, tek partili sistemde; basın ve siyaset ilişkisi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mehmet Asım’ın bu tespitlerinden sonra 8 Ağustos 1931 tarihinde Matbuat Kanunu’nu yürürlüğe girmiştir. Akabinde 11 Ağustos 1931 tarihinde Arif Oruç’un sahibi olduğu *Yarın* gazetesi kapatılmıştır⁷¹⁴.

Atatürk döneminde, 1931-1938 yılları arasında Matbuat Kanunu’nun tatbik edilmesiyle birlikte sınırlı bir basın özgürlüğü görülmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, basın; “güdümlü özgürlüğe” kanalize edilmiştir. Tek parti rejiminde, hükümet özgürlüğü sıkı denetim altına almaya çalışmıştır. Tek partili rejimde “muhalefet basını” kavramı kalmamıştır⁷¹⁵.

Cumhuriyet ilân edildikten sonra Türkiye’de kayda değer bir modernleşme girişimi başlamıştır. Bu süreçte yaşanan siyasal paradigma değişimleri, çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte; Cumhuriyet ilânı, Halifeliğin ilga edilmesi ve akabinde ülkede demokrasi için çok partili denemeleriyle birlikte gelen meşruiyet krizlerinin ve isyanların temel nedeni; güç mücadelesinden kaynaklanmaktaydı. Bu mücadelenin görülmesindeki diğer bir sebepse Cumhuriyet dönemindeki zihniyet dönüşümüydü. Bu süreçte zihniyet dönüşümünün karşısında duran, mukavemet gösteren gurupların amacı kadim geleneklerini ve güçlerini sürdürmek içgüdüsünden ileri gelmekteydi.

⁷¹³ Mehmet Asım, “Hiyanet mi, Tenkit mi?”, s. 2.

⁷¹⁴ Mazıcı, “1931 Matbuat Kanunu”, s.150.

⁷¹⁵ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, ss. 159-160.

3.2. “Cumhuriyet’in Bânisi Atatürk” Üzerine Mülâhazaları

ATATÜRK'ÜN SOFRASINA ÇAĞRILANLARIN GAZETECİLERİN İSİMLERİ ⁷¹⁶								
Kişiler	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Toplam
Falih Rıfla Atay	64	67	75	81	31	32	6	356
Eşref Ünaydın	71	43	8	9	15	14	2	162
Yunus Nadi	11	9	8	6	17	19	3	73
Necmettin Sadak	14	12	9	12	11	6	--	64
Tarık Us	13	7	3	14	17	7	2	63
Asım Us	2	5	4	13	13	11	--	48

Tablo 5: Atatürk'ün Sofrasına Konuk Olan Gazetecilerin Sıralaması

Mehmet Asım ve Hakkı Tarık Us'un, Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk'le⁷¹⁷ yakın ilişkileri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'le temaslarını

⁷¹⁶ <http://www.milliyet.com.tr/gundem/eyvah-pasam-yere-kapaklaniyoruz-1886991> (Erişim tarihi, 02.01.2019).

⁷¹⁷ Mustafa Kemal Atatürk Üzerine yabancı ve yerli sayısız çalışma mevcuttur. Mustafa Kemal Atatürk üzerine çalışma yapılan eserler şu şekildedir: Touraj Atabaki, Erik J. Zürcher, *Men of Order: Authoritarian Modernization Under Atatürk and Reza Shah*, I.B Tauris, 2003; Jacob M. Landau, *Atatürk and Modernization of Turkey*, Westview Press, 1984; M. Şükrü Hanioglu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, 2011; Gerard Tongars, *Atatürk and The True Nature of Modern Turkey*, Luzac&Co, London.; Andrew Mango, *Atatürk The Biography of the Founder of Modern Turkey*, John Murray Publishers, 1999; Klaus Kreiser, *Geschichte der Türkei, Von Atatürk bis zur Gegenwart*, C.H Beck, 2012; William L. Cleveland, *Atatürk Viewed By His Contemporaries: The Opinions Of Sati Al-Husri and Shakib Arslan*, Princeton University, 1982; John Balfour Kinross, *Atatürk The Rebirth of a Nation*, Littlehampton Book Services, 1964; Garrett W. Seldon, *Jefferson and Atatürk: Political Philosophies*, Peter Lang Inc, 2000; Ryan Gingeras, *Mustafa Kemal Atatürk Heir to an Empire*, Oxford University Press, 2015; Fabric Monnier, *Atatürk Naissance de la Turquie Moderne*, CNRS, 2017; Alexandre Jevakhoff, *Kemal Atatürk Père Fondateur de la*

sağlayan en önemli vasıta, sahibi oldukları *Vakit* gazetesidir. Gazetecilik vasıflarından ötürü, Mehmet Asım ve Hakkı Tarık Us, Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ün sofrasına konuk olmuşlardı. Yukarıda tabloda görüldüğü üzere, Atatürk'ün sofrasına çağrılan gazetecilerin, yazarların, şairlerin istatistiği tutulmuştur. Hakkı Tarık Us toplamda 64 kez Atatürk'ün sofrasında bulunmuş, ağabeyi Mehmet Asım 58 kez Atatürk'ün sofrasında konuk olma fırsatı yakalamıştır⁷¹⁸. Bu tabloda görüldüğü üzere, Hakkı Tarık, Mustafa Kemal Atatürk'ün sofrasına davet edilen beşinci, Mehmet Asım ise altıncı gazetecidir. Kardeşler arasında Atatürk'le ilgili sıklıkla makaleler kaleme alıp neşreden kişi Mehmet Asım'dır.

Us kardeşler, Atatürk'e bağlı ve onun inkılâplarını mütemadiyen takip eden Cumhuriyet aydını bir gazeteci aile olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Demokrat Parti'nin kurulduğu dönemde Mustafa Kemâl Atatürk'ün şahsiyetine yönelik saldırılar yapılmaktaydı. Demokrat Partililer; Mustafa Kemal Atatürk'ü “diktatör” olarak göstermeye çalışmaktaydı. Bu dönemde; Us kardeşler Atatürk'ün çizdiği Kemalist düşüncesi yapısından ayrılmamışlardı. Hakkı Tarık Us, “Senden Af

Turquie, Tallandier, 2016; Mustafa Kemal Atatürk, *Dirk Tröndle, Mythos und Mensch*, Muster Schmidt Verlag 2012. Jerzy S. Latka, *Atatürk Tworca Nowoczynej Turcji*, Poznanskie, 2016; Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009; Stefan İhrig, *Atatürk in the Nazi Imagination*, Harvard University Press, 2004. İlber Ortaylı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kronik Yayınları, 2018; Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, Dünya Kitapları Yayıncılık, İstanbul, 2004; Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997; Charles H. Sherill, *Bir Elçinden Gazi Mustafa Kemal*, Karakarga Yayınları, İstanbul, 2017; Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984; Metin Aydoğan, *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005; Suna Killi, *The Atatürk Revolution A Paradigm of Modernization*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2003; General Sherrill, *Üç Adam Kemal Atatürk, Roosevelt, Mussolini*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937; Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Ak Yayınları, İstanbul, 1981; Celâl Şengör, *Dâhi Diktatör*, Ka Kitap, İstanbul, 2014; Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 1994; Emre Kongar, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998; Afet İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıkları*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998; Falih Rıfki Atay, *Babanız Atatürk*, Ertu Matbaası, İstanbul, 1980; Hamza Eroğlu, *Atatürkçülük*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981. Cemal Kutay, *Atatürk Bugün Olsaydı*, İstanbul, 1994.; Turgut Güre, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güre*, Güre Yayınları, İstanbul, 2007; Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010; Peyami Safa, *Büyük Halaskarımız Mustafa Kemal Paşa*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1920; Bekir Biçer, *Modernist Müslüman Mustafa Kemal*, 1. Baskı, Ankara, 2008.

⁷¹⁸ <http://www.milliyet.com.tr/eyvah-pasam-yere-kapaklaniyoruz-gundem-1886991/> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

Dileriz” başlığıyla kaleme aldığı yazısında Atatürk’e sevgisini ve bağlılığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Büyük Atatürk, sen ki Türkiye’nin ve Türkiye’ye ümit bağlayanların yıldızı karardığı bir günde tarihimizin ufkuna doğarak bize aydınlık ve ferahlık getirdin. Sen ki milletin can damarında atan kana düşmanı boğacak bir istikamet verdin; sen ki memleketin toprağında yer yer canlanan mukavemeti birleştirici çelik bir bağ oldun; sen ki en zayıfa düştüğümüz bir anda şahlanmasını, bu milletin göğsünden çıkarması daima mukadder olan kurtarıcı evlat olmayı bilerek onun bütün üstünlükleri nefsinde topladın ve büyük millete büyük temsilci olmanın en yüksek şerefine liyakatinle erdin kendin için aziz olan ömrünü bu millet uğrunda harcadın. Bugün seni ölümünün on birinci yılı başında bir kere daha ağlayarak anarken senden af dileriz. Senin 18 yıllık idareni de bugün bu milletin hayatında en utanılır bir devir gibi gösterenler, seni diktatörlere dikilmiş en soğuk bakışlarla görenlere, hatta senin adına karşı tanzim isterken senin düşündüklerini, yaptıkların, yapmak istedikleri için tiksinti davet edenlere, Türk diline, Türk tarihine kurduğun yapıyı temelinden yıkanlara karşı seni içten sevenler ve sana içten bağlananların, bu millet yükseliş çarelerini sende bulanların hepsi sana yakışır bir canlılık göstermiyorlarsa, bunun için senden af isteriz, çünkü bu gene memleket işlerini sende gördüğümüz o eşiz sabır ve tahammülü örnek alarak katlanıyoruz; bunda kusurumuz varsa bunu anlayışımıza veya bu anlayışımıza bağışla, bizi affet, büyük Atatürk!⁷¹⁹”

Mehmet Asım, Atatürk’ün vefatını müteakip kaleme aldığı yazıda Atatürk sevgisini ve Atatürk’ün eseri olan Cumhuriyet rejimine sahip çıkılacağını şöyle ifade etmektedir: “Türk milletinin eşsiz evladı Atatürk maddî hayata gözlerini kapadı. Bütün memleket matemlerin en acısını yaşıyor. Bu millî ziyanın yürekleri yakan tesirini unutmaya imkân yoktur. Büyük Kurtarıcının sağlığında kendisine sonsuz bağlılığımı gösteren Türk milleti, ölümünden sonra da onun aziz hatırasına karşı daima hürmet etmek suretiyle bu teessürünü izhâr edecektir. Atatürk yıllarca evvel bir gün her fanî gibi etten ve kemikten ibaret olan Mustafa Kemal’in öleceğini söylemişti. Fakat aynı zamanda manevi olan Mustafa Kemal’in daima yaşayacağını

⁷¹⁹ Hakkı Tarık Us, “Senden Af İsteriz”, *Vakit*, 10 Kasım 1949, s.1.

da tebşir etmişti. Bu suretle bugün millî matemîn tesellisinde gene kendi hayatında millete göstermişti. Şimdi kalplerimizdeki ıstırabı bir dereceye kadar teskin edecek olan işte onun bu tesellisidir. Türk milleti Atatürk'ün her vakit izinde yürüyerek ve izini muhafaza ederek ona karşı olan minnet ve şükran vazifesini yapacaktır. Atatürk'ün hastalığı ağırlaştığı sıralarda birçok kimseler birbirlerine “Acaba Büyük Kurtarıcının bir vasiyeti var mı?” diye soruyorlardı, ihtimal ki şimdi de aynı suali tekrar edenler bulunacaktır. Milletın Atatürk'ten bekleyeceği vasiyeti Atatürk ölüm döşeginde değil, hastalığından çok zaman evvel yapmıştır. *Büyük Nutuk* adıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük kongresinde bizzat millete karşı okuduğu o büyük eserde bu vasiyet son bir tek cümle olarak hülâsa olunmuştur ki, bu da Türkiye Cumhuriyeti ve kanunlarının muhafazasıdır. Hayatında Atatürk'ü sevenler Türk milletinin halâsını onun izinde yürümekte bulan ve bilenler ölümünden sonra en büyük eseri olan cumhuriyet rejimini muhafaza ve müdafaa etmeyi kendilerine en büyük millî bir vazife bilecekler ve Atatürk'ün mukaddes eseriyle mukaddes vasiyetini nesilden nesle naklederek yaşatacaklardır⁷²⁰.

Hasan Rasim, Mustafa Kemal Atatürk adının Türk milleti için millî istiklâl ve kurtuluş sembolü olarak telakki eder⁷²¹. Hasan Rasim, Atatürk'ün Birinci Cihan Harbi'nden sonra yıkılmaya yüz tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri arasında bir milletin bağımsızlık duygusunu uyandırdığı belirtir. Hasan Rasim, millî şuur bilincine ulaşan Türk milletiyle İstiklâl Savaşı'nı kazanarak, yeni bir Türk devletini kuran lider bir insan olarak Atatürk'ü imgelemektedir⁷²².

Hasan Rasim'in Atatürk'ün vefatından sonra ona duyduğu sevginin yüceliğini şu satırlar ifade etmiştir: “Atatürk'ü hatırlamak ve onun kalplerimizdeki sevgisini yenilemek ve kuşatmak bizim için yalnız bir minnetarlık vazifesi değil, aynı zamanda istikbâlin önümüze gerdiği karanlıkları aydınlatan bir ilâhi ışık olur. Ruhlarımız onunla açılır, kalplerimiz ondan kuvvet bulur...”⁷²³.

⁷²⁰ Asım Us, “Büyük Yas”, *Kurun*, 11 Kasım 1938, s. 1.

⁷²¹ “Atatürk'ün Hayatı ve Hatırası”, *En son Dakika*, 10 Kasım 1951, s. 1.

⁷²² Hasan Kumçayı, “Atatürk'ü Anarken”, *En Son Dakika*, 10 Kasım 1945, s. 1.

⁷²³ Kumçayı, “Atatürk'ü Anarken” s. 1.

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl Atatürk'ün vefatından sonra onun portresini yapmaya çalışmıştır. Mehmet Asım'dan önce sayısız kez Mustafa Kemâl Paşa'nın hakkında yerli ve yabancı yazarlar yazılar kaleme almıştır. Avrupa matbuatından bir gazeteci Mustafa Kemâl Atatürk'ün tasvirini yapmış, Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Paşalarla beraber Bornova'da Başkumandanlık karargâhından bir köşkte oturuyorlarken, yabancı yazarın Mustafa Kemal Paşa hakkında tasviri konuşulmaya başlanmış, bu sırada Falih Rıfki (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Mehmet Asım yanlarında bulunmaktadır. Bu olaya şahit olan Mehmet Asım konuyu şu şekilde anlatmaktadır: “ Bir aralık arkadaşlardan biri bundan bahsetti. Bu yazıda Atatürk'ün âsil ve kahraman bir portresi yapılmak istenilmiştir; fakat maneviyatından ziyade maddi vasıflara ehemmiyet verilmiş. Saçlarının, yüzünün ve gözlerinin rengi, kafasının biçimi tasvir edilmişti. Fevzi Paşa arkadaşımızın sözlerini dinledikten sonra biraz gülerek şöyle der: “Güzel, fakat bu zavallı muharrir başının yalnız harici şeklini görmüş. Onun içerisine nüfuz edememiş. Halbuki asıl oraya nüfuz etmek lâzımdı”⁷²⁴.

Mehmet Asım kendisinin yapacağı portrenin aynı olacağını ifade eder. Mustafa Kemal Atatürk döneminin bir yazarı olduğunu, onun üzerine yapılan portrelerinin hepsinin noksan olduğunu, Mustafa Kemâl'i anlatmayı ve anlamanın kelimelere sığdıramayacağına işaret eder. Mehmet Asım, Atatürk'ü şu cümlelerle târif eder: “Zekâsı, azmi, sabrı, çalışma usûlü, insanları iyi tanınması, herkesi işe yarabileceği yerde kullanması, işte Atatürk'ün ayrı ayrı muvaffakiyet âmilleri,” olarak tahayyül eder⁷²⁵.

Mehmet Asım, Mustafa Kemal'in azmine dâir Gazi Mustafa Kemâl'in kararlarını tatbik ve icra hususundaki azmini, bu azmin kuvvetini göstermek için Sakarya taarruzu esnasında eğe kemiklerinin kırılması hâdisesini örnek verir. Mehmet Asım, Mustafa Kemal'in eğe kemiği kırıldığı esnada bütün sıhhiye heyeti mutlak ve zamansız tedavi ve istirahat tavsiye ettikleri halde şahsen bunu kabul etmediğini söyler. Mustafa Kemal; “Bu meydan muharebesini kazandıktan sonra ölürsem ehemmiyeti yoktur,” dediğini nakleder. Mustafa Kemal'in kemikleri kırık olduğu halde meydan muhârebesini idareye devam ettiğini ve yirmi bir gün yirmi bir

⁷²⁴ Asım Us, “Atatürk'ün Portresi”, *Kurun*, 11 Kasım 1938, s. 3.

⁷²⁵ Us, “Atatürk'ün Portresi”, s. 3.

gece devam eden meydan harbini vaziyeti “parlak bir zafer” haline koyduğunu ifade eder⁷²⁶.

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl Paşa'nın azmini sadece başkumandanlık sıfatıyla göstermediğini söylemiştir. Mustafa Kemâl Paşa'nın daha küçük rütbede bir kumandan olduğu zamanda aynı sûretle hareket ettiğinin ifâde eder. Örneğin “Çanakkale Savaşı'nda Arıburnun'da savaşın zorluğunu gören Liman Von Sanders⁷²⁷ Kankiser isminde bir Alman Miralayı sevk eder. Arıburnu'na gelen Kankiser Mustafa Kemal'e kumandayı bırakmasını söyler, bunun üzerine Mustafa Kemal onun sözüne karşılık kumandayı bırakmaz. Alman Miralayı, Mustafa Kemal Paşa'nın tutumundan dolayı, olayı; Liman Von Sanders Paşa'ya şikâyet eder. Liman Paşa sorunu çözebilmek için rütbece büyük olan Kolordu Kumandanı Esat Paşa'yı⁷²⁸ göndererek durumu çözmek yoluna gitmiştir. Fakat bu kez Mustafa Kemal şu şartla kumandayı bırakacağını söyler: “Ben bir şartla kumandayı bırakabilirim. Miralay cenuplarının kumandayı aldıkları zaman ne yapacağını öğrenmeliyim. Alman miralayı vaziyeti tetkik etmiş: “ Ben ricat emri veririm,” demiştir. Mustafa Kemal bu durum karşısında; “ İşte ben bunu bildiğim için kumandayı bırakmıyorum. Ben, bu vaziyette taarruz ederim. Arkada nihayet bir iki kilometrelik bir mesafe vardır. Böyle bir vaziyette ricat etmek mahvolmak, denize dökülmek demektir. Binaenaleyh taarruzdan başka yapacak şey yoktur,” cevabını vermiştir. Bunun üzerine; Esat Paşa Mustafa Kemal Bey'in omuzunu dokunarak “Allah muvaffakiyet versin” demekle yetinir ve karargâhına döner. Mustafa Kemal'in taaruz kararına tatbiki sonucunda, vaziyet olumlu bir şekle dönünce, Alman Miralayı askerî bir tavırla selâm vererek Kaymakam/Yarbay Mustafa Kemal'e yaklaşmış: “ Ben bir miralayım, rütbece sizden

⁷²⁶ Us, “Atatürk'ün Portresi”, s. 3.

⁷²⁷ Limon Van Sanders'le ilgili daha tafsilatlı bilgi için bkz. Liman Van Sanders, *Türkiye Beş Yıl*, (Çev. Örgün Uğurlu), 1 Baskı, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.

⁷²⁸ Asıl adı Mehmet Esat Bülkat 1862 tarihinde Yanya'da dünya gelmiştir. 1887'de Harbiye'de iyi dereceyle mezun olmuştur. Başarısından dolayı Almanya'da askerî eğitimler aldı. Balkan Savaşı'ndan, Birinci Dünya savaşlarından Osmanlı Devleti'ne hizmetlerde bulundu. Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Yücel Nizamoğlu, “Çanakkale Şavaşları Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı”, *Çanakkale Araştırmalar Türk Yıllığı*, S.16, Çanakkale, 2014, ss. 1-34.

büyüğüm; fakat sizin emriniz altında çalışmayı kendime şeref bilirim. Bunu Liman Von Sanders Paşa'ya da böylece telefonla bildirdim!", demiştir⁷²⁹.

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl Atatürk'ün karakterlerinden tevâzu sahip olması hakkındaki düşüncesini, "Gazi Paşa Peygamber mi?" başlıklı yazısında kaleme almıştır. Bu makalede, Mustafa Kemâl Paşa, Bursa'dan İzmir'e seyahati sırasında yol üzerinde bulunan ilçeleri ve köyleri ziyâret etmektedir. Ziyaretleri sırasında halkla konuşma fırsatını da yakalar. Halkla sohbet ettiği sırada etrafından bulununan bir kişi Mustafa Kemâl'e şu yakıştırmayı yapar: "Eğer Hazreti Muhammed'in âhir zamanda nebisi olduğu bilmeseydim. Sana peygamber derdim." demesi üzerine etrafında "Türk'ün Peygamber! Türk'ün Peygamberi diye, bazı sesler işitiliyordu." Atatürk'e peygamber sıfatını yakıştırmaya çalışıldığını gören, Mehmet Asım, bu konuyu daha sârih bir şekilde açıklama içerisine girer ve konuyu şu şekilde anlatır: "Maksadımız Gazi Paşa'nın Türk milleti için hakikaten dini münasebetle bir peygamber olup olmadığını tetkik etmek gibi abes bir mevzû üzerinden münakaşa yürütmek değildir. Çünkü Reis-i Cumhuriyetimiz bugüne kadar hiçbir yerde Allah ile insanlar arasında vasıta olduğunu söylememiştir. Hiçbir zaman peygamberlik iddia etmemiştir. Bilâkis siyâsi, askerî dehâsı ile muhakak bir izmihlâlden kurturarak bize yeni terakkî gösterdiği halde bütün hizmetlerini basit bir şey gibi göstermiştir. Meselâ daha dün Akhisar'dan geçerken ahâliye hitâben: "Gösterilen yol benim gösterdiğim yol değildir. "Bizim esaretimizin malumu âlem kabilindendir" diyecek kadar tevazu göstermiştir⁷³⁰."

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl'in Millî Mücadele esnasında maruz kaldığı zor şartlar altında nasıl başkumandan olduğuna da değinmiştir. Mehmet Asım, Birinci Meclis'te muhalifler⁷³¹ çoğunlukta olduklarını, bu muhalif kesmin artık düşman taarruzunun tevkifine imkân kalmadığı kanaatine vardıklarını belirtmiştir. Mehmet Asım, Meclis'te Mustafa Kemal'i Türk ordusunu " karanlıklarda felâkete sürükleyen" bir adam gibi gösterilmesini eleştirir. Bu muhalif kesim bir gün Meclis kürsüsünden açıkça Mustafa Kemal Paşa'ya şu ifadeyi kullanarak saldırırlar: " Bu

⁷²⁹ Us, "Atatürk'ün Portresi", s. 9.

⁷³⁰ Mehmet Asım, " Gazi Paşa Peygamber mi? ", *Vakit*, s. 1.

⁷³¹ Us, "Atatürk Portresi", s. 3.

düşman savletini vatana, millete çağırın adam nerededir? Bizzat bu savletin karşısına kendisi çıkmalıdır. “ Sen Mustafa Kemal düşmanları mağlûp edeceğiz diye milleti iğfal ettin. Fakat bugün düşmanlar milleti mağlûp ederken kendini göstermiyorsun. Birtakım vatanperver arkadaşlarım düşman karşısına sürerek saklanıyorsun. Halbûki senin bu tedbirlerin falso etmiştir. Kendin ortaya çık. Millet ve dünya senin ne kadar iğfalcı olduğunu görsün” demişlerdi⁷³².

Mustafa Kemâl Paşa bu sözler üzerine derhâl kürsüye çıkarak söylediği sözlerin haklılığını savunmuş: “İlerleyen, düşmana karşı Türk ordusunun bilfiil başkumandanlığı kabul ediyorum. Ancak başkumandanlık vazifemde muvaffak olabilmem için benim de bazı basit tekliflerimi lütfen kabul ediniz,” demişti. Bu teklifi hakikaten de basit oldu: “Salâhiyetinizi bana veriniz” dedi.” Mustafa Kemâl’in mukavemetinin kıramayan muhalifler fevkalâde salâhiyeti tazammun eden bir kanunla Mustafa Kemal’i başkumandan yaptılar”⁷³³.

Mustafa Kemâl düşman ordusu bertaraf edip İzmir’i kurtardığı zaman, Millet Meclisi muhalifleri Meclis’in Mustafa Kemâl tarafından derhâl dağıtılacağı fikrine kapılırlar. Mustafa Kemal bunun duyduktan sonra; “Ben asla böyle bir şey düşünmedim ve düşünmem. Millet Meclisi’nde bana ne kadar muarız ve muterizler olursa olsun o büyük Türk milletinin mümessili oldukça benim bağımdır. Şüphem yoktur ki onlara ef’al ve harekâtım ve onun netayici ile yapabildiğim ve yapabileceğim hizmetlerin kıymetini” izah edebileceğini söylemiştir⁷³⁴.

Meclis’te Mustafa Kemal Paşa’ya karşı muhalif kesimlerin belirlediği görülmektedir. Cumhuriyet ilânından sonra silâh arkadaşlarından olan ve Yeni Türkiye’nin kuruluş sürecinde önemli hizmetlerde bulunan Kâzım Karabekir Paşa’nın, Mustafa Kemal Paşa’ya karşı cephe aldığı görülmüştür. Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Atatürk’e karşı savunduğu davasını haklı çıkarmak için *Vakit* gazetesine 1933 yılında çeşitli mektuplar göndermiştir. Mehmet Asım; Kazım

⁷³² Atatürk Dönemindeki muhalifler hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000; Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, 1. Baskı, Dilmen Yayınevi, İstanbul, 1984.

⁷³³ Us, “Atatürk’ün Portresi”, s. 3.

⁷³⁴ “Atatürk’ün Portresi”, s. 3.

Karabekir'in Atatürk'e karşı yönelttiği eleştirileri köşesine taşıyarak, Kâzım Karabekir'in savunduğu düşünceye karşı eleştirilerde bulunmuştur. Kazım Karabekir'in öne sürdüğü iddialardan biri; Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele hareketini çetecilik yoluyla başarmak fikrine sahip olduğu iddiasıdır. Millî hareketi muntazam hâle getirip ordu kurulmasında ve bu orduyla Çerkes Ethem gibi çeteleri ortadan kaldırarak Millî Mücadelede muvaffakiyeti sağlayan kişinin mimarı Mustafa Kemâl Paşa olduğunu söyleyen Mehmet Asım, Kâzım Karabekir Paşa'nın savunduğu bu fikirde yanılığısına işaret etmiştir⁷³⁵.

Kâzım Karabekir Paşa Millî Mücadele'nin kahramanı kendisini olduğunu, bunun delili olarak; Millî Mücadele'den başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa'dan bir ay önce Erzurum'a geçerek millî kuvvetlerin ilk nüvesini kendisinin teşkil ettiğini, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya çağırmanın kendisi olduğunu göstermiştir. Kâzım Karabekir'in görüşüne karşı Mehmet Asım'ın kendi görüşü şöyledir:

“Türk milletinin hayat ve istiklâli beraber ebedi bir şan ve şeref veren büyük mukkades kurtuluş savaşının dahilde ve hariçte itiraz götürmez bir tek reisi vardı. Bu da Büyük Gazi Mustafa Kemal'dir.(...) Eğer Gazi Mustafa Kemâl büyük kurtuluş mücadelesinin şüphe ve itiraz kabul etmez bir reisi olmasaydı, bu yüksek makam ve mevkiî kendi yüksek dehâsı ve kudretiyle işgal ettikten sonra bütün candan ve yürekten gelen tasvibi ile teyit ettirmeye muvaffak olmamış bulunsaydı sadece memleketin ve milletin istikbâlini kurtarmak endişesi gene bir tek millî kahraman yaratmamız icap ederdi. Çünkü Millî Mücadeleyle düşman istilâsından kurtulan, istiklâlini eline alan Türk milletinin mevcudiyetini millî kurtuluşunun şerefini paylaşamayan, yahut bütün şerefini kendilerine hasretmek isteyen kahraman taslaklarının rekabetleri arasında yeniden tehlikeye düşerdi”⁷³⁶.

Birinci Meclis'in başkanlığının yapan Celâlettin Arif Bey⁷³⁷, hemşerisi Hüseyin Avni Bey'le⁷³⁸ Erzurum'a gitmişti. Ankara'dan ayrılıken Mustafa Kemal'e

⁷³⁵ Mehmet Asım, “Gazi Karşısında Karabekir”, *Vakit*, 18 Mayıs 1933, s. 1.

⁷³⁶ Mehmet Asım, “Bizim Görüşümüz”, *Vakit*, 15 Mayıs 1933, s. 1.

⁷³⁷ Celâlettin Arif Bey 19 Ocak 1975 tarihinde Erzurum'da dünyaya gelmiştir. İttihat ve Terakkî Fırkası'nın karşı 13 Eylül 1908 tarihinde muhalefet partisi olan Ahrar Fırkası'nın kurucularındandı. 23 Nisan 1920'de açılan Meclis'te Erzurum milletvekilliği ve Meclis ikinci

karşı komplo kurmaya düşünmüştü. Celalettin Bey'in komplosu Erzurum'da bir iğtişâş, karışıklık çıkararak, Mustafa Kemal Paşa'yı iktidardan düşürerek, Erzurum merkezli yeni bir hükûmet kurmaktı. Kurulan hükûmetin başına Celâlettin Arif Bey'in kendisini geçecekti⁷³⁹. Mehmet Asım bu hareketi millî bir ihanet olduğunu, memleket ve millet için görünmeye başlayan "halâs güneşinin" tamamen sönmesi olarak nitelendirmiştir. Mehmet Asım, Arif Bey'in Kâzım Karabekir Paşa'yı da tahrik ettiğini ifade etmiştir⁷⁴⁰.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir'e "Ankara sizi kumandanlıktan alarak umumi vali yapmak istiyor." diyerek hükûmete karşı tahriklerde bulunuyordu. Kâzım Karabekir Paşa Doğu'daki askeri görevinden mahrum kalacağını düşünerek, Cellalettin Bey'i Erzurum Valisi olması için hükûmete inhada bulunmuştur⁷⁴¹.

Mehmet Asım, Kazım Karabekir'in diğer iddia ettiği konunun; Kâzım Karabekir Paşa'nın Ankara'ya karşı kurulan komployu kendi önlediğini söylemesinin yanlış olduğunu düşünmüştür. Mehmet Asım düşüncesini geçerli kılmak için, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Ankara'ya Musafa Kemâl Paşa'ya çektiği bir telgraf vardır ki mündericatı Celâlettin Arif Bey'in umumî valiliğe inha edilmesinin kendi teşebbüs eseri olmadığını kendisine ihsas edilmiş ve tarafından samimî telâkki olunmuş bir fikir neticesi olduğunu bildirdiğini," söylemiştir⁷⁴².

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kâzım Karabekir Paşa'dan başka İsmet İnönü'yle arasından dargınlığı ya da bir yol ayrılığının olduğuyla ilgili iddialar olmuştur. Bu iddiaların temelinde; İsmet İnönü'nün 1937 yılında Atatürk'ün isteğiyle Başbakanlığı Celâl Bayar'a bırakılmasıdır. Mehmet Asım, tanıklık ettiği bir olayla Mustafa Kemal

başkanlığı görevlerini yerine getirdi. Daha tafsilatlı bilgi için Ufuk Gülsoy, "Celâleddin Ârif (1875-1930)", *DİA*, C. VII, İstanbul, 1993, ss. 246-247.

⁷³⁸ Hüseyin Avni Ulaş 1887'de Erzurum Kümbet Köyünde dünyaya gelmiştir. Birinci TBMM'de Erzurum milletvekilliği yapmıştır. Mustafa Kemal'e muhaliflerin başında geliyordu. Daha tafsilatlı bilgi için, Ahmet Afşar, *Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1889)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

⁷³⁹ Mehmet Asım, "Bizim Görüşümüz", s. 1.

⁷⁴⁰ Mehmet Asım, "Bizim Görüşümüz", s. 1.

⁷⁴¹ Mehmet Asım, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Davası, *Vakit*, 11 Mayıs 1933, s. 1.

⁷⁴² "Kâzım Karabekir Paşa'nın Davası", s. 2.

Atatürk ve İsmet İnönü arasında yaşanan dargınlık konusuna açıklık getirmiştir. Mehmet Asım'ın tenvir ettiği hadise şu şekilde vuku bulmuştur:

“Başbakanlıktan ayrılan İsmet İnönü bir akşam Atatürk'ün sofrasına çağırılır. Atatürk sofrada İsmet İnönü'yü yanına oturtur. İsmet İnönü bir kâğıt parçasının üzerine şöyle bir sual yazar: “Hala bana dargın mısınız?” Atatürk bu sualin altına şöyle yazar: “Bugün de arkadaşımın, kardeşimsin. İsmet İnönü, Atatürk'e yazının altına imza koymasını rica eder, ve Atatürk imzalar. İsmet İnönü bu kâğıdı cebine koyar. Sonra İsmet İnönü ikinci bir sual daha yazar Beni yetiştirdiğinizden dolayı pişman mısınız? Atatürk bu suali okuyunca İsmet İnönü'ye bu yazının altına imzalamasını ister ve İsmet İnönü'nün imzaladığı kâğıdı Atatürk cebine koyacaktır”⁷⁴³.

Mehmet Asım, Mustafa Kemâl'in Millî Mücadelenin ilk günlerinden, Türkiye'de Cumhuriyet rejimimin tesisiyle ilgili düşüncesinin olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı, Mustafa Kemâl Paşa'ya amansız bir şekilde düşmanlık gösterenlerin belirlediğini kaydeder. Millî Mücadelenin ilk gününden siyasî, idarî ve içtimaî inkılâplardan hiçbirini derhâl tatbiki edememiştir. Mustafa Kemâl'in hedefi başlangıçta düşman ordularını Türk topraklarından çıkarmak olduğunu söyleyen Mehmet Asım, Türkiye'yi kurtardıktan sonra adım adım dâhilî inkılâp hareketlerine giriştiğini belirtir⁷⁴⁴. Bu inkılâpların başatları; Cumhuriyetin ilânı, saltanatın kaldırılması ve hilâfetin ilga edilmesidir. Cumhuriyet modernleşmesindeki zemin hazırlandıktan sonra, modernleşmenin toplumsal tabana yayılma sürecinin başladığını, bunlarınsa; şapka inkılâbı, kadınlara verilen içtimaî hürriyet, Harf inkılâbı gibi inkılâplardır. Mehmet Asım'a göre; bu yapılan değişiklikler, çağdaşlaşmaya yönelik adımlar olarak telakki eder⁷⁴⁵.

Mehmet Asım, Mustafa Kemal'in inkılâpları yapmadaki başarısını şu vafına dayandırır: “Gazi'nin zekâsının an'anat kalıpları içinde kapalı kalmamasıdır. Daima hareket halinde olan uyanık dimağının, her sahada yeni yollar araması ve bulmasıdır.

⁷⁴³ Us, *Hatıra Notları*, s. 1.

⁷⁴⁴ Us, “Atatürk'ün Portresi”, s.3.

⁷⁴⁵ “Atatürk'ün Portresi”, s. 3.

Kıyafette, idarede, siyasette, ilimde, tarihte ve dilde yapılmış olan inkılâplar hep bunun neticesidir”⁷⁴⁶.

Mehmet Asım, Mustafa Kemal Atatürk’ün Yeni Türkiye’nin kuruluşunda girişilen modernleşme atılımlarını, inkılâplarının başarısını Kemalizm düşüncesine dayandırır. Mehmet Asım, Millî Mücadele günlerinden bugüne kadar Türkiye ve Türk milleti ne kadar büyük değişiklikler geçirmişse Kemalizm⁷⁴⁷ kelimesinin mânâsının da o kadar değiştiğini, iktidar rejiminin ilk günlerde Anadolu hareketini ehemmiyetsiz bir isyân hareketi gibi göstermek isteyen kesimlerin olduğunu, sonraları hakikî bir millî kurtuluş hareketinin ifade edilmeye başladığını anlatmaktadır. Kemalizm’in Türk inkılâbının bir remzi olduğunu Kemalizm kelimesi Türk devlet ve milletinin “mukadderatına hâkim olan bir düşünce” hâline geldiğini vurgular. Bu düşüncenin, Türk devletinin, Türk milletinin ideali hâline geleceğini ve ileride bu düşüncenin takip edileceğini ifade eder⁷⁴⁸.

Mehmet Asım, modernleşme sürecinde Cumhuriyetin rehberi olarak Atatürk’ün *Nutuk*’un göstermiştir. “Nutuk’un Akisleri” adlı yazıda, Mustafa Kemal’in Ekim 1927 tarihinde Meclis’te irât ettiği Nutuk’un üzerine mülâhazalarını paylaşmıştır. Mehmet Asım; Gazi Paşa’nın altı gün süren uzun tarihi Nutku cihanşümûl bir hâdise şeklinde memleketin her yerine aksettiğini, bu kıymetli Nutuk’un cihan tarihinden bir mucize olan “Türk Millî Mücadelesine ve Türk inkılâbının ruhunu tecessüm ettiğini, Gazi’nin Nutku yalnız Yeni Türkiye’nin mâzisi değil, aynı zamanda istikbâli olacağını,” telakki etmiştir⁷⁴⁹.

Mehmet Asım, Cumhuriyetin fikrîsel yapısının temelini oluşturan Atatürk ilkeleri, Milliyetçilik, Devletçilik, Halkçılık, Cumhuriyetçilik, İnkılâpçılık ve Lâiklik hakkında; “büyüklerimizin senelerce didinerek, uğraşarak buldukları ve tatbik neticesinde feyizli tesirlerine kanaat getirdikleri prensipler,” olarak tanımlar. Bu

⁷⁴⁶ “Atatürk’ün Portresi”, s. 3.

⁷⁴⁷ “Kemalizm “ilerici” bir ideolojidir. Ne geçmişin bekçiliğidir, ne de kalıplaşmış bir inanç sistemi. Değişen koşullar içinde, sürekli ve akılcı bir yenilenmeyi ve o yenilenmenin ilkelerini içerir.” Daha tafsilatlı bilgi için bkz. Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, 7. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 20.

⁷⁴⁸ Asım Us, “Kemalizm”, *Kurun*, 14 Ağustos 1936, s. 1.

⁷⁴⁹ Mehmet Asım, “Nutkun Akisleri”, *Vakit*, 31 Teşrinevvel 1927, s. 1.

ilkelerin Cumhuriyetin tekâmülü için elzem olduğunu telakki eder. Mehmet Asım, bu ilkelerinin doğuşuna mazhar olan hadisesinin Millî Mücadele dönemindeki ruha bağlar⁷⁵⁰.

Mehmet Asım, Atatürk'ün “Lâiklik Prensibimiz” başlığıyla yazdığı başmakalesinde Atatürk'ün en önemli ilkesinde olan lâiklik ilkesi hakkında mülâhazasını paylaşmıştır. Mehmet Asım'a Hilâfetin ortadan kaldırılmasıyla birlikte din, dünya ve siyaset ilişkisinin sınırlarının çizilmiştir. 5 Şubat 1937 yılında Anayasaya giren Lâiklik prensibinin, Cumhuriyet rejiminin temellini teşkil ettiğini düşünür. Lâik prensibine gözeterek Meclis'in çıkardığı kanunların akıl ve mantık çerçevesinde çizilip, uygulandığını belirtir. Lâiklik en önemli vasıflardan birisinin dinî ibadette serbestliğin olduğunu vurgular⁷⁵¹.

Mehmet Asım, Lâiklik ilkesinin tatbik edilmesinden sonra; din ve siyaset ilişkisinin keskin çizgilerle ayrıldığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları dinî dünya ve siyaset işlerinden ayırırken bu kararlarını etkileyen şeyin dini düşmanlık olmadığını düşünür. Mehmet Asım, Osmanlı Devleti'nin babadan oğula intikal eden bir mülk haline getirildiğini eleştirir. Osmanlı'da yaşayan milyonlarca insanın geleceği; sadece padişah adı altında bir şahsın heves ve keyfine indirgenmesini garipsemektedir. Mehmet Asım; “Millî hayatta asırlarca devam eden bu geleneği ve Müslümânlık perdesi altında millî hayatın gelişmesine engel olan hurafeleri ortadan kaldırmak için bundan başka bir çare”, olmadığını belirtir. Lâiklik prensibinin Cumhuriyet modernleşmesinin şekillenmesindeki gerekliliğine önem atfeder⁷⁵².

3.3. Dilde Yenileşme Üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyetin ilânından önce Türkiye'de, Türkçenin Lâtinize edilmesi hakkında mühtelif görüşler mevcuttu. Fakat bu görüşleri savunanların düşünceleri tâtbik edilmemişti. Aslında, Türkçe tarihin hiçbir döneminde Osmanlı dönemindeki kadar fevkâlade bir şekilde gelişme kaydetmemiştir⁷⁵³. Lakin Osmanlı Türkçesi

⁷⁵⁰ Asım Us, “Cumhuriyetin Tekâmüller”, *Kurun*, 5 Mayıs 1937, s. 1.

⁷⁵¹ Asım Us, “Laiklik Presibimiz”, *Vakit*, 20 Ocak 1947, s.1.

⁷⁵² Asım Us, “Laiklik Presibimiz”, s. 1.

⁷⁵³ İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi'nde Türkçe, Arapça ve Farsça 115 binin üzerinde el yazması bulunmaktadır. Topkapı Kütüphanesi'nde de mevcuttur. Bu konu hakkında daha tafsilatlı

toplumdaki her kesmin kullandığı, yaygın bir dil de olmamıştı. Osmanlı Türkçesi on sekizinci yüzyılda, Osmanlı elitinin kullandığı bir dil hâline geldi. Bunun başlıca sebepleri; medrese eğitiminde Arapça ders verilmesi ve Osmanlı aydınlarının Farsça öğrenmeyi tercih etmesiydi. Bu durum, Osmanlı Türkçesi'nin halk arasında okuma ve yazma oranının düşmesine neden oldu⁷⁵⁴.

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet döneminde en fazla tartışılan konulardan birisi dil inkılâbı olacaktır. Cumhuriyet ilânından sonra Lâtin Harflerinin tatbikine taraftar olan Hüseyin Cahit Yalçın, Mustafa Kemal Paşa'ya Latin harfleri hakkında düşünceleri öğrenmek için şu suali yöneltmişti: “Paşam Latin harfleri kabul etmeye ne buyurursunuz? Paşa'da bu suale; “Evet, fakat çok tahavvülatı mucip olur,”⁷⁵⁵ diyerek bu konuya sıcak baktığı, ancak konu üzerinde tafsilâtlı bir şekilde düşünülmesini için uygun bir zamanı beklediği görülmektedir. Mehmet Asım, Harf İnkılâbından önce, *Vakit* gazetesinde “Harflerimiz Değişecek mi?” başlığıyla bir makale kaleme almıştır. Bu makale de Latin Harflerin tatbiki için gerekli koşulların oluşmaya başladığını ifade etmektedir⁷⁵⁶.

Harflerin değiştirilmesine yönelik ilk somut adım, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnun'da yaptığı toplantıda görülür. Mustafa Kemal Paşa, toplantıda ilk kez yeni harfleri tebşir etmişti. Bu toplantıda, kendisi tarafından Lâtin Harfler ile yazılmış bir metin kaleme almıştır. Mustafa Kemâl Paşa yazdığı yazıyı, Bolu Mebusu Falih Rıfkı'ya okutmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın yazdığı yazı aynen şu şekildedir:

“Vatandaşlar yeni Türk harflerine çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamalla, sandalcıya, öğretiniz. Bunu vatanperverlik, milletperverlik biliniz. Bu vazifeyi yaparken, düşününki, bir milletin, bir heyet-i içtimaiyenin, yüzde onu okuma yazma bilir. Yüzde sekseni bilemez. Bu ayıptır. Bundan insan olanlar

bilgi için bkz. Kemal H. Karpat, *Orta Asya ve Türkiye*, (Çev. Güneş Ayas), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014. s. 41.

⁷⁵⁴ Karpat, *Orta Asya*, ss. 44-45. ; Kemal Özerdim, “Harf Değişikliğinde Türk Kültürüne Tesirleri”, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, (Der. Zuhâl Süzgün Gezgin), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s. 91.

⁷⁵⁵ A.Us, *Gördüklerim*, s. 77.

⁷⁵⁶ Mehmet Asım, “Harflerimiz Değişecek mi?”, *Vakit*, 13 Mart 1926, s.1.

utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmamış, bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlar ile tarihi doldurmuş bir millettir. Fakat milletini yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa, hata ne bizdedir ne onlardadır. Milletini seciyesini anlamayarak bir takım zincirlerle kafalarımızı sarmışlardır. Mazinin hatalarını kökünden temizleme zamanıdır”⁷⁵⁷.

Mehmet Asım, bu söze istinâden, Türk milletinin yeni harflerle topyekûn bir savaşın içerisine girdiğini belirtir. Mehmet Asım’a göre bu savaş, Millî Mücadeleden farklı kılan, cehalate karşı yapılan bir savaştır. Mehmet Asım görüşünü somutlaştırmak için şu örneği verir: On dört milyon nüfuslu Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nden sadece yarım milyon insanın okuma ve yazma bildiğini söyler. Bu sebepten dolayı kitap neşriyatında azlığına dikkat çeker. Mehmet Asım, okuma ve yazma oranı düşük olan bir milletin devletin gelişimine mâni olduğunu telakki eder. Bu sebepten dolayı, yeni harflerin tatbikiyle beraber, iki sene içerisinde; Türk milletinin yüzde sekseninin hızlı bir şekilde okuma ve yazmayı öğreneceğini ve bunun da Türkiye’nin gelişimine katkı sağlayacağını belirtir⁷⁵⁸.

1 Kasım 1928 tarihine gelindiğinde, Lâtin Harflerine dayalı yeni Türk Alfabeti TBMM’de kabul edilmiştir. Mustafa Kemâl Paşa, yeni harflerin kabulüyle ilgili Meclis’te şu konuşmaya yapmıştır:

“Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sınırlanabilir. Bu okuma yazma anahtarı; ancak Lâtin esasından alınan Türk Alfabetidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisi’nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçe’ye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi

⁷⁵⁷ Mehmet Asım, “Sarayburnu Hitabesi”, *Vakit*, 11 Ağustos 1928, s.1.

⁷⁵⁸ Mehmet Asım, “Sarayburnu Hitabesi”, s. 1.

yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır⁷⁵⁹.”

Mehmet Asım, Osmanlı döneminde Türkçe kelimelerinin içerisine Arapça ve Farsça kelimelerin girmesini övünecek bir durum olarak gösterildiğini belirtir. Mehmet Asım, bu durumu eski tabirle “vasf-ı farik” olarak nitelendirilir⁷⁶⁰. Mehmet Asım, bunun övünülecek bir tarafının olmadığını bu şekilde bir dil anlayışının kendi öz dilimiz olan Türkçe’nin kaybına ve öz benliğin farkedilmesini zorlaştırdığına belirtir⁷⁶¹. Mustafa Kemal Atatürk’ün başlattığı dil çalışmalarıyla Türkçe özbenliğine kavuşmuştur. Atatürk’ün dil devriminden önce okullarda eğitim gören Türk gençlerinin sekiz on yıl dirsek çürüterek, Osmanlıca’yı zor öğrendiklerini ve Batı dillerine vâkıf olamadıklarına dikket çeker. Yeni Türkiye’deki Türk gençleri, yeni dil ve lâtinize edilmiş alfabe ile Batı dillerinden; Almanca, Fransızca ve İngilizceyi rahatlıkla öğrenebileceklerini belirtir. Ayrıca Mehmet Asım’a göre Osmanlıca bilimsel ve kültürel bir dil olmada kifayetsiz kalmıştır⁷⁶².

Hakkı Tarık Us, “10 Yıl Sonra” başlıklı makalesinde dilde yapılan inkılâbın olumlu olduğuna inanmıştır. Türk harflerinin tatbik edilmesinde başarı sağlayan Atatürk’e karşı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Atatürk harf inkılâbının başöğretmenliğini yapmak için yurdu baştan başa dolaşırken Tekirdağ’nda milletine demişti ki: “Az zaman sonra yeni Türk harfleri ile gözler kamaştırıcı Türk ananevî inkişafının vâsıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini şimdiden o kadar parlak görüyorum ki, bu manzara beni gaşyediyor. Bunu bir hayal gibi değil, bir hakikat gibi gören, itiraf edelim ki, yalnız o idi. Harf değiştirmek Türkiye münevverleri için işitilmemiş bir ses değildi; lâkin eski harflerden Türk harflerine geçmek için resmî, yarı resmî ve umumî hayattan yana bir mühlet verme lüzumu ileriye sürülürken bunun en geniş ölçüsünü yalnız ilk mektepten başlamak suretile 18-20 yıl ileriye kadar uzatanlar çoktu, hattâ çokluktu. Yalnız milletini içinden tanıyan bir O idi ki. Tek ve hâkim iradesini duyurdu: Bize on

⁷⁵⁹ Konuyla ilgili daha tafsilâtlı bilgi için bkz. *TBMMZC*, D: 3, C. 5, İ: 2, s. 4.

⁷⁶⁰ Asım Us, “Türk Dilinin Anayasası”, *Kurun*, 25 Mart 1935, s. 1.

⁷⁶¹ Us, “Türk Dilinin Anayasası”, s. 1.

⁷⁶² Us, “Türk Dilinin Anayasası”, s. 1

beş yıl müddet de verilmiş olsaydı, on beş yıl sonra yine yeniden başlamak lâzım geleceğini anlatan O oldu. Bugün, Türk harfleri kanununun kabulünden on yıl geçmeksizin, Türkiye gerçekten gözleri kamaştıran inkişafına varmış bulunuyor. Büyük Atatürk, seni takdis için hangi eserini analım?⁷⁶³ Atatürk nesli, seni kutlamak için hangi mazhariyetinden bahsetmeli”⁷⁶⁴.

Mehmet Asım “Dilimiz” başlıklı makalesinde dil alanında yapılan inkılâbı başarısını şu şekilde şekilde anlatmaktadır: “Türk dili denilince benim hatırıma tarihin en eski devirlerinde Orta Asya’nın Altay dağlarından koparak ezelden ebede akan ve oradan dünyanın her tarafına dal budak salarak uzanıp giden büyük nehir gelir. Bu büyük nehir milletin olduğu kadar Türk milletin timsâli sayılabilir. Türk dili Türk milleti demek olmadığı şüphesiz bulunmakla beraber onu teşkil eden elemanların en esaslıdır. Onun için Türk dili miliyet adına takdis ettiğimiz büyük kıymetlerin başıdır. Maalesef Türk dilinin millî varlık bakımından mevkiî bu kadar mühim olduğu halde imparatorluk devirlerinde ona hiç ehemmiyet verilmemiştir. Bilâkis Türk dili dediğimiz o manevi nehrin cereyânı nasıl yatağından ayrılarak etrafına sedler çekebilmiş, suları da millî kültürden nasibi olmayan yabancı sahalara çevrilmiştir. Bundan dolayı asırlarca millî irfanımız büyük zararlar görmüştür. İşte Kemalizm rejiminin dil sahasında yaptığı inkılâp bu mukaddes nehrin mecrasını yabancı ve çorak topraklardan ayırarak kendi tabîi mecrasına getirmek oldu. Dil nehri etrafına Arap harfi, Arapça ve Farsça kaideleri şeklinde konmuş olan sunî setler yıkıldı. Fazla olarak mecrası üzerinde her tarafa cetveller açılarak millî kültür sahası için sulamanın tertibatı da yapıldı. Dilimizin bünyesini teşkil ettiği halde öteden yabancı farzedilen kelimelerin öztürkçe oldukları tesbit edildi. Öztürkçe köklerden ilim ve fen ıstılahları yapıldı ve yapılıyor. Bu suretle Türk dilini tarihi hakkı yabancı dillerin tasallutundan kurtardı. Dil yolundan millî kültürün inkişafına mani olan bütün engeller kaldırıldı. Millî inkılâp kuvvetinin dil üzerinde sarfettiği bu ihtimam kısa bir zaman zarfında kıymetli semereler vermiştir⁷⁶⁵.”

⁷⁶³ Hakkı Tarık burada takdis etmek fiiliyle Atatürk’ün yüceliğine ve kutsallığına atıf yapmıştır.

⁷⁶⁴ Hakkı Tarık Us, “10 Yıl Sonra”, *Kurun*, 9 Ağustos 1938, s. 1.

⁷⁶⁵ Asım Us, “Dilimiz”, *Kurun*, 26 Eylül 1938, s. 1-4.

Yeni Türk Alfabesinden sonra, dil alanından yapılan önemli yeniliklerden birisi de “Güneş Dil Teorisi” olmuştur. Güneş Dil Teorisi’nin ortaya çıkış gâyesi; Türk dilinin eksikliği ve başka dillere kaynaklık ettiği tezinin, dilbilim terimlerine dayandırılmasıdır⁷⁶⁶.

Mehmet Asım; Güneş Dil Teorisi dil inkılâbının hedefinin Türk dilinin zengileşmesi olarak düşünür. Arapça ve Farsça kelimelerin köylere kadar girdiğini ve bunun günlük hayatta kullandığının söyler. Güneş-Dil Teorisinin günlük hayata giren bu kelimeleri dilimizden atarak fakirleştirme değil, bilâkis Türk kökünden yabancı dillere geçmiş olan kelimeleri de alarak onu genişletmek ve zenginleştirmek olduğu söyleyen Mehmet Asım bunun içinse detaylı bir Türkçe sözlüğünün meydana getirilmesi üzerine durur ve bunu şu şekilde izâh etmektedir:

“Büyük medenî milletlerin dillerinde olduğu gibi yüz binlerle ifade edilen kelimelerden mürekkep bir dil kamusu vücuda getirmektir. Bununla beraber dilimizi böyle genişletip zenginleştirmeye çalışırken yazma dilimizi halk için tamamen yapma bir dil haline getirmemeğe dikkat etmektedir. Dil Kurumu Türk milleti için böyle bir büyük kamus vücuda getirmediği dilimizin kıymetli cevherlerinin büyük bir lügat hazinesi içerisine alarak muhafaza çemberi çizmedikçe nihayet harf inkılabından sonra dilimizin aldığı yeni karaktere göre dil kaideleri tayin etmedikçe tarihi vazifesini ikamâl etmiş olamaz”⁷⁶⁷.

Türk Dili Araştırma Kurumu’nun Türkçe’nin özleşmesi için bir kılâvuz neşretmiştir. Güneş Dil Teorisi üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Mehmet Asım “Güneş Dil Teorisi” başlıklı makalesinde; Türk Dili Araştırma Kurumu’nun Türkçenin içerisine giren Arapça ve Farsça kelimeleri bularak Türkçe’den ayıklamayı hedeflenmiştir. Bunun içinse; mevcut konuşma diliyle eski Türk kitaplarında bulunan sözcükler ve Osmanlı Türkçesi sınırı dışında kalmış kelimeler araştırılarak Türkçe’nin eksiklerini tamamlamaya yönelik çalışma başlatılmıştır. Çalışmayı somut hale getirmek içinse, Türk dilini yabancı istiladan kurtarmaya

⁷⁶⁶ Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Dönemi Türk Dili*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974, s. 72; Zeynep Korkmaz, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 65.

⁷⁶⁷ Asım Us, “Dil İnkılâbı Durmaz”, *Vakit*, 25 İkincikanun 1939, s. 1.

yönelik ilk adım olarak Osmanlıca'dan Türkçeye öz kılavuz vücuda getirildi. Mehmet Asım; vücuda getirilen kılavuzu “Türk dili devriminin her döneminde kıymetini muhafaza edecek,” bir eser olarak telakki etmiştir⁷⁶⁸.

Bu arada, Güneş Dil Teorisi'yle ilgili çalışmaların yapıldığı sırada, Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisiyle, *Vakit* gazetesinin adı, *Kurun* gazetesi olarak değiştirildi. *Vakit* gazetesi 1934 yılından 1938 yılına kadar bu isimle yayım hayatını sürdürdü. Fakat Atatürk'ün ilerleyen safhalarda *Vakit* isminin Arapça kökenli olmadığı fark edince, 1938 yılından sonra *Vakit* gazetesi yayım hayatına başladığı isimle devam etmiştir⁷⁶⁹.

Hasan Rasim'in “Güneş Dil Teorisi” başlıklı makalesinde dilde yapılan inkılâbın gerekli olduğu kanısındadır. Bu inkılâpla Türkçe'nin yabancı tahakkümü altından kurtulup millîleştiğine dikkat çekmiştir. Hasan Rasim görüşünü şu şekilde izah etmektedir:

“Birkaç sene evvel Güneş-Dil teorisi üzerinde münakaşalar cereyan ettiği sırada bir zat bu hususta Yahya Kemal'in fikrini sormuş. Güzide şair bu suale şu cevabı vermiş: “Güneş-Dil teorisinin bir defa bütün dillerin menşei olduğunu isbateden tarafı var. Buna benim aklım ermez. Çünkü derin vukûfa ihtiyaç gösterir. Yalnız kendi dilimiz hakkında olan kısmı için söyleyebilirim. Vaktiyle Cevdet Paşalar, falanlar bize dilimizin üç lisandan mürekkep olduğunu söylerlerdi. Halbuki dilimizde (hizmet) gibi Arapça, (şeker) gibi Farsça, (anahtar) gibi Rumca kelimeler var” Demek ki Türkçe'ye üç dilden değil, otuz dilden mürekkep demek lazım geliyor. Şimdi Güneş-Dil teorisi bize gösteriyor ki; kimisi Arapça, kimisi Farsça, yahut İtalyanca, Rumca sanılan bütün bu kelimeler Türkçe imiş. Hakikaten Türk dilini üç lisandan mürekkep farzetmek ve o dillere mahsus kaideleri Türkçe'ye sokmak kültür sahamızda ecnebi kapitülasyonunun tahakkümünü kabul etmekten başka bir şey değildi. Güneş-Dil Teorisi dilimizi bu kapitülâsyon rejiminden kurtardı”⁷⁷⁰.

⁷⁶⁸ Asım Us, “Güneş Dil Teorisi”, *Kurun*, 19 İkinciteşrin 1935, s. 1.

⁷⁶⁹ Asım Us, “Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur”, *Kurun*, 22 Teşrinsani 1934, s.1.

⁷⁷⁰ Hasan Kumçayı, “Güneş-Dil Teorisi”, *Kurun*, 26 Eylül 1938, s. 1.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde dilde yenileşme hareketleri Türk tarihi açısından önemlidir. Cumhuriyet döneminde dilde yenileşmenin hedefi Türkiye'nin tekâmülünü gerçekleştirecek bireylerin aydınlatılmasıydı. Ayrıca, dilde yapılan yenileşme girişimlerinde millileşme kavramı da ön plâna çıkarılmıştır.

3.4. Cumhuriyet Dönemi Din Anlayışı Üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyet döneminde modernleşme sürecinde ehemmiyete haiz olan konulardan birisi de din anlayışıydı. Cumhuriyet dönemi din anlayışı “lâiklik” prensibine göre bina edilmiştir⁷⁷¹. Kemalist Lâiklik politikasının hedefi; “fertleri mütefekkir kılmak”, boş inançları yok etmek ve yeni toplumun temeli olarak tasavvur edilen “müspet ve tecrübeli ilim” anlayışı düşüncesini benimsetmekti⁷⁷². Bu amaç doğrultusunda; 20 Ekim 1927 tarihinde CHP'nin ilk büyük kongresinde partinin nizamnâmesinin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik umdelerinin yanına Lâiklik ilkesi de eklendi⁷⁷³. Ayrıca, Mustafa Kemâl Atatürk'ün sekülerist reformları doğrultusunda modern bireylerde oluşmaya başlayacaktır. 3 Mart 1924 tarihindeki Tehvid-i Tedrisat Kanunu'yla ortak eğitim ve öğretimin önü açılmış ve bireyler arasındaki cinsiyet ayrımını kaldırılmış ve ülemanın eğitimdeki etkisi bertaraf edilmiştir⁷⁷⁴. Bunlara ilaveten; 1925 yılında tarikatlar da kaldırılmıştı. Böylece; Türkiye'de yaşayan insanlar, dini unsurlar yerine akıl ve bilimin önplânda olduğu bir idare sistemiyle yönetilmesi hedeflendi⁷⁷⁵.

Görüldüğü gibi; Cumhuriyet dönemindeki din anlayışı Lâiklik prensibine dayalı ve bilimi temel alarak şekillenmişti. Bu dönemde; Mehmet Asım din ve bilim üzerine mülâhazasını “Din ve Teceddüt” başlıklı yazısından ortaya koymuştur. Yazıda; din ve terakki mefhumlarını tarihsel örnekler ışığında irdelemiştir. Mehmet Asım'a göre; “hakikat halde din hiçbir vakit terakkiye mâni değildir. Çünkü bütün

⁷⁷¹ Faruk Güventürk, *Lâiklik Prensibi ve Atatürk*, Erler Matbaası, İstanbul, 1978, s. 7

⁷⁷² Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 167.

⁷⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*, C. III, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 469.

⁷⁷⁴ Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler-3*, (Der. Mümtaz Türköne), Tuncay Önder, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 76.

⁷⁷⁵ Mardin, *Din ve Siyaset*, s. 77.

Müslümanlar ilmi, fenni Çin’de bile olsa gidip almaya memur edilmiştir. İlim ve fense terakki demektir. Teceddüt demektir. İşte mesele bu nokta-i nazardan mütalaa edilirse dinin hiçbir vakit, hiçbir suretle, terakki ve teceddüte mâni olmaması lüzum gelir,” şeklindedir⁷⁷⁶.

Mehmet Asım; bu söze istinaden dinin gelişmeye mâni olmadığına işaret etmiştir. Fakat taassup düşünceleri etkisinde kalan bazı kesimlerin geçmişte terakkiye mâni olduklarını, buna örnek olarak; 31 Mart İsyânındaki meydana gelen olayları göstermektedir. Bu isyanda “din ve şeriat elden gidiyor,” kelimeleri sığınan bir kesimin terakkiye mâni olma teşebbüslerini örnek vermektedir⁷⁷⁷.

Mehmet Asım, “Gericilik ve İlericilik” başlıklı başka makalesinde; “gericilik” ve “ilericilik” mefhumlarını Türkiye’de yaşanan dinî olaylar penceresinden irdelenmiştir. Din bakımından “gericilik”, “milletin içtimai bünyesine pek zararlı tahribatlar yaptığı ve bu tahribatları önlenmesi” için hiçbir şey yapılmadığını vurgular. Bu durumun temel saiki; dinin sadece, Kur’an’dan ibaret sayılması ve din adamlarının buna göre yetiştirilmesidir. Din adamının yetiştirilmesi de kolay olduğunu, Kur’an okuyan abdest alan, namaz kılama usulleri bilen herkes din adamı olabileceğini ifade eder. Türkiye’deki din adamlarının müspet ilimler denilen bilgiler ile hiç âlakaları olmadığı belirten Mehmet Asım, Batı devletlerinde olduğu gibi; din adamlarının da pozitif bilimleri öğrenmesi gerekliliğini vurgular. Mehmet Asım, “ilericilik” için örnek alınması gereken Batı memleketleridir. Ayrıca; bu memleketlerde yaşayan din adamlarının önemli bilimsel başarılarla imza attığını söyler. Batı memleketlerinde Hıristiyan papazlar, din bilgisiyle birlikte diğer ilim ve fen bilimlerinden yararlanarak bilgilerini artırabiliyorlarsa, Türk din adamlarının da bilgilerini artırabileceğine dikkat çeker. Mehmet Asım, atom devrinin yaşandığı bir çağda, bilginin ön plâna çıktığını, bilgiyle teçhiz edilecek surette insan yetiştirilmesi gerektiğini savunur⁷⁷⁸. Bu görüşünü somutlaştırmak için makalesini şu şekilde örneklendirir:

⁷⁷⁶ Mehmet Asım, “Din ve Teceddüd”, *Vakit*, 28 Şubat 1924, s. 1.

⁷⁷⁷ Mehmet Asım, “Din ve Teceddüd”, s. 1

⁷⁷⁸ Asım Us, “Gericilik ve İlericilik”, *Vakit*, 31 Aralık 1942, s. 1.

“Papazlar içinde ilim ve fennin çeşitli şubelerinde ihtisas yapan büyük adamlar yetişir. Misal Basil Baret adında İsviçreli papazı gösterebiliriz. Bu papaz son zamanlar insanın kanının 273 derece dondurmak suretiyle hayati evsafını senelerce muhafaza etmek usulünü bulmuştur. Bu usulün tababet bakımından önemi çok büyüktür. Bilindiği gibi hastanelerde zayıf hastalara ve bazı operasyon yapılan kimselere kan vermek yolu ile hayatları kurtulur. Ancak kan bankalarında herkese uygun kan bulmak zordur. Bunun sebebi yeni alınan kanın kullanabilmesi sadece yirmi, yirmi bir gün içinde mümkün olabilmesidir. Bu müddet geçtikten sonra kan bozulur, hayati evsafını kaybeder. İşte şimdi İsviçreli papazın buluşu sayesinde kanların hayati evsafı senelerce muhafaza edilebilecektir. Bu usul yakın zamanda milletlerarası uygulama haline gelecek ve her memleketin insanları bundan faydalanacaktır.”⁷⁷⁹.

Atatürk döneminde, din adına çeşitli reformlar yapılmıştır. Yapılan reformlardan en dikkat çeken Kur’an tefsiridir. Cumhuriyet modernleşmesinin aktörleri, bilimsel ve çağdaş Kur’an tefsir yapılması gereksinimi duymuşlardı. Bu gereksinimin hissedilmesindeki temel sâik; Osmanlı döneminde başarılı bir şekilde Kur’an tefsirinin yapılmamış olmasıydı⁷⁸⁰. Cumhuriyet döneminde bu gereksimi hisseden kişi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Cumhuriyet’ten önce 1915 yılında ilk Kur’an tefsiri yapan kişi *Hulâsatı’l Beyan* eseriyle Mehmet Vehbi Efendi olmuştur⁷⁸¹. Atatürk’ün direktifiyle tam mânâsıyla 1924 yılında yapılan, en bilimsel çeviri olma özelliğine sahip olacak, *Hak Dini Kur’an Dili* eseriyle Elmalı Hamdi (Yazır) Kur’anın çevirisini yapmıştı. Hamdi Yazır’ın yaptığı Kur’an çevirisi Meclis kararıyla 1936 yılında bastırılarak, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ücretsiz bir şekilde Türkiye’nin çeşitli vilayetlerine gönderildi⁷⁸².

Atatürk’ün çeviri yaptırdığı diğer dinî kaynak hadistir. Atatürk’ün direktifi doğrultusunda, en güvenilir hadis kaynağı olan Buhari’nin *Sahih* adlı eserin üç cildi

⁷⁷⁹ Us, “Gericilik ve İlericilik”, s. 1.

⁷⁸⁰ Osmanlı Döneminde 1875’te Tefsir-i Züpedü’l Ahtar, 1841’te Tefsir-i Ayıtantabi ve 1865’te Tefsir-i Mevahib eserleri ilgili tefsir denemeleri yapılmıştır. Fakat içerisinde hurafelerin barındırıyordu. Daha fazla tafsilatlı bilgi için bkz. Abdullah Manaz, *Atatürk Reformları ve İslâm*, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 261.

⁷⁸¹ İsmet Ersöz, “Hulâsatı’l Beyân”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul, 1998, ss. 141-143.

⁷⁸² Manaz, *Atatürk Reformları ve İslam*, s. 261.

Ahmet Naim Efendi tarafından Türkçeye çevrildi. Dördüncü cildi Kamil Miras tarafından çevrilerek, 1932 yılında Kur'an gibi ücretsiz bir şekilde dağıtılmıştı⁷⁸³. Kur'an ve hadisin Türkçeleştirilmesinden sonra camilerde Türkçe Kur'an okutulmaya başlanmıştır. Türkçe Kur'an okutulan yerlerden birisi, Yerebatan Camisi'dir. Hafız Yaşar tarafından okunan Türkçe Kur'an'a halkın alâkası büyük olmuştur. İlk defa Türkçe okunan Kur'an'ı dinleyen halk, Kur'an'ın anlamını anlayabildikleri için memnuniyetle karşılamışlardı⁷⁸⁴.

Mehmet Asım "Türkçe Kur'an" başlıklı makalesinde, bu konuya dair düşüncesini dile getirmiştir. Mehmet Asım, Yerebatan Camisi'nde Hafız Yaşar tarafından okunan Türkçe Kur'an'ın Arapça okunan kadar dinleyenler üzerinde etki bıraktığını söyler. Kur'an'ın tercüme edilmesi, Arapça bilmeyen kişilerin Kur'an'ı anlaması bakımından önemliydi⁷⁸⁵. Mehmet Asım'ın düşüncesinin somutlaştırmak için Hıristyanların İncil'i tercüme etmelerini örnek gösterir. Hıristyanlar arasında İncil'i intişarı için en çok çalışan milletin Amerikalıların olduğunu söyler. Amerikalıların İncil'i İngilizceye tercüme etmesiyle birlikte kendi dillerinde en fazla İncil'i okuyan millet olduğuna dikkat çeker. Bu örnekten hareketle Kur'an'ın Türkçeleştirilerek camilerde okunmasının doğru olduğu kanaatine varmıştır⁷⁸⁶.

Cumhuriyet modernleşme sürecinde diğer önemli reformlardan birisi de, Arapça ezan yerine ibadethanelerde Türkçe ezanın okutulmasıdır⁷⁸⁷. Fatih Camisi'nde ilk defa ikinci ezanı Türkçe olarak Bursalı Hafız Rıfat tarafından okunmuştur. Türkçe ezanı duyan halk ezana ilgi göstermiş ve ezandan etkilenmişti⁷⁸⁸.

Türkçe ezanını beğenip tasvip edenleri yanında, Türkçe ezana karşı olanlarda vardı. Bu olaya tepki olarak Bursa'da bir hadise meydana getirildi. Mehmet Asım; "Bursa Hadisesi" başlıklı makalesinde bu olayı değerlendirmiştir. Mehmet Asım,

⁷⁸³ Manaz, *Atatürk Reformları ve İslam*, s. 267.

⁷⁸⁴ *Vakit*, 25 Kanunsani 1932, s. 1.

⁷⁸⁵ Mehmet Asım, "Türkçe Ku'rân", *Vakit*, 24 Kanunsani 1932, s. 1.

⁷⁸⁶ Mehmet Asım, "Türkçe Kur'ân", s. 1.

⁷⁸⁷ Bu dönemle ilgili tafsilatlı bilgi almak için bkz. Gottard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1972.

⁷⁸⁸ *Vakit*, 31 Kanunsani 1932, s. 1.

Türkçe ezan okunması, Bursa’da bazı kişiler tarafından tepki çektiğini söyler. Mehmet Asım, bu hadise hakkında ilk sözü; “Bursa’nın temiz ve saf muhiti yine uygunsuz bir hadise ile bulandırıldı. Birtakım boş kafalı cahiller, Ulu Camii’nde Türkçe ezan ve kâmet getirilmesi yüzünden ortaya bir mesele çıkardı,” şeklindedir. Türkçe ezanın polemik konusu yapılmaması gerektiğini söyleyen Mehmet Asım kısaca ezanın mânâsının “Müslümanlara camiye geliniz” demek olduğunu, kamet getirmenin mânâsında; “Ey cemaat namaza kalkınız” demek olduğunu söyler. Mehmet Asım anadilde ibadet yapmada bir beis görmez. Mehmet Asım bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

“Bir Türk vatanında Türkçe kelimelerle, fakat musiki ve ahenk ile Müslümanları namaza davet etmek, sonra camiye gelmiş olan Müslümânları namaza kaldırmak için yine aynı suretle hitap etmekten daha makul ve tabii bir şey var mıdır? Esas akıl ve mantık üzerine müesses olan Müslümanlık dini bu kadar mantıklı olan bir hakikâti nasıl inkâr edebilir? Ve tamamen mantıksız olarak Arapça ile ezan okumak ve kâmet yapmayı mükellef tutabilir mi? Kaldı ki ezan ve kametin, hatta namaz dualarının pekâlâ Türkçe olarak okunabileceği daha bir bu kadar sene evvel halledilmiş dini meselelerdendir”⁷⁸⁹.

Hasan Rasim’a göre; Ezânın Müslümânları ibadet etmek için bir araya getiren unsur olduğunu söyler. Fakat Müslümanları namaza çağırmanın namazın şartlarından biri olmadığına dikkat çeker. Bundan dolayı resmî dili Türkçe olan bir memlekette Türkçe ezanla Müslümanları namaza davet etmede bir sakınca olmadığına dikkat çeker. Hasan Rasim, bir hükûmetin kimsenin ibadetine ve ibadet diline karışmayacağını, bunun vicdan hürriyeti prensibinin gereği olduğunu ifade eder. İfadeyi daha belirgin hâle getirmek için şu örneği verir; namazını Kur’an’ın Türkçesiyle kılan bir kimse bile görülse ona neden bu şekilde kılıyorsun denilemeyeceğini, sadece din yetkililerinin ibadet şekli hakkında görüş bildireceklerini söyler⁷⁹⁰.

⁷⁸⁹ Mehmet Asım, “Bursa Hadisesi”, *Vakit*, 6 Şubat 1933, s. 1.

⁷⁹⁰ “Günün Aynası Arapça Ezan”, *En Son Dakika*, 6 Haziran 1950, s. 1.

Türkçe ezan, Türkçe Kur'ân'dan başka, Türkçe lisanıyla namaz kılınmıştır. Mehmet Asım, "Namazda Türkçe" başlıklı makalesinde bu konu üzerindeki düşüncesi paylaşmıştır. Mehmet Asım; Göztepe Camisi'nin imamı Hacı Cemalleddin Efendi'nin namazı Türkçe olarak kıldırması ve bu durum eleştirilere sebep olması üzerinde durmuştur. Mehmet Asım; Türkçe ya da Arapça dilinde namaz kılmanın, ibadet etmenin; vicdan ve hürriyet hakkının bir gereği olduğunu ve bu durumun olağan bir şekilde telakki edilmesini savunmuştur⁷⁹¹.

Atatürk döneminde, Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde; ibadetlerinin Türkçe ile yapılması için reformlar başlatıldığı görülmüştür. Ayrıca bu dönemde ibadethanelere de önem verilmiştir. İbadethanelere önem verildiği için; eski camilerin yenilenmesi üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda dinî kurumların modern hâle getirilip, halkın yararına hizmet edilmesi için; Şerri'ye ve Evkâf Bakanlıkları kaldırılarak yerine Diyanet İşler Başkanlığı⁷⁹² ihdas edilmiştir⁷⁹³. Atatürk döneminde eski camilerin tamirleri için 1936 yılı bütçesinden 200 bin lira ayrılmıştır. Camilerin ihtiyacını daha da somutlaştırmak için; ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden rapor istenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hesaplanan raporda; 142 tane caminin tamir edilip yenilenmesi için 10 milyon liranın gerekli olduğu rapor edilmiştir. Bu doğrultuda; Ankara'da Mimar Sinan'ın eseri olan Cenâbi Ahmet Paşa, Hacı Bayram, Zincirli, Kurşunlu, Arslanhane, Abdülhadi, Ahi Evran, Alâeddin ve Tacettin gibi camilerin yenilenmesi yapılmıştır⁷⁹⁴.

Türkiye'de Cumhuriyet modernleşme sürecinde din nâmına yapılan uygulamalar beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Bu tartışmalarda nazar-ı dikkat celbeden mevzu Türkçe ibadet olmuştur. Ayrıca bu dönemde ibadethanelerin muhafazasıyla ilgili adımlar atıldığı görülmüştür.

⁷⁹¹ Mehmet Asım, "Namazda Türkçe", *Vakit*, 5 Nisan 1926, s. 1.

⁷⁹² 31 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına Rifat Börekçi getirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanı görevini 5 Mart 1941 yılında kadar ifa etmiştir. Veli Ertan, "Rifat Börekçi Türkiye'nin İlk Diyanet İşleri Başkanı (1860-1941)", *DİA*, C.VI İstanbul, 1992, s. 325.

⁷⁹³ Mehmet Temel, *Atatürk Dönemi Din Hizmetleri*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 92.

⁷⁹⁴ Temel, *Atatürk Dönemi Din Hizmetleri*, Ankara, 2010, s. 99.

3.5. “Çağdaş Cumhuriyet Kadını” Üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyet döneminde Türk kadınının toplumdaki statüsü gözle görülür bir şekilde değişmişti⁷⁹⁵. Türk Medenî Kanunu’nun kabul edilmesi kadın ve erkek arasında eşit hale getirmişti. Medeni Kanun’la Türk kadınının sosyal haklar elde ederek toplum önünde itibarı artmıştı⁷⁹⁶. Cumhuriyet modernleşme sürecinde Türk kadınının sosyal alanda, toplum önünde itibarı artarken, siyasal alanda da itibarını artıracak haklar verilmişti. Türk kadını, 1930 yılında kent idaresinde görevler alarak erkekle aynı işi yapabileceğini göstermişti. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde kadınlar devlet idaresinde önemli mevkilere gelmiş ve getirilmişti. Buna en güzide örnek; Cumhuriyet döneminin ilk kadın hâkimi Nezahat Görelî’ydi⁷⁹⁷.

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet döneminde; Türk kadınının kurtuluşuna yönelik kesin fikirlere sahipti. Türk kadınının kamusal hayatın bir parçası olmasını istemiştir. Bu konu üzerine düşüncesini, 1923 yılında Ankara’ya Mustafa Kemal Atatürk’le mülakat yapmaya gelen *The Saturday Evening Post* mecmûasının yazarlarında İsaac F. Marcossion’a⁷⁹⁸ şu şekilde söylemiştir:

“Kadınlarımız, eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyetin en eski günlerden beri, kadın bilginleri, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslâm dini, kadınlara kendilerini erkekle aynı derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları, cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü iş yapmış, hattâ ordunun ikmal ve mühimmatın taşınması işini üstlenlenmiştir. Bu gerçek bir sosyolojik prensibinin,

⁷⁹⁵ Bu dönemle ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Bernard Caporal, *Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1923-1970)*, (Çev. Ercan Eyüpoğlu), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000; Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷⁹⁶ Kemal Zeki Gençosman, Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk Ansiklopedisi*, C. X, May Yayınları, İstanbul, 1981, s. 144.

⁷⁹⁷ “İlk Kadın Hâkim”, *Vakit*, 3 Nisan 1930, s. 2.

⁷⁹⁸ Ergun Özbudun, “Türkiye’nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara’ya Yolculuğu ve Atatürk’le Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984, s. 167.

yani toplumu daha iyi ve güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir sonucu olmuştur”⁷⁹⁹.

Cumhuriyet döneminde, çağdaş Türk kadınının öncüsü ve temsilcisi Mustafa Kemal Atatürk’ün kızları, Sabiha Gökçen ve Afet İnan olmuştur. Cumhuriyet modernleşmesinin öncüsü/ prototipi kadınların başında Atatürk’ün manevi kızı Sabiha Gökçen gelmektedir. Sabiha Gökçen’i farklı kılan vasıfsa, onun ilk Türk kadın pilotu olmasıydı⁸⁰⁰. Mehmet Asım, “Tayyareci Sabiha Gökçen” başlıklı yazısında, Sabiha Gökçen ve Türk kadınına dâir düşüncelerini paylaşmıştı. Mehmet Asım, Türk kadınlarının Millî Mücadele döneminde vatan mücadelesinden yer aldığını belirtir. Sabiha Gökçe’nin hava kuvvetlerinde savaş pilotu olarak görev yapmasını takdir-i şayan bir olay olarak görür. Mehmet Asım, Türk kadını, gelecekte memleketin ilerlemesi adına da büyük katkılar sağlayacağını düşünür⁸⁰¹.

Cumhuriyet modernleşme sürecinde Türk kadınların siyasal alanda kazanımlarından en önemlisi seçme ve seçilme hakkıydı. Afet İnan, kadınların haklarının ehemmiyetine dikkat çekmek ve onların düşüncelerini harekete geçirmek için çeşitli konferanslar ve kongrelerin yapılmasına vesile olmuştu. Bunun için 4 Nisan 1930 günü Türk Ocağında siyasî hayatta kadın konulu bir konferans düzenlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere toplumun her kesiminden önemli kişiler konferansa iştirâk etmişti. Cumhuriyet döneminin çağdaş kadının temsilcisi olan, Atatürk’ün kızı, Afet İnan da konferansa katılanlar ve düzenleyenler arasındaydı. Afet İnan konuyla ilgili Konferans’ta konuşmada yapmıştı⁸⁰². Afet İnan konferansta kadın haklarına dâir şu konuşmayı yapmıştır:

“Millî hakimiyetin cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlarına ait olduğundan şüphe etmeye mahâl yoktur; bundan şüphe edenler millî hakimiyette bilhassa intihap hakkı en zayıf olanlardır, düşüncesizlerdir... Kadınların intihap

⁷⁹⁹ Özbudun, “Türkiye’nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara’ya Yolculuğu ve Atatürk’le Görüşmesi”, s. 184.

⁸⁰⁰ Sabiha Gökçen Dünya’da ilk savaş uçağı kullanan ilk kadın pilottur. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.guinnessworldrecords.com/world-records/first-female-combt-pilot> (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

⁸⁰¹ Asım Us, “Tayyareci Bayan Sabiha Gökçen”, *Kurun*, 11 Haziran 1936, s. 1.

⁸⁰² “Kadının İntihâp Hakkı”, *Vakit*, 4 Nisan 1930, s. 1.

salâhiyeti umumî harpten beri birçok memleketlerde kendilerine verilmektedir... Kadının siyasî ehliyetsizliğini iddia etmeye hiçbir sebep yoktur, erkeklere ilk nasihati veren ve ona nüfuz eden kadındır. Kadın bugün, istenilsin, istenilmesin, iktisadî ve içtimaî hayata bilfiil girmiş... Kadınların sabiler, mecnunlar, meczuplar arasında saydığı devrin üzerinden yarım asırdan fazla bir müddet geçmiştir. Kadınlar intihap haklarını, behemehal kalacaklardı. Kadınlar siyasî haklarına malik oldukları zaman hür olduklarını hissetmişlerdir. Türk kadınlarının memleket işleriyle alakasını ispat eden misaller bilhassa kurtuluş mücadelesinde az mıdır? Kadın insandır, akli başındadır. Kadında adalet hissi vardır”⁸⁰³.

Türk kadınına 1930’da Belediye’de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Ayrıca 5 Aralık 1934 tarihinde anayasa değişikliğiyle kadına milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildi⁸⁰⁴. Bu değişiklikle Türk kadınının Türk parlamentosuna girerek siyasal alanda itibarını daha da artırmış ve devlet idaresinde erkek milletvekilleri gibi söz sahibi olmuştu⁸⁰⁵. Teşkilat-ı Esasiye’de yapılan değişikliğe göre; kadın ve erkek otuz yaşını bitiren vekil seçilebilecek ve 22 yaşını dolduran her Türk vatandaşı vekil seçebilecekti⁸⁰⁶. Aynı günlerde Türk Kadın Birliği bir toplantı yapmıştı. Toplantıdan önce, kadına verilen vekillik hakkından duydukları memnuniyeti bildiren, bir bildiri yayımlanmıştı. Bu bildiri de; “Büyük Atatürk yüce önder Türk kadınının hakkını verdi. Saylav seçmek ve seçilmek büyük ulus kurtultayınca kabul edildi. Türk kadını unutmama ki Türk içtimaî hayatının temelisin. Bu İstiklâl Savaşının kara günlerinde sırtında cephaneye taşıyarak kara sabanla toprak kazıyarak eriştin. Hız alan inkılâpta aldığı yerle kendi mevkiini kendin kurdun. Lâyık olduğun siyasî hak verilmiştir,” şeklinde ifadeler yer almıştı⁸⁰⁷.

Türk Kadınlar Birliği 7 Aralık 1934 günü Ankara Halkevi’nde bir araya gelerek bir toplantı tertip ettiler. Bu toplantının yapılmasında, Affet İnan’ın katkısı büyüktü. Toplantıya Meclis Başkanı Kâzım Özalp, Başbakan İsmet İnönü, Necip Ali, Diyanet İşleri Başkanı Rifat ve Kız Lisesi öğretmenleri ve stajyerler iştirâk etmişti.

⁸⁰³ “Kadının İntihâp Hakkı”, *Vakit*, 4 Nisan 1930, s.1.

⁸⁰⁴ *TBMMZC*, D.3, İ: IV, C. 28, s. 326-330.

⁸⁰⁵ Gençosman, Banoğlu, *Atatürk Ansiklopedisi*, ss. 144-145

⁸⁰⁶ *Vakit*, 6 Birincikanun 1934, s. 1.

⁸⁰⁷ *Vakit*, 7 Birincikanun 1934, s. 1.

Toplantıda, Muâllime Affet İnan Türk Kadın Birliği Başkanı seçilmişti⁸⁰⁸. Bu toplantıda Afet İnan bir de konuşma irat etmişti. Konuşmasında modernleşen Türkiye’de değişen kadının imgesine dâir izlenimlerini aktarmıştı. Muâllim Affet, Cumhuriyet ilânından önce Türk kadının birçok haktan mahrum olduğuna değindi ve Osmanlı döneminde toplumunun geriye gitmesinin nedenlerden birisinin kadına verilmeyen değer olarak serdetti. Cumhuriyet’le birlikte Türk kadını hak ettiği değeri yakaladığını, verilen siyasal haklarla, çağdaş Türk kadınının tekâmülü yolunda Atatürk inkılâplarının başarısının önemine vurgu yapmıştır⁸⁰⁹.

8 Şubat 1935 tarihinde yapılan genel seçimlerde 13 kadın milletvekili aday seçimi kazanarak vekillik yapma görevine haiz olmuşlardı⁸¹⁰. Vekillik görevini elde eden kadın vekiller şu şekildeydi: Mebrure Gönenç, Satı Çırpan, Türkan Örs Baştuğ, Sabiha Gökçül Erbay, Ayşe Şekibe İnel, Hatice Özgener, Huriye Öniz Baha, Fatma Şakir Memik, Nakiye Elgün, Fakihe Öymen, Benal Nevzat İstar Ataman, Feruh Güpgüp, Bahire Bediz Morova Aydilek, Mihri Pektaş, Meliha Ulaş, Esmen Nayman, Hatice Sabiha Görkey, Seniha Nafiz Hızal’dı⁸¹¹.

Kurun gazetesi seçilen kadın ve erkek milletvekilleriyle görüşme imkânını yakalamış ve onlarla bir dizi röportajta bulunmuştu. *Kurun* gazetesine röportajda bulununanlardan, Erzurum Vekili Nakiye Elgün Meclis’te yapacağı görevde Türk insanına ve Türk Kadınına borcunu ödemek için çok çalışacağını dile getirmişti⁸¹². Antalya’dan Vekil seçilen eski Boğaziçi Lisesi Müdüresi Türkan Örs Baştuğ’dan Nakiye Hanım’la aynı düşünceleri paylaşmıştı⁸¹³.

Cumhuriyet devrinin en büyük kongresinden birisi Afet İnan’ın girişimiyle Atatürk döneminde gerçekleştirilen Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi’dir. Uluslararası Kadınlar Birliği’ne mensup Türk ve yabancı kadın üyelerin Yıldız Sarayı’nda büyük bir kongrede bir araya gelmeleri Cumhuriyet döneminde kadına

⁸⁰⁸ “Atatürk’e, Ulusal Kurultaya Saygı ve Şükran”, *Kurun*, 7 Birincikanun 1937, s. 1.

⁸⁰⁹ “Atatürk’e Ulusal Kurultaya Saygı”, *Kurun*, 7 Birincikanun 1937, s. 1.

⁸¹⁰ Asım Us, “Dün Yeni Saylavlarımızı Seçtik”, *Kurun*, 8 Şubat 1935, s. 1.

⁸¹¹ Sibel Duroğlu, *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, ss. 65-110.

⁸¹² Yekta Ragıp Gönen, “Saylav Namzetleriyle Konuşuyoruz”, *Kurun*, 10 Şubat 1935, s. 9.

⁸¹³ H.M, “Saylav Nazmetleriyle Konuşuyoruz”, *Kurun*, 8 Şubat 1935, s. 1.

verilen ehemmiyetin ve Türk kadını imajının olumlu mânâda uluslararası kamuoyunda aksetmesi için bir fırsat teşkil etmişti. Mehmet Asım'a göre; Dünyanın dört bir köşesinden gelmiş olan beş yüz kadar kadının ülkemizde bir araya toplanişı Türk tarihinde ilk kez görülmektedir. Mehmet Asım, Cumhuriyetin ilânından önce kadına verilen değer, Avrupa devletleri arasında en gerisinde olduğunu, Yıldız Sarayı'nda Uluslararası Kadınlar Birliği üyeleri arasına Türk kadınlarının da girmesi takdire şayan olduğunu düşünür. Mehmet Asım, Atatürk Türkiye'sinde kadının terâkkîsi o kadar ileri gitmiştir ki, Fransa gibi kültür alanında Avrupa'nın en üst düzey ülkeleri bile Türk kadınının terakkisine gıpta ile baktığını ifade etmektedir. Mehmet Asım, bu ifadesinin gerekçesini, Türkiye'de kadınlar siyasal hakların en yükseği olan milletvekiliği sandalyesine oturdukları halde Fransa kadınlarının daha belediye âzası seçilme hakkını bile ele almadığına dikkat çekmiştir⁸¹⁴.

Mehmet Asım, Türkiye'de kadın ve erkeğin birbirine eşit olduğunu, Türkiye'de Cumhuriyet'le birlikte kadına azamî derece önem verildiğini şu cümlelerle ifade eder:

“Kadın bir ulusun yarısıdır. Kadınları erkekler ile birlikte ve bir arada çalışmayan bir ulus bedeni hareketsiz olan kötürüme benzetilebilir. Bununla beraber hiçbir zaman Türk kadını genel olarak her alanda ve her yerde erkeklerden ayrı kalmamıştır. Hele köylerde kadın ile erkek ekonomik hayat içinde birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlar birer parça olmuştur. Erkekler askerlik yükümünü yapmaya gittiklerinde, tarlasını evde yalnız bıraktığı karısı ve kızı sürmüş, ekmiş, biçmiştir. Türk kadınlarının sırtlarında ateş hattına kurşun ve bomba taşınması unutulmamıştır. Bütün dünyanın düşmanlığına karşı Türk milletinin varlık hakkını ve istiklâlini kazanması da böylelikle olmuştur. Türk ulusu büyük davasını kadınlarının bu değerli yardımı ile kazandıktan sonra ona sosyal hayatta gerekli olan hakkını, vermezlik edemezdi. Atatürk'ün büyük kılavuzluğun da tam zamanında yetişti. Türk kadını sırasıyla sosyal ve siyasal haklarını birer birer eline aldı. En son kamutayda sayılabildi. “Bu kere arsulusal(uluslararası) kadınlar birliği üyelerinin kongrelerinin

⁸¹⁴ Asım Us, “Yıldız Kongresi”, *Kurun*, 24 Nisan 1935, s. 1.

İstanbul'da yapmaya karar vermeleri dünya kadınlığına gösterdiği saygının bir karşılığıdır. Bundan dolayı bütün Türklerin övünç duymaya hakları vardır⁸¹⁵.”

Cumhuriyet döneminde kadınların verilen hakların ve kadının terakkisinde dikkate değer gelişmelerin meydana geldiği görülmüştür. Bu gelişmelerin meydana gelirken diktomik bir zihniyetle kadının araçsallaştırıldığı da görülmüştür. Cumhuriyet döneminde basında en dikkat çeken husus, tiraj kaygısı⁸¹⁶ olmuştur. Ayrıca, Cumhuriyet modernleşme sürecinde Batılılaşma ve modernleşme olgusunun kadın üzerine etkisini de göstermektedir. Bu kaygıdan ötürü, gazetelerin satışlarını artırmak için çeşitli müsabakalar tertip edildiği görülmüştür. Us kardeşlerin sahibi olduğu *Vakit* gazetesi de bu kaygıya bağlı olarak çeşitli müsabakalar düzenlemiştir. *Vakit* gazetesi satışları artırmak için İstanbul'un en güzel bacaklı kadını seçmek için bacak yarışması düzenlemeye karar almıştır. 16 Ocak 1931 tarihinde yayımlanan *Vakit* gazetesinin nüshasının birinci sayfasının sağ alt kısmında “Büyük Müsabakamız” başlığı ve hemen sayfanın en altında Binnaz A. H. isimli bir kadının yarı çıplak çekilmiş bacağına fotoğrafı gazetede yayımlanmıştır. Müsabaka için belirli kıstaslar yer almaktaydı. Müsabakaya iştirak etmek için; Beyoğlu Tünelbaşı'nda bulunan Foto Süreyya'ya müracaat etmek gerekmektedir. *Vakit* gazetesi hesabına yarışmaya katılan adayların belli kriterlere sahip olanlar fotoğraflarını çektilererek yarışmaya dâhil edilmiştir⁸¹⁷. Fotoğraflarını postayla göndererek başvuracaklar içinse kriter; bacaklarının iki fotoğrafı çekilmeliydi. Foto Süreyya dışında çekilen fotoğraflar fotoğrafhane tarafından mühürlenmeli, fotoğrafın konulduğu zarfın üzerine; bacak bileğinin kalınlığı, baldır kalınlığı, dizin kalınlığı, bacak kalınlığı bilgileri yazılmalıydı⁸¹⁸.

Cumhuriyet gazetesi de tiraj kaygısından dolayı aynı dönemde güzellik yarışması düzenlemiştir. *Vakit* gazetesi bacak yarışması düzenleyince *Akşam*,

⁸¹⁵ Asım Us, “Yıldız Kongresi”, *Kurun*, 24 Nisan 1935, s. 1.

⁸¹⁶ Cumhuriyet gazetesi; 1928 yılında 8.000 adet, 1931 yılında 14.000 adet, 1932 yılında 20.000 adet ve 1943-1945 yılları arasında 16.000 adet gazete sakmaktadır. Milliyet gazetesi; 1931 yılında 5.000 adet, 1932 yılında 25.000 adet gazete satmaktadır. *Vakit* gazetesi; 1928 yılında 4.200 adet, 1931 yılında 6.125 adet, 1932 yılında 10.000 adet gazete sattığı görülmektedir. http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/tek_partili_donemde_gazete_tirajlari.pdf (Erişim Tarihi, 1.09.2019).

⁸¹⁷ “Büyük Müsabakamız”, *Vakit*, 16 Kânunsani 1931, s. 1.

⁸¹⁸ “Büyük Müsabakamız”, *Vakit*, 17 Kânunsani 1931, s. 1.

Milliyet gazeteleri; *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazetelerini eleştirmiştir. Bu gazeteler kadınların araçsallaştırmasını ahlakî bir sorun olarak yansıtmışlardı. *Akşam* gazetesi bir anket düzenleyerek, bu durumu Meclis'teki milletvekillerine de sormuştur. Bu durumda, *Cumhuriyet* aydınları arasında münakaşa başlamıştır. Mehmet Asım, ortaya çıkan münakaşayla ilk düşüncesi olayı başlatanların saldırganlık içgüdüsüyle hareket ettiklerini ve olayı anarşik bir tutum içerisine sokmaya çalıştıklarını ifade etmektedir⁸¹⁹.

Mehmet Asım, gazetede çalışanlar tarafından kendisine Avrupa ve Amerika gazetelerinin kadınlarla ilgi bu tür yarışmayı tertip ettikleri dikkati çeker. Mehmet Asım, yarışma katılanların kimliklerini kendileri tarafından bilinmeyeceğini, belli kriterler sonucunda hakem heyeti tarafından uygun görülen kişinin kâğıt üzerinde yarışma kazanmış olacağını söyler. Mehmet Asım bunun bir ahlakî sorunu teşkil edeceğini hatırına bile gelmediğini ifade etmiştir⁸²⁰.

Mehmet Asım, kendilerine eleştiri yönelten gazete sahiplerinin gazetelerinde, *Vakit* gazetesinde yayımlanmayacak derecede açık kadınların fotoğraflarının neşredildiğini söyler. Mehmet Asım, “gazete sahiplerinin, sinema, varyetta ve tiyatro sahnelerinde canlı ve cansız çıplak kadın tablolarını izlemekte, hatta bu yerlere çocuklarını götürerek, bunları göstermekte mahzur görmediklerini belirtir. Mehmet Asım, yaz aylarında kadınlar ve kızların plajlarda erkeklerin önünde denize girebildiklerini ve sahilde güneşlenebildiklerini bunların ahlaka mugayır davranışlar olup olmadığı üzerine sorular yöneltilmiş ve kadınlar üzerinden bir ahlakî tartışmanın yapılmasının anlamsızlığını,” dile getirmiştir⁸²¹.

Mehmet Asım'ın, *Cumhuriyet* döneminde kadınların çalışma hayatında yer almasına bakışı olumluydu⁸²². Mehmet Asım, *Cumhuriyet* döneminde önce tam anlamıyla toplum nazarında kadın ve erkeklerin eşit olmadıklarını telakki eder. Mehmet Asım bu sebepten dolayı; birçok alanda kadınların erkeklerden geri plânda

⁸¹⁹ Mehmet Asım, “Ahlak Telakkilerinde Anarşi Var!”, *Vakit*, 25 Kânunsani 1931.

⁸²⁰ Mehmet Asım, “Ahlak Telakkilerinde Anarşi Var!”, s. 4.

⁸²¹ Mehmet Asım, “Ahlak Telakkilerinde Anarşi Var!”, s. 4.

⁸²² Asım Us, “Evli Kadın Çalışmalı mıdır?”, *Vakit*, 13 Mart 1944, s. 1.

kaldığına dikkat çeker⁸²³. Mehmet Asım, medeniyet tarihinin tekâmül evrelerine bakıldığında kadının ehemmiyetinin erkekle müsavi/eşit olduğu yönündedir. Medeniyeti tarihinin ilk evrelerinde kadınların toplayıcılık ve avcılık hayatında iş bölümü yaptığını, bu şekilde iktisadi hayatın inkişafına katkılarının olduğunu söyleyerek kadının önemini vurgulamıştır⁸²⁴.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadın mefhumuna verilen önem daha önceki tarihi dönemlerle mukayese edildiğinde; Cumhuriyet döneminde kadına hak ettiği değer verilmiştir. Cumhuriyet ile birlikte kadın ve erkek arasında cinsiyet ayırımına son verilip, kadının kamusal alanın parçası hâline geldiği de bir dönemdir. Bu süreçte zaman zaman kadının araçsallaştırıldığı da vakidir. Kadının araçsallaştırılmasındaki nedense modernleşme ve Batılılaşma olgusunun şekilcilik olarak algılanmasından kaynaklanmıştır.

3.6. “Modern ve Batılı Yaşam Tarzı” Üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyet döneminde modern yaşamın âlamet-i farikasından birisi “şapka” olmuştur. Cumhuriyet’den önce Osmanlı Döneminde, II. Mahmud; Hüsrev Paşa'nın kalyoncu neferlerine⁸²⁵ giydirdiği Tunus feslerini beğenmesi üzerine bir fermân çıkartarak, bu baş giysisinin giyilmesini emretmiştir. Türk halkı başlangıçta fese olumsuz bir tavır sergilemiştir. Özellikle ulemâ, fesi eleştirerek, fesin giyilmesinin dinen câiz olmadığı hükümüne bile varmıştı. II. Mahmud döneminde giyilmesi câiz olmayan fes⁸²⁶, Sultan Abdülhamid devrinde; Abdülhamid'in süvari ve topçu erlerine kalpak giydirilmesi sırasında, bu kez ulemâ tarafından fesin dinin simgesi olduğu iddia edilerek karşı çıkmıştı. Buradan hareketle, toplumda her yenilik ilk önce

⁸²³ Us, “Evli Kadın”, s. 1.

⁸²⁴ Us, “Evli Kadın”, s. 1.

⁸²⁵ Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli tipi savaş gemilerinde görevlendirilen gemicilere verilen isimdir. Kalyoncular hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ali Fuat Öreç, “Kalyoncu”, *DİA*, C. II, İstanbul, 2016, ss. 10-13.

⁸²⁶ İzmir’de yayımlanan Levant gazetesinin sahibi Willy Sperco fesi, Müslümanların büyük önem verdiği, müminlerin saygı işareti olarak başlarına taktığını başları daima örtülü olduğu için namaz kılmalarına olanak sağlayan kırmızı başlıklı bir baş giysisi olarak tanımlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Willy Sperco, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), (Çev. Zeki Çelikol), 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 141.

tepkilere neden olmuş, daha sonra bu tepkiler yerine değişimin getirdiği unsurların benimsenip yaşam biçimi haline dönüştüğü görülmektedir⁸²⁷.

Birinci Cihan Harbi sırasında Enver Paşa, iklim bakımından sıcak ülkelere gidecek askerlerin güneş ışınlarından korunmasına yönelik “şemsiper” adında bir baş giysisi icat etmişti. Enver Paşa’nın icat ettiği sadece askerlerinin kullanımına yönelikti. Türk toplumu hâlâ fesi kullanmaktaydı. Cumhuriyet ilânından sonra toplumun yaşam biçimini etkileyen fesin muâdili olacak şapka Atatürk’le birlikte gün yüzüne çıkacaktı. Atatürk’ün şapkayı Türk toplumuna tebşir etmeden önce de, zihin dünyasında şu vardı; şapka uluslararası medeniyeti temsil eden bir baş giysisiydi ve Türk modernleşmesinin önemli bir aracı. Bu amaca zemin hazırlamaya çalışmak için 21 Eylül 1924 tarihinde devlet dairelerinde çalışan memurlarına özel kıyafet olan her türlü başlık ve peçe giyilmesi yasaklanarak kanunlaştırıldı⁸²⁸.

Mustafa Kemal Atatürk, 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu’na yaptığı gezide başındaki şapkayı tebşir ederek, çevresinde bulunan halka şapkayı şu şekilde tanıtmıştır:

“Biz her nokta-i nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medenî olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermiyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şumul ve tealiye uyamadıklarından ne büyük felâketler, ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felâket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak; bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet vazihan bilmelidir”⁸²⁹.

⁸²⁷ Falih Rıfki Atay, *Çankaya Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, 1. Baskı, Sena Matbâası, İstanbul 1980, ss. 430-431.

⁸²⁸ Andrew Davison, *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 237-238.

⁸²⁹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 1997, s. 349.

Türkiye'nin en mümtaz şairlerinden biri olan Abdülhak Hamit (Tarhan) şapkayı ilk giyenler arasındaydı. Memnuniyetinden dolayı Mustafa Kemâl Paşa'ya telgraf çekerek onu kutladı. Seçkin kişilerin giymeye başladığı şapka artık halk tarafından da yavaş yavaş benimsenmekteydi. Beyoğlu'nda müthiş bir değişim yaşandı. Daha önceleri fesle gezen halk, artık Panama şapka, fötr veya melon şapkalarla dolaşmaktaydı. Şapkaya ilgi o derece artmıştı ki Beyoğlu'ndaki şapka dükkânların önlerinde uzun kuyruklar oluşmaktaydı. Hatta İzmir'de uzun bir süre şapka alışverişi; üzüm ve incir alışverişinden daha fazlaydı. Bu talebi karşılamak için Karamürsel'de ilk kasket fabrikası hayata geçirildi⁸³⁰.

Mustafa Kemâl Paşa'nın Kastamonu'da fesin yerine şapkayı tebşir ettiği günden sonra, Türk milletinin görünümü dikkat değer bir şekilde değişmiştir. Doğu tipi giyim tarzından Batı tipi giyim tarzına doğru yönelim başlatılmıştı. Artık; pantolon, redingot, iskarpin, kravat gibi modern yaşamın unsurları olarak görülen giysiler, Türk gardırobunda yerine almaktaydı. 1925 yılında Büyük Meclis'in açılışı sırasında tüm milletvekilleri son moda frank, beyaz gömlek ve kravat, siyah ayakkabı giyinmiş olarak Meclis'te hazır bulundular⁸³¹.

Türkiye'de şapkanın günlük hayata girmesinden sonra, Mehmet Asım, "Şapka Giymek Kararı" başlıklı yazısında, bu konu üzerine mülâhazasını aktarmıştır. Fesin yerine şapka giyilmesinin zorunlu hale getirilmesi, başlangıçta şapka giyilmesi halkı memnun etmemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu'nda şapkayı halka tebşir etmesiyle, Türk halkının şapkayı tabii olarak görmeye başladığını söyleyen Mehmet Asım, şapkanın Avrupa'daki memleketlerin medeniyetin bir parçası olarak nitelendirir. Şapkanın ilk uygulama alanları devlet dairelerinde çalışan memurlar olduğunu ifade eder. Türkiye hudûdları dâhilinde en yüksek memurların şapka giymesi Avrupaî kisveyi kabul etmiş olacağını söyleyen Mehmet Asım, bundan sonra halk arasında şapka giyme itiyâdı tesis edilmiş olacağını belirtir. Mehmet Asım, bazı mutaassıplar tarafından şapkanın Hıristiyan âdeti olduğunu, bunun

⁸³⁰ Paul Gentezon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, ss. 99-100.

⁸³¹ Gentezon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, ss. 128-130.

Müslümanlarca giyilmemesi gerektiğini; fakat onların bu düşüncelerinin “Modern Türkiye” yolunda mahdût bir şekilde kaldığını dile getirmiştir⁸³².

Cumhuriyet döneminde Batılı ve modern yaşam simgelerinden birisi de şehir merkezlerinde inşa edilen anıtlar olmuştur. Mehmet Asım, “Gazi Paşa’nın Heykeli” başlıklı yazısında, Modern Türkiye’ye Avrupaî yaşamı benimsetilmesini anlatır. Yazıda, Batı medeniyetinde şehirlerde ünlü kahramanların heykellerinin mevcut olduğunu; fakat Türkiye’de bu şekilde heykellerinin mevcut olmadığını eleştirir⁸³³. İstanbul’da Gülhane Parkı’na Atatürk’ün heykelinin küşadı yapılmıştır. Mehmet Asım, Batılı devletlerde asırlardan beri modern şehirlerde heykellerin mevcut olduğunu, Gülhane Parkı’nda resmen açılan Gazi Paşa’nın heykeli Türk İnkılâbına ait yeni bir muvaffakiyet eseri olarak görülebileceğini söylemiştir. Mehmet Asım, bu suretle; Türk milletinin de medeniyet âlemine tarihî vakalarını, tarihî dönemleri ifade etmek için heykeli kullanabileceğini ve bununla iftihar edilebileceğini, dile getirmiştir⁸³⁴.

Mehmet Asım; “Avrupa içerisinden biraz seyahat eden bilirler ki, büyük memleketlerde değil küçük şehirler de millî kahramanların heykelleriyle tezyin edilir. Bu heykeller memleketin tarihin temaşa eder. Türkiye’de maalesef asırlardan beri teâkamülüne mâni olan zihniyetler,” olduğunu belirtir. Gazi Paşa’nın heykelinin inşa edilmesi bu zihniyetlere karşı atılmış ilk adım olduğunu belirtir. İstanbul’da dikilen anıttan sonra, Konya ve diğer şehirlerde Atatürk’ün anıtlarının inşa edilmesiyle Cumhuriyet Türkiye’sinin çehresinin, medeni memleketlere benzemeye başladığına kanaat getirir⁸³⁵.

Cumhuriyet döneminde, 15 Ocak 1932 tarihinde, Atatürk’ün anıtının dikildiği diğer bir şehir; Samsun’dur⁸³⁶. 27 Temmuz 1932 tarihinde, İzmir’de de bir Atatürk anıtı inşa edilmiştir⁸³⁷. Mehmet Asım, İsmet İnönü’yle birlikte Ege Vapuru’yla deniz

⁸³² Mehmet Asım, “Şapka Giymek Kararı”, *Vakit*, 6 Eylül 1925, s. 1.

⁸³³ Mehmet Asım, “Gazi Paşa’nın Heykeli”, s. 1.

⁸³⁴ Mehmet Asım, “Gazi Paşa’nın Heykeli”, s. 1.

⁸³⁵ Mehmet Asım, “Gazi Paşa’nın Heykeli”, *Vakit*, 4 Teşrinivevvel 1926, s. 1.

⁸³⁶ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s. 321.

⁸³⁷ Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, s. 324.

yolu gelerek bu açılışa iştirâk etmiştir⁸³⁸. Atatürk'ün açılışında 50 bin kişi katılmıştır⁸³⁹. Mehmet Asım'ın, İzmir'de Atatürk'ün anıtı ile ilgili ilk düşüncesi anıtın dikilmesinde geç kalınmış olduğudur. Anıtın dikilmesiyle İzmir'in kusursuz bir esere kazandığını söyleyen Mehmet Asım, İsmet İnönü'nün anıtın açılışında söylediği sözlerin, önceki söylediği sözlerden daha etkileyici ve kuvvetli olduğu bildirmiştir. Mehmet Asım, "İzmir rıhtımında dikilen Gazi Heykeli'ni yalnız İzmir'i ziyaret edenler görecektir; fakat İsmet Paşa'nın bu heykel önünde Gazi nâmına kurduğu manevî abideyi memleketin en uzak köşelerinde ve hatta anavatandan ayrı memleketlerde olan Türklerin bile görebileceğini," dile getirmiştir⁸⁴⁰. Mehmet Asım, Doğu illerinden Erzurum'da da bir Atatürk anıtı yapılmak istenmiştir. Mehmet Asım, Doğu illerinden olan Erzurum'da yapılacak anıtın modern yaşam için yeni bir dönemi başlatacağına dikkat çekmiştir⁸⁴¹.

Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün büstlerinden başka tarihi önem sahibi kişilerin de büstlerinin yapılması düşünülmüştür. Bu şekilde modernleşen şehirlerde tarihsel bir doku kazandırmak istenmiştir. Bu doğrultuda Fatih Sultan Mehmet'in anıtının yapılması için hazırlıklar başlatılmıştır. Bu konuyla alakalı; Hakkı Tarık "Heykele Yer" başlıklı yazısından, Fatih Sultan Mehmed'in heykelinin dikilmesi için Dolmabahçe, Şişhane, Ayasofya'da yanan adliye binası arasına yapılması için görüşünde bulunmuştur⁸⁴². Hakkı Tarık, "Heykelin Kendisi" başlıklı diğer yazısında yapılacak anıtın Fatih'in adına yaraşır bir şekilde yapılmasını gerektiğini söylemiştir⁸⁴³. Dikilecek anıtın büyük bir sanat eseri olacağını düşünür. Anıtın dikilmesiyle; İstanbul'un tarihsel bağları kökleşeceğini belirtir⁸⁴⁴.

Cumhuriyet döneminde modern yaşamı düzenleyen önemli mefhumlardan birisi hukuk olmuştur. Cumhuriyet döneminde hukuk alanında yapılan modernleşme girişimlerinin merkezinde Batı esas alınmıştır. Cumhuriyet modernleşmesinde hukuk

⁸³⁸ Mehmet Asım, "Gazi Heykeli Önünde İsmet Paşa'nın Diktiği Manevi Abide", *Vakit*, 30 Temmuz 1932, s. 1.

⁸³⁹ *Vakit*, 28 Temmuz 1932, s. 1.

⁸⁴⁰ Mehmet Asım, "Gazi Heykeli Önünde İsmet Paşa", s. 1.

⁸⁴¹ Asım Us, "Doğu İllerimizde İmar", *Kurun*, 5 İkinciteşrin 1936, s. 7.

⁸⁴² Hakkı Tarık Us, "Heykel Yeri", *Vakit*, 12 Kasım 1941, s. 1.

⁸⁴³ Hakkı Tarık Us, "Heykelin Kendisi", *Vakit*, 13 Kasım 1941, s.1.

⁸⁴⁴ Hakkı Tarık Us, "Heykel Yerine", *Vakit*, 14 Kasım 1941, s.1.

alanında yapılacak olan inkılâpların fikirsel temellerinin kalıcılığının sağlanması; hukukun akılcı ve bilimsel bir çerçevede etüd edebilmesi için 5 Kasım 1925 tarihinde Türkiye'nin ilk "Leylî Ankara Hukuk Mektebi" açılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet döneminin hakikî hukukçularının yetişeceği kurum için, "Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessenin açılışından hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu açıklamakla ve ifade etmekle memnunum," diyerek Cumhuriyet modernleşmesinin hukuk sahasında önemli bir adımı atıldığının kanaatine varmıştır⁸⁴⁵.

Mehmet Asım, Ankara Hukuk Mektebi'ne dâir düşüncesini, "İnkılâplarımız Hukuk Sahasında" başlıklı makalesinde değerlendirmiştir. Mehmet Asım, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışına dâir ilk kanaati mektebin açılışının tarihi bir olay şekilindedir. Mehmet Asım, Osmanlı döneminde hukuk sisteminin öğelerinden birisinin *Kara Kitap*, yani fıkıh kitapları olduğunu belirtir. *Kara Kitabı* elinde bulunduran kadıların hüküm vermede tek güç olduklarını ve bu kimselerin yeniliğe karşı olduklarını söyleyen Mehmet Asım, Osmanlı döneminden bu kişilerin hükümlerinden hareketle matbaanın Türkiye'ye üç asırdan sonra geldiğine⁸⁴⁶ dikkat çekmiştir⁸⁴⁷.

Mehmet Asım, *Kara Kitap* adı verilen fıkıh kitabının Arapça diliyle, çok eski zamanlarda yazıldığını ve işin en tezat tarafının, bu kitaba dayanarak hüküm verenlerin Arapçaya vâkıf olmadıklarını, hüküm vermede gerçeği göremedikleri için yanıldıklarını ve kitabı çıkar hâline getirdiklerini vurgulamıştır⁸⁴⁸. Mehmet Asım, Ankara'da açılan Hukuk Mektebi'nin hukuk sahasından yapılan mühim dönüşümlerin ilk eseri olarak nitelendirir. Cumhuriyetin modernleşme sürecinde mektebin büyük hizmetlerde bulunacağını telakki etmiştir⁸⁴⁹.

⁸⁴⁵ Afet İnan, "Mustafa Kemal Atatürk Ankara Hukuk Mektebi'nin Öğretim Kurulu Fahrî Başkanı", *Bellekten*, C. XXXVIII, S.149, 1974, s. 117.

⁸⁴⁶ Matbaa Türkiye'ye 1493'te Yahudiler tarafından girmiştir. Bu ifadede Mehmet Asım 1727'de kurulan İlk Türk matbaasını kastetmektedir. Tafsilatlı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Matbaa", *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 111-113.

⁸⁴⁷ Mehmet Asım, "İnkılâplarımız Hukuk Sahasında", *Vakit*, 7 Teşrinsani 1925, s. 1

⁸⁴⁸ "İnkılâplarımız Hukuk Sahasında", s. 1.

⁸⁴⁹ "İnkılâplarımız Hukuk Sahasında", s. 1

Cumhuriyet döneminde modernleşme nâmına atılan diğer bir adım da Türk Medeni Kanunu'nun ortaya çıkarılmasıdır. Mehmet Asım, “4 Teşrievvel” başlığıyla bir makale kaleme almıştır. Bu makalede, Medeni Kanunu'nun Türk milletinin medeniyet tarihinde unutulmayacak bir tarih olduğunu söyler. Medenî Kanun'dan evvel Mecelle Kanunu'nun toplum hayatını düzenlediğini ifade eden Mehmet Asım, Mecelle ile Medenî Kanun arasında mukayesede bulunur. Mecelle'nin dinî nasları içeren naklî bir kanun olduğunu, buna karşılık Türk Medeni Kanunu'nda aklî unsurların hâkim olduğuna işaret eder⁸⁵⁰. Aklî unsurlara dayanan ve modern bir kanun olan Medenî Kanun'un toplumun ihtiyaçlarına karşılık vereceğine değinmiştir⁸⁵¹.

Türk Medeni Kanun'dan sonra, İtalya'dan Ceza Kanunu, Almanya'dan Ticaret Kanunu'nu alınmıştır. Bu kanunlarla birlikte Türk toplumunun yaşayışı lâik ve modern esaslara dayandırılmıştır. Mehmet Asım, “Yeni Kanunların Müzâkeresi” başlığıyla bir yazı kaleme almıştır. Yazıda, Büyük Millet Meclisi'nde yeni adlî kanunların tetkiki yapılmaktadır. Ceza Kanunu, Medenî Kanunu ve Ticaret Kanunu görüşülmesinden sonra kanunlaşmıştır⁸⁵².

Cumhuriyet döneminde modernleşme sürecinde hukuk alanında yapılan en büyük yenilik Medenî Kanunun ortaya çıkarılmasıdır⁸⁵³. Çünkü Medenî Kanun hazırlanırken, Türkiye'nin toplumsal yapısı⁸⁵⁴ dikkate alındığı görülmüştür. Medenî Kanun ile cinsiyet ayrımı gözetmeksizin her bireye eşit haklar verilmiş, pozitif cinsiyet ayrım ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, mirasta

⁸⁵⁰ Mecelle orijinal yerli bir kanundur. Medeni Kanun ise Mecelle Kanunu'na göre Batı'dan alınan kopya bir kanundur. Medeni Kanun 1926'dan beri değişikliğe uğradığı görülmektedir. Daha tafsilatlı bilgi için bkz Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 231-235.

⁸⁵¹ Mehmet Asım, “4 Teşrievvel”, *Vakit*, 5 Teşrievvel 1926, s. 1.

⁸⁵² Mehmet Asım, “Yeni Kanunların Müzakeresi”, *Vakit*, 1 Kanunsani 1926, s. 1.

⁸⁵³ Çoşkun Üçok, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, *Belleten*, C. LII, S. 204, Kasım 1988, s. 1009.

⁸⁵⁴ Toplumsal yapı (social structure), toplumsal davranışların bütünselleşmesidir. Raymond Firth, toplumsal yapıyı oluşturan insanların, toplumsal yaşamda gösterdikleri davranışları tahayyül edilmesini için hizmet eden analitik bir vasıta olarak kabul eder. Toplumsal davranışların kontrolü için hukuk mevcudiyeti önemlidir. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 817; Toplumsal yapı hakkında daha fazla bilgi bkz. Özer Ozankaya, *Toplumbilim*, 7. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, ss. 173-180.

kadının erkekle eşit paylar alması sağlanmış ve mahkemede kadının tanıklığı halinde bir erkeğin tanıklığı gibi eşit sayılmıştır⁸⁵⁵.

Cumhuriyet modernleşme sürecinde; Medenî Kanun'dan başka toplumsal yaşam şeklini doğrudan etkileyen kanunlar da yapılmıştır. Bunlar, Uluslararası saat, takvim ve rakamların kabulüdür. Yapılan toplumsal değişikliklerle Batı medeniyetiyle bağlantı kurulmak hedeflenmişti⁸⁵⁶. Mehmet Asım, “Cuma Tatili Kanunu” başlıklı yazısında, Türkiye'deki modern yaşamın düzenlemesi bakımından önemli olduğunu belirtir. Örnek olarak Beyoğlu'ndaki gayri müslimlerin Cuma günleri işletmelerini açık tutup iş yapabildiklerini; fakat Müslümân halk için olumsuz bir durum olarak telakkî eder. Mehmet Asım; Cuma Tatili Kanunu'nun özellikle İstanbul Beyoğlu'ndaki ekonomi yaşamının tanzim edilmesi bakımından önemli bir kanun olduğunu belirtir⁸⁵⁷.

Mehmet Asım, “Yeni Saat ve Yeni Tarih” başlıklı makalesinden, yeni saat ve tarihlerin uygulanmasını, Türk toplumunun batılılaşma ve modernleşmesi yolunda, diğer önemli adımlarından biri olarak görür. Yeni tarih olarak, Rumi Takvim yerine; uluslararası sahada kullanılmakta olan Milâdi takvim kaim olduğunu, gece için ayrı, gündüz ayrı saatler kullanılmayacağını ifade eder. Mehmet Asım, yeni takvim ve saatin uygulamasının uluslararası sahalarda kolaylıklar sağlayacağını önemine dikkat çeker⁸⁵⁸.

Mehmet Asım, “Rakam Kanunlarının Tatbikî” başlıklı yazısında, Büyük Millet Meclis'i tarafından kabul edilen kanunun tatbikî 1 Haziran 1931 tarihinde memleketin her tarafında hatta doğuda bile beynelminel rakamların Arap rakamlarının yerine ikame edileceğini söylemiştir. Uluslararası rakamların Batı'yla uyum sağlamak açısından önemli bir gelişme olacağını telakki etmiştir⁸⁵⁹.

Cumhuriyet modernleşmesinde toplumsal yaşamını düzenleyen diğer bir yenilik Türk insanın soyadı almasıdır. Osmanlı döneminde; aile büyüklerinin

⁸⁵⁵ Çoşkun Üçok, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, s. 1010.

⁸⁵⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk*, 1. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987, s. 78.

⁸⁵⁷ Mehmet Asım, “Cuma Tatili Kanunu”, *Vakit*, 2 Kanunsani 1924, s. 1.

⁸⁵⁸ Mehmet Asım, “Yeni Tarih ve Yeni Saat”, *Vakit*, 2 Kanunsani 1926, s.1.

⁸⁵⁹ Mehmet Asım, “Rakam Kanunlarının Tatbiki”, *Vakit*, 30 Mayıs 1928, s.1.

yeteneğine, mesleğine göre; Köse, Kâtip, Hasırcı, Etyemez gibi sıfatlarla ailenin toplumda tanınması sağlanıyordu. Bu sebepten dolayı Batılı modern devletlerde olduğu gibi aile büyüklerinin alacağı ve bütün aile bireylerin gelecek zamanda da kullanacakları bir ikinci ad, soyadı; almaları düşünüldü⁸⁶⁰.

Mehmet Asım, “Atatürk” başlıklı makalesinde Soyadı Kanunu’na değinir⁸⁶¹. Mehmet Asım, başlangıçta Türk’ün halâskarının isminin Mustafa Kemal olduğunu söyler. Mustafa Kemal’in Sakarya Savaşı’nda gösterdiği başarıdan dolayı kendisine Meclis’in Gazi unvanını verdiğini belirtir. Bu unvan Mustafa Kemal’in ikinci ismi haline geldiğini ifade eder. Cumhuriyet’in ilan edilmesi ve Soyadı Kanun’u çıkarılmasıyla Gazi Mustafa Kemal’in büyüklüğüne yakışan “Atatürk” isminin kendisine verilmesini takdiri şayan bir olay olarak görür⁸⁶².

Mehmet Asım, Soyadı Kanunu’un çıkarılmasını; Mustafa Kemal Atatürk’ün başarısı olarak görür. Mehmet Asım, Soyadı Kanunu’nu gibi toplumsal kanunlar çıkarılmasını “bir kültür savaşı” olarak telakki eder. Mehmet Asım, kültür savaşında, özünü kaybetmiş millete, yâni Türk ulusuna benliğini ve kimliğini kazandırılacağını söyler⁸⁶³.

Mustafa Kemal Atatürk, bu yasayla birlikte, en yakınında bulunan Başvekil İsmet Paşa’ya “İnönü” soyadı verilmesini teklif etmiş ve bunu Meclis’te 15 Kasım 1934 tarihinde şu şekilde açıklamıştır: “Başvekil İsmet Paşa Hazretlerini inkılâp tarihimizin ilk şerefli ve parlak sayfası olan İnönü Meydan Muharebelerinde başkahraman olmuş bulunması itibariyle Soyadı Kanunu icabı olarak alacağı aile isminin “ İnönü”, olmasının çok yerinde bulunduğumdan kendilerine bu soyadının tevdi ettiğimi bildiririm⁸⁶⁴.”

İsmet İnönü’ye soyadı verilmesi gibi, Atatürk’ün görüşü doğrultusunda; Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim ve anneleri Sıdika Hanım’a da “Us”

⁸⁶⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 11

⁸⁶¹ Asım Us, “Atatürk”, *Kurun*, 27 İkinciteşrin 1934, s. 1.

⁸⁶² Us, “Atatürk”, s. 2.

⁸⁶³ Us, “Atatürk”, s. 1.

⁸⁶⁴ *Kurun*, 23 İkinciteşrin 1934, s. 9.

soyadı verilmişti⁸⁶⁵. Ayrıca, Atatürk, *Vakit* gazetesinin ismini *Kurun* gazetesi olarak değiştirilmesi gerekliliği; “Kurun Öz Türkçe’nin yüksek bir kaynak olmalıdır. Kurun bugünden başlayarak, ulusal dil yönünden çalışırsa, çok genel erimlere kavuşabilir; bütün Türk ulusunun beklediği verimlere kutlu bir kaynağı olur,” şeklinde dile getirir⁸⁶⁶.

Mehmet Asım, *Kurun* gazetesi isminin değiştirilmesindeki memnuniyeti şu cümlelerle anlatmıştır: “Bunca yüksek onuru Türk gündelik gazetecileri içinden benden önce alan yoktur, sanırım; onun için *Vakit*’in adını bugünden böyle *Kurun* olmuştur. Ben de bu yeni adlı gazetenin *Kurun*’un üyesi olmakla sonsuz kıvanç duyduğumu Türk ulusuna bildiririm. Bugüne değin *Vakit* adlı eski gazetenin yeni onurlu *Kurun* adını başlık olarak koyarken yüksek Türk yurttaşlarımın benim ne denli mutlu duygular içinde bulunduğumu kolaylıkla anlayacakları umarım. Umut denizdir; karalar bilindiği gibi denizlerden azdır. Ben kara üzerinde yaşayan bir yaratığım, ancak engin denizlerde, o denizleri de yaratan bir özlüğe tapan adamım; çünkü kendim olduğum gibi bütün Türklüğü o özlüğün mayası içinde bilenlerdenim. O maya bütün adamlıkla ilk önce Türk kafası içinde büyümüş, genişlemiştir. Evrende büyüklüğü, genişliği ilk önce anlayabilen Türk kafası olmuştur. *Vakit*’in *Kurun* adını alması böyle bir inanın bana verdiği hızla oluyor. Eski *Vakit* adını gazetecilik tarihine gömülere yeni *Kurun*’un ortaya çıkmasını okurlarımız bildirmekle sevinç duyuyorum. Dilimizin özüne kavuşması için açılmış olan yolun dönmez yolcusuyum”⁸⁶⁷.

Soyadı Kanunu yanı sıra, efendi, bey, hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırıldı. 26 Aralık 1934 tarihinde Meclis’te lakapların kaldırılmasıyla ilgili görüşmeler yapıldığında Hakkı Tarık söz isteyerek “Ağa” kelimesinin de kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Çünkü efendi, bey ve ağa gibi kelimelerin belirli bir sınıf temsil ettiğini ve halkta sınıf fikrini uyandırdığına işaret ederek, ağa kelimesinin de yasaklı kelimeler arasına eklenmesini talep etmiş ve talebi olumlu karşılanmıştır⁸⁶⁸.

⁸⁶⁵ *Kurun*, 22 İkciteşrin 1934, s. 1.

⁸⁶⁶ Asım Us, “Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur”, *Kurun*, 22 Teşrinsani 1934, s. 1.

⁸⁶⁷ Us, “Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur”, s. 1.

⁸⁶⁸ *TBMM ZC*, D: 4, C. 25, İ: 8, s. 44.

Ayrıca Bey'in karşılığı, Bay; Hanım'ın karşılığı; Bayan kullanmaya başlandı⁸⁶⁹. Hakkı Tarık Meclis'te bu konuya değinmiştir. Bay kelimesinin hususî ve resmi yerlerde kullanılmasının bir mahzuru olmadığı görüşündedir⁸⁷⁰.

Anlaşıldığı üzere, Cumhuriyet döneminden yapılan “modern hayata” yönelik paradigma değişimlerindeki hedef; muassır medeniyetler seviyesi ulaşmaktı. Muassır medeniyetler seviyesine ulaşmak için “Batılılaşmak” gereklilikliydi. Bunun içinde modern olan Batı; yani Avrupa prototip haline getirilmişti.

3.7. Cumhuriyet Dönemi İktisadî İnkişâf Üzerine Mülâhazaları

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dış ülkelerden alınan borçlar ülke ekonomisinin malî durumunu bozmuştu. Bu borçlara; Millî Mücadele döneminde yaşanan ağır harp şartları⁸⁷¹ da eklenince ülke ekonomisi iflâs noktasına gelmişti⁸⁷². Cumhuriyet ilân edilmeden önce ekonomik buhranın pençesinden kurtulmak için Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşları çözümler üretmeye başlamıştır. Bu amaç

⁸⁶⁹ *Kurun*, 27 İkcinciteşrin 1934, s. 1.

⁸⁷⁰ *TBMM ZC*, D: 4, C. 25, İ: 8, s. 44.

⁸⁷¹ Savaşın getirdiği en yıkıcı durum, insan sayısında azalma olmuştur. Roger Owen ve Şevket Pamuk bu durumu şu şekilde tetkik etmiştir: “Büyük değişikliklerin sonucunda, 1924 yılında Türkiye'nin nüfusu 13 milyon dolayında bulunuyordu ve bu da on yıl öncesine kıyasla yüzde 25 oranında bir nüfus azalması anlamına geliyordu. Nüfusta yaşanan bu azalmanın yaklaşık üçte ikisi ölümlerden, geriye kalanı ise göçlerden ileri geliyordu. Erkek nüfusta meydana gelen çok sayıda ölüm nedeniyle ortaya çıkan nüfus yapısı içinde kadın ve dul sayısı olağanüstü yüksekti. 1927 genel nüfus sayımına göre, Batı Anadolu'daki vilayetlerin birçoğunda, kadın nüfusun yüzde 30'unu dullar oluşturuyordu. Kentlerin, özellikle de İzmir ve İstanbul'un nüfusunda gözlenen düşüş, oransal olarak daha da büyüktü. 1920'li yılların başında 10.000 ya da daha kalabalık nüfusa sahip kent merkezlerinde yaşayanlar, Türkiye nüfusunun yalnızca yüzde 16'sını oluşturuyordu; oysa savaştan önceki dönemde bu oran yüzde 20'nin üzerinde bulunuyordu”. Robert Owen, Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (Çev.Ayşe Edirne), 1. Baskı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 20.

⁸⁷² Mahfi Eğilmez, Osmanlı Devletinin son döneminde yaşanan ekonomik süreci şu bakış açısıyla tetkik etmiştir: “Tek taraflı verilen kapitülasyon biçimindeki imtiyazlar yabancı devlet tüccarlarının Osmanlı karasularında ve topraklarında serbestçe ticaret yapmalarını sağlarken, yerli sanayinini ve ticaretin gelişimini baltalamıştı. Bu gelişme bir yandan da devletin döviz geliri elde etmesinin önünde ciddi bir engel oluşturuyordu. 19'uncu ikinci yarısında başlayan dövizle dış borçlanma buna eklenince ekonomik ve mali durum iyiden iyiye bozulmaya başladı. Sanayi ve ticaretten döviz geliri elde edemeyen, eski yıllardaki gücü kalmadığı için yabancı devletlerden haraç da alamayan Osmanlı İmparatorluğu dövizle yaptığı borçları ödeyecek döviz gelirini bulamaz hale geldi. Bütçe açıklarını dış borçlanmayla karşılamaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu iç finansman ihtiyacını dış borçlanmayla karşılamaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu iç finansman ihtiyacını dış borçlanmayla karşılamak gibi bir yanı sıra girdi ve bir daha da bu yanı sıra çıkamadı. Osmanlı İmparatorluğu bu borçlarını ödeyemediği dönemlerde moratoryum bir anlamda iflas ilan etti, sonra borçlarını yeniden yapılandırarak ama ciddi güç ve itibar kaybederek yoluna bir süre devam etti. Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu çökmekten kurtulamadı.” Eğilmez, *Tarihsel Süreçte Dünya Ekonomisi*, s. 120.

doğrultusunda; 17 Şubat 1923 tarihinde, İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Mehmet Asım, bu konuyla ilgili “İktisat Kongresi” başlıklı yazısında; İstanbul’dan Kongre’ye iştirâk edecek olan azâların seçilmesi hakkında görüşünü dile getirmiştir⁸⁷³. Mehmet Asım, “İktisat Kongresinden Sonra” başlığıyla bir makale daha kaleme almıştır. Bu makalede, Kongre’nin 17 Şubat 1923’ten 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapıldığını, kongreye 1135 kişinin iştirâk ettiğini, kongrede millî iktisadî inkişâfı için alınan kararların Türk ekonomisinin bağımsızlığı yönünde atılan adımlar olduğunu ifade etmiştir. Mehmet Asım, Kongre’de millî ekonominin önemi üzerinde durmuştur⁸⁷⁴.

İzmir İktisât Kongresi, Cumhuriyet modernleşme sürecinde ekonomik bir manifestodur. Kongre’de alınan kararlar; çiftçi, esnaf, sanayicileri kredilerle destelemek; Ziraat Bankası’nın sermayesinin iyileştirilmesi, tarım araçlarının ithâli, hammaddenin üretiminin artırılması; büyük işyerlerinin açılması için tekstil, gıda gibi sektörlerin desteklenmesi, yabancı sermaye karşısında millî sermayenin güçlendirilmesidir⁸⁷⁵. İzmir İktisât Kongresi’nde alınan kararlarla devlet ekonomiyeye doğrudan müdahil hâle gelmiştir. Kongrede karma ekonomi ve liberal ekonominin aynı anda uygulanmasında düşünülmüştü. Fakat İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar ve etkileri Lozan Anlaşması’nın görüşülmesiyle rafa kalkmıştır. İzmir İktisat Kongresi’nin üzerinde durulması gereken husus; Cumhuriyet ilânından sonra uygulanacak Devletçilik prensibinin zeminini oluşturmasıdır⁸⁷⁶.

Cumhuriyet ilânından sonra, Yeni Türkiye’de yaşanan ekonomik paradigma değişimini; 1923-1929 yılları arasında, devlet destekli liberal anlayışa dayalı ekonomiyeye canlandırma süreci ve 1930-1939 yılları arasında korumacı devlet anlayışıyla sanayileşme süreci olarak iki evreye ayrılabilir⁸⁷⁷. Birinci evrede, Türkiye’nin sanayileşmesi için zemin hazırlanmıştır. Bu dönemde yapılan ekonomik

⁸⁷³ Mehmet Asım, “İktisât Kongresi”, *Vakit*, 17 Ocak 1923, s.1.

⁸⁷⁴ Mehmet Asım, “İktisât Kongresinden Sonra”, *Vakit*, 7 Mart 1923, s. 2.

⁸⁷⁵ Semyon İvanoniç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları (1922-1923)*, (Çev. Hasan Âli Ediz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 227.

⁸⁷⁶ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal Paşa*, 8. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 872.

⁸⁷⁷ Korkut Baratov, *Türkiye’nin İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 50.

icraatlar halkın modernleşmesine yöneliktir. Bunun en somut örneği; ülkenin bütçesinin daralmasına neden olacağı bilinmesine rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Aşar vergisinin kaldırılması ve köylünün üretim için teşvik edilmesi, onlara toprak dağıtılması, üretim pazarların iyileştirilmesi ve güvenliğin sağlanması halkın refahını doğrudan artırmıştır⁸⁷⁸.

Cumhuriyet modernleşme sürecinin ikinci evresinden yaşanan ekonomik gelişmeler devletçilik prensibiyle yapılmıştır. Mehmet Asım'a göre; "Devletçilik fertlerin muktedir olmadıkları halde mutlaka yapılmasına ihtiyaç olan şeylerde devletin müteşebbis rolünü kendi üzerine almasıdır"⁸⁷⁹.

1930-1939 yılları arasında uygulanan devletçilik politikası Türkiye'de fabrikalaşma oranını artırmıştır. 1930 yılında dünyanın çeşitli ülkelerinde ekonomik sıkıntılar baş gösterirken Türkiye'nin sanayileşmeyle birlikte fabrikasyon sürecine girmesi ve üretim seviyesini artırması dikkate değerdi⁸⁸⁰.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'nin sanayileşmesi gerekliliğini, "Türkiye Sanayileşmeye Mecburdur" başlıklı yazısında, Mehmet Asım şu şekilde ifade etmektedir:

"Bugün, yarın ve öbür gün yeni Türkiye'nin iktisadî ve millî hayatında unutulmayacak birer gün olacaktır. Çünkü bugün Bakırköy'de bez fabrikası açılacak, yarın, İzmit'te kâğıt, Paşabahçe'de şişe, çarşamba günü Zonguldak'ta sömikok fabrikalarının temel atma merasimi yapılacaktır. Sonra Kilimli'de Lavvarın işletilmesine başlanacaktır. Bu suretle İsmet Paşa hükûmetinin çizmiş olduğu iktisadî plânın tahakkuk yolunda mühim adımlar atılacaktır. Memleketin sanayileşme

⁸⁷⁸ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 71.

⁸⁷⁹ Asım Us, "Umumi İdâre Teşkilatımızın Devletçilik Prensibine Göre Yeniden Tanzim Edilmesi Lazımdır", *Vakit*, 19 Birincikanun 1940, s. 1.

⁸⁸⁰ 1930 yılında dünyada yaşanan krizin adı Büyük Bunalım'dır. Büyük Bunalımın ilk önce tarım sektöründe görülmüştür. Deniz aşırı ülkelerin tarımda ezici üstünlüğü Avrupa'daki tarım üreticisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Avrupa'nın ABD, Kanada, Arjantin ve Avustralya'dan ihraç ettiği buğday miktarı Birinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 7 milyon tondan civarındayken, 1929'da bu miktar 19 milyon tona ulaşmıştı. Bunun sonucunda dünya genelinde buğday miktarında haddinden fazla artış ortaya çıkmasıyla, buğdayın piyasası yüzde 30 oranında düşmüş ve krizin başlanmasına neden olmuştu. Daha fazla bilgi için bkz. İvan T. Berend, *An Economic History of Twentieth Century Europe*, Cambridge University Press, 2006, s. 61.

hedefine biraz daha yaklaşmış olacaktır. Türkiye bir iptidâî madde memleketidir. Biz Türkler şimdiye kadar başka memleketlerde iptidâî maddelerin bizden ucuzca alarak bize pahalıya sattıkları eşyayı kullanmakla geçiniyorduk. Bu yüzden her sene biraz daha fakirleştik. Bu fakirliğe daha fazla tahammül edilemeyeceği, bu yolun nihayet memleketi iktisadî esarete sürükleyeceği muhakkak olduğu için memleketimizde yetişen iptidai maddelere sanayiî yapmaya giriştik...»⁸⁸¹.

Mehmet Asım'ın ifade ettiği gibi, iptidâî maddelerden sanayileşme süreci başlanmıştı. Cumhuriyet döneminde sanayileşme adına, çeşitli fabrikalar açılmıştır. Bunlardan birisi de İzmit Kâğıt Fabrikası'dır. Mehmet Asım, Türk eliyle kurulan fabrikada Türk işçilerinin çalıştığını, bu fabrikanın gelecekte kâr getiren bir müesseseye döneceğini söyler. Mehmet Asım, fabrikanın millî teşebbüsün kaynağı olarak ortaya çıktığını, fabrikanın ortaya çıkmasında devletçilik prensibinin etkisinin olduğunu telakki eder⁸⁸².

Mehmet Asım, İzmit'te açılan fabrikayı gezip ve tetkik etme fırsatı da yakalamıştır. Mehmet Asım'ın İzmit'te Kâğıt fabrikası ziyaret ederken bu modern sanayii müessesesi karşısında derin bir memnuniyet duymuştur. “Fabrikanın içinde bütün makinalerin Türk işçilerinin idaresi altında çalıştığını, büyük ağaç kütüklerinin demir değirmenler içinde nasıl öğütülerek toz haline geldiğini sonra su ile karıştırarak nasıl hamur olduğunu, nihayet bu hamurların gemi makinaları ve üstüvaneler (silindirler) arasından geçerek, beyaz kâğıt tabaka şekline girdiğini gözlemlemiştir. Mehmet Asım kadın ve erkek yüzlerce işçinin mütemadi bir şekilde faaliyetlerine dikkatini çekmiştir. Fabrikanın bölgedeki halk için ekonomik olarak önemini vurgulayarak, fabrikanın gelecekte Türk milleti için büyük bir terakkî vasıtası haline geleceğini,” düşünmüştür⁸⁸³.

Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun her yerinde fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bunun için; 4 Nisan 1937 tarihinde Karabük'te demir ve çelik fabrikasının temeli atılmıştır. Kurulacak demir ve çelik fabrikası 22 milyona mâl

⁸⁸¹ Asım Us, “Türkiye Sanayileşmeye Mecburdur”, *Vakit*, 13 Ağustos 1934, s. 1.

⁸⁸² Asım Us, “İzmir Kâğıt Fabrikası”, *Kurun*, 7 İkinci teşrin 1936, s. 1.

⁸⁸³ Asım Us, “Kâğıdın İlk Maddesi”, *Kurun*, 9 Teşrinikinci 1936, s. 1.

olacak ve günde 1000 kişiye istihdâm sağlayacaktı. Atatürk kurmak istediği fabrikayı modern tesisatla teçhiz etmeye hedeflemiştir⁸⁸⁴. Mehmet Asım, kurulacak olan fabrikanın iktisadi ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Fabrikanın günde 600 ton maden kömürü çıkaracağını; yedi yüze yakın işçi ve memur istihdam edileceğini; yakacağı kömürden günde tonlarca benzin, asfalt ve amonyak elde edileceğini, fabrikada Türk işçisi ve Türk malzemesi kullanılacağını belirtir. Mehmet Asım, bu bakımdan fabrikanın ülkenin iktisadi inkişafına yardım sağlayacağını düşünmüştür⁸⁸⁵.

Kayseri’de devlet destekli pamuklu bez dokuma fabrikası 16 Eylül 1935 yılında açılmıştır. Hakkı Tarık Us Türkiye’nin endüstrileşme yolunda önemli bir fabrika olduğunu, beş yıllık endüstri programının tatbik edilmesiyle bu modern fabrikanın kurulduğunu söylemiştir. Bu fabrikanın Sümerbank tarafından desteklenerek ortaya çıktığını, millî ekonomide endüstrileşme yolunda önemli bir varlık haline geleceğini düşünür. Ayrıca, Ekonomi Bakanlığı ve Sümerbank’ın eş zamanlı girişimi sonucunda fabrikanın teşekkül edilmesine ehemmiyet atfetmiştir⁸⁸⁶.

Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün girişimleriyle kurulan başka fabrika; Bursa Merinos Fabrikası’dır. Mehmet Asım, Bursa’da açılan fabrika hakkında düşüncesini, “Merinos Fabrikası” başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmiştir: “Memleketimiz kontenjanmanlar ve diğer gümrük tahditlerine rağmen yünlü kumaş yapmayı mahsus ilk maddelerin ithali yüzünden harice her sene milyonlar veriyordu. Bu tür ithalât ancak dövizle ecnebi memleketlerden tedârik edildiği için büyük fedâkârlık yapmak lâzım geliyordu. Şimdi Merinos fabrikası bu fedâkarlığın önünü açacaktır. İlk zamanlarda tamamen olmasa bile yine memleket, ithalâta milyonlarca tasarruf edilecektir. Bundan memleketin iktisadi muvazenesi kazanacaktır. Fabrikanın 3 milyon kilo merinos yünü işleme kapasitesine göre tesis edilmiş olduğu göz önüne getirilirse bu müesseseden elde edilecek iktisadi menfaatin ehemmiyeti anlaşılır...”⁸⁸⁷.

⁸⁸⁴ Asım Us, “Fabrikaların Temeli Atıldı”, *Kurun*, 4 Nisan 1937, s. 1.

⁸⁸⁵ Asım Us, “Karabük Fabrikasından Ne Bekliyoruz”, *Kurun*, 7 Nisan 1937, s. 1.

⁸⁸⁶ Hakkı Tarık Us, “Bir Sevinç Günümüz”, *Kurun*, 16 Eylül 1935, s. 1.

⁸⁸⁷ Asım Us, “Merinos Fabrikası”, *Kurun*, 3 Şubat 1938, s. 1.

Mehmet Asım'a göre; Türkiye'deki sanayileşme hareketinin istikametini tâyin eden en önemli prensibi; devlet eliyle kurulan ve kurulacak olan fabrikaların maddelerinin millî olmasıdır. Bursa'da Merinos yünü işleyerek iplik haline getirilen bir fabrikanın kurulması, bölgede zirâî istihsâli teşvik edeceğini, Bursa'da ve Çanakkale'de yetiştirilen Merinos koyun sayısının artacağını ve millî iktisadi inkişafın yolunda büyük bir başarı sağlayacaktır⁸⁸⁸.

Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde bankacılık sektörünü de önem verilmiştir. Bankacılık sektörüne önem verilmesinin nedeni, tarım ve sanayileşme için gerekli finansmanın sağlanmasıdır. 1924 yılında Atatürk'ün girişimleriyle İş Bankası kurulmuştur. Mehmet Asım İş Bankası hakkında düşüncesini şu şekilde belirtmektedir:

“ İş Bankası teesüs edinceye kadar bankacılık Türkiye için yabancı denilecek bir sanat idi. Ondan önce Türk sermayesi ile temeli atılmış birtakım banka teşekkülleri bulunmakla beraber bunların bir kısmı resmî usul ve nizamlarına tabi oldukları için ya mahdut bir ihtisas sahasında dışarıya çıkamamış yahut esasında bir takım iş adamlarının teşebbüslerini finanse etmek maksadıyla kurulmuş olduğu için faaliyetler sadece bu çerçeve dâhiline münhasır kalmıştı. Diğer taraftan Osmanlı saltanatının ekonomik ve finansal varlığını kemiren kapitülâsyon rejimi bir takım mali imtiyâzlar şeklinde girerek ecnebi bankaların inkişafına her suretle yardım ettiği halde muayyen gayeler için ve mahdut sahalar içinde çalışan Türk bankalarının bir ahtapot gibi vücutlarına sarılarak serbestçe iş görmelerine imkân bırakmıyorlardı. Türklerin bankacılık yapması değil, mevcut bankalarda memur olarak çalışması bile bin bir türlü zorluklara uğruyordu. Sözün kısası, Türk milleti, Türk sermayesi, Türk ekonomisi, ecnebî bankalarına hizmet etmek mecburiyetinde kalıyordu. İşte İş Bankası'nın memleketimizde teesüsü her şeyden evvel Türklerin serbest iş hayatının bu esareten kurtulmasının başlangıcı olmuştur”⁸⁸⁹.

Bankacılık sektörünü ana aktörü olacak Türk Cumhuriyeti Merkez Bankası 1930 yılında teşekkül edilmiştir. Merkez Bankası'nın kurulmasıyla, Türkiye

⁸⁸⁸ Asım Us, “Bursalıların Vazifesi”, *Kurun*, 5 Şubat 1938, s. 1.

⁸⁸⁹ Asım Us, “İş Bankasının Yıl Dönümü”, *Kurun*, 30 Mart 1937, s. 2.

Cumhuriyeti artık kendi parasını basabilecek ve para politikasını yönlendirmede etkili bir hâle gelecekti⁸⁹⁰. Mehmet Asım, böyle önemli bir kurumun kurulması ilgili düşüncesini “Cumhuriyet Merkez Bankası” başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. Yazısında şu önemli tespitlerde bulunur:

“Memleketimizin iktisadi inkişafına yardım edecek iskonto fiyatın tespit ve para piyasasının tedavülü tanzim eyleyecek, hazine muamelelerini yapacak, hükümetle müştereken Türk evrakı nakdiyesini müstakbel istikrarına matuf tedbirleri alacak bir mali müesseseniz vücut bulmuş olacaktır. Malûmdur ki memleketimiz için bir devlet bankası teşkili fikri iptidai ortaya çıktığı zamanlarda birçok kimseler bu hususta hiç nikbin değildi. Böyle mühim bir mali müessesenin sırf milli sermaye ile vücade getirebileceğine inan pek nadir idi. Ecnebi bankalarının ve ecnebi sermayedarların müzaharetiyle temas olmadıkça Türkiye’de bir devlet bankasının teşkil etmek arzusunu tamamen hayali bir proje gibi telakki edenler ekseriyette idi...”⁸⁹¹.

Cumhuriyet döneminde 1933 yılında kurulan önemli bankalardan birisi de Sümerbank’tır. Bankanın müdürlüğüne Nurullah Esat Bey getirilmiştir. Mehmet Asım, “Sümerbank” başlıklı makalesinde, banka hakkındaki düşüncelerini değerlendirmiştir. Mehmet Asım, yeni kurulan bankanın eski Sanayi ve Maadin Bankasının isminin değiştirilerek kurulmadığını belirtir. Mehmet Asım, Sümerbank’ın kambiyo işlemlerini yapacağını, borsacılık faaliyetlerini yürüteceğini, kredi dağıtacağını söyler. Ayrıca memlekette ihtisas mektepleri açarak sanayi mühendisleri ve mütehassısların yetiştirilmesine hizmet edeceği dikkatini çeker. Sümerbank’ın iktisadî inkişaf için önemli faydalarının olacağını düşünür⁸⁹².

Cumhuriyet döneminde modern hâle getirmek istenen diğer bir banka Ziraat Bankası olmuştur. 4 Haziran 1937 tarihinde Meclis’te çıkarılan kanunla Ziraat Bankası özerk bir hâle getirilmiştir⁸⁹³. Mehmet Asım, Ziraat Bankası hakkında

⁸⁹⁰ Eğilmez, *Değişim Sürecinde Türkiye*, s. 138.

⁸⁹¹ Mehmet Asım, “Cumhuriyet Merkez Bankası”, *Vakit*, 10 Mart 1930, s. 4.

⁸⁹² Mehmet Asım, “Sümerbank”, *Vakit*, 7 Temmuz 1933, s. 1.

⁸⁹³ “Türk çiftçilerinin ziraî istihallerine, zirai mahsullerinin sürüm ve satışına, ziraatin, zirai sanayi ve bunlarla ilgili her türlü teşebbüslerin millî ekonomi prensiblerine göre sürmesini ve ilerlemesine lüzumlu ve elverişli kredileri tanzim, tedvir ve tevzi etmek ve bu gayelerin elde

düşüncesi şu şekildedir; Ziraat Bankası'nın önceden bir anonim şirket olarak teşekkül edildiğini, yeni yasayla muhtar bir devlet müessesesi haline geldiğini belirtmiştir⁸⁹⁴. Mehmet Asım, yeni kanunun millî müesseseyi kuvvetlendireceğini ve memleketin zirai hayatının kalkındırılmasında vasıta olacağını şu cümlelerle izah etmiştir:

“Yeni kanun menafî hisselerini ibka etmekle beraber her sene umumi müvazeneye dâhil olan bütçeler yekûnun yüzde yarımı devlet bütçesinin genişliği nispetinden artacaktır. Şimdilik senede bir milyon 200 bin liralık yeni bir varidat kaynağı teşkil edecektir. Bu takdirde kârlarında da sermaye intikâl edecek miktarlarda hesaba katılacak olursa bankanın sermayesi her sene için 2 milyon liralık yeni kaynağı kazanmış olacaktır. Adi ihtiyat 100 milyon olarak tespit edilmiş olan itibari sermayenin dörtte birine kadar yükselebilecek yani 25 milyonu bulabilecektir. Kanun bu ihtiyattan başka bir de fevkâlade bir ihtiyat kabul etmiştir. Bu ihtiyatta devlet kendi bütçesinden on beş sene müddetle bir milyon tahsis edecektir. Bunlardan başka zarar karşılığı olarak Türkiye Ziraat Bankası'na intikâl edecek fon icabı kadar her sene beslenmekte devam edecektir. Bilanço zararları evvel emirde ihtiyat kâfi gelmediği takdirde bu adi ihtiyata el sürebilecektir. Bu suretle bankanın sermayesi adeta iki kale duvarı ile muhafaza edilmiş her türlü zarar, tehlikelerine ve ihtimallerine karşı emin bir vaziyette kalacaktır. Sermayesi ve ihtiyatları böylece daimi surette beslenen hissedarlara karşı tevzi etmeyerek bunu dahi sermaye ve ihtiyatların kuvvetlenmesine tahsis edecek olan müessesinin mali bünyesi eşine hemen hiçbir yabancı memlekette tesadüf edilmeyecek bir kuvvet ve salâbet kazanmış olacaktır. Ziraat Bankası'nın gerek kanunî gerek malî bünyesinde husule gelen tekâmül ile bu millî müessesinin hayatında otomatik denilecek bir ilerleme hareketi uygulanacağına şüphe yoktur. Çiftçilerimizin refahı, zirai istihsalin teşviki

edilmesini giden teşekküleri kurmak, korumak ve bu hususlar için kurulmuş ve kurulacak teşekkül ve yapılmış ve yapılacak teşebbüslere lüzum halinde iştirak etmek ana gayesiyle ve faaliyetini zirai sahada teksif etmekle beraber bu kanuna ve bu kanuna müsteniden yapılacak nizamnameye uygun diğer her nevi banka muamelelerini de yapabilmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası adıyla bir banka tesis olunmuştur. Bankanın merkezi Ankara olup Türkiye'nin içinde ve dışında gereği kadar şube ve ajans açabilir. Banka, bu kanunun ve hususi hukukun hükümlerine tabi her türlü taahhüd ve tasarrufa ehil hükmü şahsiyeti haiz ve bu kanun hükümleri dairesinde salahiyetli uzuvlarının idare ve murakabesine tabi muhtar bir devlet müessesesidir”. *TBMMZC*, D. 4, C. 19, İ: 2, s. 3.

⁸⁹⁴ Asım Us, “Ziraat Bankası-1”, *Kurun*, 17 Haziran 1937, s. 3.

için hükümetçe alınacak olan yeni tedbirlerle bu ilerleme hareketi tabii bir kuvvet bulacaktır. Ziraat Bankasının inkişafı ise memleketin bütün iktisadi bünyesine feyizli tesir yapacaktır...⁸⁹⁵.

Ziraat Bankası'nın tarım sektörüne parasal destekte bulunması Türk tarımının inkişafını sağlamıştır. Ziraat Bankasının tarımsal kredi desteği için faiz oranları düşürüldü ve tarım kredi kooperatifleri genişletilmeye başlandı. Bunun yanında, tarımın gelişimi için atılan adımlardan birisi de, toprak reformu olmuştur. Bu reformla topraksız köylü ve göçmenlere toprak dağıtılmaya başlanmıştır. Toprak reformunun hız kazanması için 1937 yılında, reforma engel olan 74. madde rafa kaldırılmıştır. 1924-1934 yılları arasında 711,322,5 hektar toprak, 1934-1938 yılları arasında 299,892,5 hektar toprak dağıtımı yapılmıştır⁸⁹⁶.

Mehmet Asım, ziraatın inkişafı için yapılan toprak reformunu, “Büyük Bir İnkılâp Hazırlanıyor” başlığıyla kaleme aldığı makalede değerlendirmiştir. Mehmet Asım, yazısında topraktan mahrum olan çiftçilere toprak dağıtılacağını, köylülülere toprak dağıtımındaki asıl maksadın üretimi artırmaya yönelik tedbirler olduğunu söylemiştir. Mehmet Asım, çiftçilere dağıtılacak toprakların taksimi sonrasında eski usullerle tarım yapılabileceği endişesi olduğunu belirtir. Böyle bir durumda istihsalin azalabileceği hususunda bazı çervelerce kaygıların yaşandığını ifade eder. Bu kaygıdan dolayı; “hükümet bir taraftan toprak sahibi olan kişilere, ev ve tarla mülkiyetini sağladığını, bu şekilde kişilerin imar ve istihsal gayretlerini artıracığına dikkat çeker. Diğer taraftan iptidai mahiyette gayri fenni istihsal ve ziraat usulleri yerine; fenni, çok verimli istihsal ve modern ziraat usullerini tatbik ettirilerek kaygıları ortadan kaldırıldığını,” ifade etmiştir⁸⁹⁷.

Mehmet Asım “Pulluk Meselesi” başlıklı başyazısında Meclis'te pulluk kullanımının teşviki amacıyla kabul edilen kanun hakkında görüşünü paylaşmıştır. Mehmet Asım, tarımda modernleşmenin önemi üzerinde durmuştur. Memleketin ziraî inkişafına engel olan unsurun kara saban olduğunu, bunu bertaraf etmek için

⁸⁹⁵ Asım Us, “Ziraat Bankası-2”, *Kurun*, 18 Haziran 1937, s. 3.

⁸⁹⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 11. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 71.

⁸⁹⁷ Asım Us, “Büyük Bir İnkılâp Hazırlanıyor”, *Kurun*, 15 İkincikanun 1937, s. 2.

Türk çiftçisinin ekseriyetle pulluk kullanımına geçmesi gerektiğini, çiftçinin kara sabandan pulluğa geçmesinin tarımda modernleşmenin bir gereği olduğunu söylemiştir. Pulluk kullanımı için çiftçi teşvik edilmiştir. Pulluğun kullanımı için yurt dışından her yıl toplamı 1,200,000 liraya mâl olacak pulluk ithalatı yapılmıştır⁸⁹⁸.

Mehmet Asım, “Ziraatın Tanzimat Devrindeyiz” başlıklı makalesinde, Türk milletinin Batılı devletler gibi her alanda terakkiye matûf olmasından söz eder. Türklerinin zekâsına ve mahiretine dikkat çeker. Türklerin zekâsı ve istidadı ile tarihte her alanda başarılar kazandığını, tarımda da gerekli gelişimi sağlayacakları inancındadır. Ülkede öküz vasıtasıyla çift sürüldüğünün buna alternatif olarak öküzün yerine at ile çift sürmenin başladığını söyleyen Mehmet Asım atın ilerleyen zamanlarda zirai sahada öküzün yerini alacağını söylemiştir. Bu durumu, Mehmet Asım; bir zamanlar medrese ile mektep, şeriye mahkemesi yanında nizamiye mahkemesine benzetir. Yapılan inkılapların bir anda gerçekleşmediğini bir inkılap hamlesi ile eskiyi kaldırarak yerine yeni bir rejim tesis etmenin pek güç olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat tarım sahalarında atın hızla yer almasını önemli bir inkılâp olarak nitelendirir. At binek hayvanı olarak da kullanıldığını ve atın tarım sahasında yer almasına önem atfetmiştir⁸⁹⁹.

Tarımın gelişmesi adına, bilimsel yöntemlerle incelenmesi amacıyla Batı memleketlerine Türk öğrencileri ziraat eğitimi almaları için gönderilmiştir. Ayrıca, tarım biliminin gelişimi için, yirmi beş milyon lira sarf edilerek, modern bir Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1933 yılında Ankara’da kurulmuştur⁹⁰⁰.

Mehmet Asım kurulan enstitüye ziyaretlerde bulunmuştur. “Ziraat Enstitüsü” başlıklı başmakalesinde enstitü üzerine yaptığı gözlemleri kaleme almıştır. Mehmet Asım, enstitünün Avrupa’nın en ileri ülkelerindeki modern enstitüler ile mukayese edilebileceğini; içerisinde müzeler, laboratuvarlar ve bilgi kaynaklarının bulunduğunu söylemiştir. Mehmet Asım, Türkiye’nin tarihi boyunca eski medeniyetlere ev sahipliği yaptığını ve eski çağlardan beri ülkede tarımın önemli olduğuna dikkat çeker. Mehmet Asım, eski çağlardan beri tarım yapılan topraklarda

⁸⁹⁸ Mehmet Asım, “Pulluk Meselesi”, *Vakit*, 29 Mart 1931, s. 1.

⁸⁹⁹ Asım Us, “Ziraatın Tanzimat Devrindeyiz”, *Kurun*, 25 Mart 1937, s. 2.

⁹⁰⁰ Asım Us, “Ziraat Enstitüsü”, *Kurun*, 17 Mayıs 1935, s. 1.

yetişen ürünlerin cinsleri hakkında enstitü kurulana kadar bilgi sahibi olunamadığını belirtir. Mehmet Asım, modern enstitünün kuruluşuyla on iki bin cins otun keşfedildiğini söyler. Mehmet Asım, öğrencilere ziraat sanatlarının hepsinin uygulamalı olarak gösterildiğini dikkat çeker. Mehmet Asım örnek olarak koyun sütünün teksif edilmesi için getirilmiş bir makinanın öğrencilere gösterildiğini, bu makinayla öğrencilerin bilimsel şekilde süt ve yoğurt yapımını öğrendiklerini ifade eder⁹⁰¹.

Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne benzer ekonominin gelişimi için bilimsel tetkiklerde bulunması amacıyla kurulan eğitim kurumundan birisi de Maden Teknik Arama Enstitüsü'dür. Mehmet Asım bu kurumun kurulmasındaki amacını Türkiye'de işletilmeyen madenlerin memleket için faydalı bir hale getirilmesi olduğunu söyler. Ayrıca, Mehmet Asım, bu kurumda; Türk gençlerini yüksek kabiliyette bilim adamı olarak istihdam etmek hedeflendiğini belirtir. Mehmet Asım'a göre enstitünün kuruluşuyla ülkenin maden sahasında sahip olduğu her türlü servet ve kabiliyetin keşfedilmesini sağlanacak ve madenlerin Türk sanayisine ne şekilde katkı sunacağı tespit edilmiş olacaktır⁹⁰².

Mehmet Asım sadece Türkiye'de ekonomik gelişmelere odaklanmamıştır. Mehmet Asım, Türkiye'nin ekonomik sorunları olan işsizlik, hayat pahalılığı gibi önemli konulara kayıtsız kalmamıştır. Mehmet Asım her ülkenin ana sorunu olan işsizlikle ilgili görüşünü beyan etmiştir. İşsizliğin çözümse millileşmede aramıştır. Bunun içinse milli ekonomiyi geliştirecek ve istihdam alanı yaratacak girişimlerin ortaya çıkarılmasının gerekliliğini belirtir⁹⁰³. Bu düşüncesini somutlaştırmak için Hollanda'daki endüstrileşmeyi örnek gösterir. Hollanda'nın sanayileşmesiyle beraber yeni iş kollarını yarattığına buna örnek olarak da Hollanda'nın uçak fabrikalarını gösterir⁹⁰⁴. Mehmet Asım, Hollanda gibi savaş tehlikesi olmayan ülkelerin uçak fabrikaları kurup işsizlere istihdam sağlamasını önemli bulur. Fakat uçak fabrikalarının üretimi içinse kalifiyeli uçak mühendislerine ihtiyacın olduğunu belirtir. Mehmet Asım, Türkiye'deki işsizlik için uçak endüstrisinin gelişimine hız

⁹⁰¹ Us, "Ziraat Enstitüsü", ss. 1-2.

⁹⁰² Asım Us, "Maden Arama Enstitüsü", *Kurun*, 19 Mayıs 1936, s. 1.

⁹⁰³ Asım Us, "Ülkemizde Uçakçılık Ulusal Bir İş Kolu Olmaz mı?", *Kurun*, 14 Haziran 1935, s. 1

⁹⁰⁴ Us, "Ülkemizde Uçakçılık Ulusal Bir İş Kolu Olmaz mı?", s. 10.

verilmesinin ve bu işi kolunun millî hale getirilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur⁹⁰⁵.

Cumhuriyet döneminde muhtelif alanlarda ekonomik hamleler yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilânından önce⁹⁰⁶ ve sonrasında savaşların getirdiği olumsuzluklar, dünyada yaşanan ekonomik krizler; ülkenin iktisadî hayatında etkilemiş ve bu etkileyiş hayat pahalılığı gibi önemli bir sorunun baş göstermesini neden olmuştur. Hayat pahalılığı; et, şeker gibi temel gıdaların fiyatlarının kayda değer bir şekilde artışına neden olmuştur.

Mehmet Asım, “Hayatı ucuzlatmak” başlığıyla kaleme aldığı yazısında, bu konuya dikkat çekmiştir. Hayat pahalılığı yüzünden et fiyatında artış olmuştur. Meydana gelen artışlar Meclis’e taşınmıştır. Mehmet Asım, Ankara’da mühim toplantı olduğunu ve bu toplantıda gıda maddelerinin ucuzlatılması hakkında esaslı tedbirler alınarak ve İstanbul’da et fiyatlarının on kuruş indirilmesine karar verildiğini söylemektedir. Memleketin hayatını ucuzlatmak için İstanbul’dan başlaması gıda maddeleri arasından etin ilk plana alınması çok yerinde olduğunu dile getirir⁹⁰⁷.

Mehmet Asım, şeker fiyatının yüksek oluşuyla ilgili de bir makale neşretmiştir. Şeker, tarihte Napolyon savaşları sırasından keşfedildiği, hayatımızda vazgeçilmez bir madde hâline geldiğini dile getirir. Mehmet Asım ülke içerisinde şeker fiyatının afaki derecelerde yükselmesine çare aranması gerektiğini belirtir. Mehmet Asım, en büyük problemin şeker üretiminin yetersizliğine bağlar. Ülke içerisinde şeker tüketiminin 120.000 ton olduğu, buna karşılık şeker üretiminin 50.000 ton kalması nedeniyle fiyatların arttığını ifade eder⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ Us, “Ülkemizde Uçakçılık Ulusal Bir İş Kolu Olmaz mı?”, s. 10.

⁹⁰⁶ Mehmet Asım, İstiklâl Harbinin getirdiği kötü sonuçlardan ötürü ekonomi de fiyat artışları sonucunda hayat pahalılığı dair makaleler kaleme almıştır. Bunlar; Mehmet Asım, “Vaziyet-i İktisadiye”, *Vakit*, 17 Haziran 1920, s.1; Mehmet Asım, “İktisadi Buhran”, *Vakit*, 27 Aralık 1920, s. 1; Mehmet Asım, “İşe Müşkilat”, *Vakit*, 11 Kasım 1920, s. 1; Mehmet Asım, “Hayat Pahalılığı”, *Vakit*, 24 Kasım 1920, s. 1; Mehmet Asım, “İhtiyat ve İktisat”, *Vakit*, 21 Nisan 1920, s. 1.

⁹⁰⁷ Asım Us, “Hayatı Ucuzlatmak”, *Kurun*, 19 İkincikanun 1938, s. 4.

⁹⁰⁸ Asım Us, “Pahalılığa Karşı Mücadele”, *Vakit*, 17 İkinciteşrin 1942, s. 1.

Görüldüğü üzere; Cumhuriyet döneminde iktisadi inkişaf yadsınmaz bir hakikatdi. Cumhuriyet dönemindeki iktisadi inkişafın sağlanmasındaki en önemli amilye; devletçilik prensibi sonucunda milli ekonominin tatbik edilmesidir. Ayrıca ülke içerisinde öz kaynakların akılcı bir şekilde kullanmasıdır.

3.8. Eğitim ve Kültür Üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyet döneminde kültür ve eğitim nâmına kayda değer bir değişme meydana gelmiştir. Cumhuriyet döneminde modernleşmenin hareket noktası eğitim ve kültür alanında olmuştur. Cumhuriyet dönemi eğitim politikası, Osmanlı döneminde yapılan eğitim reformlarıyla bağlantılıdır. Fakat, Osmanlı eğitim sistemi dağınık, gayr-i millî ve dinî kurumlar üzerine inşa edilmişti. Atatürk önderliğinde, devrimler ışığında oluşturulacak eğitim sistemiye millî olacaktı. Bunun içinse; Osmanlı dönemindeki eski eğitim kurumlarının kaldırılması yerine yeni eğitim kurumlarının kurulması sağlanacaktı. Mustafa Kemal Atatürk, bu hedef doğrultusunda 3 Mart 1924 Tehvid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkararak, eğitimde millî birliği ve lâik esasa göre oluşturulacak eğitim sistemin öncülüğünü başlattı. 1928'deki Harf Devrimi'yle birlikte Arap Harflerinin yerine, Lâtin Harfleriyle eğitim sistemine geçildi. Bu şekilde, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi akıl esasına göre tesis edilme yolunda önemli bir adım atılmış oldu⁹⁰⁹.

Eski eğitim kurumlarından yeniden tesis edilenler arasında Darülfünûn eğitim kurumu gelmektedir. 1925 yılında Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Darülfünûn kurumuna yaptığı bir ziyarette Cumhuriyet rejiminin bu kuruma atfettiği önemi şu cümlelerle açıklamıştır: “Darülfünûnumuz bazen gizli bazen açık memleketin üzerinde hâlâ mevcut hurafe ve dalâlet, batılı inanç ve yoldan sapma kuvvetlerine karşı inkılâp fikirlerinin bir mücadele aracıdır. Kanunlarla yıkılan kurumlar gerçekte yıkılmamıştır. Kanunlarla kurulan kurumlar gerçekte kurulmamıştır. Kurumlar kalplerde ne vakit yıkılırsa o zaman tamamen yıkılmıştır,

⁹⁰⁹ Bayram Kodaman, *Cumhuriyet Tarihi Temelleri ve Atatürk*, 2. Baskı, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları No: 2, Isparta, 2001, ss. 85-88.

kalplerde ne vakit dayanak bulursa o zaman kurulmuştur. Cumhuriyeti kuranlar Cumhuriyetçi'yi yetiştirmeyi sizden bekliyor”⁹¹⁰.

Darülfünûn'dan eğitilmiş kişiler, incelemeler yapmak ve halkı aydınlatmak için Anadolu'ya seyahâtlarda bulunmuştur. Mehmet Asım “Tetkik Heyetleri” başlıklı yazısında, Darülfünûndan Anadolu'ya tetkik heyetlerinin icraatları hakkında görüşünü dile getirmiştir. Mehmet Asım, Anadolu'ya giden tetkik heyetleri üç kısma ayrılarak, Anadolu'daki çeşitli bölgelere seyahat ettiklerini, gittiklerinde yerlerde teceddüd ve terakkî edasıyla halkın kültür düzeyini yükseltmek için çalıştıklarını söyler. Ayrıca, bölgelere giden ihtisâs sahibi uzmanların kendi alanlarıyla ilgili incelemelerde bulunduğunu ifade eden Mehmet Asım, şimdiye kadar ilim ve fen yuvası olan Darülfünunun, halk tabakasını gerekli şekilde aydınlatamadığına dikkat çeker. Bu eğitim kurumunda yenilik yapılarak, halkla bütünleşmesi sağlanması gerekliliğini vurgular⁹¹¹.

Hakkı Tarık, Darülfünûn'daki yenilik hareketinin Meşrûtiyet Döneminde başladığını söylemiştir. Darülfünûn'da yapılan hareketi Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin Tûba Ağacı Nazariyesi'ne benzetir. Meşrutiyet dönemindeki eğitim hareketlerinin millî bir kurtuluş hamlesi olduğunu, bu hamlenin kültür gayreti müspet ilim sahasında en üstün, en dikkat çeken bir gayret olduğunu; Emrullah Efendi'nin gayretiyle Darülfünûn'da yapılan ıslahâtların Türk eğitiminin inkişafını sağlamada önemli olduğu belirtmiştir⁹¹².

Darülfünûndaki yenilik hareketleri, 1933 yılına geldiğinde; Darülfünûn kurumunun modernleşmeye karşı olumsuz tavır sergilemesi ve bilimsel çalışmalarda katkı sağlayamamasından dolayı, kurumun yeniden ıslâh edilmesinin gerekliliğinden ötürü, kurum yapısal olarak değiştirildi⁹¹³.

⁹¹⁰ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 358.

⁹¹¹ Mehmet Asım, “Tetkik Heyetleri”, *Vakit*, 29 Ağustos 1925, s. 1.

⁹¹² Hakkı Tarık, “Darülfünûnda Barem”, *Vakit*, 8 Eylül 1931, s. 1.

⁹¹³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 358.

Mehmet Asım, Darülfünûn'un "Yeniden Tesisi" başlıklı yazısında, İsviçreli Profesör Albert Malche'nin bu iş için görevlendirildiğini⁹¹⁴, akılcı bir eğitim için Maarif Vekâletinin mühim kararlar alacağına dikkat çeker. Büyük Millet Meclisi'nde bir kanunla 1933 yılında İstanbul Darülfünûn eğitimi kaldırılarak yerine eğitim kadrosunun daha güçlü teçhiz edilmiş bir üniversite kurulacağını ve bu üniversite gelecekte yeni kurulacak üniversitelerin temelini oluşturacağını söyler. Mehmet Asım, kurulacak üniversitenin öğrencilerin ihtiyaçlarını gözeceğini ve öğrencilerin iyi şekilde eğitim almaları için tüm imkânlar aranıp ve bulunacağını belirtir⁹¹⁵.

Darülfünun üniversiteye dönüştürülmesi ve modernleştirilmesi eğitim alanında önemli bir adımdı. Üniversitelerin modernleşmesinde, 1933 yılında Nazi idaresindeki zulümden kaçarak Türkiye'ye gelen Yahudi kökenli yabancı akademisyenlerin katkıları da büyüktü⁹¹⁶. Türkiye'ye gelen/getirilen yabancı akademisyenlere Türk profesörlere yapılmayan maddî destek sağlanmıştı. Mehmet Asım, yabancı akademisyenlere ve onun yardımcılara yapılan yardımın toplamının iki buçuk milyon lira tuttuğunu, bu miktarın, üniversite bütçesinin beşte birine tekabül ettiğini ve bunun yapılmasının millî kültür seviyesini yükseltmek için yapılan girişimler olarak nitelemiştir. Mehmet Asım modernleşen üniversitelerde çalışan yabancı profesörlerin yanında Türk asistanların bulunması ve onlar tarafından yetiştirilecek Türk akademisyenlere, profesörlere ihtiyacın olduğuna dikkat çekmiştir⁹¹⁷.

Türk eğitim kurumlarının modernleşmesi yolunda önemli yükseköğretim kurumlarından birisi de Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıdır. Mehmet Asım, "Tarih Dil ve Coğrafya Fakültesi'nin Türk milletinin maddî ve manevî temelini üzerinde durmadan çalışan bir irfan ocağı olacağını," söylemiştir. Mehmet

⁹¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, Darülfünûnunun ıslah edilmesinden önce milli ve çağdaş bir üniversite tesis etmek emelindeydi. Bunun için Cenevre Üniversite'sinden Albert Malche'yi görevlendirdi. Albert Malche'nin Atatürk'e sunduğu raporların detayı için bkz. Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniverite Reformu İle İlgili Notlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984, s. 3-95.

⁹¹⁵ Mehmet Asım, "Darülfünûn Yeniden Tesisi", *Vakit*, 30 Mayıs 1933, s. 1.

⁹¹⁶ Bu akademisyenler birisi hukuk profesörü Ernest Hirsch'dir. Ernest Hirsch'in düşünce yapısıyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Ernest E., Hirsch, *Anıların Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyet Atatürk Ülkesi*, 9. Baskı, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları: 45, Ankara, 2005.

⁹¹⁷ Asım Us, "Türk Profesörü Nasıl Yetiştireceğiz", *Kurun*, 19 Ekim 1937, s. 1.

Asım, bu kurumda; Atatürk'ün tarihinin alanında açtığı araştırmalara devam edileceğini, Türk millet hakkında Avrupa'da varolan yanlış olan düşüncelerin izlerini silerek, önemli bir görevi yerine getireceğini belirtmiştir⁹¹⁸.

Cumhuriyet döneminde yapılan modernleşme girişimleri bir bölgeyle sınırlı olmamıştır. Atatürk, Türkiye'nin doğusunda bir üniversite açma fikrine de sahipti. Mehmet Asım, Atatürk'ün bu fikri hakkında düşüncesini olumlu şekilde telakki etmiştir. Kurulması düşünülen üniversitenin bir gün kurulacağını, ülkenin doğusunda Van Gölü civarında kurulacak bir üniversite doğunun fikri ve içtimai inkişafında önemli olacağını belirtir. Mehmet Asım, ayrıca doğuda açılacak üniversitelerden mezun olan Türk gençlerinin kendi bölgelerine hizmet edeceğinin önemine dikkat çekmiştir⁹¹⁹.

Cumhuriyet döneminde modernleşme yönünde atılan adımlardan diğeriye, Batı tarzı sanatların örnek alınarak sanat mekteplerinin teşekkül edilmesi olmuştur. Bunun için, Ankara'da "Musiki Muallim Mektebi" ve "Devlet Tiyatrosu Mektebi" kurulmuştu. Devlet Tiyatrosunun misyonu sanatçı yetiştirmektir. Tiyatro Mektebi için Almanya'dan Karl Ebert uzman olarak getirilmiştir. Ertuğrul Muhsin, Reşat Nuri ve Karl Ebert'le birlikte bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun aldığı kararlardan birisi mektepteki öğrenci sayısını artırmaktı. Mektep yataklı olacak ve tüm masrafları okul tarafından karşılanacaktı. Öğrencilerde aranacak vasıfısa sadece ortaokul mezunu olmaları gerekmekteydi. Öğrencilere, mimik, jest; fonetik, dans, müzik, eskrim derslerinin yanında umumi sanat tarihi gibi dersler de gösterilecekti. Mehmet Asım, bu mektebe önem verilmesini Devlet Tiyatrosu, opera müesseseleri yüksek sanatların en yüksek şubeleri olduğunu, bu kurumlar yeni Türkiye'nin "medenî seviyesini yükseltecek olan esaslı halk terbiye vasıtaları," olduğunu belirtmiştir⁹²⁰.

Cumhuriyet döneminde eğitim alanından en dikkat çeken hadise; Tanzimat devrinde olduğu gibi Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi oldu. Avrupa'ya eğitime giden; Afet İnan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Remziye Hisar, Ahmet Adnan Saygun, Mahmut Cûda, Enver Ziya Karal, Ekrem Akurgal, Samet Ağaoğlu, Nüzhet

⁹¹⁸ Asım Us, "Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesinin Açılışı", *Kurun*, 11 Ocak 1936, s. 1.

⁹¹⁹ Asım Us, "Atatürk'ün Güzel Fikirlerinde Biri Doğu Üniversitesi", *Kurun*, 11 Kasım 1936, s. 2.

⁹²⁰ Asım Us, "Devlet Tiyatrosu", *Kurun*, 6 Ocak 1936, s. 1.

Gökdoğan, Ali Rıza Berkem, Cahit Sıtkı Tarancı, Şeref Akdik, Sabahattin Ali, Sedat Alp, Necil Kazım Akses, Osman Cevdet Çubukçu, Cahit Arf, İhsan Ketin, Mustafa İnan, Jale İnan, Besim Darkot, Kâzım Çeçen, Sabri Esat Siyavuşgil, Şahap Kocatopçu, Macit Gökberk, Nüvit Arıcan, Oktay Aslanapa, Kâmile Şevki Mutlu, Seyfeddin Saraçoğlu, Ziyaeddin Fındıkoğlu'ndan oluşan kişiler, başka bir ifadeyle “Türk Promethe’leri”⁹²¹ Cumhuriyet modernleşmesine büyük katkıda bulunmuştur⁹²².

Mehmet Asım, bu konuyla alâkalı; Cumhuriyeti döneminde; Avrupa memleketlerine gönderilen öğrencilerin Almanya’da, Fransa’da, Rusya’da, Amerika’da devlet tarafından gönderilmiş öğrenciler olduğunu söyler. Osmanlı döneminde eğitim almak için giden öğrencilerin ekseriyetle edebiyat, siyaset ve hukuk gibi branşlara intisap ettiklerine dikkat çeker. Cumhuriyetin ilânıyla birlikte Türkiye sanayileşme devresine de girmiştir. Bu nedenle, öğrencilerin ekseriyetinin mühendislik tahsili almaları için Avrupa’ya gittiğini belirtir. Ayrıca, Mehmet Asım, sanayileşmeyle birlikte ülkede teknik eleman ihtiyacının belirdiğine dikkat çeker. Bu ihtiyaç garp ülkelerinde “teknikum” denilen orta derecede eğitim veren kurumlardan sağlandığını belirtir. Mehmet Asım, Türkiye’de bu şekilde teknik okullar açılarak ara eleman yetiştirilmesi gerektiği üzerinde durur⁹²³.

Cumhuriyet modernleşme sürecinde üzerinde durulan önemli konulardan birisi köylü halkın eğitilmesi ve onların aydınlatılmasıdır. Mehmet Asım’ın da üzerinde durduğu konulardan birisi köylü halkın tenvir edilmesiydi⁹²⁴. Mehmet Asım “Köylüleri Okutacağız” başlıklı yazısında; memleketin önemli dertlerinden birisi köydeki çocukların öğretmen bulmaması onların aydınlatılamamasıydı⁹²⁵. Türkiye Cumhuriyeti hudutları içerisinde 40.000 köy bulunduğunu ifade eder. Bunlardan; ancak, 5.000’inde ilkokul öğretmeni olduğuna dikkat çeker. Geriye kalan 35.000

⁹²¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiştir. Kansu Şarman giden bu öğrencileri Türk Promethe’leri olarak nitelendirir. Promethe önceden bilen, önceden hisseden anlamında gelmektedir. Kansu Şarman, *Türk Promethe’ler Cumhuriyetin Öğrencileri Avrupa’da (1925-1945)*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 13.

⁹²² Kansu Şarman, *Türk Promethe’ler Cumhuriyetin Öğrencileri Avrupa’da (1925-1945)*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 1-400.

⁹²³ Asım Us, “Avrupa’ya Tahsile Gidecek Gençler”, *Vakit*, s. 1.

⁹²⁴ Asım Us, “Köylüleri Okutacağız”, *Kurun*, 5 Haziran 1936, s. 1

⁹²⁵ Us, “Köylüleri Okutacağız”, s. 1.

köyde çocukların okuyup yazma imkânlarından mahrum kaldığını belirtir. Mehmet Asım, bu sorunu halletmek için her yıl orduya alınan ve asgarî bir eğitim seviyesine sahip olan kişilerle beraber, köylerde okuyup yazma bilen gençlerden istifade edilmesi gerektiğini vurgular. Türk ordusu bu şekilde okuma yazma bilmeyen çocukları tenvir edeceğini işaret etmiştir⁹²⁶.

Mehmet Asım Cumhuriyet devrinin ideal öğretmen tipinin nasıl olması gerektiğini “ İyi Muallim Kimdir ?” başlıklı makalesinde belirtmiştir. Mehmet Asım iyi bir öğretmeni öğrencilere bilgiyi doğru şekilde öğretme yetisine sahip olan kişi olarak tanımlar⁹²⁷. Eğitimcinin okuttuğu dersi iyi bilmesi ve ders anlatmada istidadi önemli meziyetlerdendir. Asıl önemli olanın çocuklara okuttuğu derslerle alâkadar etmesi ve anlattığı derslerin öğrencilerin zihinlerine işleyebilmesinde yetenekli olmasını gerekliliği üzerinde durmuştur⁹²⁸. Mehmet Asım, Türk milletinin yükselmesi ve Türk köylüsünün kalkınmasını için ideal öğretmenlerin yetiştirilmesinin gerekliliğini savunmuştur⁹²⁹. Mehmet Asım, köylerde sağlık ve refah şartları ne kadar iyileşirse Türkiye'nin o derece güçleneceğini ve Türk münevveri olarak köylerde görev yapacak öğretmenlerin bu vazifenin kutsiyetini idrak ederek köylerde maddî ve manevî inkişafını sağlayacaktır⁹³⁰.

Cumhuriyet modernleşme sürecinde Kültür Bakanlığı ilkokullarda ders programını düzenleyen kurumdu. Bunun için, Türk inkılâbını ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin esaslarını ilkokullarda tatbik edilebilmesi için kitap hazırlanmıştı. Mehmet Asım, “İlkokul Programı” başmakalesinde, bu kitapla ilgili görüşünü paylaşmış, kitabın öğrenci ve öğretmen için faydalı olduğunu anlatmıştır. Kitapta, öğretmenlerin çocukları nasıl yetiştireceğini, öğretmenin görevinin sadece ders anlatmak, okuma yazma öğretmek olmadığını söyler. Mehmet Asım, öğrencilere kitap ve gazete itiyadının kazandırılması lâzım olduğunu belirtir. Türk devrimleriyle birlikte okuyup yazma oranını arttığına; fakat okuma yazma bilenlerin kültürlerini

⁹²⁶ Asım Us, “Köylüleri Okutacağız”, s. 1.

⁹²⁷ Asım Us, “ İyi Muallim Kimdir ?”, *Vakit*, 9 Birincikanun 1939, s. 1.

⁹²⁸ Us, “İyi Muallim Kimdir?”, s. 1.

⁹²⁹ Asım Us, “İdeal Köy Muallimi Yetiştirmek”, *Vakit*, 22 Ağustos 1939, s. 1.

⁹³⁰ Us, “İdeal Köy Muallimi Yetiştirmek”, s. 2.

artırmaları için gazete, kitap, dergi okumadıklarını, en küçük Balkan memleketlerinde bile ilmî kitapların Türkiye’den fazla olduğunu ifade etmiştir⁹³¹.

Mehmet Asım “Halkı Okumaya Alıştırmak” başlıklı başmakalesinde, Türkiye’deki neşriyat sayısının yılda bin sayıya ulaşamadığını, eskiden Rusya gibi okuma yazma oran düşük olan memleketlerde bugün neşriyat sayısının milyonları bulduğuna dikkat çekmiştir. Daha da garip olanı, eskiden Osmanlı’nın parçası olan Balkan devletlerindeki kitap okuma ve neşriyat sayısı oranının Türkiye’den yüksektir. Mehmet Asım, bunun sebebini Türk münevverlerinin eskiden Osmanlı Türkçesinin okuma yazmadaki zorluğuna bağladıklarını; fakat yeni Türkiye’de Arap Harflerinden Lâtin Harflerine geçilmesine rağmen, bu sorunun ortadan kalkmadığına dikkat çekerek duruma çare aranması gerektiğini belirtir⁹³².

Cumhuriyet modernleşme serüveninde Türk toplumunun sosyo-kültürel yaşamının değişiminde ve dönüşümünde önemli rol oynayacak olan Halkevleri 20 Şubat 1932 yılında teşekkül edilmiştir⁹³³. Halkevlerinin temel gayesi, Türk Devrimlerini ve Cumhuriyet ideolojisini Türk toplumuna başarılı bir şekilde yaymaktı. Mehmet Asım “Halkevleri” başlıklı makalesinde Cumhuriyet rejimini ve Türk Devrimlerinin benimsetilmesi sürecini paylaşmıştır⁹³⁴.

Mehmet Asım, yazıda; Ankara şehrinde on dört tane Halkevi’nin açıldığını, söyler. Halkevlerini tüm Türkiye genelini yayılacak bir “millî kültür ocağı” olarak nitelendirir. Halkevlerinin teşekkül edilmesindeki başarının sırrını Türk inkılâblarına dayandırır. Mehmet Asım bunu şu şekilde ifade eder:

“Türk inkılâpçılığı tıpkı arş üzerinde dağlar ve dereler aşarak yapılan müşkül; fakat çok zevkli bir yolculuğa ne kadar benziyor! Bu yolculukta aşılan yüksek dağlardan her biri büyük bir inkılâbın nişanesidir. Uzaktan bakınca bu dağlardan hepsi de ayrı ayrı azametlidir. Bunlar hatta ilk nazarda aşılmayacak hissini verir. Hakikatten gidilecek yolları bilmeyenler için de böyledir. Fakat tarih sahasında

⁹³¹ Asım Us, “İlkokul Programı”, *Kurun*, 15 Kasım 1936, s. 1.

⁹³² Asım Us, “Halkı Okumaya Alıştırmalıyız”, *Kurun*, 22 Şubat 1937, s. 1.

⁹³³ *Vakit*, 20 Şubat 1932, s. 1.

⁹³⁴ Asım Us, “Halkevlerinin Yıldönümü”, *Kurun*, 20 Şubat 1938, s. 6.

büyük bir millî rehberin himmetiyle şimdiye kadar imkânsız zannedilen bütün o büyük maniler aşılmıştır. Büyük inkılâplar tahakkuk etmiştir...’’⁹³⁵.

Halkevleri kurulmasıyla, her vatandaş buralarda kendi istidatlarını geliştirmede fırsatlar yakalamıştır. Mehmet Asım, Halkevlerinin “yeni istidatların inkişafı için birer kültür ve tecrübe laboratuvarı” olarak tanımlar. Bu kültür ve tecrübe laboratuvarında kahve peyklerinde/ köşelerinde paslanan Türk gençliğini, yeni bir geleceğe hazırlayacak araç olarak görür⁹³⁶.

Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde, ihdas edilen kurumlardan birisi; 15 Nisan 1931’deki Türk Tarih Kurumu’dur. Türk Tarih Kurumu’nu kurulmasının ana amacı; Türk kültür hayatının doğru ve tarafsız bir şekilde araştırılarak Türk kimlik ve benliğine yönelik çalışmalar yapılmasını sağlamaktır. Bunun içinse objektif tarihçilik prensip haline getirilmiştir. “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır.” Atatürk’ün bu sözü Türk Tarih Kurumu’na tarafsızlık prensibine yönelik söylenmişti⁹³⁷.

Mehmet Asım, Cumhuriyet rejiminin teşekkülünden sonra Türk milletinin kültür ve medeniyet inkişâfı yolunda icra edilen konular arasında yeni tarih ve yeni dil çalışmalarının geldiğini belirtir⁹³⁸. Osmanlı döneminde öz dilinin adının unutulduğunu, Türk milletinin dili ancak Arapça ve Farsça yardımıyla yaşayabilen ve adına “Osmanlıca denilen bir kötürüm varlık haline getirildiğini,” söyler. Mehmet Asım; Türk tarihinin de Osmanlı tarihinden ibaretmiş gibi yanlış bir telakkinin kültür hayatımızda baskın olduğunu ifade eder⁹³⁹.

Mehmet Asım Atatürk’ün Türk dilinin araştırılması ve özleşmesi için teşekkül ettiği Türk Dil Kurumu, Türk kültür hayatının itibarını artırdığını belirtir. Mehmet Asım, aynı şekilde Türk Tarih Kurumu’nun kurulmasıyla da Türk tarihinin

⁹³⁵ Us, “Halkevlerinin Yıldönümü”, s. 6.

⁹³⁶ Us, “Halkevlerinin Yıldönümü”, s. 6.

⁹³⁷ Şemsettin Günaltay, “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *Belleten*, C. III, S. 10, Nisan 1939, s. 272-275.

⁹³⁸ Asım Us, “Üçüncü Tarih Kongresi”, *Vakit*, 16 İkinciteşrin 1943, s. 1.

⁹³⁹ Asım Us, “Üçüncü Tarih Kongresi”, s. 1.

itibarını arttırdığına vurgu yapar. Yapılan araştırmalarla Türk tarihinin bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu, Türk tarihinin sadece Osmanlı Devletinden ibaret olmadığını belgelendiğini ve Türk tarihinin “karanlık dehlizlerini aydınlatmada vazifesini yerine,” getireceğini dile getirir⁹⁴⁰.

Türk tarihini tetkik edilmesi için Atatürk döneminde 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Birinci Türk Tarih Kongresi Ankara’da düzenlemiştir. Mehmet Asım, Birinci Türk Tarih Kongresi’ne dâir düşüncesini “Türk Tarihinde İnkılâp” başlıklı makalesinde kaleme almıştır⁹⁴¹. Mehmet Asım, Kongre’de Afet İnan, Fuat Köprülü⁹⁴² gibi önemli mütefekkirlerin millî hars üzerine çalışmalarının yaptığını, bu kişilerin uluslararası ilim sahasında da Türk tezinin kıymet kazanması için mücadele edeceklerini belirtir⁹⁴³.

Atatürk döneminde İkinci Büyük Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937 tarihinde İstanbul’da yapılmıştır. Kongre’de Saffet Arıkan, Afet İnan ve Profesör Pittard birer söylev vererek tezlerin beyan etmişlerdir⁹⁴⁴. Mehmet Asım, “Kongrenin Açılışı” başlıklı makale kaleme almıştır⁹⁴⁵. Mehmet Asım Birinci Türk Tarih Kongresinde “Türk milletinin geçmiş hayatını bilgi ışığıyla aydınlatmak, uluslararası medeniyet sahasında Türklerin şimdiye kadar inkâr edilmiş kültür haklarını ilim âlemine tanıtmak istikâmeti üzerinde faaliyete,” başladığını söyler. Atatürk’ün yüksek rehberliğiyle başlayan bu faaliyet yine “büyük önderin” himayesi altında durmaksızın beş seneden beri çalışmaların yapıldığını bildirir⁹⁴⁶.

Mehmet Asım, İkinci Türk Tarih Kongre’sinde Türk tarihinin artık beşer tarihinin geniş ölçüsü içinde olduğunu, yapılan çalışmaların Türk tarihin millî gayesini yerine getirdiği ve Türk tarihini uluslararası sahada kabul görmeye

⁹⁴⁰ Us, “Üçüncü Tarih Kongresi”, s. 1.

⁹⁴¹ Mehmet Asım, “Türk Tarihinde İnkılâp”, *Vakit*, 8 Temmuz 1932, s. 1.

⁹⁴² Fuat Köprülü Kongre’de “Türk Edebiyatına Umumi Bir Bakış” başlığıyla konuşma yapmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. *Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar, Münakaşalar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, ss. 307-320.

⁹⁴³ Mehmet Asım, “Türk Tarihinde İnkılâp”, s. 1.

⁹⁴⁴ *Kurun*, 20 Eylül 1937, s. 1.

⁹⁴⁵ Asım Us, “Kongre’nin Açılışı”, *Kurun*, 21 Eylül 1937, s. 1.

⁹⁴⁶ Us, “Kongrenin Açılışı”, s. 1.

başladığını belirtir. Mehmet Asım, İkinci Kongre'ye katılan İsveçli bilim adamı Pittard ve yabancı bilim insanlarını örnek olarak gösterir⁹⁴⁷.

Görüldüğü üzere; eğitim ve kültür alanından yapılan modernleşme girişimlerinin amacı için Türk insanını aydınlatmaya yöneliktir. Bunun için Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ve kültürel alanına özellikle önem verilmiştir.

3.9. Ulaşım ve Bayındırlık Alanında Gelişmeler üzerine Mülâhazaları

Cumhuriyet devri modernleşme sürecinde, ulaşım sahasında gelişme kaydeden alanlardan birisi havacılık sektörü olmuştur. Türk havacılık sektörünün gelişmesine öncülük edenler başında; Vecihi Hürkuş gelmektedir. *Vakit* gazetesi Vecihi Hürkuş'un yaptığı tayyarelere ve uçuş haberlerine yer vermiştir. *Vakit* gazetesi "Vecihi 14 Tayyaresi" başlıklı haberde; Vecih Bey'in kendi yaptığı yeni tayyaresi ile Kadıköy'den Yeşilköy'e uçaacağı bilgisini, gazetenin ilk sayfasında okurlarına duyurmuştur. Ayrıca Vecihi Bey'in yeni tayyaresiyle Ankara'ya kadar uçuş planının olduğuna da dikkat çekilmiştir⁹⁴⁸. Vecihi Bey, yeni tayyaresinin özelliklerini *Vakit* gazetesi muhabirine şu şekilde anlatmıştır: "Tayyaremi üç yılda yaptım. Bunun bütün malzemesi dâhili olup, yalnız motoru hariçten gelmiştir. Çift satırlı ve 120 beygir kuvvetindedir. 180 kilometre süratı vardır. Tayyareme şimdiye kadar yaptığım plânların 14'üncüsü olduğu için "Vecihi 14" ismini verdim. Ankara'ya uçarak gideceğim," şeklindedir⁹⁴⁹.

Atatürk'ün girişimleriyle Türkiye'nin her yerine hava hatları yapılması düşünülmüştü. 1932 yılında faaliyete başlayan İstanbul-Ankara hava hattı bunun en somut örneğiydi. Türkiye'de hava seferlerinin yapılması için Amerikan uçak şirketi Cvriliss Wright Amerikan uçak şirketinden Kingbird modeli iki Gurliss uçak getirtilmiştir. Türkiye'ye getirilen uçaklarla Ankara-İstanbul hava postası her gün işleyecek, yolcu ve posta taşıyacaktı. Bu uçakların kapasitesi sekiz kişilikti. Her birinin dört yüzer beygirlik ikişer motorları vardı. Eğer uçağın motorlarından biri bozulursa, tek motorla havada gidecek şekilde üretilmişti. Uçakların alıcı ve verici

⁹⁴⁷ Us, "Kongrenin Açılışı", s. 1.

⁹⁴⁸ *Vakit*, 29 Eylül 1930, s. 1.

⁹⁴⁹ *Vakit*, 29 Eylül 1930, s. 1.

birer radyo makinası vardı. Bu uçaklar, Ankara-İstanbul yolunu arası iki saatte tamamlayacaktı. Uçakların inişi ve kalkışı için pistler de yapılmıştı⁹⁵⁰.

1932’de temelleri atılan hava taşımacılığı 1934 yılında tatbik edilmiştir. Mehmet Asım, “Hava Postalarımız” başlıklı başmakalesinde hava taşımacılığına dâir düşüncesini paylaşmıştır. Mehmet Asım, Avrupa ülkelerinde askeri uçakçılık gibi sivil uçakçılığın da her gün ilerlediğine ve vapur, tren, otobüs gibi vasıtaların uluslararası medeniyette önemi neyse uçağında öneminin aynı şekilde olduğunu belirtmiştir. Mehmet Asım, bu düşüncesini somutlaştırmak için, İngiliz Kralı VIII. Edward’ın tahta çıktıktan sonra şahsi makamına bağlı memurlara ve müstahdemleri yanında bir de pilot eklediğini örneklendirir. Mehmet Asım, uçak yolculuğunda en önemli şeyin güvenlik meselesi olduğunu, bir posta uçağıyla seyahat etmenin otobüs, tren, vapur gibi araçlarla seyahat etmek gibi güvenli olduğu düşüncesinin insanlarda kabul görmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Hava postalarının yalnız yolcu taşıma görevini üstlenmeyeceğini, aynı zamanda kişisel eşyaların da taşınması görevini yerine getireceğini belirtmiştir⁹⁵¹.

Mehmet Asım, “Hava Postalar” başlıklı başmakalesinde, memleketin en esaslı ihtiyaçlarından olan hava ulaşımının başlamasını ve mükemmel bir biçimde işlenmesini görmekten dolayı memnun olduğunu ve bu uçuşta yolculuk yapan bir arkadaşının uçuşun rahatlığından duyduğu zevkin memnuniyetine tanıklık ettiğini söylemiştir⁹⁵².

Cumhuriyet döneminde havacılık sektörünün önemi anlaşılmıştır. Bu önemi idrak edilmesini sağlayansa; olası savaşta en modern araç olan uçağın gücüydü. Bu önemden dolayı,1932’de Türk Hava Kurumu açılmıştır. 1935 yılında İsmet İnönü yaşanacak bir harpte uçak sayısını artırmak için halkın Türk Hava Kurumu’na giderek üye olup maddi destekte bulunulması için seferberlik başlamıştır. Türk Hava Kurumu’na üye olarak maddi yardımda bulunan insan sayısı muteberdi. Bu kuruma yardım edenlerin arasında, dönemin önemli iş adamlarından Vehbi Koç’ta bulunmaktaydı. Vehbi Koç Türk Hava Kurumu’na beş bin lira yardımda bulunarak

⁹⁵⁰ *Vakit*, 1 Kasım 1932, s. 1.

⁹⁵¹ Asım US, “Hava Postalarımız”, *Kurun*, 6 Şubat 1936, s. 1.

⁹⁵² Asım US, “Hava Postaları”, *Kurun*, 1 Haziran 1936, s. 1.

başlatılan seferberlik hareketine destekte bulunmuştur⁹⁵³. Ayrıca, yardımda bulunanlar arasında; Nuri Demirağ'da⁹⁵⁴ vardı. Nuri Demirağ, Türk Hava Kurumu'na iki yüz bin lira ile destekte bulunmuştur⁹⁵⁵.

Vakit gazetesi Nur Demirağ'ın Yeşilköy'de tesis ettiği, Nuri Demirağ Yeşilköy tamir atölyesi, hava stadyumu ve okulu ile ilgili destekleyici yayında bulunmuştu⁹⁵⁶. *Vakit* gazetesi adına bu önemli olaya değinen Hasan Bedrettin Ülgen olmuştur. “Havacılık sahasında yapılan uçuş tercübeleri, Beşiktaş'taki atölye faaliyeti, bize “Türk gençliğini bu sahadaki muvaffakiyetini bir kere daha göstermiş oluyor” diyerek, Nuri Demirağ'a teşekkür etmiştir⁹⁵⁷.

Vakit gazetesi Nuri Demirağ'ın Yeşilköy'de havacılık mektebini kurmasını da kayıtsız kalmamıştır. Rektap Ragıp Önen, Nuri Demirağ'ın havacılık alanında yaptığı başarılı çalışmaları gazetesindeki köşesini taşımıştır. Ragıp Önen, Türk havacılığın inkişafına yardım edenlerin başında bulunan Nuri Demirağ, Beşiktaş'taki fabrikasında şimdiye kadar plânörler ve on beşe yakın mektep tayyaresi yaptığı söyler. Ragıp Önen, bu kadar hizmeti kâfi görmeyen Nuri Demirağ Yeşilköy'de bir çiftlik satın aldığını, büyük bir tesis kurmaya başladığını belirtir. Bu kurumda Türk gençlerinden pilotlar yetiştirileceğini söyler⁹⁵⁸.

Ragıp Önen, *Vakit* gazetesi adına Nuri Demirağ'a şu cümlelerle teşekkür etmiştir: “Türk işçisi, Türk sermayesi ve Türk malzemesi ile memlekete ilk mektep tayyaresi veren, havacı gençler yetiştirmek için hiçbir kazanç gayesi düşünmeden büyük bir çiftlik satın alıp burasını mektep haline getiren Nuri Demirağ'ı ne kadar tebrik etsek yeridir. Kendisine memlekete hayırlı mesaisinde muvaffakiyetler dilerim”⁹⁵⁹.

⁹⁵³ *Kurun*, 29 Mayıs 1935, s. 1.

⁹⁵⁴ Nuri Demirağ hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleri*, Nu. D Matbaası, İstanbul, 1957.

⁹⁵⁵ Ender Tuna, *Türkiye İktisadi Kalkınma Sürecinde Girişim Örneği: Nuri Demirağ*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 49.

⁹⁵⁶ Hasan Bedrettin Ülgen, “Memleketimizde Havacılık Faaliyeti”, *Vakit*, 18 Ağustos 1941, s. 2.

⁹⁵⁷ Ülgen, “Memleketimizde Havacılık Faaliyeti”, s. 2.

⁹⁵⁸ Yekta Ragıp Önen, “İlk Mektep Tayyaresi Divriğe Gidip Geldi”, *Vakit*, 8 Teşrin-evvel 1941, s. 3.

⁹⁵⁹ Önen, “İlk Mektep Tayyaresi Divriğe Gidip Geldi”, s. 3.

Cumhuriyet döneminde ulaşımda inkişafın sağlandığı alanlardan birisi de demiryollarının tesis edilmesidir. Cumhuriyet döneminde demiryolunun tesis edilmesindeki başarının sırrını Mehmet Asım “Devletçilik” politikasının tatbik edilmesine dayandırır⁹⁶⁰. Mehmet Asım “Afyon-Antalya Hattı” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet döneminde girişilen demiryolu siyaseti hakkındaki düşüncesini paylaşmıştır. Mehmet Asım, 1928’den beri modernleşmeye çalışan demiryolu siyasetinin hız kazandığını söyler. Afyon ve Antalya arasında yapılacak olan demiryolunun Türk ulaşımına büyük katkı sağlayacağını belirtir⁹⁶¹.

Cumhuriyet döneminde ulaşımda bu gelişmeler meydana gelirken, bayındırlık sahasında belli başlı adımlar atılmıştır. Mehmet Asım, Cumhuriyet döneminde yapılan önemli faaliyetlerden birisinin hükûmet konakları ve devlet dairelerinin inşa edilmesi olduğunu söyler⁹⁶². Mehmet Asım düşüncesini Osmanlı dönemiyle mukayese eder. Osmanlı’nın altı yüz yıllık tarihinde idarî teşkilatlanmada göçebe zihniyetinden kurtulamadığını bunun sonucu olarak da; vilâyetlerin bile hükûmet konaklarından mahrum bırakıldığına dikkat çeker. Osmanlı döneminde devlet yönetiminde resmî işlerin yürütüldüğü yerin adına “Babiâli” adı verildiğini, Babiâli’nin Meşrutiyet inkılâbından sonra yandığı ve bundan sonra tamirini bile yapılmadığını ifade etmiştir⁹⁶³.

Cumhuriyet dönemiyle Eskişehir’de ve Ankara’da resmî dairelerin yapıldığını; fakat Cumhuriyet hükûmetinin bayındırlık politikasında sadece Ankara’yla sınırlı kalmadığını söyler. Mehmet Asım, ülkenin en ücra köşelerine devlet dairelerin inşa edildiğini söyler. Ve demiryolu siyasetinde şarktan garbe, şimalden cenuba kadar memleketin her tarafının çelik ağlarla örüldüğüne dikkat çeker. Mehmet Asım, hükûmet konakları, yeni hastaneler, mektepler, kışlalar, karakollar, yapılmasını Cumhuriyet tarihinde terakki yolunda önemli adımlar olarak telakki eder⁹⁶⁴.

⁹⁶⁰ Mehmet Asım, “Devletçi Türkiye”, *Vakit*, 24 Nisan 1931, s. 1.

⁹⁶¹ Mehmet Asım, “Afyon-Antalya Hattı”, *Vakit*, 10 Ocak 1933, s. 1.

⁹⁶² Asım Us, “Devlet Dairleri ve Otoritesi”, *Kurun*, 7 İkincikanun 1938, s. 1.

⁹⁶³ Us, “Devlet Dairleri ve Otoritesi”, s. 1.

⁹⁶⁴ Us, “Devlet Daireler ve Otoritesi”, s. 1

Cumhuriyet döneminde Doğu Karadeniz’de, Trabzon’da büyük bir hastane yapılması plânlanmıştır. Mehmet Asım Trabzon’da yapılacak bir hastanenin; bu bölgelerden İstanbul’a tedavi ve ameliyat için gelen hastaların için hem yolda geçen zaman kaybını önleyeceğini hem de parasal olarak onları zor durumda kurtaracağını ifade etmiştir. Ayrıca Trabzon’da modern ve büyük bir hastane kurulduktan sonra hastaların İstanbul’a gelmesi son bulacaktır⁹⁶⁵.

⁹⁶⁵ Asım Us, “Trabzon’da Büyük Hastane”, *Kurun*, 9 Şubat 1936, s. 1.

SONUÇ

Araştırmanın muhtevasını oluşturan Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim Us Türk basın dünyasının seçkin kişilerindendir. Bu çalışmada Us kardeşlerin hayatları ve Cumhuriyet dönemindeki fikir yazıları tetkik edilmiştir. Us kardeşler gerek serdettiği fikirler gerekse neşrettiği gazeteler ve mecmualarla Türk modernleşmesinin ikinci safhası olan Cumhuriyet modernleşmesinin “hazırlayıcı kadrosu” içerisinde önemli bir yer işgal etmişlerdi. Başka bir ifadeyle Us kardeşlerin Cumhuriyet modernleşmesinin terakkisine etkileri/katkıları Vakit matbaasında neşrettikleri süreli yayınlar vasıtasıyla sağlanmıştı. Araştırmada, *Vakit* gazetesindeki fikir yazıları çerçevesinde Cumhuriyet döneminde değişen olaylar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Us kardeşler arasında *Vakit* gazetesinde sıklıkla makaleler kaleme alıp görüş bildiren Mehmet Asım Us olmuştur. Araştırmada onun görüşleri daha ön plana çıkmıştır.

Us kardeşler, Manisa'nın Gördes ilçesinde varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişlerdi. Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar Gördes'te ilköğrenimi tamamladıktan sonra İstanbul'da yüksek eğitim alarak burada hayatlarını idame ettirmeye başlamışlardı. Bundan sonra, eğitimlerinin ardından, kardeşlerin gazetecilik ve muharrirlik süreci başladı. Us kardeşler; Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim Us'lar çok yönlü şahsiyetlerdi. Aile bireylerinin hepsinin Fransızca bilmesi ve Galatsaray Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, İngiliz Erkek Okulu'nda öğretmenlik yapmaları onların Batı medeniyet ve kültürleriyle irtibat kurmalarını sağlamıştı.

Araştırmada, Us kardeşlerin sahibi olduğu Vakit gazetesinin Tek Partili Cumhuriyet döneminde CHP'nin basın sözcüsü konumunda olduğu tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 4 Şubat 1924 tarihinde İzmir'de dönemin önemli gazetecileriyle bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda gazetecilere Türk inkılâpları hakkında bilgi verip, desteklerini istemiştir. Mehmet Asım, “Türk matbuatı büyük rehberin arkasında bir kuvvet olarak yürüyecektir,” ifadesi Tek Partili Cumhuriyet

döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin; yâni iktidarın yanından yer alacağını ilk işaretiydi⁹⁶⁶.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiper Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından sonra gazeteciler arasında fikir ayrılıklarının yaşandığı görülmüştür. Muhalefet partisi TpCF'ye verilen destekler sebebiyle İstanbul'daki muhalif gazete ve gazeteciler ile iktidar arasında gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasıyla muhalif basını tahakkümü altına alınarak kapatılmıştır. Bu süreçte, Us kardeşler ve *Vakit* gazetesi iktidarı destekleyici yayınlar yapmıştır. Bunda, Mehmet Asım ve Hakkı Tarık Us'un Cumhuriyet Halk Fırkası'nda hem gazetecilik hemde milletvekilliği görevini aynı anda yerine getirmeleri etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulması ve sonrasında kısa sürede kapatılması İstanbul gazetecileri tarafından eleştirilmiştir. Böyle bir dönemde, Mehmet Asım ve Hakkı Tarık Us, SCF'nin kapatılmasını eleştirmeyerek, CHF'nin yanından yer almıştır. Basın toplumu aydınlatıcı bir araç konumundadır. Bu sebepten basın her dönemde objektif olmak zorundadır. Ayrıca, gazeteciler dönemin iktidarlarına karşı her zaman mesafeli durması gerekmektedir. Gazete ve gazeteciler tarafsızlık ilkesini benimsemeleri gerekmektedir. Fakat dönemin konjonktürel yapısı gereği gazete ve gazeteciler iktidar partileriyle irtibatlı olmak zorunda kalmıştır. Basın halkın dili, gözü ve kullağıdır. Eğer basın-siyaset ilişkisinin derecesi artarsa, halksız bir basın anlayışı ortaya çıkar. Us kardeşler ve *Vakit* gazetesi Tek Partili Cumhuriyet döneminde, belirtilen nedenlerle iktidarın bir politikası geliştirmiş ve izlemişlerdir.

Araştırmanın, diğer konusu olan, Türk modernleşmesi, tarihsel dönem olarak iki safhada tezahür etmiştir. Birinci safhada Osmanlı'nın güç kaybetmesi ve eski gücüne yeniden kavuşmak için başlatılan arayış dönemidir. İkinci Safha Osmanlı Devletinin inhitata uğraması ve sonrasında gelen Millî Mücadele'nin muvaffakiyetiyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecidir. Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle Türkiye yeni bir sürece girmiştir. Bu süreçte yaşanan modernleşme

⁹⁶⁶ Mehmet Asım, "İzmir Seyahati", *Vakit*, 8 Şubat 1924, s. 1.

girişimleri siyasal, sosyal, eğitim, ekonomik ve kültür alanlarda değişime sebebiyet vermişti.

Cumhuriyet döneminde modernleşme olgusu muasır medeniyetler seviyesini yakalamaktı. Bunun için modern olanı arama süreci başlatıldı. Bu süreçte modern olan, Batı medeniyeti hedef haline getirildi. Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı modernleşmesinden ayıran özellik; daha merkezi olması ve normatif kuralların daha keskin bir şekilde tatbik edilmesidir. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı Batı devletlerden, medeniyetlerinde geri kalmasıyla birlikte kendi iç dinamiklerini sorgulama sürecini girmiştir. Bu süreçte Osmanlı devletinin yaşadığı modern olma süreci “millitar modernleşmeyi” takip ve tatbik etme girişimleriydi. Bundan sonra Tanzimat dönemiyle salt taklitçiliğe evirildi. Meşrûtiyet devriyle birlikte taklitçilik yerini fikirlerin ve ideolojilerin daha içselleştiği bir dönem olarak ortaya çıktı. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin yokolmasını önlemek için demokratikleşme girişimlerine tevessül edildi. Fakat bu arayış ve girişimler Osmanlı Devleti'nin yıkılışına çare olmadı.

Cumhuriyet ilânı ve Yeni Türkiye'nin kurulmasından sonraki süreçte uygulanan, modernleşme girişimlerinin daha çok merkezden çevreye doğru yayıldığı görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı inkılâplar normatif ve hukuki temele dayandırıldı. Böylece hukuksal zeminde icra edilen inkılâplar meşru hale getirildi. Dahası; inkılâplar ışığında Türk toplumunun modernleşmesi daha hızlı gerçekleştirildi. Bu süreçte Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar neşriyat yaptıkları gazete ve dergilerle sürecin içerisinde olmuştur. Fikirleriyle Cumhuriyet modernleşmesine hizmet etmişlerdir.

Araştırmada, Us kardeşlerinin Cumhuriyet modernleşmesi üzerine mülahazaları fikir yazılarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet modernleşmesinin tekâmülüne yönelik görüşler serdettikleri ortaya çıkarılmıştır. Us kardeşlerin serdettikleri düşünceleri aşağıda şu şekilde değerlendirebilir.

Cumhuriyet döneminde modernleşme adına yapılan hamlelerin tezâhür ettiği ilk alan siyasi platformdur. Türkiye'nin siyasi modernleşme sürecinde, başka bir ifadeyle; Türkiye'nin demokratikleşmesi serüveninde yenileşme taraftarı olanlarla kadim geleneği içselleştirenler arasında meşruiyet krizlerinin yaşandığı görülmüştür. Cumhuriyet'in ilânı, Halifeliğin ilga edilmesi ve akabinde Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması bu krizlerin yaşanmasındaki önemli amillerdendi. Mustafa Kemal Atatürk; siyasal modernleşme sürecinde; bu krizi aşmak için reformlarını ve fikirlerini, yâni Kemalist ideolojisini başarılı bir şekilde tatbik ettirdi. Bu süreçte; Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim'in fikriyatı Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği Kemalist fikir yapısıyla örtüşmektedir.

Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim'in Cumhuriyetin ilânında birleştiği nokta; Türk milletinin millî egemenliğinin sağlanması ve Türk milletinin esaretten kurtulması adına önemlidir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'de Us kardeşlerin tahayyülünde kutlu bir kılavuzdur. Siyasal modernleşme sürecinde konuyla ilgili en fazla görüş serdedip bunu yazılarıyla nakleden Mehmet Asım ve Hakkı Tarık olduğu da görülmüştür.

Mehmet Asım'a göre; Cumhuriyet modernleşme sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı en büyük icraatlardan biri Halifelik makamının kaldırılmasıdır. Halifeliğin kaldırılması seküler ve akıl esasına dayanan bir devlet anlayışının tesis edilmesi yolunda önemlidir. Mehmet Asım, devlet yönetiminde daima seküler bir devlet anlayışını benimsedikleri tespit edilmiştir.

Mehmet Asım ve Hakkı Tarık çok partili yaşama geçiş denemelerinde demokrasi bilincinin gelişimini fark ettikleri görülmüştür. Fakat onların çok partili sistemi yerine tek parti sistemi savunmalarına iten ana etken; Cumhuriyet Halk Partisi'nde milletvekili görevinde bulunmalarındır. Bu yüzden Hakkı Tarık ve Mehmet Asım tek partili sistemin Türkiye'de uygulanmasına taraftar olmuşlardır.

Us kardeşlerin “Cumhuriyetin bânisi Mustafa Kemal Atatürk'e” yönelik düşünceleri hep müspet olmuştur. Atatürk'e sevgi ve bağlılıklarını ölünceye kadar

yüreklerinde taşımışlardır. Onların fikirsel yapılarında Kemalizm çizgisinin izleri bu hayattan ebedî hayatta intikal edene kadar görülmüştür. Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim'in Kemalizm düşüncesini, Türkiye'nin modernleşmesinde önemli bir unsur olarak telakki ettikleri görülmüştür.

Us kardeşlerin Mustafa Kemal Atatürk'e karşı yapılan ithamlara karşı savunma mekanizması olarak kullandıkları araç *Vakit* gazetesi ve gazetede kaleme aldıkları düşün yazılarıdır. Özellikle Kazım Karabekir'in *Vakit* gazetesine gönderdiği mektuplar ve serdettiği fikirlerin karşısında Mehmet Asım kendi fikirini serdederek Mustafa Kemal Atatürk'ün yüceliğini muhafaza etmeye çalışmıştır. Ayrıca; Mustafa Kemal Atatürk *Vakit* gazetesi ve Mehmet Asım'a güvenmesinden dolayı Hatay Sorunu'nda kaleme aldığı yazıları, Mehmet Asım'ın gazetede başmakalelerini neşrettiği köşesinde "Asım Us" müstearıyla yayınladığı tespit edilmiştir⁹⁶⁷.

Türkiye'de Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde din anlayışı lâiklik prensibi ve bilim esası temel alınarak şekillenmiştir. Cumhuriyet devrinde din alanında yapılan en büyük değişiklik Türkçe ibadet olmuştur. Us kardeşler, Türkçe ibadet yapılmasına taraftardı. Ayrıca Mehmet Asım, din adamlarının Batı'daki din adamları gibi pozitif ilimler almasını savunmuştur. Çünkü ilim ve fennin Cumhuriyet modernleşme terakkisini sağlayacağı kanaati hâkimdi. Dinin teceddüde mâni olmadığı fikirini savunmuştur. Mehmet Asım'ın seküler ve pozitivist bir yaklaşım sergilediği anlaşılmıştır.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde dilde yenileşme hareketleri Türk tarihi açısından önemlidir. Us kardeşler Cumhuriyet döneminde dil alanında yapılan yenileşme girişimlerini savunmuşlardır. Onların dildeki yenileşme üzerinde hemfikir oldukları nokta; dildeki özleşmenin başarılı bir şekilde tatbik edilmesi halinde, Yeni Türkiye'nin tekâmülünü gerçekleştirecek bireylerin aydınlatılmasını sağlayacaktı. Ayrıca, bu reformu millileşmek adına da bir kazanım olarak telakki etmişlerdir.

⁹⁶⁷ Bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafında yazılan bu makaleyi tespit eden ve yayınlayan Niyazi Ahmet Banoğlu olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Nurichan Kesim, *Atatürk'ün Başmuharriri ve Atatürk'ün Kulübesi*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1957, ss. 14-27.

Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadın birey olarak kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlarından en önemlisi seçme ve seçilme hakkına sahip olmasıdır. Bununla birlikte kadın erkek arasında cinsiyet ayırımına son verildiği, kadının kamusal alanın parçası hâline geldiği de bir dönemdir. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde zaman zaman kadınının araçsallaştırıldığı da olmuştur. Us kardeşlerden Mehmet Asım Türk kadının ulviliğini İstiklâl Harbi'nde cephelede sırtlarında mühimmat taşıyarak gösterdiklerini belirtir. Mukaddes Türk kadını Cumhuriyet'le birlikte hak ettiği yere vasıl olmuştur. Kadının birey olarak erkekten ayrı düşünülemeyeceğini ve kadının kamusal alanın bir parçası olması yönünde görüşünü serdetmiştir.

Cumhuriyet döneminde toplumsal alanda yapılan modernleşme girişimlerinin zahirdeki ana hedefi; modern olan hayatı yakalamaktı. Bunun için hedef modern hayatın merkezi olan, Batı dünyası esas alındı. Yani Batılılaşma hedef haline getirildi. Fakat Atatürk'ün başlattığı Batılılaşma girişimi salt Batı'nın kültür kodlarını takip ve tatbik etmek değildi. Cumhuriyet döneminde yapılan “modern hayata” yönelik paradigma değişimindeki nihai amaç; ahlâklı Batılılaşma olgusu yaratılarak topluma benimsetmektir. Us kardeşler de “modern hayata” yönelik serdettikleri düşünceleri bu minvâlde değerlendirmiştir. Us kardeşlerin salt Batı merkezli bir düşünce yapıları olmamıştır. Onların Batılılaşma düşüncesi Atatürk'ün muasır medeniyete vasıl olma düşüncesiyle koşuttu.

Cumhuriyet döneminde iktisadi sahada yapılan modernleşme girişimleri kayda değerdi. Us kardeşlerin Cumhuriyet iktisadi inkişafı üzerinde hemfikir oldukları nokta; Millî Mücadele döneminde yaşanan harpler ülkeyi iktisadi buhrana sokarak iflâsa sürükledi. Cumhuriyet'le birlikte sıkı devletçilik politikası prensibi doğrultusunda ülkenin tüm kaynaklarını üretime aktarması ve bunun sonucunda gerçekleşen sanayileşme serüveni iktisadi inkişaftaki başarının sırrıydı. Özellikle Mehmet Asım, Devletçilik prensibinin tatbik edilmesini savunmuştur. Devletçilik prensibine dayanan millî unsurların hâkim olduğu Türk ekonomisinin sanayileşmede atılımı yapacağını ve bu şekilde Türk Cumhuriyeti'nin ilerleyeceği görüşünü serdetmiştir.

Cumhuriyet Döneminde eğitim ve kültür alanından yapılan modernleşme girişimleri önemli değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu değişimler, kültür ve medeniyet değiştirme projesi olarak da nitelendirilmektedir. Fakat Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim'in mutabık olduğu nokta; Atatürk idaresinde yapılan girişimler Türk insanını tenvir etme projesidir. Bunun için Arap Harfleri yerine Latin Harflerine geçilmesi, Tehvid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitimde birliğin sağlanarak nakli ilimlerin yerine akli ilimlerin ağırlık kazanması Türk insanın tekâmülüne yöneliktir.

Hakkı Tarık ve Mehmet Asım köhneleşmiş kurumların yeniden revize edilmesini ve gerekirse yeni kurumlarının tesis edilmesini ısrarla savunmuşlardır. Darülfünûn yerine üniversite kurumlarının kurulmasını Hakkı Tarık ve Mehmet Asım olumlu bir gelişme olarak addederler. Hakkı Tarık Darülfünûn'daki düşüncesinin temelini Emrullah Efendi'nin "Tûba Ağacı Nazariye"siyle ilişkindirmiştir. Devletini seçkin bireyler yetiştirmesi için müspet ilimlere eğitimde ağırlık verilmesi kanaati taşımaktaydı. Mehmet Asım'da Darülfünûn kurumunun üniversiteye dönüştürülmesi ve modernleşmesi önemli bir adım olarak nitelendirmektedir. Us kardeşler yabancı eğitimcilerin üniversitede çalışmalarını kazanım olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyet döneminde üniversitede yapılan reform birlikte pozitif bilimin ortaya çıkmasıyla bu sahada çalışacak bilim insanlarına gereksinim duyulduğunu bunun için yabancı bilim insanlarının ülke bilimine ve Türk gencinin yetiştirilmesinde yarar sağlayacaklarını telakki ederler. Ayrıca Cumhuriyet döneminde, Avrupa'ya eğitim alması için gönderilen Türk gençlerinin Cumhuriyet modernleşmesinin yeni yüzleri olacağını ve Türkiye'nin inkişafı için büyük bir kazanım sağlayacağını düşünmüşlerdir.

Mehmet Asım, Hakkı Tarık ve Hasan Rasim Us'un Cumhuriyet döneminde aydın bir aile olmalarını sağlayan etmen; "okuma ve yazma" sözcüklerinde gizlidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçildiğinde Türkiye'de okuma ve yazma oranı çok düşüktü. Harf İnkılabı'yla birlikte Türkiye'de özellikle köylerde okuma ve yazma seferberliği başlatıldı. Mehmet Asım'da köylerdeki insanların eğitimi ve onların aydınlatılması gerekliliğini belirtmiş ve sık sık eleştirilerde bulunmuştur.

Sonuç olarak Us kardeşler hakkında genel bir değerlendirme yapılırsa, çoğunlukla kalem kavgasına karışmayan, Tek Partili Cumhuriyet döneminde iktidara yakın duran, Atatürk ve Kemalizm çizgisinde yayınlar yapan bir gazeteci ailedir. Cumhuriyet döneminde Bâbüâli Türkiye'nin fikir ve siyaset dünyasına yön veren bir mecra'ydı. Türkiye'nin fikir hayatına yöne veren gazeteler İstanbul Cağaloğlu semtinde toplanmıştı. Ankara Caddesi Türk Kültür hayatının kalbinin attığı yerd. Us ailesi kurdukları *Vakit* gazetesıyla Cağaloğlu'nda neşriyatlar yapmış ve birçok gazetecinin yetişmesine vesile olmuşlardır. Us kardeşler edindikleri bilgi birikimi ve tecrübeyi genç gazetecilere aktarmışlardır.

Gazeteci Us kardeşlerin Türk basınına ve yakın tarihimize yaptıkları hizmetler yadsınamaz. Gazeteci Us ailesini ve devrini tanımak, onların kaleminden Cumhuriyet döneminde modernleşme alanındaki gelişmeleri anlamak ve yorumlamak açısından çalışmamız Türk toplumuna faydalı olacaktır. Türk basın tarihiyle ilgili birçok muharririn yaşamları ve görüşleri araştırılmaya beklemektedir. Bu konu üzerine tezlerin ve araştırmaların yapılması Türk basını ve yakın tarihimiz adına gelecekte önemli bilgi kaynakları olacaktır.

KAYNAKLAR

A-) Arşivler ve Resmi Belgeler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi

T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi

T.C. Konya Selçuklu Nüfus Müdürlüğü Arşivi

TBMM Arşivi

Ankara Millî Kütüphane Başkanlığı

TBMM Mazbatalar

TBMM Zabıt Cerideler

T.C. Resmi Gazete

B-) Gazete ve Dergiler

Dergâh (11 Nisan 1337-5 Ocak 1339).

Donanma (1 Ocak 1917- 1 Aralık 1917).

En Son Dakika (1 Eylül 1939- 1 Ocak 1953).

Haber Akşam Postası (11 Ocak 1932-8 Ağustos 1941).

Hakikat Anadolu Sesleri (7 Şubat 1911-27 Temmuz 1912).

Hâkimiyeti Milliye (10 Temmuz 1931- 30 Temmuz 1931).

Kurun (22 Kasım 1934-31 Aralık 1938).

Resimli Hafta (17 Eylül-1938-2 Eylül 1939).

Sabah (1 Ocak 1916- 31 Aralık 1917).

Son Saat (16 Mart 1925-2 Aralık 1928).

Tanin (7 Ocak 1910-26 Kasım 1913).

Vakit (17 Ekim 1917- 30 Aralık 1947).

C-) Kitap ve Makaleler

ABADAN, Yavuz, "Tanzimat Ferman'ının Tahlili", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İncılık), Phoneix Yayınları, İstanbul, 2006.

Abdurrahman, Şeref, *Tarihi Musâhabeler*, İstanbul Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339.

ACEMOĞLU, Daron, James A. Robinson, *Economic Orginis of Dictatorship and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

ACEMOĞLU, Daron, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik, Yoksulluk Kökenleri*, (Çev. Faruk Rasim Velioglu), Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

(ADIVAR), Halide Edip, Mehmet Asım (Us), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfkı (Atay), *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik*, 1. Baskı, Akşam Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1338.

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.

AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul, 2016.

Ahmet Midhat Efendi, *Dürdane Hanım*, (Der. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1951.

Ahmet Rasim, *Ahmet Rasim ve Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Emir Yayınları, İstanbul, 1999.

Ahmet Rıza, *Anılar*, 1. Baskı, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmet Rasim Efendi, *Hülasatü'l-İtibar (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, (Haz. Osman Köksal), 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

Ahmed Selahaddin, *Hukuki ve Siyasi Tetebbular*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1339.

AKAD, Lütfi Ömer, *Işıkların Karanlık Arasında*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

(AKÇURA), Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Matbaay-ı İçtihad, Kahire, 1907.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV Yayınları, İstanbul, 2000.

- AKIN, Rıdvan, *Osmanlı Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918*, Der Yayınları, İstanbul 2002.
- AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Tarihi*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1997.
- AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi-Osmanlı Devleti (1600-1908)*, C. III, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Mehmed Fuad Köprülü (1860-1966)”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, ss. 471-486.
- AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, 2009.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınevi, Ankara, 2010.
- ALBAYRAK, Nurettin, “Hüseyin Kâzım Kadri”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul, 1998, ss. 554-555.
- ALBERİ, Sabuncuzâde Luis, *Sultan Abdülhamid'in Hal Tercümesi*, (Haz.: Mahir Aydın), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.
- ALKAN, Necmettin, *Mutlakiyet'ten Meşrutiyet'e II. Abdülhamid ve Jön Türkler*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2009.
- ALLAN, Stuart, *Journalism Critical Issues*, Open University Press, New York, 2005.
- ARABACI, Caner, “Sebilürreşad'ın Cumhuriyet ve Yeniliklere Bakışı”, *Selçuk İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, C.I, S. 1, Konya 1999, ss.13-23.
- ARABACI, Caner, “Eşref Edib Fergan ve Sebülürreşad”, *Modern Türkiye'de Düşünce Siyasi Düşünce İslamçılık*, C. VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss.99-102.
- ARABACI, Caner, Adem Demirsoy, Bünyamin Ayhan, Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2009.
- ARAI, Masami Arai, *Jön Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- ARAI, Masami, “Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003. s. 180.
- ARALOV, Semyon İvanoniç, *Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları (1922-1923)*, (Çev. Hasan Âli Ediz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

- ARIKAN, Zeki, *Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Basını (30 Eylül 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- ARNOLD, David, *Coğrafi Keşifler Tarihi (1400-1600)*, (Çev. Osman Bahadır), Alan Yayınları, İstanbul, 1995.
- ALTUN, Fahrettin, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.
- ATA, Feridun, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa*, Temel Yayınları, İstanbul, 2008.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Der: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar)*, Sena Matbaası, İstanbul 1980.
- ATAY, Falih Rıfki, *Babanız Atatürk*, Ertu Matbaası, İstanbul, 1980.
- ATAY, Falih Rıfki, *Batış Yılları*, Profil Yayınları, İstanbul, 2004.
- ATEŞ, Ahmet Emre, "Cumhuriyet Modernleşmesinin Bunalımları", *Cumhuriyet ve Modernleşme*, (Ed. Ahmet Emre Ateş), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015.
- ATEŞ, YURTSEVER, Nevin, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, 1994.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1968.
- AYBARS, Ergun, *İstiklâl Mahkemeleri*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam (1922-1938)*, C. III, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- AYDIN, Mustafa, *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.
- AYDOĞAN, Metin, *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005.

- AYSAL, Necdet, “Atatürk Döneminin İç Politikası” *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti*, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, Nurichan Kesim, Atatürk’ün Başmuharriri ve Atatürk’ün Kulubesi, Ercan Matbaası, İstanbul, 1957.
- BARDAKÇI, Murat, *Enver*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- BAUMAN, Zygmunt, *Modernitiy and Ambivalence*, Polity Press, 1993.
- BAYAR, Celâl, *Bende Yazdım*, Sabah Kitapları, C. V, İstanbul, 1997.
- BAYAZOĞLU, Ümit, “Koca Kütüphane Tehlikede”, *Cumhuriyet Kitap*, S. 34, 19 Ekim 1990, s. 14.
- BECK, Ulrich, *Siyasallığın İcadı*, (Çev. Nihat Ülner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- BEGTİMUR, Mehmet, “İlk Matbaanın Mucidi”, *Uluslararası Uygur Araştırmalar Dergisi*, S. 12, Nevşehir, 2018, ss. 160- 165.
- BELGE, Murat, *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni Milliyetçilik*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- BELGE, Murat, *Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- BELGE, Murat, *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya, Türkiye*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2014.
- BELGE, Murat, *Step ve Bozkır (Rusça ve Türkçe Edebiyatta, Doğu - Batı Sorunu ve Kültür)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- BEREND, İvan T., *An Economic History of Twentieth Century Europe*, Cambridge University Press, 2006.
- BERGSON, Henri, *Gülme*, (Çev. Devrim Çetinkasap), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- BERK, Bekir, “H.z Muhammed (S.A.S)’in Çeşmesi”, *Zafer*, S. 15, 1978, ss. 4-6.
- BERKES, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- BERMANN, Marshall, *All That is solid Melt Into Air*, Penguin Books, New York, 1982.

- BEYDİLLİ, Kemal, "II Mahmud (1808-1839)", *DİA*, C. XXVII, Ankara, 2003, ss. 352-357.
- BEYDİLLİ, Kemal, "III. Selim", *DİA*, C. XXXVI, İstanbul, İstanbul, 2009, ss. 425-426.
- BEYHAN, Mehmet Ali, "Lastik Said Bey (1848-1921)", *DİA*, C. XXXV, İstanbul, 2008, ss. 549-551.
- BİÇER, Bekir, *Modernist Müslüman Mustafa Kemal*, Ebabel Yayınları, Ankara, 2008.
- BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi VI Dönem (1939-1945)*, C. IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2006.
- Birinci Türk Tarih Kongresi (Konferanslar, Münakaşalar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, ss. 307-320.
- BLOKLAND, Hans, *Modernization And Its Political Consequences: Weber, Mannheim and Schumpeter*, Yale University Press, New Haven, 2011.
- BORA, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- BORAK, Sadi, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Ak Yayınları, İstanbul, 1981.
- BORATOV, Korkut, *Türkiye'nin İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BÜLBÜL, Gül, "İslahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve İslahat Fermânı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. II, 1989, ss. 157-179.
- CAPORAL, Bernard, *Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1923-1970)*, (Çev. Ercan Eyüpoğlu), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.
- CEBESOY, Ali Fuad, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.
- CEBESOY, Ali Fuad, *Siyasî Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyet'e*, C. II, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- CEVRİ, *İnkılâb Niçin ve Nasıl Oldu*, Matbaa-i İctihâd, İstanbul, 1909.
- CEZAR, Mustafa, *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. VI, Güven Yayınevi, İstanbul, 1972.
- CROMPTON, Samuel Willard, *Ferdinand Magellan And The Quest To Circle The Globe*, Chelsea House Publisher, Bromall, 2006.

- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ÇAKIR, Hamza, "Tercümân-ı Ahvâl", *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, ss. 495-497.
- ÇAVDAR, Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.
- ÇELİK, Hüseyin, *Ali Suavi*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- ÇELİK, Hüseyin, "Muhbir", *DİA*, C. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 32-34.
- ÇİĞDEM, Ahmet, *Bir İmkân Olarak Modernite Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- ÇOKER, Fahri, *Milli Mücadele Dönemi ve TBMM I. Dönemi*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- ÇOKER, Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları, No: 12, Ankara, 1996.
- ÇUFALI, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- VIII. Dönem (1946-1950)*, C:III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 46, Ankara, 2012.
- ÇULCU, Murat, *İttihat ve Terakki I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e*, E yayınları, İstanbul, 2011.
- DAVER, Abidin, "II. Abdülhamid Devrinde Donanma", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. III, S. 29, Mayıs: 1952, s.1489.
- DAVİSON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (Çev. Osman Akınhay), Papirus Yayınevi, İstanbul, 1997.
- DAVİSON, Andrew, *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- DELALOĞLU, Besim F., *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanpınar Fetişizmi*, Kadim Yayınları, Ankara, 2016.
- DELİORMAN, Necmettin, *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleri*, Nu. D Matbaası, İstanbul, 1957.
- DEMİR, Faiz, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1955.
- DEMİREL, Ahmet, *Tek Parti İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- DİYAR, Sacit, *Didâr-ı Hürriyet Kart Postlarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

- DUFFY, Christopher, *The fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great (1680-1789)*, Routledge, London, 1985.
- DURAN, Tülay, *Padişah Portreleri (Portraits of Ottoman Empire's Sultans)*, TTT Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- DÜNDAR, Fuad *İttihat ve Terakki'nin Müslümân İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- DÜNDAR, Fuad, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendsiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ebbuziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 1. Baskı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- EBUZZIYA, Ziyad, "Ceride-i Havâdis", *DİA*, C. VII, İstanbul, 1993, ss. 406-407.
- ECEVİT, Bülent, *Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.
- EĞİLMEZ, Mahfi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.
- EĞİLMEZ, Mahfi, *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018.
- ENGİN, Vahdet, "Türk Modernleşmesi ve Cumhuriyet'in Tarihi Temellerinin Atılması" *Modern Türkiye*, (Ed. Süleyman Beyoğlu, Ali Satan), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- ER, Turgut, *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.
- ERAY, Nazlı, *Sis Kelebekleri*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.
- ERDEM, Hakan, *Tarih Lenk Kusursuz Yazarlar Kâğıttan Metinler*, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2010.
- ERMAN, Azmi Nihat, *İzmir Suikasti ve İstiklâl Mahkemeleri*, Temel Yayınları, İstanbul, 1971.
- EROĞLU, Hamza, *Atatürkçülük*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.
- EROĞLU, Nazmi, *Ayıcı Arif*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.
- ERSÖZ, İsmet, "Hulâsatü'l Beyân", *DİA*, C. XVIII, İstanbul, 1998, ss. 141-143
- ERTAN, Veli, "Rifat Börekçi Türkiye'nin İlk Diyanet İşleri Başkanı (1860-1941)", C. VI, *DİA*, ss. 325-326.

- (FERGAN), Eşref Edip, “Avrupalılar Osmanlı Devleti’nin Temelini Nasıl Çökerttiler?”, *Sebülreşad*, C. 2, S. 24, ss. 140-145.
- FİNKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- FİNKEL, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gazeteciler Cemiyeti ve Kırk Yıl*, Gazeteci Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986.
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti, C.I, Ankara 1927.
- Georg Oğulukyan’ın Ruznamesi 1806-1811 İsyancıları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1702, İstanbul, 1972.
- GEORGEON, François, “Kemalist Dönemde Türkiye’de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bakış (1919-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, S. 17, Mart 1990, ss. 321-335.
- GEORGEON, François, *Sultan Abülhâmid*, (Çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- GENÇOSMAN, Kemal Zeki, Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk Ansiklopedisi*, C. X, May Yayınları, İstanbul, 1981.
- GENTİZON, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyunan Doğu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2001.
- GERÇEK, Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- GEZGİN, Süha, *Edebi Portreler*, (Haz: Beşir Ayvazoğlu), Timaş Yayınları, İstanbul 1999.
- GİDDENS, Anthony, *The Consequences of Modernity*, Standford University Press, 1990.
- GİNGERAS, Ryan *Mustafa Kemal Atatürk Heir to an Empire*, Oxford University Press, 2015.
- GOODWIN, Godfrey, *Yeniçeriler*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

- (GÖKALP), Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1339.
- (GÖKALP), Ziya, *Türkleşme, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yeni Mecmua, İstanbul, 1918.
- GÜLSOY, Ufuk, “Celâleddin Ârif (1875-1930)”, C. VII, *DİA*, İstanbul, 1993, ss. 246-247.
- GÜNALTAY, Şemsettin, “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *Belleten*, C. III, S. 10, Nisan 1939, ss. 272-275.
- GÜNEŞ, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem (1935-1939)*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları, No: 26, Ankara, 1997.
- GÜLERYÜZ, Naim A., *Türk Yahudi Basın Tarihi*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 2015.
- GÜLNAR, Birol, Şükrü Balcı, *Yeni Medya ve Kültürleşen Toplum*, Literatürk Yayınları, Konya, 2011.
- GÜRER, Turgut, *Atatürk’üm Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.
- GÜRSOY, Yaşar, *Çankaya’nın Kalemşöürü Bilinmeyenlerle Falih Rıfka Atay*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2014.
- GÜVENTÜRK, Faruk, *Lâiklik Prensibi ve Atatürk*, Erler Matbaası, İstanbul, 1978, s.7.
- HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1988.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “Batılılaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, ss. 148-152.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, 2011.
- HANİOĞLU, Şükrü, “Türkçülük”, *DİA*, C. XLI, İstanbul, 2012, ss. 551-554.
- HARDMAN, John, *Louis XVI-The Silent King*, Oxford Press, London, 2000.
- HARGREAVES, İan *Journalism A very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003.

- HARRİSON, David, *The Sociology of Modernization and Development*, Routlage Pubishing, New York, 1990.
- HAYTA, Necdet, Ünal Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011.
- HEYD, Uriel, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, (Çev. Cemil Meriç), Sebil Kitabevi, İstanbul, 1980.
- HIRSCH, Ernest E., *Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyet Atatürk Ülkesi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları: 45, Ankara, 2005.
- HOLİNGER, Robert, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım*, (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, "Hüseyin Cahit Yalçın", *DİA*, C. XLII, İstanbul 2003, ss. 300-301.
- HUYUGÜZEL, Ömer, "Hiciv Şairi Şair Eşref (1846-1912)", *DİA*, C.XXXVII, İstanbul, 2010, ss. 304-30.
- HÜLAGU, Metin, "Sultan Abdülhamit Dönemi Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme 1897 Osmanlı Yunan Savaş Örneği", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2011.
- İHRİĞ, Stefan, *Atatürk in the Nazi İmagination*, Harvard University Pres, 2004.
- İkinci Meşrutiyet İlanı ve 31 Mart Hâdisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, (Haz. Faik Reşat Unat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
- İNAL, İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. IV, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- İNAN, Afet, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.
- İNALCIK, Halil, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Belleten*, C. LII, S. 204, Kasım 1988, ss. 987-992.
- İNALCIK, HALİL, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoneix Yayınları, İstanbul, 2006.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Köprülüler Devri*, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV-Âyânlar, Tanzimat, I. Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

- İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.
- İNAN, Yusuf Ziya, *Jön Türklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine*, Bayramşık Yayınevi, İstanbul, 1978.
- İNSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2014.
- İNUGUR, M. Nuri, *Türk Basınında İz Bırakanlar*, Der Yayınları, İstanbul 1988.
- İNUGUR, M. Nuri, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, 1. Baskı, Gazeteciler Cemiyet Yayınları No: 37, İstanbul, 1992.
- İSKİT, Servet, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1943.
- JASCHKE, Gottard, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1972.
- JEVAKHOFF, Alexandre, *Kemal Atatürk Père Foundateur de la Turquie*, Tallandier, 2016.
- KABACALI, Alpay, *Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990,
- KALIN, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.
- KALIN, İbrahim, *Barbar Modern Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*: İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- KARADAĞ, Raif, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*, Divan Yayınları, İstanbul 1991.
- KARAMAN, Mehmet Ali, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.44, Isparta, 2018, ss. 62-79.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Nizâm- Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KARAL, Enver Ziya, *Tanzimat Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- KARAVELİ, Orhan, *Sakallı Celal Bir Bilinmeyen Ünlünün Yaşam Öyküsü*, Pergamon Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Atatürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

- KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARPAT, H. Kemal, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARPAT, H. Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller* Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARPAT, H. Kemal, *Orta Asya ve Türkiye*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARS, Zafer, *1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.
- KASABA, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl*, Belge Yayınları, İstanbul, 1994.
- KAZAZ, Mete, "Geleneksel Habercilikten İnternet Haberciliğine Geçiş Sürecinde Spor Basını", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 4, Konya, 2007, ss. 220-229
- KAZICI, Ziya, "Emrullah Efendi (1858-1914)", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, ss. 165-166.
- KAYNAR, Mustafa, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimât*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- KEPENEK, Yakup, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 11. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Cumhuriyet Ya Da Birey Olmak*, İmge Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kılıçzâde Hakkı, *İtikâd-ı Batılâyâ İlân-ı Harb*, Semsî Matbaası, İstanbul, 1332.
- KIRÇAK, Çağlar, *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, İmge Yayınları, İstanbul, 1994.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001.
- KİLLİ, Suna, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Senedi İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- KİLLİ, Suna, *The Atatürk Revolution A Paradigm of Medernization*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

- KINROSS, John Balfour, *Atatürk The Rebirth of a Nation*, Littlehampton Book Services, 1964.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Jön Türkler Nerelede Yanıldı? (1908-1918)*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1991.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Sultan II. Abdülhamit Şahsiyeti ve Politikası*, 1. Baskı, Vatan Yayınları, İstanbul, 1995.
- KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk’ün Üniverite Reformu İle İlgili Notlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk*, 1. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- KODAMAN, Bayram, *Cumhuriyet Tarihi Temelleri ve Atatürk*, 2. Baskı, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları No: 2, Isparta, 2001.
- KOLOĞLU, Orhan, AKBAYAR, Nuri, *Gazeteci Bir Aile- Mehmet Aşım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us’lar*, 1. Baskı, ÇGD Yayınları, Ankara, 1996.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015.
- KONGAR, Emre, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- KORAY, Enver, “Yeni Osmanlılar”, *Bellekten*, C. LVII, S. 186, Nisan 1983, ss. 563-582.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.
- KORKMAZ, Zeynep, *Cumhuriyet Dönemi Türk Dili*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.
- KORLAELÇİ, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Kadim Yayınları, Ankara, 2014.
- KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- KURAN, Ercüment, *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

- KURAN, Ahmed Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketler ve Milli Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- KURŞUN, Zekariya, "İbrâhim Hakkı Paşa (1863- 1918)", *DİA*, C. XXI, İstanbul, 2000, ss. 311-314.
- KURŞUN, Zekariya, "Şeyh Said (1865-1925)", *DİA*, C. II İstanbul, 2016, ss. 566-568.
- KUTAY, Cemal, *Halit Paşa Ali Çetinkaya Vuruşması*, Nurgök Matbaası, 1955.
- KUTAY, Cemal, *Prens Sabahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamit ve İttihad ve Terakki*, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1964.
- KUTAY, Cemal, *Atatürk Bugün Olsaydı*, Cem Ofset, İstanbul, 1994.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Abdülâziz", *DİA*, C.I, İstanbul 1998. ss. 179-185.
- KÜÇÜK, Cevdet, " Abdülhamit-II", *DİA*, C.I, İstanbul 1988. ss. 216-224.
- KREİSER, Klaus, *Geschichte der Turkei, Von Atatürk bis zur Gegenwart*, C.H Beck, 2012.
- LANDAU, Jacob M. Landau, *Atatürk and Modernization of Turkey*, Westview Press, 1984.
- LATKA, S. Jerzy, *Atatürk Tworca Nowoczynej Turcji*, Poznanski, 2016.
- LAZAREFF, Pierre, *Fransa'da Basın Rezaletleri Yâhut, Fransa'yı Çökerten Kuvvet*, (Çev. Şevket Rado), Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1945.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Boğaç Bayür Tuna), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010.
- Meclis-i Meb'ûsan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, (Der. Hakkı Tarık Us) , I-II, İstanbul, Vakit Matbaası, 1939-1954.
- MACFARLANE, Charles, *Turkey and its Destiny: The results of Journey Made in 1847 and 1848. to Examine into State of That Country*, Philadelphia, 1850.
- MAHMUD, *Hafiyelerin Listesi*, Dersaadet, İstanbul, 1324.
- MANAZ, Abdullah, *Atatürk Reformları ve İslâm*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- MANGO, Andrew, *Ataturk The Biography of the Founder of Modern Turkey*, John Murray Publishers, 1999.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler-3*, (Der. Mümtaz Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi Makaleleri-4*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- MCNAİR, Brian, *News and Journalism In The UK*, Routledge, 2010.
- MCCARTHY, Justin, *Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, (Çev. Mehmet Tuncel), Etkilişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- MERİÇ, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- MİKUSCH, Dagorber Von, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Miralay Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı (1919-1923)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1987.
- MONNIER, Fabric, *Atatürk Naissance de la Turquie Moderne*, CNRS, 2017.
- MUMCU, Uğur, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.
- Musafa Fazıl Paşa, *Paris'den Bir Mektup*, Dersaadet, İstanbul, 1326.
- MÜCELLİDOĞLU, Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Mars Matbaası, Ankara, 1969.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.
- Namık Kemal, *Kanje Muhasarası*, (Haz. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul 1941.
- NİZAMOĞLU, Yücel, "Çanakkale Şavaşları Komutanlarından Esat Paşa'nın (Bülkat) Balkan Savaşları Sonuna Kadar Olan Hayatı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 16, Çanakkale, 2014, ss. 1-34.
- OKAY, Vahap, *Babiali Konuşuyor (Yokuşun Tükettikleri)*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1989.
- OKYAR, Ali Fuat, *Üç Devirde Bir Adam*, (Haz. Cemal Kutay), Toplumsal Yayınları, İstanbul 1980.

- OLLOFF, Jim, *The Great Explorer Ferdinand Magellan, Abdo & Daughter Publishing*, Minnesota, 2013.
- OSMANOĞLU, Sadiye, *Babam Abdülhamit Saray ve Sürgün Yılları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- ORTAYLI, İlber, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- OUTMAN, James L. Outman, Elisabeth M. Outman, Ed. Matthay May, *Industrial Revolution Almanac*, UXL Gale Publishing, Michigan, 2005.
- OZANKAYA, Özer, *Toplumbilim*, 7. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.
- OWEN, Robert, Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (Çev. Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Kalyoncu”, *DİA*, İstanbul, C. EK/II, 2016, ss. 10-13.
- ÖRS, Orhan, “Kuruluşu Birinci Dünya Şavaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, 2013, ss. 679-716.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, *Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1997.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Anlayışlar ve Bir Medeniyet Teorisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz, *İnsanın Düşünce Boyutları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZALP, Kâzım Teoman, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÖZBUDUN, Ergun, “Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara'ya Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984, ss. 167-191.
- ÖZCAN, Azmi , “Osmanlılık Farklı Unsurları Osmanlı Kimliğinde Birleştirmeyi Amaçlayan Siyasî Düşünce”, *DİA*, C. XXIII, İstanbul, 2007, ss. 485-487.
- ÖZENDEŞ, Engin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*, Yem Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZERDİM, Kemal, “Harf Değişikliğinin Türk Kültürüne Tesirleri”, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, (Der. Zuhâl Süzgün Gezgîn), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, ss. 91-95.

- ÖZGÜREL, Emine Gözde, “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Batı Medeniyetinin Olumsuzlayıcı Yaklaşımları”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırma Dergisi*, S.15, Ankara, 2014, ss. 143-151.
- ÖZKAYA, Yücel, *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “Atatürk Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Kasım 1984, ss. 507-520.
- ÖZTUNA, T. Yılmaz, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C. XII, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963.
- ÖZTÜRK, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, No: 10, Ankara, 1995.
- ÖZTÜRK, Kâzım, *Türk Parlemeto Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927)*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, No: 3, Ankara, 1999.
- ÖZTÜRK, Selahattin, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı, *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2006.
- PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- PETROSYAN, Yuriy Aşotoviç, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- POLAT, Hazım H., “Rübâb II. Meşrutiyet’te Yayınlanan Edebî, İçtimaî, Felsefe Dergi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, ss. 281-282.
- RAMSAUR, Ernest Edmondson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (Çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1972.
- (RESNELİ), Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi yahud, Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir sahife*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1326.
- (SAFA), Peyami, *Büyük Halaskarımız Mustafa Kemal Paşa*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1920.
- SAFA, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarihi (İlkçağlardan 1918’e)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

- SANDERS, Liman Van, *Türkiye’de Beş Yıl I*, (Çev. Örgün Uğurlu), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.
- SARAÇOĞLU, Ahmet Cemaladdin, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- SELDON, Garrett W. Seldon, *Jefferson and Atatürk: Political Philosophies*, Peter Lang Inc, 2000.
- SENN, Alfred Erich, *Assasination in Switzerland: The Murder of Vastlav Vorovsky*, University of Wisconsin Press, 1981.
- SERTEL, Sabiha, *Roman Gibi*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- SERİN, Necdet, Mekteb-i Mülkiye’den Siyasal Bilgiler Fakültesine 125. Yıl”, *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XLIII, S. 1, Ankara, 1988, ss. 9-17.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Takvim-i Vekayi’de Ermenilerle İlgili Haberler (1908-1915)”, *Bellekten*, C. LV, S. 224, Aralık 1991, ss. 797-853.
- SİNOUE, Gibert, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- SHAW, J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul 1983.
- SHERİLL, General, *Üç Adam Kemal Atatürk, Roosvelt, Mussolini*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937.
- SHERİLL, Charles H., *Bir Elçinden Gazi Mustafa Kemal*, Karakarga Yayınları, İstanbul, 2017.
- SNOOK, Graeme Donald, 1. Baskı, *Was the Industrial Revolution Necessary*, Routledge Press, London, 1994.
- SPERCO, Willy, *Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)*, (Çev. Zeki Çelikel), 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.
- SOLAK, Musafa, *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)” *Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrûtiyet’in Birikimi*, C.1, İletişimYayınları, İstanbul 2009, ss. 88-90.

- SUNGU, İhsan, “Galatasaray Lisesinin Kuruluşu” *Belleten*, C.VII, S. 28, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943, ss. 315-347.
- ŞAKİR, Ziya, *Büyük Türk İnkılâbı*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1956, s. 14.
- ŞAPOLYO, Enver, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1976.
- ŞARMAN, Kansu, *Türk Promethe’ler Cumhuriyetin Öğrencileri Avrupa’da (1925-1945)*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- ŞENEL, Alâeddin, *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.
- ŞENGÖR, Celâl, *Dâhi Diktatör*, Ka Kitap, İstanbul, 2014.
- ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Kitabevi, Ankara, 2006.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı İktisadî Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı İktisat*, C. III, Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- TANİLİ, Server Tanili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş (XVI ve XVII. Yüzyıllar)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994,
- TANÖR, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bakış”, *Tanzimat’tan Türkiye’ye Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C. I, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 13-15.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1976.
- TAŞ, Necati Fahri, “Tanzimât’ın Getirdikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Dergisi*, 1989, S. 3, Kayseri, 1989, ss. 533-510.
- TAŞKIRAN, Cemallettin, “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 14, Ankara, 1994, ss. 255-265.
- TAYLOR, Charles, *Malaies of Modernity*, Houses of Anansi Press, Toronto, 1998.
- TEKİN, Cemile Haliloviç, *Boşnakça’da Türkçe’den Geçen Kelimeler Sözlüğü*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2015.
- TEKİNALP, *Kemalizm*, (Haz. Çetin Yetkin), 2. Basım, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.
- TEMEL, Mehmet, *Atatürk Dönemi Din Hizmetleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

- TEMO, İbrahim, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terraki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.
- TEPEDENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, *Sultan 2. Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacalar*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.
- TERZİ, Georgis, *European Journalism Education*, Intellect Bristol Publisher, Chicago, 2010.
- TEZCAN, Asuman “Âli Kararname ve Basın”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.III, S. 4, Konya, 2005, s. 168.
- TEZEL, Yahya Sezai, *Transformation of State and Society in Turkey From the Ottoman Empire and to The Turkish Republic*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- TİL, Enis, Tahsin, *Gazeteler, Gazeteciler*, (Haz. İbrahim Şahin), Bilge Yayınları, Ankara, 2004.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944-1973*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1966.
- TOKGÖZ, Oya, *Temel Gazetecilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları No: 476, Ankara.
- TONGARS, Gerard, *Ataturk and The True Nature of Modern Turkey*, Luzac & Co, London.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vafkı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- TOPUZ, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, 1. Baskı, Gerçek Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TOPUZ, Hıfzı, *Abdülmeccid İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl*, İstanbul 2009.
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.
- TOURAJ Atabaki, Erik J. Zurcher, *Men of Order: Authoritarian Modernization Under Ataturk and Reza Shah*, I.B Tauris, 2003.
- TUNCER, Huncer, “Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana Mektupları (1792)”, *Belleten*, C. XLIII, S. 169, Ocak 1979, ss. 73-105.

- TUNÇ, Salih, “Osmanlı Sultanı III. Selim’den Fransa Kralı XVI Louis’e Bir Name-i Hümâyûn”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 1, Antalya, 2018, ss. 367- 378.
- TUNÇER, Polat, *İttihatçı Cavit Bey*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye Siyasî Hayatında Batılılaştırma Hareketleri*, 1. Baskı, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
- TUNAYA, Tarık, Z., *Hürriyet İlanı ve İkinci Meşrutiyet Döneminin Siyasî Hayatına Bakışları*, Arba Yayınları, 1998, s. 90.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, C. I, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul 1999.
- TURAN, Şerafettin, Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişimleri Sosyal Psikolojik Bakımdan Bir Tetkik*, MEB Basımevi, İstanbul, 1969.
- TÜTENGİL, Cavit, Orhan, *Yeni Osmanlılar’dan Bu Yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği 1867-1967*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- TRÖNDLE, Dirk, Mustafa Kemal Atatürk, *Mythos und Mensch*, Muster Schmidt Verlag 2012.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, 12.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2014.
- UÇMAN, Abdullah, “Baha Tevfik”, *DİA*, İstanbul, C. IV, İstanbul, 1991, ss. 452-453.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- (US), Asım, *Malumat-ı Kanuniye*, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327.
- (US), Mehmet Asım, *Mekatib-i İbtdaiyede Tahrir Dersi Nasıl Tedris Edilmeli?*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1916.
- (US), Mehmet Asım, Ahmet Cevat Emre, *Anadolu Yavrusunun Kitabı*, C. I-V, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1917.
- (US) Mehmet Asım, Celal Sahir (Erozan), *Müntehab Çocuk Şiirleri*, Maarif-i Umumiye Nezareti, İstanbul, 1335.

- US, Asım, *Yugoslavya Seyahat Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1936.
- US, Asım, *Londra Seyahatı İntibaları*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1939.
- US, Asım; *İstanbul'dan Çoruh'a*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948.
- US, Asım; *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar ve Tetkikleri*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964.
- US, Asım, *Son 150 Yılın Tarihi Tanzimat Paşaları*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1965.
- US, Asım, *Hatıra Notları: 1930'dan 1950 Yılına Kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirleri*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.
- US, Asım; *Hatıra Notları*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- US, Hakkı Tarık, *Meclis-i Mebusân (1293:1877)*, C. I, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1939.
- US, Hakkı Tarık, *50 Yıl*, 1. Baskı, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1943.
- US, Hakkı Tarık, *Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948.
- US, Hakkı Tarık, *İstanbul Fethinin 500. Yıldönümünde Fatih*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1953.
- US, Hakkı Tarık, *Meclis-i Mebusân (1293:1877)*, C. II, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1954.
- US, Hakkı Tarık, *Bir Jübilenin İntibaları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1956.
- US, Hasan Rasim; *Hayat mı Bu?*, Haber, İstanbul, 1938.
- US, Hasan Rasim, *Daldan Düşen Yaprak*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1944.
- US, Hasan Rasim, Gezgini Hakkı Süha, *Hakkı Tarık Us*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1957.
- UBİCİNİ, M. A, *Türkiye 1850*, (Çev. Cemal Karaağaçlı), C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y.
- UYAR, Hakkı, "Çarşaf Peçe ve Kafe Üzerine Bazı Notlar," *Toplumsal Tarih*, S. 33 1996.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2012.

- UYSAL, Zeynep, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, 1. Baskı, İstanbul Basın Kurumu Tesisleri Yayını, İstanbul 1991.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Selim III’ün Veliahtken Fransa Kralı XVI ile Muhabereleleri”, *Bellekten*, C. II, S. 5/6, Nisan 1938, ss. 191-246.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, “Tosyalı Ebûbekir Ratif Efendi” , *Bellekten*, C. XXXIX, S. 153, Ocak 1975, ss. 49-76.
- ÜÇOK, Çoşkun, *Siyasal Tarih 1789-1960*, 1. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
- ÜÇOK, Çoşkun, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, *Bellekten*, C. LII, S. 204, Kasım 1988, ss. 1003-1011.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- VAKSBERG, Arkadi, *Toxic Polics: The Secret History of the Kremlin’s Poison Labotary from Special Cabinet to the Death of Litvinenko*, Praeger Publisher, 2011.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anılarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.
- YALÇIN, Soner, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2010.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Gerçekleşen Rüya*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yarının Türkiyesine Seyahat*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1944.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Dünyadan Haber*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1945,
- YALMAN, Ahmet Emin, *Turkey In My Time*, Üniversity of Oklohama Press, Oklohama, 1956.
- YALMAN, Ahmet Emin, *The Development of Modern Turkey As Measured By İts Press*, Columbia Üniversity, New York, 1968.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, Pera Yayınları, İstanbul 1997.
- YAZICI, Nesimi, “İbret”, *DİA*, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 368.
- YAZICI, Nesimi, “Takvim-i Vekayi”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 2010, ss. 490-492.

YENAL, Oktay, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

YETİŞ, Kâzım, "Fazıl Ahmet", *DİA*, C. IV, İstanbul, 1991, ss. 254-255.

ZUBRİTSKİ, Mitropolski, Kerov, *İlkel Topluluk, Köleci, Feodal Toplum*, (Çev. Sevim Belli), 1. Baskı, Sol Yayınları, İstanbul, 2011.

ZÜRCHER, Jan Eric, *Moderleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

ZÜRCHER, Jan Eric, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

WATSON, Peter, *Ideas A history From Fire to Freud*, Phoenix Publishing, London, 2005.

D-) Tezler

AFŞAR, Ahmet, *Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (1887-1889)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

BAŞ, Şerife, *Şair Eşref'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

BEKMEZCi, Şerife, *Mehmet Asım'ın Vakıf Gazetesindeki Milli Mücadele Dönemi Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004.

ÇAKMAKTEPE, Zehra, *Donanma Mecmûası (İnceleme, Tahlilî Fihrist ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

ÇORUK, Ali Şükrü, *Fazıl Ahmet Aykaç Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

DURUOĞLU, Sibel, *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

GÜL,Adnan, *Sebilürreşad (Sırat-ı Mustakim) Dergisi'ne Göre Batılılaşma Problemi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

İŞBİLEN, Zeki *Fazıl Ahmet Aykaç Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1996.

KANOĞLU, ERİNÇMEN, *Takrir-i Sükûn Döneminde Türk Modernleşmesinin Tefrika Romanlarına Yansımaları Analtik Bakış*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

KAYA, Yakup, *Bir Devlet Adamı ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Kayseri, 2012.

SEMİZ, Hülya, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Sabiha Sertel'in Döneme İlişkin Görüşleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

ŞİRİN, Ş., Funda, *Falih Rıfki Atay (1893-1950)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

TUNA, Ender, *Türkiye İktisadi Kalkınma Sürecinde Girişim Örneği: Nuri Demirağ*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

E-) İnternet Kaynakları

<http://www.milliyet.com.tr/eyvah-pasam-yere-kapaklaniyoruz-gundem-1886991/>

<http://www.guinnessworldrecords.com/world-records/first-female-combt-pilot>

http://www.canerarabaci.com/makaleler_ittihat_ve_terakki_basini-sayfa_id-333-id-53542

<http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html>

http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/tek_partili_donemde_gazete_tirajlari.p

EKLER

EK-1: HAKKI TARIK US'UN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

Hakkı Tarık Us'un TBMM'deki Önergeleri/Takrirleri

1.) 19 Eylül 1923 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerî mektepler talebesi ile ihtiyat zâbit namzetlerine verilecek tahsisat hakkındaki lâyiha'nın teşrii müzakeresine dair” takrir sunmuştur (TBMM ZC, D: 2, C. 2, İ: 21, s. 182).

2.) 20 Eylül 1923 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kanunun askerî maaşat ve tahsisatı fevkalâde kanundaki dördüncü madde ile ilga edilip edilmediğinin tefsiri talebine dair” bir takrir sundu. Aynı gün Müdafaa Milliye ve Muvazeneyi Maliye Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.10, İ:7, s. 237).

3.) 3 Ekim 1923 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Mekâtibi askeriye talebesi maaşatına dair lâyiha'nın ruznameye tercihan ve müstacelen ithal ve müzakeresine” dair bir takrir sundu (TBMM ZC, D: 2, C. 2, İ: 31, s. 478).

4.) 3 Nisan 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Merakibi bahriyeden alınacak rüsum hakkındaki Kanuna merbut tarifinin üçüncü maddesinin (H) fıkrasının ilgası hakkındaki kanun lâyihasının müstacelen ve tercihan müzakeresine dair” bir kanun sundu(TBMM ZC, D: 2, C.1, İ: 38, ss. 265-266).

5.) 3 Nisan 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “ Ruznamede mevcut hatayı adliden dolayı mahkûm olanlara ait beş mazbatanın müstacelen ve tercihan müzakeresine dair” bir takrir daha sundu(TBMM ZC, D: 2, C. 8, İ: 28, s. 265).

6.) 8 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Tütün ve sigara kâğıdı inhisarı hakkındaki kanun lâyihasının Ziraat ve Muvazenei Maliye Encümenlerince takdimen ve tercihan” müzakeresi hakkında bir takrir sundu ve bu takrir aynı gün Ziraat ve Muvazeneyi Maliye Encümenlerine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 18, s. 23).

7.) 15 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey “Mektebi Tıbbiye Askeriyeden neşet edecek etibbayı askeriyeeye ikmalî nevakıs ve teşhizatları için yüz ellişer lira verilmesine” dair bir takrir sundu (TBMM ZC, D: 2, C. 10, İ: 7, s. 237).

8.) 22 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Tütün ve sigara kâğıdı hakkındaki kanun lâyihasının, teşkil olunacak bir encümen-i mahsus tarafından tetkiki hakkında” bir takrir daha sundu (TBMM ZC, D:2, C. 11, İ: 25, s. 207).

9.) 24 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey “Rakımın bira ve likör meyanına dâhil olup olmadığı hakkındaki Adliye ve Kavanini Maliye Encümenleri Mazbatasının bir kere de Sihhiye Encümenine havalesine dair” bir takrir sundu (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 26 s. 236).

10.) 15 Şubat 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Etibbanın hizmeti mecburesi kanununa müzeyyel 13 Mart 1340 tarihli kanun ahkâmına baytar, eczacı ve diştabiblerinin de tabi olduklarına mütedair 13 Kânunuevvel 1340 tarihli kanunun tefsiri hakkında” bir takrir sundu. Aynı gün takrir Müdafaa Milliye ve Sıhhiye Encümenlerine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.14, İ: 56, s. 4).

11.) 14 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey, “31 Kanunel 1337 tarihli Memurin muhakematı hakkındaki maddeyi kanuniyenin tadiline dair olan kanuna bir ilave hakkında” takriri sundu (TBMMZC, D: 2, C. 18, İ: 102, s. 35).

12.) 19 Nisan 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey ve Sivas Mebusu Rahmi Bey’lerin “İstanbul'da Divan yolunda eski Maarif Nezareti binasının muallim yurdu ittihazına” dair temenni takriri sunuldu. Aynı gün beşvekalete havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 106, s. 160).

13.) 23 Kasım 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Mübadeleye gayrı tabi eşhasa ait olup, hükümet yedinde bulunan metrûk emlâk ev arsalar esmanının, emval ve emlâki düşman, usat ve hasbellüzum hükümet tarafından tahrip edilmiş olanlara, zayıatlarının derecesi nisbetinde tevziine dair 15 Nisan 1341 tarihli Kanunun tefsiri hakkında” bir takrir sundu. Aynı gün takrir Kavanin ve Muvazenei Maliye Encümenine havale edildi. Bu arada; hukukçu bir kimliğe sahip olan Hakkı Tarık Bey, takririn yanlış yere gönderildiğini takririn İskân Encümeni’ne gitmesini gerektiğini ifade etti. Reis bunun doğru olduğunu söyleyerek, Hakkı Tarık Bey’in takririni İskân Encümeni’ne havale etti (TBMM ZC, D: 2, C.19, İ: 19, s. 196).

14.) 18 Ocak 1926 tarihinde, Hakkı Tarık Bey “İstanbul'da Maryosera isminde bir zata baht ve talih oyunları namiyle kumar oynatmak imtiyaz ve inhisarı verildiği hakkında Şehremanetine atfen vaki olan neşriyatın tekzip ve tashihi temenniyatına dair” bir takir sundu ve aynı gün Başvekâlete havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C. 21, İ: 43 s. 207).

15.) 29 Mart 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstiklâl Madalyası ile taltif tetkikatı” hakkında takriri sundu. Aynı gün bu takrir Müdafaa Milliye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C. 23, İ: 39, s. 388).

16.) 19 Ocak 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Mürabaha Nizamnamesinin Kanunu Medenî ile mefsuh olup olmadığının tefsiri hakkında” takrir sundu. Bu takrir aynı gün içinde Adliye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.28, İ: 26, s. 339).

17.) 31 Ocak 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Mahsubu umumi kanununa müzeyyel kanunun 4. maddesinin tefsiri hakkında” bir takrir sundu ve bu takrir aynı gün Kavain ve Muvazenei Maliye Encümeni’ne havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 31, s. 518).

18.) 16 Haziran 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Seyrisefain bütçesinde muhammen miktardan fazla tahakkuk edecek varidatın yüzde onunun nispet dâhilinde memurine tevzii” hakkında bir takrir sundu (TBMM ZC, D: 2, C.33, İ: 75, s. 5).

19.) 15 Aralık 1927 tarihinde, Refet Bey'in başkanlığında Meclisin birinci oturumunda, "Niyazi Efendi hakkında Arzuhal encümenince müttihaz kararın Heyeti umumiyede müzakeresine dair" Hakkı Tarık Bey bir taktir sundu. (TBMM ZC, D:3, C.1, İ: 18, s. 131).

20.) 7 Ocak 1928 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Hukuk usulü muhakemeleri kanununun dört yüzüncü maddesinin tefsiri" hakkında taktir sundu. Bu taktir Adliye Encümenine sevk edilmiştir (TBMM ZC, D: 3, C. 2, İ: 29, s. 22). 17 Mayıs 1928'teki meclis oturumunda, Hakkı Tarık Bey'in taktiri; "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 400 ncü maddesinin tefsiri hakkında (4/13) numaralı taktiri ve Adliye Encümeni mazbatası" müzakere edilmiştir. Müzakere sonucunda "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 400 ncü maddesi" tadil edilmiş ve oylama sonucu kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 3 C. 4, İ: 76, s. 154).

21.) 9 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; "Resmî dairelerde istihdam olundukları halde henüz istihdam tarz ve şartları tesbit olunmayanların kanunu medenideki umumî hükümlere tâbi tutulup tutulmayacaklarının tefsiri" hakkında önerge sundu. Bu önerge Adliye Encümeni'ne sevk edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 2, İ: 29, s. 22). 14 Mayıs'ta Hakkı Tarık Bey'in "resmi dairelerde istihdam olundukları halde henüz istihdam tarz ve şartları tespit olunmayanların Kanunu Medenideki umumi hükümlere tabi tutulup tutulmayacaklarının tefsiri hakkında 4/14 numaralı" taktiri ve Adliye Encümeni mazbatası görüşülmek üzere gündeme alındı (TBMM ZC, D: 3, C. 4, İ: 75, s. 127) 17 Mayıs'ta ruznameye alınan müzekaratına geçildi. Hakkı Tarık Bey'in sunmuş olduğu taktir oylama sonucu kabul edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 4, İ: 76, s. 147).

22.) 16 Şubat 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; "Esbak Bahriye nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye nazırı Nail Bey hakkında tahkikat yapılmasına" dair taktir sundu. (TBMM ZC, D:3, C. 8, İ: 35, s. 39).

23.) Hakkı Tarık Bey 24 Aralık 1927 tarihinde; "Murabaha nizamnamesinin kanunu medeni ile mefsuh olup olmadığının tefsiri" hakkında sunduğu taktir Adliye Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 20, İ: 67, s. 3)

24.) 10 Ocak 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Avukatlık kanununun bazı maddelerini tadil edici 708 numaralı kanun 6. maddesinin tefsiri hakkında sunduğu taktir, aynı gün Adliye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 3, C.7, İ: 23, s. 23). 25 Ocak'ta Hakkı Tarık Beyin, "avukatlık kanununun bazı maddelerini tadil edici 708 numaralı kanunun 6 inci maddesinin tefsiri hakkında 4/46 numaralı taktiri ve Adliye Encümeni mazbatası" ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 3, C. 15, İ: 26, s. 36). 27 Ocak 1930 tarihinde gündeme alınan taktir ve mazbata oylama sonucu kabul edildi. (TBMM ZC, D:3, C. 15, İ: 27, s. 42).

25.) 19 Mart 1931 tarihinde Hakkı Tarık Bey; "Şûrayi devlet kanununun 25. maddesinin tefsirine" dair sunduğu taktir aynı gün Dâhiliye ve Adliye Encümeni'ne havale edildi(TBMMZC, D: 3, C. 26, İ: 36, s. 56) Hakkı Tarık Beyin, "Şurayi Devlet kanununun 25'inci maddesinin tefsirine dair 4/105 numaralı taktiri ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri mazbataları" Ruzanmeye alındı (TBMM ZC, D: 3, C. 26, İ: 39,

s. 101) . 26 Mart 1931 tarihinde oylama sonucu kabul edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 2, İ: 39, s. 116).

26.) 4 Haziran 1932 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Matbuat Kanununun 38. maddesinin tefsiri” hakkında tahrir sundu (TBMM ZC, D: 2, C. 9, İ: 63, ss.132-139).

27.) 11 Haziran 1932 tarihinde, Hakkı Tarık Bey’in, “Meclis tahkikatı icrasında takip olunacak usul hakkında bir karar ittihazına dair tahriri Adliye ve Teşkilâtı esasiye encümenlerinden mürekkep” Muhtelit Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C.9, İ: 62, s. 108). 13 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey’in Meclis tahkikatı icrasında takip olunacak usul hakkmda bir karar ittihazına dair 4/32 numaralı tahriri ve Adliye ve Teşkilâtı esasiye encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümen mazbatası Ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 4, C. 9, İ: 63, s. 132).

28.) 13 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey’in “60 istida üzerine Arzuhal Encümenince ittihaz olunan 388 numaralı kararın umumî heyette müzakeresine dair tahriri Arzuhal Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 9, İ: 63, s. 132). 5 Aralık 1932 tarihinde; Hakkı Tarık Beyin, “60 istida üzerine Arzuhal encümenince ittihaz olunan 388 numaralı kararın Umumî heyette müzakeresine dair 4/33 numaralı” tahriri ve Arzuhal Encümeni mazbatası ruznameye alındı 15 Aralık 1932 tarihinde mecliste müzakere edildi (TBMM ZC, D:4, C. 11, İ: 6, s. 6) .

29.) 6 Mayıs 1935 tarihinde Hakkı Tarihinde Hakkı Tarık Bey “1492 sayılı kanunun muvakkat maddesinin (C) fıkrasının tefsiri hakkında (4/4)” Milli Müdafaa ve Bütçe Encümenlerine havale edildi (TBMM ZC, D:5, C.3, İ: 24, s. 83).

30.) 16 Mayıs 1935 tarihinde, Hakkı Tarık Bey Matbuat Kanununun 38. maddesinin tefsiri hakkında tahriri sundu. Bu önerge, Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 26, İ: 36, s. 56). Hakkı Tarık Beyin, matbuat kanununun 38 inci maddesinin tefsiri hakkında 4/20 numaralı tahriri ve Adliye ve Dahiliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatası ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 4, C. 8, İ: 52, s. 248).

Hakkı Tarık Us'un TBMM'deki Kanun Teklifleri

1.) 8 Ocak 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey ve on dokuz arkadaşı, Bursalı Tahir Bey'e vatana hizmetlerinden dolayı maaş bağlanmasına dair bir kanun teklifinde bulundu. Teklif edilen kânun aynı günde Layiha Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D:2, C.11, İ: 18, s. 22).

2.) 10 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Tedrisatı iptidaiye kararnamesinin tadiline dair 8 Nisan 1339 tarihli Kanununun 13 ncü maddesinin tadili" hakkında bir kanun teklifi daha verdi (TBMM ZC, D:2, C.11, İ: 18, s.22).

3.) 17 Ocak 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Türkiye'ye ithal edilecek unun Gümrük Resmine dair kanun teklifini sunar. Bu teklif, aynı gün kanun teklifi Layiha Encümenine havale edilmişti(TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 18, s. 22).

4.) 28 Kasım 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Muvazenei Umumiye Kanununun 61. maddesi hükmü ile üç senelik Darümuallimin mezunlarına teşmil edilmiş olan müstesniyatın iki senelik mezunlara da teşmil edilmiş olan müstesniyatın iki senelik mezunlara da teşmiline dair" kanun teklifini sundu (TBMM ZC, D: 2, C:19, İ:16, s. 251).

5.) 9 Aralık 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "441 numaralı Kanunun birinci muaddel maddesinin tadili hakkında" kanun teklif verdi ve aynı gün kanun teklifi Layiha Encümeni havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C: 20, İ: 21, s. 61).

6.) 10 Aralık 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Teşviki Sanayi Kanunundan istifade eden fabrikaların tevsiine zaruret görüldüğü takdirde lüzum İstimlâk Kanununun tatbikine" dair teklifi kanunu sundu ve aynı gün Layiha Encümeni'ne sevk edildi (TBMM ZC, D: 2, C.20,İ: 22 s. 83).

11 Nisan 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey ve arkadaşları; "banka muamelâtı ile iştigal ve sermayesinden lâakal üç yüz bin lirasını tahsil eden Türk Anonim şirketlerine bahşolunan muafiyai hakkında teklifi kanunu sundu ve bu teklif aynı günde Layiha Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C.17, İ: 24, s. 216).

7.) 14 Aralık 1925 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "pullu ilânların muhafaza mecburiyetinin bir seneden altı aya tenzili" hakkında teklifi kanunisi sundu (TBMM ZC, D: 2, C.20, İ: 24, s. 124).

8.) 22 Aralık 1926 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; "Umumî istihlâk ve eğlence ve hususi istihlâk vergileri hakkında kanunlara müzeyyel kanunun onuncu maddesinin tadiline" dair kanun teklifini sundu (TBMM ZC, D:2, C: 27, İ: 8, s. 77).

9.) 15 Ocak 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey'in; "lüzum olan müesseselere milli emlâkten irtifak hakkı verilmesine dair teklif" kanunu sundu (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 8 s. 30)

10.) 27 Ocak 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; 12 Memurin Kanununun otuzbeşinci maddesinin tâdili hakkında kanun teklifi sundu Hakkı Tarık Beyin Memurin

Kanununun 35'nci maddesinin tadili hakkındaki teklifi kanunu 27.1.1927 Lâyiha Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 2, C: 28, İ:30, s. 489).

11.) 3 Şubat 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Taksite rapten müzayedeye satılan emvali gayrimenkulenin vergi, harç ve rüsum kıymetlerinin takdiri hakkında kanun teklifini” sundu (TBMM ZC, D: 2, C. 29, İ: 32, s. 3).

12.) 7 Şubat 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Memurin Kanununun 36. maddesinin tadili hakkında” bir kanun teklifini sundu (TBMM ZC, D: 2, C:29, İ: 33, s. 17).

13.) 12 Aralık 1927 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Memurin Kanununun üçüncü maddesine bir fıkra tezyili” hakkında Kanun teklifi sundu (TBMM ZC, D: 3, C. 18, İ:18, s.130). 7 Ocak 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Kazançtan emlâk tasarrufatından ibaret eshamlı şirketlerden müsakkafat vergisi alındıkça kazanç vergisi alınmaması” hakkında kanun teklifi sundu (TBMM ZC, D: 3, C. 7, İ: 22, s.6).

14.) 1 Haziran 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Türk Harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunun meriyeti tarihinde intişar eden Türkçe matbuata prim verilmesine dair” bir kanun teklifi sundu ve aynı günde bu kanun teklifi Bütçe Encümeni'ne sevk edildi (TBMM ZC, D:3, C.12, İ: 74, s. 271).

15.) 10 Ocak 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Bazı müesseselerde sahipsiz kalan haklara dair” kanun teklifini sundu (TBMM ZC, D: 3, C.7, İ: 23, s. 22).

16.) 10 Ocak 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “İcra kanununun birinci maddesine bir fıkra ilâvesi hakkında kanun teklifisi sundu. Ve kanun teklifi Adliye Encümenine sevk edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 10, İ: 57, s. 119).

17.) 15 Mart 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Gazete pirimleri hakkında 1/566 numaralı kanun lâyihasile Giresun Meb'usu Hakkı Tarık Bey'in Türk Harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunun meriyeti tarihinde intişar eden Türkçe matbuata pirim verilmesine dair 2/104 numaralı” kanun teklifi ve Bütçe Encümeni mazbatasını ruznamaya alındı (TBMM ZC, D: 3, C.17, İ: 36, s. 16)

18.) 13 Kasım 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; Gümrük tarife kanununa müzeyyel hakkındaki sunduğu teklif aynı gün, İktisad, Maliye ve Bütçe Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 3, C. 22, İ:4, s. 14).

19.) 28 Kasım 1931 tarihinde, Hakkı Tarık Bey ve 118 arkadaşının, “Teşkilâtı Esasiye Kanununun 95'inci maddesinin tadili hakkında kanun teklifi” Teşkilâtı Esasiye Encümenine havale edildi. Hakkı Tarık Bey teklifini birinci müzakeresinde Meclis'te bu konu hakkında Teşkilatı Esasiye Encümeni namına şu şekilde mütalaa bulundu (TBMM ZC, D: 4, C. 4, İ: 6, s. 26). 10 Aralık 1931 tarihinde; Hakkı Tarık Bey ve 118 arkadaşının, “teşkilâtı esasiye kanununun 95'inci maddesinin tadili hakkında 2/15 numaralı kanun teklifi ve Teşkilâtı Esasiye Encümeni mazbatasını hakkında Mecliste ikinci müzakere yapıldı. Bu müzakere neticesinde Teşkilatı Esasiye Kanununun 95'inci maddesinin tadiline dair kanuna 317 Milletvekili

Meclis'te 217 Reye iştirak eden milletvekillerin olumlu oy kullanmasının neticesinde kanun kabul edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 5, İ: 12, s. 33-37).

20.) 14 Mayıs 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Dâhilî nizamnamenin 68. maddesinin tadili hakkında nizam teklifi” Teşkilatı Esasiye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 8, İ: 47, s. 132-194).

21.) 17 Aralık 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Dahilî nizamnamenin 50 ve 53. maddelerinin tefsiri hakkında sunduğu tavrî Teşkilatı Esasiye Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 11, İ: 14, s. 36).

22.) 4 Mayıs 1933 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; Matbuat Kanununun muvakkat (B) maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi Dâhiliye ve Adliye encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 15, İ: 46, s. 28).

23.) 8 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Beyin, “matbuat kanununun muvakkat (B) maddesinin değiştirilmesi hakkında 2/75” numaralı kanun teklifi ve Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları Ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 4, C. 16, İ: 67, s. 79).

24.) 10 Haziran 1933 tarihinde, Hakkı Tarık Bey ve 4 arkadaşının; “Cumhuriyet ilânının 10'uncu yıl dönümünü kutlulama hakkında kanun teklifi Dâhiliye ve Bütçe encümenlerine havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C.16, İ: 68, s. 132). Hakkı Tarık Bey ve 4 arkadaşının, Cumhuriyetin 10 uncu yıl dönümünü kutlulama hakkında 2/81 numaralı kanun teklifi ve Bütçe encümeni mazbatası Ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 4, C. 16, İ: 69, s. 176).

25.) 11 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Meclis'te yapılan müzakereler sonucunda teklif kabul edildi. Meclis'te 317 milletvekili mevcuttu. Oylama günü reye iştirak edenlerin sayısı 161 kişiydi. 161 kişinin tamamı kanun teklifine kabul oyu vererek kanun teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 4, C. 16, İ: 69, ss. 185-200).

26.) 4 Mayıs 1933 tarihinde, Hakkı Tarık Bey'in “Avukatlık Kanununun bazı maddelerini değiştiren Kanunun 6. maddesine bir fıkra ilâvesine” dair sunduğu tavrî, Adliye Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C. 15, İ: 45, s. 12). 11 Haziran 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey'in, avukatlık kanununun bazı maddelerini değiştiren kanunun altıncı maddesine bir fıkra ilâvesine dair 2/74 ve Gümüşane mebusu Hasan Fehmi ve Kayseri mebusu Sait Azmi Beylerin, af kanununa müzeyyel 2/110 numaralı kanun teklifi ve Adliye encümeni mazbatası ruznamaya alındı (TBMM ZC, D:4, C. 23, İ: 67, s. 116). 18 Haziran 1934 müzakereler sırasında kanun teklifleri kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 4, C. 23, İ: 70, s. 207).

27.) 16 Ekim 1933 tarihinde, Hakkı Tarık Bey;“Hariciye Vekâleti memurin Kanununun muvakkat 1. maddesinin değiştirilmesi” hakkında kanun teklifi sundu. Bu kanun teklifi Dâhiliye Encümeni'ne havale edildi (TBMM ZC, D: 4, C.17, İ: 74, s. 16). 21 Aralık 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey'in, Hariciye vekâleti memurin

kanununun muvakkat 1 inci maddesinin değiştirilmesi hakkında 2/85 numaralı kanun teklifi ve Hariciye Encümeni mazbatasını ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 4, C.19, İ: 16, s. 84). 23 Aralık 1933 tarihinde Hakkı Tarık Beyin, Hariciye vekâleti memurinin kanununun muvakkat birinci maddesinin değiştirilmesi hakkında 2/85 numaralı kanun teklifi ve Hariciye encümeni mazbatasını mecliste kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 4, C.19, İ: 17, s. 105).

28.) 3 Haziran 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey ve İki Arkadaşı Hafta Tatili Kanununun 4 ve 5. maddelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi (2/31 Dâhiliye Encümeni'ne havale edildi 12 Haziran 1936 tarihinde, Hakkı Tarık Us ve 2 arkadaşının, hafta tatili kanununun 4 ncü ve 5 nci maddelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi ve Dâhiliye encümeni mazbatasını (2/31) ruznameye alındı (TBMM ZC, D: 5, C. 12, İ: 73, s. 250).

29.) 6 Ocak 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Damga Resmi Kanununun 11. maddesindeki resim cedvelinin 68, 71 ve 72 sayılarında değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi (2/40) Maliye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D:5, C.15, İ: 20 s.18). 20 Haziran 1938 tarihinde Damga resmi kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında kanun lâyihasıyla Giresun mebusu Hakkı Tarık Us'un, damga resmi kanununun 11'nci maddesindeki resim cetvelinin 68, 71 ve 72 sayılarında değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi ve İktisat, Maliye, Adliye ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/1062, 2/40) ruznameye alındı (TBMM ZC, D:5, C. 26, İ: 78, s.216). 22 Haziran 1938 tarihinde Meclisteki müzakereler sonucunda Damga resmi kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkındaki kanuna verilen 273 oyla kanun teklifi kabul edildi (TBMM ZC, D:5, C. 26, İ:7 9, s. 270).

30.) 8 Ocak 1937 tarihinde, Hakkı Tarık Bey İcra ve iflâs kanununun 258. maddesinin değiştirilmesi hakkında (2/41) Adliye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 5, C.15, İ: 21, s. 22) .

31.) 15 Ocak 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Matbuat Kanununda değişiklik yapılmasına dair (2/42) kanun teklifi Adliye ve Dahiliye Encümelerinden oluşan Muhtelit Encümene havale edildi (TBMM ZC, D:5, C.15, İ: 24, s. 46).

32.) 7 Mart 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey, Dahilî nizamnamenin 22 ve 32. maddelerinin değiştirilmesine dair (2/1) kanun teklifi Teşkilat Esasiye Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 5, C. , İ: 2, s. 10). 11 Mart, Hakkı Tarık Us'un, dahilî nizamnamenin 22 ve 32 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Teşkilâtı Esasiye Encümeni mazbatasını (2/1) ruznameye aldı (TBMM ZC, D: 5, C.1, İ: 3, s. 38).

33) 28 Haziran 1938 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Matbuat Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifinin geri verilmesi hakkında (4/79)” bir takrir sundu (TBMM ZC, D: 5, C. 26, İ: 82, s. 399).

34) 2 Aralık 1938 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; Damga resmi kanununun 11. maddesinin 74. numarasının değiştirilmesine dair (2/79) Maliye ve Bütçe Encümenine havale edildi (TBMM ZC, D: 5, C. 28, İ: 7, s. 2).

Hakkı Tarık Us'un TBMM'deki Konuşmaları

1.) 17 Eylül 1923 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Meclis oturumunda Posta kanunu lâyihası ve Posta Telgraf ve Adliye Encümenlerin mazbatalarının maddelerin görüşüldüğü sırada Hakkı Tarık Bey 34’üncü münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 2, İ: 20, ss. 160-161).

2.) 21 Eylül 1923 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Posta Kanununun altıncı layihasının altıncı faslında Hakkı Tarık Bey 50’inci maddeninin müzakare sırasından bu maddenin tadiliyle” ilgili söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 2, İ: 20, ss. 160-161).

3.) 21 Eylül 1923 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Asayişin muhtel şekil aldığı Aydın, Ödemiş, Denizli, Burdur, Dinar, Çivril, Sandıklı, Eğridir ve Uluborlu'da İdarei Örfiye ilân edilmesine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.2, İ: 30, s. 450).

4.) 1 Mart 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mekâtibi askeriye talebesiyle ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâde” hakkındaki söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.7, İ: 11, ss. 390).

5.)20 Mart 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Orta tedrisat muallimleri hakkındaki kanun layihası münasebetiyle” sözler almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.7, İ: 11, s.390).

6.) 20 Mart 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Teşkilatı Esasiye hakkındaki Kanunu Esasiye Encümeni teklif ve mazbatasını münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.7, İ: 13, s. 532).

7.)20 Mart 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi 1340 senesi Bütçesi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 8, İ: 28, s. 104).

8.) 3 Nisan 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey;“Mülga Osmanlı İmparatorluğu zamanına ait düyunu dahiliyenin sureti mahsup ve tediyesine dair kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.8, İ: 28, s. 258).

9.) 8 Nisan 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Müskirat resminin tadiline dair 8 Kanunusani 1336 tarihli Kararnamede munderiç rüsümün tezyidine ve Meni Müskirat Kanununun tadiline dair kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 8, İ: 32, s. 418).

10.)19 Nisan 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1340 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun maddelerinin müzakeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.8, İ: 41, s. 873).

11.) 22 Nisan 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Zonguldak Mebusu Ragıp Bey’in; Azayı Kiramın devairi intihabiyelerini devir ve teftiş etmek üzere 23 Nisandan itibaren altı ay teneffüs için içtimain talikine ve Erzurum Mebusu Rüştü Paşa’nın; bu sene için tatil müddetinin 3 ay kabul edilmesinin tahtı karara alınmasına dair takrirleri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 8, İ: 44, ss. 10-19).

12.) 10 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret ve Dersim Mebusu Feridun Fikri Beylerin İmar ve İskân Vekâletinin lağvı ile mezkûr Vekâlet vazâifinin Müdüriyeti Umumiye teşkilâtı ile Dâhiliye Vekâletine devri hakkındaki teklifi kanunileri ve bu beyandaki lâyihai kanuniye münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 19, ss. 58-78).

13) 10 Aralık 1924 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin tadiline dair 8 Nisan 1339 tarihli Kanununun 13. maddesinin tadili hakkındaki teklifi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 11 İ: 19, ss. 42-263).

14.) 15 Aralık 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mülkiye baytar mekteplerinden asker olarak mezun baytarlara yüzellişer lira itasına dair kanun layihasının müstacelen görüşülmesi hakkındaki Başvekâlet tezkeresi ve Mektebi Bahriyeden neş'et edip de donanmada tatbikatta bulunan mülazımlara yüzellişer lira itasına dair kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 22, s.147).

15.) 22 Aralık 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ereğli mübadillere ait bulunduğu emvali metrukeden olması lâzım gelen kömür ocaklarındaki hukuku hazinenin takip edilip edilmediği ve 63 numaralı kömür ocağının ferağ muamelesinin sureti cereyanı hakkındaki suali münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 25, ss. 211-214).

16.) 22 Aralık 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Tütün ve sigara kâğıdı hakkındaki kanun layihasının, teşkil olunacak bir encümeni mahsus tarafından tetkiki hakkındaki takriri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 25, s. 209).

17.) 29 Aralık 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kastamonu Mebusu Halit Bey’in; 15 Nisan 1340 tarihli devlet ormanlarından köylülerin intifai hakkındaki kanununun birinci maddesindeki köy mahiyetinde kasaba ahalisi tabirinin tefsiri hakkındaki takriri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 28, s. 298).

18.)1 Ocak 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1339 Sene-i Maliyesi Haziran-Şubat aylarına ait Divanı Muhasebat raporları münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.13, İ: 44, ss. 53-55).

19.) 3 Şubat 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Bil'umum malûlini askeriyenin terfihi hakkındaki kanun teklifi münasbeetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.13, İ: 46, s. 129) .

20.) 15 Şubat 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Âşarın ilgasiyle yerine ikame olunacak vergi hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.14, İ: 56-58, s. 16-83).

21.) 18 Şubat 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.14, İ: 56-58, ss. 16-18).

22.) 25 Şubat 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ankara'da inşası takarrür eden mesakin ve mebanî ile sair müessesat için Şehremanetine bir buçuk milyon lira ikrazına dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.14, İ: 64, s. 342).

23.) 25 Şubat 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Tütün inhisarı hakkındaki kanun layihasının Marttan evvel iktisabı kanuniyet edebilmesi meşkül olmasına binaen doğrudan doğruya hükümetçe idaresi hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.14, İ: 64, s. 318).

24.) 1 Mart 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Bozok Mebusu Ahmet Hamdi Bey’in, yüzelli kişilik liste mensubini hakkındaki kanun lâyihasının derhal müzakeresine dair takriri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.17, İ: 94, s. 9).

25.) 5 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey’in; Donanma Cemiyetinin ilga ve emvali menkule ve gayrimenkulenin müsaderesi hakkında olup; elyevm mevkiî meriyette bulunan 6 Nisan 1335 tarihli kararnamenin Meclis Ruznamesine ithaliyle bir karar ittihaz olunmasına” dair takriri münasebetiyle (TBMM ZC, D: 2, C. 17, İ: 94, s. 9).

26.) 5 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Emvali gayri menkulenin muamelatı tasarrufiyesinde tapu senedatı ile kayıtlarına alakadaranın fotoğraflarının ilsak olunmasına dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 21, İ: 47, ss. 297-301).

27.) 6 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1341 senesi bütçesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.17, İ: 95, s. 114-122).

28.) 12 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey ve rüfekasının; 28 Şubat 1340 tarihli Tedrisatı İptidaiye Kanununun tefsiri hakkında takriri ile Kastamonu Mebusu Halit Beyin aynı kanunun birinci maddesinin tadiline dair teklifi kanunisi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.17, İ: 100, ss. 264-275).

29.) 12 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Teşkilatı Esasiye Kanununun 23. maddesinin tefsiri hakkında Başvekâlet tezkeresiyle Dersim Mebusu Feridun Fikri Beyin takriri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.17, İ: 100, ss. 259-260).

30.) 14 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstanbul Limanının umuru idare ve inzibatı hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 102, s. 18).

31.) 14 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Bey’in; 31 Kânunuevvel 1337 tarihli Memurin Muhakematı hakkındaki madde kanuniyenin tadiline dair teklifi kanunisi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 102, ss. 35-36).

- 32.) 15 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstanbul ciheti havagazı şirketine ait evrakın celp ve tetkiki hakkındaki takrir münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 103, s. 73).
- 33.) 18 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kanun-ı Cezanın bazı mevaddının tadili hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 104, ss. 92-372).
- 34.) 18 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Teşviki Sanayi Kanununun 12. maddesinin tadili hakkında kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 104, s. 80).
- 35) 18 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey, Türk Sanayi ve Maadin Bankası hakkında kanun layihası (TBMMZC, D:2, C. 18, İ: 105, s. 140).
- 36.) 19 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Cumhuriyetin ilânına müsaadif 29 Teşrinievvel gününün Milli Bayram addi hakkında kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 106, ss. 166-167).
- 37.) 20 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Darülfünun Emanetinin 1341 senesi bütçesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 106, s.166).
- 38.) 20 Nisan 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kocaeli Mebusu Saffet ve Konya Mebusu Refik Beylerin, Meclisin tatili hakkında takrirleri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.18, İ: 107, s. 238).
- 39.) 26 Ekim 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mücadele-i Milliyeye iştirak etmeyen ve milli hudut haricinde kalan memurini mülkiye haklarında yapılacak muameleye dair kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.11, İ: 27, ss. 266-548) .
- 40.) 4 Kasım 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mesai Kanunu lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 19, İ: 3, ss. 30-90).
- 41.) 4 Kasım 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Şûrayı Devlet Teşkilatı hakkında Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.19, İ: 6, s. 90).
- 42.) 4 Kasım 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Konya Mebusu Refik Bey ve rüfekasının, şapka iktisası hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.19, İ: 14, ss. 230-231).
- 43.) 28 Kasım 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey “25 Eylül 1339 tarihli Askeri Tekaüt Kanununun beşinci muaddel maddesinin tefsiri hakkındaki mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.19, İ: 16, s. 263).
- 44.) 7 Aralık 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Antalya Mebusu Ahmet Saki ve Giresun Mebusu Hakk Tarık Beylerin; açıkta kalan muallime ve muallimlere tam

maaş itası hakkında teklifi kanunileri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.20, İ: 20, ss. 53-54).

45.) 9 Aralık 1925 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.20, İ: 21, s.77

46.) 11 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “(Askeri Elkap Kanunu) ve (Lakâp Kanunu) unvanlı teklifler münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 21, İ: 39, ss.109-113).

47.) 18 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Elcezire ve Şark cephelerinde ifayı vazife edecek erkân, ümera ve zabitan ve mensubini askeriyeinin müddeti hizmetlerine dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.21, İ: 43, s. 215).

48.) 18 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey ;“Pullu ilamların muhafaza mecburiyetinin bir sene altı aya tenzili hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.21, İ: 43, ss. 212-221).

49.) 23 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Açıkta kalan muallime ve muallimlere tam maaş itası hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 21, İ: 44, ss. 232-233).

50.) 23 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Cemiyetler Kanununun 12. maddesinin tefsiri hakkındaki mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.21, İ: 44, ss. 229-230).

51.) 30 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kazanç Vergisi hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 21, İ: 47, ss. 302-310).

52.) 30 Ocak 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Emvali gayri menkulenin muamelatı tasarrufiyesinde tapu senedatı ile kayıtlarına alakadaranın fotoğraflarının ilsak olunmasına dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 1, İ: 47, ss. 301).

53.) 22 Şubat 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hâkimler Kanunu ve Hâkimlerin Muhakeme ve Tahkik Usulleri hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.22, İ: 59, ss. 275-298).

54.) 25 Şubat 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Arade-Diyarbakir -Ergani demiryolu inşaatının tevkifi hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.22, İ: 61, s. 320).

55.) 25 Şubat 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun 39. maddesinin tefsiri hakkındaki mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.22, İ: 61, ss. 323-324).

56.) 27 Şubat 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “ Divanı Riyaset tazminatı hakkındaki mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 22, İ: 62, ss. 333-334

57.)12 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mücadele-i Milliyeye iştirak etmeyen mensubini askeriyeye mütedair 347 numaralı kanun mucibince teşkil olunan Heyeti Mahsusa ile Müdafaai Milliye Vekâleti arasında mütehaddis ihtilâfin halli hakkındaki mazbatalar” münasebetiyle söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.25, İ: 97, s. 82).

58.) 15 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1926 senesi Muvazenei Maliye Encümeni Kanunu lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:2, C.25, İ: 99, s.143-398).

59.) 19 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey;“Malatya Mebusu Mahmut Nedim Bey’in; istihlâke mahsus defterlere pul ılsakı meselesinde bayi ve müşterinin müştereken mesul tutulmaları hakkındaki taktiri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.25, İ: 103, s 311).

60.) 20 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Umuru Ziraiyenin ıslahı için bir Ziraat Meclisi Alisi teşkiline dair mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.25, İ: 104, s. 344).

61.) 23 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “madalyası ile taltiflerine dair on bir tezkere hakkında mazbatalar münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 25, İ: 106, ss. 429-431).

62.) 23 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstiklâl Madalyası itası hakkındaki müddetin bir sene daha temdidine karar alınmasına dair taktiri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.25, İ: 107, s. 487-497).

63.) 24 Mayıs 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Evkaf: Müdüriyeti 51 zâtın İstiklâl Umumiyesinin 1926 senesi bütçesi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 27, İ: 9, ss. 487-497).

64.) 22 Kasım 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ankara Cemiyeti Umumiyei Belediyesi devrei intihabiyesinin kaç seneden ibaret bulunduğu ve memurin Kanununa nazaran, Cemiyeti Umumiyei Belediyelerdeki memur azaların âzalık sıfatlarının devrei intihabiye nihayetine kadar devam edip etmiyeceğinin tefsirine dair mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 27, İ: 8, ss. 84-85)

65.) 22 Kasım 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hafta tatili kanunu mucibince Cuma günleri açık bulundurulması caiz olan müessesat meyanında Etibba ve dış muayenehanelerinin ithali muvafık olup olmayacağı hakkındaki mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.27, İ: 8, s. 89).

66.) 25 Kasım 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Eskişehir'de Dördüncü Kolordu Kumandanlığınca karargâh ittihaz kılınan klüp binasının sureti iştirası istimlâk

kanununa tevfikân vakî olmadığı için Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Divanı Muhasebat arasında tahaddüs eden ihtilâfatın tefsiren halline dair mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.27, İ: 9,ss. 106-107).

67.) 25 Kasım 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Seyrisefain İdaresinin 1927 senesi bütçe kanunu layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 19, ss. 193-194).

68.) 25 Kasım 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1927 senesi Bütçe Kanunu lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.28, İ: 20, ss. 234-235).

69.) 15 Aralık 1926 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstiklâl Madalyası Kanununun birinci maddesinin muaddel kanunun ikinci maddesinin tefsiri hakkında Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 24, s. 318).

70.) 15 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey;“Maktu Vergi Kanununun bazı mevaddının tadili hakkında Kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.28, İ: 25, s. 314).

71.) 17 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey;“Bozok Mebusu Ahmet Hamdi Bey’in, Umuri Belediyeye ait Ahkâmı Cezaiye Hakkındaki Kanunun altıncı maddesinin tadiline dair teklifi kanunisi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.28, İ: 25, s.326).

72.) 19 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mebdei Mebusiyetin tespiti hakkında Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 26, ss. 348-353).

73.) 20 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Eczacılar ve eczaneler hakkında Kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 27-28, ss. 400-434).

74.) 24 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Jandarma efrat ve küçük zabitanın tedrisatı iptidaiye vergisinden mauf tutulmalarına dair Kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 28, İ: 29, s. 460).

75.) 31 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstiklâl Madalyası Kanununun tadili hakkında Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.28, İ: 31, s. 527).

76.) 31 Ocak 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ecza ticarethaneleriyle sanayi ve ziraate müstamel mevaddı kimyeviye satışı hakkında, Kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.29, İ: 38, ss.135-137).

77.) 21 Mart 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Binaların numaralanması ve sokaklara isim verilmesi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.30, İ: 45, s. 189).

78.) 26 Mart 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Gedikli küçük zabıt menbaaları hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 30, İ: 46, ss. 220-226).

79.) 26 Mart 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mahalli memuriyetine gidecek zabitan ile vakti seferde davete icabet etmeyecek ihtiyat zabitan hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 30, İ: 46, s. 235).

80.) 13 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstanbul ve İzmir telefon şirketleriyle telsiz telefon vesair mümasil telgraf ve telefon şirket ve kumpanyaları nezdlerindeki komiserliklere mürettep vezaitin sureti temini hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 31, İ: 52, s. 128).

81.) 13 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Rize Mebusu Ekrem Bey’in, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilumum mebanii resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılarak yerine Cumhuriyet Armasıyla Cumhuriyetin tarihi kabulünün hakettirilmesine dair teklifi kanunisi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.31, İ: 52, s.135).

82.) 14 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Nafia Vekâleti bütçesi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 31, İ:53, ss.148-149).

83.) 17 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Varidat bütçesi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.31, İ:55, ss. 194-199).

84.) 21 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Büyük Millet Meclisi Nizamnamesi hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.31, İ: 58-9, ss. 252-268).

85.) 21 Nisan 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Devlet Demiryolları ve Limanları İdarei Umumiyesinin Teşkilât ve Vazifesine dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 32, İ: 70, ss. 286-287).

86.) 26 Mayıs 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin 1927 senei bütçe kanunu lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.32, İ: 74, ss. 534-535).

87.) 28 Mayıs 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Bilumum kanun ve nizamların sureti neşir ve ilân hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.32, İ:73, ss.640-641).

88.) 28 Mayıs 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey “İhtiyat zabıt ve ihtiyat askeri memurları, kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.32, İ: 73, s. 655).

89.) 28 Mayıs 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Teşviki sanayi hakkında, kanun layihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 32, İ: 73, ss. 619-620).

90.) 16 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Şarkikarahisar Mebusu sabıki merhum Ali Sururi Bey rüfekasının; hususi binası olmayan Türk ocaklarına satılacak

binalar hakkında teklifi Kanunisi üzerine” söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.33, İ: 75, s.75).

91.) 16 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Tütün İdarei Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkındaki Kanuna müzeyyele 7 Haziran 1926 tarihli Kanuna bir madde tezyiline dair kanun layihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 75, s. 71).

92.) 18 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hukuk Davaları Usulü Muhakemesi hakkında kanun lâyihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 76, s. 111).

93.) 18 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Maarif Vergisi hakkında kanun lâyihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.33, İ: 76, ss.149-151) .

94.) 18 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Memurin maaşatı hakkında kanun lâyihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 76, ss. 124-132).

95.) 19 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ziraat Enstitüleri tesis ve ziraat tedrisatının ıslahı hakkında kanun layihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 77, s. 263).

96.) 21 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerlik Mükellefiyeti hakkında kanun lâyihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.33, İ:79, ss. 385-386).

97.) 21 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Gençleri muzır neşriyattan koruma unvanlı kanun lâyihası” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 79, ss. 455-460).

98.) 21 Haziran 1927 Mülkiye Hakkı Tarık Bey; “ Mülkiye Tekaüt Kanununun 19. maddesinin fıkrai ahiresine tevfikan eytam maaşı verilenlerden ihtiyacı temin edecek derecede maaş ve ücretle çalıştıkları tahakkuk edenlere eytam maaşının tediyi olunup olunmayacağıнын tefsiri hakkında Başvekâlet tezkeresi” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C.33, İ: 79, s. 453).

99.) 23 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Sinop Mebusu Recep Zühtü Beyin, harekâtı milliyeye aleyhtar bazı kimseler hakkında Heyeti Mahsusaca verilen kararları nakzen Arzuhal Encümenince ittihaz olunan mukarreratın Heyeti Umumiyyede tetkik ve müzakeresine dair takrirı” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 81, ss. 607-608)

100.) 25 Haziran 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Posta Kanununun 11, 15, 16. maddelerinde muharrer ücuratın tezyidi hakkında ve Telgraf ve Telefon Kanununun 29. maddesinin tadili hakkında kanun layihaları” üzerine söz almıştır (TBMM ZC, D: 2, C. 33, İ: 82, ss.751-753).

101.) 8 Aralık 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mecliste Başvekâletin 1927 senesi bütçesine 5 bin lira tahsisatı munzamına ilavesi hakkında kanun layihasına” dair teklifte bulunmuştur (TBMM ZC, D:3, C.1, İ: 15, ss. 91-93).

102.) 29 Aralık 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Niyazi Efendi hakkında Arzuhal Encümenince müttihaz kararın Heyeti Umumiyede müzakeresine dair takriri ve Arzuhal Encümeni mazbatası münasebetiyle mecliste konuşma yapmıştır (TBMM ZC, D:3, C. 1, İ: 24, ss.190-196).

103.) 31 Aralık 1927 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Anadolu-Bağdat Demiryolları işletme Müdüriyeti ve Haydarpaşa Liman ve Rıhtım İdaresinin 1928 senesi 5 aylık bütçesi hakkında kanun layihası” hakkında söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C.1, İ: 25, s. 226).

104.) 26 Ocak 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Malatya Mebusu İsmet Paşa'nın sabık Bahriye Vekili İhsan Bey hakkında tahkikat icrasına dâir takriri ve Muhtelil Encümen mazbatası” hakkında mecliste söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 2, İ: 36, ss. 75-97).

105.) 28 Ocak 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Memurin Kanununun 49. maddesinin tefsiri” hakkında Mecliste konuşma yapmıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 2, İ: 37, ss. 111-117).

106.) 28 Ocak 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Yeniden 5 milyon liralık madeni ufaklık meskukat darbı hakkında 1/60 numaralı kanun layihası ve Maliye ve Bütçe encümenleri mazbataları münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 2, İ: 37, s. 103).

107.) 27 Şubat 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Seferberlik Kanunu layihası ve Mudafaa-i Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 3, İ: 53, ss. 50-56).

108.) 15 Mart 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İcra Kanununa bazı mevad ilavesi hakkındaki Kanun münasebetiyle” (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 53, ss. 50-56).

109.) 15 Mart 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mübadeleye gayri tabi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 53, s. 48).

110.) 29 Mart 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı icrası hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 54, ss. 67-76).

111.) 5 Nisan 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ordu Mebusluğuna intihap olunan Hasan Fahri Beyin intihap mazbatası hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C3, İ: 57, s. 98).

112.) 7 Nisan 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinin 22. maddesini muadil teklif münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 58, s. 106).

113.) 14 Nisan 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey hakkındaki Muhtelit Encümen mazbatasını münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 3, İ: 61, ss. 133-138).

114.) 26 Nisan 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1337, 1338, 1339 seneleri hesabı katileri hakkındaki kanun layihaları münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 67, s. 285) .

115.) 8 Aralık 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Teşrii masuniyetinin kaldırılması hakkındaki Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 6, İ: 12, s. 43).

116.) 8 Aralık 1928 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Zabit cerideleri hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 6, İ: 12, s. 43).

117.) 17 Ocak 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Tıp âlemimizde mütehasşıs adedinin artırılması hususunda takip edilen gaye vesâîreye dair Sıhhiye Vekilinden şifahî sual tekriri münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 7, İ: 26, ss. 46-56).

118.) 16 Şubat 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İngiltere’de kâin (Thames İron Worhs) fabrikasına sipariş olunan üç adet uskurlu vapur esmanının mahsuben sabık Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Nazırı Nail Bey tarafından kefaletsiz olarak tediye ettirilen 20 bin İngiliz lirasının müsebbiplerinden tazminine ait dava safahatından bahis ve bu kabil davaların mercii rüyetinin tayin ve tefsirine dair mazbatalar münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 8, İ: 3, ss. 35-40).

119.) 21 Mart 1929 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “İmha edilen evrakı nakdiye miktarının tespiti hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 9, İ: 42, s. 37).

120.) 25 Mart 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Maarif Teşkilatına ait 22 Mart 1926 tarih ve 789 numaralı Kanunun 21. maddesinin tadili hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 9, İ: 44, s. 51).

121.) 25 Nisan 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “810 numaralı Kanunun tefsiri hakkında Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 10, İ: 57, s. 119).

122.) 25 Nisan 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Sabık Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa ile Maliye Nazırı Nail Bey tarafından kefaletsiz olarak İngiltere tersanelerine tedîye ettirilen 20 bin İngiliz lirasının tazminine ait Muhtelit Encümen mazbatasını münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C12. , İ: 73, s. 170).

123.) 1 Haziran 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Gümrük Tarife Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 3, İ: 74, s. 209).

124.) 2 Haziran 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Bazı zevat ailelerine verilecek ikramiye hakkında Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 12, İ: 75, s. 277).

125.) 2 Haziran 1929 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Gazete primleri hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 12, İ: 75, s. 271).

126.) 29 Mart 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Belediye Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C.17, İ: 41 s. 101).

127.) 31 Mayıs 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Malîye Vekâleti tarafından idare olunan inhisarlar hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C. 19, İ: 66, s. 273).

128.) 31 Mayıs 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “8 Haziran 1939 tarihli ve 1454 numaralı Kanuna müzeyyel Kanun münasebetiyle.” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 19, İ: 75, s. 276.)

129.) 3 Haziran 1930 Tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 20, İ: 68, ss. 32-33).

130.) 15 Aralık 1930 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; “Gümüşhane Mebusu Ali Fethi Beyin belediye intihabına karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında Dahîliye Vekilinden istizahta bulunmasına dair tavrî münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 3, C.22, İ: 5, ss. 20-40).

131.) 19 Mart 1931 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mübadele ve teffiz muamelelerinin intacı ve kati tasfiyesi hakkındaki Kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:3, C. 26, İ: 36, s. 63).

132.) 25 Haziran 1931 tarihinde, Hakkı Tarık Bey; Maarif Vekâleti tarafından idare edilecek mektep pansiyonları Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.2, İ: 17, s. 155).

133.) 25 Temmuz 1931 Hakkı Tarık Bey; “Matbuat Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 3, İ: 35, ss. 359-380).

134.) 28 Kasım 1931 tarihinde, Hakkı Tarık Bey ; “Teşkilâtı esasiye Kanununun 95. maddesinin tadili hakkında kanun teklifine dair” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 4, İ: 6, ss. 29-33).

135.) 29 Kasım 1931 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Hükümetin. İktisadî ve malî vaziyeti ve ona karşı alman tedbirler hakkında beyanatı” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 4, İ: 7, s. 72).

136.) 30 Kasım 1931 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Millî İktisadiyatı Koruma Vergisi hakkında kanun lâyihası münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 4, İ: 8, ss. 85-93).

137.) 24 Aralık 1931 tarihinde Hakkı Tarık Bey ; “Gümrük tarifesi Kanununun 17 ve 25. maddelerinin tefsiri hakkında mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 5, İ: 16, s. 92).

138.) 24 Aralık 1931 tarihinde Kânunuevvel 1930:şubat 1931 mart, .5.1931 aylarına aid raporlar hakkında Divanı Muhasebat Encümeni mazbatası münasebeti ile sözleri (TBMM ZC, D: 4, C. 5, İ: 16, s. 87).

139.) 7 Ocak 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun”münasebeti ile söz almıştır(TBMM ZC, D: 4, C. 5, İ: 22, s. 182).

140.) 17 Mart 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “ Devlet tarafından idare olunan inhisarlar memur ve müstahdemlerinden vazifelerinden ayrılanlara verilecek tazminata dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 6. , İ: 30, s. 44) .

141.) 19 Mart 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Heyeti mahsuslarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ olunamayan kararlara karşı alâkadarların itiraz edebilmeleri hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 6, İ: 31, ss. 53-54).

142.) 19 Mart 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mebusların teşrii masuniyetlerinin refi hakkındaki taleblere dair” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 6, İ: 32, ss. 53-54).

143.) 12 Mayıs 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hükümet tarafından geri istenilen bir lâyihayı bir Mebusun üzerine alıb alamıyacağına dair” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 8, İ: 46, ss. 102-106).

144.) 16 Mayıs 1932 Hakkı Tarık Bey; “Belediye Kanununun 10uncu maddesinin son fıkrasının tefsiri hakkındaki mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 8, İ: 48, ss. 15-39).

145.) 30 Mayıs 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Seyrisefain İdaresinin 1932 senesi Bütçe Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 8, İ: 55, ss. 400-401).

146.) 31 Mayıs 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İcra ve İflâs Kanununun tadiline dair kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C.8, İ: 56, ss. 432-433).

147.) 4 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1181 numaralı matbuat Kanununun 38. maddesinin tadiline dair kanun münasebeti ile” söz almıştır TBMM ZC, D: 4, C. 9, İ: 59, s. 64).

148.) 13 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Barut ve mevaddı infulâkiye meselesine aid Adliye ve Teşkilâtı esasiye encümenlerinden mürekkeb muhtelit encümen mazbatasına” dair söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 9, İ: 63, ss. 140-144).

149.) 25 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “11.4.1926 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince akteedilecek bilcümle mukavelât ve saîrenin keenlemyekün addi hakkındaki 7 numaralı kanuna müzeyyel kanuna” dair söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 9, İ: 70, ss. 311-312).

150.) 26 Haziran 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1932 Malî Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu hakkındaki” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.9, İ: 71, ss. 362-364).

151.) 1 Kasım 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Dilin tasfiyesi hususunda Meclise düşen vazifeyi tesbit etmek üzere hususî bir encümen teşkiline” dair söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 10, İ: 1, s. 5).

152.) 19 Kasım 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Nahiye müdürlerinin hayvan yem bedellerinin ilgası hakkındaki kanun lâyihası münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.10, İ: 6, s. 31).

153.) 21 Kasım 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Mektep binalarının belediye vergi ve resimleri Kanununun ahkâmına dahil ve resme tâbi olup olmadığının tefsiri hakkındaki mazbataya dair söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 10, İ: 7, s. 36).

154.) 15 Aralık 1932 tarihinde Hakkı Tarık Bey “60 istida üzerine Arzuhal Encümenince ittihaz olunan 338 numaralı karar münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.11, İ: 13, s. 35).

155.) 29 Nisan 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ankara şehri imar müdürlüğü 1933 senesi bütçesi münasebetiyle söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C.14, İ: 43, s. 114-115).

156.) 1 Mayıs 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Bey’in verginin kolaylıkla alınması yollarına dair teklifinin reddi hakkındaki Bütçe Encümeni mazbatası münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C.15, İ: 44, s.4).

157.) 11 Mayıs 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerî Ceza Kanununa müzeyyel kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 15, İ:48, s. 50).

158.) 22 Mayıs 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilâtı hakkındaki Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve dâhilî matbuat işlerinin mezkûr vekâlete bağlanmasına dair kanun münasebeti” ile söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 15, İ: 56, ss. 288-291).

159.) 25 Mayıs 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hariciye Vekâleti teşkilât Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 15, İ: 59, ss. 346- 356).

160.) 31 Mayıs 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “ Dâhilî nizamnamenin 49. maddesinin tefsirine dair mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 15, İ: 64, ss. 447-455).

161.) 3 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Maarif vekilliğine bağlı mekteplerde okutturulacak ders kitaplarının basılması ve dağıtılması ile bu maksad

için kurulacak Mektep kitapları sandığı hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.16, İ: 65, s. 9).

162.) 8 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Harikzedeler tarafından işgal edilmekte olan meskenler hakkında yapılacak muameleye dair 1771 numaralı Kanunun beşinci maddesinin tefsirine dair mazbata münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.16, İ: 67, s. 80).

163.) 8 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Matbuat Kanununun muvakkat maddesini tadil eden kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 16, İ: 67, ss. 114-115).

164.) 11 Haziran 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Cumhuriyet ilânının onuncu yıl dönümünü kutlulama Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 16, İ:69, s. 185).

165.) 30 Kasım 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Arzuhal Encümeninin 13.5.1933 tarihli mukarrerat cetvelinin 15 numarasındaki kararı münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.18, İ: 7, ss. 79-85).

166.) 21 Aralık 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Mütakaîd Binbaşı Ali Şevket Beyin maluliyeti hakkında Arzuhal Encümenince verilen kararın Umumî Heyette müzakeresine dair tahrir münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 19, İ: 16, s. 88).

167.) 28 Aralık 1933 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İstanbul adliye binasının yanmasından dolayı ortadan kalkan dosyaların yeniden tesisi hakkındaki kanun hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 19, İ: 20, s. 171).

168.) 17 Mart 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Dâhiliye memurları Kanununun 3. maddesinin değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 20, İ: 28, s. 57).

169.) 17 Mart 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kazanç Vergisi Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 20, İ: 28-32, ss. 64-148).

170.) 12 Nisan 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Beyin 13.5.1933 tarihli haftalık mukarrerat cetvelinin Heyeti umumiyyede müzakeresine” dair söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C.21, İ: 38, ss. 48-49).

171.) 28 Nisan 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Divanı Muhasebatın teşkilât ve vezaifine dair layiha münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 21-22, İ: 44, s. 142) .

172.) 5 Mayıs 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Muamele Vergisi Kanunu” münasebeti ile sözler (TBMM ZC, D:4, C. 22, İ: 47, s. 34-42).

173.) 18 Haziran 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Soyadı kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 23, İ: 70-71, s. 224-258).

174.) 21 Haziran 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ankara şehri İmar müdürlüğü 1934 malî senesi Bütçe Kanununa müzeyyel kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 23, İ: 71, s. 261) .

175.) 2 Temmuz 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hâkimler Kanunu münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 23, İ: 76, s. 379).

176.) 4 Temmuz 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ceza muhakemeleri Kanununun 45. maddesini değiştiren kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 23, İ: 77, s. 379).

177.) 4 Temmuz 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Polis vazife ve salâhiyet Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 23, İ: 77, ss. 407-411).

178.) 26 Kasım 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Efendi, bey, paşa gibi lâkab ve unvanların kaldırıldığına dair kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 4, C. 25, İ: 8, ss. 41-47).

179.) 10 Aralık 1934 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hukuk usulü muhakemeleri Kanununun bazı maddelerinin tadiline dair kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:4, C. 25, İ: 15 s. 121-128).

180.) 25 Mayıs 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “malî yılı Muvazenei Umumiye kanun lâyihası Maarif Vekâleti bütçesi hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 3, İ: 29, s. 252).

182.) 30 Mayıs 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey “Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1935 malî yılı bütçesi hakkında” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C.3, İ: 32, ss. 336-337).

183.) 30 Mayıs 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kazanç vergisi Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun lâyihası” münasebeti ile söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 3, İ: 32, ss. 353-355).

184.) 3 Haziran 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “ 4 Ekim 1926 tarihinden önce mevcut olan vakıflar hakkındaki tatbikat Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 4, İ: 33, s. 16).

185.) 5 Haziran 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Salihlinin Kele köyünden ölüm cezasına çarptırılan Halil ve Sabri hakkındaki Adliye Encümeni mazbatasını münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C.4, İ: 34, ss. 58-60).

186.) 8 Haziran 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Bozdoğan malmüdürü Kemal hakkında Arzuhal Encümenininin 841 numaralı mukarreratı münasebeti ile” konuşma yapmıştır (TBMM ZC, D:5, C. 2, İ: 12, s. 41-45).

187.) 9 Ekim 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Ziraî satış kooperatifleri hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 5, İ: 42, s. 53).

188.) 11 Aralık 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerî Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 7, İ: 15, s. 69).

189.) 20 Aralık 1935 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Açıkta veya bakanlık emrinde iken ücretli bir vazifeye tayin edilen memurların ücretli vazifelerinin lâğvi halinde açık maaşlarının tekrar tahsisi icab edip etmeyeceğinin tefsirine dair mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 7, İ: 19, ss. 123-124).

190.) 10 Ocak 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “vekillerin tekaüd maaşının yetimlerine intikal edip etmeyeceği hakkındaki mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C.8, İ: 25, s. 20-24).

191.) 31 Ocak 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey “ Askeri hâkim Şakir hakkındaki Arzuhal Encümeni mazbatasını münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 8, İ: 34, s. 193)

192.) 25 Mart 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Hayvanlar vergisinden alınmakta olan iki ve dört kat cezalardan hususî idareler için hisse ayrılıp ayrılmayacağına tefsiri münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 9, İ: 43 s. 58).

193.) 11 Mayıs 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Türk bayrağı Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 11, İ: 61, ss. 40-44).

194.) 3 Haziran 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İş Kanunu lâyihası münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C.12, İ: 73, ss. 28-32).

195.) 20 Aralık 1936 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Türk parasını koruma Kanununun 4. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C.13, İ: 6, s. 53).

196.) 29 Mayıs 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “1937 yılı varidat bütçesi münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C.18, İ: 68, ss. 413-415).

197.)11 Haziran 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Arzuhal Encümenininin 742 sayılı kararı hakkındaki mazbata” münasebeti ile söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 19, İ: 74, s. 184).

198.) 11 Haziran 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Bazı maddelerden istihlâk vergisi alınması hakkındaiki Kanunun birinci maddesinin beşinci fıkrasının tefsirine dair mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC D: 5, C. 19, İ: 74, s. 176).

199.)11 Haziran 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Kazanç vergisi Kanununun 3. maddesinin (5) ve (21.) fıkrasının tefsiri hakkındaki mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C.19, İ: 74, s. 180-181).

200.) 11 Haziran 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Siyasal Bilgiler Okulu hakkındaki Kanunun 6. maddesinin tefsirine dair mazbata münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 19, İ: 74, s. 175).

201.) 29 Kasım 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Devlet dairelerinin vekâletlere ayrılması hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 2, İ: 11, s. 84-85).

202.) 1 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerî memurlar Kanununa bazı maddeler ilâvesine ve 2505 sayılı Kanunun 6 ve 7. maddelerinin ilgasına dair kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 21, İ: 12, s. 21).

203.)1 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Askerî ve mülkî tekaüd Kanununun 18. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 21, İ: 12, ss. 8-14).

195.) 1 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey Bazı maden hurdalarının dışarı çıkarılmasının yasak edilmesi ve satın alınması hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 21, İ: 12, ss. 15-17).

204.) 1 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “İhtiyat zabıtları ve ihtiyat askerî memurları Kanununun 3. maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bir madde eklenmesine dair kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 21, İ: 12, ss. 22-23).

205.) 1 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Nalband mektepleri ve nalbandlık hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 21, İ: 12, ss. 18-19).

206.) 10 Aralık 1937 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Yalova kaplıcaları ve kaplıcalar bölgesinin idaresi hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 21, İ: 14, ss. 46-51).

207.) 11 Mart 1938 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Demiryolları işya nakline müteallik beynelmilel nakliyat komitesi tarafından ittihaz olunacak kararların meriyet sureti hakkındaki kanun münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 23, İ: 34-39, s. 39).

208.)15 Haziran 1938 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Noter Kanunu münasebeti” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 26, İ: 76, s. 155).

209.)28 Haziran 1938 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Basın Birliği Kanunu münasebeti ile” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 26, İ: 82, ss. 403-409).

210.) 4 Ocak 1939 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Devlete aid matbaaların birleştirilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 29, İ: 17, s. 14).

211.) 26 Ocak 1939 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Zeytinciliğin ıslahı vs yabancılarının aşılandırılması hakkındaki kanun münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D:5, C. 29, İ: 27, s. 150-151).

212.) 27 Ocak 1939 tarihinde Hakkı Tarık Bey; “Damga Resmi Kanununun 1. maddesinin 74. numarasının değiştirilmesine dair teklif münasebetiyle” söz almıştır (TBMM ZC, D: 5, C. 29, İ: 28, s. 221-222).

Hakkı Tarık Us’u şifahi Sualleri

1.)Ocak 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Ereğli’de mübadillere ait bulunduğundan, emvali metrukeden, olması lâzım gelen kömür ocaklarındaki hukuku hazinenin takip edilip edilmediği ve 63 numaralı kömür ocağının ferağ muamelesinin sureti ceryanı, hakkında sualde bulunmuştur. Bu suale Maliye Vekili Abdulhali Bey’in şifahi cevap vermiştir (TBMM ZC, D: 2, C. 11, İ: 18, s. 22). 2.)

2.)8 Ocak 1924 tarihinde Hakkı Tarık Bey; Ereğli’de, mübadillere ait bulunduğundan emvali metrukeden olması lâzım gelen kömür ocaklarındaki hukuku hazinenin takip edilip edilmediği ve 63 numaralı kömür ocağının ferağ muamelesinin sureti cereyanı hakkında suali vardır. Bu suale Ticaret Vekili Ali Cenani Beyin şifahi cevap vermiştir (TBMM ZC, D: 2, C. 11, İ: 18, s. 22).

EK-2: BELGELER

Mehmet Asım Us Hakkında Belgeler

7

تورکیه بویوک ملت مجلیسه اوچنچی دورهده اعضا آتخاب اولتان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورقه سی

انتخاب دائره سی	آذربایجان	مردمنه فاشیه ، اصله قریب کایت ، ممدوره ولایت لره مخصوص مختصر تکیه کتبه کتبه لره	انزلی	مردمنه فاشیه ، اصله قریب کایت ، ممدوره ولایت لره مخصوص مختصر تکیه کتبه کتبه لره
اسمی	محمد عاصم		علمی رتبه لری	
عائله اسمی			مسلك و مشغولیتی	مختصر چیه (مختصر عزیمت لره بجه لره)
دایانک و آتاسانک اسمی	ممدوره ، صرینه		اول اولوب اولادی دیاچ چو چوغی بولندی	اول اول
دوغدی بر	گوروس		آتاپین اول سوک مأورسی	
اولوردی بر	اشتیوک		مأوردکسه آتاپین اول سوک و مشغولیتی	
دوغدی تارخی	اول پارتی		آتاپ مضطه ستانک تاریخی	۱۸۷۰ ۱۸۷۱ ۱۸۷۲
تحصیل	بروتسک درجه		فاچ رأی ایله بیعت آتاپ اولدی	۱۸۷۵
بیلدی دیلار	تورکجه ، روسجه		مضطه ستانک مجلس هیئت عمومیه ساجه اصدق تاریخی (*)	۱۸۷۶ ۱۸۷۷
لهده اختصاصی اولدی	مختصر چیه ، ساریکارتقاره ، صرینه		مجلیسه انتخابی تاریخی	

مختصر ترجمه حال

بیرک ایتمیشسته جمده رفقا رویشله گوروس مضطه دولته برونجا ایتمیشسته
دورم شوه ارون ایله قیلمه گوروسه ایلمه لایقده
دفا نیکم اعدایه نطق ایتمه
ایتمه نوله نمانه بائنه درواچ ایتمه
چایینجه کده سکن اولور گوروس قه شفا کیم ایتمه
سکیم ما موریشته صافه نطق ایتمه ایتمه
دایک شته برادره
میزگن شیه ایتمه
بر مطبوعات حیاطته چایتمه

[*] بو خانه مجلیس هیئت تحریریه دینجه ایلا اوله مقرر .

16
Görecik Vilâyeti
Görecik Dairesi intihabiyesi
Heyeti Teftişiyesi

Namzet isimleri	Kazanılan reylerin miktarı														Reylerin yekünü		Milletvekili sayı- ların toplu	Boş kâğıtlar			
	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Kazansın	Rakamla			Yazı ile		
Osman İhsan	87																	387	üçyüz sekizyüz yetmiş	392	287

İntihabı Meb'usan kanunıyla onun bazı mevadını muaddil kanunun tayin ettiği usul ve şerait dairesinde Görecik vilâyeti Meb'usan olundukta yukarıdaki cetvelde yazılan zevatın her birinin isimleri hızasında gösterilen miktarda rey aldıkları anlaşıldığından **Görecik** bütün safahatı ve derecatı kanun ahkâmına ve usulüne tamamiyle mutabık olarak cereyan ettiğini mübeyyin bu mazbata **Osman İhsan** nüsha olarak

Görecik Heyeti Teftişiyesi Reisi **Arslan** Azası **Osman İhsan** Azası **Osman İhsan**

Görecik Vilâyeti İdare Heyeti Reisi **Osman İhsan** Bu mazbata müht **Osman İhsan** Azası **Osman İhsan** Defterdar **Osman İhsan**

EK-2/4: Asım Us'un VI. Dönem Seçim Mazbatasını (TBMM Arşivi).

Çorum Vilâyeti

Meb'us seçilmiş olanlara ait mazbata

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Mevki ve yaşı	Kazanılan reylerin miktarı													Reylerin yekünü		Teşkilât esasıyla ve Meb'us Seçimi kazınlarına göre seçimine engel halleri olup olmadığı	Seçimi hakkında bir şikâyet vaki olup olmadığı	MÜLAHAZAT				
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Kazanılan	Yanlış							
Asım Us	1884 Gözüce	Muhar 24	93	78	90	83	76											380	Uyus sekse	413	380	Yoktur	Yoktur	

4320 numaralı Meb'us Seçimi kanunu gereğince Vilâyetimizde yapılan seçim neticesinde: (Uyus Seksen) Rey ile ASİM US Vilâyetimiz Meb'usluğuna Seçilmiş olduğuna dair bu mazbata hey'etimiz tarafından tanzim kılınarak kendisine verildi. 28/2/1943

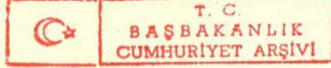
Res: Tefik hey'eti ve belediye reisi

..... C. F. N. A. Valisi
Cavit Kanay
C. Kanay

Osman Demiröz Dr. Cenal Alper Edip Dinç Kaydi Çelik Harun Çakmak Harun Kılıçkay Ahmet Ökyüzit
Osman Demiröz *Dr. Cenal Alper* *Edip Dinç* *Kaydi Çelik* *Harun Çakmak* *Harun Kılıçkay* *Ahmet Ökyüzit*

Unvanı Hayatın 17 mart 1943'te
Üçüncü İnkılabında tesbit olmuştur.

EK-2/5: Asım Us'un VII. Dönem Seçim Mazbatası (TBMM Arşivi).

13.12.45 145
45

Çoruh'da tetkik seyahatine gitmezden evvel buradaki kültür seferverliğinin arzu edilen hız ile ilerlemediği hakkında malumat almışım. Bu itibar ile bu gerilik sebebi ne olduğunu hastalanarak vazifesinden izin ile ayrılmış olan Vali Cenaba vekalet eden Mülkiye müfettişlerinden Cemal Babacan öğrenmek istedim. Vali Vekili Cemal Babac Çoruh kaza ve köylerinin kültür seferberliğinde geri kaldığı yolundaki malumatın doğru olmaktan ziyade mahalli hususi yetlere dayanan bir vaziyeti ifade ettiğine ve programa dahil inşaatin mutlak surette 15 Eylül 1945 tarihine kadar bitirilmesi için her türlü tedbirler alınıp ve alakalı merciler bütün gayretleriyle faaliyetlerine devam etmekte bulunduğunu söyledi.

Mahalli hususiyetlere dayanan vaziyete gelince, programa bağlı olarak Çoruh ilinde elli köyü alakadar eden okul ve öğretmen evi ve işlek inşaati vardır. Bunlardan ayrı olarak Milli Eğitim Bakanlığınca programa alınmadığı halde başlamış, hatta bitirilmiş okullarda bulunmaktadır. Bu bakımdan Çoruh ili köyleri kültür seferberliğinde hakkında resmen vazifeli olduğundan fazla çalışmıştır. Programa bağlı olarak okul binaları ve öğretmen evlerinden bazılarının bitirilmesinde zorluk çekilmesinin sebebi 3803 sayılı kanununun 16 nci maddesine göre bu nevi inşaata başlanması için üç yıl evvelden tebliğat yapılması lazım geldiği halde Milli Eğitim bakanlığı tarafından ÇORUH iline bazı köy okulları ve öğretmen evlerinin inşaatı için sekiz, dokuz ve hatta üç ay evvel tebliğat yapılmış olmasıdır. HOPANIN aşağı Kapisre, NAPSİT köylerinde yapılacak okul ile yeni köyde mevcut okuldan ayrı olarak ikinci bir okul inşası evvelce 1943 Eylülünde bitirilmesi tebliğ edilmiş iken 345 Mayısında yapılan ikinci bir tebliğ ile bu okulların mutlak 1945 Eylülünde bitirilmesi emir edilmiştir. Bundan dolayı bu inşaatın beş aylık bir müddet içinde bitirilmesi zorlaşmıştır. Diğer taraftan yine Hopada MOSHORA köyü vardır. Bu köy 36 evdir. Bu evlerden altısı pek fakirdir, yedisi gurbettedir, geriye kalan 23 ev sıkıntı içinde okul inşaatını bitirmek için çalışmaktadır. Burada da binanın kârgir kısmı bitmiştir. Çatı ile uğraşılmaktadır.

Çoruh ilinde inşası tamamlanan ve inşa edilmekte olan okul binalarından sonra 946 ve müteakip ders yıllarına kadar bitirilmesi gereken köy okullarının yapma işleri altmış bir köyde başlamıştır. bunlardan bir kısmı bu yıl içinde bitirilmiş olacaktır.

Okul binalarını yapmış olan köylerden bazıları öğretmen gönderilmesini istemektedir. Fakat bu köylerden ~~mittisülaks~~ enstitüye öğrenci gitmiş olduğu için buralara öğretmen verilmeyecektir.

Bazı köylerin böyle okul yapmış oldukları halde öğretmeni bulamaması, diğer bazılarının enstitüde öğrencileri olduğu halde okul binaları yapmakta zorluk çekmeleri sebebi şudur : Köylerden bazıları ~~çok~~ büyüktür, nüfusu oldukça kalabalıktır. Halk varlıklısıdır. Bunlar kendiliklerinden okul binası yapıyorlar. Fakat bu köylerden öğretmen olmak için enstitüye çocuğunu gönderen kimse olmadığından yapılan okul öğretmensiz kalıyor. halkın kültür seferberliğinde şevki kırılıyor, bunun tersine olarak köylerden bazıları ~~çok~~ küçüktür, nüfusu azdır. geçinme zorunda olan köylülerden biri çocuğunu yetiştirmek için bir çaresini bulmuş, diğer bir köyün ve yahut kazalarının ~~ilk~~ okuluna göndermiş, orada ilk tahsilini bitirdikten sonra da enstitüye vermiştir. Bu öğrenci için Milli eğitim bakanlığı okul yapılmasını fakir köye emir ediyor. Köylü tahii olarak okul yapmağa çalışıyor. Fakat bu işi zorlukla yapıyor ve gayet üç sene evvelden tebliğat yapılması lazım gelirken beş, altı ay gibi kısa bir zaman içinde bir okul binası yapmak emri verilmiş ise bu zorluk çok büyük olur. Şu halde kanunun emir ettiği şekilde köylüyü yapacağı okul için üç sene evvelden haberdar etmek ve hazırlamak için vakit vermek lazımdır.

4 - Bu nokta üzerinde bilhassa duruyorum. Zira daha Çoruh ilinde gelecek yıl lar

030	10	114	29	15
-----	----	-----	----	----

1

EK-2/7: Çoruh ilinde ilköğretim ve okul inşaatı çalışmaları ile ilgili Milletvekili Asım Us'un raporu (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı).

İçin programa alınacak 172 okul binası vardır. Okulsuz olan bu köyler kültür seferberliğine katılırken büyük ve nüfus fazla olan köyler ilk plana alınır, küçük ve nüfusu az ve fakir köyler ikinci planda tutulur. ve ikincilere birincilerden ziyade müddet verilirse inşaat programı için mükelleflere kolaylık gösterilmiş olur. 4274 sayılı kanuna göre yapılması gereken bir okul ve işlik, bir öğretmen evi için gereken para Çoruh köylerinde bin lirayı geçmektedir. On sikiş ile elli yaş arasında erkek kadın köylüler 25 gün mükellefiyete tabidir. Çoruh bölgesindeki köyler içinde 25 evli olanlar bulunduğu gibi 100 evli olanlar da vardır. Bu itibar ile her köyün okul binası ve öğretmen evi yapmak yolunda üzerine aldığı mükellefiyette nüfus başına farklı olur. Büyük köylerde oturanlar yükü hafif, küçük köylerde oturanların yükü ağır olur. meselâ ARDONOÇ da yapılacak köy 160 nüfusludur. bu köy 7800 lirası bir okul yapmak ve bitirmiştir. Bu köyde beher aileden 200 lira alınmıştır. Fazla olarak bu köy halkı malzemeyi taşımak için altı ay mütemadiyen çalışmıştır. Fakat yine ardonoğun merkezi olan Tutamlıde okul yapmak mükellefiyeti olarak beher çiftçi aileye düşen bors 80 lira ile 120 lira arasındaır. Bu köy altı ay değil, yalnız üç ay çalışmıştır.

Borçka kazasında 100 evli demirciler köyü ile 150 evli düz köy birleşerek beş dershaneli öğretmen evi ile bir işlikde üstü kapanacak dereceye gelmiştir. 250 evli olan bu iki köyün topluca nüfusu 2000 kişidir. Okul, işlik öğretmen evi için gindiye kadar 16000 lira sarf edilmiştir. daha 6000 lira sarfına ihtiyaç vardır. bu köylerde nüfus başına isabet eden para mükellefiyeti 11 liradan ibarettir. demirciler ile düz köyde okuma çağında 300 çocuk vardır. fakat bunlardan enstitüye gönderilmiş bir genç yoktur. gönderilmemiş olmasının sebebi de gindiye kadar ilk okulları olmadığı için ilk tahsilini bitirmiş köylü bir çocuk olmamasıdır. Demirciler ile düz köyden enstitüye öğrenici gitmemiş olunca bunların fedakarlık yaparak yapmış oldukları okula öğretmen gönderilmesi zor olacaktır.

Matçal nahiyesine bağlı Bağköy de bir öğretmen vardı. Bu sene üçüncü sınıftan 48 öğrenici gitmiş dördüncü sınıfa geçmiştir. Köylüler kendiliklerinin den bir iki ilk okul yapmışlar. Buna bir öğretmen evi ile bir işlik ilâve edeceklerdir. Dördüncü sınıfa geçen 48 öğrenici nin tahsillerine devam edebilmesi için bir öğretmen gönderilmesini istiyorlar.

Halbuki bu köyden daha enstitüye öğrenici alınmamış, buna mukabil Şaygıt kazasının tepe köyü 14 evlidir ve 172 nüfusu vardır. Bu köyden enstitüye öğrenici alınmış olduğu için okul yapmak emri verilmiştir. fakat nüfusu az, aynı zamanda fakir olan bu köyde inşasına başlanan ilk okulun ne zaman biteceği belli değildir. Onun için bu köyden enstitüye gitmiş olan öğrenici öğretmen olarak çıktığı zaman kendi köyünde ilk okul binası tamamlanmış olursa hiç olmazsa geçici surette okul binası ve öğretmen evi ve işlik bulunduğu halde enstitüye öğrenici göndermemiş olduğu için öğretmen verilemeyen bir köye verilmesi yerinde olur.

Çoruh ilinde göze geçen bu vaziyet diğer illerde de varsa kültür seferberliğinde valiler ile Millî eğitim bakanlığı arasında ahenkli bir iş birliği bulunmadığı anlaşılır. Ahenkli bir iş birliği kurulabilmek için ise ilk okul binaları, öğretmen evleri ve işliklerin inşası için her senenin programına alınırken daha evvelden valiler ile anlaşmış olmaya lazımdır. İnşaatı kalabalık ve halkı varlıklı köylerde nüfusu az ve fakir köylerden evvel işe başlamak üzere tertiplenmelidir. Bir taraftan inşaat işlerini bu yolda programlatırken diğer taraftan okulları yapılacak köylerden enstitülere öğrenici alınmalıdır. Yoksa 14 evli bir köyden tesadüf olarak çıkan bir öğrenicinin bir kaza merkezinde ilk tahsilini bitirmesi ve oradan enstitüye gitmesi bu köyün 100 veya 200 evli bir köyden evvel programa alınmasına sebep olursa dâima inşaatın vaktinde bitirilmemesinde güçlükler çıkacağında şüphesizdir.

030	10			144	29	15
-----	----	--	--	-----	----	----

145
45

Köylerde ilk okul ^{ve} öğretmen evi yapılmasını kolaylaştıracak tedbirlerden biri de lazumlu keresteleri devlet ormanlarından parasız vermektir. Orman işletmeleri okul ve işlik binaları için lazumlu kerestelerin metre kübünü 10 lira öğretmen evleri içinse 36 lira hesabıyla vermektedir. Öğretmen evine lazumlu keresteleri okullardan ayırması ve okul binaları için masraf olarak 10 lira alacak yerde ağaçların kesilmesini ve taşınmasını köylülere bırakarak parasız ve masrafsız vermek suretiyle bilhassa küçük köylünün yükünü hafifletmelidir. Okul binalarını ve öğretmen evlerini yapmış olan köylülere köylerinden enstitüye öğrenci gitmemiş olsa dahi öğretmen göndermek tedbirini almalıdır. 4274 numaralı kanun köylüleri bir ilk okul bir işlik bir öğretmen evi yapmaya mecbur tutduğu hâlde kasabalar ahaliğine böyle bir kanunî mecburiyet konmaması bazı bucak merkezlerle ilçe merkezlerinin ilk okulsuz kalmasına sebep oluyor. Bu cümleden olarak bu gün Hopada bir okul binası yoktur. Bu kanunî eksikliğin ortadan kalkması için hususi idareler tarafından şimdiye kadar lazumlu ilk okul binaları yapılmış olan kasabalar ve şehirler için de bundan faydalanacak olan ahaliye ilk okul inşaatı kanunu bir mükellefîyet haline getirmelidir.

Çorum Milletvekili
Abdurrahman K.

BAŞBAKANLIK		
Hususi Kanun No 1130		
Tarih	Numara	Ek
13.12.1921	1921	

030	10			145	29	45
-----	----	--	--	-----	----	----

3

T. C.
BAŞVEKÂLET
Yazı İşleri Dairesi
Müdürlüğü
Sayı: 1688 7

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

Müşvedde

28/3/1939 tarih ve 6/1521 sayılı tezkereye ektir:
Türkiye Büyük Millet Meclisinin altıncı intihap devresi için yapılan
intihap neticesinde Çoruh Vilâyeti Meb'usluklarına seçildikleri Dahiliye Vekâ-
letinin 4 / 4/1939 tarih ve 1203 numaralı tezkeresile bildirilen ve ilişik listede
isimleri yazılı bulunan dört zata aid mazbata takdim olunmuştur.
4 / 4/1939

Başvekil

4 - 5 - 1939

- 7 Nisan 1939

-5-

030	10			76	499	19
-----	----	--	--	----	-----	----

1

EK-2/8: V. Dönem Çoruh milletvekilliklerine Asım Us, Atıf Tüzün, Mazhar Müfit Kansu ve Ali Rıza Eren'in seçildikleri gösteren belge (T.C Devletler Arşiv Başkanlığı).

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü Ş: 2		Dosya İşaretleri	
4 113		5 588	
C		B. M. M. Yüksek Reisliğine	
Gelen	Tarihi	<p>2-6-1929 tarihli ve 8/2060/3557 numaralı tezkere cevabıdır:</p> <p>Türkçe matbuata prim verilmesine dair Giresun meb'usu Hakkı Tarık Beyefendi tarafından verilen Kanun teklifi sureti alınmış ve Maliye vekâletine gönderilmiştir efendim.</p> <p style="text-align: right;">Başvekil</p> <p style="text-align: center;"> </p>	
Evrakın Nümerosu	M.H.		
Müservit	5-6-1929		
Tesvit tarihi			
Muavin			
Mübeyyiz			
Tebyiz tarihi			
Mukabele edenler			
Sadree Nüme - rosu	Ummi 6 Hususi 2501		
Merbutatı			
Sevk tarihi	8-6-		
Mukayyidin İmzası	Hamid		
4 3748			
-1-			
030 10 1 3 14 23			

EK-2/16: Türkçe matbuata prim verilmesi hakkında Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey'in kanun teklifi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı).

18/1/1930

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü
Şube Birinci K. I
Hususi 357 Baş Vekâleti Celileye
Umumi 13

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Vakit gazetesi idarehanesinde bir alacak mes'ûlesinden dolayı münfail olan makina mühendislerinden Bedi bey tarafından, Gireson meb'usu ve Matbuat cemiyeti reisi Hakkı Tarık beye atılan tabanca kurşunu, yanına sıyırıp geçmiş ve kendisi berayı tedavi Afiyet yurduna kaldırılmıştır. Mitecaviz tahtı tevkife alınıp tahkikata tevessül olunduğu ve ihtilât etmezse yaranın tehlikeli olmadığına doktor tarafından bildirildiği cari muhabereden anlaşılmıştır, arz ederim efendim.

Dahiliye Vekili

T. K. K. K.
19-1-1930

DAHİLİYE VEKÂLETİ EVRAKI		
Tarih	Numara	Lez
18-1-1930	389	

Cevabın yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur.

1 -

030	10			5	25	5
-----	----	--	--	---	----	---

EK-2/18: Vakit gazetesi görevlilerinden Bedii'nin Giresun milletvekili ve Matbuat Cemiyeti Reisi Hakkı Tarık'ı tabancayla yaraladığı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı).

C. H. F. **DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**
CUMHURİYET ARŞİVİ

Merkez kazası için :

1 - Sakin zade Nuri bey	5 - Egeci Sükrü bey
2 - Doktor Alaettin bey	6 - Avukat Abdullah Halis bey
3 - Nuri Osman bey	7 - Hacı Süleyman zade
4 - Çubukcu zade Selâhî bey	8 - Hacı Hüseyin efendi
5 - Avukat Halil Vehbi bey	9 - Zübeyir oğlu Nafiz (Hanzâli)

vilayet idare hey'eti için :

1 - Yekenci zade Sükrü bey	2 - Mirza zade Serhati bey
2 - Hacı Ömer zade efendi	
3 - Şişeci nota İsmail Hakkî bey	
4 - Keresteci Sabit zade Mustafa bey	

490 01 59 229 4 7

vilayet heyeti

- 1 doktor nuri osman
- 2 mirza zade sevkî
Kuğu oğlu süleyman
- 3 halil vehbi
~~halis~~ alaeddin
arap zade rüşdi
keresteci fazil

6

kaza heyeti

hacı İbrahim z. alacantı
mahmut
Mirza zade yusuף
hamit erik avukat
doktor alaeddin

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

490 01 59 229 4 7

EK-2/19: Hakkı Tarık Us hususi evrakında kendi el yazısı kaleme aldığı notlar (T.C. Cümhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Madenci şarkısı

Yer altındasın her gün ,
Yüksekte fakat gülüm .
Elim kara güldürdü .
Senin kara küldürün .

Salla çekici , salla !
Taştan kendini kella !
Çalışmak kazandırır ,
Geçinilmez masalla !

Çekiş maresi : tak ! tak !
Türklük yükseliyor bak !
Üstün başın kırılırsa da
Alın ak , bahtın parlak

Salla çekici , salla !
Taştan kendini kella !
Çalışmak kazandırır ,
Geçinilmez masalla !

Sevinçtedir her esak ,
Mazurdur küçe bucak .
Cumhuriyet yardımın .
O seni keruyacak !

Salla çekici , salla !
Taştan kendini kella !
Çalışmak kazandırır ,
Geçinilmez masalla !

490	01			59	229	4
-----	----	--	--	----	-----	---

60

EK-2/21: Hakkı Tarık Hususi Evrakında bulunan madenci adlı şiiri (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı).

77-561614

Hakkı Tarık Us'un Vasiyetnamesinden..

17/C-....Yukarıdaki masraflardan artan miktar her yıl aile yardımı olarak hemşirem Zariife Kadayıfçı ile,Hasan Kemâl ve #uzaffer Kemal Çiçekoğlununkiler müstesna olmak üzere, iki hemşiremın bu vasiyetimin imzalandığı tarihte hayatta olan fûrurunun orta halle geçinmelerâ,benim mirasından bir pay almağa ihtiyaç qdsterenler varsa onlara dağıtılır.

III./2- Vafalı arkadaşım Hakkı Şüha Gezgınle Bedia Şendur ve Hâmit Şendur, gazetelerimizin emekdarı Hayri Şahin ile Orhan Temelin ve Behreman kendileri ayrılmadıkça veya ayrılmalalarını zaruri kılacak bir olay çıkmadıkça #Üssesssede ilgilileri muhafaza edilir. 2- Evlenirse,Hâmit-Bedia Şendur'un kızı Gülçinin gelinlik, oğlu Tonguç'un güveylik albiesssi benim adıma yapılacaktır.

IV./6-Ankaradaki eşyemden bir sınıklı yazıhane ve dolabım vardır ki Hasan Kemâl Çiçekoğlunun rızam olmaksızın götürdükleri arasında ve evindedir.Alanıp Kütüphane tesisine verilecek, kütüphanede kalacaktır. 9-Bütün alacaklarımı kanuni mirasciessilerimin kendi takdir ve tasarruflarına terkediyorum.Yalnız Hasan Kemâl Çiçekoğlu adına görülecek alacaklarımın tahsil edilebileni Kütüphane tesisimindir. 10- ...Batıdaki dairemde yemek odasındaki dolapta bulunacak battal büyüklükte bakır sofrâ sobanı Kemal Çiçekoğlunun emaneti idi, çocuklarındadır. Murade Zübeyde mernuma ait bir de bahçe bulunmaktadı Kubbe üstünde içinde kitap bulunan sandık Hasan Kemal Çiçekoğlunun biraktığı sandıktır. Bazı eşya bunun ikincini Zübeyde ablesizden kalmadır.Çocuklarındadır.....

SON SÖZLERİM-Ş... Ömrümün sonuna kadar içinde acısal zonklayan bir kütülüğü bana revâ görmüş biri var;Yüzünü 5 dakika Gerdas Kaymakamlığında gördüğüm Celâl Balkanlı adında biri.. Onu affedemedim. Beni en acı hayal sukutuna uğratan yeğenlerimden Suzaffer ve Hasan oldu. Onlara acıyorum.Bununla beraber geçekten sevdiğlerimin ve sevmediklerimin geçekten mesut olmalarını diliyorum.Gerçek asadete ulaşmış olanlar kötülük yapamazlar. Yarın eski dünyada.....

28/10/1955 Cuma

Taha Toros Arşivi

Hasan Rasim Us Hakkında Belgeler

Matbuat Kanununun 21'inci maddesine göre gazete
veya dergi sahipleri tarafından doldurulacak
Beyan Kağıdı

I — GAZETE VEYA DERGİNİN :

a) Adı : . . . En Son Dakika, Son Haber

b) Kuruluş tarihi : . 1939 1931

c) Ne zamanlar çıktı? (*) : Gündelik siyasi

c) Bulunduğu il (ilce) : . İstanbul

d) Adresi : . İstanbul Ankara caddesi Vakıf Yurdu

II — BEYAN KAĞIDI SAHİBİNİN :

a) Adı ve soyadı : . . Hasan Rasim Us

b) Doğum yeri, tarihi ve uyruğu : . Gördes : . 1320

c) Konutu (Adresi) : Pangaltı Halaskarı gazi caddesi Menekşe Ap.

c) Bulunduğu şehir : . . İstanbul

d) Gazete veya dergideki işi : . Sahib

e) Bu işi hangi tarihten beri yaptığı : . 1923

f) Mensup olduğu basın cemiyeti (varsa) : T.Basın derneği

g) Basın dışındaki işi : . Yoktur

h) Evcilce basın kartı almışsa, numarası : . yoktur . 27

h) Halen hangi nevi basın kartı alabileceği : . Sarı

Not : Yukarıki sorular tamamen doldurulmadıkça beyan kağıdı geçerli sayılmaz.

Yukarıda yazılı hususların doğruluğu beyan olunur.

alın

1948
Sarı No 275

İSTANBUL

(*) Gıllık, gıllık, haftada 2, haftalık, sabit, gıllık veya ayık olup olmadık.

EK-2/23: Hasan Rasim Us'un Beyan Kağıdı (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

Matbuat Kanununun 21 inci maddesine göre gazete
veya dergi sahipleri tarafından doldurulacak
Beyan Kâğıdı

(Dilekat : Aşağıdaki soruların cevapları tamamen yanlışmadıkça beyan kâğıdı muteber sayılmıyacaktır.)

I — GAZETE VE DERGİNİN :

a) adı : . . . En Son Dakika . En son Haber

b) Kuruluş tarihi : . . . 1939

c) Ne zaman çıktı (*) : . . . Gündelik

e) Bulunduğu il (ilçe) : . . . İstanbul

d) Adresi : . . . Ankara caddesi, Vakıf Yurdu

II — BEYAN KÂĞIDI SAHİBİNİN :

a) Adı ve soyadı : . . . Rasim Uş

b) Doğum yeri, tarihi ve uyruğu : . . . Gürdeş

c) Konutu (Adresi) : . . . Beşiktaş

e) Bulunduğu şehir : . . . İstanbul

d) Gazete ve dergideki işi : . . . Gazetenin sahibi

e) Bu işi hangi tarihten beri yaptığı : . . . Kuruluşundan

f) Gazete veya dergideki bu işinden aldığı aylık ücretinin miktarı :

g) Bu ücretlerden kesilen vergilerin hangi malîye subesine yatırıldığı : Hacıpaşa

z) Basın dergideki işi ve bu işten almakta olduğu bir aylık (aynı ücret, günde) taksit tutarı : Yekûn

b) Mensup olduğu basın derneği (varsa) : . . . T.B.M.D.

d) Evvelce basın kartı almışsa, numarası : . . . 215

j) Halen hangi nevi basın kartı alabileceği : . . . Sarı

Yukarıda yazılı hususların doğruluğu beyan olunur.

En Son Dakika Gazetesi
Direktörlüğü

(*) Gıdalar, kıyafet, kâğıt, 2. sınıf aylık veya aylık olup olmadığı.

EK-2/24: Hasan Rasim Uş'un Basın Kartı Beyannamesi (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

BASIN KARTI BEYANNAMESİ

I - GAZETE, DERGİ VEYA AJANSIN :

a) Adı: Ist. H ABER

b) Tesis tarihi : 1953

c) Ne zamanlar neşredildiği : Gündelik.

ç) Neşredildiği vilâyet ve kaza : İstanbul.

d) Adresi : Ist. Ankara caddesi No. 107

e) Hangi matbaada basıldığı : VAKİT Matbaası.

f) Rotatifle mi, düz makine ile mi basıldığı : Rotatif.

II - BEYANNAME SAHİBİNİN :

a) Adı ve soyadı : Hasan Rasim US

b) Babasının adı : Hulusi

c) Anasının adı : Sıdka

ç) Doğum yeri ve yılı : Gördes 1319

d) Tabiiyeti : T. C.

e) Nüfusa kayıtlı olduğu yer : Manisa - Gördes

f) İkametgâh adresi : İstanbul Şişli Bomonti Silahşör sokak No. 9/ D. 5

g) Gazete, dergi veya ajanstaki işi : Sahip (25 yıllık Gazeteci)

h) Tahsili (ilk, orta, yüksek hangi okuldan mezun olduğu veya ayrıldığı) : Yüksek Ticaret ve Ekonomi okulu mezunu.

ı) Bugünkü işine başladığı tarih : 1953

İ) Gazeteciliğe başladığı tarih ve gazete : 1922 - VAKİT Gazetesi.

j) Şimdiye kadar hangi gazetelerde çalıştığı : VAKİT-HABER-EnSonDakika- Ist. HABER sahip.

k) Gazetecilik dışındaki işi : yoktur.

l) Evvelce sarı basın kartı almışsa sonuncusunun numarası ve senesi : H / 483 8.6.1957

m) Gazetecilikten aldığı aylık ücreti : Sahip.

n) Telif hakkı ise yazı başına aldığı ücret : Hayır.

o) Vergilerinin hangi vergi dairesine yatırıldığı : Eminönü Vergi Dairesi.

p) Sigorta sicil numarası ve kayıtlı bulunduğu İşçi Sigortaları Kurumu Şubesi : İşverendir.

r) Varsa bildiği yabancı dil : Fransızca.

s) Askerlik durumu (askerlik vazifesini yapmışsa duhul ve terhis tarihleri) : Yedek Subay
Duhul : 27.10.933
Terhis : 30. 4.934

Not : Yukarıdaki suallerin tamamen cevaplandırılması lazımdır.

Yukarıda yazılan hususların doğruluğunu beyan ederim.

Beyanname sahibinin imzası

EK-2/25: Hasan Rasim Us'un Basın Kartı Beyannamesi (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

T.C.
BAŞBAKANLIK
BASIN ve YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Daire: İç Basın

- 5 Ocak 1950
Hasan Rasim Us'a ait
Sarı Basın Kartının
gönderildiği b.

123/152

Eki
1 Sarı kart

Mtombul Valiliğine

28.12.49 tarih ve 2265.. yazıya karşılıktır.
Emendaki Gazetesi Sahibi.. Hasan Rasim Us'a
ait 9.1.204 numaralı sarı kart ilişik olarak gönderilmiştir.
İmza karşılığında verilmesini, ileride sarı kart taşıma
hakkını kayıp ettiği takdirde, Basın kartı yönetmeliğinin
11 inci maddesine istinaden kartın geri alınarak Genel
Müdürlüğümüze yollanmasının not edilmesini rica eder,
saygılarıma sunarım.

Genel Müdür
(Ahmet Şükrü Esmer)

T.C.
BAŞBAKANLIK
BASIN - YAYIN ve TURİZM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İstanbul İl Temsilciliği

19 Ağustos 1953

Sayı: 1529

Basın - Yayın ve Turizm
Genel Müdürlüğü Yüksek Makamına
ANKARA

Sarı Basın Kartının değiştirilmesi talebinde bulunan Hasan Rasim
Us'a ait beyan kâğıdı, 1 resim ve 30 kuruşluk pul
ilişikte sunulmuştur.
Gereğinin yapılmasına müsaadelerini saygı ile rica ederim.

İlişik:
1 beyan kâğıdı,
30 Krş. luk pul,
1 fotoğraf.

G. Müdürlük
İstanbul İl Temsilcisi y.
(Hamdi Varoğlu)

İÇ BASIN
Tarih: 28.8.53
No: 3/106 B

EK-2/26: Hasan Rasim Us'un Sarı Basın Kartının değiştirilmesine dair beyannameleri (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

T. C.
BAŞBAKANLIK
BASIN - YAYIN ve TURİZM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL İL TEMSİLCİLİĞİ
Sayı: 1057

15 Temmuz 1953
Sokeci D. D. H.

Basın - Yayın ve Turizm
Genel Müdürlüğü Yüksek Makamına

Sarı basın kartının değiştirilmesi talebinde bulunan Hasan Rasim Us' a ait beyan kağıdı, 1-resim-ve-30-kuruşluk-pul ilişkide sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasına müsaadelerini saygılarımla arz ederim.

G. Müdürlük
İstanbul İl Temsilcisi y.

(Hamdi Varoğlu)
(Zahide F. Törümküney)

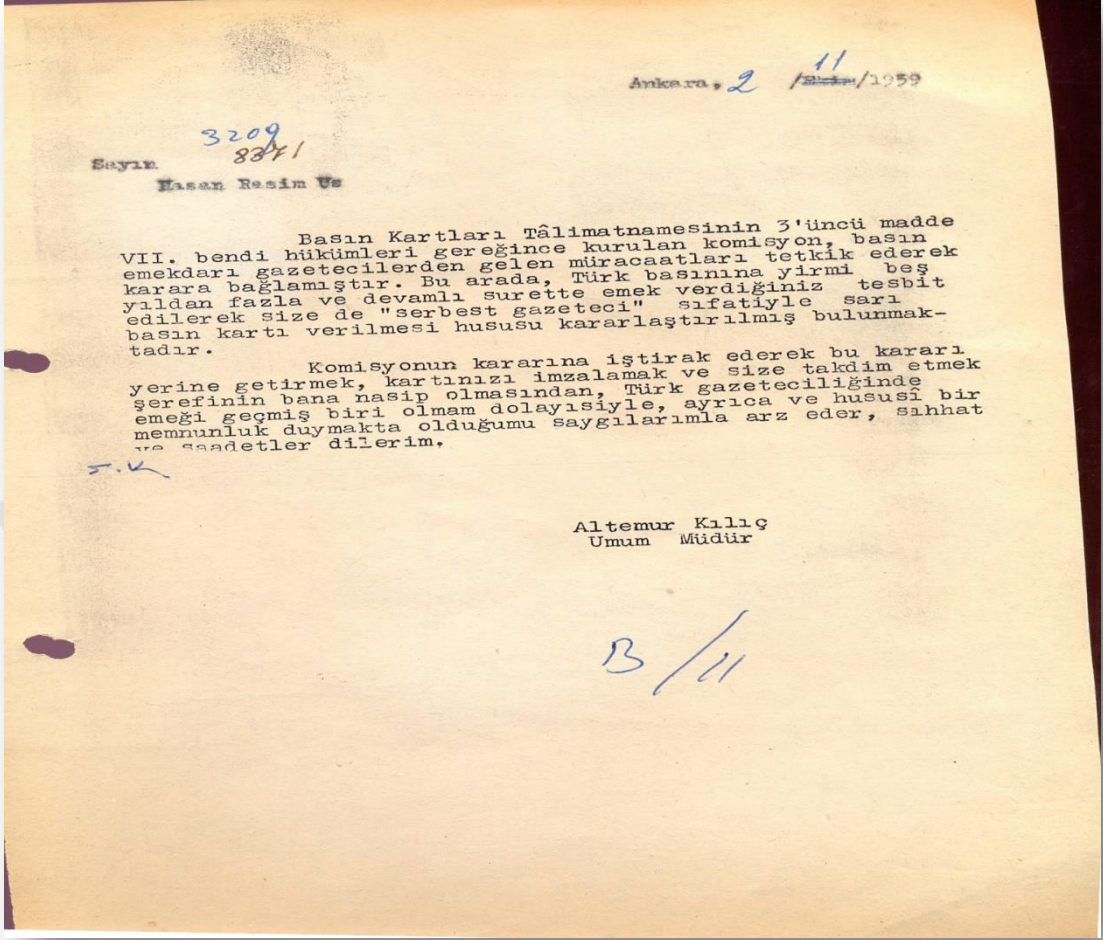
İlişik:
1 beyan kağıdı,
30-Krş.-luk-pul,
1-fotoğraf.

149/Basın
18.8.1953
1057

6812
Tarih: 18.8.1953

İÇ BASIN
Tari: 18.8.1953
No: 2506

EK-2/27: Hasan Rasim Us'un Sarı Basın kartının değiştirilmesine dair beyannameleri (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

EK-2/28: Hasan Rasim Us'a serbest gazeteci sıfatıyla sarı basın kartı verildiğine dair belge (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

T.C.
TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI
Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürlüğü
Yayın Organları Şubesi

4960 - 1053

B/ 489

KONU : Basın Şeref Kartının
yenilenliği Hk.

4 NISAN 1964

Ankara
.1964

Sayın
Hasan Rasim Us

Serbest gazeteci sıfatıyla adınıza yeniden düzen-
lenen 7 Nisan 1964 tarihinden itibaren geçerli..80.....
numaralı "Basın Şeref Kartı" ilişikte sunulmuştur.

Bilgilerini saygılarımla rica ederim.

Turizm ve Tanıtma Bakanı adına
Fethi Kardeş
Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürü

Fethi Kardeş

Sın.

EK-2/29: Hasan Rasim Us'un basın şeref kartının yenilendiğini gösteren bir belge sureti (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürlüğü
Yayın Organizasyonu Şubesi

D/
Vefat eden gazetecilerHk.

26 Temmuz 1967
N-489

Uzun yıllar Türk Basınına hizmetlerde bulunmuş olan aşağıda adlarına yasalı gazetecilere ait Basın Teref ve Sıra Basın Kartları-
nın Yönetmelik hükümlerine göre geçersiz olduğunu üstünlüyle bildiririm.
Saygılarımla.

Turizm ve Tarih Bakanlığı
adına
Haber ve Yayın Hizmetleri Müdürlüğü

Adı-Soyadı	Gazete adı	Sıfatı	İli	Kart No :
Hasan Rasim Us	Serbest	Serbest	İstanbul	000080
Yavuz Abadan	"	"	Ankara	000288
Nadir Dayı	Türk Haberler	"	İstanbul	003219
Raif Apaydın	Haber	Muhabir	"	003165

Dağıtım
1-P.T.T. Genel Md. Ankara - 2089 - 12033
2-Telefon Başkadrlığı-İstanbul 2090 - 12034

EK-2/30: Hasan Rasim Us'un vefatından dolayı basın kartının iptalini gösteren belge (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Arşivi).

EK-3: FOTOĞRAFLAR

EK-3/1: Soldan sağa: Mehmet Asım, Hasan Rasim, Hakkı Tarık Us'a ait bir fotoğraf karesi (Taha Toros Arşivi).

EK-3/2: Hakkı Tarık Us'un gençliğine ait bir fotoğraf karesi (Taha Toros Arşivi).

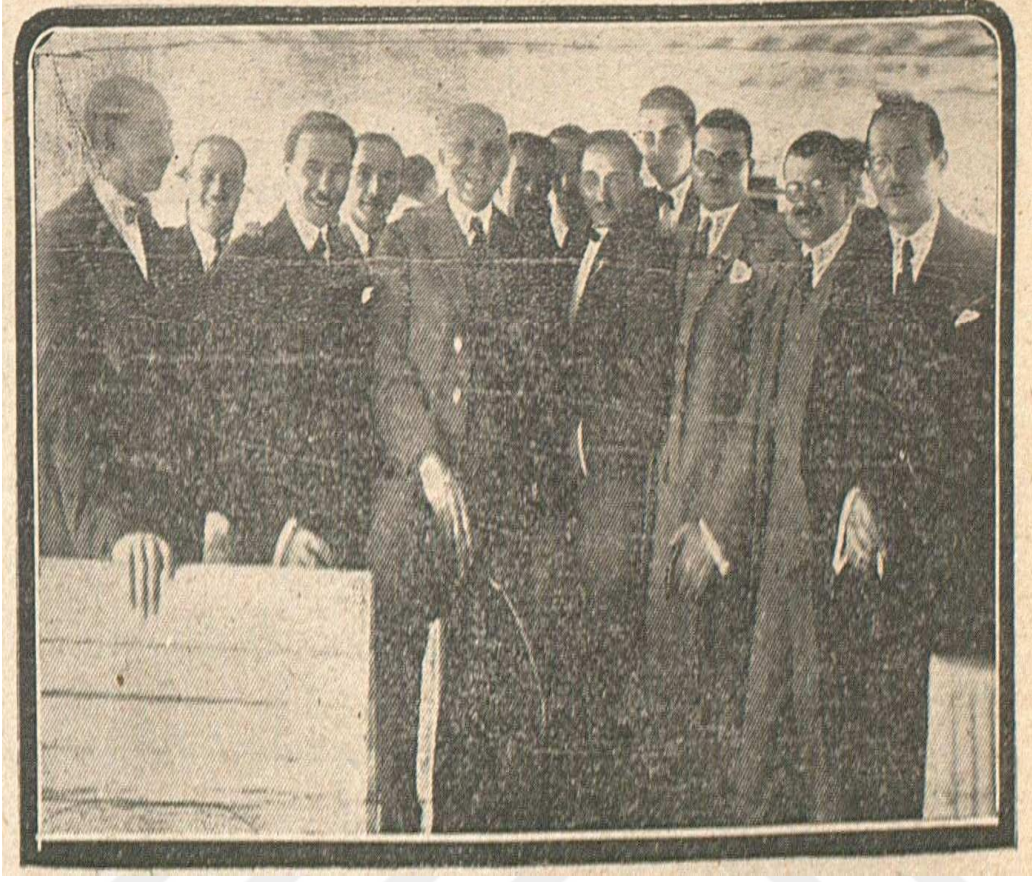
EK-3/3: Soldan sağa: Hakkı Tarık, Velid Ebbüziya, Foto Kenan, Halit Bey, Hulusi Bey ait 13 Haziran 1922 tarihinde Geyve Köprüsündeki Kocaeli Gurubu Karargâhı'ndan çekilmiş bir fotoğraf karesi (www.kocaeli.com.tr).

EK-3/4: Soldan Sağa: Muhterem Gökmen ,..., Mustafa Kemal Paşa, Halit Bey, Hakkı Tarık Us (Taha Toros Arşivi).

EK-3/5: Hakkı Tarık Us'u milletvekili yıllarında çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/6: Lozan Görüşmeleri sırasında Hakkı Tarık ve Mehmet Asımın'da içinde bulunduğu gurup (*Vakit*, 14 Haziran 1923).

EK-3/7: Mehmet Asım Us'un Lozan Görüşmeleri sırasında çekilen bir fotoğraf karesi (*Vakit*, 23 Mayıs 1923).

EK-3/8: Hakkı Tarık Us'un Tefvik Rüştü Aras'la çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/9: Hakkı Tarık Us'un Refet Bele'yle çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/10: Hakkı Tarık Us'un İsmet İnönü ile çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/11: Hakkı Tarık Us Giresun Milletvekili olunca yörenin kıyafetiyle çekilmiş olduğu bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/12: Mehmet Asım'ın Milletvekilliği döneminde çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/13: Hasan Rasim Us, *Haber* gazetesinin sayfalarını tertip ederken çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/14: *Vakit* gazetesinin ilk yıllarında yıldönümü ziyafetlerinden birinde Hakkı Tarık Us ve karşı sırada oturanlar Osman Yalman, Ahmet Rasim ve Mehmet Asım Us (Taha Toros Arşivi).

EK-3/15: *Vakit* gazetesinin otuzuncu yıl dönümünden bir kare (*Vakit*, 22 Ekim 1947).

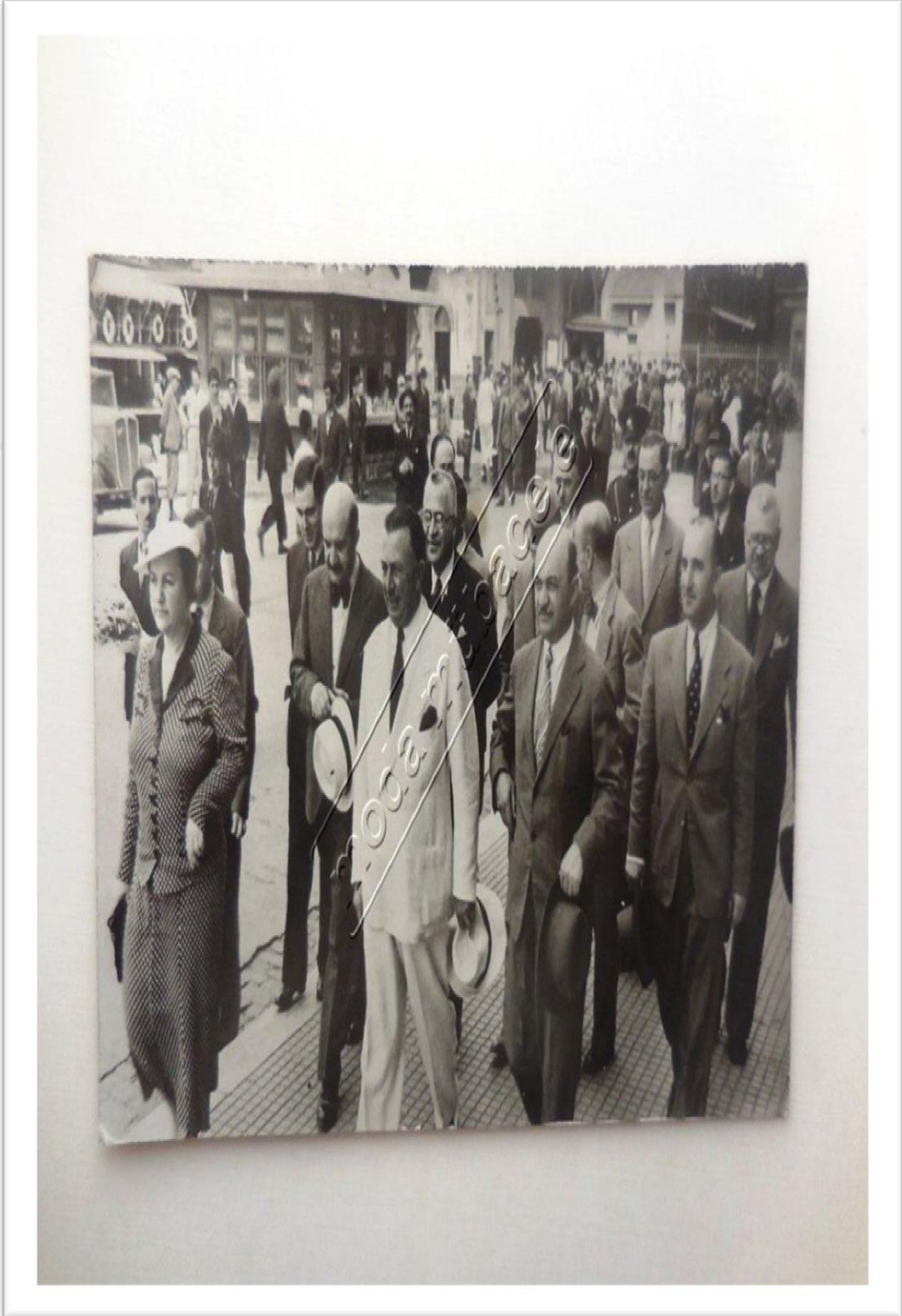
EK-3/16: Mehmet Asım'ın 21 Ağustos 1933 yılında Gördes sakinleriyle çekilmiş bir fotoğrafı (<https://twitter.com/nataliavazyan>).

EK-3/17: İstanbul Matbuat Yıllık Toplantısı'nda çekilmiş bir fotoğraf (*Kurun*, 25 Kasım 1934).

EK-3/18: Mehmet Asım ve Tarık Us' a ait bir fotoğraf (Taha Toros Arşivi).

EK-3/19: Hakkı Tarık Us, Mehmet Asım, Vali Muhittin Üstündağ ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya (www.modamuzeyede.com.tr).

EK-3/20: Soldan Sağa: Hakkı Tarık Us, Sıdıka Karadeniz ve Lutfu Arif gazetecilik imtihanında çekilmiş fotoğraf karesi (Taha Toros Arşivi).

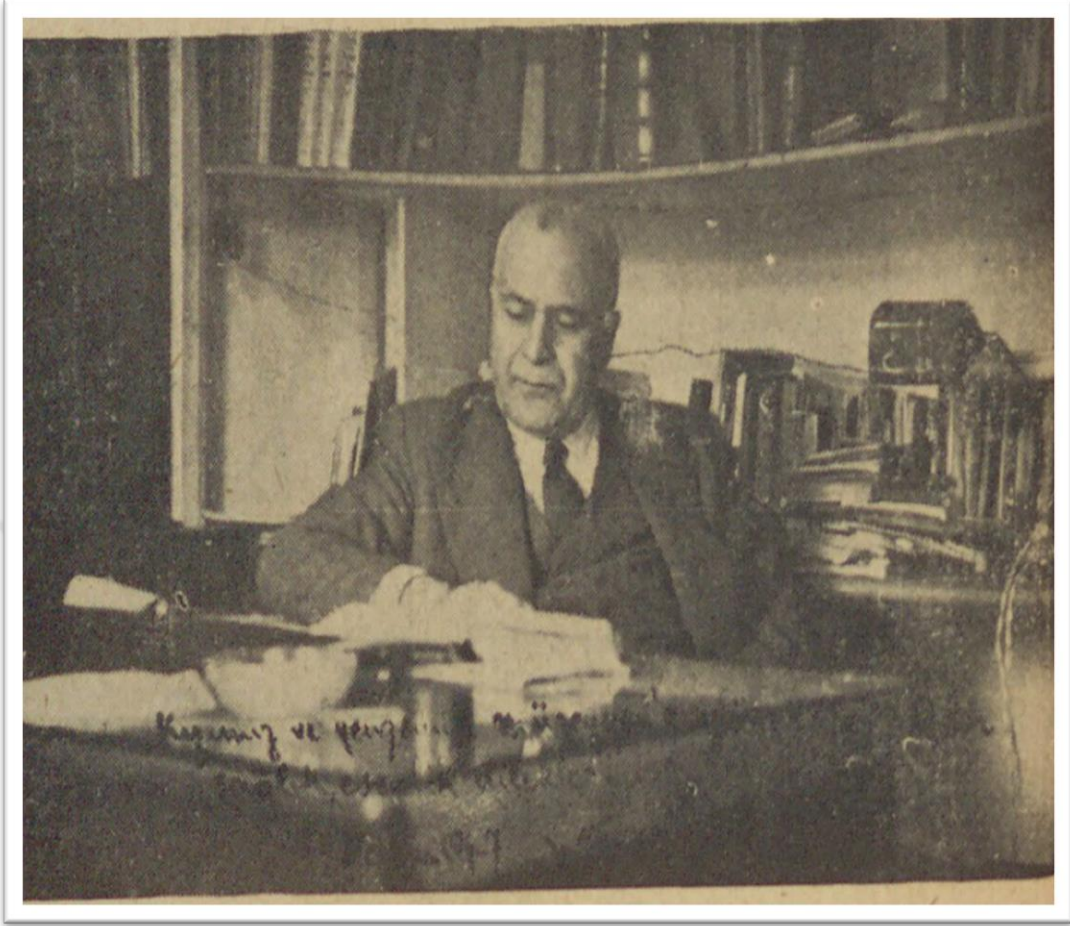
EK-3/21: Hakkı Tarık Us'un Hüseyin Ragıp Baydur'la yurtdışında çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/22: Hakkı Tarık Us' un Annesi Sıdıka Us ve Ablası Zarife Çiçekoğlu ile çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/23: Soldan sağa; Hasan Rasim Us, (...), Kasım Gülek, Asım Us, Hakkı Tarık (Taha Toros Arşivi).

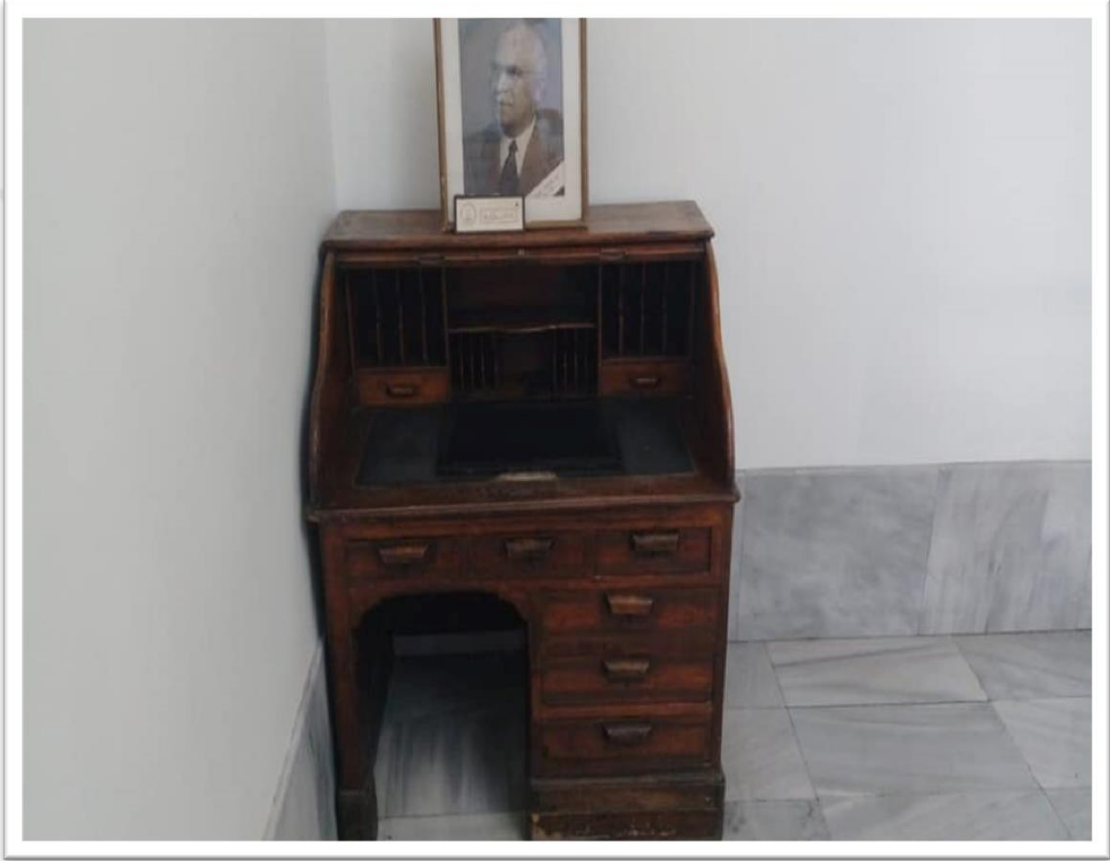
EK-3/24: Hakkı Tarık Us'un kütüphanesinin getirilmesini istediği çalışma odasında çekilmiş bir fotoğrafı (Taha Toros Arşivi).

EK-3/25: Hakkı Tarık Us'un Sahaflar Çarşısı'nın açılışını yaparken, Vali Fahrettin Kerim Gökay kadirşinaslık göstererek açılış kurdelesini ona kestirmiştir (Taha Toros Arşivi).

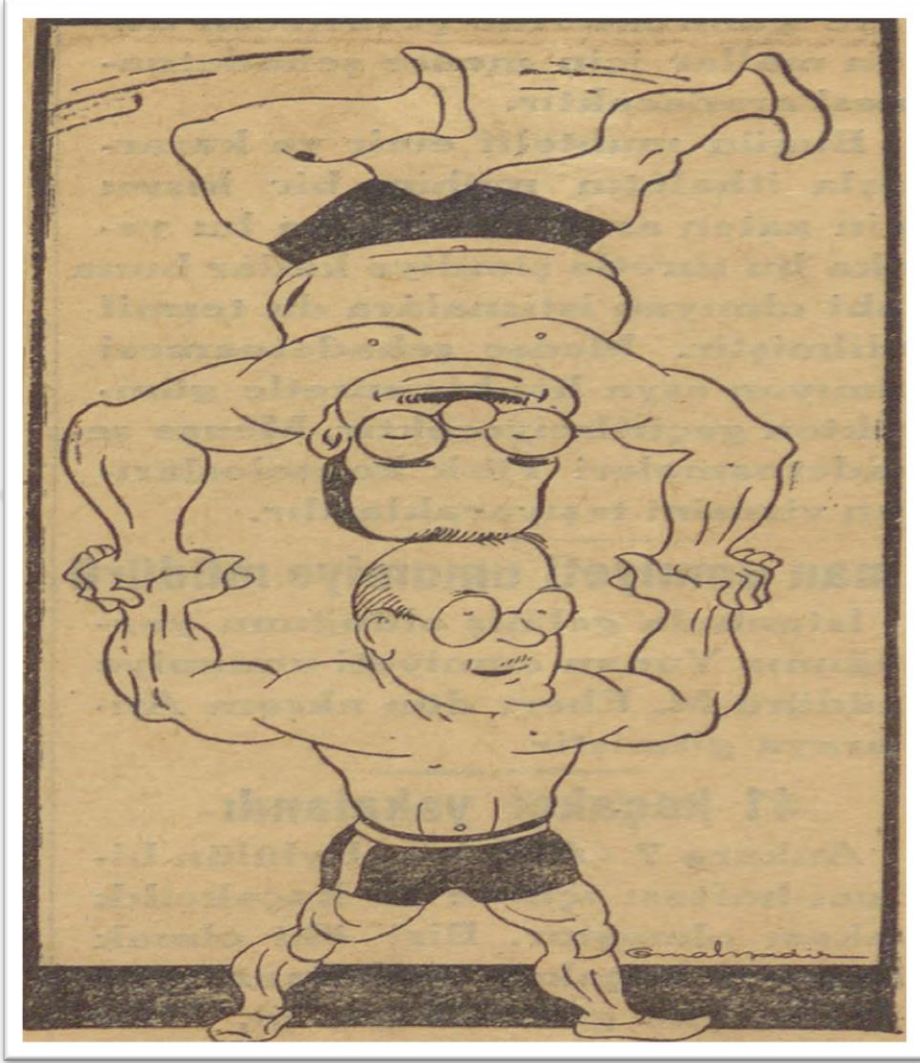
EK-3/27: Hakkı Tarık Us Koleksiyonun muhafaza edildiği Beyazıt Devlet Kütüphanesi.

EK-3/28: Beyazıd Kütüphanesinde bulunan Hakkı Tarık Us'a ait çalışma masası.

EK-3/29: Tasvir-i Efkâr gazetesinin Us ailesi için özel kart postal (Taha Toros Arşivi).

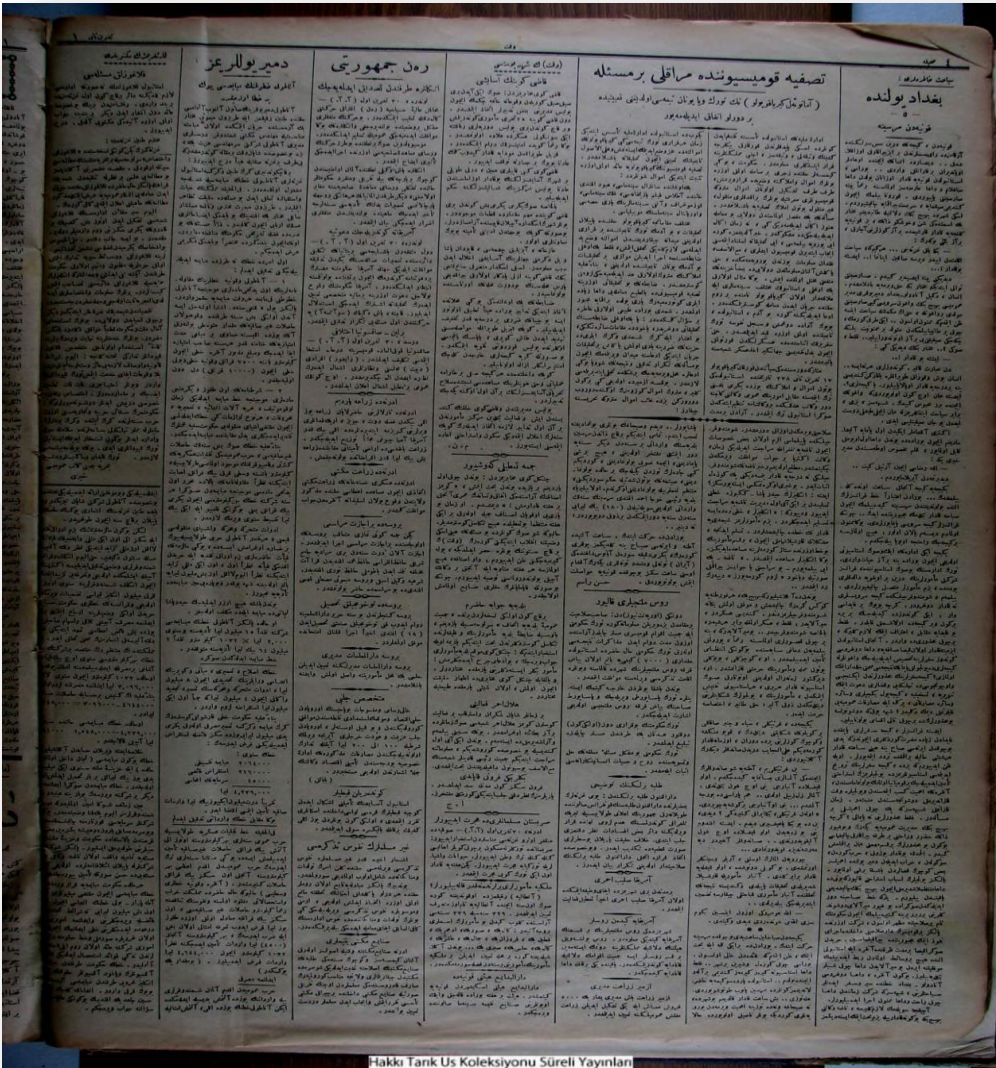
EK-3/30: Cemal Nadir tarafından Hakkı Tarık ve Mehmet Asım ithafen çizilmiş bir karikatür (Taha Toros Arşivi).

EK-3/31: Cemal Nadir tarafından çizilmiş olan Us kardeşlerin karikatürler (Taha Toros Arşivi).

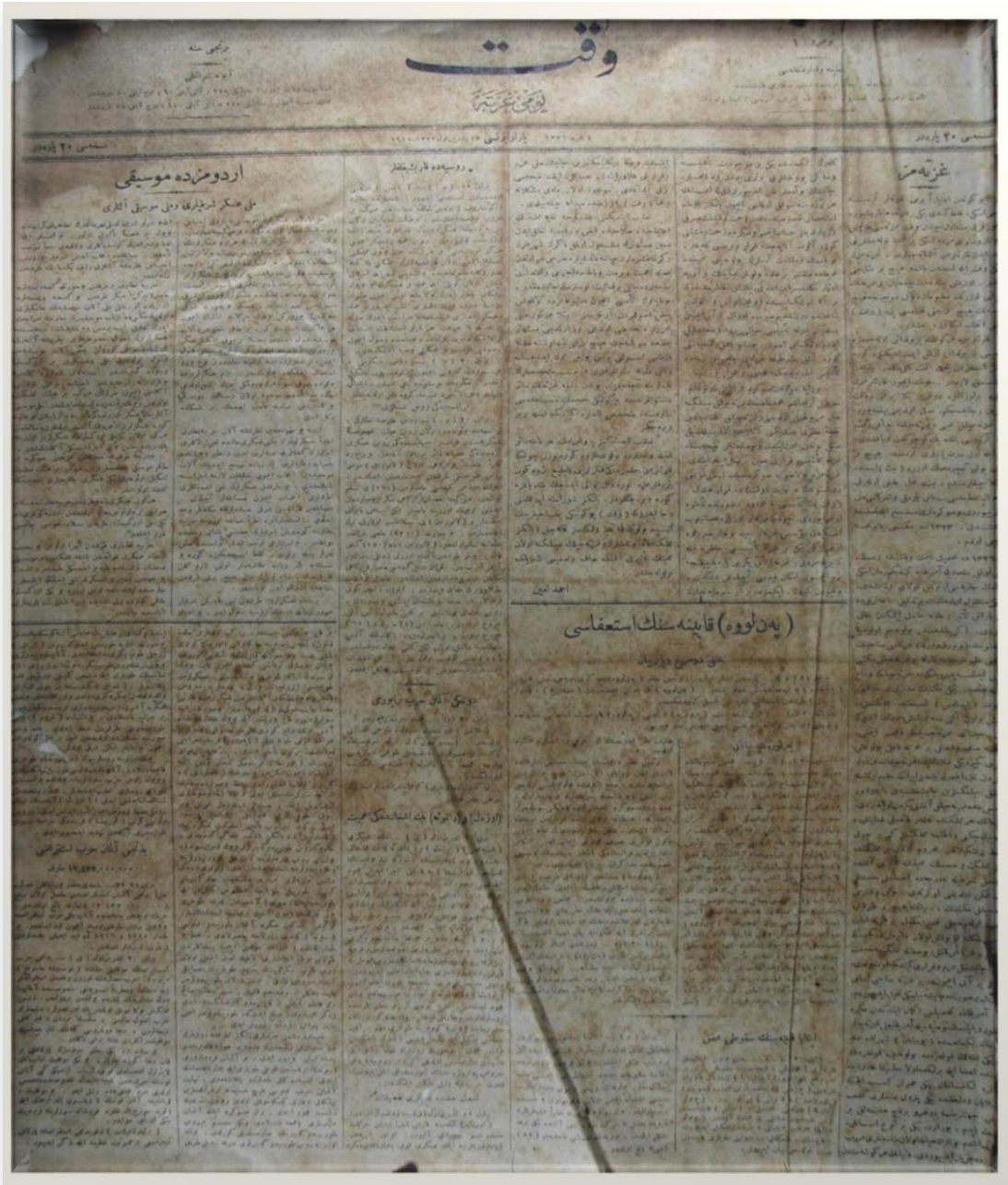

EK-3/32: Hakkı Tarık Us'un kullanmış olduğu kartvizitleri (Taha Toros Arşivi).

Hakkı Tanık Us Koleksiyonu Süreli Yayınları

EK-3/35: Hasan Rasim'in "Bağdat Yolunda" başlıklı yazısı (Vakit, 1 Teşrin-i sani 1923).

EK-3/36: Vakıf gazetesinin 22 Teşrinievvel 1917 neşredilen ilk sayısı.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Selim SARI		
Doğum Yeri:	Konya		
Doğum Tarihi:	26.05.1985		
Medeni Durumu:	Bekar		

Öğrenim Durumu

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Ön lisans	Halkla ilişkiler	Anadolu üniversitesi	2006
Lisans	İktisat	Anadolu Üniversitesi	2010
Lisans	Tarih	Selçuk	2012
Yüksek Lisans	İletişim Bilimleri	Selçuk	2013
Doktora	İletişim Bilimleri	Lefke Avrupa	2014-2016